శ్రీః.

భూమికా.

ప్రపన్న ధర్మసార సముచ్చయమ్— ఇదంకిలాన్వర్థ నామధేయం ప్రబన్ధరత్నం శ్రుత పూర్వమప్యదృష్టచరమితి నపునరావేదనీయ ముత్తమగ్రన్థ పర్యవేక్షణ సముత్కణ్ఠానా మాస్తికశిరోమణీనామ్. తదిద మిదానీం దైవా దధిగత మస్మాభిః.

అయంకిల పరిభాషా అభిగమన ముపాదాన మిజ్యా స్వాధ్యాయ యోగపరిచ్ఛేద రూపేణ షోఢావిభక్తః. ఏకైక పరిచ్ఛేదేష్వపి పాఞ్చకాలింధర్మానుష్ఠానోపయోగ్యంశా బహవః ప్రతిపాద్యన్తే. పఞ్చకాల వ్యవస్థా, ఆహ్నికప్రక్రియాః, తదుపయుక్తమన్త్రాః, తేషా మర్థనిరూపణమ్, తత్తత్ప్రమేయానుగుణ ప్రమాణప్రదర్శనమ్, ప్రయోగాశ్చేత్యాదయో బహవో విషయా స్సారతమాః ప్రతిపాద్యంతే. కిఞ్చపారమైకాన్త్య నిష్ఠానాం శ్రీపాఞ్చరాత్రాది భగవచ్ఛాస్త్ర శరణానాం పాఞ్చకాలిక ధర్మానుష్ఠాన తత్పరాణా మవశ్యజిజ్ఞాస్యా స్సారతమాశ్చ విషయాః ఏకైక పరిచ్ఛేదేషు పరశ్శత మావిష్క్రియంతే.

ఈదృశ గ్రన్థరత్న ముద్రణాయ శ్రీశ్రీబ్రహ్మతన్త్ర పరకాల మహాదేశికేన్ద్రాస్థానా దనుగృహీత మేకం పుస్తకమ్, తథా మైసూర్ రాజకీయ కోశాగారా దేకమ్, అన్యచ్ఛ్రీరంగపట్టణావాసి శ్రీనివాసరంగభట్టాచార్యైరధిగతమ్, రామనాథపురావాసి శ్రీరామక్రతునాథపణ్డితై శ్శఠకోపాచార్యై స్సంప్రాప్తమపరమ్, ఏతచ్ఛ్రీకోశచతుష్టయావలోకన పూర్వకం యథామతి సంశోధితంచదాసేన.

అస్య గ్రన్థస్య ప్రణేతారో శ్రీవంగీవంశేశ్వరాన్వయ కలశపయోరాశి రాకాశశాంకాః శ్రీవైకుణ్ఠదీక్షితాచార్యాః, అత ఏవాస్య వైకుణ్ఠదీక్షితీయ మితిచ ప్రసిద్ధిః, ఏతే వైదిక సార్వభౌమ కాలాదర్వాచీనా ఏవ, తథాపి శిష్టానుష్ఠానయోగ్యాంశా బహవః ప్రతిపాద్యన్త ఇతి మైసూర్ రాజకీయ ముజరాయ్ సూపరింటెండెంట్ ప్రభూణా మాజ్ఞాధారకేణ దాసేన ముద్రాపితేస్మి౯ గ్రంథే అక్షరవిన్యాసస్ఖాలిత్యాదిదోష సద్భావేపి "పరంకర్తే నియచ్ఛతీ"తి న్యాయేన నిర్మత్సరా గుణగ్రాహిణ స్తత్ర భవన్తో మహాన్త స్సహృదయాస్సాదరం క్షంతు మహా౯్తీతి సవినయం సాఞ్జలిబన్ధం ప్రార్థయే.

తూప్పుల్ వెంకటాచార్యదాసః.

శ్రీః.

ఏతద్గ్రన్థస్థ విషయసూచీ.

పరిభాషాఖ్య ప్రథమభాగే.

	పుటసంఖ్యాః
ఆచారలక్షణమ్	౧
పరిభాషా- తత్రాదౌ శాస్త్రనామ నిరూపణమ్, తత్ర వేదాః, ఉపవేదాః, వేదాఙ్గాని, ఉపనిషదః, సూత్రగణాః, స్మృతయః, ఉపస్మృతయః, పురాణాని, ఉపపురాణాని, దర్శనాని, సంహితాః, ఆగమశాస్త్రమ్, శిల్పశాస్త్రాణి, వైదికశాస్త్ర నిరూపణమ్. ...	౧-౪
మోహశాస్త్ర నిరూపణమ్, ...	,,
శైవపాశుపతాదిషాగమనామధేయమ్	౫
ఉపాగమాః	,,
వైదికశాస్త్రాణామపి గుణత్రయాత్మకత్వం తేషాం ఫలభేదాశ్చ	౬
వైదికలక్షణమ్, పరమవైదికలక్షణమ్.	౭
ధర్మశాస్త్రోపయోగి సంజ్ఞానిర్వచనమ్	,,
ప్రసంగాద్వ్యతీపాతార్ధోదయాదిలక్షణమ్	౯
గురు-ఆచార్య ఋత్విగాది లక్షణమ్	,,
ధర్మప్రశంసా, కలియుగధర్మాః ...	,,
పాషణ్డిలక్షణమ్, దేవలక లక్షణమ్	౧౦-౧౧
దీక్షితానాం భగవద్భక్తానాం దేవలకత్వదోషాభావః	౧౩
దశవిధ బ్రాహ్మణ నిరూపణమ్ ...	౧౪
దశవిధ వైష్ణవ నిరూపణమ్ ...	౧౫

కర్మ బ్రహ్మ ప్రతిపాదక శాస్త్రవిభాగః ౧౪
కర్మజ్ఞానాదీనామప్యైహికాది ఫలభేదేన తామసత్వాది నిరూపణమ్ ... ౧౬
చక్రాది ధారణ ప్రమాణ్య సమర్థనమ్
చక్రాది ధారణ నిషేధక వచనానా మన్యపరత్వనిరూపణమ్ ౨౧
తప్తముద్రాధారణ దీక్షాకాలః ౨౩
మన్త్రాభ్యాసకాలః ౨౪
పఞ్చసంస్కార ప్రయోగారమ్భః ౨౫
వైష్ణవాగ్నికరణమ్ ... ౨౭
తాప ఊర్ధ్వపుండ్ర మన్త్ర సంస్కారహోమాః ౨౮-౨౯
యాగహోమః ... ౩౧
పంచసంస్కార దీక్షాప్రదానమ్ ౩౨-౩౪
శిష్యాచార్య క్రమః, తయోర్లక్షణమ్, వృత్తిశ్చ ౩౪-౩౭
వైష్ణవేష్టి ప్రయోగః ... ౩౮
ప్రపత్తిప్రకారనిరూపణమ్, ప్రపన్నవృత్తయః. ౪౦
ఇతి పరిభాషాప్రకరణమ్.
అథాభిగమనమ్ ... ౪౨
ధర్మానుష్ఠానయోగ్యదేశాః ... ,,
నిత్యనైమిత్తిక కర్మవిభాగః ... ,,
ప్రాతఃకాల కృత్య నిరూపణారమ్భః ౪౪
బ్రాహ్మముహూర్త కర్తవ్యమ్, తత్ప్రయోగశ్చ ౪౫
ప్రాతర్నిర్వేద క్రమః ... ౪౬-౪౯
యోగశేష స్వాధ్యాయ సమాపనమ్ ౫౧
అభిగమనాది కాలపఞ్చక నిరూపణమ్ ,,
అభిగమనాది సంకల్పః ... ౫౨-౫౩

మలమూత్రోత్సర్జనవిధిః ... ౫౪
శౌచవిధిః ... ,,
శౌచార్హమృన్నిరూపణమ్ ,,
వాప్యాదిషు బాహ్యమృత్తికా నిషేధః ,,
ఉత్సర్గాత్పూర్వమేవ మృద్గ్రహణమ్ ౫౫
ఆర్ద్రవాససా మలాద్యుత్సర్గే ,,
ఉత్సర్గకాలే జలపాత్ర ధారణనిషేధః ,,
భిన్నమాత్రోత్సృష్టయోపవిష్టస్య తదనుత్సర్గేప్యర్ధ శౌచమ్ ,,
మృత్సంఖ్యా, మృత్పరిమాణమ్ ౫౬
దక్షిణహస్తేన శౌచనిషేధః ,,
ఆచమనవిధి నియమాదయః ౫౭
ఆచమన భేదాస్తత్ప్రకారాశ్చ ౫౮
ద్విరాచమనవిధిః ౬౦
దంతధావనవిధిః ౬౧
విధవాదీనాం దన్తధావననిషేధః ,,
దంతధావనే నిషిద్ధతిథయః ,,
దన్తధావనమన్త్రః ౬౨
స్నానవిధిః ,,
స్నానార్థం నదీతరణ నిషేధః ౬౩
పరకీయ జలాశయేషు స్నాననిషేధః ,,
ఉష్ణోదకస్నాననిషేధః, క్వచిత్తదనుజ్ఞా, క్వచిత్తదపవాదః ,,
స్నానభేదాః ౬౪
సముద్రస్నానవిధిః ౬౫
సముద్రస్నాన నిషేధః ౬౬
సేతుస్నానప్రయోగః ౬౭

సంక్రమస్నానాది నిర్ణయః	౨౦
నదీనాం రజోదోషనిర్ణయః	౨౧
మాఘస్నానమ్	
తైలాభ్యంగవిధిః	౨౩
క్వచిత్ స్నాననిషేధః	౨౪
నైమిత్తికస్నానమ్	,,
వృషలచండాలాది స్పర్శే	,,
శ్వపాకాది ఛాయాస్పర్శే	౨౫
శిశోః రజస్వలాదిస్పర్శే	,,
వివాహయాత్రాదిషు భగవదుత్సవాదిషుచ స్పృష్టిదోషాభావః	,,
పునస్స్నాన నిమిత్తమ్	,,
క్వచిదామలక స్నాననిషేధః	౨౬
క్వచిన్మృత్తికాస్నాన తిలతర్పణనిషేధః	,,
ప్రాతస్స్నానవిధి స్తత్ప్రయోగశ్చ	౨౭
స్నానాఙ్గతర్పణమ్	౨౮
వస్త్రధారణవిధిః	౩౦
అహతవాసోలక్షణమ్	౩౧
గృహస్థస్య ఏకవస్త్ర ధారణ నిషేధః	౩౩
నగ్నస్వరూప నిరూపణమ్	,,
ధౌతవస్త్రాభావే క్షౌమాది ధారణానుజ్ఞా	,,
స్వస్థదేశే ఆర్ద్ర వస్త్రధారణ నిషేధః	౩౪
స్నాన ప్రయోజన నిరూపణమ్	,,
మన్త్రస్నాన ప్రకారః	౩౫
స్నానతర్పణే స్నానవస్త్ర నిష్పీడనేచ ప్రపన్నవిషయే విశేషః	,,
ఊర్ధ్వపుండ్రధారణవిధిః	౩౭

ఊర్ధ్వపుండ్రాన్తరాళే హరిద్రాధారణవిధిః	౮౯
ఊర్ధ్వపుండ్ర ధారణప్రయోగః	౯౦
ఊర్ధ్వపుండ్ర ధ్యానమ్	౯౧
తులసీపద్మాక్షమణిమాలికా ధారణమ్	౯౨
సంధ్యోపాసనవిధిః	,,
సన్ధ్యాకాల నిరూపణమ్	౯౩
సన్ధ్యాశబ్దార్థ నిర్ణయః	,,
ప్రాతస్సన్ధ్యా ప్రయోగః	౯౪
ఆపోహిష్ఠాది మన్త్రాణా మర్థః	౯౫
సూర్యశ్చేతి మన్త్రస్యార్థః	౯౬
దధిక్రావ్ణ్ణేత్యాది మన్త్రాణాం వ్యాఖ్యా	౯౭
అర్ఘ్యప్రదానాన్త్రోప సంహారక్రమ ప్రతిపాదనమ్	౯౯
సూతకాదౌ సంధ్యావిధిః	౧౦౧
భగవత్సేవా సమయే సన్ధ్యాతిక్రమేపి దోషాభావః	,,
సన్ధ్యాకాలాతిక్రమప్రాయశ్చిత్తమ్	,,
జపవిధిః, ప్రాణాయామవిధిశ్చ	౧౦౨
జపప్రయోగః, జపమన్త్రాణాం ఋష్యాదయః	౧౦౪-౧౦౫
మన్త్రన్యాసాదయః	౧౦౬
చతుర్వింశతి ముద్రాః, ముద్రాణాంగోప్యత్వ వర్ణనంచ	౧౦౭
గాయత్రీ ధ్యానమ్. తుర్యగాయత్రీజప విధిశ్చ	౧౦౮
ప్రణవాదీనాం వ్యాఖ్యా	౧౦౯
జపనియమాః	౧౧౨
జపోపస్థానమ్, ఉపస్థాన మన్త్రవ్యాఖ్యా	౧౧౬
అభివాదనవిధిః	౧౧౭
యతివిషయే విశేషః	౧౧౯

సంధ్యాలోప ప్రాయశ్చిత్తమ్ ౧౨౦
ఆధారశక్త్యాది తర్పణ క్రమః ౧౨౧
అభ్యుక్షణవిధిః ... ౧౨౪
హోమవిధిః ... ,,
హోమకాలనిర్ణయః ... ౧౨౫
హవిష్య నిర్ణయః. సమిదిధ్మ నిర్ణయశ్చ ౧౨౬
శ్రౌతపూర్వత్వాదివిధిః ౧౨౭
పాత్రతోయ స్పర్శనవిధిః ,,
పునరాధాననిమిత్తమ్ ,,
ఔపాసనాగ్ని ద్వయ సంసర్గవిచారః ౨౨౮
బ్రహ్మయజ్ఞవిధిః ౧౨౯
నిత్యం ప్రశ్నాధ్యాయినః అనధ్యయనాభావః ౧౩౧
విధురస్య బ్రహ్మయజ్ఞాద్యనధికారః ౧౩౨
బ్రహ్మచారిణో బ్రహ్మయజ్ఞాధికారః ,,
భగవత్సేవా ప్రదక్షిణ క్రమః ,,
ప్రదక్షిణ సంఖ్యా ప్రణామ క్రమశ్చ ౧౩౩
అవైష్ణవ స్థాపిత ప్రతిమాదర్శన నిషేధః ౧౩౪
స్త్రీశూద్రారాధిత భగవద్వందన నిషేధః ,,
అష్టాంగాది ప్రణామవిశేషః ౧౩౫
ఏకహస్త ప్రణామ నిషేధః క్వచిత్తదనుజ్ఞాచ ౧౩౬
భగవదర్చావిగ్రహ సేవాఫలమ్ ,,
భగవత్తీర్థప్రసాదమహిమా ,,
భగవదపచారాః ౨౩౮

అథోపాదానమ్.

శ్రీమదష్టాక్షర మహామన్త్రన్యాసః ౧౪౧

మన్త్రరత్నన్యాసః	౧౪౪
ద్వాదశాక్షరన్యాసః	౧౪౫
షడక్షరమన్త్రన్యాసః	౧౪౬
తులస్యాద్యాహరణవిధిః	౧౪౭
తులసీ మాహాత్మ్యమ్	,,
మన్వాదిః	౧౪౮
కుశాహరణమ్	౧౪౯
పవిత్రవిధిః	౧౫౦
గోవాలపవిత్ర ప్రాశస్త్యమ్	౧౫౨
క్షౌరవిధిః	,,
విధవాయాః కేశధారణ నిషేధః	౧౫౪
యజ్ఞోపవీతవిధిః	,,
యజ్ఞోపవీతప్రతిష్ఠాప్రయోగః	౧౫౫
,, ధారణక్రమః	౧౫౭
వేదాభ్యాసః	౧౫౯
పోష్యవర్గవిచారః	,,
బ్రాహ్మణాది వృత్తయః	,,
హవిష్పాకవిధిః	౧౬౧
భక్ష్యాభక్ష్యనిర్ణయః	౧౬౨
ద్రవ్యశుద్ధిః	౧౭౦
మధ్యాహ్న స్నానవిధిః	౧౭౨
మృత్తికా స్నానవిధిః	౧౭౩
పరమైకాన్తిమృత్తికాస్నానమ్	౧౭౪
మాధ్యాహ్నికమ్, మన్త్రాణాం వ్యాఖ్యా	౧౭౬
పురుషసూక్తస్య ఋషి ఛందో దేవతాదయః	౧౮౧

అథేజ్యాప్రయోగః	౧౮౨
ఇజ్యావిధి ప్రతిపాదక ప్రమాణోపన్యాసః	౧౮౩
గృహార్చ్యామానమ్	౧౮౭
గృహార్చాయా ఆవాహనమ్	౧౮౯
గృహార్చాప్రతిష్ఠాప్రయోగః	౧౯౦
గృహార్చాసంప్రోక్షణవిధిః	౧౯౬
భూతశుద్ధిః	౧౯౮
మాతృకాన్యాసః	౨౦౨
మూలమన్త్రజప ప్రకారః	౨౦౫
హృద్యాగః	౨౦౯
మన్త్రన్యాసః	౨౧౨
భగవదారాధన ప్రయోగః	౨౧౪
భగవదారాధనోపయుక్త ప్రమాణోపన్యాసః	౨౨౧
సంవిభాగవిధిః	౨౨౭
వైశ్వదేవ ప్రయోగః	౨౨౯
యతిభిక్షా, తత్కాలే యతివర్జన నిషేధః	౨౩౧-౨౩౨
అతిథిపూజనమ్	౨౩౩
వైకుణ్ఠహోమః	౨౩౪
భోజనవిధిః	౨౩౬
భోజనేదిఙ్నియమః	౨౩౭
భోజనపాత్రనిరూపణమ్	౨౩౯
ఆపోశనవిధిః, పాత్రస్పర్శవిధిశ్చ	౨౪౧
ప్రాణాహుతి నియమాః	౨౪౨
యతేర్గృహస్థాద్వైశ్య స్వపాభోజననిషేధః	౨౪౫
కేశాదిదుష్టాన్న భక్షణ విచారః	౨౪౬

సశబ్దమాపోశనాదినిషేధః	౨౪౬
శూద్రశిష్టాన్న నిషేధః	౨౪౭
భోజనకాలే తైలయన్త్రాది శబ్దశ్రవణ నిషేధః	౨౪౭
ఏకపఙ్క్తిషు భుంజానానాం పరస్పర స్పర్శ నిషేధః	,,
తేషా ముచ్ఛిష్టస్పర్శే	,,
శ్రాద్ధభోజన ప్రాయశ్చిత్తమ్	౨౪౮
దీర్ఘసత్ర భోజననిషేధః	౨౫౦
శూద్రసత్ర భోజనే ప్రాయశ్చిత్తమ్	౨౫౧
వైశ్యశూద్ర గృహేషు ఆమప్రతిగ్రహ నిషేధః	,,
క్రీతాన్నభోజనే ప్రాయశ్చిత్తమ్	,,
సంఘాన్నభోజనే ప్రాయశ్చిత్తమ్	౨౫౨
ఖౌశసీమన్తాద్యన్నభోజనే ప్రాయశ్చిత్తమ్	,,
వ్రాత్యకుష్ఠ్యాద్యన్నభోజనేప్రా	,,
తామ్రపాత్రస్థితగవ్యాది నిషేధః	,,
ద్విర్భోజన నిషిద్ధదివసాః	౨౫౩
అభోజ్యాన్న నిరూపణమ్	,,
శ్రాద్ధ శిష్టాన్నభోజన విచారః	౨౫౪
పరిషేచనాత్పూర్వ మన్నపరిమర్దన నిషేధః	,,
యత్యన్నాది నిషేధః	౨౫౫
స్త్రీ అపాఙ్క్తేయాని పఙ్క్తిభోజనే ప్రాయశ్చిత్తమ్	,,
ప్రాజాపత్యాది ప్రత్యామ్నాయాః	౨౫౬
పఞ్చగవ్యవిధిః	,,
భోజనోత్తరకృత్యమ్	౨౫౮
గండూషవిధిః, అజ్జలపాన నిషేధః	౨౬౯
తాంబూలచర్వణవిధిః	౨౬౧

అమాశ్రాద్ధాది నిషిద్ధదివసేషు తాంబూలచర్వణ నిషేధః	౨౬౨
అథ స్వాధ్యాయః.	
మార్గశీర్షాది నైమిత్తికారాధనమ్	౨౬౩
శ్రీరామనవమీ	౨౬౫
వైశాఖపూర్ణిమాయాం ఫలపూజా	౨౬౬
,, ధాత్రీస్నానమ్	౨౬౭
శ్రీనృసింహజయన్తీ నిర్ణయః	,,
శ్రీకృష్ణజయన్తీ నిర్ణయః	,,
ఉత్సవాన్తపారణ విచారః	౨౬౯
ఏకాదశ్యుపవాసలక్షణమ్	,,
ఏకాదశీ శ్రాద్ధవిచారః	౨౭౧
ఏకాదశీ నియమాః	౨౭౩
ఏకాదశ్యా ముపవాసాకరణే ప్రాయశ్చిత్తమ్	౨౭౪
ఏకాదశీ వేధనిర్ణయః	౨౭౫
నవమీ శేషసంయుక్త దశమీవిచారః	౨౭౮
విద్ధోపోష్యపరాణాం వచనానా మన్యపరత్వ వర్ణనమ్	౨౭౯
విద్ధైకాదశ్యుపవాసే ప్రాయశ్చిత్తమ్	౨౮౦
అధికద్వాదశీ విచారః	౨౮౧
చాతుర్మాస్య విచారః	,,
శ్రవణద్వాదశీ విచారః	౨౮౩
కలామాత్రా వశిష్టద్వాదశీ పారణవిచారః	౨౮౫
కృత్తికాదీపోత్సవనిర్ణయః	౨౮౭
ఉపాకర్మనిర్ణయః	౨౮౯
యజ్ఞోపవీత ధారణవిధిః	౨౯౪

స్థాలీపాకనిర్ణయః ౨౯౫
నవాగ్రయణ స్థాలీపాకనిర్ణయః ౨౯౭
,, ప్రయోగః ౨౯౯
అమావాస్యా నిర్ణయః ,,
స్నాతకధర్మాః ౩౦౦
సాయాహ్న కృత్యమ్ ౩౦౯
అగ్నిశ్చేత్యాది మన్త్రాణాం వ్యాఖ్యా ౩౧౦
సాయం హోమ ప్రశంసా ౩౧౪
సాయమభిగమనమ్ ౩౧౫
ప్రదోషకాల కృత్యమ్ ౩౧౬
రాత్రిభోజన నియమాః ౩౧౭
యోగనిరూపణమ్ ౩౧౯
శయనవిధిః ౩౨౦
స్త్రీసఙ్గమాదివిధిః ౩౨౧
స్త్రీసఙ్గమానన్తరం శౌచవిధిః ౩౨౩
సదాచార ప్రశంసా; తల్లక్షణంచ ౩౨౪

దుర్విజ్ఞేయ సూక్ష్మధర్మవిచారా బహవస్సన్తి, తేషాము త్ర నిరూపణం దుశ్శకమిత్యేతావ దేవాత్ర ప్రదర్శితమ్. స్నాతక ధర్మనిరూపణావసరే బహవో విచారా ఉపలభ్యన్తే, తేషాం పృథ క్పృథగ్విషయలేఖనే గ్రన్థ విస్తరభీతిశ్చ.

పుటమ్ ౪౦- అత్ర గ్రన్థపాత ఇత్యత్ర- దుర్భిక్షపీడానాస్త్యేవ నాస్తిరోగాదిజం భయమ్ ॥ ప్రత్యబ్దం కార్తికేయస్తు యజతే వైష్ణవీం శుభామ్ । తేనతుష్టోభవేద్దేవో హరిర్నారాయణస్తథా ॥ ఇష్ట్వాచ వైష్ణవం యజ్ఞం కులమేకోత్తరం శతమ్ । ఉద్ధృత్య పరమం ధామ ప్రయాత్యేవ న సంశయః ॥ ఇత్యన్త మనుసన్ధేయమ్.

౧౭౩-పుటే మృత్తికా స్నాన మన్త్రాః సజ్క్షేపేణ లిఖితాః, అత్రసాకల్యేన ప్రకాశ్యన్తే.

అశ్వక్రాంతే రథక్రాన్తే విష్ణుక్రాంతే వసుంధరా । శిరసా ధారితా దేవి రక్షస్వమాం పదేపదే ॥ సహస్రపరమా దేవీ శత మూలా శతాంకురా । సర్వగ్ం హరతుమే పాపం దూర్వాదుస్స్వప్ననాశినీ ॥ ఉద్ధృతాఽసి వరాహేణ కృష్ణేన శతబాహునా । భూమిర్ధేనుర్ధరణీ లోకధారిణీ । మృత్తికే హనమే పాపం యన్మయా దుష్కృతం కృతమ్। త్వయా హతేన పాపేన జీవామి శరదశ్శతమ్॥ మృత్తికే దేహిమేపుష్టిం త్వయిసర్వం ప్రతిష్ఠితమ్ ॥ కాణ్డాత్కాణ్డాత్ప్రరోహంతీ పరుషఃపరుషఃపరి । ఏవానో దూర్వే ప్రతను సహస్రేణ శతేనచ ॥ యాశతేన ప్రతనోషి సహస్రేణ విరోహసి । తస్యాస్తే దేవీష్టకే విధేమ హవిషావయమ్ ॥ యత ఇన్ద్ర భయామహే తతోనో అభయం కృధి । మఘవఞ్ఛగ్ధి తవతన్న ఊతయే విద్విషో విమృధోజహి ॥ స్వస్తిదా విశస్పతి ర్వృత్రహా విమృధో వశీ । వృషేన్ద్రః పురఏతునః స్వస్తిదా అభయంకరః ॥ స్వస్తిన ఇన్ద్రో వృద్ధశ్రవాః । స్వస్తినః పూషావిశ్వవేదాః । స్వస్తినస్తార్క్ష్యో అరిష్టనేమిః స్వస్తినో బృహస్పతిర్దధాతు ॥

త్రాతారమిన్ద్రమవితార మిన్ద్రగ్ం హవేహవే సుహవగ్ం శూరమిన్ద్రమ్ । హువేనుశక్రం పురుహూత మిన్ద్రగ్ స్వస్తినో మఘవాధాత్విన్ద్రః ॥ అపాన్తమన్యు స్తృపలప్రభర్మాధునిశ్శిమీవాఞ్ఛరుమాగ్ం ఋజీషీ । సోమో విశ్వాన్యతసావనాని నార్వాగిన్ద్రం ప్రతిమానానిదేభుః ॥ పరంమృత్యో అనుపరేహి పన్థాం య స్తేస్వ ఇతరో దేవయానాత్ । చక్షుష్మతే శృణ్వతే తే బ్రవీమి మానః ప్రజాగ్ం రీరిషో మోతవీరాన్ ॥ శంహాతశ్శగ్ంహితే ఘృణే శ్శముతే సంత్వోషధీః । కల్పయిత్వాంమేది శశ్శగ్మాః । పృథివ్యా

స్త్వాలోకే సాదయామ్యముష్య శర్మాసి పితరో దేవతా । ప్రజాపతి స్త్వాసాదయతు తయా దేవతయా । అన్తరిక్షస్యత్వా దివస్త్వా ది శాంత్వా నాకస్యత్వా పృష్ఠే బ్రధ్నస్యత్వా విష్టపే సాదయామ్యా ముష్య శర్మాసి పితరో దేవతా । ప్రజాపతిస్త్వా సాదయతు తయా దేవతయా ॥

గన్ధద్వారాం దురాధర్షాం నిత్యపుష్టాంకరీషిణీమ్ । ఈశ్వరీ గ్ం సర్వభూతానాం తామిహోపహ్వయే శ్రియమ్ ॥ ఉదుత్యం జాత వేదసం దేవం వహన్తి కేతవః । దృశే విశ్వాయసూర్యమ్ ॥ శ్రీ ర్మేభజతుం । అలక్ష్మీర్మేనశ్యతు ॥

సహస్రశీర్షా పురుషః । సహస్రాక్ష స్సహస్రపాత్ । సభూ మిం విశ్వతోవృత్వా । అత్యతిష్ఠద్దశాఙ్గులమ్ ॥ విష్ణు ముఖావై దేవా శ్ఛందోభి రిమాన్లోకానసపజయ్య మభ్యజయన్ యద్విష్ణుక్రమా న్క్రమతే విష్ణురేవ భూత్వా యజమానశ్ఛందోభి రిమాన్ లోకాన నపజయ్య మభ్యజయతి ॥ ఓజోగ్రీవాభి ర్నిఋభూతిమస్థభిరింద్రస్ శ్వపసావహేన రుద్రస్య విచలస్కందోహోరాత్రయో ద్వితీయోర్ధ మాసానాం తృతీయోమాసా శ్చతుర్థ ఋతూనాం పఞ్చమ స్సంవ త్సరస్య షష్ఠః ॥ మహాగ్ం ఇన్ద్రో వజ్రబాహు ష్షోడశీ శర్మ య చ్ఛతు । స్వస్తినో మఘవాకరోతుహంతు పాప్మానం యోஉస్మాన్ ద్వేష్టి ॥ సోమానగ్ం స్వరణం కృణుహీ బ్రహ్మణస్పతే । కక్షీవన్తం యఔశిజమ్ ॥ శరీరం యజ్ఞశమలంకుసీదం తస్మింత్సీదతుయో உస్మాన్ ద్వేష్టి ॥ నాభిర్మేచిత్తం విజ్ఞానమ్ । పాయుర్మే உపచితిర్భ సత్ ॥ ఆపాన్తమన్యు స్తృప్రి పల్ప్రభర్మాధుని శ్శిమీవాఞ్ఛరుమాగ్ం ఋజీషీ । సోమో విశ్వాన్యత సావనాని నార్వాగిన్ద్రిం ప్రతిమానా నిదేభుః ॥ వరుణస్య స్కంభనమసి వరుణస్య స్కంభ సర్జనమసి ప్రతి యుక్తో వరుణస్యపాశః ప్రత్యస్తో వరుణస్యపాశః ॥ విష్ణోరరాటమసి

విష్ణోః పృష్ఠమసి విష్ణోశ్న ప్త్రేస్థో విష్ణో స్స్యూరసి విష్ణో ధ్రువ మసి వైష్ణవమసి విష్ణవేత్వా ॥ ఆనందనం దా వాండా మే । భగవాన్సభా గ్యాపనః ॥ ఊర్ నో గ్రో జోరిష్ఠా విశ్వాన్యంగాని తనూ స్తనువా మే సహానమ స్తే అస్తుమాహింగ్ంసీః ॥ ఊరూ అరత్నీ జానునీ విశో మే ఉజ్గాని సర్వంశః ॥ జంఘాభ్యాం పద్భ్యాం ధర్మోసి । విశిరాజా ప్రతిష్ఠితః ॥ చరణం పవిత్రం వితతం పురాణమ్ । యేనపూత స్తరతి దుష్కృతాని । తేనపవిత్రేణ శుద్ధేన పూతాః । అతి పాప్మాన మరాతింతరేమ ॥

ఇదం విష్ణు ర్విచక్రమే త్రేధానిదధేపదమ్ । సమూఢమస్య పాగ్ంసురే । త్రీణిపదా విచక్రమే విష్ణుర్గోపా అదాభ్యః । తతోధ ర్మాణి ధారయన్ ॥ సజోషా ఇన్ద్రసగణో మరుద్భి స్సోమంపిబ వృత్రహాన్ ఛూరవిద్వాన్ । జహిశత్రూగ్ం రపమృధోనుదస్వా థాభయంకృణుహి విశ్వతోసః ॥

౧౭౪-పుటే, పఙ్క్తిః-౫, ఇతి కటిమిత్యన స్తరం "విష్ణోరరాటమసి ఇతి పృష్ఠం ,వరుణస్య స్కంభసమసి" ఇ మేఢ్రమితి పఙ్క్తిః శుద్ధా.

ఉద్ధుత్తమం ॥ హిరణ్య శృంగమిత్యాదయో మన్త్రా శ్రీరఙ్గనాథమహాదేశిక ప్రణీతాహ్నిక గ్రన్థాదిషు సుస్పష్టం లిఖితా ద్రష్టవ్యాః.

ఇంద్రియాది శుద్ధిః.

ద్వివిధానా మింద్రియాణాం మనోబుద్ధ్యోశ్చవర్మణాణామ్ ॥ ద్రవ్యదేశక్రియాణాంయా శుద్ధిస్సాచార ఉచ్యతే ॥ భగవద్గురు విప్రాణాం నిందాంచా సత్యభాషణమ్ । అశృణ్వన్ తామసం శాస్త్రం యచ్చాన్యదపి నిందితమ్ ॥ మాహాత్మ్యం స్తోత్రనామాని పద్మాకాంతస్య సర్వదా । సంశృణ్వన్ సాత్వికం శాస్త్రం శ్రోత్రం శుద్ధ ముదాహృతమ్ ॥ పరస్త్రీ పతితాదీనా మంగస్పర్శనవర్జితా ॥ జా

హ్నావ్యాది మహాతీర్థ స్నాననిర్ధూతకల్మషా । వైష్ణవాలింగన ప్రాప్త
పరమానంద నిర్భరా । అలోలుపా చందనాదౌ త్వక్శుద్ధా పరికీర్తి
తా ॥ పాషండపతితాన్య స్త్రీములమ్లేచ్ఛాది వీక్షణే । పరాఙ్ముఖీ
భాగవతా లోకనాది స్పృహాన్వితా । రమారమణపాదాది చూడాం
తాంగేక్షణోద్యతా ॥ ఆయాత్యాశ్చైవ ... ద్ధాస్మృతీరుదాహృ
తా ॥ కాలాశ్రయ నిమిత్తైశ్చ క్రియాః ... దుష్టాస్తన్మ
మనిచ్ఛంతీ పరమాపత్స్వపి క్వచిత్ । య... ేశ వినివేది
తే మన్వహం । స్వీకుర్వంతీ యథాకాల... ేతాబుద్ధిః ॥
మద్యమాంసమలాదీనాం గంధాఘ్రాణ వివర్జనం । తులసీకుసుమాదీ
నాం లక్ష్మీపతి పదాబ్జయోః । సమర్పితానా మాఘ్రాణం ఘ్రాణ
శుద్ధిరుదాహృతా ॥ పరాపవాదం పారుష్యం పైశున్య మతివాద
తాం । అసచ్ఛాస్త్రస్య పఠన మసద్భిస్సహ భాషణమ్ । వర్జయిత్వైవ
మాదీని భగవన్నామకీర్తనమ్ । వేదసచ్ఛాస్త్రపఠనం సదా మధుర
భాషణం । ఏవమాదీని కుర్వంతీ వాక్శుద్ధా సముదాహృతా ॥ పర
దార పరద్రవ్య స్పర్శ బాలాదితాడనే । హిత్వా వృథాతృణ చ్ఛేదమ
న్యచ్చాపి విగర్హితమ్ । దివ్యాలంకార కరణేకుశలః కమలాపతేః ।
సమ్మార్జనాది కృద్ధామ్ని శుద్ధః పాణిరుదాహృతః ॥ భగవన్మందిరా
చార్యాప్త్యాభి ముఖ్యప్రసారణం । ధావనం భూమిఘాతంచ హిత్వా
న్యదపి నిందితం । తీర్థయాత్రోత్సవాద్యర్థం సంచరిష్ణు హ్యదుక్రమం ।
మహాత్కారస్వరూపేణ శుద్ధం పాదద్వయం మతం ॥ సతాంసమీపే
ఊర్ధ్వో వాయు విసర్గస్య వివర్జితః । సర్వదా వాససాచ్ఛన్నః పాయుశ్శుద్ధి
ఉదాహృతః ॥ అస్యయోషి త్స్వకాలేవా యద్వ్యల్బణవివర్జితం ।
ఋతుగామిన్యస్త్రీయాంచే దుపస్థం శుద్ధముచ్యతే ॥ పరహింసాద్రవ్య
యోషిద్ద్వేషవైరానుచింతనం । అసద్విషయ సంతుష్టి మలభ్యార్థా
నుచింతనం । అన్యచ్చ నిందితం త్యక్త్వా హృషీకదమకం సదా । శ్రీ

పతిధ్యాన విమలం మనశ్శుద్ధ ముదాహృతం ॥ శ్రీపతి స్సర్వదోపా
ప్యో భోగ మోక్షే ప్సుభిర్జనైః । అన్యే బ్రహ్మాదయో దేవా నోపా
స్యాస్తు ముముక్షుభిః । మహాభాగవతా స్సేవ్యాస్సచ్ఛాస్త్రం తదుదీ
రితం। ఇతి విజ్ఞాయ తత్త్వార్థం సదా చార్యైః సేవితా। శూన్య తార్కిక
చార్వాక నాస్తిక ప్రముఖైర్జనైః । అభేద్యా మద్భుధానిత్యాం బుద్ధి
శ్శుద్ధోదితా బుధైః । [illegible] నిజ జనైః ।
మలమూత్రాది శౌచేన శాస్త్రోక్త విధినామృదా । నాసికాకర్ణ
నేత్రాది మలనిర్హరణేనచ । నైర్మల్యం యచ్ఛరీరేసా దేహశుద్ధిస్స
దాహృతా ॥ సత్వాదిగుణ భేదేన త్రివిధం ద్రవ్యముచ్యతే । త
త్త్రైకైకం బహువిధం ద్రవ్యం జ్ఞేయం మనీషిభిః ॥ ద్రవ్యేష్వేతే
షు సంశుద్ధం సాత్వికం ద్రవ్యముచ్యతే ॥ ధార్మికాధిష్ఠితో రాజ్ఞా
ధార్మికేణాభి పాలితః ॥ మ్లేచ్ఛ పాషండ పతిత సింహ వ్యాఘ్రా
ది వర్జితః । దివ్యాపగా దేవఖాతవిఖసారంగ సంయుతః ॥ ఆసన్నో
యోజనైః పుష్పతులసీసమిదాదిభిః । యుక్తశ్చ తృణకాష్ఠాద్యైర్దేశ
శ్శుద్ధ ఉదాహృతః ॥ ఇత్యాది గుణసంయుక్తే దృష్టిరమ్యే మనో
హరే । గోశకృత్సలిలాలిప్తే దేశే జనవివర్జితే । యత్కర్మక్రియతే
హీనసర వీక్షణవర్జితం । లక్ష్మీపతి పదాంభోజ సంతతధ్యాన సంయు
తం । సంకల్ప పూర్వమారబ్ధం సాత్వికత్యాగసంయుతం । విశుద్ధంక
ర్మ విజ్ఞేయం శ్రీశాయాంతే సమర్పితం ॥ శుద్ధి రుక్తేంద్రియాదీ
నాంపోర్వ్యం తేఽధగుణాశ్శుభాః ॥

శుభగుణవర్ణనమ్.

విద్యానసూయా కార్పణ్య మక్రోధస్సత్యభాషణమ్ । సతాం
పూజా దయాక్షాంతి స్సంతోషో ఽస్తే యమార్జవం । జ్ఞానం ధ్యానం
తపశ్శౌచ మస్పృహేంద్రియ నిగ్రహః । హ్రీర్మంగళమనాయాసో
ధృతిశ్శ్రద్ధా నంశమోదమః । అహింసాధ్యయనం యజ్ఞః ప్రోక్తా ఏతేగు
ణాశ్శుభాః ॥

శ్రీశ్రీయై నమః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమతే నిగమాన్త మహాదేశికాయ నమః.

శ్రీవత్సవంశకలశపయోరాశిరాకాసుధాకరైః
శ్రీవైకుణ్ఠదీక్షితాచార్యై రనుగృహీతమ్
ప్రపన్న ధర్మసార సముచ్చయాఖ్యమ్
ఆహ్నికరత్నమ్.

శ్రీమాన్వేంకటనాథార్యః కవితార్కికకేసరీ । వేదాన్తాచార్యవర్యో మే సన్నిధత్తాం సదా హృది ॥ శ్రీనివాసం నమస్కృత్య శేషాచలనివాసినమ్ । పరమైకాంతినాం సమ్యగ్వక్ష్యేవ్యాఖ్యానిర్ణయమ్ ॥

ఆచారలక్షణ మాహ శాండిల్యః ॥ పంచేంద్రియస్య దేహస్య బుద్ధేశ్చ మనస స్తథా । ద్రవ్యదేశక్రియాణాంచ శుద్ధి రాచార ఇష్యతే ।

అథ పరిభాషా ॥ తత్రాదౌ శాస్త్రనామ నిరూపణమ్ ॥ ఋగ్యజుస్సామాథర్వణాఖ్యా శ్చత్వారో వేదాః. ఆయుర్వేద నాట్యవేద గాంధర్వవేద ధనుర్వేదాఖ్యా శ్చత్వార ఉపవేదాః. జ్యోతిషం వ్యాకరణం శిక్షా కల్పః ఛందః నిరుక్త మేతాని షడ్వేదాంగాని. ఋగ్వేదోపనిషత్, యజుర్వేదోపనిషత్, సామవేదోపనిషత్, తైత్తిరీయమ్, బృహదారణ్యకమ్, శారీరకం, లైంగం, నారసింహం, శతపథబ్రాహ్మణమ్, గారుడం, ఛాందోగ్యం, కఠవల్లీ, ముండకమ్, ముద్గలమ్, బ్రహ్మబిందుః, తాపనీయమ్, జ్ఞానవ

గ్గమ్, యాజ్ఞవల్క్యమ్, మైత్రావరుణమ్, కాలాగ్ని రుద్రమ్, జాబాలమ్, అధర్వశిఖా, శ్వేతాశ్వతరమ్, సుబాలమ్, పారమాత్మ్యమ్, చిద్గుణాలయమ్, మంత్రోపనిషత్, అధర్వశీర్షమ్, మహోపనిషత్, శ్యామోపనిషత్, నారాయణోపనిషత్, ఏతాద్వాత్రింశదుపనిషదః.

"అథాత స్సూత్రగణాన్ వ్యాఖ్యాస్యామో బోధాయన, మాపస్తంబః, సత్యాషాఢమ్, ద్రాహ్యాయణం, ఆగస్త్యం, శాకల్య, మాశ్వలాయనీయమ్, శాంభవీయమ్, కాత్యాయన మితినవ పూర్వసూత్రాణి. వైఖానసమ్, శౌనకీయం, భారద్వాజ, మాగ్నివైశ్యమ్, జైమినీయమ్, మాధులమ్, మాధ్యందినమ్, కౌండిన్యమ్, కౌషీతక మితి నవాపర సూత్రాణి. అష్టాదశ సంఖ్యాకా శ్శారీరా స్సంస్కారా ఇతి. ఏతాన్యష్టాదశ సూత్రాణి.

అథ "వాసిష్ఠంచైవ హారీతం వ్యాసం పారాశరం తథా । భారద్వాజం కాశ్యపంచ సాత్వికా ముక్తిదాయినః ॥ మానవం యాజ్ఞవల్క్యంచ ఆత్రేయం దాక్ష్యమేవచ । కాత్యాయనం వైష్ణవంచ రాజసా స్స్వర్గదాయినః ॥ గౌతమం బార్హస్పత్యంచ సాంవర్తంచ యమస్మృతిః । శాంఖం చౌశనసం దేవి తామసా నిరయప్రదాః" ఏతాహ్యష్టాదశస్మృతయః ॥

శాతాతపం, శాండిల్యం, లిఖితం, ఆంగీరసం, పైఠీనసం, బృహద్ధారీతం, వృద్ధమనుః, జాబాలం, వృద్ధబార్హస్పత్యం, వృద్ధ వాసిష్ఠం, సనకం, దత్తాత్రేయం, క్రతుః, దాల్భ్యం, ప్రాజాపత్యం, బోధాయనం, జాతుకర్ణ్యం, లోకాక్షి, ఏతాహ్యష్టాదశోపస్మృతయః.

"పాద్మం పద్మోద్భవంచైవ పుష్కరం వైభవం తథా । నళకూబరం నారదీయం సనత్కుమారన్తు సాత్వతం ॥ వాసిష్ఠం జనకం చైవ ఐన్ద్రం భువనమోహనం । భవిష్యం తిలకంచైవ విజయం పారమే

శ్వరం ॥ తతస్సద్వ్యాఖ్యం పరమం హ్యష్టాదశాత్మకాగమాః ॥ వై ష్ణవం నారదీయంచ తథా భాగవతం శుభం । గారుడంచ తథా పా ద్మం వారాహం శుభదర్శనే ॥ షడేతాని పురాణాని సాత్వికాని మతానివై ॥ బ్రహ్మాండం బ్రహ్మకైవర్తం మార్కండేయం తథైవ చ । భవిష్య ద్వామనం బ్రాహ్మం రాజసాని నిబోధషట్ ॥ మా త్స్యం కౌర్మ్యం తథాలైంగం శైవం స్కాందం తథైవచ । ఆగ్నే యంచ షడేతాని తామసా నిరయప్రదాః ॥ ఏతాన్యష్టాదశ పురాణాని. వాయవ్యం భార్గవం సౌమ్యం బ్రాహ్మం కౌశికం తథా । పారాశర్యం నారదీయం నారసింహంతు కాపిలం ॥ వాసిష్ఠం శివధర్మంచ మారీచం మానవం తథా । స్కాందం దౌర్వాస మా దిత్యం వారుణం శాంబరం తథా ॥ ఏతా న్యష్టాదశోపపురాణాని.

పాతంజలం కాపిలాసాఖ్యం జైమిని సూత్రం వైశేషికం గౌతమసూత్రం వ్యాససూత్రం; ఏతాని షడ్దర్శనాని.

శ్రీరామాయణాదయ ఇతిహాసాః. భారతం భారద్వాజసం హితా విహగేంద్రసంహితా అగస్త్యసంహితా పరాశరసంహితా వాసిష్ఠసంహితా ఇత్యాదయ స్సంహితాః,

శ్రీపాంచరాత్రం దివ్యశాస్త్ర మిత్యుక్తం పాద్మపురాణే. "శ్రౌతం వైఖానసం ప్రోక్తం వాసిష్ఠం స్మార్త ముచ్యతే । పంచరా త్రాభిధం శాస్త్రం దివ్యాగమ మితీరితమ్ ॥ తదష్టోత్తరశత సంహి తాత్మకం, తాసాం నామాని విస్తరభయా దత్ర న లిఖ్యంతే.

విశ్వకర్మం విశ్వవేశం విశ్వసారంతు జైత్రకం । వాస్తుబో ధం మహాతంత్ర మార్షికం చిత్రకాపిలం ॥ కల్పాఖ్యం భానుమార్గ వృత్తం విద్యాపతి బహుశ్రుతం । విశ్వబోధం మానబోధం శాస్త్రి కం విశ్వకాశ్యపం । కాల (ధూపం) యూపం నీలమయం (పా॥ నళ మయం) విశాలం మా(ధవం) నవం మనుః । పారాశర్యంచాతిసారం

సంకీర్ణం సామసంహితా । వాత్స్యాయనం బ్రాహ్మం సౌర మైంద్రం వజ్రం సృష్టం మానసారం॥ ఏతాని శిల్పశాస్త్రాణి షట్త్రింశత్పరికీర్తితాః । ఋగాదిశిల్పశాస్త్రాణ్యేతాని సర్వాణి శాస్త్రాణి వైదికాని.

అథ మోహశాస్త్ర నిరూపణమ్, పాద్మోత్తరఖండే ద్విచత్వారింశే ఽధ్యాయే ॥ పార్వతీ ॥ తామసానిచ శాస్త్రాణి సమాచక్ష్వ మమానఘ । సంప్రోక్తా నిర్భయై ర్విప్రై ర్భగవద్భక్తివర్జితైః । తేషాం నామాని కార్త్స్న్యేన సమాచక్ష్వ సురేశ్వర ॥ శ్రీరుద్రః ॥ శృణుదేవి ప్రవక్ష్యామి తామసాని యథాక్రమాత్ । యేషాం శ్రవణమాత్రేణ పాతిత్యం జ్ఞానినామపి ॥ ప్రథమంహి మయైవోక్తం శైవం పాశుపతాదికం । మచ్ఛక్త్యావేశితై స్సర్వై స్సంప్రోక్తాని తతఃపరమ్; ఇతి ॥ తత్రైవ, ధిషణేన తథా ప్రోక్తం చార్వాక మతిగర్హితం । దైత్యానాం నాశనార్థాయ విష్ణునా బుద్ధరూపిణా ॥ బౌద్ధశాస్త్ర మసత్ ప్రోక్తం నగ్ననీలపటాదికం । మాయావాద మసచ్ఛాస్త్రం ప్రచ్ఛన్నం బౌద్ధముచ్యతే ॥ మయైవ కథితం దేవి కలౌ బ్రాహ్మణరూపిణా । అపార్థం శ్రుతివాక్యానాం దర్శయన్ లోకగర్హితం ॥ కర్మస్వరూపత్యాజ్యత్వ మత్రైవ ప్రతిపాద్యతే । సర్వకర్మపరిభ్రష్టం వికర్మస్థం తదుచ్యతే ॥ పరాత్మ జీవయో రైక్యం మయా ఽత్ర ప్రతిపాద్యతే । బ్రహ్మణోస్తు పరంరూపం నిర్గుణం వక్ష్యతే మయా ॥ సర్వస్య జగతో ప్యత్ర మోహనార్థం కలౌ యుగే ॥ వేదార్థవ న్మహాశాస్త్రం మాయావాద మవైదికం । మయైవ వక్ష్యతే దేవి జగతాం నాశకారణాత్ ॥ ఏవం భవిష్యత్పురాణే చతురశీతి తమే ఽధ్యాయే వారాహపురాణే ఏకసప్తతి తమే ఽధ్యాయే ఆదిత్యపురాణే త్రయస్త్రింశే ఽధ్యాయే ప్రాజాపత్యస్మృతౌ విజ్ఞానేశ్వరే

పరాశరసంహితాయాం నారదీయ బ్రహ్మాండ గారుడ వామనాది పురాణేషు చ మోహశాస్త్రోత్పత్తి స్వరూపం ద్రష్టవ్యమ్.

అథ శైవ పాశుపతాదిష్వాగమ నామధేయమ్—విజయం కారణం కిరణం సుప్రభేదం చ వాతుం (వాతులం) శం । మకుటం కామికం చింత్యం వీరనామాగమం తథా ॥ చంద్రజ్ఞానం శర్మయుక్తం సంతానం పరమేశ్వరం । ప్రోద్గీతం మంజుమాక్ సూక్ష్మం విమలం చిత్ప్రియం తథా ॥ నిశ్వాసం లలితం బింబం భవంతు జగత్ స్థిరం । యోగచ్ఛాయం జ్ఞానపుంజం అమలం శ్వేతం తథా ॥ అష్టావింశతి రేతేహి ఆగమాః పరికీర్తితాః ॥ ఏతేముఖ్యాగమాః ॥

అథ ఉపాగమాః ॥ తత్త్వసారం మంత్రగోప్యం శివసాయుజ్యం పౌష్కరం పరమార్థం శైవధర్మం వీరమాహేశ్వరం శతరుద్రీయం జ్ఞానవాసం శైవసిద్ధాంతం శైవధర్మోత్తరం పరమరహస్యం హరిహర సంవాదం స్వరూపప్రవేశం వజ్రసూచి ఇత్యాదయ ఉపాగమాః.

ఏతత్సర్వం మోహశాస్త్రం వైదికై స్సుదూరత స్త్యాజ్యమ్. తథావ్యాసేనాపి "పత్యు రసామంజస్యా" దిత్యత్ర ప్రతిపాదితమ్; తద్భాష్యకారైశ్శంకరాదిభి స్సర్వైరపి "పత్యురసామంజస్యాత్ -పశుపతె ర్మత మసమంజసం స్యాత్, వేదవిరుద్ధత్వాదసంగతం స్యాదిత్యర్థ ఇతి స్వస్వభాష్యే ప్రతిపాదితమ్. తథా వైదికశాస్త్రేష్వపి ఆసుర మోహనార్థ కల్పిత మోహశాస్త్రం * క్వచిదధ్యాయాః క్వచి త్కతికతి శ్లోకాః మిళితావర్తంతే, తదపి జ్ఞానిభి స్త్యాజ్యమ్. తల్లక్షణమాహ గారుడే ॥ "అనీశ మీశ్వరం వక్తి అసంతం సంతమిత్యపి । మోహశాస్త్రంచ సకలం పరత్వ మపరం త్వితి ॥ పద్మపురాణేచ, కిమత్ర బహునోక్తేన పురాణేషు స్మృతిష్వపి । తామసా నిరయాయైవ వర్జయేత్తాన్ విచక్షణః" ఇతి.

అత్రమనుః ॥ యా వేదబాహ్యాః స్మృతయో యాశ్చ కాశ్చ కుదృష్టయః । సర్వాస్తా నిష్ఫలాః ప్రేత్య తమోనిష్ఠాహి తాః స్మృతాః ॥ అత్రశ్రుతిః ॥ యద్వై కించ మను రవద త్తద్భేషజం ॥ తస్మాత్ శైవాదికం సర్వం వైదికైస్త్యాజ్యమేవేతి సిద్ధమ్.

వైదికాన్యపి గుణత్రయాత్మకాని; తల్లక్షణంపురాణసంగ్రహే ॥ శాస్త్రేషుచ పురాణేషు వేదేషూపనిషత్సుచ । యత్రయత్ర జగన్నాథం ముకుందం విష్ణు మచ్యుతం ॥ వదంతి తాని శాస్త్రాణి సాత్వికాని మతానివై । యత్రయత్ర చతుర్వక్త్రం త్రిమూర్త్యైక్యంచ తుల్యతాం ॥ శివకేశవయో రైక్యం సమత్వం పావకం రవిం । వదంతి యాని శాస్త్రాణి రాజసానిచ తానివై ॥ యత్రయత్ర ఉమానాథం శంకరం భైరవం యమం । దుర్గాం గణపతిం కాలం యాని తాని వదంతిహి ॥ తామసాని మునిశ్రేష్ఠ వివిధాన్యఫలానివై ॥ స్కాందే; ఆగమా స్త్రివిధాః ప్రోక్తా స్సాత్వ రాజసతామసాః । సాత్వికా మోక్షఫలదా రాజసాః స్వర్గదాః స్మృతాః ॥ తథైవ తామసా దేవి నిరయ ప్రాప్తిహేతవః ॥

వైదికాశ్చ సత్వరజ స్తమోభేదేన త్రివిధాః ॥ ఆదిత్యపురాణే ॥ పరమం వైదికం యత్త త్సాత్వికం పరికీర్తితం । రాజసం వైదికం ప్రోక్తం తామసం మిశ్రవైదికం ॥ తథా; వైదికత్రయ మిత్యాహు రాద్యం పరమవైదికం । ద్వితీయం వైదికం ప్రోక్తం తృతీయం మిశ్రవైదికం ॥ పరమవైదికం శ్రీవైష్ణవమ్. వైదికం-తత్వవాదమ్, విష్ణుస్వామి సంప్రదాయంచ. మిశ్రవైదికం మాయావాదమ్. శ్రీపాంచరాత్రే; "రాజసం వైదికం ప్రోక్తం సాత్వతం పరమవైదికం । శైవంచ తామసం ప్రోక్తం తత్త్రిభి ర్మిశ్రవైదికం॥ తమఃపరస్తా త్పరమం పదం ప్రాప్నోతి వైష్ణవః । స్వర్గాది బ్రహ్మలోకాన్తం పదం ప్రాప్నోతి వైదికః ॥ ఐహికంచాముష్మికంచ మోక్ష

మేత త్ఫలత్రయం । యద్భావేన క్రమాదిచ్ఛే త్తద్భావం మిశ్రవైదికం ॥ కైలాసనామ ఆధారం పదం ప్రాప్నోతి శైవభాక్" ॥ ఇతి. భస్మస్నానం త్రిపుండ్రంచ బిల్వం పంచాక్షరీజపః । లింగార్చనంతు తన్నామ సోమవార వ్రతం తథా ॥ తతశ్చైనయోగసారం శాస్త్రం శైవాష్టకం మునే ॥ ఏతచ్ఛైవ విషయమ్. ఆదిత్య మంబికాం విష్ణుం గణనాథం మహేశ్వరం । పూజయేత్పంచ పూజాశ్చ తత్తత్ఫలమవాప్నుయాత్ ॥ ఏతన్మిశ్ర వైదికవిషయమ్.

ఉపవీతం శిఖాబంధం పవిత్రం చోర్ధ్వపుండ్రకం । ధౌత వస్త్రద్వయంచైవ విప్రముద్రాః ప్రకీర్తితాః ॥ గంగా గీతాచ గాయత్రీ తులసీ గోపిచందనం । ఏకాదశీ హరేర్నామ సాలగ్రామ శిలార్చనం ॥ వైదికాష్టక మేతాని నియమేన దినేదినే । యే భజంతి మహాభక్త్యా తేషామపి నమోనమః ॥ ఇదం వైదికలక్షణం సామాన్యమ్.

అథ పరమవైదికలక్షణమ్. "ప్రతప్తై ర్భగవద్దివ్యాయుధైర్గాత్రేషు లాంఛనం । సతతం చ హరిక్షేత్రోద్ధృతమృత్స్నైర్ధ్వపుండ్రకం ॥ పద్మబీజమయీ మాలా తులసీదివ్యమాణకం । పవిత్రంచాథ కౌపీనం వ్యతిసూత్రేణ మేఖలే ॥ పంచాయుధాబ్జతాక్ష్యాదిలక్షణాభరణాదికం । వేషశ్చానుల్బణ శ్శ్లక్ష్ణం దంతమృత్పుండ్రవాససాం ॥ ఇత్యేతై ర్లక్షణై ర్యుక్తా వైష్ణవా వీతకల్మషాః । ఆఖ్యయా వ్యపదేశైశ్చ లక్షణాని సతాం విదుః" ఇతి.

అథ ధర్మశాస్త్రోపయోగి సంజ్ఞానిర్వచనమ్ ॥ స్మృత్యంతరే; అకాలేచేత్కృతం కర్మ కాలం ప్రాప్య పునః క్రియా । కాలాతీతంతు యత్కర్మ అకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥ గర్గః ॥ శ్రుతిస్మృతిషు యత్కర్మ చోదితం విధిశాసనాత్ । ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య కుర్యాత్తత్కర్మచాదరాత్ ॥ స్మృతిరత్నాకరే; హవ్యార్థం గో

ఘృతం గ్రాహ్యం తదలాభేతు మాహిషం । ఆజంవా తదలాభేతు నాక్షాత్తైలం తు గృహ్యతే ॥ యేషాం కేషాంచి దన్యేషాం హవిషా మప్యసంభవే । సర్వత్రాజ్య ముపాదేయం భరద్వాజమునే ర్మతాత్ ॥ ఇక్షూ నపః ఫలం మూలం తాంబూలం పయ ఔషధం । భక్షయిత్వాపి కర్తవ్యాః స్నానదానాదికాః క్రియాః ॥ తత్రైవ; దివోదితాని కర్మాణి ప్రమాదా దకృతాని తు । రాత్రౌ ప్రహరపర్యంతం దివాకర్మాణి కారయేత్ ॥ అవగాహంచ సౌరంచ వర్జయిత్వా విశేషతః ॥ భరద్వాజః; అజ్ఞాతా యదివా మంత్రాః స్వస్వ గృహ్యేషు చోదితాః । ఉపనీత ప్రముఖ్యానాం తెషాంస్తై ధారణే ద్విజాః ॥ కేవలం ప్రణవంవాపి వ్యాహృతి త్రితయంతు వా । స్యాతాం విప్రాదివర్ణేషు ద్వావేతౌ సర్వశాఖినాం॥ కాలనిర్ణయే· యాం తిథిం సమనుప్రాప్య ఉదయం యాతి భాస్కరః । తయా కర్మాణి కుర్వీత హ్రాసవృద్ధీ నకారణం ॥ ఏతచ్చ ప్రత్యాబ్దిక దశాది వ్యతిరేకేణ; తత్ర విశేషస్య వక్ష్యమాణత్వాత్. అస్యాపవాద మాహ హారీతః-ఉత్పత్తౌచ విపత్తౌచ మైథునే దన్తధావనే । అభ్యంగేపుణ్యదధిస్నానే తిథి స్తాత్కాలికీస్మృతా ॥ రత్నాకరే; కుండాశీ గోళకాశీచ తథైవ గ్రామయాజకః । అయాజ్య యాజకశ్చైవ మహాపాతకినః స్మృతాః ॥ వ్రాత్య స్సంస్కారహీనస్స్యా దవకీర్ణీ క్షతవ్రతః ॥ దక్షః ॥ యోహి హిత్వా వివాహాగ్నిం గృహస్థ ఇతి మన్యతే । అన్నంతస్య నభోక్తవ్యం వృథాపాకోహి స స్మృతః ॥ తత్ర శ్రుతిః; వీరహావా ఏష దేవానాం యోగ్నిముద్వాసయతే ॥ పరాశరః ॥ అగ్నికార్యపరిభ్రష్టా స్సంధ్యోపాసనవర్జితాః । వేదంచహ్యానధీయానా స్తే సర్వే వృషలాః స్మృతాః ॥ వసిష్ఠః ॥ కపాలస్థం యథా తోయం శ్వదృతౌచ యథా పయః ।

దుష్టం స్యా త్థానదోషేణ వృత్తహీనే తథా కృశమ్ ॥ అగ్నిదో గరదశ్చైవ శస్త్రపాణి ర్ధనాపహః । క్షేత్రదారహరశ్చైవ షడైతే ఆతతాయినః ॥ సుధీవిలోచనే- శ్రవణాదిధనిష్ఠార్ద్రా * నాగదైవత మస్తకైః । అమావాస్యా ద్భానువారేణ వ్యతీపాత స్స ఉచ్యతే ॥ మస్తకః- మృగశీర్షః. అత్రిః- అమార్కపాత శ్రవణై ర్యుక్తా చే త్పుష్యమాఘయోః । అర్ధోదయ స్సవిజ్ఞేయః కోట్యర్కగ్రహసన్నిభః ॥ "ఏకోనాచే న్మహోదయః" ఇతి పాఠాన్తరమ్ ॥

మనుః- నిషేకాదీని కర్మాణి యః కరోతి యథావిధి । సంభావయతి చాన్నేన స విప్రో గురు రుచ్యతే ॥ ఉపనీయ తు య శ్శిష్యం వేద మధ్యాపయే ద్ద్విజః । సకల్పం స రహస్యంచ త మాచార్యం ప్రచక్షతే ॥ యాజ్ఞవల్క్యః- ఉపనీయ దదద్వేద మాచార్య స్స ఉదాహృతః । ఏకదేశ ముపాధ్యాయో ఋత్వి గ్యజ్ఞకృ దుచ్యతే ॥

మనుః- అర్థకామే ష్వసక్తానాం ధర్మ జ్ఞానం విధీయతే । ధర్మం జిజ్ఞాసమానానాం ప్రమాణం ప్రథమం శ్రుతిః ॥ ద్వితీయం ధర్మశాస్త్రంచ తృతీయం లోకసంగ్రహః ॥ స్మృత్యంతరే- యథేక్షుహేతో స్సలిలం నిషేచితం తృణాని వల్లీ రపిచ ప్రసించతి । ఏవం నరో ధర్మపథేన వర్తయ న్యశశ్చ కామాంశ్చ వసూనిచాశ్నుతే ॥

అథ కలియుగధర్మాః- నారదీయ సంహితాయామ్ ॥ రాక్షసాః కలి మాశ్రిత్య జాయంతే బ్రహ్మయోనిషు । విష్ణు వైష్ణవవిద్వేషాః ప్రచరంతిహి తామసాః ॥ (బ్రాహ్మణానేవ బాధంతే తత్రాపి శ్రోత్రియాన్ కృశాన్ ఇతి పాఠాంతరం) అంతశ్శాక్తం బహిశ్శైవం సభామధ్యేతు వైష్ణవం । కలౌ కేచి త్ప్రవర్తన్తే వర్ణాశ్రమజనా మునే ॥ లిఖితస్మృతౌ- ప్రాప్తే కలియుగే ఘోరే

సంభవిష్యంతిచాసురాః । వేదార్థం చాన్యథా సర్వే ప్రవక్ష్యంతి కలౌయుగే ॥ వామనపురాణే- దైత్యానాం బహుమానిత్వం మాత్సర్యం సత్స్వసత్క్రియా । నిన్దన్తి నీతిశాస్త్రాణి శివభక్తిరనూపమా ॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే- సర్వే బ్రహ్మవదిష్యంతి సంప్రాప్తేతు కలౌయుగే । నానుతిష్ఠంతి మైత్రేయ శిశ్నోదర పరాయణాః ॥ ముఖం దగ్ధం పరాన్నేన హస్తౌ దగ్ధౌ ప్రతిగ్రహాత్ । మనో దగ్ధం పరస్త్రీభిః బ్రహ్మశాపః కుతః కలౌ ॥ వ్యాసః- ధ్యాయన్ కృతే యజన్ యజ్ఞైః త్రేతాయాం ద్వాపరే ఒర్చయన్ । యదాప్నోతి తదాప్నోతి కలౌ సంకీర్త్య కేశవం ॥ ఊఢాయాః పునరుద్వాహం జ్యేష్ఠాంశం గోవధం తథా । కలౌ పంచ నకుర్వీత భాతృజాయాం కమండలుమ్ ॥ స్మృత్యర్థసారే- అసవర్ణాసు కన్యాసు వివాహశ్చ ద్విజాతిషు । వృత్తం స్వాధ్యాయసాపేక్ష మఘసంకోచనం తథా ॥ అస్థి సంచయనా దూర్ధ్వ మఙ్గస్పర్శన మేవచ । ప్రాయశ్చిత్త విధానంచ విప్రాణాం మరణాంతికం ॥ సంసర్గదోషః పాపేషు మధుపర్కే పశోర్వధః । దత్తౌరసేతరేషాంచ పుత్రత్వేన పరిగ్రహః ॥ దీర్ఘకాలం బ్రహ్మచర్యం నరమేధాశ్వమేధకౌ । కలౌయుగే త్విమాన్ ధర్మాన్ వర్జ్యానాహుర్మనీషిణః ॥ అత్ర నిషేధః నారికేళాది కమండలు విషయః, నతత్త్యాజ్యత్వాది విషయ ప్రకారః ॥ పరాశరః- త్యజేద్దేశం కృతయుగే త్రేతాయాం గ్రామముత్సృజేత్ । ద్వాపరే కుల మేకంతు కర్తారంతు కలౌయుగే ॥ లవణం మధుతైలంచ దధి తక్రం ఘృతం పయః । న దూష్యే చ్ఛూద్రజాతీనాం కుర్వన్ సర్వేషు విక్రయమ్ ॥

అథ పాషండి లక్షణమ్ ॥ భాగవతే- విష్ణోరన్యం పరత్వేన చేతయానో హ్యచేతనః । స పాషండీతి విజ్ఞేయ స్సర్వ కర్మ బహి

ష్కృతః ॥ పాద్మే- యేతు సామాన్యభావేన మన్యంతే పురు షోత్తమం । తే వై పాషండినో జ్ఞేయా స్సర్వకర్మబహిష్కృతాః । ప్రాజాపత్యస్మృతౌ బృహన్నారదీయేచ- య స్స్వధర్మపరిత్యాగీ పాషండీత్యుచ్యతే బుధైః । తత్సంసర్గీ తత్సమ స్స్యా త్తా వుభావపి పాపినౌ ॥ వారాహే- కుబుద్ధిరచితం శాస్త్రం పఠిత్వా యే కలౌ యుగే । నకుర్వంతి వినిందంతి యజ్ఞాన్ వర్ణాశ్రమోచితాన్ ॥ తే వై పాషండినో జ్ఞేయా స్సర్వకర్మసు గర్హితాః । తేషాం సం భాషణం స్పర్శనం ప్రమాదేనాపి నాచరేత్ ॥ ఆశ్వమేధికే షణ్ణవ తితమే ఽధ్యాయే- కుశీలైః కృతశాస్త్రాణి పఠిత్వా యే నరాధ మాః । విప్రాన్ నిందంతి యజ్ఞాంశ్చ వృథా జీవంతి తే నరాః॥ ఇతి.

అథ దేవలకలక్షణమ్= సంకర్షణ సంహితాయామ్ ॥ కర్మ దేవలకాః కేచి త్కల్పదేవలకాః పరే । శుద్ధదేవలకాః కేచి త్త్రిధా దేవలకాః స్మృతాః ॥ అర్థార్థీ కాలనిర్దేశీ యో దేవం పూజయే త్సదా । కర్మ దేవలకోనామ సర్వకర్మ బహిష్కృతః ॥ పంచ రాత్రవిధానజ్ఞో దీక్షావిరహితో ఽర్చకః । చతు (ర్వేద్యపికాలేన) ర్వేదాధికారోపి కల్పదేవలక స్స్మృతః ॥ ఆగమోక్త విధానజ్ఞో రుద్రకాద్యుపజీవకః । శుద్ధదేవలకోనామ సర్వకర్మబహిష్కృతః ॥ ఆశ్వమేధికే దేవలకత్వ ప్రాప్తేః కాలనియమ మాహ ॥ దేవార్చ నపరో విప్రో విత్తార్థీ వత్సరత్రయం । సతు దేవలకోనామ సర్వ కర్మ బహిష్కృతః ॥ తథాన్యత్రాపి- న పంచరాత్ర విధివాన్ న వైఖానస సూత్రవాన్ । న శైవదీక్షితో విప్రః అర్థార్థీ వత్సరత్ర యం ॥ గ్రామదేవార్చనపర స్సవై దేవలకః స్మృతః ॥ పురా ణే- దేవార్చనపరో హ్యేసీ త్పరార్థం విత్తకాంక్షయా । చతుర్వేదధ రో విప్ర స్స చండాలసమోభవేత్ ॥ ఏవం సామాన్యేనోక్తస్య విషయవిభాగేన రుద్రాద్యర్చకస్య దేవలకత్వం విష్ణ్వర్చకస్య తద్ర

హితత్వంచ స్పష్టముక్తం విష్ణు ధర్మోత్తరే--చండికాయాశ్చ దుర్గాయా జ్యేష్ఠాయా శ్శివస్యచ । రుద్రస్య పూజకా యేతు తేవై దేవలకాః స్మృతాః ॥ యేనకేన ప్రకారేణ విష్ణో రారాధనం పరం । తస్మా ద్దేవలకత్వంతు న విష్ణు విషయం క్వచిత్ ॥ ఇతి. తథాఽత్రిశ్చ- వైదికేనైవ విధినా సంగలోభ వివర్జితః । పూజయే ద్భక్తితో విష్ణుం సహి దేవలకో నవై ॥ శ్రీపాంచరాత్రే భగవతాపి ఏతదుభయం విషయభేదేన బహుధా ప్రతిపాదిత మనంతాఖ్య సంహితాయామ్- దీక్షిత స్సకలం కుర్యా ద్విష్ణుయాగాది పూజనం । అదీక్షిత శ్చతుర్వేదీ దేవస్పర్శనంచ వర్జయేత్ ॥ విష్ణుతత్త్వే- మద్భక్తో వైష్ణవో విప్రః పంచసంస్కారదీక్షితః । మచ్ఛేషత్వ పరిజ్ఞానీ మమ పూజాపరాయణః ॥ మంత్రరత్నోక్త మార్గేణ మహావిశ్వాసపూర్వకం । ఆత్మార్థంవా పరార్థంవా మమ పూజాపర స్సదా ॥ న చ దేవలకో జ్ఞేయ స్స(దా)ర్వపూజాం సమాచరేత్ ॥ అనిరుద్ధ సంహితాయామ్- దీక్షితో భగవద్భక్త స్సమయాచార తత్పరః । గురుభక్తి విశేషజ్ఞో న్యాసవిద్యా విశారదః ॥ విష్ణోరారాధనరత స్తత్ప్రసాదస్య జీవకః । సదా విష్ణుం ప్రపూజ్యాథ నాసౌ దేవలకోభవేత్ ॥ విష్ణుధర్మే- వైష్ణవో విష్ణు సంబంధ స్సదా విష్ణుం ప్రపూజయేత్ । నభవే ద్దేవలత్వంతు వైష్ణవస్య మహాత్మనః ॥ ఖగ ప్రశ్న సంహితాయామ్- దీక్షితాః పంచసంస్కారైః పంచకాల పరాయణాః । ఆత్మార్థంవా పరార్థంవా నిత్యం హరి ముపాసతే ॥ నచ దేవలకా జ్ఞేయా స్సర్వశాస్త్రేషు నిశ్చయః ॥ శ్రీధర సంహితాయామ్- వైష్ణవో విష్ణుయజనం నిత్యమేవం సమాచరేత్ । న చ దేవలకో జ్ఞేయ స్సర్వశాస్త్రేషు నిర్ణయః ॥ తథా హారీతస్మృతావపి పంచమే ఽధ్యాయే- మహాభాగవతస్త్వేవం పూజయే త్సతతం హరిం । మంత్రరత్నవిధానేన మహావిశ్వాసపూర్వకం ॥ యో

అర్చకో వైష్ణవశ్రేష్ఠో న దేవలకనామకః ॥ పరాశర సంహితాయామ్- దీక్షితః పంచసంస్కారై రర్థపంచకతత్త్వవిత్ । పంచకాలపరో నిత్యం వైష్ణవో మంత్రవిత్తమః ॥ పౌరుషేణ విధానేన శ్రీమదష్టాక్షరేణవా । మంత్రద్వయేనవా కుర్యాత్త్రికాలం పూజనం హరేః ॥ శేషశేషిత్వ సంబంధ జ్ఞానభక్తి సమన్వితః । ఆత్మార్థంవా పరార్థంవా న చ దేవలకోభవేత్ ॥ హరే రన్యత్ర యత్క్షుద్రదేవతాన్తర పూజనం । తత్ప్రసాదోపజీవీచ సవై దేవలకో భవేత్ ॥ మార్కండేయ సంహితాయామ్- దేవద్రవ్యాపహారార్థం దీక్షారహితపూజకః । సవై దేవలకోనామ సర్వకర్మ బహిష్కృతః ॥ సనత్కుమార సంహితాయామ్- పరార్థం యజనం యత్ర దీక్షాసంస్కారవర్జితః । చతుర్వేదధరో విప్ర స్సవై దేవలకోభవేత్ ॥ భరద్వాజ సంహితాయామ్- దీక్షాసంస్కారరహితో మద్బింబం పూజయేన్నరః । సవై దేవలకోనామ సర్వకర్మబహిష్కృతః ॥ జయాఖ్య సంహితాయామ్- దీక్షావిధి విహీనశ్చ విత్తార్థీ దేవపూజకః । దేవకోశోపజీవీచ సవై దేవలకోభవేత్ ॥ అనన్తాఖ్య సంహితాయామ్- వేదవేద్యం బ్రాహ్మణేశం శుభకర్మప్రియం హరిం । యో అర్చకో బ్రాహ్మణ శ్రేష్ఠో న దేవలకనామకః ॥ గణేశం భైరవం భీమం దుర్గాదీ నుగ్రదేవతాః । యో అర్చకో భక్తిమార్గే విప్ర స్సవై దేవలకో భవేత్ ॥ రుద్రాణీ(దుర్గాం)భైరవ విఘ్నేశా భద్రకాళీంచ మాతృకాం । యో అర్చయే ద్భక్తిమార్గే విప్ర స్సవై దేవలకః స్మృతః ॥ హారీతః- భరద్వాజానామ యేతు విప్రా శ్శివపరాయణాః । తేచ దేవలకా జ్ఞేయా స్సర్వకర్మసు గర్హితాః ॥ స్పృష్ట్వా దేవలకా న్విప్రా స్సవాసాజల మావిశేత్ । వైఖానసాస్తు యే విప్రా హరిపూజన తత్పరాః । నతే దేవలకా జ్ఞేయా హరిపాదాబ్జ సంశ్రయాత్ ॥ నాపహృత్య హరేర్ద్రవ్యం గ్రా

మార్చన పరోభవేత్ । భక్త్యా సంపూజ్య దేవేశం నాసౌ దేవలకః స్మృతః ॥ భక్త్యా యద్యర్చయే ద్దేవం గ్రామాచ్యర్థం హరి మవ్యయం । ప్రసాద తీర్థ స్వీకారా న్నాసౌ దేవలకో భవేత్ ॥ అన న్తాఖ్య సంహితాయామ్- భక్త్యా యోహ్యర్చయే ద్దేవం గ్రామా ర్థాం హరి మవ్యయం । ప్రాసాద తీర్థ సేవీచ నాసౌ దేవలకో భవేత్ ॥ ఇత్యాదిభిః.

అథ దశవిధ బ్రాహ్మణమ్- దేవో ముని ర్ద్విజో రాజా వైశ్య శ్శూద్రో బిడాలకః । పశు ర్మ్లేచ్ఛశ్చ చండాలో దశ విప్రాః ప్రకీర్తితాః ॥ ఉంఛవృత్తి ర్మితాహార స్సంతుష్టో విజితేంద్రియః । వేదశాస్త్రార్థ తత్వజ్ఞో దేవో విప్ర స్స ఉచ్యతే ॥౧॥ ఫలమూలా శనో దాంతో తపస్వీ వేదశాస్త్రవిత్ । కృత్యాకృత్య విశేషజ్ఞో సత్యవా న్ముని రుచ్యతే ॥౨॥ షట్కర్మనిరతో నిత్యం దేవతాతిథి పూజకః । స్వాధ్యాయనిరత స్సాధు స్స విప్రో ద్విజ ఉచ్యతే ॥3॥ ధనుర్వేద విశేషజ్ఞో రాజసేవారతశ్చ సః । త్రికర్మకృ న్మహో త్సాహీ విప్రః క్షత్రియ ఉచ్యతే ॥౪॥ స్వర్ణరత్న విశేషజ్ఞో గోపో షణక తత్పరః । క్రయ విక్రయ తత్వజ్ఞ స్సవిప్రో వైశ్య ఉచ్యతే॥౫॥ కృషి సేవాధమాచారో ధాన్య సంగ్రహ తత్పరః । గోరక్షణ విశే షజ్ఞ స్సవిప్ర శ్శూద్ర ఉచ్యతే ॥౬॥ యత్ర కుత్ర ప్రణిగ్రాహీ నిత్యం బ్రాహ్మణ తత్పరః । స్వకార్య ముద్దిశ్య సదా సబిడాలక ఉచ్యతే ॥౭॥ గమ్యాగమ్యాం న జానాతి స్త్రియం యో ఒశౌ చనిర్గుణః । కృత్యాకృత్య పరిభ్రాంత స్సవిప్రః పశు రుచ్యతే ॥౮॥ వాపీకూప తటాకాది దేహాయతనభేదకః । విప్రవేదాపవాదీచ స విప్రో మ్లేచ్ఛ ఉచ్యతే ॥౯॥ శస్త్రధార్యస్త్రధారీచ ధనుర్ధారీ ధనాపహః । తిర్యక్పుండ్రధరో విప్ర స్సచండాలసమో భవేత్ ॥౧౦॥

పరహింసారతః క్రూరః పరదారపరాయణః । పరద్రవ్యాభిలాషీచ స చండాలోహి నిర్దయః ॥ ఇత్యుక్తోవా.

అథ దశవిధ వైష్ణవమ్- అద్వేషశ్చానుకూలీచ దివ్యనామ ధర స్తథా । చక్రాంకో మంత్రపాఠశ్చ వైష్ణవశ్చ తతఃపరమ్ ॥ శ్రీ వైష్ణవః ప్రపన్నశ్చ ఏకాంతీచ తతఃపరం । పరమైకాంతి విఖ్యాతో దశైతే వైష్ణవాః స్మృతాః ॥ విష్ణుం లోకనియంతారం వైష్ణవాన్ లోకపావనాన్ । దృష్ట్వా న ద్వేష్టి యో మర్త్య స్సో ఽద్వేషః పరికీర్తితః ॥౧॥ వాసుదేవోత్సవాంశ్చైవ మహాభాగవతాం స్తథా । అనువర్తేత యో నిత్యం అనుకూలీ ఉదాహృతః ॥౨॥ స్మృత్యు చ్చారణమాత్రేణ సర్వపాప ప్రణాశనం । విష్ణునామధరః పుణ్యో నామధారీ స ఉచ్యతే ॥౩॥ శ్రుతిస్మృతి పురాణేషు విహితం చక్రధా రణం । యో బిభర్తి హరే శ్చక్రం చక్రధారీ స ఉచ్యతే ॥౪॥ అష్టాక్షరస్య మంత్రస్య స్మరణా న్ముక్తిదో హరిః । త మావర్తేత యో నిత్యం మంత్రపాఠ స్స ఉచ్యతే ॥౫॥ దేవతాంతరవ న్నిత్యం శబ్దాదీనపి కుత్సయన్ । విష్ణుప్రాప్తి ఫలాకాంక్షీ భక్త్యుపాయోహి వైష్ణవః ॥౬॥ బాహ్యార్థాన్నిరతాన్ సర్వాన్ సమ్యక్త్యక్త్వా సదా శుచిః । భక్తిమార్గే పుండరీకాంక్షే శ్రీవైష్ణవ ఉదాహృతః ॥౭॥ శబ్దాదీ న్విషయాంశ్చైవ దేహాద్యుపాధిక బాంధవాన్ । త్యక్త్వా హరౌ న్యస్తభర స్సప్రపన్న ఉదాహృతః ॥౮॥ హరే రాజ్ఞానురూపే ణ కర్మజ్ఞానాది యో నరః । స ఏకాంతీ భవే ద్విప్ర స్సహి భాగవ తః స్మృతః ॥౯॥ ప్రీత్యర్థం వాసుదేవస్య కర్మజ్ఞానాదికం నరః । స విప్రః పరమైకాంతీ మహాభాగవతః స్మృతః ॥౧౦॥

యద్యచ్ఛాస్త్రం వైదికం తత్తత్సర్వం జ్ఞానభక్తి ప్రపత్తీనాం చతసృణాం ప్రతిపాదకం; తత్ర విశేషేణ కర్మప్రతిపాదకాని శాస్త్రా ణి పూర్వమీమాంసాదీని; మన్వాది ధర్మశాస్త్రాణి జ్ఞానప్రతిపాద

కాని: ఉత్తరమీమాంసాయాం ప్రథమద్వితీయాధ్యాయా పాద్మో త్తరఖండం శ్రీవిష్ణుపురాణ మిత్యాదీని భక్తిప్రతిపాదకాని; ఉత్త రమీమాంసాయాం తృతీయ చతుర్థాధ్యాయా హరిభక్తి సుధోగ యం శ్రీభాగవత మిత్యాదీని ప్రపత్తిప్రతిపాదకాని; భారద్వాజ సంహితా శ్రీరామాయణ మిత్యాదీని విశేషేణ చతస్రాణాం ప్రతి పాదకాని; అష్టాదశపర్వయుక్తం శ్రీమహాభారతం అష్టోత్తరశత సం హితాయుక్తం శ్రీపంచరాత్రంచ. ఏతత్సర్వం సత్వాదిభేదేన త్రి విధమ్; తత్ర ముముక్షుభి స్సాత్వికా ఏవ గ్రాహ్యాః, ఉత్తరగీతా యామ్-అసార మల్పసారంచ సారం సారతరం త్యజేత్ । భజే త్సార తమం శాస్త్రే (హంసః క్షీరమివాంభసి) రత్నాకర ఇవామృతమ్ । గ్రంథ మభ్యస్య మేధావీ జ్ఞానవిజ్ఞానతత్పరః । పలాలమివ ధాన్యా (ర్థః) ర్థీ త్యజే ద్గ్రన్థ మశేషతః ॥

తత్ర కర్మ జ్ఞాన భక్తి ప్రపత్తయ ఐహికాది ఫలప్రదత్వభేదేన తామసా రాజసా స్సాత్వికాశ్చ భవంతి. తత్ర ముముక్షుభి స్సాత్వి కా ఏవానుష్ఠేయాః. తత్ర కర్మజ్ఞానె భక్తి ప్రపత్తిద్వారా మోక్ష ప్రదె, ఆద్యాస్త్రిస్త్రైవర్ణ్యాఽధికారాః, ప్రపత్తిస్తు సర్వాధికారా, తస్మాద్భక్తి ప్రపత్తీవినా మోక్షోపాయో నాస్తి. తథా శ్రుతిః "నాన్యః పంథా అయనాయ విద్యతే ॥ తస్మాన్న్యాస మేషాం తపసా మతిరిక్త మాహుః" ఇత్యాది. తథా వేదాంతాచార్యై రప్యుక్తమ్ "ప్రపన్నా దన్యేషాం న దిశతి ముకుందో నిజపదం ప్రపన్నశ్చ ద్వేధా సుచరితపరీపాకభిదయా । విళమ్బేన ప్రాప్తి ర్భజ నసుఖ మేకస్య విపులం పరస్యాశు ప్రాప్తిః పరిమితరసా జీవితదశా" ఇత్యాదినా. సా ప్రపత్తిః పంచసంస్కార సంస్కృతై రేవానుష్ఠే యా, నత్వన్యైః; తథా శ్రీప్రశ్నసంహితాయామ్- సంస్కృతాః పంచసంస్కారై స్తాపాద్యై ర్విమలై శ్శుభైః । నారాయణం ప్రపద్యే

ర్ణా నరా వై మోక్షకాంక్షిణః ॥ శ్రీపరాశర ధర్మశాస్త్రే- అచక్ర ధారిణం మంత్ర మధ్యాపయతి దేశికః । శిష్యేణ సహ నరకం యాతి కల్పకోటిశతం ద్విజః ॥ తస్మాత్తాపాది సంస్కారం కృత్వా మంత్ర మనుత్తమం । అధ్యాపయే ద్గురు స్సమ్య గన్యథా నరకం వ్రజేత్ ॥ నారదః- ముముక్షు శ్చక్రచిహ్నాదిరహితో యది మాధవం । ప్రపద్యేత నరో మోహా త్స చండాలో భవేద్ధ్రువం ॥ విష్ణుమందిరే- విప్రాద్యా స్తైవశూద్రాశ్చ యద్యేవ కృతలక్షణాః । తదాతు యోగ్యా విజ్ఞేయా హరిసంశ్రయణాదిషు ॥ పాద్మే ఉత్తరఖండే ఏకోనత్రింశాధ్యాయే- తస్మా త్త్వమపి రాజర్షే విష్ణుసాయుజ్య మిచ్ఛసి । దీక్షామార్గ విధానేన ధారయిత్వా సుదర్శనం ॥ నారాయణపదద్వంద్వం తదేకం శరణం వ్రజ ॥ అతో ముముక్షుభిః పంచసంస్కార సంస్కృతైరేవ భగవాన్ ప్రపత్తవ్య ఇతిసిద్ధమ్.

తచ్చక్రాదిధారణంచ శ్రుతిస్మృతి శతసిద్ధమ్. అత్ర శ్రుతిః ॥ అథర్వణమహోపనిషది బ్రహ్మసూక్తే- దక్షిణేతు భుజే విప్రో బిభృయాద్వై సుదర్శనం । సవ్యేతు శంఖం బిభృయా దితి బ్రహ్మ విదో విదుః ॥ కాణ్వవేదే- దేవాసోయేన విధృతేన బాహునా । సుదర్శనేన ప్రాచాం స్వర్గమాయాంతి నామనవపూ లోక విసృష్టా తన్వన్తి బ్రా (బ్రి) హ్మణ స్తద్వయంతి ॥ సర్వావై దేవతానాం సర్వావై విప్రాణాం సర్వావై క్షత్రియాణాం సర్వావై వైశ్యానాం సర్వావై శూద్రాణా మిత్యగ్నినా వై హోత్రా తప్తచక్రం ద్విభుజే ధార్యం । అథోర్ధ్వపుండ్ర మాలిఖేత్ । తస్మాద్ద్విరేఖంభవతి । పునరాగమనం న । బ్రహ్మణ స్సాయుజ్యం సలోకతా మాప్నోతి ॥ అథర్వణ సుదర్శనోపనిషది- "యజ్ఞోపవీతీ ధృతచక్రధారీ యో బ్రహ్మవి ద్బ్రహ్మవిదో మనీషా । హిరణ్య మాదాయ సుదర్శనం కృత్వే" త్యాది. పవిత్రమిత్యగ్నిః అగ్నిర్వై సహస్రారః సహస్రా

ప్రాకో నేమిః । నేమినా తప్తతనుః బ్రహ్మణా స్సాయుజ్యం సలోక తా మాప్నోతి ॥ యజుషి- యేనదేవాః పవిత్రేణ + పునాతు ॥ శాఠకే- చరణం పవిత్రం + సుధితాందధాతు ॥ ధృతోర్ధ్వపుండ్రః కృతచక్రధారీ విష్ణుం పరం ధ్యాయతి యో మహాత్మా । స్వరేణ మంత్రేణ సదా హృది స్థితం పరాత్పరం యన్మహతో మహాం తం ॥ ఋచి- ప్రతే విష్ణో అబ్జచక్రే పవిత్రే జన్మాంభోధిం తప్త వే చషణీంద్రాః । మూలే బాహోర్దధతేన్యే పురాణా లింగా న్యంగే తానకా న్యర్పయంతి ॥ యజుషిచ సామ్నిచ- పవిత్రంతే వితతం బ్రహ్మణస్పతే । ప్రభుర్గాత్రాణి పర్యేషి విశ్వతః । అతప్తత నూ ర్నతదామో అశ్నుతే । శృతాస ఇద్వహంత స్తత్సమాశత ॥ బృహదారణ్యకభేదే- "నిచిత్షేపసుషణం భిద్యమానం మధ్యేబాహో మదధ త్సుదర్శనం । విష్ణో రిదం భూరితేజః ప్రధమ్షయతి దివా నక్తం బిభృయు స్తంజనాస" ఇతి. కించతప్తముద్రాధారణస్థానాని । అధర్వణ బ్రహ్మసూత్రే ఋచి బాష్కలే యజుషి బృహదారణ్యక భేదే అధర్వణె సుదర్శనోపనిషది ఋక్సామే త్రిష్వపివెదేషు కఠవ ల్ల్యాం కైవల్యతుంగశాఖాయాంచ సన్తి ॥ వాసిష్ఠస్మృతౌ- అష్ట మాత్షోడశా దబ్దా ద్ధార్యం చక్రాదిధారణం । ప్రతప్తై రంకనం పశ్చా త్సదాహా భూషణం స్త్రియాః ॥ జాతకర్మణివా కుర్యా చ్చౌళోపనయనేపివా । వెదాధ్యయనకాలెవా చక్రచిహ్నం విధాన తః ॥ పరాశర ధర్మశాస్త్రె ఉత్తరఖండే త్రయోదశోధ్యాయే- శ్రీపరాశరః ॥ "వక్ష్యామి మునయ స్సర్వ" మిత్యారభ్య "ఉద్వా హసమయె స్త్రీణాం పుంసాంచైవోపనాయనె । చక్రస్య ధారణం ప్రోక్తం మంత్రైః పంచాయుధానివా" ఇత్యంతేన సమ్యక్ప్రతిపాది తమ్. భారతె శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదె- మచ్చక్రాంకిత దెహో యో మద్భక్తో భువిదుర్లభః । నైవాప్నోతి వశం మృత్యో రపా

ష్ణాభంగకృ న్నరః ॥ నాన్యం దేవం నమస్కుర్యా న్నాన్యం దేవం నిరీక్షయేత్ । చక్రాంకిత స్సదా త్విష్ఠే ద్భక్తిత శ్పాండునందన ॥ విష్ణుతత్త్వే- చక్రాదిధారణం పుంసాం పరసంబన్ధవేదనం । పతివ్రతానిమిత్తంహి వలయాదివిభూషణం ॥ భీష్మపర్వణిచతుర్థాహ్ని దేవగుహ్యే- బ్రాహ్మణైః క్షత్రియై ర్వైశ్యై శ్శూద్రైశ్చ కృతలక్షణైః । అర్చనీయశ్చ సేవ్యశ్చ నిత్యయుక్తై స్స్వకర్మసు ॥ కృతలక్షణైః- కృతచక్రాదిధారణైః; శ్రీవిష్ణుమందిరే - విప్రాద్యాస్తైచ శూద్రాశ్చ యద్యేవ కృతలక్షణాః । తదాతు యోగ్యా విజ్ఞేయా హరిసంశ్రయణాదిషు ॥ శాస్త్రోదితాసు సర్వాసు సామగ్రీషు మహామతే । యాగోపకరణాన్యేవ మధ్యే పాత్రాదికాన్యపి ॥ సుకార్యాణి యథాయోగం శంఖచక్రాదిలాంఛనైః । తథా యానాసనాదీని విభో స్సర్వాణి యత్నతః ॥ స్వాత్మోపకరణం సర్వ మాసనాది వివర్జితం । అంగుళీయక పర్యంతం భూషణం కటకాదికం ॥ ఉత్తమాంగ సముద్ధార్యం సర్వ ముష్ణీషపూర్వకం । చక్రాదిలాంఛితం కుర్యా త్తదీయా శ్చగవాదయః ॥ విప్రాదివ ల్లాంఛితవ్యా స్తదీయాః పురుషాదయః । లాంఛితవ్యా యథాయోగం శంఖచక్రాది లక్షణైః ॥ ఆధారకాద్యాః కర్మణ్యా ఏవం చక్రాదిలాంఛితాః । దేవతాంతర చిహ్నైస్తు అకర్మణ్యాస్తు లాంఛితాః ॥ యత్రవా భగవన్మూర్తౌ లాంఛనం న ప్రదృశ్యతే । తత్రవై లక్షణన్యాసం నకుర్యా త్స్వేచ్ఛయా ద్విజః ॥ యథాస్థితైవ సా వ్యక్తిః పూజ్యా వ్యాపకమంత్రతః । తదన్యే లాంఛితవ్యాస్స్యు స్సర్వే పూర్వ మలాంఛితాః ॥ శ్రీవిష్ణుతత్త్వే చతుర్థపాదే చతుర్థపటలే- బ్రహ్మచారీ గృహస్థోవా వానప్రస్థోఽథ భిక్షుకః । ఏతే హ్యాశ్రమిణః ప్రోక్తా శ్చత్వారః క్రమయోగతః ॥ ఇత్యారభ్య- "చక్రలింగధరా స్సర్వే స్వమతవ్రతనిష్ఠితాః" ఇతి. భవేయు రితి శేషః. హ

రీతః- సంస్కారాః పంచకర్తవ్యాః పారమైకాంత్యసిద్ధయే । ప్రతిసంవత్సరం కుర్యా దుపాకర్మాస్వనుత్తమం ॥ సర్వ వేద వ్రతం హుత్వా తత్ర సంపూజయె ద్ధరిం । దద్యా దత్రోపవీతాని విష్ణవే పరమాత్మనే ॥ బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ దత్వాతు బిభృయా త్స్వయమేవ వా । తదగ్నౌ పూజ్య సంతర్ప్య చక్రంచైవాంకయే ద్ద్విజే ॥ ఏవం ప్రత్యాబ్దికం ధార్య ముపవీతం సుదర్శనం । పుణ్డ్రంతు ప్రతిసంధ్యంతు నిత్యమేవతు ధారయేత్ ॥ ద్విజాతీనా మిదంప్రోక్తం తప్తచక్రస్య ధారణం । అతప్తంవాపి శూద్రాణాం భవెయు ర్వైష్ణవాయది ॥ శ్రీభాగవతే- చక్రాంకితస్య సాన్నిధ్యే తథా కుర్యా త్ప్రియత్నతః । స్నానం దానం జపో హోమ స్తత్సర్వం చాక్షయంభవేత్ ॥ శాండిల్యః- పశుపుత్రాదికం సర్వం గృహోపకరణానిచ । అంకయే చ్ఛంఖ చక్రాద్యై ర్నామ కుర్యా చ్చవైష్ణవం ॥ సంవత్సరేణ యత్పాపం మనసా కర్మణా కృతం । తత్సర్వం నశ్యతే తేషాం సకృచ్చక్రాంక దర్శనాత్ ॥ భవిష్యత్పురాణే- చక్రాంకితభుజం దృష్ట్వా యస్తు తం నాభివాదయేత్ । తిర్యగ్యోనిశతం ప్రాప్య విష్ఠాయాం జాయతే క్రిమిః ॥ బ్రహ్మకైవర్తే- చక్రాంకితభుజం దృష్ట్వా యో నిందయతి సర్వదా । సయాతి నరకం ఘోరం యావ దాభూత సంప్లవం॥ పరాశరః- అచక్రధారిణం విప్రం య శ్శ్రాద్ధే భోజయిష్యతి । రేతోమూత్ర పురీషాణి సపితృభ్యః ప్రయచ్ఛతి ॥ ఇత్యాదీని పరశ్శతాని సంతి, విస్తరభయా దత్ర నలిఖ్యంతే. కించ వృద్ధమను వాసిష్ఠ విహగేంద్ర శాండిల్య పరాశర విష్ణుతత్త్వ వామనాది లైంగాగ్నేయ స్కాంద బ్రహ్మాండ బ్రహ్మకైవర్త పాద్మ వారాహ గారుడ శెషధర్మ శ్రీపంచరాత్రాదిషు తప్తముద్రాధారణ ప్రమాణాని ద్రష్టవ్యాని.

యానితు "బ్రాహ్మణో యది మోహేన తాపయే ద్వహ్నా

ముద్రయా । నకర్మార్హో భవే దత్ర సవై పాషండసంజ్ఞకః ॥ నార
దీయే- బ్రాహ్మణస్య తను ర్జ్ఞేయా సర్వదేవమయీ యతః ।
తస్మా న్నతాపయే ద్విద్వాన్ చక్రలింగాది హేతిభిః ॥ చక్రాఙ్కి
తతను ర్యత్ర దృష్టో లింగాంకితోపివా । జపేచ్చ పౌరుషం సూక్త
మన్యథా నరకంవ్రజేత్ ॥ లింగపురాణే- చక్రశంఖౌ తాపయిత్వా
యత్ర దేహే ప్రదృశ్యతే । స జీవన్ కుణప స్త్యాజ్య స్సర్వకర్మ
బహిష్కృతః ॥ ఆదిత్యపురాణే- వేదేషు యజ్ఞభాగేషు యస్య నా
స్త్యధికారితా । స తాపయిత్వా చక్రాది ధారయే త్స్వభుజద్వయే॥
బ్రాహ్మణో యది మోహేన ధారయే ద్యదిముద్రికాం। తస్య దర్శన
మాత్రేణ కుర్యా త్సూర్యావలోకనం ॥ హేమాద్రౌ-పూర్వజ స్స్వ
తనుం దగ్ధ్వా శంఖచక్రాదిభిః పృథక్ । నతస్య నిష్కృతిర్నాస్తి
స్నానదాన జపాదిభిః ॥ తస్యనిష్కృతి రుత్పన్నా పారాశర్యేణ భా
షితా । కేశానాం వపనం కృత్వా పునఃకర్మ సమాచరేత్ ॥ గర్భ
గోళా త్సముద్ధృత్య గర్భాధానాది పూర్వకం । షోఢావృత్త్యైవ
కృచ్ఛ్రాణాం ప్రాయశ్చిత్త ముదీరితమ్॥ పరిషదుపస్థానపూర్వకం షడబ్ద
కృచ్ఛ్రం కృత్వా శుద్ధిమాప్నోతి, ప్రాయశ్చిత్తాకరణే తేభ్యః ప్రతి
గ్రహే ప్రాయశ్చిత్త మాహ- అజ్ఞాత్వా ముఖజో యత్ర ముద్రాద
గ్ధేభ్య ఆదరాత్ । సువర్ణమాత్రం సంగృహ్య ప్రాజాపత్యం సమా
చరేత్ ॥ దేవలః- కుండశ్చ గోళకశ్చైవ అయాజ్యానాంచ యాజ
కః । చక్రాంకితతనూ రాజన్ తథా లింగాంకితోపివా ॥ చాగ్వాకో
మాళవశ్చైవ ఆత్మహాకితన స్తథా । ఏతై రావేష్టితా పఙ్క్తి స్సర్వ
దా పరివర్జితా ॥ ఏతస్యా మన్నభు గ్విప్రః పాపమేవ సమాశ్ర
యేత్। ఏకత్ర భోజనే రాజన్ చాంద్రాయణ మథాచరేత్ ॥ మాస
భోజీ మహాపాపీపరాకం చాంద్ర మాచరేత్ । వర్షభోజీ మహా
చాంద్రం కృత్వా శుద్ధి మవాప్నుయాత్ ॥ విధవా బ్రహ్మచారి

సన్న్యాసినాం పూర్వేన ద్విగుణం ప్రాయశ్చిత్త మితి. కించ పద్మపు రాణే- శృణు రాజన్ మహాబాహో లిఙ్గ చక్రాదిధారణం। శూద్రి ధర్మ రతానాంహి తేషాం నాస్తి పునర్భవః॥ విప్రైస్తై స్తై ర్యాగవ్యా- త్వా త్ప్రాయశ్చిత్త ముదీరితం। పశ్చాత్తాపసమాయుక్తః ప్రాయశ్చి త్తమిదం చరేత్ ॥ ఆదౌ కృత్వా పునః కర్మ షడబ్దం కృఛ్రమాచ రేత్ । తేభ్యో గృహ్ణన్ ద్విజో యస్తు సువర్ణం పాదమేవవా । తత్ప్రీతి గ్రహశుద్ధ్యర్థం ప్రాజాపత్యం సమాచరేత్ ॥ సంగ్రహే- అంకనం శంఖచక్రాద్యైః ద్విజో దేహే న ధారయేత్ । ఏకజాతే రయంధర్మో న ద్విజానాం కదాచన ॥ సర్వ దేవాత్మకం బ్రా హ్మం శరీరం పావనం స్మృతం । బ్రహ్మకోశ శ్శివాకార స్తైజోరా శి ర్ద్విజోత్తమః ॥ అపి దేహే కరిష్యంతి మూఢా శ్చక్రాబ్జకె ఽగ్నినా । తప్తముద్రాంకితం దృష్ట్వా శివలింగధరం తథా । ఆదిత్య మండలం వీక్ష్య నత్వా స్తుత్వా విశుద్ధ్యతి ॥ ఇత్యాదీని తప్త ముద్రాధారణ నిషేధపరాణి తాని సర్వాణి అవిధిపూర్వకం లౌకికా గ్ని ప్రతప్త చక్రధారణపరాణి; అన్యథా తైరేవ నారదాదిభి ర్విప్రా ణామేవ తప్తచక్రాదిధారణం ముఖ్యమితి ప్రతిపాదకానాం తద్ర హితానాం పాషండత్వాది దోషప్రతిపాదకానాం వచనానాంచ వై యర్థ్య భ్రాంతప్రలపితతుల్యత్వాదిప్రసంగస్స్యాత్. అతోఽత్ర సామా న్య విశేషన్యాయో ద్రష్టవ్యః; వృథాహింసాం నిషిధ్య శాస్త్రీ యహింసావిధివ దశాస్త్రీయం తప్తచక్రాదిధారణం నిషిధ్య తం త్రాద్యనుసారేణ విధిపూర్వక తప్తచక్రాదిధారణ ప్రతిపాదనాత్. అత్రనారదః- హుతాగ్ని తప్తచక్రాద్యై రాయుధైః పంచభిర్హ రేః । ప్రతప్తబాహుమూలా యె ప్రాప్నుయు స్తె పరంపదం ॥ లౌకికాగ్నిషు సంతప్తై శ్చక్రాద్యై ర్యది లాంఛితాః । ద్విజాదయో మహారాజ ప్రాప్నుయు ర్నరకం ధ్రువం ॥ పద్మపురాణే ఉత్తర

ఖణ్డే త్రింశాధ్యాయే- హుతాగ్నినైవ సన్తప్య సర్వపాపాపనుత్తయే। చక్రంవా శఙ్ఖచక్రేవా తథా పఞ్చాయుధానివా ॥ ధారయిత్వైవ విధివ ద్బ్రహ్మకర్మ సమాచరేత్ ॥ హుతాగ్ని తప్తచక్రేణ శరీరం యస్యచిహ్నితమ్। తేనతీర్థాని యజ్ఞాశ్చ సంప్రాప్తా నాత్ర సంశయః ॥ అధృత్వా విధినా చక్రం బ్రాహ్మణో జ్ఞానదుర్లభః। గర్హిత స్సర్వలోకేషు బ్రాహ్మణ్యా త్ప్రచ్యుతో భవేత్ ॥ అధృత్వా విధినావక్రం బ్రాహ్మణః ప్రాకృతోభవేత్ । నతస్య కిఞ్చిచ్ఛ్రేయా దపిక్రతు సహస్రిణః ॥ అధృత్వా విధినా చక్రం బ్రాహ్మణః పతితో భవేత్ । గర్హిత స్సర్వలోకేషు బ్రాహ్మణ్యా త్ప్రచ్యుతో భవేత్ ॥ శంఖచక్రధరో దేవో హరిః పూజ్యో యథాఽఽత్మభిః । తథైవ సర్వై స్సమ్పూజ్యో విప్రశ్చక్రాది చిహ్నితః ॥ ప్రకృతి స్పర్శరహితో వాసుదేవో జనార్దనః । తథైవ బ్రాహ్మణో దేవి విష్ణుచక్రేణ చిహ్నితః ॥ తస్మా త్ప్రకృతి సంసర్గ పాపౌఘదహనం హరేః । ప్రతప్తం బిభృయా చ్చక్రం శంఖంచ భుజమూలయోః ॥ తస్మైనైవాఙ్కనం కుర్యా ద్బ్రాహ్మణస్య విధానతః । శ్రౌతస్మార్తాది (వైష్ణవత్వస్య) సిద్ధ్యర్థం మన్త్రసిద్ధ్యై తథైవచ (జ్ఞానసిద్ధ్యర్థమేవచ) హరేః పూజావిధానార్థం చక్రం ధార్యం విధానతః । తస్మాత్తు విధినా చక్రం విప్రై ర్ధార్యం శుభాననే ॥ బ్రాహ్మణ్యా మన్త్రసిద్ధ్యైచ జ్ఞానసిద్ధ్యై విముక్తయే । సర్వాశ్రమేషు వసతాం బ్రాహ్మణానాం విశేషతః ॥ విధినా వైష్ణవం చక్రం ధార్యం హి శ్రుతిచోదనాత్ ॥ ఇతి.

అథ తప్త ముద్రాధారణ దీక్షాకాలమాహ ॥ కర్మకాండే ద్వాదశేఽధ్యాయే- "శృణు దేవి యథాన్యాయ్యం వర్ణానుక్రమతోఽపివా । దీక్షా మాచారభేదంచ కథ్యమానం సమాహితా"

ఇత్యారభ్య గురు సంశ్రయణాది ప్రకార ముక్త్వా "తతఃపరంతు దీక్షాయాం వక్ష్యే కాలం శుచిస్మితే । వసంతే దీక్షయే ద్విప్రాన్ గ్రీష్మే రాజన్య మేవచ ॥ శరద స్సమయే వైశ్యం హేమంతే శూద్రమేవచ । స్త్రియశ్చ వార్షికే కాలె దీక్షయేత యథావిధి" ॥ ఏవం సర్వత్ర తప్తముద్రాధారణ (దీక్షాప్రకరణ) విధానప్రకరణే యథావిధి విధినా విధిపూర్వకం విధానత ఇత్యాది విశేషణానా ముక్తత్వా త్తన్నిషేధ ప్రకరణె తాదృశ శబ్దాభావాచ్చ ద్విజానాం విధిపూర్వకం తప్తచక్రాఙ్కనం కార్యమ్. స్త్రీ శూద్రానుపనీతానాంతు తాన్త్రికత్వేనతి నిరవద్యమ్. అత్రసంగ్రహకారాః- స్త్రీణా మనుపనీతానాం శూద్రాణాంచ విశేషతః । లాఞ్ఛనం శంఖచక్రాభ్యాం తత్ర హోమం నకారయేత్ ॥ ఇతి.

అథ మన్త్రాభ్యాసకాలః- కాలప్రకాశికాయామ్:- అథాత్రావసరే మన్త్రస్వీకారే కాల ఉచ్యతే ॥ మన్త్రారంభే చైత్రమాసో బహు దుఃఖఫలప్రదః । వైశాఖే రత్నలాభ స్స్యాత్ జ్యేష్ఠేతు మరణం భవేత్ ॥ ఆషాఢె సర్వనాశస్స్యా చ్ఛ్రావణె బుద్ధిరుత్తమా । ప్రజానాశో భాద్రపదే భవే దాశ్వయుజే సుఖమ్ ॥ కార్తిక్యాం జ్ఞానవృద్ధి స్స్యా న్మార్గశీర్షే సుఖోదయమ్ । పుష్యేతు జ్ఞాననాశ స్స్యా న్మాఘే మేధావివర్ధనమ్ ॥ ఫాల్గునె సర్వవశ్యం స్యా న్మన్త్రారమ్భే ఫలం స్మృతమ్ । ఉత్తరాత్రితయం బ్రహ్మ రేవతీ పుష్యవాసవాః ॥ వాయుమిత్ర పిత్ర్యత్వాష్ట్ర నైఋతాదితి శంకరాః । ఇంద్ర వైష్ణవహస్తాశ్చ దీక్షాయాంతు శుభావహాః ॥ చతుర్దశ్యష్టమీపర్వ భౌమవారాశ్చ వర్జితాః । చరస్థిరోభయే శ్రేష్ఠనింద్యమధ్యాః క్రమా త్స్మృతాః ॥ దీక్షాకాలే గ్రహా స్సర్వే రంధ్రస్థానే వినాశదాః । మంత్రారమ్భే సదావర్జ్యం పిత్ర్యమాస చతుష్టయం ॥ తతోఽన్యే శుభదామాసా ఇతి కేచి త్ప్రచక్షతే । జన్మత్రయం సజన్మశ్చ సౌరవారాశ్చ శోభనాః ॥ ఇతి.

అథ పఞ్చసంస్కారప్రయోగః.

అథాతః పరమ (పఞ్చ) సంస్కారవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామో తాపః పుండ్రధారణం దాస్యనామకరణం మన్త్రోపదేశః భగవదారాధనం చేత్యేతే పఞ్చసంస్కారాః; తత్రాద్యం చక్రధారణమ్. తాపసహోమేషు దినేషు పృథక్పృథ క్కుర్యాత్, ఏకస్మిన్నేవాహ్ని ద్వౌ త్రీన్ చతుర స్సర్వాన్వా. ఏకస్మి న్ననేకసంస్కారవిధానపక్షే అగ్నిముఖాన్తే తాపాదిసంస్కారే ప్రధానహోమాన్ అన్యతమహోమాన్తే అన్యం సుముఖీకృత్య జుహుయాత్. న ప్రత్యేకం పూర్వాపర తంత్రవిధిః. బ్రాహ్మణస్య విధినా కర్తవ్యః, అన్యేషాం తంత్రతో౽పి వా.

అథ సదసద్వివేకాదనతో నిర్వేద్య విరక్తో ఘటకద్వారా "సిద్ధం సత్సమ్ప్రదాయే స్థిరధియ మనఘం శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠం సత్త్వస్థం సత్యవాచం సమయనియతయా సాధువృత్త్యా సమేతమ్ । డంభాసూయాదిముక్తం జితవిషయగణం దీర్ఘబన్ధుం దయాళుం స్ఖాలిత్యే శాసితారం స్వపరహితపరం దేశికం భూష్ణురీప్సేత్" ఇత్యుక్త లక్షణం గురు ముపయాస్యన్ తత్ప్రియాణి వస్తూన్యపి సమాదాయ ఉక్తగుణ మాచార్య ముపసఙ్గమ్య స్వావస్థాం నివేద్య అనలసో వరివస్య న్నుపాసీత.

అథాచార్యః "సద్బుద్ధి స్సాధుసేవీ సముచితచరిత స్తత్త్వబోధాభిలాషీ శుశ్రూషు స్త్యక్తమానః ప్రణిపతనపరః ప్రశ్నకాలప్రతీక్షః । శాంతో దాంతో౽నసూయు శ్శరణముపగత శ్శాస్త్రవిశ్వాసశాలీ శిష్యః ప్రాప్తః పరీక్షాం కృతవిదభిమత స్తత్త్వత శ్శిక్షణీయః" ఇత్యుక్తలక్షణం శిష్యం వర్షం షాణ్మాసం త్రిమాసం పక్షత్రయం త్రిదినం వా నైశ్చల్యదర్శనం వివిధోపాయైః పరీక్ష్య ఉక్తలక్షణయుక్త మనన్యచేతసం శిష్యం తాపాదిభి స్సంస్కుర్యాత్ తస్య ప్రయోగః—

పుణ్యాదినె పుణ్యనక్షత్రే పూర్వాహ్ణే నద్యాదిషు శిష్యేణసహస్నా త్వా కృత నిత్యక్రియాదిః గృహమలంకృత్య పుణ్యాహం వాచయి త్వా స్వగృహ్యోక్త ప్రకారేణ ప్రతిసరం సంస్కృత్య స్నాతం శిష్యం "విష్ణోస్సుక" మితిధారయిత్వా-అంకురార్పణపక్షే పూర్వె ద్యురేవ తత్కుర్వీత. అథాచార్యః ప్రాఙ్ముఖ ఆసీనః త్రిఃప్రాణా నాయమ్య మహాసంకల్పం కృత్వా అముకగోత్రస్య అముకశర్మణః భగవన్మంగళానుశాసన యోగ్యతాసిద్ధ్యర్థం శ్రీమన్నారాయణదా స్య సిద్ధ్యర్థం దృష్టాదృష్ట పరిపూర్త్యర్థం భగవజ్ఞానాభి వృద్ధ్యర్థం భగవదాజ్ఞానుజ్ఞాకైఙ్కర్యకరణ యోగ్యతా సిద్ధ్యర్థంచ తాపాద్యైః పంచభిః పరమపంస్కారై రముం సంస్కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య-ప్రాగ్భా గె దేవం సలక్ష్మీకం పశ్చిమాభిముఖ మారాధ్య తత్పురతః స్వర్ణా దినిర్మితం సుదర్శనాదికం పూర్వ మెవ ప్రతిష్ఠితం ప్రత్యహ మభిపూ జితం పంచామృతైః పయసా వా అద్భిశ్చాభిషిచ్య పురతో దేవస్య నిధాయార్ఘ్యాదిభి రభ్యర్చ్య భగవత్సన్నిధా వచ్ఛిద్రె నవె ఘటె సూత్రవేష్టితే వ్రీహితండులోపరిస్థితే తీర్థజల మభిపూర్య- తస్యోప ర్యాధ్వాగ్రం కూర్చం నిధాయ యథాశక్తి సువర్ణ ప్రతిమాం నిధాయ వరుణరూపిణం భగవంతమావాహ్య అర్ఘ్యాదిభి రభ్యర్చ్య ఆపోహిష్ఠేతి తిసృభిః హిరణ్యవర్ణా ఇతి చతసృభిః పవమానస్సువర్జన ఇత్యేతేన అనువాకేన పంచభిశ్శాంతిభిః పుంసూక్తేన మూలమంత్రేణ మంత్రరత్నేనచాభిమంత్ర్య- ఉపోదకుంభం గోచర్మమాత్రం గోమ యేనోపలిప్య సికతాః సంప్రకీర్య తత్ర ప్రాగాదిషు ద్వాదశ మధ్యే చత్వార్యూర్ధ్వపుండ్రాణి విలిఖ్య అథవా ప్రాగాద్యష్టౌ తన్మధ్యే ప్రాగాదిషు చత్వారి తేషు ఓంనమ శ్శ్రీవాసుదేవాయ ఓంనమః శ్రీ మతే కేశవాయ ఇత్యాదిభి స్తత్తన్మంత్రై ర్వాసుదేవాదీన్ కేశవా

దీంశ్చ యథాక్రమం యథారూపం ధ్యాత్వా ఉఉవాహ్యార్ఘ్యాది భిరభ్యర్చ్య తత్రవా ఉన్యత్ర స్థండిలే సైకతీ కృత్య సంస్కారస్యస్య యన్నామదాస్యం తన్నామదేవతాం భగవదాత్మికాం ప్రణవాద్యేన నమోంతేన ... త్రైకాషాహ్యార్ఘ్యాదిభి రుపచార్య తన్మూర్తి మంత్ర మష్టోత్తరశత మష్టావింశతివారంవా యథారుచి జపిత్వా- తత స్సకూర్చ ఉదకుంభె దూర్వాగ్రాన్ గౌరసర్షపాంశ్చ నిక్షిప్య కౌశేయేన పరివేష్ట్య మూలమంత్రేణ మంత్రరత్నేనచ శతకృత్వోభి మంత్ర్య కూర్చేన శిష్యం స్థండిలంచ మూలమంత్రేణ త్రిస్సంప్రో క్ష్య దేవస్య పశ్చిమేభాగె ఔపాసనాగ్నౌ స్వగృహ్యోక్తవిధినా అగ్ని రుపసమాధానాద్యగ్నిముఖాంతం కృత్వా విధినా వైష్ణవా గ్నిం కుర్యాత్.

తత్ప్రకారస్తు ॥ వహ్నిమధ్యె ఆధారశక్త్యాది పాదపీఠాంతం కల్పయిత్వా- తత్ర వైష్ణవాగ్నేస్తు కర్తవ్యం గర్భాధానాదికం క్రమాత్ । అగ్నౌచ కల్పయె ద్దేవం యోగపీఠాదికం క్రమాత్ ॥ వహ్నిమధ్యె మహాలక్ష్మీం సర్వాభరణ భూషితాం । సర్వావయవ సంపూర్ణాం ఋతుస్నాతాం విచింతయెత్ ॥ దేవం నారాయణం ధ్యాత్వా సర్వలక్షణలక్షితం । చతుర్బాహుం విశాలాక్షం కోమ లం పీతవాససం ॥ శంఖచక్రగదాపద్మై శ్చతుర్భిః కృతలక్షణం । కంజపాణిపదద్వంద్వం శ్రీవత్సాంకితవక్షసం ॥ కాలమేఘనిభం శాంతం చంద్రబింబనిభాననం । హారకేయూరసంయుక్తం కిరీటేనోప శోభితం ॥ ఏవం ధ్యాత్వా సమభ్యర్చ్య కుండమధ్యె విశేషతః । గ్రామ్యధర్మప్రకారేణ చింతయె ద్దేశికోత్తమః ॥ తతోగ్నిం జన యె త్తత్ర అగ్నిబీజేన సాధకః । కుశేన ప్రోక్షయె దగ్నిం కుండమ ధ్యెతు విష్టరె ॥ గర్భాధానం పుంసవనం సీమంతోన్నయనంతథా । జాతకం నామకరణ మన్నప్రాశన మెవచ ॥ చౌళం తథోపనయనం

హోతారం శుక్రియం తథా । వేదవ్రతంచ గోదానం సమావర్తనం వివాహకం ॥ ఏభి ష్షోడశ సంస్కారై ర్వైష్ణవాగ్నించ కారయేత్ । అకారాది క్షకారాంతం విష్ణుమంత్రేణ దేశికః ॥ త్రీణి త్రీణిచ హోతవ్యం గర్భాధానాదికాన్ క్రమాత్ ॥

ఓం ॥ గర్భాధానంసంపాదయామి ఓం అకారాయ విష్ణవే స్వాహా విష్ణవ ఇదంనమమ ఇతి హోమప్రకారః. ఏవం వైష్ణవాగ్నిం కృత్వా అన్వారబ్ధేశిష్యే తాపహోమం కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య ॥ ఆజ్యేన మూలమంత్రేణ ఏకామాహుతిం జుహుయాత్. తతఃప్రత్యక్షరమష్టావాహుతీః ఓం స్వాహా నం స్వాహా మం స్వాహా ఇత్యాదిభిః. పునః మూలమంత్రేణ ఏకాం పుంసూక్తైర ప్రత్యృచం విష్ణుగాయత్ర్యా పునఃపున రభ్యావర్తయా శిరః । విష్ణోర్నుకమిత్యేకాం విష్ణోరరాటమసీత్యాదిభిః ప్రతివాక్యం షట్ ॥ తదస్య ప్రియం ప్రతద్విష్ణురితిద్వాభ్యాం పరోమాత్రయేత్యేకాం విచక్రమే త్రిర్దేవ ఇతి ద్వాభ్యాం అతోదేవా ఇదంవిష్ణుః త్రీణిపదావిచక్రమే విష్ణోఃకర్మాణి తద్విష్ణోః తద్విప్రాసఇతి షడ్వైష్ణవైర్హుత్వా- చరణంపవిత్రం ॥ లోకస్యద్వారం ॥ పవిత్రవంతః పరివాజమాసతే పితేషాం పుత్రో అధిరక్షతి వ్రతం స్వాహా- పవిత్రంతే వితతం బ్రహ్మణస్పతే । ప్రభుర్గాత్రాణిపర్యేషి విశ్వతః స్వాహా- అతప్తతనూ ర్నతదామోఅశ్నుతే శృతాస ఇద్వహంత స్తత్సమాశత స్వాహా ఇతి పంచభిః । యేన దేవాః పవిత్రేణ । ఆత్మానం పునతేసదా । తేన సహస్రధారేణ । పావమాన్యః పునంతుమా స్వాహా- ప్రాజాపత్యం పవిత్రం శతోద్యామగ్ం హిరణ్మయం । తేన బ్రహ్మవిదోవయం। పూతంబ్రహ్మపునీమహే స్వాహా- ఇంద్రస్సునీతీ సహమాపునాతు । సోమస్స్వస్త్యా వరుణస్సమీచ్యా । యమోరాజా ప్రమృణాభిః పునాతుమా । జాతవేదా మోర్జయం

త్యాపునాతు స్వాహా- సుదర్శనాయ హేతీనా మధిపతయేస్వాహా- ఇత్యాదిభిః షణ్ణాయుధాహుతీ ర్హుత్వా । తతోభగవతో హవిర్నివేద్య తన్మధ్యాత్ ఉపదాయ హస్తేన మూలమంత్రమారభ్యాజ్యాహుతివ త్సర్వం హుత్వా.

అథ ఊర్ధ్వపుండ్ర సంస్కారహోమం కరిష్యే ఇత్యాగూర్య పురుషసూక్తేన ప్రత్యృచం ఓం శ్రీవాసుదేవాయ స్వాహేత్యాద్యాశ్చతస్రః ॥ ఓం కేశవాయ స్వాహేత్యాద్యాశ్చ ద్వాదశ ॥ మూలమంత్రేణ మంత్రరత్నేనచ హుత్వా ॥ నామ సంస్కారహోమ మాచార్యః తన్మూర్తి మంత్రేణ ఆజ్యేన శ్చరుణావా శతమాహుతీ ర్హుత్వా మూలమంత్రేణ మంత్రరత్నేనచైకైకామ్ ॥

అథ మంత్ర సంస్కార హోమం కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య మూలమంత్రేణ మంత్రరత్నేనచ ప్రత్యేక మష్టోత్తరశత మాజ్యేన జుహుయాత్ - విష్ణుగాయత్ర్యా సకృత్పుంసూక్తేనచ ప్రత్యృచం ॥ హిరణ్యవర్ణాం హరిణీం సువర్ణరజతస్రజాం । చంద్రాం హిరణ్మయీం లక్ష్మీం జాతవేదోమమావహస్వాహా । తాంమ ఆవహ జాతవేదోలక్ష్మీ మనపగామినీం । యస్యాం హిరణ్యం విందేయం గామశ్వం పురుషానహం స్వాహా । అశ్వపూర్వాం రథమధ్యాం హస్తినాదప్రబోధినీం । శ్రియందేవీ ముపహ్వయే శ్రీర్మాదేవీజుషతాం స్వాహా । కాంసోస్మితాం హిరణ్యప్రాకారా మార్ద్రాం జ్వలంతీం తృప్తాంతర్పయంతీం । పద్మేస్థితాం పద్మవర్ణాం తామిహోపహ్వయే శ్రియం స్వాహా । చంద్రాం ప్రభాసాం యశసాజ్వలంతీం శ్రియంలోకే దేవజుష్టా ముదారాం । తాంపద్మనేమీం శరణ మహం ప్రపద్యే అలక్ష్మీర్మేనశ్యతాంత్వాం వృణేస్వాహా । ఆదిత్యవర్ణే తపసోధిజాతో వనస్పతి స్తవ వృక్షోథబిల్వః । తస్య ఫలాని తపసానుదంతు మాయాంతరాయాశ్చ బాహ్యాలక్ష్మీ స్స్వాహా । ఉపైతుమాం

దేవసఖః కీర్తిశ్చమణినాసహ । ప్రాదుర్భూతోస్మిరాష్ట్రేస్మిన్ కీర్తి మృద్ధిం దదాతుమె స్వాహా । క్షుత్పిపాసామలాం జ్యేష్ఠామలక్ష్మీం నాశయామ్యహం । అభూతి మసమృద్ధించ సర్వాన్నిర్ణుదమె గృహా త్స్వాహా । గన్ధద్వారాం దురాధర్షాం నిత్యపుష్టాంకరీషిణీం । ఈశ్వ రీం సర్వభూతానాం తా (త్వా) మిహోపహ్వయే శ్రియంస్వా హా ॥ మనసః కామ మాకూతిం వాచస్సత్య మశీమహి । పశూ నాగ్ం రూపమన్నస్య మయిశ్రీ శ్శ్రియతాం యశస్స్వాహా ॥ కర్ద మెన ప్రజాభూతా మయి సంభవ కర్దమా । శ్రియం వాసయ మెకు లె మాతరం పద్మమాలినీం స్వాహా । ఆపస్సృజంతుస్నిగ్ధాని చిక్లీత వసమె గృహె । నిచదేవీం మాతరం శ్రియం వాసయ మెకులె స్వాహా । ఆర్ద్రాం యఃకరిణీం యష్టిం పింగళాం పద్మమాలినీం । చంద్రాం హిరణ్మయీం లక్ష్మీం జాతవేదో మమావహస్వాహా- ఆర్ద్రాం పుష్కరిణీం పుష్టిం సువర్ణాం హేమమాలినీం । సూర్యాం హిరణ్మయీం లక్ష్మీం జాతవెదో మమావహస్వాహా- తాంమ ఆవహ జాతవెదో లక్ష్మీమనపగామినీం । యస్యాం హిరణ్యం । పభూ తం గావోదాస్యోఽశ్వా న్విందేయం పురుషానహం స్వాహా । పద్మప్రియె పద్మిని పద్మహస్తె పద్మాలయె పద్మదళాయతాక్షి । విశ్వప్రియె విష్ణుమనోనుకూలె త్వత్పాదపద్మం మయి సన్నిధత్స్వ స్వాహా । శ్రియైజాత శ్రియ ఆనిర్యాయ శ్రియం వయో జనితృ భ్యోదదా శ్రియంవసానా అమృతత్వమాయన్ భవంతి సత్యస్స మిధామి[illegible]త్యాస్వాహా । శ్రియఏవైనం తత్ శ్రియా మాదధాతి । సంతతస్ఋచావషట్కృతం సంధత్తం సంధీయతె ప్రజయాపశుభిః । యఏవం వేదస్వాహా । ఓంమహాదెవ్యైచవిద్మహె విష్ణుపత్న్యైచ ధీ మహి । తన్నోలక్ష్మీః ప్రచోదయాత్స్వాహా । సర్వత్ర శ్రియ ఇదం నమమ ఇత్యుద్దేశత్యాగః ఇత్యాజ్యంహుత్వా.

అథ యాగహోమంకరిష్య ఇతి సంకల్ప్య । మూలమంత్రేణ మంత్రరత్నేనవా శత మష్టోత్తరం హవిషా సాజ్యేన జుహుయాత్- పుసూక్తేనచ ప్రత్యృచా మూలమంత్రైస్స్విష్టకృత్ । అథావ రణ దేవతాశ్చ తన్మంత్రేణ హుత్వా । అత్ర ప్రథమావరణ దేవ తాః వాసుదేవ సంకర్షణ ప్రద్యుమ్నా నిరుద్ధా లక్ష్మీసరస్వ తీశాంత్యః ॥ ద్వితీయావరణ దేవతాః కేశవాదయోద్వాదశ సంక ర్షణ ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధ పురుషోత్తమాధోక్షజ నా అచ్యుత జనార్దనోపేంద్రాః ॥ తృతీయావరణదేవతాః మత్స్యాద్యాద యోదశ । చతుర్థావరణదేవతాః అచ్యుతానంత దుర్గా విష్వ క్సేన జనార్దన శంఖనిధయః ॥ పంచమావరణదేవతాః ఋగ్యజుస్సా మాథర్వాణాని సావిత్రవిహగేశ యమధర్మమహోశ్చ ॥ షష్ఠావరణదేవ తాః శంఖచక్ర గదాపద్మ ఖడ్గశార్ఙ్గహలముసలాని ॥ సప్తమావరణ దేవతాః ఇంద్రాదీశానాంతాః అష్టౌదేవతాః ॥ ఏవం సప్తా వరణ దేవాంశ్చ హుత్వా తతస్స్విష్టకృతం జుహుయాత్- తత్ర పవిత్రా దీని పంచ భగవదాయుధాని అగ్నావుత్తరార్ధే పూర్వార్ధే పవి త్రం దక్షిణార్ధ పూర్వార్ధే పాంచజన్యం యథావకాశ మితరాణినిధా య ॥ ఓం సుదర్శనాయ హేతీనామధిపతయేనమః । ఓం శ్రీమంతం సుదర్శనం హేతీనామధిపతి మావాహయామీతి సుదర్శన మా వాహ్య । పాంచజన్యాదికం తత్తన్మంత్రేణావాహ్య । ఆవాహితే భ్యో ఽర్ఘ్యపాద్యాచమన స్నానవస్త్రోపవీత గంధపుష్పధూపదీప నైవేద్య తాంబూలాని పరికల్ప్య సుప్రసన్నాని ధ్యాత్వా- శిష్య స్సంస్కర్తాచ ప్రదక్షిణ మగ్నిం కృత్వా అగ్నిష్ఠం భగవన్తం పవిత్ర పాఞ్చజన్యాదీన్ తద్దైతీంశ్చ ప్రణమ్య ఆచార్యం సంస్కార స్వతంత్రోపకరణభూతం నిధ్యాయాత్మానం శిష్యం ఫలంచావిపర్యా సయన్ ఆచార్య స్తంపవిత్రం పూర్వమాదాయ ప్రాఙ్ముఖస్సన్

ఉన్ముఖస్యోపవిష్టస్య శిష్యస్య దక్షిణేబాహౌ వంకయన్ "సుదర్శన మహాజ్వాల కోటిసూర్య సమప్రభ । అజ్ఞానాంధస్య మె నిత్యం విష్ణో ర్మార్గం ప్రదర్శయ ॥ శ్రీసుదర్శనాయ హేతీనామధిపతయేనమః" ఇతి శిష్యంవాచయన్ అంకయిత్వా । తతః పాంచజన్యమాదాయస వ్యేబాహౌవంకయిష్యన్ "పాంచజన్య నిజధ్వానధ్వస్తపాతకసంచయ । పాహిమాం పాపినం ఘోరసంసారార్ణవపాతినం ॥ శ్రీపాంచజన్యాయ శంఖాధిపతయేనమః" ఇతి వాచయన్నంకయిత్వా- "ఏవం గదా ధనుః ఖడ్గాన్ లలాటేమూర్ధ్ని వక్షసి । చక్రంవా శంఖచక్రేవా ధారణీ త్సర్వ మేవవే" తి విధానాత్ యధారుచి వికలం తత్ర యథా పూ ర్వానుష్ఠానం ధారయేత్ । అథ పంచగవ్యేన పయసావా శుద్ధాభి రద్భిశ్చ విమృజ్య నిధాయ పూర్వవ ద్గంధాదిభి రభ్యర్చ్య.

ఊర్ధ్వపుండ్రాణి ధారయిష్యన్ ఆచార్యోధికొల్పిత సంస్థా రేణాంతేవాసినా నామదేవతాః పరీత్య ప్రణమ్య ఉపవిశ్య । ప్రణి పత్యోపసెదుషె తస్మై యథాక్రమ మూర్ధ్వపుండ్రాణి ప్రదర్శ్య। ఏషాంనామాని రూపాణి యథావ దుపదర్శయన్ శిష్యోపి నమ స్కృత్య తాని క్రమేణ హృది నిక్షిపెత్ । అథాచార్యో మృ త్స్నాంశ్వేతాం విధివన్నిష్పృష్య మూలమంత్రేణ మంత్రరత్నేనచ సమూహ్య భగవదుపక్రమం స్వాచార్యపర్యంతేభ్యో గురుపరంపరా భ్య స్సమర్ప్య స్వయంచధృత్వా అంగులీభిరాదాయ శిష్య లలాటా దిష్వంగేషు ద్వాదశత్రయోదశవా నమోంతై స్తత్తన్నామభి ధ్యాయన్ తేషు కేశవాదీనుపవేశ్య సాన్నిధ్యం సంప్రార్థ్య "చ తుశ్చక్రంనమస్యామి" త్యాది శ్లోకాంశ్చ ఉపదిశ్య తెషామంతరాళె షు శ్రియం హారిద్రాం ధారయెత్.

అథ నామ దాస్య న్నాచార్యోంతేవాసినాసహ నామదేవ తాం పరిశ్రియ న్మనసా శిష్యం కౌపీనం కటిబన్ధన మహతవాససీ

గ్రాహయిత్వా నామ దేవతాప్రసాదరూపగన్ధమాల్యాదిభి రలఙ్కృత్య తన్మూర్తిం మనసా ధ్యాత్వా నామ దాసాన్తం దద్యాత్; అసావముకదాస ఇతి. తత స్తన్మూర్తిం హవిర్నివేద్య పరీత్య ప్రణమ్య హృదినిక్షిపేత్.

అథ మన్త్రముపదేక్ష్య న్నాచార్యోऽన్తేవాసినా సహాగ్నిష్ఠం దేవం పరీత్య ప్రణమ్య యథాస్థాన ముపవిశ్య ప్రణిపత్యోపసెదివాంసం శిష్య ముదకుంభీయాభి రద్భి ర్మూలమన్త్రేణ మన్త్రరత్నేన చాభిమన్త్రిత్య తాభిః కూర్చగత శ్శతకృత్వ స్సంప్రోక్ష్య తాభ్యామేవ మన్త్రాభ్యా మంతత శ్చ ప్రాశయిత్వా- శోషణాదిభిః పరిశోధితె తచ్ఛరీరె అస్త్రమన్త్రేణరక్షాం విధాయ దీక్షాం త్రిః ప్రణతస్య మూర్ధ్ని దక్షిణహస్తం నిక్షిప్య సవ్యం హృది కృపయాపమీక్ష్య స్వాచార్యే పరతన్త్రె స్వేచ ప్రకాశయన్ ఆత్మానం శిష్యం ఫలంచావిపర్యాసయన్ ఉక్తక్రమేణోపదిశన్ స్వాచార్యోపక్రమం గురుపరంపరాం నమస్కృత్యాథ శ్రియం "త్వంమాతా సర్వలోకానాం సర్వలోకేశ్వరప్రియె । ఆశ్రయ స్వేశ్వరమిమ మపరాధశతై ర్వృతమ్" మితి సంప్రార్థ్య శ్రియం పురస్కృత్య భగవంతం చ "నారాయణ దయాసింధో వాత్సల్యగుణసాగర । త్రాహ్యేనం పాపినం దేవ కృపయా సముపాగతమ్" ఇతి ప్రసాద్య స్వాచార్యం హృదయె ధ్యాయన్ తస్య దక్షిణెకర్ణె గురుపరంపరాం స్వాచార్యోపక్రమ ముపదిశ్య సర్షిఛందోదైవతం సన్యాసం సముద్రం మన్త్రరత్నం ప్రథమ ముపదిశెత్, అన్నృష్యాదికం వా- అర్థం సంగ్రహతో బోధయెత్ - శ్రీమన్నారాయణస్వామినో దాస స్త్వమసి తస్యైవై । పరమీపుస్త మెవార్థ మనుకూలో విసర్జయ ॥ ప్రాతికూల్యం సువిస్రబ్ధః సంప్రార్థయన్ శరణంపరం । వ్రజ తస్యైవచరణౌ త్రైవాత్మాన మర్పయ ॥ ఇతి సంబోధిత శ్శిష్యః- శ్రీమన్నారాయణ

స్వామిన్ దాసోహం తవ తస్మై । పరమీాపున్ స్తమేవార్థ మను కూలో విసర్జయన్ ॥ ప్రాతికూల్యం సువిస్రబ్ధ స్సంప్రాప్య శరణం పరం । వ్రజామి యుష్మచ్చరణౌ త్వత్తైవాహ మథాపి నః ॥ ఇతి వాచయన్ భగవత్పాదాబ్జయో న్యాసం కారయేత్. వసురణ్యాది మంత్రై (బ్రాహ్మణస్య క్షత్రియ వైశ్యయో స్త్రైవర్ణికానాం త్రిక మంత్రరత్నాదిభి స్త్రీశూద్రాదీనాం కేవలశాంత్రికై భాషా మంత్రై రపివా సర్వేషాం మంత్రరత్నేన భరన్యాస స్తత్సమానార్థం మంత్ర ముపదిశేత్, తత ఆచార్యోవృత్తి ముపదిశేత్. నిత్యం విష్ణుపరం కర్మ కురు నింద్యాని మాకృథాః । సదాఽఽత్మానం విబుధ్యస్వ నపాపేషు మనఃకృథాః ॥ యజస్వ నిత్య మాత్మేశం మాయాజీ రన్యదేవతాః । లక్షస్వ లక్షణై ర్భర్తు ర్లక్షిష్ఠా మాన్యలక్షణైః॥ ఉపాస్వ వైష్ణవా న్నిత్య మసతో మోపసీసః । ప్రీత్యాదేనం ప్రణమ్యా మిత్యుక్త్వా ఽఽత్మానం నివేదయేత్ ॥

అథ యాజయిష్యన్ పూర్వవత్సమారాధితం భగవంతం ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణిపత్యోపసెదుషే శిష్యాయ ప్రాగవస్థాపితం శుభవిగ్రహం దేవం వ్యక్తపరివారం అవ్యక్తపరివారంవా ఆచార్య పరిగృహీతేషు సమారాధనవిధి ష్వన్యతమేన ఇష్టేనవిధినా సంగృహ్య యాజయేత్. తతః పరిధి ప్రహరణాది తంత్రశేషం పరిసమాప్య ఆశిషోవాచయిత్వా స్వేస్వేకాలె అభిగమనోపాదానేజ్యా స్వాధ్యాయయోగాంశ్చేతి పాంచకాలికాన్ ధర్మా నుపదిశేత్. అథ శిష్యో గురుం ప్రణమ్య వస్త్రభూషణ ధనధాన్యాదిభి ర్యథావిభవ మకృత్రిమం సంభావ్య శ్రీమతో వైష్ణవాన్ భోజయే దపూపైస్సక్తుభి రోదనై రనంతదక్షిణాదిభిః.

అథ శిష్యాచార్యక్రమః ॥ శిష్యో యావజ్జీవం యథాగురూపదేశ ముపతిష్ఠ న్నాచార్యానీనవృత్తి స్తమేవ పరంబ్రహ్మేతిమ

స్వానః తమేవ సతతం ధ్యాయన్ జపన్ నమన్ అర్చయన్ తన్నా
మోచ్చారయన్ తత్పదతీర్థం తదుచ్ఛిష్టం తదుపభుక్తం వాసోభూష
ణాది నిత్యముపయుంజాన స్తదర్థమేవ శరీరాదిధారయన్ తదనుజ్ఞా
ప్రతీక్షకో ఽవంచనయా వరివస్యన్ సత్వరా స్వాత్మయాత్రామన
పేక్షన్ తచ్ఛరీర సంరక్షణపరో భవన్ [illegible] గురూనపి తత్ప్రియై
యజన్ తద్దారాదౌ భాగవతేష్వపిచ సబ్రహ్మచారిషు గురువృత్తి
ర్యథాయోగ్యంచ తేను వరివస్యన్ గురుకృత ముపకార మాదేహ
పాత మప్రత్యుపకృ త్యనుసందధన్ నవిస్మరన్ తదారాధ్యే భగవతి
అధికప్రీతి స్తమేవ ఉపాయోపేయ భావేనాలంబమాన స్సర్వశో
నుప్రహ్యన్ గురునిందాద్యశృణ్వన్ ఐహికాముష్మికం సర్వం గురు
రేవేతి భావయన్ నియమాతిక్రమె రహసి బోధయేత్. పత
నీయం వారయన్ అతికృచ్ఛ్రగతం భగవత్ప్రపత్త్యాదిభి స్సముద్ధరన్
అశక్యవారణె తదంతర్యామిణం తదాచార్యంవా భజన్ తన్నివర్తనా
వకాశం ప్రతీక్షమాణో జాతే ఽవకాశే సంబోధ్య మార్గేస్థాపయన్
గురుసన్నిధా వప్రగల్భమానః స్వసమాన శీలై రేవ సహావసన్ యావ
దాయుషం గురు ముపాసీత. గురురపి శిష్య మౌరసవత్పశ్యే
న్నుపాధింవినా విద్యాం గ్రాహయన్ స్వదేహయాత్రానపేక్ష
మేతదుజ్జీవనపరో యథాగ్రహణ మౌపనిషదీం విద్యాం మాత్మవ
త్స్వయమేవాస్య రక్షణె ప్రవృత్తో ధర్మాన్ పూర్వాచార్య పరిగృ
హీతాన్ చిత్వ స్నతిదుష్కరె కర్మణ్యనియోజయన్ అర్థలోభ
నాగర్హయన్ యావదర్పితై స్తుష్యన్ తత్సమర్పితేషు పరకీయబుద్ధిం
వర్జయన్ అంతరాంతరా నధ్యయనవిఘ్నం దాస్యేషునియుంజానః స్ఖ
లనె భర్త్సయన్ స్ఖలనంపరేభ్యః అప్రకాశయన్ స్ఖలితమనాలెప
యన్ అస్ఖలనె ఉపలాలయన్ మనసి ప్రియమాణె విద్యమానస్య
గుణస్యాభినందయన్ అవిద్యమానస్య శిక్షయన్ అనుగృహ్ణన్ మా

గ్గాత్పతంతం వారయన్ అతిక్రుచ్ఛ్రగతం భగవత్ప్రపత్త్యాదిభి రుద్ధరన్ అశక్యవారణేపి స్వశక్త్యపయాసముద్ధరన్ ఏవమన్యథా శాస్త్రమాచరన్ దీర్ఘ బంధు ర్భవేత్.

ఇత్యేషః పరమసంస్కారవిధిః.

అత్ర సంవాద వచనాని జయత్సేన సంహితాయాం సాత్త్వికతంత్రే చ- నమస్కృత్య గురుం దీర్ఘప్రణామై స్త్రిభి రాదితః । తత్పాదౌ గృహ్య మూర్ధ్ని స్వే నిధాయ నియమాన్వితః ॥ గృహ్ణీయా న్మంత్రరాజానం నిధికాంక్షీవ నిర్ధనః । లబ్ధ్వైనం మంత్రరాజానం మాంగచ్ఛే చ్ఛరణం నరః ॥ భక్త్యా పరమయావాపి ప్రపత్త్యా వా మహామునే । ప్రాప్యోహం నాన్యథా ప్రాప్యో మమకైంకర్యలిప్సుభిః ॥ అష్టాక్షర బ్రహ్మవిద్యాయాం ద్వితీయాధ్యాయే- సర్వేషాం శ్రుతిమూలానాం నిత్యనైమిత్తికాత్మనాం । శ్రుతస్మార్తా విరుద్ధేషు కాలేషు జపమాచరేత్ ॥ నారదీయ బ్రహ్మవిద్యాయాం ప్రథమేధ్యాయే- సర్వస్వంవా తదర్ధంవా తదర్ధార్ధ మేవ వా । గురవే దక్షిణాం దద్యాత్ యథాశక్త్యపివా పునః ॥ విష్ణుధర్మే- శరీరమర్థం ప్రాణంచ సద్గురుభ్యో నివేదయేత్ । ఏవం లక్షణసంపన్నః శిష్య ఇత్యభిధీయతే ॥ ఇతి హారీతసముచ్చయే త్రయోదశేఽధ్యాయే యుధిష్ఠిరభీష్మ సంవాదే- యచ్ఛ్రుతం నవిరాగాయ న ధర్మాయ నశాంతయే । సుబద్ధమపి శబ్దేన కాకవాశితమేవ తత్ ॥ పండితై రర్థకార్పణ్యాత్ పణ్యస్త్రీభిరివ స్వయం । ఆత్మా సంస్కృత్య సంస్కృత్య పరోపకరణీకృతః ॥ మోక్షధర్మే పంచాశత్తమేఽధ్యాయే- యశ్చాధర్మేణ విబ్రూతే యశ్చాధర్మేణ పృచ్ఛతి । తయోరన్యతరః ప్రైతి విద్వేషంవా ఽధిగచ్ఛతి ॥ శాంతిపర్వణి మోక్షధర్మే ద్వాత్రింశచ్ఛతతమేఽధ్యాయే వసిష్ఠకరాళ జనకసంవా

దే- నావేదనిష్ఠస్య జనస్య రాజన్ ప్రదేయ మేత త్పరమం త్వయా భవేత్ । వివిత్సమానస్య విబోధకారకం ప్రబోధహేతోః ప్రణతస్య శాసనం ॥ నదేయమేతచ్చ తథా ఒనృతాత్మనే శఠాయ క్లీబాయ నజిహ్మబుద్ధయే । నపండితజ్ఞాయ పరోపతాపినే దేయం త్వయేదం వినిబోధ యాదృశే ॥ శ్రద్ధాన్వితాయాథ గుణాన్వితాయ పరాపవాదా ద్విరతాయ నిత్యం । విశుద్ధయోగాయ బుధాయచైవ క్రియావతే ఒథ క్షమిణే హితాయ ॥ వివిక్తశీలాయ విధిప్రియాయ వివాదభీతాయ బహుశ్రుతాయ । విజానతేచైవ తథాహితం క్షమాదమాయ నిత్యాత్మసమాయ దేహినాం ॥ ఏతై ర్గుణైర్హీనతమే న దేయ మేతత్తు నిత్యంహి విశుద్ధ మాహుః । నశ్రేయసే యోక్ష్యతి తాదృశే కృతం ధర్మప్రవక్తార మపాత్రదానాత్ ॥ పృథ్వీమిమాం యద్యపి రత్నపూర్ణాం దద్యా న్నదేయం త్విద మవ్రతాయ । జితేంద్రియాయైత దసంశయం తే భవే త్ప్రదేయం పరమం నరేంద్ర ॥ మనుస్మృతౌ ద్వితీయే ఒధ్యాయే- విద్యయైవ సమం కామం మర్తవ్యం బ్రహ్మవాదినా । ఆపద్యపిచ ఘోరాయాం నత్వేనా మిరణే వపేత్ ॥ శాండిల్యే చతుర్థేఒధ్యాయే- ఆత్మపూజార్థ మర్థార్థం దంభార్థమపి ఖిన్నధీః । అయోగ్యేషువదన్ శాస్త్రం సన్మార్గా త్ప్రచ్యుతో భవేత్ ॥ ఊషరే నివపే ద్బీజం షండే కన్యాం ప్రయోజయేత్ । సృజేద్వా వానరే మాలాం నాపాత్రే శాస్త్రముత్సృజేత్ ॥ నారదీయే పరమరహస్యే మంత్రోపనిష దధ్యాయే- బ్రాహ్మణం శ్రుతసంపన్నం వైష్ణవంచ గురుం విదుః । నారీవా వృషలోవాపి గురుత్వం యది గచ్ఛతి ॥ జిహ్వాచ్ఛేదం తదా కుర్యాత్తస్య దండం నరాధిపః । శూద్రశిష్యం తథాచైవ నారీశిష్యం తథైవచ ॥ చండాలకర్మణా నిత్యం యోజయేత్తు నరాధిపః ॥ క్ష

త్రియో నాథ వైశ్యోవా గురుత్వం నెచ్ఛతి ప్రభో । సర్వేషాంచ గురు ర్జ్ఞేయో బ్రాహ్మణో వైష్ణవ స్సదా.

వైష్ణవేష్టి ప్రయోగః.

యస్య పితాదయో హ్యవైష్ణవాస్మృతాః స్తు తేషాం వైష్ణవత్వం వాంఛతి స వైష్ణవేష్టిం కుర్యాత్ ॥ తథా వాశిష్ఠస్మృతౌ సప్తమె ఉధ్యాయె- పితాదయో మృతా యస్య భవెయు ర్య ద్యవైష్ణవాః । ఇష్టించ వైష్ణవీం కుర్యా త్తేషాం పాపవిశుద్ధయె ॥ యః కుర్యా ద్వైష్ణవీ మిష్టిం విధినా వైష్ణవోత్తమః । వైష్ణవత్వం ప్రయాత్యేవ కుల మెకోత్తరం శతం ॥ ఏకాదశ్యాం శుక్లపక్షె సముపోష్య ద్విజోత్తమః । ధాత్రీమూలేన లిప్తాంగో నద్యాం స్నాయాచ్ఛుభె ఉమలె ॥ నిత్యముక్త సమెతంచ దెవెశం తర్పయె ద్ధరిం । గృహంగత్వా విధానెన పూజయె ద్విష్ణు మచ్యుతం ॥ గంధపుష్పై ర్ధూపదీపై ర్నైవెద్యై ర్వివిధైరపి । అష్టోత్తరసహస్రంతు మాలతీకుసుమానిచ ॥ ఆదాయ మంత్రరత్నేన ఏకైకం పూజయే త్క్రమాత్ । అభావె జాతిపుష్పాణాం కోమలై స్తులసీదళైః ॥ పద్మైర్వా శతపత్రైర్వా మంత్రేణైన ప్రపూజయెత్ । జపెచ్చ దశసాహస్రం మంత్రరత్నం సమాహితః ॥ రాత్రౌ జాగరణం కుర్యాత్పూజయె న్మధుసూదనం । ద్వాదశ్యాంతు ప్రభాతెతు స్నాత్వా నద్యాం యథావిధి ॥ ఏకైక మంజలిం దద్యా న్నిత్యాన్ముక్తాంశ్చ వైష్ణవాన్ । గృహంగత్వా హరెః పూజాం ప్రకుర్వీత యథోక్తవత్ ॥ సుహృద్భి ర్వివిధై ర్భక్ష్యై ర్నైవెద్యం వినివెదయెత్ । తతో గ్నిస్థాపనం కృత్వా హోమం కుర్యా ద్యథోక్తవత్ ॥ ఇధ్మాధానాను పూర్వ్యేణ జుహుయాద్వై సమాహితః । తిలైశ్చ వ్రీహిభిశ్చైవ సమిద్భిః పిప్పలోద్భవైః ॥ తథైకా ఉజ్యేన చరుణా జు

హుయా త్క్రమశైరపి । ప్రత్యేక మష్టసాహస్రం హోతవ్యంతు ద్వ
యెనవై ॥ పశ్చాత్తు వైష్ణవై స్సూక్తై హోతవ్యం పాయసేనవై ।
ఆజ్యమేనతు హోతవ్యం పశ్చా దష్టోత్తరంశతం ॥ వైష్ణవ్యాచైన
గాయత్ర్యా తథా మంత్రత్రయేణవా । నామభిః కేశవాద్యైశ్చ
తథా సంకర్షణాదిభిః ॥ మత్స్యకూర్మాదిభిశ్చైవ ప్రత్యేకం జుహు
యా త్క్రమాత్ । వైష్ణవాశ్చైవ హోతవ్యా నిత్యముక్తా స్స్వ
నామభిః ॥ తతః స్విష్టకృతం హుత్వా హోమశేషం సమాప
యేత్ । పుష్పాణిచ తతో దద్యా ద్దేవాయ సురభీణిచ ॥ ప్రత్యే
కం వైష్ణవైస్సూక్తై ర్నామభిః కేశవాదిభిః । తతో విప్రాన్ సమా
హూయ గంధమాల్యాదిభూషణైః ॥ పూజయే త్సర్వవత్సర్వా
కేశవాద్యైశ్చ నామభిః । భోజయిత్వా తతో విప్రాన్ దక్షిణాభిః
ప్రతోషయేత్ ॥ ఏవ మిష్టిం ప్రకుర్వీత వైష్ణవీం వైష్ణవోత్త
మః । పితుః పూర్వోక్తవిధినా సంస్కారాది సమాచరేత్ ॥ వై
ష్ణవేష్టివిధానేన కృత్వా వై ద్విజసత్తమః । కులమేకోత్తరశతం పు
నాత్యేవ నసంశయః ॥ అవైష్ణవపితు ర్యస్తు కుర్యా త్సంస్కారక
ర్మ చేత్ । అకృత్వా వైష్ణవీ మిష్టిం రౌరవం నరకం ప్రజేత్ ॥
తస్మా దిష్టిం విధానేన కృత్వావై వైష్ణవోత్తమః । అవైష్ణవానాం
కుర్వీత సర్వమస్యౌర్ధ్వ దైహికం ॥ ఏకస్మిన్ దివసే యత్ర కర్తు
మిష్టిం నశక్యతే । ద్వాభ్యాం త్రిభి శ్చతుర్భిర్వా దివసైశ్చ సమాప
యేత్ ॥ తావచ్చ ధారయే దగ్నిం యావదిష్టి స్సమాప్యతే । ఏ
కాదశ్యాం ద్వాదశ్యాంవా కృష్ణపక్షే విశేషతః । అమాయాం ము
దవారేవా రాకాయాంవా శుభదినే ॥ యస్మిన్కస్మిన్ ప్రకుర్వీత
వైష్ణవీ మిష్టి ముత్తమాం । యావత్సమాప్యతే యజ్ఞః తావద్వై
దీక్షితో భవేత్ ॥ అధశ్శాయీ బ్రహ్మచారీ తథైవ నియతాశ
నః । సర్వత్రారంభదివసే ఉపవాసో విధీయతే ॥ తిలాంలాభే యవ

ద్రవ్యం తత్రాజ్యం జుహుయా ద్బుధః । ఏవమిష్టిం ప్రకుర్వీత వైష్ణ వీం వైష్ణవోత్తమః ॥ క్రియతే వైష్ణవేష్టిస్తు యద్దేశేచ ద్విజోత్త మైః । తద్దేశం వైష్ణవం ప్రోక్తం సర్వబంధవిమోచనం ॥ యేనవై క్రియతే యస్మిన్ వైష్ణవీ పాపనాశినీ । తత్కులం వైష్ణవం తస్య పవిత్రం నాత్రసంశయః ॥ తస్మాత్తు వైష్ణవీ మిష్టిం సదా కుర్యాత్తు వైష్ణవః । కులస్య పావనార్థాయ దేశస్యాప్యభివృద్ధయే ॥ యద్దేశే యజతే సమ్య గిష్టిస్సా పాపనాశినీ । దుర్భిక్షు పీడానాస్త్యేవ (అత్రగ్రన్థపాతః)

ఏవం పంచభి స్సంస్కారై స్సంస్కృతో ముముక్షుస్సన్ భగ వతి ప్రపత్తింకుర్యాత్. ప్రపత్తే స్సర్వాధికారత్వం దేశకాలాద్యన పేక్షత్వం తదవాంతరభేదంచ భరద్వాజ ఆహ· భరద్వాజసంహితా యాం ప్రథమె ఽధ్యాయె- న జాతిభేదం నకులం నలింగం నగుణక్రి యాః। నదేశకాలౌ నావస్థాం యోగోహ్యయ మపేక్షతె ॥ బ్రహ్మ క్షత్రియవిట్ఛూద్రాః స్త్రియశ్చాంతరజా స్తథా । సర్వఏవ ప్రప ద్యేరన్ సర్వధాతార మచ్యుతం...ఏషాచ త్రివిధా జ్ఞేయా కరణ త్రయ భేదతః । కాయికీ వాచికీచేతి మానసీ సాద్విధాపునః ॥ ప్రణా మాంకెవ ముఖ్యేన న్యాసలింగెన కేవలం । గుర్వధీనాహి భవతి ప్రప త్తిః కాయికీ శుభా ॥ అవిజ్ఞాతార్థతత్వస్య మంత్రమీరయతః పరం। గుర్వధీనస్య కస్యాపి ప్రపత్తి ర్వాచికీ భవేత్ ॥ న్యాసలింగవతాం గెన ధియార్థజ్ఞస్య మంత్రగః । ఉపాసితగురో స్సమ్య క్ప్రపత్తి ర్మానసీ భవేత్ ...బాలమూకజడాంధాశ్చ పంగవో బధిరా స్తథా। సదాచార్యేణ సందృష్టాఃప్రాప్నువంతి పరాంగతిం ॥ తతశ్చ దేవ దేవేశం భోగై రభ్యర్చ్య యే ద్ధరిం। అశుద్ధవర్జం సకలైః పరివారై స్సమన్వితం ॥ అశుద్ధా- దెవతాంతరమ్ ॥ పాద్మే ఉత్తరఖండె- ప్రపత్తి స్సాచ విజ్ఞెయాత్రివిధా సాప్రకీర్తితా । తామసీ రాజసీచె

తి సాత్త్వికేతి త్రిధా స్మృతా ॥ సాపి త్రిధాకృతా సిద్ధి స్సామాన్యా సర్వ దేహినాం ॥ భరద్వాజ సంహితాయాం చతుర్థే ఉధ్యాయే- వర్జయే దన్యదేవానా మాలయాన్యుపసర్పణం । తథా గోరహార్మ్యాది విమానస్యావలోకనం ॥ న చ మంత్రోపజీవీస్యా న్నచాప్యర్చోపజీవనః । నాసివేదితభోజీస్యా న్నచ నింద్యనివేదకః ॥ స ఏకాంత్యన్యవిముఖో హరిం సర్వేశ్వరం పరం । య స్సమాశ్రయతే కించి త్ఫల మభ్యర్థయ న్నరః ॥ న్యస్తాశేషభరః శ్రీశే యస్తు దాస్యైకజీవనః । స ఏష పరమైకాంతీ ద్వావేతౌ వైష్ణవౌ స్మృతౌ ॥ అన్యేత్వవైష్ణవా స్సర్వే మానుషాజిహ్మ వృత్తయః । అసత స్తాన్విదు ర్దేవా స్తైస్సతాం నాస్తి సంగమః ॥ అవైష్ణవా త్స్వధర్మస్థాత్ వైష్ణవః స్ఖలితోపి సన్ । శ్రేయానేవహి మంతవ్యో మూలాత్స న పరిచ్యుతః ॥ ప్రపన్నై శ్చాన్యభజనా ద్వ్యక్తోపాయ సమన్వితైః । వైష్ణవో వర్జయే త్సంగం ప్రచ్ఛాదిత హ్యవైష్ణవాత్ ॥ దైవేషు పిత్ర్యేషు తథా ధర్మార్థే ష్వితరేషుచ । అవైష్ణవం నగృహ్ణీయా త్పాత్రం దానేషు కర్హిచిత్ ॥ తత్రైవ పంచమేధ్యాయే- వైష్ణవస్యాంక శయ్యాయాం వైష్ణవస్య గృహేపి వా । దేశేవా తద్విచరితే సంస్థితా యాంతి సద్గతిం ॥ పాద్మే- నాన్యం దేవం నమస్కుర్యా న్నాన్యం దేవం నిరీక్షయేత్ । నాన్యం ప్రాసాద మారోహే న్నాన్య మాయతనం విశేత్ ॥ భరద్వాజః- పితృమాతృసుత భ్రాతృభార్యాదిమరణే సతి । అశ్రుపాతం ప్రపన్నశ్చే త్కుర్వీత పతితోభవేత్ ॥ సంగ్రహే- దేవతాంతర సంబంధి ఘంటాభేర్యాది సంభవం । శృణుయా న్నధ్వనిం విష్ణో న్యస్తస్వాత్మభరో నరః ॥ అనేన ముముక్షు ర్భగవతి న్యస్తస్వాత్మభరస్సన్ పరమైకాంతిభూత్వా మన్వాదిభి రుక్తై ర్ధర్మై ర్దేశే యథావిభవం ప్రాసాదంవా కుటీంవా కారయిత్వా తత్రస్థిత్వా యథాశక్తి స్వప

ణాశ్రమోచితం కర్మ భగవత్ప్రీత్యర్థం ఏవం నిరస్త సర్వ సాంసారిక దుఃఖో యావచ్ఛరీరపాతం కుర్యాదితి సిద్ధమ్.

ఇతి భరద్వాజ కులతిలకవంగీశ్వరాన్వయ జాతస్య శ్రీసుంద
రార్య పుత్రస్య శ్రీవైకుంఠనాథస్య కృతిషు ప్రపన్నధర్మ
సార సముచ్చయే పరిభాషానామ ప్రథమః పరిచ్ఛేదః.
శ్రీమతే నిగమాంతమహాదేశికాయనమః.

———○———

అథాభిగమన ముచ్యతే; తత్రాదౌ సతా మావాసయోగ్యాన్ ధర్మదేశా నాహ మనుః- స్వభావా ద్యత్ర విచరే త్కృష్ణసారమృగో ద్విజ। విజ్ఞేయో ధార్మికో దేశో మ్లేచ్ఛదేశ స్తతః పరం॥ శాండిల్యః- యత్ర భాగవతా నిత్యం పంచకాల పరాయణాః। నివసంతి సదాయుక్తా స్తత్క్షేత్రం నైమిశం విదుః॥ నివసంతి మహాత్మానో యత్రచైకాంతినో ద్విజాః। దేవా దేవర్షయో నిత్యం తం దేశం పర్యుపాసతే॥ మనుః- విష్ణుధర్మోత్తరే- ప్రభాసే పుష్కరే కాశ్యాం నైమిశే మణికర్ణికే। గంగాయాం సరయూతీరే నివసే ద్ధార్మికో జనః॥ ఆశ్వమేధికే- నగరే పత్తనే వాపి యో ద్వాదశ సమావసేత్। స జీవన్నేవ శూద్రత్వ మాశు గచ్ఛతి సాన్వయః॥ రాజాశ్రయేణ యో మర్త్యో ద్వాదశాబ్దం వసే ద్బుధః। జీవమానో భవే చ్ఛూద్రో నాత్రకార్యా విచారణా॥ కూపస్నానం సదా కుర్యా ద్యో ద్వాదశసమా ద్విజః। స జీవన్నేవ శూద్రత్వ మాశు గచ్ఛ త్యసంశయః॥ స్కాందే- భక్షయే త్సోమలతికాం వినా యజ్ఞం ద్విజాధమః। జిహ్వాయాం మైథునం వాపి శూద్రస్త్రీ సంగమం తు వా॥ లాక్షాదివిక్రయం వాపి కుర్వన్ శూద్రత్వ మాప్నుయాత్॥

అథ నిత్యనైమిత్తిక కర్మవిభాగ ఉచ్యతే॥ లోకే కర్మ త్రివి

థం భవతి, నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యం చేతి; ముముక్షుణా ప్రపన్నేన కార్యం కర్మ నిత్యమేవ. నిత్యం చతుర్ధా భవతి; నిత్యం నిత్యతుల్యనైమిత్తికం నిత్యతుల్యకామ్యం నిత్యతుల్య ప్రాయశ్చిత్తం చేతి. తత్ర గర్భాధానాన్నప్రాశన చౌళోపనయన తప్తముద్రాధారణ ఛిద్రోర్ధ్వపుండ్రధారణ సంధ్యా గాయత్రీ శ్రీమదష్టాక్షర ద్వయ చరమశ్లోక ద్వాదశాక్షర షడక్షర శ్లోకద్వయాదిజప ధ్యాన సాలగ్రామార్చనౌపాసన పంచమహాయజ్ఞైకాదశ్యుపవాసాదికం నిత్యమ్. జన్మనక్షత్ర మమావాస్యా పైతృకాచార్యాది దివస శ్రీనారసింహ శ్రీవామన శ్రీరామ కృష్ణజయంతీచతుష్టయోపవాస గ్రహణకాల స్నానాగ్నిహోత్ర దర్శపూర్ణమాసాదికంచ నిత్యతుల్యనైమిత్తికమ్. అగ్నిష్టోమాదికం విష్ణువిగ్రహార్చనాదికంచ నిత్యతుల్యకామ్యమ్. గృహశుద్ధి భాండాదిపదార్థశుద్ధి పుంసవన సీమంత జాతకర్మ అన్నప్రాశన ఆగ్రయణ వేదాధ్యయన స్తోత్ర భగవన్నామ సంకీర్తన భగవద్భాగవత శ్రీపాదతీర్థపాన తులసీదళభక్షణాదికం నిత్యతుల్య ప్రాయశ్చిత్తమ్. ఏతచ్చతుష్టయం ప్రపన్నేనావశ్యం కార్యమ్, అకరణే ప్రత్యవాయస్మరణాత్. శ్రీభగవాన్ ॥ శ్రుతి స్మృతి ర్మమైవాజ్ఞా యస్తాముల్లంఘ్య వర్తతే । ఆజ్ఞాచ్ఛేదీ మమ ద్రోహీ మద్భక్తోపిన వైష్ణవః ॥ వారాహే శ్రీవెంకటగిరి మహాత్మ్యే ఏకోనషష్టితమే ఉధ్యాయే- న్యాసవిద్యావినిష్ఠస్య కర్మణాం త్యాగ ఇష్యతే । త్యాగశ్చఫలతః ప్రోక్తః స్వరూపేణ నచ క్వచిత్ ॥ హారీతః- తస్మాద్దాస్యతయా ధర్మ మచ్యుత ప్రీతయే సదా । కర్తృత్వ ఫలసంగిత్వ త్యాగ పూర్వం సమాచరేత్ ॥ శ్రీగీతాయామ్- త్యాజ్యం దోషవదిత్యేకే కర్మ ప్రాహు ర్మనీషిణః । యజ్ఞదానతపఃకర్మ న త్యాజ్యమితిచాపరే ॥ నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమ ।

యజ్ఞదానతపఃకర్మ నత్యాజ్యం కార్యమెవ తత్ ॥ యజ్ఞోదానం తప శ్చైవ పావనాని మనీషిణాం । ఏతాన్యపిచ కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా ఫలానిచ ॥ కర్తవ్యానీతి మె పార్థ నిశ్చితం మత ముత్తమం ॥ అనెన ఫలసంగ కర్తృత్వత్యాగపూర్వకం పూర్వోక్తం చతుర్విధం కర్మ కర్తవ్యమితి సిద్ధమ్. ప్రాయశ్చిత్తార్థం కర్మ కెవలనైమిత్తికమ్, యజ్ఞాన్నదాన వాపీకూపతటాకాద్యుపవన గ్రామప్రతిష్ఠా విష్ణుమందిర శ్రీవైష్ణవ సమారాధనాధిక మనిషిద్ధకామ్యమ్, ఏత ద్యథా శక్తి భగవత్ప్రీత్యా కృతంచే దభ్యుదయాయ, అకరణె ప్రత్యవాయో నాస్తి, కెవలనిషిద్ధ కామ్యంతు ప్రపన్నస్య త్యాజ్యమెవ.

---o---

అథ ప్రాతఃకాల కృత్యమ్.

అత్రమనుః- బ్రాహ్మె ముహూర్తె ఉత్థాయ ధర్మార్థా వనుచింతయేత్ । కాయక్లెశాంశ్చ తన్మూలాన్ వేదతత్వార్థ మేవచ ॥ అత్ర వేదతత్వార్థశబ్దేన పరంబ్రహ్మాభిధీయతె, పరంబ్రహ్మచ నారాయణః, "నారాయణః పరంబ్రహ్మ తత్వం నారాయణః పరః॥ సర్వేవెదా యత్పద మామనంతి ॥ వెదైశ్చ సర్వై రహమేవ వెద్యః" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిభ్యః. స్మృతిభాస్కరె- రాత్రెస్తు పశ్చిమో యామో ముహూర్తో బ్రాహ్మ ఉచ్యతె ॥ స్మృతిరత్నావళ్యామ్- గృహమేధిని యత్ప్రోక్తం స్వర్గభావన ముత్తమం । బ్రాహ్మె ముహూర్తె ఉత్థాయ తత్సర్వం సమ్యగాచరేత్ ॥ బ్రాహ్మె ముహూర్తె దెవానాం పితౄణాంచ సమాగమః । జాగరస్తత్ర కర్తవ్యో దెవసమ్మానసంహి తత్ ॥ య ఇచ్ఛే చ్ఛాశ్వతీం సిద్ధిం యమస్యాదర్శనం తథా । సతతం తెన కర్తవ్యో బ్రాహ్మెకాలె ప్రజాగరః ॥ బ్రాహ్మె ముహూర్తె యా నిద్రాం నకుర్యాత్తాంతు

దంపతీ। తద్గృహం దైవతైస్సార్ధం పితృభి స్సేవ్యతే సదా ॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే సేవేతాం శయనం యత్ర దంపతీ। శ్మశానతుల్యం తద్వేశ్మ పితృభిః పరివర్జ్యతే ॥ ప్రత్యూషకాలే నిద్రాంచ కురుతే సర్వదాతు యః। అశుచిం తం విజానీయా దనర్హ స్సర్వకర్మసు ॥ బ్రాహ్మేముహూర్తే యానిద్రా సా పుణ్యక్షయకారిణీ। తాం కరోతితు యో మోహా త్పాదకృచ్ఛ్రేణ శుధ్యతి ॥ బ్రాహ్మేముహూర్త ఉత్థాయ బ్రాహ్మణ శ్శుద్ధమానసః । హరిం స్మరేత్ప్రాప్తకృత్వ స్స్వాచార్యాద్యాన్ శ్రియఃపతిం ॥ సమస్త్రాత్మా చతుర్ధ్యాంతం పరవ్యూహాదిభేదతః। స్తోత్రాణిచ పఠే ద్ధ్యాయో భగవత్ప్రీతిహేతవే ॥ తతో బహి ర్వినిర్గత్య కేశవాయేత్యుదీరయేత్ ॥ శాండిల్యః- ఉచ్చైస్స్వరేణ యోగాన్తే స్తుత్వా స్తోత్రై రనన్యధీః। వాసుదేవాది దేవానాం నామ్నాం సంకీర్తనం చరేత్ ॥ అస్యార్థః- పాపం తద్విపాకరూపం సర్వ మనిష్టం హరతీతి హరిః. తథా పరాశరః బ్రహ్మాణ మింద్రం రుద్రంచ యమం వరుణమేవచ। నిగృహ్య హరతే యస్మా త్తస్మా ద్ధరి రిహోచ్యతే ॥ శ్రీవిష్ణుధర్మే శౌనకః- "ఉత్తిష్ఠంశ్చింతయ హరిం వ్రజంశ్చింతయ కేశవం। భుఞ్జన్ చింతయ గోవిందం స్వపన్ చింతయ మాధవ" మితి. తేనైవ స్వకీయ సూత్రేపి సర్వకర్మారంభావసానేషు హరిస్మరణ ముక్తమ్; "హరిమేవ స్మరే న్నిత్య కర్మపూర్వాపరేషుచ" ఇతి.

అథ ప్రయోగః ॥ బ్రాహ్మే ముహూర్త ఉత్థాయ హరిహరిహరిరితి సప్తకృత్వ ఉచ్చార్య ॥ గ్రాహగ్రస్తే గజేంద్రే రు(వ) దతి సరభసం తార్క్ష్యమారుహ్య ధావన్ వ్యాఘూర్ణన్మాల్యభూషావసన పరికరో మేఘ గంభీరఘోషః। ఆబిభ్రాణో రథాఙ్గం శర మసి మభయం శంఖచాపౌ సఖేటౌ హస్తైః కౌమోదకీమ ప్యవతు హరిరసౌ వంహసాం సంహతే ర్నః ॥

ప్రాతస్స్మరామి దధిఘోష వినూతనిద్రం నిద్రావసాన రమణీయ ముఖారవిందం । హృద్యానవద్యవపుషం నయనాభిరామ మున్నిద్ర పద్మనయనం నవనీతచోరమ్ ॥ ౧ ॥ ప్రాతర్నమామి మనసా వచసాచ మూర్ధ్నా పాదారవిందయుగళం పరమస్య పుంసః । నారాయణస్య నరకార్ణవతారణస్య పారాయణ ప్రవణ విప్రపరాయణస్య ॥ ౨ ॥ ప్రాతర్భజామి భజతా మభయంకరం తం ప్రాక్సర్వ జన్మకృత పాపభయాపనుత్త్యై । యో గ్రాహవక్త్రపతితాంఘ్రి గజేంద్ర ఘోరశోక ప్రణాశన కరోద్ధృత శంఖచక్రః ॥3॥ శ్లోకత్రయమిదం పుణ్యం ప్రాతరుత్థాయ యఃపఠేత్ । లోకత్రయ గురు స్తస్మై దద్యా దాత్మ పరంహరిః ॥ ఇత్యను సంధాయ తస్మిన్నేవ శయనే సమాసీనః శ్రోత్రాచమనం కృత్వా "వసురణ్యో" త్యాత్మనో న్యాసమాత్రాన్ జపేత్.

వసురణ్యేతి మంత్రస్య యాజ్ఞవల్క్యభగవా న్నారాయణ ఋషిః జగతీఛందః పరమాత్మా నారాయణోదేవతా ॥ వసురణ్యో విభూరసి ప్రాణేత్వమసి సంధాతా బ్రహ్మ న్త్వమసి విశ్వసృత్తేజోదా స్త్వమస్యగ్నేర్వర్చోదా స్త్వమపి సూర్యస్య ద్యుమ్నోదా స్త్వమసి చంద్రమస ఉపయామ గృహీతోసి బ్రహ్మణేత్వా మహస ఓమిత్యాత్మానం యుంజీత ॥ తత స్సమాహితో ఉతిక్రాంత మనంత కాలం వ్యర్థ మాలోక్య పరమం నిర్వేద మాగచ్ఛేత్. తత్ప్రకారస్తు వంగివంశేశ్వరేణ విస్తరేణోక్తః "బ్రాహ్మేముహూర్త" ఇత్యారభ్య "కథయిష్యామి కస్యవే" త్యంతై రష్టావింశతి శ్లోకై స్తానను సంధాయ ॥ బ్రాహ్మే ముహూర్త ఉత్థాయ నిద్రాం త్యక్త్వా ప్రసన్నధీః । హరిహరిహరిరితి వ్యాహారె ద్వైష్ణవః పుమాన్ ॥ ఉత్థాయ శయనె తస్మి న్నాసీనో నియతేంద్రియః । తత్ర నిర్విణ్ణహృదయో వ్యర్థం వీక్ష్య గతంవయః ॥ తాపత్రయేణ చాక్రాంత

స్త్రీవేశాధ్యాత్మికాదినా । దావజేనాగ్నినా లీఢో భ్రామ్యన్నివ వనే మృగః ॥ సంసారవాగురాబద్ధో లూనపక్ష ఇవాండజః । అపశ్య న్నిర్గమోపాయ మాగామిష్వపి జన్మసు ॥ అకార్యైః రతిభీభక్తైః క్రియమాణైః కృతైరపి । లజ్జితశ్చ విషణ్ణశ్చ స్మర్యమాణైః స్వకర్మభిః ॥ అవిసిత మహోదార్య మసద్గుణగణాకరం । అవధార్య స్వమాత్మాన మచిదాద్యశుభాస్పదం ॥ దహ్యమానేంధనాంతస్థో విస్ఫుటన్నివ కీటకః । అలబ్ధ నిర్గమ స్తిష్ఠన్ మధ్యే మరణజన్మనోః ॥ విహ్వలశ్చ విషణ్ణశ్చ విమృశన్ స్వామిమాం దశాం । చింతయన్ ప్రథమంచైవ మాచరన్ ప్రియ మాత్మనః ॥ సంసారచక్ర మారోప్య బలిభిః కర్మరజ్జుభిః। కాలేనా కృష్యమాణస్య జంగమస్థావరాత్మనః ॥ అహో మే మహతీ యాతా నిష్ఫలా జన్మసంతతిః । అనారాధిత గోవింద చరణాంభోరుహద్వయా ॥ అనాస్వాదిత (తత్త్వార్థ) సత్కర్మ జ్ఞానభక్తి సుధారసా । అదృష్టానంత సంసారసాగరోత్తారణప్లవా ॥ శ్రుతిస్మృత్యుదితాశేష సదాచారపరాఙ్ముఖీ । అనుపాసిత సద్వృద్ధా స్వీకృతా సత్సమాగమా ॥ అసంపాదిత శుశ్రూషా గుర్వాచార్యపి తృష్వపి । త్యక్తనానా సమాచారా భ్రష్టావైదిక వర్త్మనః ॥ నిజకర్మజ దేవాది దేహోధ్యస్తాత్మభావనా । తద్భావనానుగోద్భూత సుఖదుఃఖ వ్యవస్థితిః ॥ అనుద్భూత స్వయాథాత్మ్య జ్ఞానజోత్తమనిర్వృతిః । పశువత్ప్రాకృతైరేవ గుణై రధిక నిర్వృతా ॥ నకర్మనిష్ఠా నాత్మజ్ఞా నాపి భక్తియుతా హహా । నోమ్యుక్తా భక్తిహీనత్వాత్ తత్క్రియా స్వచనాదిషు ॥ కర్మభిః పుణ్యపాపాఖ్యై రవిద్యాపరనామభిః । ధూమైరివార్చిరాగ్నేయం జ్ఞాన మావృత్య దేహినః ॥ భూషయిత్వా స్వకం దేహం శబ్దాద్యైః స్వాశ్రితైర్గుణైః । దర్శయిత్వా స్వసౌందర్య మాత్మనే తిష్ఠమానయా ॥ నిరస్తాతిశయాహ్లాద సుఖభావైక లక్షణం । సంఛాద్య స్వగుణై రేవ

స్వరూపంచ పరాత్మనః ॥ గుణమయ్యా ప్రకృత్యాఖ్య భగవన్మాయ యా ఽనయా । స్వసంలీలానంతజీవకృత (కర్మానురూపయా) జన్మాను రూపతః ॥ గుణత్రయాశ్రయానంత విచిత్రపరిణామయా । అతి దుస్తరయా దేవప్రపత్తి రహితాత్మభిః ॥ ప్రలోభ్యమానా సతతం తయైవాత్యంత నిర్వృతా । అజానతీ (స్వహితం) గుర్వహితం మూకస్వప్నానుకారిణీ ॥ నిష్పాపీయె నిరాలంబె నిచ్ఛాయె నిరపాశ్రయె। ద్రాఘీయ (స్య) సుఖె (శుభె) మార్గె యమస్య సదనం ప్రతి ॥ గచ్ఛతో మె ఽసహాయస్య వర్ధయంతీ భయం మహత్ । అతీతాః సర్వైవైషా తిష్ఠతీవ పురోమమ ॥ గతయాత్వీదృశం రూపం వర్తమానేపి జన్మని । తథైవ సుమహాన్ కాలో గతఃక్షణ ఇవాల్పకః ॥ అలబ్ధసుఖ సంస్పర్శ మకృతాఘౌఘనిష్కృతిః । వినైవ హరిపాదార్చా మహో పశ్యత ఏవమె ॥ కింకరిష్యామి పదయో ర్నిపతిష్యామి కస్యవా । మద్దశాం (దుర్దశాం) దుస్తరా మేతాం కథయిష్యామి కస్యవా ॥ ఇతి నిర్వేద మనుసంధాయ ॥ "ఇతఊర్ధ్వ" మిత్యారభ్య "ఉదీరయె" దిత్యంతం శ్లోకషట్కమనుసంధాయ ॥ ఇత ఊర్ధ్వ మహం తావ ద్యావజ్జీవం శ్రియఃశ్రియః । పదయో రర్చనం కర్తుం యతమాన స్సమాహితః ॥ అభిగచ్ఛన్ హరిం ప్రాతః పశ్చా ద్ద్రవ్యాణి చార్జయన్ । అర్చయంశ్చ తతో దేవం తతో మంత్రాన్ జపన్నపి । ధ్యాయన్నపి పరందేవం కాలేషూత్తెషు పంచసు । వర్తమాన స్సదాచైవం పాంచకాలిక వర్త్మనా ॥ స్వార్జితై ర్గంధపుష్పాద్యై శ్శుభై శ్శక్త్యనురూపతః । ఆరాధయన్ హరిం భక్త్యా గమయిష్యామి వాసరాన్ ॥ ఏతత్క్రియా విరోధిని ప్రాచీనా న్యశుభాని మె । కర్మాణ్యనంతాన్యచ్ఛేద్యా న్యనాదీన్యశుభానిచ ॥ స్వయైవ కృపయా దెవ్యో వినాశ్య స్వన్మనోరథాన్ । పూరయత్వితి సంప్రార్థ్య మంత్రమేత దుదీరయేత్ ॥ త్వయ్యారాధనకా

మో ఒయం వ్రతం చరితు మిచ్ఛతి। సంకల్పాః స్థైర్యే భగవాన్ పూర
యాస్య మనోరథాన్ ॥ ఇత్యాదికం యథాన్యాయ మాచార్య సకా
శా దధీత్యైవ అన్వహం ప్రయోక్తవ్యమ్. ఏవమేవహి సర్వేషామపి
మంత్రాణాం సమాధివిపర్యయే నైష్ఫల్యం ద్రష్టవ్యం ప్రత్యవాయ
శ్చ. యదృచ్ఛయా శ్రుతో మంత్ర శ్ఛన్నే నాథ చ్ఛలేనవా। పఠి తే
క్షితో వా వ్యర్థ స్స్యా త్ప్రత్యుతానర్థదో భవేత్ ॥ తం జపేద్యస్య
నర్థ స్త్వితి పాఠాన్తరమ్.

అథ గురుపరంపరాపూర్వకం భగవత్ప్రపత్తిః కార్యా. సర్వ
త్రైవ శాస్త్రీయ కర్మారంభే భగవత్పర్యంత గురుపఙ్క్తి ప్రపదనం
నిశ్రేయసే భవతీత్యుక్తం రహస్యామ్నాయ బ్రాహ్మణే "సహైవా
చార్య సంశ్రో జ్ఞేయో భవతి। య ఆచార్యాన్తా మసావసావిత్యా
భగవత్త" ఇతి. దేవగురు భక్తిరేవ సర్వత్ర ప్రకాశకరణమితి కఠ
పఠ్యాన్ "యస్య దేవే పరాభక్తి ర్యథాదేవే తథాగురౌ। తస్యై
తే కథితాహ్యర్థాః ప్రకాశంతే మహాత్మనః" ఇతి. స్మర్యతే
చాపస్తం బాదిభిశ్చ "దేవమివాచార్యముపాసీతే" త్యాదిభిః.

అథ ఓం వాసుదేవాయ నమః ఓం సంకర్షణాయనమః
ఓం ప్రద్యుమ్నాయనమః ఓం అనిరుద్ధాయనమః ॥ ఓం పురస్తా
త్కేశవః పాతు చక్రీ జాంబూనదప్రభః। పశ్చా న్నారాయణ శ్శంఖీ
నీలజీమూతసన్నిభః ॥ ఇంద్రనీలనిభ శ్శ్యామో (ఇందీవరదళశ్యా
మో) మాధవోర్ధ్వం గదాధరః। గోవిందో దక్షిణేపార్శ్వే ధన్వీ
చంద్రప్రభో మహాన్ ॥ ఉత్తరే హలభృ ద్విష్ణుః పద్మకింజల్కసన్ని
భః। ఆగ్నేయ్యా మరవిందాభో ముసలీ మధుసూదనః। త్రివిక్రమః
ఖడ్గపాణి ర్నైరృత్యాం జ్వలనప్రభః। వాయవ్యాం వామనో వజ్రీ
తరుణాదిత్య దీప్తిమాన్ ॥ ఈశాన్యాం పుండరీకాభః శ్రీధరః పట్ట

సాయుధః । విద్యుత్ప్రభో హృషీకేశో హ్యావాచ్యాం దిశి ముద్గరీ ॥ హృత్పద్మే పద్మనాభోమే సహస్రార్క- సమప్రభః । సర్వాయుధ స్సర్వశక్తి స్సర్వజ్ఞ స్సర్వతోముఖః ॥ ఇంద్రకోపకసంకాశః పాశహాస్తో ఉపరాజితః । స బాహ్యాభ్యంతరం దేహం వ్యాప్య దామోదరః స్థితః ॥ ఏవం సర్వత్ర నిచ్ఛిద్రం నామద్వాదశపంజరం । ప్రవిష్టోహం నమే కించి ద్భయ మస్తి కదాచన ॥ ఇతి తత్తద్ధ్యానపూర్వక మను సంధాయ. ఓం కేశవాయనమ ఇత్యారభ్య ప్రణవాది చతుర్థ్యంతాని ద్వాదశనామా న్యనుసంధాయ ॥ ఓం మత్స్యాయనమః ఓం కూర్మాయనమః ఓం వరాహాయనమః ఓం నరసింహాయనమః ఓం వామనాయనమః ఓం భార్గవరామాయనమః ఓం దశరథరామాయ నమః ఓం బలభద్రరామాయనమః ఓం కృష్ణాయనమః ఓం కల్కినే నమః ఇత్యనుసంధాయ. పారమేశ్వరే- ఓంనమో వాసుదేవాయ నమ స్సంకర్షణాయతే ఇత్యారభ్య "కల్కివిష్ణో నమస్తేఽస్తు" ఇత్యంత ముక్తమే. అధ ఓం ఏకశృంగవరాహాయ నమః ఓం జనార్దనాయ నమః ఓం అచ్యుతాయ నమః ఓం అనంతాయ నమః ఓం గోవిందాయ నమ ఇత్యుక్త్వా ఓం శ్రీరఙ్గమఙ్గళమణిం కరుణానివాసం శ్రీవెంకటాద్రి శిఖరాలయ కాలమేఘం । శ్రీహస్తిశైల శిఖరోజ్వల పారిజాతం శ్రీశం నమామి శిరసా యదుశైలదీపమ్ ॥ ఓంరంగేశ్వరాయనమః ఓం వృషగిరీశ్వరాయ నమః ఓం కరిగిరీశ్వరాయ నమః ఓం యదుగిరీశ్వరాయ నమః ॥ ఓం శ్రీం శ్రియై నమః ఓం భూం భూమ్యై నమః ఓం నీం నీళాయై నమః ॥ అథాష్టోత్తర దివ్యదేశం స్మృత్వా- అథ "సత్సంగా" దితి శ్లోకద్వయ మనుసంధాయ ॥ సత్సంగా ద్భవనిస్పృహో గురుముఖా చ్ఛ్రీశం ప్రపద్యాత్మవాన్ ప్రారబ్ధం పరిభుజ్య కర్మ శకలం ప్రక్షీణ కర్మాంతరః । న్యాసాదేవ నిరంకుశేశ్వరదయానిర్లూనమాయాన్వయో హార్దానుగ్రహలబ్ధ మ

ధ్యాధమునిద్వారా ద్భహిర్నిర్గతః ॥ ముక్తో ఉఽర్చిరాదిన పూర్వపక్షు షడుదఙ్మాసాబ్ద వాతాంశుమ జ్లా విద్యు ద్వరుణేంద్ర ధాతృమహిత స్సీమాంత సింధ్వాప్లుతః । శ్రీవై ... ముపేత్య నిత్య మజరం తస్మిన్ పరబ్రహ్మణ స్సాయుజ్యం ... నందతి సమం ... ధన్యః పుమాన్ ॥ ప్రాత ర్నిత్యానుసంధేయం పరమార్థం ముముక్షుభిః । శ్లోకద్వయేన సంక్షిప్తం సువ్యక్తం వరదో ఽబ్రవీత్ ॥ ఇత్యంతముక్త్వా తత్కాలోచిత స్తోత్రాదిక మనుసంధాయ. యోగేజ్ఞశ్చ ద్భగవా నిత్యాదినా యోగం సమాపయే న్నోచేద్యోగశేషస్వాధ్యాయమేన సమాపయేత్ ॥ ఓం భగవానేవ స్వనియామ్య స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తి స్వశేషభూతైకరసేనానేనాత్మనా స్వకీయైశ్చ దేహేంద్రియాంతఃకరణైః స్వయమేవ స్వప్రీత్యర్థం యోగశేషస్వాధ్యాయం కారితవాన్. ఓం కృతంచ కరిష్యామి భగవన్నిత్యేన భగవత్ప్రీత్యర్థేన మహావిభూతి చాతురాత్మ్య భగవద్వాసుదేవ పాదారవిందార్చనేన యోగశేషస్వాధ్యాయేన భగవత్కర్మణా భగవాన్ ప్రియతాం వాసుదేవ ఇతి యోగం యోగశేషస్వాధ్యాయం వా సమాప్య ॥ అభిగమనాది పంచకాల సంకల్పం కుర్యాత్.

ప్రపన్నస్య విశేషేణ పంచకాలానుష్ఠానస్యావశ్యకర్తవ్యతేయా శ్రీపాంచరాత్రే భగవతైవ చతుష్వపి సిద్ధాంతేషు విహితత్వాత్; చతుర్విధ సిద్ధాంతః పాద్మే చర్యాపాదే- ప్రథమం మంత్రసిద్ధాంతం ద్వితీయం చాగమాహ్వయం । తృతీయం తంత్రసిద్ధాన్తం తుర్యం తంత్రాంతరం భవేత్ ॥ తదిహ తత్తత్సిద్ధాంతోక్తవత్మనా చతుర్విధ పంచరాత్రిణామపి సాధారణ మభిగమనాదికం పంచకమ్. మంత్రసిద్ధాంతాదిష్వపి హి కాలపంచక విభాగో ఽయ ముపదిశ్యతే; యథోక్తం సాక్షా ద్భగవన్ముఖోద్గతతయా రత్నత్రియమితి ప్రసిద్ధేషు జయాఖ్య సాత్త్వత పౌష్కరేషు జయా

ఖ్యా సంహితాయాం నారదః "ఏకోహి శూయతే దేవ కాలో లోకే నచాపరః । పంచకాలా స్త్వయోద్దిష్టాః కిమేత న్మేఽత్ర సంశయః ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ ఏకస్యైవ హి కాలస్య వాసరీయస్యనారద । ఆప్రభాతం నిశాంతం వై పంచధా పరికల్పనా ॥ పృథక్కర్మవశా త్కార్యా న కాలా బహవః స్మృతాః ॥ నారదః ॥ ఏకకాలాశ్రితానాంచ కర్మణాం లక్షణంవద । పరిజ్ఞాతైస్తు యైస్సద్యః కృతకృత్యో భవామ్యహమ్ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తా దారభ్య ప్రాగంశం విప్రవాసరే । జపధ్యానార్చనస్తోత్రైః కర్మవాక్చిత్త సంయుతైః ॥ అభిగచ్ఛే జ్జగద్యోనిం తచ్చాభిగమనం స్మృతం । తతః పుష్పఫలాదీనా ముద్ధాయార్జన మాచరేత్ ॥ భగవద్యాగనిష్పత్తికారణం ప్రహరఃపరం । తదుపాదాన సంజ్ఞంవై కర్మకాలపదాశ్రితం ॥ తతో ఽష్టాంగేన యోగేన పూజయే త్పరమేశ్వరం । సాధికం ప్రహరం విప్ర ఇజ్యాకాలస్తు స స్మృతః ॥ శ్రవణం చింతనం వ్యాఖ్యా తతః (తపః) పాఠసమన్వితా । స్వాధ్యాయ సంజ్ఞం తద్విద్ధి కాలాంశం మునిసత్తమ ॥ దినావసానె సంప్రాప్తె పూజాం కృత్వా సమభ్యసేత్ । యోగం నిశావసానెచ విశ్రమై రంతరీకృతం ॥ పంచమో యోగసంజ్ఞో ఽసౌ కాలాంశో బ్రహ్మసిద్ధిదః ॥ అత్ర శ్రీరంగమహాత్మ్యే- అభిగమన ముపాదాన మిజ్యాం స్వాధ్యాయ మన్వహం యోగః । అనుసందధ దచ్ఛిద్రో భగవతి భక్తః పరంపదం యాతి ॥

అథ సంకల్పః- ఓం కృతంచ కరిష్యామి భగవన్నిత్యేన భగవత్ప్రీత్యర్థేన మహా విభూతిచాతురాత్మ్య భగవద్వాసుదేవ పాదారవిందార్చనేన అభిగమనో పాదానేజ్యా స్వాధ్యాయ యోగ శేషస్వాధ్యాయపర్యంతేన భగవత్కర్మణా భగవంత మర్చయిష్యామి భగవతో బలేన భగవతో వీర్యేణ భగవతః కర్మణా భగవతః కర్మకరిష్యా

మి భగవతో వాసుదేవస్య- భగవానేవ స్వనియామ్య స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తిస్వశేషభూతైకరసేనానేనాత్మనా స్వకీయైశ్చ దేహేంద్రియాంతఃకరణైః స్వయమేవ స్వప్రీత్యర్థ మభిగమనో పాదానేజ్యా స్వాధ్యాయ యోగ శేషస్వాధ్యాయ పర్యంతం మయాకారయతి ॥

కృతంచేత్యాదినా అభిగమనేన భగవత్కర్మణా భగవంతమర్చయిష్యామి భగవతో + వాసుదేవస్య + భగవానేవ అభిగమనం మయాకారయతీతి పృథగభిగమను సంకల్ప్య ॥ అథ తల్పా దుత్థాయ ఓంనమః క్షితిధరాయ శ్రీవరాహాయేతి శ్రీవరాహం నమస్కుర్యాత్. పారమేశ్వరె- నమః క్షితిధరాయోక్త్వా వామపాదం మహీమతే । తతో భూధరమంత్రేణ న్యసె ద్ద్వారాద్బహిర్భువి ॥ మహాభారతే శ్రీవైష్ణవ ధర్మశాస్త్రే- నమోస్తు ప్రియదత్తాయై తుభ్యం దేవి వసుంధరె । త్వం మాతా సర్వ లోకానాం పాదస్పర్శం క్షమస్వ మె ॥ ఇతి వామపాదం భూమౌ విన్యస్య దక్షిణపూర్వకం "విష్ణోఃక్రమోసీ" తి చతుర్భి ర్మంత్రై శ్చతుః క్రమణం కుర్యాత్.

అథ స్నానీయాదికం సర్వం సమాహృత్య తమ స్తిరోహిత దుష్టజంతు పలాయనాయ నిర్గమనమార్గం సంచాలయేత్. యథోక్తం పారమేశ్వరె- బహిర్నిర్గమమార్గంతు సంచాల్యే" త్యాది. తతో గృహాన్నిర్గచ్ఛన్ ఓం కెశవాయనమ ఇతి కెశవ మనుధ్యాయెత్. "ప్రవిశంశ్చింతయ కెశవ" మిత్యుక్తత్వాత్; కెశాః-అంశవః, తద్వాన్ కెశవః. గచ్ఛతో మార్గాది ప్రకాశనార్థం దిఙ్మోహాద్యాస్తరతమోనిరాసార్థంచ. కించ "కఇతి బ్రహ్మణోనామ ఈశోహం సర్వ దేహినాం । ఆవాం తవాంగే సంభూతౌ తస్మాత్కేశవనామవాన్" ఇతి బ్రహ్మరుద్రోపలక్షిత విశ్వసృష్టి రక్షాహేతుత్వాత్ కెశి వధోపలక్షిత సర్వ దుష్టదమన స్వభావత్వాచ్చ. అసాహాయ దశాసాహాయ్యార్థం తదా తచ్చింతనమ్.

అథ మలమూత్రోత్సర్జనవిధిః.

ప్రాగాదికాం శౌచక్షమాం దిశం గత్వా శ్మశాన హలకృష్ట మార్గ భస్మోషర సస్య గుల్మ సైకత చత్వరోదకాంత గోవాస దేవాలయ పార్శ్వ-నదీ పార్శ్వ వల్మీక కరీషరంధ్ర చ్ఛాయా స్త్రీ బ్రాహ్మణ సన్నిధాన కృష్టభూమి పర్వత మస్తకాదికం విహాయ దూరాదావసథా దనార్ద్రై- రయాజ్ఞియై స్తృణాదిభిః "భూతనేతాళ సర్పాద్యా యక్షరాక్షస గుహ్యకాః । పరిత్యజం త్విమం దేశం బహిశ్శంకాం కరోమ్యహం" ఇతి బ్రహ్మాండోక్తేన భువం సంభాద్య ఉపవీతం దక్షిణేకర్ణే నిక్షిప్య గోబ్రాహ్మణాద్యనభిముఖో మౌనీ ష్ఠీవనాదిక మకుర్వన్ దివాసంధ్యయో రుదఙ్ముఖో రాత్రౌ దక్షిణాముఖః సూర్యచంద్రాగ్న్యాదిక మపశ్యన్ యథావాయు స్తథాముఖః వేష్టితశిరాః విణ్మూత్రే విసృజేత్.

అథ శౌచ విధిః.

రత్నాకరే- ఉత్థాయ వామహస్తేన గృహీత్వాఽధ్వని మేహనం । శౌచదేశం సమభ్యేత్య కుర్యాచ్ఛౌచం మృదంబుభిః ॥ ఋశ్యశృంగః- యస్మిన్ దేశే కృతంశౌచం వారిణాతంతు శోధయేత్ । అశుద్ధస్తు భవేత్తావన్మృత్తికాం యోనశోధయేత్ ॥ అథవా ఊఽఖు పశుకృష్ట వల్మీక కర్దమమార్గోషరపరశౌచావశిష్ట సికతామేధ్యభూతాదికాం పరిహృత్య శౌచయోగ్యాం పూర్వగృహీతాం మృదం దక్షిణహస్తేనాదాయ వామేన శిశ్నాగ్రం గృహీత్వా శౌచస్థలంగత్వా ఉద్ధృతాభి రద్భి రేవం శౌచంకుర్యాత్. తదశక్తస్తు తటాకాదికం గత్వా అరత్నిమాత్ర ముదకం పరిహృత్య కుర్యాత్. రత్నాకరే యమః- వాపీకూప తటాకేషు నాహరేద్బాహ్యమృత్తికాం । అంతర్జలగతా గ్రాహ్యాపరతో మణిబంధనాత్ ॥

అత్ర పాద్మే విశేషః- దక్షిణే మృత్తికాం హస్తే సముత్థాయ జలాశయం । ప్రాగుదీచ్యా ముదీచ్యాంవా గత్వా శౌచం సమాచరేత్ ॥ ఇదం ప్రాగ్గృహీత మృత్తికా విషయమ్. ఉత్సర్గాదూర్ధ్వం తద్గ్రహణే స్నానస్మరణాత్; తథా దేవలః- [illegible]కరణాత్పూర్వ మాదద్యాన్మృత్తికాం సదా । అదదానస్తు తాం పశ్చాత్సవాసా జలమావిశేత్ ॥ సజలం భాజనం స్థాప్య మృత్తికాంచేతి వ్యాసః. అతః పూర్వగృహీతనిక్షిప్త మృద్గ్రహణ పరమేవైతత్; 'జలాశయంగత్వేతి పునర్జల గ్రహణార్థం నతు శౌచార్థమ్. తతః ప్రాఙ్మృత్తికా గ్రహణ నియమాభావాత్ "నాహరే ద్బాహ్యమృత్తికా" మితి నిషేధాచ్చ. తత్రైవ రత్నాకరే- అసంపాద్య మృదంపూర్వం విణ్మూత్రం పరిహృత్యచ । పశ్చాద్గృహ్ణాతి యో మోహా త్సవాసా జలమావిశేత్ ॥ ఇదముద్ధృత శౌచవిషయమ్. తటాకాదిషు పశ్చాదేవ మృద్గ్రహణమితి వ్యవస్థా. భరద్వాజః- మలమూత్రం త్యజే ద్యస్తు విస్మృత్యైవోపవీతధృత్ । తత్సూత్రంతు పరిత్యజ్య దధ్యా దన్యం నవం పునః ॥ అంగిరాః- కృత్వామూత్రం పురీషంవా యదా నైవోదకం భవేత్ । స్నాత్వా లబ్ధోదకః పశ్చాత్సచేలంతు విధీయతే ॥ జాబాలిః- స్నానం కృత్వా ఽఽర్ద్రవాసాస్తు విణ్మూత్రం సృజతేయది । ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా పునస్స్నానేన శుద్ధ్యతి ॥ యమః- ప్రత్యాదిత్యం న మేహేత నపశ్యేదాత్మనశ్శకృత్ । దృష్ట్వాఽదిత్యం నిరీక్షేత గామగ్నిం బ్రాహ్మణం తు వా ॥ గృహీతోదక పాత్రస్తు కుర్యా న్మూత్రపురీషకే । తత్తోయం మూత్రతుల్యం స్యా త్పీత్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ దేవలః- ఉపవిష్టస్తు విణ్మూత్రం కర్తుం యస్తం న విందతి । తథాపి కుర్యా చ్ఛౌచార్థం స్వస్య శౌచస్య సర్వదా ॥ భుంజానస్యతు విప్రస్య కదాచి త్ప్రస్రవేద్గుదం । ఉచ్ఛిష్ట మశుచిత్వంచ తస్య

శౌచం కథంభవేత్ ॥ పూర్వం కృత్వాతు శౌచంతు పశ్చాత్స్నా
నం సమాచరేత్ । తతః కృత్వోపవాసంచ పంచగవ్యేన శుద్ధ్యతి ॥
రత్నాకరే- ఏకాం లింగే మృదం దద్యా ద్వామహస్తేతు మృత్త్రి
యం । ఉభయో హస్తయో ర్ద్వేతు మూత్రశౌచె ప్రదక్షితె ॥
ఏకాం లిఙ్గే కరె తిస్రః ఉభయో ర్ద్వేచ మృత్తికె । పంచాపానె దశై
కస్మిన్ ఉభయో స్సప్తమృత్తికాః ॥ పాదయోః పంచపంచస్యు
రితి శౌచవిదాం స్థితిః ॥ ఇదం గృహస్థ విషయమ్. మనుః- ఏతచ్ఛౌ
చం గృహస్థస్య ద్విగుణం బ్రహ్మచారిణాం । త్రిగుణంతు వనస్థానాం
యతీనాంతు చతుర్గుణం ॥ శ్రీవైష్ణవిషయె శాండిల్యః- పంచధా
లింగశౌచంస్యా ద్గుదశౌచం త్రివేష్టితం । మనః ప్రసాదనం కుర్యా
ద్యావ న్మాత్రవిలేపనం ॥ పాదయో ర్లిఙ్గవచ్ఛౌచం హస్తయో
స్తు చతుర్గుణం । కుర్వీత్తైవం దివా శౌచం రాత్రౌచె దర్ధముచ్యతె॥
అశక్తస్య యథాశక్తి శౌచ ముక్తం తథా ఉధ్వని । యోషితా
ముక్తశౌచార్థం శూద్రాణా మప్యుదాహృతం ॥ వ్యాసః- అర్ధ
ప్రసృతి మాత్రాతు ప్రథమా మృత్తికా స్మృతా । ద్వితీయాచ
తృతీయాచ తత్తదర్ధాతు కీర్తితా ॥ చతుర్థీ పంచమీచైవ తృతీయా
మృత్తికా యథా । లిఙ్గశౌచం ప్రథమం కుర్యా న్మాత్రశౌచ మతః
పరం ॥ పాదశౌచం తతః కుర్యా ద్ధస్తశౌచ మతఃపరం ॥ సంవర్తః-
బ్రహ్మచారీ యతి శ్చైవ నాన్తర్లిఙ్గం విశోధయేత్ । అన్తర్లిఙ్గస్యశౌ
చేన తయో శ్చాంద్రాయణం స్మృతమ్ ॥ భరద్వాజః- ధర్మవి
ద్దక్షిణం హస్తం నాధశ్శౌచె నియోజయేత్ । తథైవ వామహస్తేన
నాభెరూర్ధ్వం నశోధయేత్ ॥ దక్షః-నాభె రధస్తా త్సకలం ప్రాళయె
త్సవ్యపాణినా । కుర్యా దాచమనాదీని సర్వాణీతరపాణినా ॥ మనుః-
దూరాదావసథా న్మూత్రం దూరా త్పాదావనెజనం । ఉచ్ఛిష్టాన్నని
షేకంచ దూరాదెవ సమాచరేత్ ॥ ఏతద్దివావిషయమ్. స్మృతిసం

గ్రహే- రాత్రౌ మూత్రపురీషేతు గృహాభ్యాశే సమాచరేత్ । శౌచమూలాః క్రియా స్సర్వా శ్శౌచమూలా ద్విజా స్స్మృతాః ॥ శౌచాచారవిహీనస్య సమస్తా నిష్ఫలాః క్రియాః ॥

అథాచమన విధిః.

యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అంతర్జానుః శుచౌ దేశే ఉపవిష్ట ఉదఙ్ముఖః । ప్రాఙ్ముఖో బ్రహ్మతీర్థేన ద్విజో నిత్య ముపస్పృశేత్ ॥ భృగుః- వినా యజ్ఞోపవీతేన తథా ధౌతేన వాససా । ముక్త్వా శిఖాంవా ఽఽచాంతేన కృతస్స్యైన పునః క్రియాః ॥ రత్నాకరే- తర్జనీం వర్జయే ద్ధీమా నాచామే దన్తధావనే । జపేచ హోమకాలే చ ప్రాణాయామే విశేషతః ॥ భరద్వాజః- సపవిత్ర స్సదర్భోవా కర్మాంగాచమనం చరేత్ । నోచ్ఛిష్టం త త్పవిత్రశ్చ భుక్తోచ్ఛిష్టంతు వర్జయేత్ ॥ యత్తు "గ్రంథియుక్త పవిత్రేణ కుర్యాదాచమనం యది । తత్పవిత్రం పరిత్యజ్య పున రాచమ్య శుధ్యతీ" తి తత్కేవలాచమనవిషయమ్. కర్మాంగాచమనే నదోషః. యాజ్ఞవల్క్యః- కనిష్ఠ దేశిన్యంగుష్ఠ మూలాన్యగ్రం కరస్యతు । ప్రజాపతి పితృ బ్రహ్మ దేవ తీర్థా న్యనుక్రమాత్ ॥ భరద్వాజః- పిబేదాచమనే వారి వీక్షితం బ్రహ్మతీర్థతః । ఛాత్రా వవీక్షితైనైవ శుద్ధి రుక్తా మనీషిభిః ॥ యమః ॥ తావన్నోపస్పృశే ద్విద్వాన్ యావ ద్భూమౌ న సస్పృశేత్ । వామేహి ద్వాదశాదిత్యా వరుణశ్చ జలేశ్వరః ॥ వ్యాసః- గోకర్ణాకృతిహస్తేన మాషమగ్నజలం పిబేత్ । తన్న్యూనే మధికం పీత్వా సురాపానసమం భవేత్ ॥ సంయతాంగులినా తోయం గృహీత్వా పాణినా ద్విజః । ముక్త్వాంగుష్ఠ కనిష్ఠాభ్యాం మాషమగ్న ముదాహృతమ్ ॥ అంగుష్ఠాగ్రం సమాకుంచ్య మధ్యమామధ్య పర్వణి । సంయోజ్యాచమనం కుర్యా ద్దేశ

ద్గోకణాలక్షణం ॥ *యోజయిత్వా ఽఽచమే ద్విప్రో ఏష గోక ర్ణసంజ్ఞకః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః- హృత్కంఠ తాలుగాభిస్తు యథా సంఖ్యం ద్విజాతయః । శుధ్యేరన్ స్త్రీచ శూద్రాశ్చ సకృత్ స్పృష్టాభి రన్తతః ॥ అన్తత- స్తాలునాసకృత్ స్పృష్టాభి రద్భిరిత్యర్థః. యాజ్ఞవల్క్యః- శిరఃకంఠంచ ప్రావృత్య ముక్తశిఖోవా ఽకృతపాద శౌచోవా జాన్వోరధస్తా జ్జలె శుష్కవాసా ఆర్ద్రవాసా స్థలెవా నాచామేత్. భరద్వాజః ॥ తామ్రచర్మాశ్వవాలైశ్చ నాళికె రామపాత్రకైః । ఉపస్పృశె త్స్వహస్తస్థై రేతైరపి విచక్షణః ॥ స్మృతిరత్నే- ఏలాలవంగ కర్పూరగన్ధాద్యైర్వాసితై ర్జలైః । నాచామే దద్భిరుష్ణాభి ర్యథాశౌచావశేషితైః ॥ శస్తమాచమనం తోయై రుష్ణైరేవోష్ణపాయినామ్ ॥ భరద్వాజః- పక్వం సఫేనం కలుషం సుమద్గంధం సబుద్బుదం । ఉష్ణం సమృత్తికం క్షారం త్యజే దాచమనె జలమ్ ॥ తిష్ఠన్ నమన్ హసన్ జల్పన్ అంత్యజభాషణం శృణ్వన్ అన్యం స్పృశన్ దిశః పశ్యన్ కాకశ్వఖర విట్క్రోడ తామ్రచూడ రజస్వలాత్రావాత్యాంత్యజాతి పతితాన్వా పశ్యన్ ఆసనస్థో వా నాచామేత్. యత్త్విదం వచనం "ఉపవిశ్యాసనె శుద్ధే కుర్యా దాచమనం బుధ" ఇతి తద్భుక్త్వా ఽఽచమనవిషయమ్. "భుక్త్వా ఽఽసనస్థో హ్యాచామే న్నాన్యకాలె కదాచన" తివచనాత్.

అథాచమనప్రకారః.

ఆశ్వలాయనః- అథాచమన విధిం వ్యాఖ్యాస్యామో హస్తౌ పాదౌ ప్రక్షాళ్య ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖోవా బద్ధశిఖో నియత యజ్ఞోపవీతీ నానంతర్జానుః నవిరళాంగుళీభిః నబుద్బుదం నచోష్ణం నతిష్ఠన్ నావలోకయన్ నాన్య ద్విలోకయ న్నాచామేత్ ॥ బ్రాహ్మణస్య

దక్షిణే హస్తే పంచతీర్థాని సంతి । అంగుళ్యగ్రే దైవంతీర్థం అంగుళి
మధ్యే ఆర్ష మంగుష్ఠాంగుళ్యో ర్మధ్యే పైతృకం [illegible] ఉగ్నితీర్థం
కరతల [illegible]గాసు బ్రహ్మతీర్థం గోకర్ణాకృతిహ జ్జలేన మాషమగ్నన
త్రిరాచామేత్ । ప్రథమం య[illegible]బతి తేన ఋగ్వేదం ప్రీణాతి ద్వితీ
యం యత్పిబతి తేన యజుర్వేదం ప్రీణాతి తృతీయం యత్పిబతి తేన
సామవేదం ప్రీణాతి ద్విః పరిమృజతి తేనాథర్వణేతిహాస పురాణాని
ప్రీణాతి యత్పాదౌ అభ్యుక్షతే తేన విష్ణుం యన్ముఖం తేనాగ్నిం
న్నిర్ధృదయం తేన సరస్వతీం యన్నాసికే తేన ప్రాణాన్ యచ్చక్షు
షీ తేన చంద్రాదిత్యౌ యచ్ఛ్రోత్రం తేనపృథివీం యద్ధృదయం
తేన రుద్రం యచ్ఛిర స్తేన సప్తర్షీన్ యద్బాహూ తేన బ్రహ్మా
ణం యచ్ఛిర స్తేన కుబేరాది సర్వా దేవతాః ప్రీణాతి ॥ అత్ర పైఠీ
నసిః- శుచౌ దేశే ఆసీనో దక్షిణంబాహుం జాన్వంతరే కృత్వా య
జ్ఞోపవీతీ ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా వాగ్యతః ప్రక్షాళ్య పాదౌపాణీ
చామణిబంధా ద్దక్షిణహ స్తతలం గోకర్ణాకారం నిన్యస్య బ్రాహ్మ
ణతీర్థేన అశబ్దం మాషమగ్నమాత్రం హృదయంగమా స్త్రిరాపో
ఋగ్యజుస్సామవేదాన్ ధ్యాయన్ పీత్వా అథర్వవేదేతిహాస పురాణా
ని ధ్యాయన్ బ్రాహ్మతీర్థేనోష్ఠౌ సంమృజ్య మధ్యమాభి స్త్రిభి రం
గుళీభి స్సకృదోష్ఠా వుపస్పృశ్య ముఖం పరిమృజేత్ । అగ్నింధ్యా
యన్ తతో దక్షిణేన పాణినా సవ్యం పాణిం ప్రోక్ష్య పాదౌ విష్ణుం
ధ్యాయన్ ప్రోక్షయేత్ । తత శ్శిరశ్చ ప్రోక్ష్య అంగుష్ఠోపకనిష్ఠికా
భ్యాం నయనే చంద్రాదిత్యౌ ధ్యాత్వోపస్పృశేత్ ॥ తత అప ఉప
స్పృశ్య తర్జన్యంగుష్ఠాభ్యాం నాసికే ప్రాణాన్ ధ్యాత్వా తత అప ఉప
స్పృశ్య అంగుష్ఠేన కేవలేన నాభిం పృథ్వీం ధ్యాత్వా అపఉపస్పృశ్య
తలేన హృదయం పరమాత్మానం ధ్యాత్వా తత అపఉపస్పృశ్య
సర్వా అఙ్గుళీ శ్శిరియం ధ్యాయన్ మూర్ధ్ని ప్రక్షిపేత్ । తత

స్సన్యపాణౌ శేషా అపో నిసయే దిశి. భరద్వాజః- చండాలై రంత్యజై సక్తౌ మలమూత్ర విమోచనే । దక్షిణే శ్రవణే విప్రో బ్రహ్మసూత్రం వినిక్షిపేత్ ॥

అథ ద్విరాచమనవిధిః.

స్మృతిదర్పణే- రేత శ్శకృ న్మూత్ర విసర్జనేచ క్షుధా శ్రీపాతాన్నృత భాషణేషు । స్పృష్ట్వా బిడాలాన్ పిశునంనరంచ రథ్యాశ్మశానాక్రమణేషు సుప్త్వా ॥ నిష్ఠీవ్య నీవీం పరిధా వాయుం విసృజ్య పాయూ దవతీర్యచాంభః । ద్విరాచమె దంతతఏవ పానె స్నానె ద్వి రంతే సకృదేవపూర్వం ॥ స్వాధ్యాయ దేవార్చనన హోమదాన జపె ద్విరాదా వుభయత్ర పిత్ర్యే । యజ్ఞోపవీతస్య విధారణేఽపి సకృ ద్ద్విరాచామతి భోజనాదౌ ॥ భుక్త్వాచ సంధ్యాత్రితయేషు తద్వ స్నసోమపానేషు తిలౌషధీషు । తాంబూలజగ్ధావపి భుక్త శేషస్నేహానులేపేనచ దంతలగ్నే । సోమార్క- వేదానలవాయవశ్చ విప్రస్య వామేతరకర్ణ ఏతే ॥ తిష్ఠన్తి తస్మాజ్జపహోమకాలే శ్రోత్రం స్పృశే దాచమనా సమర్థః ॥ పానె స్నానె క్షుది భుజిక్రుతౌ మూత్ర రేతః పురీషత్యాగె క్షీవె రుదిత వమన శ్వాసఖాసాన్యతేషు । రథ్యానుక్రక్షితి విచరణే పంచనఖ్యస్థి శుష్కే-స్పృష్టే చోష్ఠే వసనవిధృతౌ స్యాదుపస్పర్శనం ద్విః ॥ స్మృతిరత్నే- దానే ప్రతిగ్రహే హోమె జపె సంధ్యాత్రయే తథా । బలికర్మణిచాచామె ద్వాదౌ ద్వి స్సకృదంతతః ॥ దేవలః- నాంతరీయైకదేశస్య కుర్యాస్తైచ వోత్తరీయతాం । కేశాన్ నీవీ మధఃకాయం న స్పృశే ద్ధరణీమపి ॥ యదిస్పృశతి చైతాని భూయ స్త్వాచమనం చరేత్ ॥ మార్కండేయః- పక్వాన్నేన గృహీతేన విణ్మూత్రం విసృజేత్తు యః । అనిధాయైవ తద్ద్రవ్య మంకేకృత్వా సమాశ్రితమ్ ॥ శౌచం

కృత్వా యథాన్యాయ ముపస్పృశ్య యథావిధి । అన్న మభ్యుక్ష యేచ్చైన ముద్ధృత్యాస్య దర్శయేత్ ॥ త్యక్త్వాగ్రమాత్రం వాతస్మాచ్ఛేషం ప్రోక్ష్య విశుధ్యతి ॥

అథ దంతధావన విధిః.

వృద్ధశాతాతపః- ముఖె పర్యుషితె నిత్యం భవ త్యప్రయతో నరః । తస్మాచ్ఛుష్క మథార్ద్రంవా భక్షయె ద్దంతధావనె ॥ యాజ్ఞవల్క్యః- కంటకక్షీరవృక్షోత్థం ద్వాదశాంగుళ మవ్రణం । కనిష్ఠికాగ్రవ త్స్థూలం పరాగ్రకృతకూర్చకం ॥ దంతధావన ముద్దిష్టం జిహ్వోల్లెఖనికా తథా ॥ స్మృతిదర్పణే ॥ పలాశకార్పాస విభీతకాశ్చ శ్లేష్మాతకారిష్ట కపిత్థదూర్వాః । కదంబ బంధూక గుడాకతాల వటెంగుదోత్థాః పరివర్జనీయాః ॥

ప్రయోగః॥ పాదౌపాణీ ప్రక్షాళ్య ద్విరాచమ్య వస్త్రేణ పిహితశిరాః ఈశాన్యాభిముఖః అంతర్జానుకర "ఆయుర్బల" మితి మంత్రేణ దంతకాష్ఠ మాదాయ తెనైన మంత్రేణ ఖాత్వా ఊర్ధ్వక్రమేణ వామభాగ మారభ్య ప్రదక్షిణ క్రమేణ కుక్కుటాసనస్థో దంతాన్ ధావయిత్వా తస్య ద్వైశాఖాం విదార్య భాగైనైకేన మార్జయిత్వా ద్వితీయేన జిహ్వాం ప్రక్షాళ్య కాష్ఠం భఙ్క్త్వా శుచౌదెశె విసృజేత్.

రత్నాకరె-విధవా కన్యకా బ్రహ్మచారిణాం నాస్యశోధనమ్॥ భరద్వాజః- యావంతో నియమాః ప్రోక్తా ద్విజశ్రేష్ఠస్య భుంజతః। ప్రేత్యాప్రేత్యాచ కర్తవ్యా దంతధావనకర్మణి ॥ దర్పణే- నందాసు భూతాష్టమి పర్వరిక్తా సంక్రాంతి జన్మర్క్షదినేషు యాగె । శ్రాద్ధే వివాహేచ శుభాశుభేషు త్యజే న్నిశాయామపి దంతకాష్ఠమ్ ॥ దినె నిషిద్ధేఽపిచ దంతకాష్ఠాభావే ప్రపాం ద్వాదశకృత్వ ఏవ । గండూషణాచ్ఛుద్ధి రపోమయెన స్త్రీశాంభవె దిష్టకసైకతాభిః ॥

ఆయుర్బలమితి మంత్రస్య ప్రజాపతిఋషిః అనుష్టుప్ ఛందః వనస్పతి ర్దేవతా దన్తకాష్ఠభంజనె వినియోగః. ఆయు ర్బలం యశో వర్చః ప్రజాః పశూ వసూనిచ । బ్రహ్మ ప్రజ్ఞాంచ మేధాంచ త్వంనో దేహి వనస్పతే ॥

వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః- ఇష్టికాలోష్ట పాషాణై రితరాంగుళిభి స్తథా । ముక్త్వాచానామికాంగుష్ఠౌ వర్జయె ద్దంతధావనమ్ ॥ రత్నాకరె- తృణపర్ణై స్సదా కుర్యా దమా ఏకాదశీంవినా । తయోరపిచ కుర్వీత జంబూప్లక్షరసాలకైః ॥

అథ స్నానవిధిః.

రత్నాకరె మార్కండేయః- భూమిష్ఠ ముద్ధృతా త్పుణ్యం తతః ప్రసవణోదకం । తతోపి సారసం పుణ్యం తస్మాన్నాదేయ ముచ్యతె ॥ తీర్థతోయం తతః పుణ్యం గోదావర్యాస్తు సర్వశః ॥ పాద్మెచ- జలం శుద్ధమశుద్ధం వా విష్ణువాస్తు సమీపతః । విష్ణుగంగా సమం తోయం మహాపాతకనాశనం ॥ దెవేన సహ తత్కాలె నిమజ్జంతిహి యేనరాః । తె నిర్ధూయా శుభం సర్వం మహాపాతకమప్యథ ॥ యాంతి ధ్రువం సుదుష్ప్రాపం స్థాన మాచంద్రతారకమ్॥ వ్యాసః- నమెహెత జలద్రోణ్యాం స్నాతుంచ న నదీంతరెత్ । నాతిక్రామే ద్వృథాసింధుం నానుష్ఠాతుం నదీం తరేత్ ॥ సింధుర్నదీ- అస్నాత్వా అనాచమ్యవా నలంఘయే దిత్యర్థః. భరద్వాజః- శివవిత్రత్రియం కృచ్ఛ్రం గాయత్ర్యా అయుతం జపేత్ ॥ ఆప్లావనం మహానద్యాం తుల్య మేతచ్చతుష్టయమ్ ॥ ఉద్భూత్వా భూధరెంభోధిం ప్రవిశత్యంబు సంతతిః । యా సా మహానదీజ్ఞేయా సర్వపాప ప్రణాశినీ ॥ రత్నాకరె- అనూత్సృష్టెషు న స్నాయా త్తథా వా సంసృష్టెషుచ ॥ సర్వసతోద్దెశేన కృత మనూత్సృ

ష్టమ్. అసంస్కృత- మపరిగ్రహితమ్. మనుః- అలాభే దేవఖాతా నాం సరితాం సరసామపి । ఉద్ధృత్య చతురః పిండాన్ పారక్యే స్నాన మాచరేత్ ॥ త్రీన్ పిండానథవోద్ధృత్య స్నాయా దాప త్స్వ నోపదా ॥ ఇదమనుత్సృష్టవిషయమ్. ఉత్సృష్టేతు పిం డానుద్ధరణేఽపి నదోషః.

షట్త్రింశన్మతే- ఆప స్స్వభావతో మేధ్యాః కింపునర్వహ్ని స యుతాః । తస్మాత్సంతః ప్రశంసంతి స్నాన ముష్ణేనవారిణా ॥ తదాతురవిషయమ్. తథాయమః- ఆదిత్యకిరణైః పూతం పునః పూతంతు వహ్నినా । అమ్నాత మాతురస్నానె ప్రశస్తంతు శృ తోదకమ్ ॥ వృద్ధమనుః- మృతె జన్మని సంక్రాంత్యాం శ్రాద్ధె జన్మదినె తథా । అస్పృశ్య స్పర్శనే చైవ నస్నాయా దుష్ణవారిణా ॥ సోహత్యాకృతం పాపం ప్రాప్నో త్యేవ నసంశయః । ఏతెష్వో క్తెషు మరణాదిషు తీర్థాభావేఽపి నకూపప్రస్రవోదకైః స్నాయాత్; సోదకై రుద్ధృతైః కూపోదకైః స్నాయా దిత్యుక్తంభవతి.

కించ భావహీనస్య పుణ్యక్షేత్రవాస పుణ్యతీర్థ స్నానాదికం చ నిష్ఫలమేవ; తథాసాత్వతె- గంగాదితీర్థేషు వసంతి మత్స్యా దేవాలయె పక్షిసంఘాశ్చ నిత్యం । భావోజ్ఝితా స్తె న ఫలం భజం తి తీర్థాని దెవాయతనాశ్చ పుణ్యాః ॥ వ్యాసః- మత్స్యకచ్ఛప మండూకా స్తోయె మగ్నా దివానిశం । నతెషాంహి స్నానఫలం త త్రైవ విధివర్జితమ్ ॥ శాండిల్యః- స్నానంతు నఘటైః కార్యం న స్యాద్ద్రవ్యవివర్జితైః ॥ ఆరనాళం ననేవెత కదాచి ద్భగవత్పరః । సురాంకల్పంహి తత్ జ్ఞేయం తస్మా ద్యత్నేన వర్జయెత్ ॥ ఆరనా ళం- కాంజి. గ్రహాదినెవిత దేవతాంతర సంసర్గః అథ్రిజల క్షారజలాది వ్యతిరిక్తె జ్ఞాతె నద్యాదౌ శక్త నిత్యం వారుణస్నానం కుర్యాత్, అశక్తస్తు దివ్యాదికం గౌణస్నానం కుర్యాత్.

తత్రాగ్న్యయంతు పాశుపతమాత్ర విషయమ్, వైదికైస్తు త్యాజ్యమేవ. తథా అథర్వశిఖాయామ్- పాశుపతవ్రతం విధాయ అగ్నిరితి భస్మేత్యాదినా తస్యైవ తద్విధానాత్. తస్యజటా ధారణేన స్నాతు మశక్యత్వాచ్చ. అన్యస్యతు విప్రస్య "విరుద్ధం వర్జయేత్కర్మ ॥ ప్రేతధూమంతదితరం ॥ కేశభస్మతుషాంగార కపాలేషుచ సంస్థితిం ॥ వర్జ్జేల్లోష్టాశ్మాదిభి ర్మూత్ర పురీషాపకర్షణం కుర్యాత్ ॥ నతు భస్మ కేశ తుషకపాలామేధ్యా నధితిష్ఠే దితి యోగయాజ్ఞవల్క్య గౌతమాదిభి ర్భస్మ వర్జనత్వ స్మరణాత్ స్పర్శేతు "దీపాగ్నిం దీపతైలంచ భస్మచాస్థి రజస్వలామ్ । ఏతాని బ్రాహ్మణః స్పృష్ట్వా సవాసా జలమావిశే" దితి స్నానవిధానాచ్చ హస్తాముక్తాః దేహస్పర్శే స్నానమేవేతి నచోద్యావకాశః.

యోగయాజ్ఞవల్క్యః- శంన ఆపస్తు ద్రుపద ఆపోహిష్ఠాఘమర్షణం । ఏతైశ్చ పంచభి ర్మంత్రై ర్మంత్రస్నాన ముదాహృతమ్ ॥ భువి మూర్ధ్ని తథా ఽఽకాశే మూర్ధ్న్యాకాశే తథా భువి । ఆకాశే భువి మూర్ధ్ని స్యా న్మంత్రస్నానం తథాపరమ్ ॥ స్నానమబ్దైవతై ర్మంత్రై ర్జలె మజ్జనగాహనైః । తర్పణం పితృదేవానాం స్నానం వారుణ ముచ్యతే ॥ అనేన గౌణస్నానేషు తర్పణం నభవతీతి గమ్యతే. ప్రశస్త పర్వతాగ్రాదౌ జాతయా శ్వేతమృత్స్నయా । ఉచ్చార్య కేశవాదీని నామాన్యంగే యథాక్రమమ్ ॥ లలాటాదౌ యద్విధాన మూర్ధ్వపుండ్రస్య తద్భవేత్ । పార్థివం స్నానముల్లింగై ర్మంత్రై ర్వైష్ణవైరితైః ॥ అంభోభిః ప్రోక్షణం కుర్యాత్తన్మంత్రస్నాన మిష్యతే ॥ అశ్వత్థస్తవె- అశ్వత్థస్య జలె యత్ర ఛాయా భవతి కుత్రచిత్ ; తత్ప్రయాగ సమం తీర్థం తత్ర సన్నిహితో హరిః ॥ దేవలః- నదీషు న నదీంబ్రాయా త్పర్వతేషు

నపశ్యేతం । నాన్యం ప్రశంసె త్తత్రస్థః తీర్థే ష్వాయతనెషుచ ॥ శ్రీరంగమహాత్మ్యే- నద్యాం స్నాత్వా నదీ మన్యాం నప్రశంసేత కర్హిచిత్ । చంద్రపుష్కరిణీం గంగాం సర్వత్ర పరికీర్తయేత్ ॥ ప్రయాగతీర్థ విషయె శ్రుతిః- సితాసితె సరితౌ యత్రసంగతె తత్రాప్లుతాసో దివముత్పతంతి । యెవై తత్త్వాం విసృజంతి ధీరా స్తెజనాసో అమృతత్వం భజంతె ॥

అథ సముద్రస్నానవిధిః.

పరాశరః- సేతుం దృష్ట్వా సముద్రస్య బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి । యజంతంవా అశ్వమేధెన రాజానం పృథివీపతిమ్ ॥ తత్ర సంగ్రహశ్లోకః- పాషాణమంత్రం ప్రథమం పురస్తా దావాహనం తత్ర నమస్క్రియాంచ । అర్ఘ్యం తథా ప్రార్థన మభ్యనుజ్ఞా స్నానంచ కుర్యా (దథ)ద్దశ(తర్పణంచ ॥ క్రమేణ మంత్రోదాహరణమ్. పిప్పలాద సముత్పన్నె కృత్యే లోకభయంకరి । పాషాణం తె మయాదత్తం ఆహారార్థం ప్రకల్పితమ్ ॥ విశ్వాచీచ ఘృతాచీచ విశ్వయోనె విశాంపతె । సాన్నిధ్యం కురుమెదేవ సాగరె లవణాంభసి ॥ నమస్తె విశ్వగుప్తాయ నమోవిష్ణవపాంపతె । నమో జలధిరూపాయ నదీనాంపతయే నమః ॥ సర్వరత్నమయ శ్రీమన్ సర్వరత్నాకరాకర । సర్వరత్న ప్రదాతస్త్వం గృహాణార్ఘ్యం మహోదధె ॥ పృథివ్యాం యానితీర్థాని ప్రావిశంస్త్వాం మహోదధె । స్నాతస్య మె ఫలం దెహి సర్వస్మాత్త్రాహి చాంహసః ॥ సమస్త జగదాధార శంఖచక్రగదాధర । అనుజ్ఞాం దెహి మెదెవ యుష్మత్తీర్థ నిషేవణే ॥ వేదానయో వెదవసిష్ఠయోనిః పరిత్పతి స్సాగరరత్నయోనిః । అగ్నిశ్చ మె తెజ ఇలాచ తేజో రెతోధా విష్ణుర (యజ్ఞమ) మృతస్యనాభిః ॥ ఇదం తె అన్యాభి

రసమానమబ్ధి ర్యాః కాశ్చ సింధుం ప్రవిశంత్యాపః । సపోఽ జీర్ణామివ త్వచం జహాతి పాపం శరీరాత్ స శిరస్కో ఽభ్యుపేత్య ॥ ఇదం ద్వయం స్నానమంత్రః ॥ తర్పణమన్త్రౌ - పిప్పిలాదం కవిం కణ్వం కృతాంతం జవితేశ్వరం । మన్యుంచ కాళరాత్రించ విద్యాంచాహర్గణేశ్వరమ్ ॥ తతో దేవర్షి తర్పణాది సమానమ్. పాషాణసంఖ్యా సేతుమాహాత్మ్యే- పాషాణ సప్తకం దద్యా దేకంవా విప్రసత్తమ । పాషాణదానా త్సఫలం స్నానం భవతి నాన్యథా ॥ అత్ర విశేషమాహ భరద్వాజః- దర్భాక్షతతిలై స్స్నార్థం గత్వా తీరం మహోదధేః । ప్రణమ్య దండవ ద్భూమౌ దత్వా పుష్పాక్షతాంజలిమ్ ॥ దద్యాదేతై స్త్రిభి ర్మంత్రైః ప్రణమే ద్దండవద్భువః । నమస్తే సర్వలోకేశ నమో గంభీరమూర్తయే ॥ నమో మేఘనినాదాయ నమస్తే పరమాత్మనే । వివిధాఘౌఘనాశాయ సుధాగర్భాయ తే నమః ॥ మహానద్యధినాథాయ మహారత్నోద్భవాయ తే । మహాప్రాణ్యధివాసాయ మహావారిధయేనమః ॥ సముద్ర స్సాగరో ఽంభోధిః పారావారో ఽమృతోద్భవః ॥ నామధేయై శ్చతుర్థ్యంతైః ప్రణవాదినమోంతకైః । ఏతైర్మంత్రై ర్నమస్కృత్య వరుణం ప్రణమేత్తతః ॥ ఇమంమేవరుణేత్యాది ద్వాభ్యాంచ వరుణం స్తువన్ । ముహూర్త ద్వితయం తత్ర సంసేవ్యాసీత కోవిదః ॥ ముహూర్త మథవా తత్ర తతస్స్నాన ముపక్రమేత్ । తిలాన్పుష్పాణి దర్భాంశ్చ దత్వా స్నాయా ద్యథావిధి ॥ తతః పాషాణమంత్రాది సమానమ్.

అథ సముద్రస్నాననిషేధః.

అశ్వత్థశ్చోదధిశ్చైవ నస్ప్రష్టవ్యౌ కదాచన । మందవారే స్పృశేత్పూర్వ ముపరం పర్వణి స్పృశేత్ ॥ రత్నాకరే- పర్వణి

స్నపనం శస్తం సర్వేషాం లవణాంబుధౌ । సాగరేషు తథాఽన్యేషు శుభమాప్లవనం స్మృతమ్ ॥ సౌరారవారయో రబ్ధౌ పర్వణోరుభయోరపి । సంతానకామీ న స్నానం కుర్యాత్తు గ్రహణంవినా ॥ విద్ధేపర్వణి న స్నాయా చ్చతుర్దశ్యాం మహోదధౌ । సాచ ద్వాభయుతా స్నాయా త్తామతిక్రమ్య పర్వణి ॥ అస్యాపవాద స్స్కాందే సేతుమాహాత్మ్యే- సర్వత్ర సాగరః పుణ్య స్సదా పర్వణిపర్వణి । సేతౌ సింధ్వబ్ధి సంయోగే గంగాసాగర సంగమే ॥ నిత్య స్నానంహి నిర్దిష్టం గోకర్ణే పురుషోత్తమే । నాపర్వణి సరిన్నాథం స్పృశేదన్యత్ర కర్హిచిత్ ॥ సేతౌచ పద్మనాభేచ గోకర్ణే పురుషోత్తమే । ఉదన్వదప్సుసిస్నానం సార్వకాలిక మీప్సితమ్ ॥ శుక్రాంగారకసౌరాణాం వారేషు లవణాంబుధౌ । సంతానకామీ న స్నాయా త్సేతోరన్యత్ర కర్హిచిత్ ॥ అకృతప్రేతకార్యోవా గర్భిణీపతి రేవవా । నస్నాయా దుదధౌ విద్వాన్ సేతోరన్యత్రకర్హిచిత్ ॥ నకాలాపేక్షణం సేతౌ నిత్యస్నానం ప్రశస్యతే । వారతిథ్యృక్షనియమా స్సేతో రన్యత్రహి ద్విజాః ॥ ఇతి. తత్రైవ మృతపిత్రాదీనుద్దిశ్య స్నానప్రకారః- ఉద్దిశ్య జీవతః స్నాయా న్నతు స్నాయాన్మృతాన్పితౄ । కుశైః ప్రతికృతిం కృత్వా స్నాపయే త్తీర్థవారిభిః ॥ ఇమం మంత్రం సముచ్చార్య ప్రసన్నేంద్రియమానసః ॥ కుశోసిత్వం పవిత్రోసి విష్ణునా విధృతఃపురా । త్వయిస్నాతే సచస్నాతో యస్యైష తద్గ్రంథిబంధనమ్ ॥

అథ సేతుస్నానప్రకారః.

రఘువీర పదన్యాస పవిత్రీకృత పాంసవే । దశకణ్ఠ శిరశ్ఛేద హేతవే సేతవేనమః ॥ ఇతి పూర్వం సేతుం నమస్కుర్యాత్. దేవలః- మహాదానేషు యజ్ఞాదౌ ప్రాయశ్చిత్తేషు కర్మసు । కన్యా

దానే నదీస్నానే మహాసఙ్కల్ప మాచరేత్ ॥ మరీచిః- కన్యాదానె నదీస్నానే తులాస్నానాదిషు ద్విజః । ప్రాయశ్చిత్తేషు యజ్ఞాదౌ వ్రతాదిషు విశేషతః ॥ ప్రాయశ్చిత్తేషు సర్వత్ర మహాసఙ్కల్పము చ్చరన్ । కృత్వా యత్కురుతె సమ్యక్తదానన్త్యాయ కల్ప్యతే। ద్విజగ్రహణా చ్ఛూద్రస్య నిషేధః. "పిప్పలాద + ప్రకల్పిత"మితి పాషాణదానమ్. "విశ్వాచీచ + లవణామ్భసి" ఇత్యావాహనమ్. "నమస్తేనమః సముద్రాయ వయునాయ సిన్ధూనాం పతయేనమః॥ నదీనాం సర్వాసాం పితేర్ జుహుతా విశ్వకర్మణే విశ్వాహా ర్త్యం హవిః" ఇతి చ నమస్కృత్య. సర్వ రత్నమయ శ్రీమన్ + మహాదధే ॥ ఇతి ఫలపుష్పాక్షత పఞ్చరత్నాది సహిత మర్ఘ్యం దత్వా ॥ ప్రాచ్యాం దిశితు సుగ్రీవం దక్షిణస్యాం నళం స్మరేత్ । ప్రతీచ్యాం మైందనామాన ముదీచ్యాం ద్వివిదం తథా ॥ రామంచ లక్ష్మణాంచైవ సీతామపి యశస్వినీమ్ । అంగదం వాయుతనయం స్మరే స్మృధ్యె విభీషణమ్ ॥ ఇతి ప్రాగాది దిక్షు సుగ్రీవాదీన్ ధ్యాత్వా- పృథివ్యాం యానితీర్థాని ప్రావిశంస్త్వాం మహోదధె । స్నాతస్యమె ఫలం దెహి సర్వస్మాత్త్రాహి మాం హసః ॥ "సమస్త జగదాధార ॥ హిరణ్యశృంగ" మితి ద్వాభ్యాం నారాయణం స్మరేత్. ధ్యాయ న్నారాయణం దెవం స్నానాదిషుచ కర్మసు । బ్రహ్మలోక మవాప్నోతి జాయతె నెహవై పునః ॥ సర్వేషామపి పాపానాం ప్రాయశ్చిత్తం భవెత్తతః ॥ ఇతి. ప్రహ్లాదం నారదం వ్యాస మంబరీషం శుకం తథా । అన్యాంశ్చ భగవద్భక్తాం శ్చింతయె దెకమానసః ॥ అత్ర సఙ్గ్రహకారః- ప్రహ్లాద నారద పరాశర పుణ్డరీక వ్యాసామ్బరీష శుక శౌనక భీష్మదాల్భ్యాన్ । రుక్మాఙ్గదార్జున వసిష్ఠ విభీషణాద్యా న్పుణ్యా నిమాన్ పరమభాగవ తాన్ స్మరామి ॥ ఇతి భగవద్భక్తాన్ ధ్యాత్వా- అథ "వేదాద

యో + అమృతస్యనాభిః ॥ ఇదంతే ఉన్యాభిః + అభ్యుపేత్య ॥ ఇతి ద్వాభ్యాం ప్రథమం స్నాయాత్. అథ సముద్రాయ వయునామేతి నమస్కుర్యాత్పునర్ద్విజః ॥ సర్వ తీర్థమయం శుద్ధం నదీనాంపతి మంబుధిమ్॥ అథ "ద్వా సముద్రౌ వితతావజూర్యా పర్యావర్తేతే జఠరేవపాదాః । తయోః పశ్యన్తో అతియన్త్యన్య మపశ్యన్త స్సేతునాతియన్త్యన్యమ్ ॥ ద్వాసముద్రావితి పునః ప్రోచ్చార్య స్నానమాచరేత్. ఓం హ్రాంహ్రోదర తీర్థాని కరస్పృష్టాని తెవహై। తెన సత్యేన మె సెతౌ తీర్థం దేహి దివాకర ॥ ఇతి ప్రార్థ్య- ప్రాచ్యాం దిశితు సుగ్రీవ మిత్యాది క్రియయోగతః । స్మృత్వా భూయో ద్విజ స్సేతౌ తృతీయం స్నానమాచరేత్ ॥ త్రిప్రకారంస్నాత్వా- దెవీ పట్టణ మార్గేణ ప్రవ్రజె ద్యదిమానవః । తదాతు నవపాషాణ మధ్యె సెతౌ విముక్తిదె ॥ స్నాన మంబునిధౌ కుర్యా త్సర్వ పాపాపనుత్తయె । దర్భశయ్యా పదవ్యాచె ద్గచ్ఛెత్సేతుం విముక్తిదం* ॥ అథ తర్పణమ్- పిప్పలాదం + అహర్గణేశ్వర మితిదశ ॥ వసిష్ఠం వామదెవంచ పరాశర మునూపతిం । వాల్మీకిం నారదంచైవ వాలఖిల్యా న్మునీం స్తథా ॥ నళం నీలం గవాక్షంచ గవయం గంధమాదనమ్ । మైందంచ ద్వివిదంచైవ శరభం ఋషభం తథా ॥ సుగ్రీవంచ హనూమంతం వెగదర్శిన మెవచ। రామంచ లక్ష్మణంచైవ సీతాంచైవ యశస్వినీమ్ ॥ త్రిః కృత్వా తర్పయేదెతా న్మంత్రా నుక్త్వా యథా క్రమమ్ । ఏతాంశ్చ తర్పయే ద్విద్వా న్దర్భాక్షత తిలై స్సహేతి పాఠాన్తరమ్) విప్రాంశ్చ తత్తన్నామాని చతుర్థ్యంతాని వై ద్విజః ॥ దెవా నృషీ న్పితౄంశ్చైవ తర్పయెచ్చ తిలోదకైః । ద్వితీయాంతాని నామాని చోక్త్వావా తర్పయె ద్ద్విజః ॥ తర్పయె త్పవిత్రైస్తు జలెస్థిత్వా ప్రసన్నధీః । తర్పణా త్సర్వతీర్థేషు స్నానస్య ఫలమాప్నుయాత్ ॥ ఏవ

మేతాం స్తర్పయిత్వా నమస్కృత్యోత్తరే జ్జలాత్ ॥ ఇత్యుక్త ప్రకారేణ స్నాత్వా గంధమాదనం గచ్ఛేత్. సేతురూపం గిరింతం తు ప్రార్థయే ద్గంధమాదనమ్ । క్షమాధరం మహాపుణ్యం సర్వదేవ నమస్కృతమ్ ॥ విష్ణ్వాదయోపి యం దేవా స్సేవంతే శ్రద్ధయా సహ । తం భవంత మహాం పద్భ్యా మాక్రమామి నగోత్తమ ॥ క్షమస్వ పాదఘాతం మే దయయా పాపచేతసః । త్వన్మూర్ధని కృతా వాసం కేశవం దర్శయస్వమే ॥ ప్రార్థయిత్వా నరస్త్వేవం సేతు రూపం నగోత్తమమ్ । తతో మృదుపదం గచ్ఛే త్పావనం గంధమాదనమ్ ॥ ఏవం గంధమాదనం గత్వా ధనుష్కోటిమపి గచ్ఛేత్. తత్ర, రఘువీర పదన్యాస పవిత్రీకృతపాంసవే । దశకంఠ శిరశ్ఛేదహేత వే సేతవే నమః ॥ కేతవే రామచంద్రస్య మోక్షమార్గైకహేతవే । సీతాయా మానసాంభోజభానవే సేతవేనమః ॥ సాష్టాంగం ప్రణిప త్యాదౌ మంత్రేణానేన వై ద్విజః ॥ ఇతి ప్రణిపత్య ధనుష్కోటిం గత్వా పూర్వోక్తప్రకారేణ స్నానంకుర్యాత్.

అథ సంక్రమణస్నానక్రమః.

వృద్ధవసిష్ఠః అయనే ద్వే ద్వే విషువే చతస్రః షడశీత యః । విష్ణుపద్యశ్చతస్రస్తు సంక్రాంత్యో ద్వాదశ స్మృతాః ॥ అయనేద్వే- మకరకర్కటౌ, విషువేద్వే- తులామేషౌ, షడశీత యః- మిథున కన్యా ధను ర్మీనాః, విష్ణుపద్యః- వృష సింహ వృశ్చిక కుంభాః. అహస్సంక్రమణే పుణ్య మహః కృత్స్నం ప్రకీర్తితమ్ । రాత్రౌ సంక్రమణే పుణ్యం దినార్ధం స్నానదానయోః ॥ పూర్ణే చైవార్ధరాత్రేతు యదా సంక్రమతేరవిః । తదా దినద్వయం పుణ్యం ముక్త్వా మకరకర్కటౌ ॥ యద్యస్తమనవేళాయాం మక రం యాతి భాస్కరః । ప్రదోషేవా ఒర్ధరాత్రేవా స్నానం

మేతాం స్తర్పయిత్వా నమస్కృత్యోత్తరే జ్జలాత్ ॥ ఇత్యుక్త ప్రకారేణ స్నాత్వా గంధమాదనం గచ్ఛేత్. సేతురూపం గిరింతం తు ప్రార్థయే ద్గంధమాధనమ్ । క్షమాధరం మహాపుణ్యం సర్వదేవ నమస్కృతమ్ ॥ విష్ణ్వాదయోపి యం దేవా స్సేవంతే శ్రద్ధయా సహ । తం భవంత మహం పద్భ్యాం మాక్రమామి నగోత్తమ ॥ క్షమస్వ పాదఘాతం మే దయయా పాపచేతసః । త్వన్మూర్ధని కృతావాసం కేశవం దర్శయస్వమే ॥ ప్రార్థయిత్వా నరస్త్వేవం సేతురూపం నగోత్తమమ్ । తతో మృదుపదం గచ్ఛే త్పావనం గంధమాదనమ్ ॥ ఏవం గంధమాదనం గత్వా ధనుష్కోటిమపి గచ్ఛేత్ తత్ర, రఘువీర పదన్యాస పవిత్రీకృతపాంసవే। దశకంఠ శిరశ్ఛేదహేతవే సేతవే నమః ॥ కేతవే రామచంద్రస్య మోక్షమార్గైకహేతవే। సీతాయా మానసాంభోజభానవే సేతవేనమః ॥ సాష్టాంగం ప్రణిపత్యాదౌ మంత్రేణానేన వై ద్విజః ॥ ఇతి ప్రణిపత్య ధనుష్కోటిం గత్వా పూర్వోక్తప్రకారేణ స్నానంకుర్యాత్.

అథ సంక్రమణస్నానక్రమః.

వృద్ధవసిష్ఠః. అయనే ద్వే ద్వే విషువే చతస్రః షడశీతయః । విష్ణుపద్యశ్చతస్రస్తు సంక్రాంత్యో ద్వాదశ స్మృతాః ॥ అయనేద్వే- మకరకర్కటౌ, విషువేద్వే- తులామేషౌ, షడశీతయః- మిథున కన్యా ధను ర్మీనాః, విష్ణుపద్యః- వృష సింహ వృశ్చిక కుంభాః. అహస్సంక్రమణే పుణ్య మహః కృత్స్నం ప్రకీర్తితమ్ । రాత్రౌ సంక్రమణే పుణ్యం దినార్ధం స్నానదానయోః ॥ పూర్ణే చైవార్ధరాత్రేతు యదా సంక్రమతే రవిః । తదా దినద్వయం పుణ్యం ముక్త్వా మకరకర్కటౌ ॥ యస్యాస్తమనవేళాయాం మకరం యాతి భాస్కరః । ప్రదోషేవా ఽర్ధరాత్రే వా స్నానం

చ్చార్య స్నాయాన్మానం సమాశ్రితః । మకరస్థే రవౌ మాఘే యత్ర క్వాపి బహిర్జలే ॥ నిష్కామైర్వా సకామైర్వా స్నాతవ్యం హరితుష్టయే । అవైష్ణవో హతో విప్రో హతం శ్రాద్ధమదక్షిణమ్॥ అబ్రహ్మణ్యహతం క్షత్ర మనాచారహతం కులమ్ । అదీప్తాగ్నౌ హుతో హోమ స్స్వధేః పాకక్రియాహతా ॥ జీవనార్థంహతం తీర్థం జీవనార్థం హతం వ్రతమ్ । సందిగ్ధో విహతో మంత్రో వ్యగ్రచిత్తో హతోద్విజః॥ అనాయాసహతం సర్వం యత్కృతం పారలౌకికమ్ । మనుష్యాణాం తథా జన్మ మాఘస్నానం వినా హతమ్॥ మకరస్థే రవౌ యోహి నస్నాత్యనుదితే రవౌ । కథం పాపైః ప్రముచ్యేత కథంవా ఽమృత మశ్నుయాత్ ॥ ఇదం బ్రాహ్మణాది విషయమ్. మాఘమాసే రటంత్యాపః కించిదభ్యుదితే రవౌ । బ్రహ్మఘ్నం వా సురాపం వా కంపతన్తం పునీమహే ॥ పతంతం--స్నాస్యంతమ్, ఇదం స్త్రీశూద్రాది విషయమ్. శోచంతి సర్వపాపాని మాఘమాస సమాగమే । నాశకాలోఽయ మస్మాకం యదిస్నాస్యతి వారిణి ॥ బ్రహ్మహా హేమహారీవా సురాపీ గురుతల్పగః । మాఘస్నాయీ విపాపస్స్యా త్తత్సంయోగీచ పంచమః ॥ సందేహో నాత్ర కర్తవ్యో మాఘస్నానె నరాధిప । ప్రాయశ్చిత్తం పరంచైత న్మాఘస్నాన మనుత్తమమ్ ॥ సర్వే ఽధికారిణో హ్యత్ర విష్ణుభక్త్యా యథా నృప ॥ ఇతి. అనేన మాఘస్నానం నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యంచ భవతి. తథా వైదికసార్వ భౌమైరపి ప్రతిపాదితమ్. ఏవమేవ వైశాఖాదిస్నానమపి ద్రష్టవ్యమ్. గ్రంథవిస్తరభయా న్నలిఖ్యతే.

అథ తైలాభ్యంగవిధిః.

రత్నాకరే-ద్వితీయాద్యా శ్చతస్రశ్చ ప్రశస్తా స్సప్తమీ తథా। దశమీ ద్వాదశీచైవ త్రయోదశ్యపి పూజితాః ॥ ఇందో ర్బుధస్య

సౌరేశ్చ వారేఽభ్యంగః ప్రశస్యతే ॥ భానుభౌమ గురువారేషు పాతే పర్వసు షష్ఠీ ప్రతిపద్దేకాదశీషు ఉత్తరాఫల్గునీ జ్యేష్ఠాశ్రవణార్ద్రా జన్మర్క్ష శ్రాద్ధవ్రత క్షౌరాహస్సుచ నాభ్యంగః. అస్యాపవాదః- ద్రవ్యాంతరయుతం తైలం నదూష్యే ద్గ్రహణం వినా । తులసీదళసంమిశ్రం గ్రహణేఽపి నదుష్యతి ॥ ఇదమాపద్విషయమ్. పురాణే- తిథి నక్షత్రవారేషు నిషిద్ధేష్వపి రాశిషు । తైల మాజ్యేన సంస్పృష్ట మద్భిర్వా శుద్ధి మాప్నుయాత్ ॥ సార్షపం గంధవత్తైలం యత్తైలం పుష్పవాసితమ్ । ద్రవ్యాంతరయుతం తైలం నకదాచన దుష్యతి ॥ దశమ్యాం తైల మస్పృష్ట్వా య స్నాయా దవిచక్షణః । చత్వారి తస్య నశ్యంతి ఆయుః ప్రజ్ఞా యశో బలమ్ ॥ యత్త్విదం వచనం "దశమీ పుత్రనాశాయ స్వనాశాయ త్రయోదశీ । తృతీయా ధననాశాయ తైలాభ్యంగం వివర్జయేత్" ఇతి తత్తృతీయాది విషయమ్. తథాజాబాలిః- త్రయోదశ్యాం తృతీయాయాం దశమ్యాంచైవ సర్వదా । శూద్రవిట్ క్షత్రియాః స్నానం నకుర్యు స్తైలసంప్లుతమ్ ॥ రత్నావళ్యామ్- సురయా లిప్తదేహోఽపి ప్రాయశ్చిత్తీయతే ద్విజః । ప్రాతరభ్యక్త దేహస్య నిష్కృతి ర్నవిధీయతే ॥ అయం దోషో నరకచతుర్దశీ వ్యతిరిక్తవిషయః. తస్యాంతు పాద్మే- ప్రత్యూష ఆశ్వయుగ్దర్శే చతుర్దశ్యా మినోదయే । స్నాన మభ్యజ్య కర్తవ్యం నరై ర్నరకభీరుభిః ॥ ఇదంకామ్యమ్. వ్యాసః- పాదాభ్యంగం శిరోభ్యంగం తథా దేహవిమర్దనమ్ । శ్రేయస్కామీతు రాజేంద్ర శూద్రహస్తై ర్నకారయేత్ ॥ వైద్యశాస్త్రే- హేమంతే నాడికాయుగ్మం శిశిరే నాడికాత్రయమ్ । వసంతే నాడికాః పంచ గ్రీష్మే షణ్ణాడికాః స్మృతాః ॥ వర్షాకాలే శరత్కాలే సదస్నస్నానం విధీయతే ॥

అథ స్నాననిషేధః.

సుహృద్బంధూ నమ్రవజ్యా దేవతావాచయిత్వా మాంగల్యం నివర్త్య తీర్థోత్సవయోః భుక్త్యనంతరం రాత్రౌచ న స్నాయాత్. దివాహృతైర్జలైః స్నానం నిశి కుర్యా న్నిమిత్తతః । అభావే ధా(న్యా)న్న ఇత్యాది మంత్రై రాత్రౌ జలంహరేత్ ॥ సంగ్రహే- పితరం మాతరం వాపి భ్రాతరం సుహృదం గురుమ్ । నిమజ్జేత్తు య ముద్దిశ్య ద్వాదశాంశం లభేతసః ॥ తత్ప్రార్థితై రష్టమాంశం లభేత్ స్నానఫలం నరః । పృథివ్యాం యాని తీర్థాని తాని సర్వాణి సాగరే । సాగరే యాని తానిస్యుః పాదే విప్రస్య దక్షిణే ॥

అథ నైమిత్తిక స్నానమ్.

చండాల సూతికోదక్కీ పతిత శవ ఖర శ్వానాదిస్పర్శనె తత్స్పృష్టస్పర్శనేచ శూద్రాదిస్పర్శనె కాక కుక్కుట గృధ్ర విడ్వరాహ ఉష్ట్ర వృక గోమాయు వానర మానుషాస్థి రక్త విష్ఠా మూత్ర పురీష రేతో మజ్జా రథ్యాకర్దమతోయాది స్పర్శనె భోజనె బిడాల పుచ్ఛ స్పర్శనేచ శావె శవగృహగమనె ఆతురవ్యంజన శవానుగమనాదిషుచ స్నానం కర్తవ్యమ్. స్మృత్యంతరె మజ్జనసంఖ్యా- వృషలం చాంత్యజాతించ చండాలం పతితం తథా । ఆర్తవాభిప్లుతాం నారీం స్పృష్ట్వా-స్నానం సమాచరేత్ ॥ ఏకంచ దశకంచైవ ద్వాదశం వింశతిం తథా । ద్వాత్రింశచ్చ క్రమేణైవ స్నానం కృత్వా విశుధ్యతి ॥ ఏత త్తత్త ద్గాత్రస్పర్శే; అన్యథా భరద్వాజః- అస్పృశ్య స్పర్శనైచైవ త్రయోదశ నిమజ్యచ । ఆచమ్య ప్రయతః పశ్చాత్ స్నానం విధివ దాచరేత్ ॥ వృద్ధమనుః- చండాలాదీస్తు సంస్పృశ్య వారుణం స్నానమాచరేత్ । ఇతరాణితు చత్వారి యథాయోగం

స్మృతానిహి ॥ హారీతః- రజస్వలాం సూతికాంవా చండాలం పతితం తథా । పాషండినం వికర్మస్థం శైవం స్పృష్ట్వా హ్యకామతః ॥ గోమయేనానులిప్తాంగ స్సవాసా జల మావిశేత్ । గాయత్ర్యష్టశతం జప్త్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ స్పృష్ట్వాతు కామతః స్నాత్వా చరే త్సాంతపనవ్రతమ్ ॥

స్మృతి రత్నే- ఛాయా మంత్యశ్వపాకాదేః స్పృష్ట్వాస్నానం సమాచరేత్ । చత్వారింశత్పదా దూర్ధ్వం ఛాయాదోషో నవిద్యతే ॥ అఖండాదర్శే- తృణకాష్ఠాదిభాతేన కుడ్యేనాంతరితేతథా । గోవాలవ్యజనేవాపి స్నానం తత్ర న విద్యతే ॥

పరాశరః- శిశోరభ్యుక్షణం ప్రోక్తం బాలస్యాచమనీయకమ్। రజస్వలాది సంస్పర్శే స్నానమేవ కుమారకే ॥ శిశు రాదంతజననా దాచౌళా ద్బాలకః స్మృతః । కుమారకస్తు విజ్ఞేయో బుధై రామౌంజి బంధనాత్ ॥ బృహస్పతిః- తీర్థే వివాహే యాత్రాయాం సంగ్రామే దేశవిప్లవే । గ్రామదాహే ప్రవాసేచ స్పృష్టిదోషో న విద్యతే ॥

పాద్మే- విష్ణ్వాలయ సమీపస్థాః విష్ణుసేవార్థ మాగతాః। అంత్యజాః పతితాన్వాఽపి స్పృష్ట్వా న స్నాన మాచరేత్ ॥ విష్ణుసేవార్థమితి విశేషణా త్స్వకార్యార్థ మాగత విష్ణ్వాలయ సమీపస్థ చండాలాది స్పర్శే స్నానం భవత్యేవ. పాద్మే- విష్ణ్వాలయాంతికస్థానాం తత్సేవార్థ ముపేయుషామ్ । స్పర్శజ స్సర్వాపగాస్నానా దతిరిక్తతమో మతః ॥ ఉత్సవే వాసుదేవస్య యః స్నాతి స్పర్శశంకయా । స్వర్గస్థాః పితర స్తస్య పతంతి నరకే క్షణాత్ ॥

శవానుగమనే క్షౌరే పునస్స్నానం విధీయతే । ఆర్ద్రవస్త్రం పరిత్యజ్య శుష్కవస్త్రేణ మజ్జనమ్ ॥ ఇత్యుక్త పునస్స్నానపవతర్పణమ్. సర్వత్ర స్నానద్వయ ప్రాప్తౌ "స్నానేచైవతు సర్వత్ర

తర్పణె త్పితృదేవతా" ఇత్యాదికమపి నవిరుధ్యతే. అథా మలక స్నాననిషేధః- ఆదిత్యవారె సంక్రాంత్యాం నవమ్యాం పర్వణో ర్ద్ధ[illegible] । ద్వితీయాయాంచ సప్తమ్యాం ప్రాతఃకాలేఽపి సర్వదా ॥ సర్వో నామలకైస్స్నాయా దలక్ష్మీశ్చ పరిగృహ్యతే ॥ శంఖః- అమావాస్యాతు సోమేన భానువారేణ సప్తమీ । చతుర్థీ భూమిపుత్రేణ సోమపుత్రేణ చాష్టమీ ॥ చతస్ర స్తిథయో హ్యేతా స్సూర్యగ్రహణసన్నిభాః । అమాసోమేన భౌమేన గురుణావా యుతాయది । సా తిథిః పుష్కలం నామ సహస్రార్కగ్రహోపమా॥

చంద్రికాయామ్- భానువారె భృగోర్వారె భౌమనందాసు భానుచ । మృదాస్నానం పిండదానం వర్జయే త్తిలతర్పణమ్ ॥ పురాణే- పక్షయో రుభయో రాజన్ సప్తమ్యాం నిశి సంధ్యయోః । విద్యా పుత్రకళత్రార్థీ తిలాన్ పంచసు వర్జయేత్ ॥ చంద్రికాయామ్- అర్కే శుక్రే త్రయోదశ్యాం సప్తమ్యాం నిశి సంధ్యయోః । తర్పణె త్తిలసంమిశ్రం తత్తోయం రుధిరం భవేత్ ॥ పురాణె- భార్గవె భానువారేచ జన్మర్క్షేచ తథా దినె । పూర్వస్నానం నకుర్వీత తిలైః కృష్ణైశ్చ తర్పణమ్ ॥ అయంనిషేధో నిత్యస్నానాంగతర్పణె, నదశాదౌ. తథాగార్గ్యః- ఉపరాగె పితుశ్శ్రాద్ధె పాతె ఽమాయాంచ సంక్రమె । నిషిద్ధెవాఽపి సర్వత్ర తిలైస్తర్పణమాచరేత్ ॥ తీర్థె తిథి విశేషేచ ప్రేతకార్యే తథాబ్దికే । నిషిద్ధేపి దినేకుర్యా త్తిలైః కృష్ణైశ్చ తర్పణమ్ ॥ తిథివార సమాయోగా న్నిషేధోఽయ ముదాహృతః । ఋషిభి స్తర్పణే నిత్యే నిమిత్తె నతుబాధ్యతె ॥ నిమిత్తె- గ్రహణాబ్దిక దశాదినిమిత్త ఇత్యర్థః. అత శ్శుక్రవారాదియోగెఽపి తిలైరేవ తర్పణం కుర్యా వాక్షతయుక్తైః, దోషాభావాత్.

అథ ప్రాతస్స్నానవిధిః.

ప్రాతరాచమనం కృత్వా శౌచం కృత్వా యథావిధి। దంతశౌచం తతః కృత్వా ప్రాతఃస్నానం సమాచరేత్ ॥ అస్నాత్వా నాచరేత్కర్మ జపహోమాది కించన। లాలాస్వేద సమాకీర్ణ శ్శయనా దుత్థితః పుమాన్ ॥ ప్రాతి స్సంక్షేపతః స్నానం హోమార్థంతు విధీయతే। త స్మాంత్రివిధినిష్పాద్యం మధ్యాహ్నే తత్సువిస్తరమ్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః- యావద్దివా నృషీంశ్చైవ పితౄంశ్చైవ యో న తర్పయేత్। తావ న్నపీడయే ద్వస్త్రం యేన స్నాతో భవే న్నరః ॥ పురాణే- అప్రాయత్యం నిహత్యైవ స్నానేనైకేన మానవః। స్నానేనతు ద్వితీయేన నిర్మలత్వం ధ్రువంభవేత్ ॥ తృతీయేనాత్రి తృప్తి స్స్యాన్నిమజ్జనఫలం త్విదమ్.

అథ స్నానప్రయోగః.

పాదౌపాణీ ప్రక్షాళ్య ద్విరాచమ్య ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా సపవిత్రహస్తః తిథివారాదికం స్మృత్వా శ్రీభగవదాజ్ఞయా భగవత్ప్రీత్యర్థం ప్రాతస్స్నానంకరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య ॥ భగవానేవ స్వనియామ్యో త్యారభ్య + ప్రాతఃస్నానం మయాకారయతీతి సాత్త్వికత్యాగం కుర్యాత్. తథా శ్రీపంచరాత్రంత్రేయాం వేదాంతాచార్యైః సర్వకర్మణా మాద్యంతయోః స్వనియామ్యేత్యాది సాత్త్వికత్యాగాను సంధానస్య విహితత్వాత్. సమస్త జగదాధార శఙ్ఖచక్రగదాధర। దేహి దేవ మహానుజ్ఞాం యుష్మత్తీర్థ నిషేవణే ఇతి భగవత్తమనుజ్ఞాప్య అపః ప్రవిశ్య త్రిస్స్నిమజ్య "ఉదుత్తమం వరుణపాశం + ఆయుః ప్రమోషీః" ఇతి వరుణసూక్తం జపిత్వా-అనంతరం "హిరణ్యశృంగం + పునఃపునః" ఇతి జలమవగాహ్య వరుణంప్రార్థ్య-

"సుమిత్రాన ఆపఓషధయస్సన్తు" త్యాత్మాన మభిషిచ్య- "దుర్మి త్రాస్తస్మైభూయాసు ర్యో౽స్మాన్ ద్వేష్టి యంచవయం ద్విష్మ" ఇతి త్రిర్నైరృతికోణే జలాంజలి ముత్సృజ్య- "సమోగ్నయే + న మో౽ద్భ్యః" ఇతి తీర్థ రూపిణం భగవన్తం నమస్కృత్య "యద పాం + గచ్ఛత" దిత్యై మేశాన్యాంశం దక్షిణతో నిరస్య "అత్యాశనా దతీపానా" దితి ద్వాభ్యాం పాణినా త్రిరాలోడ్య మధ్యేచతురశ్రం పీఠపీఠముల్లిఖ్య తత్రిహ్వారాధ్యం భగవంతం గంధాదిభి రభ్యర్చ్య అంజలినా పీఠాద్బహిర్జలమాదాయ "ఆవాహయామి త్వాం౽దేవి స్నానార్థమిహ సుందరి । ఏహి గంగె నమస్తుభ్యం సర్వతీర్థ సమన్వితే" ఇతి తద్వామపాదాంగుష్ఠజాం గంగా మావాహ్య- విష్ణుపాదాబ్జ సంభూతే గంగె త్రిపథగామిని । ధర్మద్రవేతి విఖ్యాతే పాపం మేహర జాహ్నవి ॥ ఇతి గంగాం ప్రార్థ్య "విష్ణువామపాదాంగుష్ఠ నఖస్రోతో వినిస్సృతే । తద్భక్తి విష్ణురూపా త్త్వం గంగెమాం మోచయైనసః" ఇతి మన్త్రేణార్ఘ్యం దత్వా- "నందినీ నళినీ సీతామాలతీచ మలాప హా । విష్ణుపాదాబ్జసంభూతా గంగా త్రిపథగామినీ ॥ భాగీరథీ భోగవతీ జాహ్నవీ త్రిదశేశ్వరీ" ఇతి ద్వాదశనామాన్యుక్త్వా- "గంగేచ యమునేచైవ గోదావరి సరస్వతి । నర్మదె సింధు కావెరి జలేస్మిన్ సన్నిధిం కురు" ఇతి సాన్నిధ్యం ప్రార్థ్య. "ఇమంమెగంగె" ఇతి సర్వ తీర్థాని స్మృత్వా "పుష్కరాద్యాని తీర్థాని గంగాద్యా స్సరితస్తథా । ఆగచ్ఛన్తు మహాభాగా స్నానకాలేసదా మమ" ఇత్యుక్త్వా-(నృ సింహబీజం విలిఖ్య- మూలమంత్రేణ సప్తకృత్వో౽భిమన్త్ర్య) నద్యాం ప్రవాహాభిముఖో౽న్యత్రాదిత్యాభిముఖ "ఆపో౽అస్మా" నితి నిమజ్జ్య "ఆపోహిష్ఠే" తి తిసృభి "హిరణ్యవర్ణా" ఇతి చత సృభిః "పవమాన స్సువర్జన" ఇత్యనువాకేన పుంసూక్తేనచాత్మా నం ప్రోక్ష్య నారాయణం స్మరేత్. తథావ్యాసః- ఆపో నారాఇతి

ప్రోక్తా స్తా ఏవాస్యాయనం పునః । తస్మా న్నారాయణం దేవం స్నానకాలాదిషు స్మరేత్ । తతో ఋతంచేత్యఘమర్షణసూక్తం త్రిష్షడష్టౌ ద్వాదశవారంవా జపిత్వా దక్షిణేన పాణినా జలమాదాయ “ఆర్ద్రంజ్వలతీ” తిప్రోక్ష్య పున స్త్రి ర్నిమజ్జేత్. అఘమర్షణసూక్తస్య అఘమర్షణ ఋషిః అనుష్టుప్ ఛందః భావ[illegible] దేవతా అఘమర్షణ సూక్తజపే వినియోగః. “ఋతంచ సత్యంచ + శిశాధి” ఇత్యంజలినాజలం గృహీత్వా శిరస్యభిషిచ్య- “ఆర్ద్రంజ్వలతి + జుహోమిస్వాహా” ఇత్యపః ప్రోక్ష్య- “అకార్య కార్యవకీర్ణీ + పునాత్వఘమర్షణః” ఇతి శిరసి ప్రోక్ష్య. ద్విరాచమ్యదేవా నృషీన్ పితౄంశ్చ ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో దక్షిణాముఖః కటిదఘ్నజలస్థః తత్తత్తీర్థేనైవ గృహీత్వా తత్తత్తీర్థేన తర్పయేత్.

తత్ప్రకారః బ్రహ్మాదయో యే దేవా స్తాన్ దేవాం స్తర్పయామి, సర్వాన్ దేవాం స్తర్పయామి, సర్వ దేవగణాం స్తర్పయామి, సర్వదేవపత్నీ స్తర్పయామి, సర్వదేవగణపత్నీ స్తర్పయామి ॥ కృష్ణద్వైపాయనాదయో యే ఋషయ స్తా నృషీం స్తర్పయామి, సర్వా నృషీం స్తర్పయామి, సర్వ ఋషిగణాం స్తర్పయామి, సర్వ ఋషిపత్నీ స్తర్పయామి, సర్వ ఋషిగణపత్నీ స్తర్పయామి ॥ ప్రాచీనావీతి ॥ సోమః పితృమాన్ యమోంగిరస్వాన్ అగ్నికవ్యవాహనాదయో యే పితరః తాన్ పితౄం స్తర్పయామి, సర్వాన్ పితౄం స్తర్పయామి, సర్వపితృగణాం స్తర్పయామి, సర్వ పితృపత్నీ స్తర్పయామి, సర్వ పితృగణపత్నీ స్తర్పయామి ॥ అత్ర కేచి త్ప్రకారాంతర మాహుః; బ్రహ్మాదయో యేదేవా స్తాన్ దేవాం స్తర్పయామి, భూర్దేవాం స్తర్పయామి, భువర్దేవాం స్తర్పయామి, సువర్దేవాం స్తర్పయామి, ఓంభూర్భువస్సువర్దేవాం స్తర్పయామి ॥ ఏవం ఋషితర్పణం పితృతర్పణంచేతి. తథా రత్నాకరే- సంతర్ప

యేచ్ఛ తిస్రుభి స్తిసృభిశ్చ తిలాక్షతైః । కేవలై స్తండులై ర్దేవాన్ ఋషీంస్తు తిలతండులైః ॥ పితౄన్ సాక్షతై రేవ తర్పయే ద్ద్విజ సత్తమః । అథ "అకార్యకారీ స్తేనో భ్రూణహా గురుతల్పగః । వరుణోపా మఘమర్షణ స్తస్మాత్పాపా త్ప్రముచ్యతే" ఇతి తీరం గత్వా శుష్కవస్త్రేణ దక్షిణస్యాః కుక్కుటా సనస్థస్స్వశిరః పరిమార్జ్య, "శుచీవోహవ్యా మరుత శ్శుచీనాం శుచిగ్ం హినోమ్యధ్వరగ్ం శుచిభ్యః । ఋతేన సత్యమృతసాప ఆయన్ । శుచిజన్మానశ్శుచయః పావకాః" ఇతి శుద్ధాంబరం ప్రోక్ష్య- ప్రణవాదికం వాయుబీజ ముచ్చార్య వాయవేనమ ఇతి మూలమంత్ర శిరస్కేన మంత్రేణ వాయుముద్రాం ప్రదర్శ్య చండ వాయునాశోషయామీతి విశోష్య ఏవమగ్నిబీజ మగ్నయేనమ ఇతి మూలమన్త్ర శిరస్కేన చక్రముద్రాం ప్రదర్శ్య ఆదిత్య మండలాంతర్గత రక్తపద్మస్థితేన అగ్నినా దాహయామీతిదగ్ధ్వా ఏవమేవామృతబీజ మమృతాయనమ ఇతి మూలమన్త్రశిరస్కేనసురభిముద్రాం ప్రదర్శ్య చంద్రమండలాంతర్గత శ్వేతపద్మస్థితేనా మృతేన ప్లావయామీతి ప్లావయేత్. ఏవమేవ సర్వం స్వశరీరవర్జం శోషణాదిభి ర్విశోధయేత్. అథ "దేవస్యత్వాసవితుః ప్రసవే । అశ్వినోర్బాహుభ్యాం పూష్ణోహస్తాభ్యామాదదే" ఇతి వస్త్రమాదాయ "ఉదుత్యం జాతవేదసం దేవం వహన్తి కేతవః । దృశేవిశ్వాయసూర్య" మితి భానవే ప్రదర్శ్య "అవధూతగ్ం రక్షో ఽవధూతా అరాతయ" ఇతి నిర్ధూయ "ఆవహంతీ వితన్వానా కుర్వాణాచీరమాత్మనః । వాసాగ్ంసి మమగావశ్చ అన్నపానేచ సర్వదా" ఇతి పరిధాయ స్నానవస్త్ర మూర్ధ్వ ముద్ధృత్య తీరే నిక్షిప్య కౌపీన ముత్తరీయంచ బిభృయాత్.

అత్ర పరాశరః- కటిసూత్రంతు కౌపీన ముపవీతం పవిత్రకమ్ । శిఖా భిన్నోర్ధ్వ పుండ్రంచ శుక్లవస్త్రద్వయం తథా ॥ కుంతలె

చాంగుళీయాది గృహస్థస్య విశిష్యతే ॥ సంగ్రహే- అధౌతం కారు ధౌతంచ కర్మకాలే వివర్జయేత్ । చండాలనిర్మితంవాస స్సర్వదా పరివర్జయేత్ ॥ తత్రైవ- తామసం వస్త్రమేకంచ రాజసం వసనద్వయమ్ । కౌపీన సహితం యత్ర త్సాత్త్వికం మునిభిః స్మృతమ్ ॥ అంతర్వాసస్తు కౌపీన ముపవీతం పవిత్రకమ్ । శిఖాభిదోర్ధ్వపుండ్రంచ శుద్ధం వైదికలక్షణమ్ ॥ సకౌపీనం ధౌతవస్త్రద్వయంచ కటిబంధనమ్। వ్యతిస్యూతం విధృత్యైవ కర్మ కుర్వీత వైష్ణవః ॥ త్రిభిర్వా పంచభిర్వాఽపి కార్పాసైరేవ తంతుభిః । కటిసూత్రం వ్యతిస్యూతం ధారయే ద్వైష్ణవోత్తమః ॥ త్రిసూత్రం త్రిగుణీకృత్య పంచభి స్సప్తభిస్తు వా । కటిసూత్రం వ్యతిస్యూతం ధారయేన్నాన్యథాకృతమ్ ॥ అన్యథా కృతం వ్యతిస్యూతం నధారయేదిత్యర్థః. వ్యాసః- స్నానం కృత్వాఽఽర్ద్రవస్త్రంతు ఊర్ధ్వ ముద్ధారయే ద్ద్విజః । స్నానవస్త్ర మధస్తాచ్చే త్పునస్స్నానేన శుద్ధ్యతి ॥ వసిష్ఠః- సోత్తరీయం సకౌపీనం ధౌతవస్త్రంతు ధారయేత్ ॥ శాండిల్యః- అంతరాచ్ఛాద్య కౌపీనం వాససీ పరిధాయచ ॥ హారీతః- ధౌతవస్త్రం సోత్తరీయం కౌపీనంచ ధరేత్సితమ్ ॥ మాత్స్యే- ఏవం స్నాత్వా తతః పశ్చా దాచమ్యతు విధానతః । ఉత్థాయ వాససీశుక్లే శుద్ధేతు పరిధాపయేత్ ॥ వ్యాఘ్రః- తతో వస్త్రద్వయం శుద్ధం గృహీత్వా ద్విరుప స్పృశేత్ ॥ శాండిల్యః- చతుర్నిమజ్య విధివ దాచమ్యాదాయ వాససః । ఖండద్వయం శిరోఙ్గం చ ప్రత్యేకం పరిమార్జయేత్ ॥ అంతరాచ్ఛాద్య కౌపీనం వాససీ పరిధాపయేత్ । ఉత్తరీయం సదా దధ్యా త్తద్వినా నాచరేత్క్రియాః ॥ భరద్వాజః- మార్జయేద్వస్త్రశేషేణ నోత్తరీయేణవై శిరః । స్నాతో నాంగాని నిర్మృజ్యాత్ స్నానశాట్యా నపాణినా ॥ నచ నిర్ధునుయాత్కేశా నతిష్ఠ పరిమార్జయేత్ । మార్జయే ద్వస్త్రఖండేన నాన్యథా మార్జ

యేత్క్వచిత్ ॥ యది ప్రమాదా స్మృజ్యేత నరకంన వ్రజత్యధః ॥ చం ద్రికాయామ్- నోత్తరీయ మధః కుర్యాత్ నోపర్యాధస్థ మంబరమ్ । నాంతర్వాసో వినాజాతు నివసే ద్వసనం బుధః ॥ నచానులింపే ద స్నాత్వా స్నాత్వా వాసో ననిర్ధునేత్ । ఆర్ద్ర ఏవతు వాసాంసి స్నాత్వా సేవేత మానవః ॥ ఉత్తరీయ మధోవస్త్రార్థం నకుర్యా దధో వస్త్రమపి నజాతూత్తరీయార్థం కుర్యాదిత్యర్థః. జాబాలిః- స్నాత్వా నిరస్య వస్త్రంతు జంఘే శోధ్యే స్మృదంభసా । అపవిత్రీకృతే తేతు కౌపీనస్రావవారిణా ॥

యోగయాజ్ఞవల్క్యః- స్నాత్వైవం వాససీధౌతే అచ్ఛిన్నే పరిధాపయేత్ । ప్రక్షాళ్యోరూ మృదా ఉద్భిశ్చ హస్తౌ ప్రక్షాళయే త్తతః ॥ అచ్ఛిన్నె ఇతి శక్తవిషయమ్. ప్రకృష్టంచ శక్తవిషయే. "నజీర్ణ మలవద్వాసా భవేచ్చ విభవే సతీ" త్యాది స్మృతేః.

భృగుః- బ్రాహ్మణస్య సితం వస్త్రం నృపతే రక్త ముల్బణమ్ । పీతం వైశ్యస్య శూద్రస్య నీలం మలవ దిష్యతే ॥ ప్రజాపతిః- క్షౌమం వాసః ప్రశంసంతి తర్పణె సదశం తథా । కాషాయం ధాతురక్తంవా నోల్బణం తత్ర కర్హిచిత్ ॥ జాతుకర్ణ్యః- కాషాయం కృష్ణవస్త్రంవా మలినం కేశదూషితమ్ । ఛిన్నాగ్రం చోపవస్త్రంచ కుత్సితం ధర్మతో విదుః ॥

దేవలః- స్వయంధౌతేన కర్తవ్యా క్రియా ధర్మ్యా విపశ్చితా । నతు నెజకధౌతేన నహతేన న కుత్రచిత్ ॥ నహతేనేతి సమస్తపదమ్ ॥ భృగుః- అధౌతంకారుధౌతంచ కర్మకాలెవివర్జయేత్ । దివాకీర్తి కృతం (చండాలనిర్మితం) వాసస్సర్వదా పరివర్జయేత్ । అహతస్య లక్షణమాహ పులస్త్యః- ఈషద్ధౌతం నవం శ్వేతం సదశం య న్నధారితమ్ । అహతంత ద్విజేయా త్సర్వకర్మసు పావనమ్ ॥ సత్యతపాః- అహతం యంత్రనిర్ముక్త ముక్తం వాసస్స్వయంభువా ।

శేషస్తంత స్మాంగళికేష్వేషు తానత్కాలం న సర్వదా ॥ మాధవీయె పరాశరః- హోమదేవార్చనాద్యాసు క్రియాసు పఠనె తథా । నైకవస్త్రః ప్రవర్తేత ద్విజ శ్చాచమనే౽పి చ । భోధాయనః- కర్తవ్యముత్తరం వాసః పంచస్వేతేషు కర్మసు : స్వాధ్యాయోత్సర్గదానేషు భుక్త్యాచమనయో స్తథా ॥

అకచ్ఛః పుచ్ఛకచ్ఛోవా ద్వికచ్ఛః కటివేష్టితః । యావదాస్తే ద్విజ స్తావ చ్చాండాలవప్యేవ న సంశయః ॥ భృగుః- వికచ్ఛోఽనుత్తరీయశ్చ నగ్నశ్చావస్త్ర ఏవచ । శ్రౌతం స్మార్తం తథా కర్మ ననగ్నశ్చిన్తయేదపి ॥ నగ్నలక్షణ మాహా సఏవ- నగ్నో మలినవస్త్రస్స్యా న్నగ్నశ్చార్ద్రపటః స్మృతః । నగ్నస్తు దగ్ధవస్త్రస్స్యా న్నగ్నస్స్యూతపట స్తథా ॥ అకచ్ఛః పుచ్ఛకచ్ఛోవా (పా॥ తిర్యక్కచ్ఛోర్ధ్వకచ్ఛకః) ద్వికచ్ఛఃకటివేష్టితః । కౌపీనం కేవలంచైవ (పా॥ కటిసూత్రే బద్ధకచ్ఛో) నగ్నః పంచవిధః స్మృతః ॥ చంద్రికాయామ్- హోమదేవార్చనాద్యాసు క్రియాసు పఠనేతథా । నైకవస్త్రః ప్రవర్తేత ద్విజ ఆచమనె జపె ॥ గోభిలః- ఏకవస్త్రో నభుంజీత నకుర్యా ద్దేవతార్చనమ్ । నచార్చయె ద్ద్విజా నగ్నా కుర్యా దేవంవిధో నరః ॥ ఏకవస్త్రలక్షణమ్; గోభిలః-సవ్యా దంసాద్భ్రష్టపటం కటిదేశె భృతామ్బరమ్ । ఏకవస్త్రంతు తం విద్యాద్దైవె పిత్రేచ వర్జయేత్॥

ముక్తకచ్ఛో యదా కుర్యా త్కర్మ కార్యం క్వచిన్నరః । వృథా భవతి తత్సర్వం గుహ్యస్థాన ప్రదర్శనాత్ ॥

వసిష్ఠః- అభావే ధౌతవస్త్రస్య శాణక్షౌమావికానిచ । కుతపం యోగపట్టంచ ద్వివాసాస్తు నవై భవేత్ ॥ కుతపో నేపాళకంబళః, ధారయేదితి శేషః. ఉశనాః- స్నాత్వా ఽనుపహతం సూక్ష్మం పరిదధ్యా ద్యథావిధి । అభావే పూర్వవస్త్రంవా సంప్రో

క్ష్య ప్రణవేన తు ॥ స్మృతిరత్నావళ్యామ్- సప్తవాతాహతం వస్త్రం శుష్కవత్ప్రతిపాదితమ్ । ఆర్ద్రం వాఽపి ద్విజాతీనా మాద్రుతం గౌతమాదిభిః ॥

యాజ్ఞవల్క్యః- జప్యే హోమే తథాదానే దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి । బధ్నీయా న్నాసురీం కచ్ఛాం శేషకాలే యథేచ్ఛయా ॥ తల్లక్షణమ్- పరిధానా ద్బహిః కచ్ఛా నిబద్ధా హ్యాసురీ భవేత్ । ధర్మ్యే కర్మణి విద్వద్భి ర్వర్జనీయా ప్రయత్నతః ॥

స్కంధే కవాటే పాషాణే ఆర్ద్రవస్త్రం న నిక్షిపేత్ । నిక్షిపేద్యది మూఢాత్మా స స్నానఫలభా గ్భవేత్ ॥ స్మృతిరత్నే- నిష్పీడితం ధౌతవస్త్రం యదా స్కంధే వినిక్షిపేత్ । తదాసురం భవేత్కర్మ పునస్స్నానం విశోధనమ్ ॥

అథ మృద్భి రద్భిః పాణీ ప్రక్షాళ్య స్నానశాటీం త్రిభి ర్మృద్భి స్సంశోధ్య తాం పాషాణాదౌ షోడశ ప్రహారై రధికైర్వా సంస్కృత్య చతుర్గుణీ కృత్య నివీతీ దక్షిణాస్యే తీరస్థః "యేకేచాస్మత్కులే జాతా అపుత్రా గోత్రజా మృతాః । తే గృహ్ణంతు మయా దత్తం వస్త్రనిష్పీడనోదక" మితి తీరే స్థలే నిష్పీడ్య వామప్రకోష్ఠే నిక్షిప్య ద్విరాచామేత్. రత్నాకరే- ధౌతం చతుర్గుణీకృత్య పీడయిత్వా జలాద్బహిః । వామప్రకోష్ఠే నిక్షిప్య ద్విరాచమ్య విశుధ్యతి ॥ ప్రాత స్సంధ్యా ముపాసీత వస్త్రసంశోధపూర్వకమ్ । ఉపాస్య మధ్యమాం సంధ్యాం వస్త్రనిష్పీడనం పరమ్ ॥ భరద్వాజః- ప్రాతః స్నాతు మశక్తశ్చే త్కాపిలం స్నాన మాచరేత్ । నాభేరధః ప్రవిశ్యాప్సు కటిం ప్రక్షాళ్య మృజ్జలైః ॥ ఆర్ద్రేణ కర్పటేనాంగ మార్జనం కాపిలం స్మృతమ్ । తత్రాప్యసామర్థ్యయుతో మంత్రై స్స్నాయాత్తు పావనైః ॥

రత్నాకరే- స్నాస్యతో వరుణ శ్శోభాం జుహ్వతో ఽగ్ని

శ్రీ...ం నాశాత్ । భుంజతో స్వ...యుష్యా రాయుష...ం తస్మా న్మౌనం ప్ర...త్రితమ్ ।

వామనె- ... స్నాత్వాతు విధినా మానసం స్నాన మాచరేత్ ॥ ఖస్థి... ...ండరీకాక్షం మంత్రమూర్తిం హరిం స్మరేత్ । అనంతాదిత్య సంకాశం వాసుదేవం చతుర్భుజమ్ ॥ శంఖచక్రగదాపద్మధారిణం వనమాలినమ్ । శ్యామలం శాంతహృదయం ప్రసన్నవదనం శుభమ్ ॥ దివ్యచందనలిప్తాంగం చారుహాసం శుభేక్షణమ్ । పద్మమాలాపరివృతం నారదాదిభి రర్చితమ్ ॥ కిరీటహారిణం దేవం సువర్ణమకుటోజ్జ్వలమ్ । సువర్ణకంకణై ర్దీప్తం కింకిణీభి ర్విరాజితమ్ ॥ గరుత్మతా వినతయా స్తూయమాన మహర్నిశమ్ । అనేకరత్న సంఛన్నస్ఫురన్మకరకుండలమ్ ॥ ధ్వజవజ్రాంకుశై ర్లక్ష్యపాదపద్మం సునిర్మలమ్ । తత్పాదోదకజాం గంగాం నిపతంతీం స్వమూర్ధని ॥ చింతయేద్బ్రహ్మరంధ్రేణ ప్రవిశంతీం స్వకాం తనుమ్ । తయా సంక్షాళయే ద్దేహం బాహ్య మాభ్యంతరం మలమ్ ॥ తత్క్షణాద్విరజో మర్త్యోజాయతె స్ఫటికోపమః ॥ ఇమం మానసికం స్నానం ప్రోక్తం హరిహరాదిభిః । ఇదం స్నానవరం మంత్రా త్సహస్రా దధికం స్మృతమ్ ॥ సార్ధత్రికోటి తీర్థేషు స్నానా త్కోటి గుణాధికమ్ । రజస్తమోమోహజాతాన్ జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తిజాన్ ॥ వాఙ్మనః కర్మజాన్ దోషా న్నవై తా న్నవభి ర్దహేత్ । యో నిత్య మాచరేత్తంతు సవైనారాయణః స్మృతః ॥ జ్ఞా...హ్రదె స్నా...జలె రాగద్వేష మలాపహే । యః స్నాతి మానసే తీర్థే సయాతి పరమంపదమ్ ॥ ఇతి. అత్రవంగీశ్వరః- స్నానతర్పణే స్నానవస్త్ర నిష్పీడనేచ ప్రపన్నం ప్రతివిశేషమాహ ॥ తద్యథా- స్నానతర్పణ మూర్ధ్వ పుండ్రానంతరం కార్యమ్. "ధృతోర్ధ్వపుండ్రో ... ...న్ పితౄన్ సంతర్ప్యమంత్రత" ఇతి తదవిరుద్ధమ్- "శుచివస్త్రధర స్స్నాతః పరిధా

యాన్ప్రరం శుచి । తేషామేవహి తీర్థేన కుర్యా దుదకతర్పణ” మితి శ్రీవిష్ణుపురాణవచనే. “అంభస్థ ఏవ తర్పయే” దిత్యాది వచనానా మ వైష్ణవ విషయత్వాత్; “యో గో దానం తపో హోమ స్స్వాధ్యా యః పితృతర్పణమ్ । భస్మీభవతి తత్సర్వ మూర్ధ్వపుండ్రం వినా కృత” మితి మన్వాదిభి శ్శ్రీపాఞ్చరాత్రేచ బహుధా ప్రతిపాది త్వా త్పరమైకాన్తినా నకించి త్కర్మాపి ఊర్ధ్వపుండ్రంవినా కార్య మితి. తథా వస్త్రనిష్పీడనమపి ప్రపన్నేన సంధ్యావందనానంతర మాధారశక్త్యాది తర్పణపూర్వకం భగవదాత్మక దేవర్షి-పితృతర్పణం కృత్వా కార్యమ్. తత “ఆధారశక్త్యాదీ తర్పయిత్వా స్వనామ భిః । నమోంతైః ప్రణవోపేతై ర్నిష్పీడ్య స్నానశాటికా”మితి. తథై వ శ్రీభాష్యకారైరపి నిత్యేప్రతిపాదితమ్- “అథ పరమైకాంతినా” మిత్యారభ్య “అష్టోత్తరశతం మూలమంత్ర మావృత్య పరిక్రమ్య నమస్కృత్యే” త్యంతేన స్నానాది సంధ్యావందన ముక్త్వా, “అథ ఆధారశక్త్యాది పృథివ్యంతాం తర్పయిత్వా శ్రీవైకుంఠాది పార్షదాం స్తర్పయిత్వా దేవానృషీన్ పితౄన్భగవదాత్మకాన్ ధ్యాత్వా సంతర్ప్య శుచౌ దేశే వస్త్రం సంపీడ్య ఆచమ్యాహిత తీర్థగణా నాత్మని సమాహృత్యే” తి. ఏతదప్యవిరుద్ధమేవ; “నిరాశాః పితరో యాంతి స్నానవస్త్రే నిపీడితే । తస్మా న్నపీడయే ద్వస్త్ర మకృత్వా పితృతర్పణ” మితి స్మరణాచ్చ. యత్త్విదంవచనం “ప్రాతస్సంధ్యా ముపాసీత వస్త్రసంశోధ పూర్వకమ్ । ఉపాస్య మధ్యమాం సంధ్యాం వస్త్రనిష్పీడనం పర” మితి త దప్రపన్నవిషయమ్. తస్య సంధ్యా వందనానంతర మాధారశక్త్యాదిపూర్వక దేవర్షి-పితృతర్పణాస్యా భావాత్. ప్రపన్నస్యతు తస్యావశ్యకర్తవ్యత్వా దప్రపన్నానాపి సం క్రాంత్యాదినైమిత్తిక నిత్యాదితర్పణ ప్రాప్తౌ సంధ్యావందనానంతరం పితృతర్పణం కృత్వైవ వస్త్రనిష్పీడనం కార్యమితి వైదికసార్వభౌమై

స్మృతివిలోచనే సమ్యక్ప్రతిపాదితమ్. ఏవమేవ తదుభయమపి ప్రపన్నైః కార్యమితి శ్రీపంచరాత్రరక్షాయాం వేదాన్తాచార్యైస్సమ్యక్ప్రతిపాదితమ్. తస్మాదేతదుభయం ప్రపన్నైకవిషయమితి నచోద్యావకాశః.

అథోర్ధ్వపుండ్రవిధిః.

ఇదం శ్రుతిస్మృతిశతసిద్ధమ్. అత్ర తావన్మహోపనిషది- ధృతోర్ధ్వపుండ్రః పరమీశితారం నారాయణం సాంఖ్యయోగాధిగమ్యమ్ । జ్ఞాత్వా విముచ్యేత నరస్సమస్తైస్సంసారపాశైరిహ చేతి విష్ణుమ్ ॥ కఠశాఖాయామ్- ధృతోర్ధ్వపుండ్రః కృతచక్రధారీ విష్ణుం పరం ధ్యాయతి యో మహాత్మా । స్వరేణ మంత్రేణ హృదిస్థితేన పరాత్పరం యన్మహతో మహాన్తమ్ ॥ అథర్వణే- హరేః పాదాకృతి మాత్మనో హితాయ మధ్యేచ్ఛిద్ర మూర్ధ్వపుండ్రం యో ధారయతి స పరస్య ప్రియో భవతి స పుణ్యవాన్భవతి స విష్ణుం భజతి । నాసాదికేశపర్యంత మూర్ధ్వపుండ్రం ధారయేత్ । తస్మాద్విరేఖం భవతి తం దేవకీపుత్రస్సమాశ్రితః ॥ బ్రహ్మాండే- గృహస్థో బ్రహ్మచారీ చ వానప్రస్థస్తథా యతిః । అవశ్యం ధారయేత్పుణ్య మూర్ధ్వపుండ్రం సుశోభనమ్ ॥ బ్రహ్మాండే పంచమూర్తికాం భగవానాహ- పర్వతాగ్రే నదీతీరే మమక్షేత్రే విశేషతః । సింధుతీరే చ వల్మీకే తులసీమూలసంశ్రితే ॥ మృద ఏతాస్తు సంగ్రాహ్యా వర్జ్యాశ్చాన్యత్ర మృత్తికాః ॥ పంచస్వపి మమక్షేత్రే ఇత్యన్వయః. అంగుష్ఠః పుష్టిదః ప్రోక్తో మధ్యమాఽఽయుష్కరీ భవేత్ । అనామికాఽన్నదా నిత్యం ముక్తిదా చ ప్రదేశినీ ॥ ఏతైరంగుళిభేదైస్తు కారయేన్న నఖం స్పృశేత్ ॥ హారీతః- త్రిపుండ్రం బ్రాహ్మణో విద్వాన్ లీలయాఽపి నధారయేత్ । త్రిపుండ్రధారణాద్విప్రః పతత్యేవ న సంశయః ॥ శ్రీపరాశరధర్మశాస్త్రే

ఉత్తరఖండే చతు...ధ్యాయె- కపాలకేశ భస్మాస్థి శుక్తిపాషాణ ధారిణమ్ । త్రిపు..నారిణం విప్రం చండాలమివ సంత్యజేత్ ॥ పాద్మే ఉత్తరఖండే ఏకత్రింశాధ్యాయె- లలాటె కేశవం ధ్యాయె న్నారాయణ మథోదరె । వక్షస్థలె మాధవంతు గోవిందం కంఠకూబరె ॥ విష్ణుంచ దక్షిణె కుక్షౌ బాహౌతె మధుసూదనమ్ । త్రివి క్రమం స్కంధదెశె వామనం వామపార్శ్వకె ॥ శ్రీధరం బాహు మధ్యేను హృషీకేశంతు తద్భుజే । పృష్ఠేతు పద్మనాభంచ త్రికె దామోదరం న్యసేత్ ॥ తత్ప్రక్షాళనతోయేన వాసుదెవంచ మూర్ధని । లలాటె భుజయుగ్మేతు పృష్ఠయోః కంఠకూబరె ॥ ధారయె దూర్ధ్వపుండ్రాణిచ తురంగుళ మాయతమ్ । కుక్షౌ తత్పార్శ్వయోః ప్రోక్త మాయతంతు దశాంగుళమ్ ॥ బాహోర్వ క్షస్థలె పుండ్ర మష్టాంగుళ ముదాహృతమ్ । ఏవం ద్వాదశపుం డ్రాణి బాహ్మణ స్సతతం ధరేత్ ॥ తత్తత్సుండ్రేతు తన్మూర్తిం ధ్యాత్వా మంత్రేణ ధారయేత్ । అంతరాళేషు సర్వేషు హారిద్రాం ధారయే చ్ఛ్రియమ్ ॥ చత్వారి భూభుజాం ప్రోక్తం పుండ్రాణ్వై తు విశాం స్మృతమ్ । ఏక పుండ్రంతు నారీణాం శూద్రాణాంచ విధీయతె ॥ లలాటె హృది బాహ్వోశ్చ చతుః పుండ్రాణి ధార యేత్ । లలాటే హృదయె ద్వేతు ఫాలె త్వేకం విధీయతె ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం లలాటేతు సర్వేషాం ప్రథమం స్మృతమ్ । లలాటా ది క్రమెణైవ ధారణంతు విధీయతె ॥ మూర్తయో వాసుదెవా ద్యా శ్చతుః పుండ్రేషు ధారయేత్ । ద్వౌచ గోవింద కృష్ణౌతు ఏకం నారాయణం ధరేత్ ॥ ఏవం పుండ్రవిధిః ప్రోక్త స్సర్వేషాం గిరిజె మయా । అశ్వత్థపత్రసంకాశం వేణుపత్రాకృతిం తథా ॥ పద్మకు ట్మల సంకాశం మోహనం త్రితయం స్మృతమ్ । మహాభాగవత శుద్ధః పుండ్రం హరిపదాకృతి ॥ దండాకారంతు వా దెవి ధారయె

దూర్ధ్వపుండ్రకమ్ ॥ సచ్చరిత్రరక్షాయామ్-ద్వ్యఙ్గులం త్ర్యఙ్గులం వాఽపి సాంతరాళం ప్రకల్పయేత్ । పార్శ్వేఽష్టాఙ్గుళి మాత్రైతు ఊర్ధ్వపుండ్రస్య లక్షణమ్ ॥ భరద్వాజ సంహితాయామ్- ఊర్ధ్వపుండ్రాంతరాళస్థాన్ చక్రాదీన్ ధారయేత్సదా । బహిష్కృతా హ్యతిక్రుద్ధాః పాపా త్వరిచ్యావయంతి తే ॥ ప్రాతర్మధ్యందినే సాయ మూర్ధ్వపుండ్రంతు కేశవః । అకృతైర్వాఽపి సుకృతైస్తైస్తైః ప్రీణాతి కర్మభిః ॥ ప్రభాతే దివ్యలోకస్థం మధ్యాహ్నే చార్కమధ్యగమ్ । తోషయత్యూర్ధ్వపుండ్రేణ సాయం స్వాత్మగతం హరిమ్ ॥ సచ్చరిత్ర రక్షాయామ్- ఊర్ధ్వపుండ్రేషు సర్వేషు హారిద్రాం ధారయేచ్ఛుభామ్ । అభిషిక్తం తు యచ్చూర్ణం విష్ణుబింబేతు యో నరః ॥ హారిద్రం ధారయేద్యస్తు సోఽశ్వమేధ ఫలం లభేత్ ॥ సంగ్రహే- ఊర్ధ్వపుండ్రస్యాంతరాళే హారిద్రాం యో న ధారయేత్ । స వైష్ణవో లలాటేతు శ్రియంచాంచ వ్యపోహతి ॥ హారీతః- శ్రీర్లక్ష్మీః కమలా పద్మా పద్మినీ కమలాలయా । రమావృషాకపీ ధర్మా వృద్ధి ర్యజ్ఞా తథేందిరా ॥ శక్తయః కేశవాదీనాం సంప్రోక్తాః పరమేపదే । బ్రహ్మాండే- శ్రీదేవీ ప్రథమంనామ ద్వితీయమమృతోద్భవా । తృతీయం కమలాప్రోక్తా చతుర్థం శాంతశోభినీ ॥ పంచమం విష్ణుపత్నీచ షష్ఠంతు వైష్ణవీతథా । సప్తమంతు వరారోహా అష్టమం హరివల్లభా ॥ నవమం శార్ఙ్గిణీ ప్రోక్తం దశమం దేవదేవకీ । ఏకాదశం మహాలక్ష్మీః ద్వాదశం సురసుందరీ ॥ తత్రైవ- న సువర్ణాదిభిః కార్యం దారుభి ర్మృద్భిరేవవా । నాళికేరఫలేనైవ చషకం పుండ్రధారణే ॥ నాళికేరార్ధభాగేన కమలాకృతినా బుధః । ద్వినేత్రేణైవ కుర్వీత పాత్రం వైపుండ్రధారణే ॥ ఆదాయ వైష్ణవం దారు కృత్వా కూర్మాకృతిం నరః । దిగ్గజానథ శేషంచ తస్యోపరి యథాక్రమమ్ ॥ తత్రపాత్రంచ విన్యస్య ఊర్ధ్వ

పుండ్రాణి ధారయేత్ । కృత్వా కరండం బిల్వస్య ఫలం పక్వమనోహరమ్ ॥ హారిద్రం పూరయే చ్చూర్ణం లక్ష్మీరూప మనుత్తమమ్। ఫలా న్యత్ర బిల్వస్య యచ్చూర్ణం పూరయే చ్ఛ్రియః ॥ అవైష్ణవస్పృష్టాయ త్తం కుప్యతి హరిప్రియా ॥

ఊర్ధ్వపుండ్రమృద్ఘర్షణ మంత్రస్య ఆదివరాహోఋషిః అనుష్టుప్ఛందః శ్రీభూమి ర్దేవతా । అకారోబీజం యకారశ్శక్తిః ఊర్ధ్వపుండ్రమృద్ఘర్షణార్థే వినియోగః ॥

ఊర్ధ్వపుండ్ర మిశ్రప్రాణ ప్రతిష్ఠా మంత్రస్య ప్రజాపతి ఋషిః గాయత్రీఛందః శ్రీనృసింహో దేవతా । క్షుంబీజం ఉకారశ్శక్తిః ఊర్ధ్వపుండ్ర మిశ్ర ప్రాణప్రతిష్ఠార్థే వినియోగః ॥

ఊర్ధ్వపుండ్ర ధారణ మంత్రస్య దూర్వాస భాగరి గౌరుమండి గౌకుల రూపవన్య గార్గ్య సోవకర్షణ కణ్వ కుధిని శాలిహోత్రమునయో ఋషయః గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్ జగతీపఙ్క్తి-వ్యాహృతయః శక్వరీ బృహద్రథంతరం విరాట్ జగతీ విష్టరపఙ్క్తి-యశ్ఛందాగ్ంసి కేశవాది వాసుదేవాంతా స్త్రయోదశ మూర్తయో దేవతాః. ఓంబీజం మంశక్తిః ఊర్ధ్వపుండ్రధారణే వినియోగః. న్యాసః- ఓం వృద్ధోల్కాయ స్వాహా ఓం మహోల్కాయ స్వాహా ఓం వీరోల్కాయ స్వాహా ఓం దశోల్కాయ స్వాహా ఓం శతోల్కాయ స్వాహా ఓం సహస్రోల్కాయ స్వాహా ॥ అథ ధ్యానమ్- అర్కాభం కిరీటాన్వితమకరలసత్కుండలం దీప్తరాజ త్కేయూరం కౌస్తుభాభాశబళరుచిహారం దివ్యపీతాంబరంచ । నానారత్నాంశుభిన్నాభరణశతయుతం శ్రీధరాశ్లిష్టపార్శ్వం వందే దోశ్శంఖచక్రాంబుజపరశుగదం విశ్వవంద్యం ముకుందమ్ ॥

అథ ప్రయోగః- అస్త్ర మంత్రేణ వామహస్తం సంశోధ్య ప్రణవేన జలంనిధాయ "ఉద్ధృతాసి వరాహేణ కృష్ణేన శతబాహు

నా" ఇతి మృద సమాదాయ- "గంధద్వారాం దురాధర్షాం నిత్య పుష్టాం కరీషిణీమ్ । ఈశ్వరీꣳ సర్వ భూతానాం తామిహోపహ్వయే శ్రియమ్" ఇతి సేచయిత్వా అస్త్రమంత్రేణ దశదిక్షు రక్షాం కృత్వా ప్రణవమూలాభ్యా మభిమంత్ర్య నృసింహబీజం విలిఖ్య ॥ ఓం భగవాన్ పవిత్ర మితి జలం నిక్షిప్య తర్జన్యా మృదం జలం చైకీకృత్య భగవత్పాదద్వయం స్మరన్ విష్ణోర్నుక మితి మంత్రేణ పంచోపనిషద్భిః మూలేన ద్వాదశాక్షరేణ సప్తవైష్ణవ మంత్రైశ్చాభి మంత్ర్య ॥

సప్త వైష్ణవమంత్రాః- తదస్య ప్రియం । ప్రతద్విష్ణుః । పరో మాత్రయా । విచక్రమే । త్రిర్దేవః । అతో దేవా । ఇదం విష్ణుః ॥

అథ ప్రణవేన తర్జన్యా మృద మాదాయ మూర్ధ్ని విన్యసేత్; ఓం కేశవాయనమ ఇత్యాదిభిః ద్వాదశోర్ధ్వపుండ్రాన్ ధృత్వా శేషం ద్వాదశాక్షరేణ మూర్ధ్నివిన్యసేత్. అథ ఓం కేశవాయనమ ఇత్యాదిభి షడంగన్యాసం కరన్యాసంచ కుర్యాత్ ॥ చతుశ్చక్రం నమస్యామి కేశవం కనకప్రభమ్ । నారాయణం ఘనశ్యామం చతుశ్శంఖం నమామ్యహమ్ ॥ మాధవం మణిభంగాభం చింతయామి చతుర్గదమ్ । చంద్రభాసం చతుశ్శార్ఙ్గం గోవింద మభిసంశ్రయే ॥ విష్ణుం చతుర్హలం వందే పద్మకింజల్కసన్నిభమ్ । చతుర్ముసల మబ్జాభం సంశ్రయే మధుసూదనమ్ ॥ అగ్నివర్ణం చతుఃఖడ్గం భావయామి త్రివిక్రమమ్ । వామనం బాలసూర్యాభం చతుర్వజ్రం విభావయే ॥ శ్రీధరం పుండరీకాభం చతుఃపట్టిస మాశ్రయే । చతుర్ముద్గర మభ్యేమి హృషీకేశం తటిత్ప్రభమ్ ॥ పంచాయుధం పద్మనాభం ప్రణమామ్యర్కరోచిషమ్ । దామోదరం చతుః పాశ మింద్రకోపనిభం భజే ॥ వాసుదేవ ముపాసేహం పూర్ణేందువ

యుతసన్నిభమ్ ॥ ఇతి ధ్యాత్వా; ఓం కేశవాయనమ ఇత్యాదిభి రంజలిం కుర్యాత్.

నారదీయే- కంఠేతు ధారయేద్యస్తు తులసీం సతతం నరః । తత్కాష్ఠంవా ఽపి రాజేంద్ర తస్య నాస్త్యుపపాతకమ్ ॥ పురాణే- శాంతయే పుష్టయే ముక్త్యై తులసీకాష్ఠజో మణిః । సర్వసిద్ధిప్రదః పాద్మేమణి ర్ధార్యః శ్రియై బుధైః ॥ తులసీకాష్ఠమాలాంవై పద్మాక్షమణిమాలికామ్ । కంఠాదినాభిపర్యంతం ధారయే ద్వైష్ణవోత్తమః ॥ అష్టోత్తరశతం మాలాం మానేన స్కంధలంబితామ్ । తులసీపద్మమణిభి ర్ధారయే దుపవీతవత్ ॥ విష్ణుమందిరే- ధారయంతి పవిత్రాణి యేభక్త్యా శ్రద్ధయా ఽన్వితాః । తేహి నిర్ధూత పాప్మానో మోదంతే దివి దేవవత్ ॥

అథ సంధ్యోపాసనవిధిః.

పితామహః- అనాగతాంతు యె పూర్వా మనతీతాంతు పశ్చిమామ్ । సంధ్యాంనోపాసతే విప్రాః కథంతే బ్రాహ్మణాః స్మృతాః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః- బ్రహ్మణోపాస్యతే సంధ్యా విష్ణునా శంకరేణచ । తస్మా దుపాసయే ద్దేవీం శ్రేయస్కామో ద్విజోత్తమః ॥ పితామహః- నక్షత్రజ్యోతిరారభ్య సూర్యస్యోదయ దర్శనాత్ । ప్రాతస్సంధ్యేతి తాంప్రాహుః శ్రుతయో మునిసత్తమాః ॥ సంగ్రహే- ఉదయా త్ప్రాక్తనీ సంధ్యా ఘటికాత్రయ మిష్యతే । సాయంసంధ్యా త్రిఘటికా అస్తాదుపరి భాస్వతః ॥ రహస్యామ్నాయ బ్రాహ్మణే- "ఆసూర్యోదయా త్ప్రాగ్వోత్తరాశాభిముఖ స్త్వపరోత్తరాశాభిముఖ ఆ నక్షత్రోదయా" దితి వ్యవస్థా మాహ. దక్షః- రాత్ర్యంతయామనాడీద్వే సంధ్యాయాఃకాల ఉచ్యతే । దర్శనాద్రవిరేఖాయా స్తదన్తో మునిభిః స్మృతః ॥ తదేవం ప్రాగుదయా

ఘ్నటికాద్వయాత్మక స్సంధ్యాకాల ఇతి శ్రుతిస్మృతి శతసిద్ధత్వాత్ “తదుహ వా ఏతే బ్రహ్మవాదినః పూర్వాభిముఖా స్సంధ్యాయాం గాయత్రియా౽భిమంత్రితా ఆప ఊర్ధ్వం విక్షిపంతీ” తి విశిష్టవిధిపరె శ్రుతివాక్యే సంధ్యాయామేవార్ఘ్యప్రదానాది శ్రుతేః “ఊర్ధ్వం త్రిసంధ్యయోః క్షిపేత్” ఇతి స్మృతేశ్చ ఉదయాత్ప్రాగేవార్ఘ్యదానం దేయమితిసిద్ధమ్. ఏవంచ సతి “ఉద్యంత మస్తంయంత మ్మాదిత్య మభిధ్యాయన్ కుర్వన్ బ్రాహ్మణోవిద్వాం త్సకలం భద్రమశ్నుతే ॥ అధోపతిష్ఠే దాదిత్య ముదయంతం దివాకర” మిత్యాది శ్రుతిస్మృతిభ్యః ఉదయోత్తర మప్యర్ఘ్యమ్; ఉదయానంతు గౌణమితి వివేకః. ఏవ [illegible]ద్యనుష్ఠానేఽపి రాష్ట్రక్షోభజలాలాభాశక్తయో ర్వ్యత్యాసే [illegible]నేఽపి సర్వదా తదనుష్ఠానె సంధ్యాతిక్రమదోషో దుర్వార ఇత్యలమ్. అత్రశ్రుతిః- బ్రహ్మవాదినోవదంతి ॥ తస్మాద్బ్రాహ్మణో౽హోరాత్ర సంయోగ సంధ్యా ముపాస్తె కస్మాత్ప్రాత స్తిష్ఠ న్బ్రాహ్మణ స్సాయమాసీన స్సంధ్యాముపాస్తే । కాసంధ్యా కశ్చసంధ్యాకాలః కించ సంధ్యాయాస్సంధ్యాత్వం దేవాశ్చాసురాశ్చా స్పర్ధంత తేఽసురా ఆదిత్యమభిద్రవన్ ఆదిత్యోఽభిభేతస్య హృదయం కూర్మరూపేణాతిష్ఠత్ । స ప్రజాపతి ముపాధావత్ । తస్య ప్రజాపతి రేతద్భేషజ మపశ్యత్ । ఋతంచ సత్యంచ బ్రహ్మచోంకారంచ త్రిపదాం గాయత్రీం బ్రాహ్మణాముఖ ముపశ్య త్తస్మా ద్బ్రాహ్మణో౽హోరాత్ర సంయోగ సంధ్యాముపాస్తే సజ్యోతిజ్యోతిషో దర్శనా త్సోస్య సంధ్యాకాలః । సాసంధ్యా తత్సంధ్యాయా స్సంధ్యాత్వం యత్సాయ ముపాసీన స్సంధ్యాముపాస్తె తయా పీరస్థానంజయతి యత్ప్రాత స్తిష్ఠన్ సతయా స్వర్గం లోకం జయతి । అథ యదపః ప్రయుజ్యే తా ఏపుషో వజ్రీభూత్వా అసురానపఘ్నంతీ” తి. ఇతి సంధ్యాశబ్దార్థనిర్ణయః.

అథ పాదౌహస్తౌ ప్రక్షాళ్య ద్విరాచమ్య సంకల్ప్య. అత్ర సంగ్రహే- ఏవం ధృతోర్ధ్వపుండ్ర స్స సంధ్యావందన మాచరేత్ । నిధాయ దక్షిణంపాదం జలేవామంతథాస్థలె ॥ అంతర్జానుకర శ్శుద్ధ స్సపవిత్రకరో ద్విజః । ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య విలఖ్యం విలిఖే జ్జలె ॥ అగ్నికోణం విలిఖ్యాంతశ్శక్తిబీజం లిఖే త్తతః । కోణోపరి లిఖే త్త్రిసో వ్యాహృతీ రభిమంత్య్రతత్ ॥ ఆపోహిష్ఠేతి తిసృభిః ప్రణవేన స్వమూర్ధని । వ్యాహృతీభిశ్చ గాయత్ర్యా ప్రోక్షయే చ్ఛుద్ధమానసః ॥

జలేత్రికోణం విలిఖ్య హ్రీంకార మంతః కోణేషు ప్రణవం దండేషు తిస్రో వ్యాహృతీః ప్రాగాదిక్రమేణ విలిఖ్య ప్రణవేన సంవేష్ట్య శోషణాది కంకృత్వా అస్త్రమన్త్రేణ రక్షాంకృత్వా గాయత్ర్యా త్రిరభిమంత్ర్య సురభిముద్రాం ప్రదర్శ్య మూలమన్త్రేణ సప్తకృత్వోభిమన్త్ర్య.

ఆపోహిష్ఠేతి మంత్రస్య సింధుద్వీపఋషిః గాయత్రీచ్ఛందః ఆపోదేవతా అంబీజం ఆంశక్తిః శ్వేతో వర్ణః ప్రోక్షణె వినియోగః.

ప్రణవేన ప్రథమం తత స్సప్తభి ర్వ్యాహృతిభి స్తతో గాయత్ర్యా తత ఆపోహిష్ఠేత్యాది సప్తభిః- ఆపోహిష్ఠామయోభువః । తానఊర్జే దధాతన । మహేరణాయచక్షసె । యోవశ్శివతమోరసః । తస్యభాజయతేహనః । ఉశతీరివ మాతరః । తస్మా అరంగమామవ ఇత్యేతైర్మంత్రైః బ్రహ్మతీర్థేనాదాయ దేవతీర్థేన శిరసి ప్రోక్ష్య, యస్యక్షయాయ జిన్వథ ఇతి పాదద్వయే, ఆపోజనయథాచనః ఇతి పునశ్శిరసిప్రోక్ష్య ఓం భూ ర్భువ స్సువ రిత్యాత్మానం పరిషిచ్య.

ఆపోహిష్ఠాది మంత్రాణాం వ్యాఖ్యా స్సంతి సహస్రశః । త్రయ్యం తాత్పర్యానుసారేణ వ్యాఖ్యానం క్రియతె మయా ॥ ఆపో

హిస్థాది మంత్రాణాం పంచరాత్రాది సచ్ఛాస్త్రేషు పరమాత్మా నారాయణ ఇత్యభిధానా దత్రత్యా దేవతాశబ్దా స్సర్వే పరమాత్మనో నారాయణస్యైవ వాచకాః, అతో ఽన్యపరతయా ప్రతీయమానానామపి శబ్దానాం నామరూపవ్యాకరణ శ్రుత్యా పరమాత్మపరత్వం వెదాంతేషు నిర్ణీతమ్. ఆపోహిష్ఠామయోభువః- హే ఆపః యూయం మయోభువః స్థహి, సర్వస్య ప్రాణిజాతస్య మయో హిసుఖం, సుఖభూమయోహి; యద్వైశినం తన్మయః ఇతి. తానఊ ర్జేదధాతన- ఏవం సుఖభూమిత్వాత్, తాః- యూయన్, నః- అస్మాకం, ఊర్జే, ఊర్జ- మన్నం, దధాతన- దదత, దధాతనేతి దధతే దానవాచినో లోట్ పరస్మైపదం మధ్యమపురుష బహువచనమ్. మహేరణాయచక్షసే- మహే- మహతె, రణాయ- రమణీయాయ, చక్షసే- చక్షుషె, అస్మదుక్తాన్న ప్రార్థనం కిమర్థ మిత్యపెక్షాయా మి ంద్రియ ప్రకాశనసిద్ధ్యర్థ మితి గమ్యతే: ఇంద్రియాణా మన్నేన హి మహత్త్వం రమణీయత్వంచ. యద్యప్యన్నమయం హిసోమ్యం మన ఇత్యన్నస్య మనఃపోషకత్వమేవ, తథాప్యత్రాన్నశబ్దేన ఇంద్రియపోషకా విషయా ఉపలక్ష్యంతే ॥ యోవశ్శివతమోరసః, శివతమః- పుణ్యతమః, సంసారభేషజభూతో రసవిశేషః, తస్యభాజయత- తంరసంసేవయత, యద్వారసశబ్దః పరమాత్మపరః "రసోవై సః । రసగ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వానందీభవతీ" తి శ్రుతేః. ఉశతీరివమాతరః- ఉశతీః- స్నేహయుక్తాః, మాతరః స్వదారకాణ్ స్తన్యేన పోషయంతి తద్వత్ యూయ మస్మాన్ స్వశేషభూతాన్ యుష్మదీయ రస విశేషేణ పోషయతేతిభావః. తస్మా అరంగమామవో యస్యక్షయా య జిన్వథ-హే అపః యూయం, యస్యరసస్య, క్షయాయ-నివాసాయ, జిన్వథ-ప్రీతాభవత, స్వానుభవోఽపిబ్రహ్మాణః ప్రియతమ ఏవ. తస్మాత్; తస్మై- తస్యరసస్య సిద్ధ్యర్థం, అరం- అలం, పర్యాప్తిం,

గమూమ-గచ్ఛామ, "యత్ర నాన్యత్పశ్యతి నాన్యచ్ఛృణోతి నాన్య ద్విజానాతి సభూమా" ఇతి శ్రుతేః ॥ ఆపోజనయథాచనః- హేఆపః! నః- అస్మాకం పూర్వోక్తం రసం దత్వా, అస్మాన్, జనయథ, వయంచ తేనైవ రసేన జాతాః స్మః నాన్యథా, బ్రహ్మవిద్యాత ఏవ హి సజ్జన్మ సత్తాచ జీవస్య, "సహివిద్యాత స్తం జనయతి తచ్ఛ్రేష్ఠం జన్మ అస్తిబ్రహ్మేతి చెద్వేద। సంతమేనం తతోవిదు" రిత్యాదిక మత్రభాష్యమ్. అత్రాప్షబ్దేన పరమాత్మాభిధీయతే, బహువచనస్త్వ ర్థక్తిస్తు శబ్దసాధుత్వాయ, 'దారాఃకళత్ర' మిత్యాదివత్. ఏతైః ప్రోక్ష్య ॥

సూర్యశ్చేత్యనువాకస్య అగ్నిఋషిః గాయత్రీఛందః సూర్యోదేవతా। సుంబీజం దింశక్తిః శ్వేతోవర్ణః అంతఃకరణ శుద్ధ్యర్థె అపాంప్రాశనే వినియోగః. సూర్యశ్చ మామన్యుశ్చ మన్యుపతయశ్చమన్యుకృతేభ్యః। పాపేభ్యోరక్షంతాం। యద్రాత్రియాపాప మకార్షం। మనసావాచాహస్తాభ్యాం పద్భ్యా। ముదరేణశిశ్నా। రాత్రి। స్తదవలుమ్పతు యత్కించ దురితం మయి। ఇదమహంమా మమృతయోనౌ సూర్యేజ్యోతిషి జుహోమి స్వాహా ॥

సుష్ఠు ఈరయతి ప్రేరయతీతి సూర్యః పరమాత్మా. మన్యుః క్రోధః, మన్యుపతయో- రాగాదయః, ఏతేసర్వే, మా- మాం, మన్యుకృతేభ్యః పాపేభ్యోరక్షంతాం- అత్ర మన్యుశబ్దేన రాగాదయో లక్ష్యంతే తన్మూలత్వాత్సర్వ పాపానామ్ రాత్రియా- రాత్ర్యాం, మనసా వాచా హస్తాభ్యాం పద్భ్యా ముదరేణ శిశ్నా- శిశ్నేన, యత్పాపమకార్షం తత్ పాపం, రాత్రి- భగవాన్, అవలుంపతు- నాశయతు, రాదానె త్రైజ్రక్షణే; యత్కించ దురితంమయి- ప్రారబ్ధరూపం వర్తతె తదపి నాశయతు, తత్తత్పురుషానుగుణ్యేన ప్రారబ్ధకర్మమూనస్సిద్ధమ్. నను సాధనానుష్ఠాన మంతరేణ

కథమేవం ప్రతిబన్ధక నివృత్తిరితి శంకాయా మనుష్ఠాన ప్రకారమా
హ- అహమిత్యాదినా- అహం- అనన్యగతిత్వా కించన్యాదియుక్తః,
అమృతయోనౌ- మోక్షకారణభూతే జ్యోతిషి- నిరుపాధిక జ్యోతి
రూపే, సూర్యే- పరమాత్మని, మాంజుహోమి- ఆత్మానం భగవ
త్పాదయో స్సమర్పయామీత్యర్థః. స్వాహేతి సమర్పణమన్త్రః.
జగత్కారణభూతే మోక్షప్రదే భగవతి న్యస్తభరస్య సమస్త ప్రతి
బంధకనివృత్తి పూర్వకం స్వానుభవం ప్రయచ్ఛతి భగవానితి హృ
ద్ధయమ్. ఇతి జలం ప్రాశ్య సకృదాచమ్య ॥

దధిక్రావ్ణ్ణ ఇతి మన్త్రస్య వామదేవఋషిః అనుష్టుప్ ఛం
దః విశ్వేదేవా దధిక్రావా దేవతా; నింబీజం మంశక్తిః శ్వేతో
వర్ణః ప్రోక్షణే వినియోగః. దధిక్రావ్ణ్ణో అకారిషం। జిష్ణోరశ్వ
స్యవాజినః। సురభినో ముఖాకరత్ । ప్రణ ఆయూగ్ంషి తారి
షత్ ॥ దధత్ జగత్ క్రామతీతి దధిక్రావా పరమాత్మా, దధి
క్రావ్ణ్ణ ఇతి షష్ఠ్యేకవచనమ్. జిష్ణోః- జయశీలస్య, అశ్వస్య- సర్వ
లోకవ్యాప్తస్య. వాజినో- వేగవతః, అకారిషం- స్తుతిం కుర్యామ్,
సురభినో ముఖాకరత్- సచ దధిక్రావా, నః- అస్మాకం ముఖా-
ముఖాని, సురభి- సురభీణి, కరత్- కుర్యాత్, అత్ర ముఖశబ్దేన
మన ఉపలక్ష్యతే. ప్రణ ఆయూగ్ంషితారిషత్- నః- అస్మాకం,
ఆయూంషి, ప్రతారిషత్- ప్రకృష్టాని నిరుపద్రవాణి కుర్యాత్,
వ్యవహితాశ్చేతి ప్రశబ్దస్య ఉత్తరత్రాన్వయః.

ఇతి "ఆపోహిష్ఠే" తిచ ప్రోక్ష్య ప్రాణానాయమ్య అర్ఘ్యప్ర
దాన మన్త్రస్య బ్రహ్మఋషిః గాయత్రీఛందః సూర్యో దేవతా।
ణింబీజం యంశక్తిః సః ప్రచోదయాత్ కీలకం అర్ఘ్యప్రదానే విని
యోగః। ఓంతత్సవితుః బ్రహ్మాత్మనె అంహృదయాయనమః। వరే
ణ్యం విష్ణ్వాత్మనే ఈం శిరసేస్వాహా। భర్గోదేవస్య రుద్రాత్మనే ఊం

శిఖాయై వౌషట్ । ధీమహి సత్యాత్మనె ఐం కవచాయహుం । ధీయోయోనః విద్యాత్మనే ఓం నేత్రాభ్యాంవౌషట్ । ప్రచోదయాత్ ప్రకాశాత్మనే అః అస్త్రాయఫట్ ॥ ధ్యానమ్- వేదసారం పరంజ్యోతి ర్మూలభూతం పరాత్పరమ్ । మూలే బ్రహ్మాచ విష్ణుశ్చ మూలభూతం సదాశివోమ్ ॥ హృత్స్థం సర్వలోకస్య మండలాంతర్వ్యవస్థితమ్ । చింతయ స్వరమాత్మానం అపహృర్ధ్వం వినిక్షిపేత్ ॥ ఏవం ధ్యాత్వా.

ద్రుపదాదివేతి మంత్రస్య గోకులరాజపుత్రఋషిః అనుష్టుప్ ఛందః ద్రుపదా దేవతా మమ పాపపురుషనిరసనె వినియోగః ॥ ద్రుపదేతి జలమాదాయ ఆఘ్రాయ వామభాగే కూలె విసృజ్య పునర్జల మాదాయ ద్వాపాదౌ జలేసమా కృత్వా తర్జన్యంగుష్ఠసంయోగవర్జం గాయత్ర్యా అఘ్యత్రయందత్వా ప్రాణాయామ్య- యదద్యకచ్చేత్యస్య మంత్రస్య సూర్యోఋషిః గాయత్రీఛందః సూర్యోదేవతా । ప్రాయశ్చిత్తార్ఘ్యే వినియోగః ॥ "యదద్యకచ్చ వృత్రహ న్నుదగా అభిసూర్య (సర్వం) తదింద్ర తేవశే" ఇతి ప్రాతః ప్రాయశ్చిత్తార్ఘ్యందత్వా । మధ్యాహ్నే ఉత్తైరిత్యస్య మంత్రస్య హుతాశనఋషిః అనుష్టుప్ఛందః, హుతాశనో దేవతా ॥ ఉత్తైదభిశ్రుతా మఘవన్ వృషభం నర్యాపసం । అస్తారమేతి సూర్యస్య హాగంసశ్శుచిషత్" సాయాహ్నే-నతస్యేత్యస్య మంత్రస్య వైవస్వత విశ్వమానఋషిః ఉష్ణిక్ఛందః అగ్నిర్దేవతా । నతస్యమాయయాచ నపురీ శితమర్త్యః । యోఅగ్నయె దదాశ హవ్యదాతిభిః" ఏవమర్ఘ్యందత్వా ॥

అస్త్రోపసంహారం కృత్వా ఓం ఋగ్వేదాయ బ్రహ్మణేస్వాహా యజుర్వేదాయ విష్ణవేస్వాహా సామవేదాయ రుద్రాయస్వాహా

అథర్వణవేదాయనమః ఇతిహాసపురాణాభ్యాం నమః అగ్నయేనమః విష్ణవేనమః ఇన్ద్రాయనమః.

అస్త్రోపసంహార మంత్రస్య బ్రహ్మభార్గవ ఋషిః గాయత్రీ ఛ్ఛందః త్రిమూర్తి ర్దేవతా । ఐం బీజం క్లీం శక్తిః సౌంకీలకం అస్త్రోపసంహారె వినియోగః । ఓం అఘోరాస్త్రాయనమః । ఇంద్రాయనమః । సర్వజ్ఞాయ శిరసెస్వాహా । సనాతనాయ శిఖాయై వౌషట్ । సాస్త్రాయ కవచాయహుం । సనాతనాయ నేత్రాభ్యాంవౌషట్ । హుంఫట్ స్వాహా । అస్త్రాయఫట్ । అంజలింబధ్వా । పరమాత్మాన మాత్మానం భావయత్వా ద్విజోత్తమః । ఆత్మాన మాత్మనా ధ్యాత్వా ఆత్మాన ముపసంహరేత్ ॥ ఆమూలం బ్రహ్మరంధ్రాన్తం కోటిసూర్యసమప్రభమ్ । మనసా వాయుయోగేన పశ్యేదాత్మా నిరన్తరమ్ ॥ సోహమగ్ని రహంజ్యోతి రర్కజ్యోతి రహంశివః । ఆత్మజ్యోతిరహం శుక్ల స్సర్వజ్యోతి రసా మహామ్॥ దోంవపా సెజరనోవ । త్ యాదచో ప్రనొాయోయోధి హిమశీస్యవ దెగోభ యంణెరెవ తువిత్సత వఃస్సనస్భభూరోమ్ । అవాయ వ్యావాయవ్యా ఓంబౌగ్వాయవ్యావాయవ్యయా ఇతి జపిత్వా పాత్రఃఅహరోసి పాప్మానం మె విద్ధి । ఓం ఐం సూర్యాయనమ ఇతి యోనిముద్రాం ప్రదర్శ్య । మధ్యాహ్నె ఉద్వగోసి పాప్మానం మె విద్ధి ఓం క్లీం సూర్యాయనమః । సాయాహ్నె సంసర్గోసి పాప్మానం మె విద్ధి ఓం సౌం సూర్యాయనమః ॥ అథాంజలింబధ్వా "హిరణ్యగర్భః + విధేమ" ఇతి జపిత్వా । మధ్యాహ్నె- "హగ్ంసశ్శుచిషది" తి జపిత్వా ॥ ఉత్తిష్ఠ దెవిగంతవ్యం పునరాగమనాయచ । ప్రసీదదెవి తుష్టాత్వం ప్రవిశ్య హృదయం మమ ॥ ఇతి జపిత్వా జలం స్పృష్ట్వా పాణినాహృదయమాలభ్య జలాదుత్థితాం గాయత్రీం స్వహృదయం ప్రవిష్టాం ధ్యాత్వా ॥

అసావాదిత్యేతి మంత్రస్య బ్రహ్మఋషిః గాయత్రీఛందః ఆదిత్యో దేవతా ప్రదక్షిణే వినియోగః । ప్రదక్షిణం కృత్వా ఉదచమ్య కేశవాదిద్వాదశ తర్పణం కృత్వా పునరాచామేత్.

తథా శ్రీపాంచరాత్ర రక్షాయాం "అథ సంధ్యాయా మ ర్ఘ్యత్రయం దత్వా ప్రదక్షిణం పరిక్రమ్య మార్గశీర్షాది మాసే శాన్ తత్తన్మంత్రైః తర్పయిత్వా" ఇతి. మార్గశీర్షాదిమాసేశాః కేశవాదయః, యద్వాజ్యోతిషే- కృష్ణోఽనంతో ఽచ్యుతశ్చక్రీ వైకుంఠోఽథ జనార్దనః । ఉపేంద్రో యజ్ఞ పురుషో వాసుదేవ స్తథాహరిః ॥ యోగీశః పుండరీకాక్షో మాసనామాన్యనుక్రమాత్ ॥ అను క్రమాత్ - మార్గశీర్షమాసాద్యనుక్రమాదిత్యర్థః. హారీతః- ద్వాద శైవతు మాసాస్తు కేశవాద్యై రధిష్ఠితాః । ఆరభ్యమార్గశీర్షంతు యథా సంఖ్యం ద్విజోత్తమః ॥ తథైవవసిష్ఠః- చైత్రాది ద్వాదశై ర్మాసై ర్మూర్తిభి ర్ద్వాదశై ర్యుతమ్ । ఆరభ్యమార్గశీర్షంతు కేశవా ద్యైర్ రధిష్ఠితమ్ ॥ స్మృత్యర్థసారే- భూమిష్ఠ ముదకం స్పృష్ట్వా ప్రదక్షిణ కరేణతు । మార్జనాద్యాచరే ద్విద్వాన్ సంధ్యాకర్మసు సర్వదా ॥ చంద్రికాయామ్- జానుభ్యా ముపరిష్టాత్తు శుష్కేవా వాసాః స్థితోజలే । సంధ్యా మాచమనం కుర్వన్ శుచిస్స్యా ద్దశుచి స్త్వయః ॥ తథా- జానుమాత్రే తదూర్ధ్వేంవా జలేతిష్ఠన్ శుచిర్భ వేత్ ॥ వామహస్తే జలంకృత్వా యేతు సంధ్యా ముపాసతే । సాసంధ్యా వృషలీ జ్ఞేయా అసురాస్తేన తర్పితాః ॥ ఇతీదం వచనం మృణ్మయాది పాత్రవిషయమ్; సంధ్యాం తీర్థే హ్రదేవాఽపి భాజనే కాంస్యసంభవే । ఔదుంబరేఽథ సౌవర్ణే రాజతే దారు సంభవే ॥ కృత్వాతు వామహస్తేవా సంధ్యోపాస్తిం సమాచరేత్ ॥ ఇతి బ్రాహ్మణస్మరణాత్; సంగ్రహే- ద్వాపాదౌతు సమాకృత్వా

పూరయే దుదకాంజలిమ్ । గోశృంగమాత్ర ముద్ధృత్య జలమధ్యే జలం క్షిపేత్ ॥

రత్నాకరే- రాష్ట్రక్షోభే నృపాక్షేపే రోగార్తే శావసూతకే । సంధ్యావందన విచ్ఛిత్తిర్న దోషాయ కదాచన ॥ పులస్త్యః- సూతకే మృతకే చైవ సంధ్యాకర్మ నసంత్యజేత్ । మనసోచ్చారయే న్మంత్రాన్ ప్రాణాయామ మృతే ద్విజః ॥ అర్ఘ్యాంతం ప్రక్షిపే ద్వారి పంచయజ్ఞాంస్తు వర్జయేత్ । సంధ్యా మిష్టిం చరుం హోమం యావజ్జీవం సమాచరేత్ । న త్యజే త్సూతకే వాఽపి త్యజ న్గచ్ఛే దధో ద్విజః ॥ శ్రీవారాహే భగవత్సేవా సమయే సంధ్యాతిక్రమే దోషాభావః కథితః. యస్మిన్కాలే విశాలాక్షి యస్య యత్కర్మ చోదితమ్ । తత్కాలే కర్మ తత్త్యక్త్వా మాముపాస్తే నరో యది ॥ న దోష స్తత్ర దేవేశి భవత్యేవ న సంశయః ॥ రథ్యాంగతే చ దేవేశి ఆస్థానం చాస్థితే సతి । మధ్యే సంధ్యా మనుప్రాప్తాం దృష్ట్వా వేదార్థమోహితాః ॥ సంధ్యోపాస్తిం ప్రకుర్వంతి విప్రా విష్ణుపరాఙ్ముఖాః । శ్వానయోనిశతం ప్రాప్య చాండాలీం యోని మాప్నుయుః ॥ బోధాయనః ॥ తత్ర సాయమతిక్రమే రాత్ర్యుపవాసః ప్రాతరతిక్రమే అహరుపవాస ఇతీదమబుద్ధి పూర్వవిషయమ్. బుద్ధిపూర్వే తు "వేదోదితానాం నిత్యానాం కర్మణాం సమతిక్రమే । స్నాతకవ్రతలోపే చ ప్రాయశ్చిత్త మభోజన" మితి మనూక్త దినోపవాసః కార్యః. రత్నాకరే- "అర్ఘ్యప్రదానతః పూర్వ ముదయే ఉత్తమ యేవ వా । గాయత్ర్యష్టశతం జప్యం ప్రాయశ్చిత్తం ద్విజాతిభి" రితి తదుపవాసాశక్తవిషయమ్. తతశ్చ- సంధ్యావందనహానౌ తు ॥ సంధ్యామాపది నోపాస్తే" ఇతి ప్రజాపతి సంవర్తాభ్యుక్తాష్ట సహస్ర జప శ్చిరకాలాపద్విషయ ఇతి మంతవ్యః । మాసాతిక్రమే కృచ్ఛ్రాదికార్యమ్.

అథ జపవిధిః.

మనుః- పూర్వాం సంధ్యాం జపం స్తిష్ఠే త్సావిత్రీ మార్కదర్శనాత్ । పశ్చిమాంతు సమాసీన స్సమ్యగృక్షవిభావనాత్ ॥ పూర్వాం సంధ్యాం జపం స్తిష్ఠ న్నైశమేనో వ్యపోహతి । పశ్చిమాంతు సమాసీనో మలంహంతి దివాకృతమ్ ॥ న తు తిష్ఠేత యః పూర్వాం నోపాసీతేతి పశ్చిమామ్ । స శూద్రవద్బహిష్కార్య స్సర్వస్మా ద్ద్విజకర్మణః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః- జపన్నాసీత గాయత్రీం ప్రత్యగా తారకోదయాత్ । సంధ్యాం ప్రాక్ప్రాతరేవంహి తిష్ఠే దాసూర్యదర్శనాత్ ॥ 'ఆసూర్యదర్శనా' దితి స్మరణా దుదయానంతర మాసీనేన జపః కార్య ఇతి న భ్రమితవ్యమ్. తాదృశవచనాభావాత్; కించ స్మృత్యంతరే విశేషః- తథా మధ్యమసంధ్యాయా మాసీనః ప్రాఙ్ముఖో జపేత్ । స్థితో జపే త్సదా కాల మాదిత్యాభిముఖో ద్విజః ॥ జపే పున రాదిత్యాభిముఖశ్చే త్సదా కాలం- ప్రాతర్మధ్యాహ్నాంతరాచ సర్వస్మిన్కాలే, స్థితఏవ గాయత్రీంజపే దిత్యర్థః.

అథ ప్రాణాయామవిధిః.

మనుః- దహ్యంతే ధ్మాయమానానాం ధాతూనాంహి యథామలాః । తథేంద్రియాణాం దహ్యంతే దోషాః ప్రాణస్య నిగ్రహాత్ ॥ కర్మదీపే- దేవార్చనే జపే హోమే స్వాధ్యాయే శ్రాద్ధకర్మణి । స్నానే దానే తథాధ్యానే ప్రాణాయామా స్త్రయ స్త్రయః ॥ ఆదావంతేచ గాయత్ర్యాః ప్రాణాయామా స్త్రయ స్త్రయః । సంధ్యాయా మర్ఘ్యదానేచ ప్రాణాయామైక ఉచ్యతే ॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాంతు తథైవచ కనిష్ఠయా । ప్రాణాయామస్తు

కర్తవ్యో మధ్యమాం తర్జనీంవినా తర్జనీమధ్యమాస్పర్శో యోగం ప్రాణాయామేతు వర్జయేత్ । తర్జనీం మధ్యమాం స్పృష్ట్వా జపన్ శూద్రసమోభవేత్ ॥ అఖండాదర్శే- పాతస్త్వర్ధ ప్రాణాయామేన శుద్ధ్యతి సాయమాసీనః ప్రాణాయామైవ-శుద్ధ్యతీతి. అతోఽత్ర ప్రాణాయామా స్త్రిష్వత్రైవ కర్తవ్యాః. *నారదీయే-అగర్భశ్చ సగర్భశ్చ ద్వితీయస్తు తథోత్తరః । అభిధ్యానంవినా గర్భ స్సగర్భ స్తత్సమన్వితః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః- శనై ర్నాసాపుటే వాయు ముత్సృజే న్నతువేగతః । నకంపయేచ్ఛరీరంతు సయోగీ పరమోమతః ॥ ఇడయా వాయు మాపూర్య బాహ్యం ద్వాదశమాత్రకమ్। పూరయిత్వోదరం తేన నాసాగ్రనయనద్వయః ॥ ధ్యాయన్ విరేచయే త్పశ్చా న్మందం పింగళయా పునః ॥ వ్యాసః- నాభిపద్మస్థితంధ్యాయే ద్బ్రహ్మాణం పూరకేణతు । నీలోత్పలాభం హృత్పద్మే కుంభకేన జనార్దనమ్ ॥ లలాటస్థం శివం శ్వేతం రేచకేనాపి చింతయేత్॥ యాజ్ఞవల్క్యః- భూర్భువ స్స్వ ర్మహర్జన స్తప స్సత్యం తథేతి చ । ప్రత్యోంకార సమాయుక్తా స్తథా తత్సవితుః పరమ్। ఓమాపో జ్యోతిరిత్యేత చ్ఛిరః పశ్చా త్పరియోజయేత్ ॥ త్రిరావర్తనయోగాత్తు ప్రాణాయామస్తు శబ్దితః ॥ సంవర్తః- ప్రణవేనచసంయుక్త వ్యాహృతీ స్సప్త నిత్యశః । గాయత్రీం శిరసాసార్ధం మనసా త్రిః పఠేద్ద్విజః ॥ సంగ్రహే- దశప్రణవ సంయుక్తాం సప్తవ్యాహృతి పూర్వికామ్ । గాయత్రీం శిరసాసార్ధం మనసా త్రిజపే ద్ద్విజః ॥ భరద్వాజః- సమాహితమనాః ప్రాణానాయమ్యైవ తదాకృతిమ్ । జపిత్వైవం దశకృత్వః ప్రాగ్గాయత్రీం తతో జపేత్ ॥ జపక్రమో హ్యయమేవ స్యా త్సర్వపాపప్రణాశకః ॥ తదాకృతిం- కుంభకజపోక్తరూపామ్. స్మృత్యంతరేచ- సప్తవ్యాహృతి సంయుక్తాం గాయత్రీం శిరసాసహ । దశవారం జపిత్వైవ గాయత్రీంతు తతో జపేత్ ॥ భ

రద్వాజః- ఆయాత్విత్యనువాకేన హృదయె నాకాశమండలె । దేవీ మావాహ్య గాయత్రీం తతో ధ్యాయె ద్ద్విజోత్తమః ॥ పితామహః- సవితా దేవతా యస్య ముఖ మగ్ని స్త్రిపాచ్చయా । విశ్వామిత్ర ఋషి శ్ఛందో గాయత్రీ సావిత్రీష్యతే ॥ అత్ర సవితా- పరమాత్మా, పరబ్రహ్మశబ్ద పర్యాయత్వా న్న దేవతాభేదభ్రమః కార్యః. అత్రశ్రుతిః- సయశ్చాయం పురుషె । యశ్చాసావాదిత్యె । సఏకః । నారాయణః పరంబ్రహ్మ తత్వం నారాయణఃపరః । నారాయణ పరోజ్యోతి రాత్మానారాయణఃపరః ॥ అతోత్ర స విత్రృశబ్దవాచ్యో విష్ణురేవ. తథా పరాశరః- పరమాత్మాచ సర్వెషా మాధారః పరమెశ్వరః । విష్ణునామ స వెదెషు వెదాంతెషు చ గీయతె ॥

అత్రానుష్ఠాన ప్రకారస్తు- అథ పాణినా జలమాదాయ ప్రణవ వ్యాహృతిభి జపప్రదెశం ప్రోక్ష్య శోషణాదిభి ర్విశోధ్య ప్రా గుదఙ్ముఖ స్తిష్ఠన్ ప్రణవస్య ఋషిర్బ్రహ్మ దెవీగాయత్రీ ఛందః పరమాత్మా దెవతా । శుద్ధస్పటికోవర్ణః సర్వతత్వం తత్వం ప్రాణాయామె వినియోగః । అస్య పితామహః కాలభెదెన దెవతాభెద మాహ- ప్రణవస్య ఋషిబ్రహ్మా దెవతాగ్ని స్త్రియీా త్రిపాత్ । ఛందస్తు దెవీగాయత్రీ జపాదౌ వినియుజ్యతె ॥ జపకాలె త్రయీాదెవో హోమకాలె హుతాశనః । ధ్యానకాలె పరంబ్రహ్మ విశ్వెదెవా స్తతోన్యదా ॥ "విష్ణుం భాస్వత్కిరీటాంగద వలయగళాకల్ప హారోదరాంఘ్రి శ్రోణీభూషా సువక్షోమణిమకుట మహాకుండలై ర్మండితాంగమ్ । హస్తోద్య చ్ఛంఖచక్రాంబుజగద మమలం పీతకౌశెయ (పీతం) (వాసం) మాశావిద్యోతద్భాస ముద్యద్దినకర సదృశం పద్మ సంస్థం నమామి" ఇతి ధ్యాత్వా ॥ భూరాది సప్త వ్యాహృతీనాం అత్రి భృగు కుత్స వశిష్ఠగౌతమ కాశ్యపాంగీరసా ఋషయః గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్ బృహతీ పఙ్క్తిత్రిష్టుబ్జగత్యశ్ఛం

దాంసి । అగ్నిర్వాయ్వర్క వాగీశ వరుణేంద్ర విశ్వేదేవా దేవతాః। ఖంఘంచంఛంయంతంకుంబీజాని, బ్రాహ్మీస్వాహా భవానీ నిత్యా విలాసినీ ప్రభావతీ లోలా శ్శక్తయః. షడ్జఋషభ గాంధార మధ్యమ పంచమధైవతనిషాదాస్వరాః, శ్వేతశ్యామ పీత పిశంగ నీల లోహిత నీలకనకాని వర్ణాః, ప్రాణాయామ ప్రయోగె వినియోగః ॥

న్యాసః- పాదయో జంఘయో జాన్వో స్తథైవ జఠరేపిచ । కణ్ఠమూలె ముఖె మూర్ధ్ని క్రమో వ్యాహృతీ న్యసెత్ ॥ ఈనం పాదాదిమూర్ధాంతం వ్యాహృతి న్యాసముద్రాం ప్రదర్శ్య "పద్మముద్రా సౌరభెయీ శంఖముద్రా వరాహకా । వాసుదేవాత్మ సంనిద్ధ్య సప్తవ్యాహృతి ముద్రికాః ॥ స్వస్వోక్త వర్ణతనవో రూపయౌవన సంయుతాః । క్షౌమవస్త్రపరీధానా స్సర్వాభరణ భూషితాః ॥ దివ్యచందన లిప్తాంగా దివ్యమాల్యై రలంకృతాః । సితోపవీతహృదయా స్సపవిత్రచతుష్కరాః ॥ ఉన్నిద్రవదనాంభోజప్రభామండలమండితాః । జటాకలాపపూర్ణేందు ప్రభాపూరితదిఙ్ముఖాః ॥ అభయాంకుశసగ్పాత్ర వరహస్త సరోరుహాః । ఏవం హోమజపారంభె ధ్యేయా వ్యాహృతయో ద్విజైః" ఇతి ధ్యాత్వా ॥

గాయత్ర్యాఋషి ర్విశ్వామిత్రః దేవీగాయత్రీఛందః సవితా దేవతా ॥ శుద్ధ స్ఫటికోవర్ణః, సర్వతత్త్వం తత్త్వం, ప్రాణాయామెవినియోగః. న్యాసః- ఓం తత్సవితు బ్రహ్మాత్మనె హృదయాయ నమ ఇత్యాదిషడంగన్యాసః; ముక్తావిద్రుమహేమనీలధవళచ్ఛాయైర్ముఖై స్త్రీక్షణై ర్యుక్తా మిందుకలానిబద్ధ మకుటాం తత్త్వార్థవర్ణాత్మికామ్ । గాయత్రీం వరదాభయాంకుశకశాం శుభ్రం కపాలం గుణం శంఖం చక్ర మథారవిందయుగళం హస్తైర్వహంతీం భజే। ఇతి ధ్యాత్వా ।

సావిత్రీ శిరసో బ్రహ్మఋషిః అనుష్టుప్ఛందః పరమాత్మా

దేవతా, శుద్ధస్ఫటికోవర్ణః సర్వ తత్వాం తత్వం ప్రాణాయామే వినియోగః ॥ ఇదం గాయత్రీశిరః ఉభాభ్యాం హస్తాభ్యాం సర్వాంగే వ్యాపకం న్యస్య, ఉక్తప్రకారేణ ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా, కుంభకోక్త ప్రకారేణ దశవారం జపిత్వా, పున స్సకృ త్సావిత్రీనాయమ్య ॥

ఆయాత్విత్యనువాకస్య వామదేవఋషిః అనుష్టుబ్జగతీఛందః గాయత్రీ దేవతా, ఆవాహనే వినియోగః, గాయత్ర్యాఋషిః విశ్వామిత్రః దేవీగాయత్రీఛందః సవితా దేవతా; అగ్నిముఖా రుద్రశిఖా విష్ణుహృదయా బ్రహ్మకవచా సాంఖ్యాయన గాయత్రీజపే వినియోగః.

అథ న్యాసః- ప్రథమంతు కరన్యాసం దేహన్యాస మతః పరమ్ । అంగన్యాసం తతః ప్రోక్త మేతన్న్యాసత్రయం క్రమాత్ ॥ తత్ర పూర్వ మస్త్రేణ కరశుద్ధిం కృత్వా ప్రణవేన కరయో ర్వ్యాపకం న్యస్య ॥ తత్ప్రకారం భరద్వాజ ఆహ- ప్రకోష్ఠయోబహిః పాణ్యో స్తలయో స్తలపృష్ఠయోః । తలయో ర్మధ్యమే విప్రః కేవలం ప్రణవం న్యసేత్ ॥ ఏవం న్యస్య, ఓం భూః అంగుష్ఠాభ్యాంనమః। ఓం భువఃతర్జనీభ్యాంనమః । ఓం సువః మధ్యమాభ్యాంనమః । ఓం తత్సవితుర్వరేణ్యం అనామికాభ్యాంనమః । ఓం భర్గో - దేవస్యధీమహి కనిష్ఠికాభ్యాంనమః । ఓం ధియోయోనః ప్రచోదయాత్ కరతలకరపృష్ఠాభ్యాంనమః । గాయత్ర్యా శరీరే వ్యాపకన్యాసం కృత్వా ॥ ఓం భూః హృదయాయనమః, ఓం భువః శిరసె స్వాహా, ఓం సువః శిఖాయై వౌషట్, ఓం తత్సవితు ర్వరేణ్యం కవచాయహుం, ఓం భర్గోదేవస్యధీమహి నేత్రత్రయాయైవౌషట్. ఓం ధియోయోనః ప్రచోదయాత్ అస్త్రాయఫట్. అతన్యాసః- అంగులీభి శ్చతసృభి ర్హృదయో హృదయశీర్షయోః । ముష్టికాంగుష్ఠశిరసా పశ్చిమేతస్య వర్మణః ॥ బహిఃకరాభ్యాం దృక్పాలమధ్యే మధ్యాంగులై స్త్రిభిః ।

అంగుష్ఠతర్జన్యగ్రాభ్యాం స శబ్దందిక్షు పార్శ్వయోః ॥ షడంగ న్యాస మిత్యుక్త మిద మేతత్ప్రకారతః ॥ చంద్రికాయామ్- అంగుష్ఠేచైవ గోవిన్దం తర్జన్యాం (మధుసూదనమ్) తు మహీధరమ్ । మధ్యమాయాం హృషీకేశ మనామాయాం త్రివిక్రమమ్ ॥ కనిష్ఠాయాం న్యసే ద్విష్ణుం కరమధ్యేతు మాధవమ్ । యత్కృతంచ హుతం జప్తం దత్తమిష్టం విశేషతః ॥ హస్తన్యాస ప్రభావేన సర్వం భవతిచాక్షయమ్ ॥ గోవిందాయ అంగుష్ఠాభ్యాంనమః, మధుసూదనాయ తర్జనీభ్యాంనమః, హృషీకెశాయ మధ్యమాభ్యాం నమః, త్రివిక్రమాయ అనామికాభ్యాంనమః, విష్ణవె కనిష్ఠికాభ్యాంనమః, మాధవాయ కరతలకరపృష్ఠాభ్యాంనమః; ఏవం హస్తన్యాసం కృత్వా ॥ సుముఖం సంపుటంచైవ వివృతం విస్తృతం తథా । ద్విముఖం త్రిముఖంచైవ చతుఃపంచముఖం తథా ॥ షణ్ముఖాధోముఖంచైవ వ్యాపకాంజలికే తథా । శకటం యమపాశంచ గ్రథితం సమ్ముఖోన్ముఖె । ప్రలంబం (విలమ్బం) ముష్టికంచైవ మత్స్యం కూర్మవరాహకౌ । సింహాక్రాంతం మహాక్రాంతం ముద్గరం పల్లవం తథా ॥ ఏతె ముద్రా శ్చతుర్వింశా గాయత్ర్యాం సుప్రతిష్ఠితాః । యదిముద్రా నజానాతి సర్వం తన్నిష్ఫలం భవెత్ ॥ అత్ర మహాజన సమాగమె విశేషః- నజాతు దర్శయె న్ముద్రాః మహాజనసమాగమె । బిభ్యంతి దెవతా స్తస్య విఫలంచ కృతం భవెత్ ॥ ఏవం విన్యస్య గాయత్రీ మావాహ్యచ యథావిధి । ధ్యాత్వోపచారం సకలం కృత్వాథో జప మాచరేత్ ॥

ఏవం షడంగన్యాస ముక్త్వా అనంతరం జపవిధానా న్నిత్యజపె పున రెతావదెవ కార్యమితి గమ్యతె. ఫలాధిక్యాపెక్షాయాం శక్తస్యాక్షరన్యాసాదయః కార్యాః. అథ ధ్యానమ్; ప్రాత ర్భజామి గాయత్రీం రక్తపద్మాసనె స్థితామ్ । రక్తాంబరాం రక్తవర్ణాం

చక్రమాల్యానులేపనామ్ ॥ కౌమారీం బ్రహ్మదైవత్యాం చతుర్వక్త్రాం చతుర్భుజామ్ । ఉదాహరంతీం ఋగ్వేదం ద్వినేత్రాం హంసవాహనామ్ ॥ యష్టిం కమండలుంచాపి సుక్స్రువా వక్షమాలికామ్ । బిభ్రంతీం బ్రహ్మకవచాం చతుర్వింశతి కాక్షరామ్ ॥ అగ్నిముఖీం రుద్రశిఖాం శ్రీవిష్ణుహృదయాం శుభామ్ । అకారమూర్తికాం దేవీం సర్వాభరణభూషితామ్ ॥ ఇతి ధ్యాత్వా సర్షిఛందోదైవతం తురీయపదం న్యస్య; తురీయగాయత్ర్యాః అధర్వపుత్రో విమల ఋషిః తురీయగాయత్రీఛందః పరమాత్మా దేవతా । తస్యాష్టావాక్షరాణి చత్వారిపదాని మూంప్రపయత్విత్యేతాభ్యాం సహ షట్పదానీతి షడంగానిస్యుః ॥ యోనిముద్రా సౌరభెయీ మహాయోని స్తథైవచ । సురభ్యజా లింగముద్రా మహాముద్రా సమస్కృయా ॥ ధ్యానం- య ద్దేవాసురపూజితారుణనిభం సామాత్యతాగణైః పున్నాగాంబుజనాగపుష్పవకులై ర్వాసైర్య స్సురైరర్చితః । నిత్యధ్యానసమస్తయోగకరణం కాలాగ్నిరుద్రోపమం తత్సంహారహారం నమామి సతతం పాతాళమస్థం ముఖమ్ ॥ ఇతిధ్యాత్వా తురీయపదం జపిత్వా తేన గాయత్త్రీ ముపస్థాయాభిముఖీ కృత్వా తాం మానసై రుపచారై రభ్యర్చ్య సాహమితి ధ్యాత్వా గాయత్త్ర్యర్థ మనుసంధాయ తథా "ఋషిఛందోదేవతాశ్చ ధ్యాత్వా మంత్రార్థ మెవచ । అనుష్ఠానం తతఃకుర్యా" దితి పితామహ వచనాత్ "జపస్యానంతరం వ్యాఖ్యాస్మర్తవ్యె" తి భరద్వాజవచనాచ్చ జపాద్యంత మో గ్గాయత్ర్యర్థో ఽనుసంధేయః. అథ సర్షిఛందోదేవతాకం మూలమంత్రం న్యస్య ఆదిత్యమండలె స్వారాధ్యం ధ్యాత్వా ఉపచారై రభ్యర్చ్య మూలమంత్రశిరస్కాం గాయత్రీం జపేత్ । తత్ర జపసమయె దశవారం గాయత్రీ జపస్యైకైక వారం తుర్యం జప్తవ్యమ్. తుర్యపాద ముపదెశలభ్యమ్.

అథ ప్రణవాదీనాం వ్యాఖ్యానమ్. తత్ర ప్రణవ అకార ఉకార మకారాత్మకః, తత్ర అకారః "యద్వేదాదౌ స్వరః ప్రోక్తో వేదాంతేచ ప్రతిష్ఠితః । తస్య ప్రకృతి లీనస్య యః పర స్సమహేశ్వరః" ఇతి శ్రుత్యా భగవద్వాచకః, "అకారో విష్ణువాచక" ఇతి నియమాత్; అతశ్చ మహేశ్వరశబ్దో యోగవృత్త్యా విష్ణువాచకః 'అవరక్షణ' ఇతి ధాతోర్వ్యుత్పన్నత్వా ద్రక్షణవాచకః. 'అకారో వై సర్వా వాక్' ఇతి సర్వ వాచకకారణత్వాభిధానా త్సర్వవాచ్యకారణమేవ వదతీతి కారణవాచకోయ మకారః, కారణత్వోపయుక్తా జ్ఞానశక్త్యాదయః రక్షకత్వోపయుక్తా వాత్సల్యాదయశ్చ అత్రోపలక్ష్యంతే ॥

ఉకారో లక్ష్మీవాచకః, అవధారణవాచకో వా; "తదేవాగ్ని స్తద్వాయు స్తత్సూర్య స్తదుచంద్రమా" ఇతి ఏవకారస్య స్థానే ఉకారస్య ప్రయోగాత్; పంచవింశత్యక్షరో మకారః చతుర్వింశతితత్త్వాత్మక ప్రధానా ద్వ్యతిరిక్తంజీవాత్మాన మాహ- 'మన అవబోధనే' ఇతిధాతో ర్వ్యుత్పన్నస్య మకారస్య జ్ఞానగుణకత్వంచార్థః; అయమర్థః- మకారవాచ్యో జీవః అకారవాచ్యాయ నారాయణాయైవ శేషభూత ఇతి చతుర్థీలోపో ద్రష్టవ్యః, అన్యథా 'బ్రహ్మణేత్వామహస ఓమిత్యాత్మానం యుంజీత' ఇతి శ్రుతివిరోధః.

సప్తవ్యాహృతయః క్రమేణ భూరాది లోకానాం వాచకాః.

అథ గాయత్రీవ్యాఖ్యా- అత్ర విశ్వామిత్రః- దేవస్య సవితు స్తస్య ధియోయోనః ప్రచోదయాత్ । భర్గో వరేణ్యం తద్బ్రహ్మ ధీమహీత్యర్థ ఉచ్యతే ॥ అగస్త్యః- యోదేవ స్సవితా ఽస్మాకం ధియో ధర్మాదిగోచరాః । ప్రేరయే త్తస్య యద్భర్గ స్తద్వరేణ్యముపాస్మహే ॥ అనయో ర్వచనయో ర్భర్గశ్శబ్దస్తేజః పరత్వేన వ్యాఖ్యాతః; తథా వరదరాజీయే నిత్య మంత్రవ్యాఖ్యానేచ. తచ్ఛబ్ద

శ్రుతేర్యచ్ఛబ్దో ఽధ్యాహార్యః; సవితు- ర్జగతాం ప్రసవితుః, “సవితా వై ప్రసవానామీశే । ఉతేశిషే ప్రసవస్యత్వమేక” ఇతి శ్రుతేః; వరేణ్యం- వృణు సంభక్తౌ వ్యా ప్రత్యయః. సర్వేషాం ప్రార్థనీయం, యద్భర్గ- స్తేజః, భంజనా ద్భర్గః- ప్రకాశప్రదానేన జగతో బాహ్యాంతరతమోభంజనత్వాత్, భర్జనాద్వా- కాలాత్మకతయా సకల కర్మఫల హేతుత్వాత్, భరణాద్వా- వృష్టిదానేన భూతానాం భరణహేతుత్వాత్, దేవస్య- ద్యోతమానస్య, ధీమహీతిచింతాయామ్; దేవస్య సవితు ర్వరేణ్యం యద్భర్గః తద్ధ్యాయామి- ఆదిత్యమండలాంతర్వర్తినం పరమపురుష మనుచింతయామః, “య ఏషోంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషః । అథ య ఏష ఏతస్మిన్మండలే ఽర్చిషి పురుషః ॥ సవితృమండలమధ్యవర్తీ హిరణ్మయః” ఇత్యాది శ్రుతేః, ధ్యేయోయస్సవితా, సః- అస్మాకం ధియః- హానోపాదానవిషయాణి జ్ఞానాని, ప్రచోదయాత్- ప్రేరయేత్, ప్రేరయత్వితివా; తస్యసవితుస్తద్భర్గ శ్చింతయామ ఇతి మంత్రదీపికాయామ్- దేవస్య సవితుస్తేజో వరేణ్యం భర్గసంజ్ఞితమ్ । ధ్యాయేమహీతిశబ్దోక్తా ధీమహీత్యర్థ ఉచ్యతే ॥ యచ్ఛబ్దశ్చ యదిత్యుక్తే లిఙ్గవ్యత్యయతో భవేత్ ॥

అథ శిరసః= ఓమిత్యనేన పరమాత్మోచ్యతే; “ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మే”తి వచనాత్; పూర్వం వ్యస్తస్య ప్రణవస్యార్థ ఉక్తః, అత్రతు సమస్తస్య; అపోజ్యోతిరితి పంచభూతానాం తత్త్వాంతరాణాం చోపలక్షణమ్- ఏత త్సర్వం బ్రహ్మేత్యర్థః. ఏతత్సర్వం తత్త్వం బ్రహ్మాత్మకత్వేనానుసంధేయమితి యావత్. ఆద్యంతయోః ప్రణవయోః బ్రహ్మణ్యేవలయః, తస్మాదేవోత్పత్తిరితి జ్ఞాపనార్థః. పూర్వం ప్రణవేన జనస్య భగవచ్ఛేషత్వముక్తమ్. ఏవం చేతనాచేతనాత్మక ప్రపంచ విశిష్టస్య పరమాత్మన ఉపాసనం గాయత్ర్యా ప్రతిపాద్యతే.

అథ తురీయస్య=రజస ఇతి పంచమ్యేక వచనేవ తుర్థీ; అనేన త్రిగుణాత్మికా ప్రకృతి రుచ్యతే, తస్యాః పర- స్సకలకారణావస్థాయాః ప్రకృతేః పర ఇత్యర్థః. ఓం ప్రణవవాచ్యః పరమాత్మా, సావత్- శోభనం మాం ప్రాపయత్వితి పదద్వయాధ్యాహారేణ యోజనా.

ఆయాత్విత్యాది=వరదా= సమాశ్రితానామభీష్టఫల ప్రదాయినీ, దేవీ- బ్రహ్మాత్మికా మాతృకాత్మికా వా, ఆయాతు- అస్మదనుగ్రహార్థమాయాతు, కీదృశీ- అక్షరం బ్రహ్మసంమితం- నక్షరతీత్యక్షరం, నిత్యేత్యర్థః. బ్రహ్మసమ్మితం, బ్రహ్మ- వేదః, తత్సమ్మితం- తత్తుల్యేత్యర్థః. సర్వవేదతుల్యత్వాం సర్వ వేదాంతసారత్వం గాయత్ర్యాః స్మృతిషు పఠ్యతే. అత్ర లింగవ్యత్యయశ్ఛాందసః; గాయత్రీం- ప్రథమార్థే ద్వితీయా, సాహి దేవీ, ఛందసాం-వేదానాం, మాతా, నః-అస్మాకం, ఇదంబ్రహ్మ- స్తోత్రరూపం, జుషస్వ-గృహాణ, ఓజోసి- హేదేవి ఇంద్రియాణాం శక్తిరసి, సహోసి- వేగవతాం వేగోసి, బలమసి- బలవతాంబలమసి, బలం- భరణసామర్థ్యం, భ్రాజః- ప్రకాశః, ప్రకాశవతాం ప్రకాశోసి, నామేతి ప్రసిద్ధా, దేవానాం ప్రసిద్ధంధామాసి, విశ్వమసి- సర్వమసి, యద్వా; విశ్వం- విష్ణుః, విష్ణువత్సర్వక్రియాశీలాసి, విశ్వాయు- శ్చతుర్విధభూతజాతస్య ఆయుర్వర్ధన శీలాసి, సర్వమసి సర్వాయుః- సర్వేషామనురక్తానాం వస్తూనాం నిర్వాహికాసి, కాలవిశేషావస్థాపికాచ; అభిభూః- సర్వదురితాభిభావనీ, ఏవమక్షరమిత్యాదినా యాదేవీ బహుధాస్తుతా తామాహూతాం గాయత్రీం ఓమితి మంత్రేణావాహయామి, ఓంకారరూపా మావాహయామీతి వా; ఇయందేవీ గాయత్ర్యధిష్ఠాతృదేవతా; గాయత్రీ ప్రతిపాద్యస్తు పరమాత్మా నారాయణ ఏవేతి పూర్వమేవోక్తమ్.

అథ జపవిధిః.

ఆచమ్య ప్రయతో నిత్య ముభేసంధ్యే సమాహితః । శుచౌదేశే జపం జప్య ముపాసీత యథావిధి ॥ ఏతదక్షర మేతాంచ జపన్వ్యాహృతి పూర్వికామ్ । సంధ్యయో ర్వేదవి ద్విప్రో వేదపుణ్యేన యుజ్యతే ॥ ఏతదక్షరం- ప్రణవః, ఏతాం- గాయత్రీం, వ్యాసః-ప్రణవవ్యాహృతియుతాం గాయత్రీంతు తతోజపేత్ ॥ ఏవం మనువ్యాసాభ్యా ముక్తో జపప్రకారో గృహస్థవిషయ ఏవ; తథాన్యత్ర- ప్రణవవ్యాహృతి స్త్రిస్సోగాయత్రీంచజపేత్క్రమాత్ ॥ క్రమాదితిక్రమ నియమాచ్చ, బ్రహ్మచారి గృహస్థయో రేకప్రణవైవ గాయత్రీ గ్రాహ్యా. అత్ర స్మృతిసారసముచ్చయే-సంపుటైకా షడోంకారా గాయత్రీ త్రివిధామతా । తత్రైకప్రణవా గ్రాహ్యా గృహస్థైజపకర్మణి ॥ సంపుటాచ షడోంకారాయతీనా మూర్ధ్వరేతసామ్। గృహస్థవత్తు జప్తవ్యా గాయత్రీ బ్రహ్మచారిభిః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః- ఓంకారం పూర్వ ముచ్చార్య భూర్భువస్సువ ఏవచ । గాయత్రీం ప్రణవంచాంతే జపఏవ ముదాహృతః ॥ ఏషా సంపుటగాయత్రీ సర్వపాప ప్రణాశినీ ॥ మనుః- తిస్రో వ్యాహృతయః పూర్వం పృథగోంకారసంయుతాః । పునస్సంహృత్య చోంకారం మంత్రస్యాద్యంతయో స్తథా ॥ ఏతయా జ్ఞాతయా నిత్యం వాఙ్మయం విదితంభవేత్ । ఉపాసితం భవేత్తేనవిశ్వం భువనసప్తకమ్ ॥ ఏతయా- త్రిరూపయా గాయత్ర్యా. శౌనకః- కృతోత్థానాకరౌ ప్రాత స్సాయంచాధోముఖౌ కరౌ ॥ (ఆశ్వమేధికే- తస్మాదష్టాక్షరం మంత్రం మన్నక్తై ర్వ్రతకల్మషైః । సంధ్యాకాలేతు జప్తవ్యం సతతంచాత్మ శుద్ధయే ॥ అన్యేషామపి విప్రాణాం కిల్బిషంహి ప్రణశ్యతి । ఉభేసంధ్యే ప్యుపాసీత తస్మా ద్విప్రో విశుద్ధయే ॥)

మధ్యే స్కంధభుజాభ్యాంతు జప ఏవముదాహృతః ॥ రత్నాకరే- అంగుళీ నవియుజ్యేత కించిదాకుంచితే తలె। అంగుళీనాం వియోగేతు ఛిద్రేషు స్రవతే జపః ॥ స్మృత్యర్థసారే- రత్నాకరే- అధోహస్త స్తుపైశాచో మధ్యహస్తస్తు రాక్షసః। బద్ధహస్తస్తు గాంధర్వ ఊర్ధ్వహస్తస్తు దైవతమ్ ॥ అత స్స్కంధభుజయోర్మధ్యే కరౌకృత్వా జపః కార్య ఇత్యర్థః. బ్రహ్మే- మనః ప్రహ్లాదనం శౌచం మౌనం మంత్రార్థచింతనమ్ । అవ్యగ్రత్వ మనిర్వేదో జపసంపత్తిహేతవః ॥ భరద్వాజః- నిష్ఠీవనం జృంభణం క్రోధం నిద్రాలస్యక్షుధామదాః । పతితశ్వాంత్యజాలోకా ద్వదశైతే జపవైరిణః ॥ వ్యాసః- నప్రక్రమన్ నచహసన్ నపార్శ్వ మవలోకయన్ । నాపాశ్రితో న జల్పంశ్చ న ప్రావృతశిరాస్తథా ॥ నపదా పద మాక్రమ్య నచైవహి తథాకరౌ । నచా సమాహితమనా నచ సంశ్రావయన్ జపేత్ ॥ అపాశ్రితః- స్తంభాద్యాశ్రితః. హోమః ప్రతిగ్రహోదానం భోజనాచమనె జపః । బహిర్జానుః నకార్యాణి సాంగుష్ఠాని సదాచరేత్॥ నారదః- శ్వశూద్రపతితాంశ్చైవ రాజసభంచ రజస్వలామ్ । దృష్ట్వా తోయ ముపస్పృశ్య భాష్య స్నాత్వా పునర్జపేత్ ॥ చంద్రికాయాం- జపకాలె నభాషేత వ్రతహోమాదికేషుచ । ఏతేష్వేవావసక్తంతు యద్యాగచ్ఛే ద్ద్విజోత్తమః ॥ అభివాద్య తతో విప్రం యోగక్షేమంచ కీర్తయేత్ । ధావత స్తిష్ఠతశ్చైవ స్వేచ్ఛయా కర్మకుర్వతః ॥ సంఖ్యాంచైవోపవీతేన జపహోమాది నిష్ఫలమ్॥ తిష్ఠతఇతి గాయత్రీ వ్యతిరిక్త విషయమ్. యత్త్విదం మానవం అర్ద్రవాసాస్తు యః కుర్యా జ్జపహోమా ప్రతిగ్రహమ్ । సర్వం తద్రాక్షసం విద్యాత్ బహిర్జానుచ యత్కృతమ్ ॥ ఏతత్ స్థలవిషయమ్ ॥ యదిస్యా త్క్లిన్నవాసావై వారిమధ్యగతో జపేత్ । అన్యథాతు శుచౌ భూమ్యాం దర్భేషు సుసమాహిత" ఇతి వ్యాస

స్మరణాత్. యాజ్ఞవల్క్యోక్తం "మతిమాన్నకదాచిత్తు గాయత్రీ ముదకే జపేత్ । గాయత్ర్యగ్నిముఖీ ప్రోక్తా తస్మాదుత్తీర్య తాం జపేత్ ॥ ఇతీదం సర్వదా జలే గాయత్రీ జపనిషేధపరః· అతో వ్యాసవచన మాపద్విషయమ్. శాండిల్యః- ప్రదక్షిణే ప్రణామే చ పూజాయాం హవనే జపే । న కంఠావృతవస్త్రస్స్యాద్దర్శనే గురుదేవయోః ॥ ఆచార్య మేకభక్తంచ భగవన్మందిరే ఒంజలిమ్ । అశ్వత్థ మగ్ని మకనంచ పృష్ఠీకృత్య జపే న్నతు ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః- గృహేత్వేకగుణం ప్రోక్తం నద్యాదౌ ద్విగుణం భవేత్ । గవాం గోష్ఠే దశగుణ మగ్న్యగారే శతాధికమ్ ॥ సిద్ధక్షేత్రేషు తీర్థేషు దేవతాయాస్తు సన్నిధౌ । సహస్రశతకోటిస్స్యా దనంతం విష్ణుసన్నిధౌ ॥ నారదః-జపస్య గణనాం ప్రాహుః పద్మాక్షైర్భక్తిసాధనమ్ । జపేత్తు తులసీకాష్ఠైః ఫల మక్షయ ముచ్యతే ॥ అథాంగుళీభిరేవాపి జప మప్యహ మాచరేత్ । ప్రారభ్యానామికాయాస్తు మధ్యమే పర్వణి క్రమాత్ । తర్జనీమూలపర్యంతం జపేద్దశసు పర్వసు ॥ మధ్యమాంగుళి మూలేతు యత్పర్వద్వితయం భవేత్ । తం వై మేరుం విజానీయా జ్జపే తన్నాతిలంఘయేత్ ॥ పితామహః- అచ్ఛిన్నపాదాగాయత్రీ బ్రహ్మహత్యాం ప్రయచ్ఛతి । ఛిన్నపాదాతు గాయత్రీ బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి ॥ సంవర్తః- గృహస్థో బ్రహ్మచారీచ శతమష్టోత్తరం జపేత్ । వానప్రస్థో యతిశ్చైవ జపే దష్టసహస్రకమ్ ॥ అష్టోత్తరసహస్రమిత్యర్థః. యోగయాజ్ఞవల్క్యః- సహస్రకృత్వ స్సావిత్రీం జపే దవ్యగ్రమానసః । శతకృత్వోపివాసమ్యక్ ప్రాణాయామపరోయది ॥ సప్తవ్యాహృతి పూర్వాంచ దాద్యంత ప్రణవాన్వితామ్ । మనసాతు జపేచ్చైవ దశకృత్వో వరస్మృతః ॥ సహస్రజపవత్ప్రాణాయామోత్త శతజపవచ్చ సప్తవ్యాహృతి పూర్వాం శిరసాయుక్తాం గాయత్రీం

జపేద్యది ఏషదశకృత్వోపి జపోముఖ్య ఇత్యర్థః. ఏవం వికల్పః కాలనైర్మల్యాద్యపేక్షయా వ్యవస్థాప్యః. తథా బోధాయనః- అశక్తస్య గాయత్ర్యామేవ శతకృత్వః ప్రణవవ్యాహృతి సంభేదవిశేషేణ దశ కృత్వోవా గాయత్త్రీమేవ సహస్రపరమో భవేదితి.

అథ జపానంతరం వ్యాఖ్యా మనుసంధాయ త్రిః ప్రాణానా యమ్య అష్టౌముద్రాః ప్రదర్శ్య- సుముఖం జ్ఞానయోనీచ మత్స్యాసనం భారపఙ్కజే । లిఙ్గనిర్వాణ ముద్రేచ అష్టౌముద్రాః ప్రకీర్తితాః ॥ ఉత్తమేతి గాయత్త్రీ ముద్వాస్య ॥ అత్ర పితామహః- ఏవం జప్త్వా యథాశక్తి సూదితేతు దివాకరే । ఉత్తమేత్యనువాకేన ఉద్వాస్య తు యథాక్రమమ్ ॥ ఉత్తమ ఇత్యనువాకస్య వామదేవఋషిః అనుష్టుప్ఛందః గాయత్త్రీదేవతా ఉద్వాసనె వినియోగః ॥ అథ తురీయ ముపస్థాయ "ఏకపదీ ద్విపదీ త్రిపదీ చతుష్పద్యపద సినహి పద్యసె నమస్తెస్తుతురీయాయ దర్శతాయ పదాయ" ఇత్యంతె తు రీయపాద ముక్త్వా 'మాప్రాప' దితివదేత్. మిత్రస్యేత్యాదినా గాయత్త్రీ ముపస్థాయ- మిత్రస్యేత్యాదె రుపస్థానార్థ మంత్రస్య విశ్వామిత్రఋషిః గాయత్త్రీ త్రిష్టుప్ఛందః మిత్రోదేవతా ఉపస్థానె వినియోగః- సంధ్యాద్యా నమస్కృత్య పరిదక్షిణం ప్రక్రమ్య అభి వాద్య పునః ప్రాచ్యాదిదిశో నమస్కృత్య ప్రదక్షిణంచ ప్రక్రమ్య 'ధ్యేయస్సదే' తి రవిమధ్యే భగవంతం ధ్యాత్వా 'శంఖచక్రే'తిప్రార్థ్య దండవత్ప్రణమ్య 'తద్విష్ణో' రిత్యాత్మానం భగవతి సమర్ప్య పునర ప్యభివాదయేత్. అత్రపితామహః- పరమాత్మనమాత్మానం భావ యిత్వా ద్విజోత్తమః । ఆత్మానమాత్మనాధ్యాత్వాహ్యాత్మన్యే వోప సంహరేత్ ॥ ఆత్మానం- స్వం, ఆత్మనా- మనసా, ఆత్మని- పరమాత్మని, ఉపసంహరేత్ - సమర్పయేత్. తథావ్యాసః- నివేద యీతచాత్మానం విష్ణావమలతేజసి । తదాత్మా తన్మనా శ్శాంత

స్తద్విష్ణో రితిమంత్రతః ॥ భరద్వాజః- కర్ణయుగ్మం స్వహస్తాభ్యాం స్పృష్ట్వా జానుద్వయాదికమ్ । చరణాఙ్గుష్ఠపర్యంతం సంమృజ్యాథ శనైశ్శనైః ॥ దక్షిణోత్ర సముం బాహుం దక్షిణం ప్రసార్య చ । బాహూపరిశిరోనమ్య ముక్తం తదభివాదనమ్ ॥ ఇత్యేతద్భాషణం యత్తత్ మంత్రం స్యాదభివాదనే ॥ స్మృత్యర్థసారే- సావిత్ర్యాది క్రియాః స్నాత్వా ఆదిత్యాభిముఖశ్చరేత్ । జపస్థానా న్న నిర్గచ్ఛే ద్దేవతాసన్నిధౌ క్వచిత్ ॥ ప్రదక్షిణనమస్కారా న్న కుర్యా ద్దేవతాలయే ॥ హారీతః- ఆర్ద్రవాసా జలే కుర్యా త్తర్పణాచమనే జపమ్ ॥ ఉపస్థానేచ నిర్గచ్ఛే ద్ద్విజస్సమేత్తు ప్రదక్షిణమ్ ॥

అథ ఉత్తమ ఇత్యాదీనాం వ్యాఖ్యానమ్.

హే దేవి? భూమ్యాం పర్వతమూర్ధని ఉత్తమే శిఖరే చ, బ్రాహ్మణేభ్యో హ్యనుజ్ఞానం- బ్రాహ్మణా ననుజ్ఞాయ, అనుగృహ్య, భూమ్యాదిషు యత్ర పూర్వస్థాసి, యథాసుఖం- యథాగతం, తత్ర గచ్ఛ.

మిత్రస్యేత్యస్య; మిత్రః- త్రాతా, తస్య భగవతః, చర్షణీ శబ్దేన జ్ఞానవన్త ఉచ్యన్తే, చర్షణీనాం ధర్తా ధృత్ తస్య చర్షణీ ధృతః దేవస్య- క్రీడాయతస్తస్య భగవతః, శ్రూయత ఇతి శ్రవో యశః, సానసిం- సమ్యక్ నమస్కార్యం, సత్యం- కాలాంతరేపి నాశ రహితం, చిత్రశ్రవస్తమం- ఆశ్చర్యచేష్టానుబంధితయా శ్రావ్యతమం, భగవతో యశస్తామీత్యధ్యాహృతేన వాక్యపూరణమ్. మిత్రో- భగవాన్, జనాన్- పూర్వకర్మ ప్రకర్షేణజానన్సన్, తదనుసారేణ ఉత్తరత్రకర్మసు, యాతయతి-యోజయతి, ప్రేరయతీత్యర్థః. మిత్రో దాధార పృథివీ ముతద్యాం- పృథివీం ద్యాంచ మిత్రఃఖలు దాధార, మిత్రః కృష్టీరనిమిషాభిచష్టే- కృష్టీః- ప్రజాః, అనిమిషా- బుద్ధస్సన్, మిత్రఏవ అభిచష్టే- ప్రకాశయతి, సత్యాయహవ్యం

ఘృతవన్విధేమ- సత్యామా- విశ్వాాయ భగవతే, ఘృతమిశ్రమ న్నంవిధేమ, ఘృతవదితి కాయకీవృత్తిః శ్రవస్తా మితివాచికీ వృత్తి రుక్తా. మిత్రోజనా నిత్యాదినా తద్గుణానుసంధానె మానసీవృత్తిః. ఏవం కరణత్రయస్యాపి సాఫల్యమాపాదితమ్. ప్రసమిత్రేత్యాది-ప్ర- [illegible]- [illegible]త- [illegible]ర్తః- అ[illegible]- ప్రయస్వాన్- రుః- తె- ఆదిత్య- శిక్షతి- వ్రతేన ఇతి పదచ్ఛేదః. హేమిత్ర- ఆదిత్య, యోమర్తః- మర్త్యః, వ్రతేనయుక్తః, భగవంత మనారాధ్య నభోక్ష్యఇతి నియమెన యుక్తః, తె- తుభ్యం, శిక్షతి- అన్నాదినా ఉపచర తీత్యర్థః, ప్ర- ప్రకర్షేణ, ప్రయస్వాన్- పయః- అన్నం, అన్నాదిసంపద్యుక్తః అస్తు- భూయాదిత్యర్థః. యస్తు భగవదారాధన మకృత్వా నభో క్ష్య ఇతి నియమయుక్తః కరోతి తస్య భగవాన్ పురుషోత్తమః పరికృప్త మన్నం బలిహరసుభగా పరియచ్ఛతీతి హృదయమ్. "అహ మన్న మన్న మదంతి మద్మి" ఇతి శ్రుతేః. భగవదారాధనస్య అతి క్షుద్రా న్నమాత్రఫలకల్పనాచ నాత్యంత ముపపన్నమ్. నహన్యతె న జీయతెత్వోతః- త్వా- త్వయా, సమ్యగారాధనప్రీతేన, ఉతః- రక్షితః, కెనాపిజంతునా నహన్యతె నజీయతె- శత్రాదిభి ర్జేతుంన శక్యతె, అనెన యావత్ప్రిప్త్యాప్తి ఆధ్యాత్మికాది దుఃఖేభ్యో భగ వాన్ రక్షతీతిభావః, నైనం అగంహో అశ్నోత్యంతితోనదూరాత్- అంహః- పాపం, దూరస్థంవాంతికస్థంవా నాప్నోతీత్యర్థః.

అథాభివాదనవిధిః.

భరద్వాజః- ఏవం సంధ్యాముపాస్యాథ పితరౌ వగ్రజా స్గురూన్ । త్రివర్షపూర్వాన్ శిష్టాంశ్చ పార్శ్వస్థా నభివాదయెత్ ॥ అత్రాభివాదనె ఉచ్ఛిష్టసూతకా శౌచాదియుక్తం ధావంతం ధన గర్వితం వృషలారూఢ మశౌచస్థం భారముద్వహంతం దూరస్థం తై

లాధ్యక్తం వికర్మస్థం పతిత మవైష్ణవం కర్మచండాలంచ నాభివాదయేత్ ॥ అవైష్ణవనమస్కారా దవమానాచ్చ కేశవే । వైష్ణవే పరివాదాచ్చ పతత్యేవ నసంశయః ॥ అత్రిస్మృతిదన్త్వా- పితాచ మాతాచ పితామహాశ్చ జ్యేష్ఠః పితృవ్యః శ్వశుర స్తథాగ్నిదః ॥ మాతామహో హ్యుపకమాతులాశ్చ మాన్యాస్సుర్ గేతే క్రిమశో అభివాద్యాః ॥ స్వనామపూర్వం పరికీర్త్య పశ్చా దోర్భిశబ్దము చ్చార్య గురోస్తు శిష్యః । వ్యత్యస్య పాణిం పరిలభ్య పాదౌ పిధాయ కర్ణౌ వభివాదయీత ॥ సమిత్కుశాన్యంబకృతాన్నమాజ్యం పుష్పాణి ధృత్వా చ తథానసంతం । విముక్తకేశంచ జపంచ హోమం కుర్వాణ ముత్సక్తశిర స్తథుస్సు ॥ తిష్ఠంత మశ్నంత మథైక హస్తా దుపాసనాంచ ప్రతిముచ్య హ్యష్టమ్। ఆవెష్ట్య వస్త్రేణ శిరః పరిష్కృస్తం నచాభివాద్యే త్పతితం శవంచ ॥ ఋత్విక్పితృవ్యశ్వశుర మాతులానాం యవీయసామ్ । ప్రవయాః ప్రథమం కుర్యాత్ప్రత్యు త్థానాభిభాషణమ్ ॥ ఆయుష్మాన్ భవసౌమ్యేతి వాచ్యోవిప్రో ఒభివాదనే । అకారశ్చాస్య నామ్నాన్తే, వాచ్యః పూర్వాక్షరః ప్లుతః ॥ క్షత్రవైశ్యాభివాదేన ప్రాయశ్చిత్తం కథం భవేత్ ॥ బ్రాహ్మణానాం దశాష్టౌ వా అభివాద్య విశుద్ధ్యతి ॥ అభివాద్య ద్విజ శ్శూద్రం సచేల స్నానమాచరేత్ । బ్రాహ్మణానాం శతం సమ్యగభివాద్య విశుద్ధ్యతి ॥ అర్చయేత్పుండరీకాక్షం దేవం వాపి త్రిలోచనమ్ బ్రాహ్మణంవా మహాభాగ మభివాద్యవిశుద్ధ్యతి ॥ అన్యత్ర- ఉదక్యాం సూతికాం నారీం భర్తృఘ్నీం గర్భఘాతినీమ్ । అభివాద్య ద్విజో మోహా దహోరాత్రేణ శుద్ధ్యతి ॥

యతివిషయె విశేషః.

ఋషిధర్మసముచ్చయె- స్వధర్మస్థాన్ యతీన్వృద్ధాన్ దేవాం

శ్చ ప్రణమే ద్యతిః । నాన్యమాశ్రమిణం కించిత్ ప్రశస్తమపి తం నమేత్ ॥ తథాఽన్యత్రాపి- అష్టాదశకలాయుక్తాన్ బ్రహ్మజ్ఞానేన మండితాన్ । వానప్రస్థగృహస్థాదీన్ ననమస్యే ద్యతిః క్వచిత్ ॥ పూర్వాగారనసంమూథాన్ పితరం మాతరం గురుమ్ । అంగుళ్యా ఉపిచ సంభాష్య కుంభీపాకే పతే ద్యతిః ॥ శ్రీయో (భిక్షు) ర్భిక్షున్ గృహస్థానాం నకుర్యాత్ ప్రతివందనమ్ । నాశిషోవా ప్రయుంజీత నారాయణపదం పఠేత్ ॥ వరం స్వప్రాణహరణం వరం భార్యాపరిగ్రహః । వరం రాజానుసరణం గృహస్థప్రతివందనాత్ ॥ పచంత మపచో దృష్ట్వా బ్రహ్మజ్ఞానయుతం శుచిమ్ । ప్రత్యుత్థానాదికం కించి న్నకుర్యాచ్చ కదాచన ॥ సంగ్రహే- యతేః ప్రతినమస్కారం మనసా యో ఽభివాంఛతి । శ్వానయోనిశతం ప్రాప్య కల్పాంతం నరకం వ్రజేత్ ॥ యతిభ్యో వందనం పూజాం గృహస్థో యది వాంఛతి । చండాలత్వ మవాప్నోతి మృతో నిరయ మాప్నుయాత్ ॥ వారాహే- ఏకహస్తప్రణామాచ్చ ఏకస్మాచ్చ ప్రదక్షిణాత్ । యతేరేక నమస్కారా ద్ధంతి పుణ్యం పురాకృతమ్ ॥ సంగ్రహే- త్రిదండధారిణం భిక్షుం నమస్కారత్రయేణ చ । అభ్యాన్దైవ స్తోషయే ద్విద్వాన్ బ్రహ్మభావేన సర్వదా ॥ అనేక సప్తతంతుర్వా వేదవేదాంగపారగః । యతేర్దర్శనమాత్రేణ నమస్కాత్రియం చరేత్ ॥ విష్ణో ర్వ్రతైస్తు మమనామూలేన మహతాపి యః । నమస్కారత్రయం కుర్యా చ్ఛాశ్వతీం ముక్తి మాప్నుయాత్ ॥ శ్రీపాంచరాత్ర రహస్యామ్- దేవతాప్రతిమాం దృష్ట్వా యతించాపి త్రిదండినమ్ । నమస్కార మకుర్వాణ ఉపవాసేన శుద్ధ్యతి ॥ ఇదం పాతిత్యాదిదోషరహిత విషయమ్. తద్యుక్తస్య తు దర్శనస్యైవ దోషస్మరణా న్నమస్కారాదికం త్యాజ్యమేవ. తథా యతిధర్మసముచ్చయే- భూమి ర్గావో హిరణ్యం వా యతే

ర్యస్య పరిగ్రహః । తాప్యసేం కర్మలం స్పృ(దృ)ష్ట్వా సవాసా జల మావిశేత్ ॥ యతిర్ద్వ్రాస్యం పతతి బ్రహ్మజ్ఞానయుతోఽపి సన్ । ధీపూర్వరేతోత్సర్గో తథా ధాతుపరిగ్రహాన్ ॥ యతిహస్తగతం ద్రవ్యం యో గృహ్ణాతి నరః క్వచిత్ । స మూఢో నరకం యాతి తేన పాపేన కర్మణా ॥ రాత్రిస్నానంచ యానంచ స్త్రీకథా లౌల్యమేవచ । మంచకం శుక్లవస్త్రంచ యతీనాం పతనంహి షట్ ॥

అథ సంధ్యాదినిత్యలోపప్రాయశ్చిత్తమ్.

శంఖః- సంధ్యాది నిత్యలోపేతు దిన మేక మభోజనమ్ । దిన ద్వయే త్రిరాత్రంస్యాత్కృచ్ఛ్రార్ధంతు దినత్రయే ॥ దశాహే కృచ్ఛ్ర మేకంస్యా దూర్ధ్వం చాంద్రాయణం భవేత్ । చాంద్రాయణం పరాకంచ మాసాదూర్ధ్వం విధీయతే ॥ తతోఽప్యేవం ప్రకల్ప్యం స్యా ద్వ్యాసస్య వచనం యథా ॥ అగ్నికార్య పరిభ్రష్టా స్సంధ్యోపాసన వర్జితాః । వేదంచ యోఽనధీయానా స్సైనర్వే వృషలాః స్మృతాః ॥ గాయత్ర్యష్టశతంచైవ ప్రాణాయామత్రయం తథా । ప్రాయశ్చిత్త మిదం ప్రోక్తం నియమాతిక్రమేకృతే ॥ పులస్త్యః- అకాలేచ త్కృతం కర్మ కాలం ప్రాప్య పునః క్రియా । కాలాతీతంతు యత్కుర్యా దకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥ సంవర్తః- విధినాఽపి కృతా సంధ్యా కాలాతీతా ఽఫలాభవేత్ । అయమేహి దృష్టాంతో వంధ్యాస్త్రీ మైథునంయథా ॥ మనుః- వేదోదితం స్వకం కర్మ నిత్యం కుర్యా దతంద్రితః । తద్ధి కుర్వన్ యథా శక్తి ప్రాప్నోతి పరమాం గతిమ్ ॥

ఏవం సంధ్యాముపాస్య ధారశక్త్యాదీన్ ప్రణవాది నమోంతాన్ తత్తన్మంత్రేణ తర్పయిత్వా దేవాన్ ఋషీన్ పిత్రూన్ స్భగవ

దాత్మకాన్ ధ్యాత్వా సంతర్ప్య ద్విరాచమ్య ఆవాహిత తీర్థమం త్రాంశ్చ ఆత్మని సమారోప్య అఘ్యుక్షణ మాదాయ స్వగృహం ప్రవిశేత్ ॥

అత్రవంగీశ్వరః- గాయత్రీ జపపర్యంతం మంత్రాచమనపూర్వకమ్ । సాఘ్యం కర్మాఖిలం సాధు సమాప్యచ యథావిధి ॥ తతః స్వకర్మభోక్తార మాదిత్యాంతరవస్థితమ్ । ఉపస్థాయ స్వకై ర్మంత్రై ర్నారాయణ మతంద్రితః ॥ తత ఆధారశక్త్యాదీన్ తర్పయిత్వా స్వనామభిః । నమోంతైః ప్రణవప్రాప్తైః నిష్పీడ్య స్నానశాటికామ్ ॥ ఆవాహితాంశ్చ గంగాద్యాం స్తత్తన్మంత్రగణాం స్తథా । అనుజ్ఞాప్య సమారోప్య స్వాత్మన్యేవ సమాహితః ॥ ఇతి. తథా హారీతః- తత స్సంతర్పయే ద్విష్ణుం మంత్రరత్నేన మంత్రవిత్ । శత వారం సహస్రంవా తులసీమిశ్రితై జలైః ॥ వైకుంఠపార్షదం పశ్చా త్తర్పయేచ్చ యథావిధి । అనంతవిహగశాది దేవతానా మనుక్రమాత్ ॥ ఏకైక మంజలిం దత్వా పశ్చా దాచమనం చరేత్ ॥ వసిష్ఠః- తర్పయే స్మంత్రరత్నేన భక్త్యా దేవం జనార్దనమ్ । తదీయాం స్తర్పయే త్పశ్చా న్నిత్యా న్ముక్తాంశ్చ దేవతాః ॥ అన్య శేషత్వేన భావేన దేవాదీనపి తర్పయేత్ । నిష్పీడ్య స్నానవస్త్రంతు పునరాచమనం చరేత్ ॥

ఆధారశక్త్యాదితర్పణక్రమః.

ఓం ఆధారశక్త్యైనమః, ఓం ప్రకృత్యైనమః, ఓం అఖిలజగదాధారాయ కూర్మరూపిణే నారాయణాయ నమః, ఓం అనంతాయ నాగరాజాయనమః, ఓం భూం భూమ్యైనమః, ఓం శ్రీవైకుంఠాయ దివ్యలోకాయ నమః, ఓం శ్రీవైకుంఠాయ దివ్యజనపదాయనమః ఓం శ్రీవైకుంఠాయ దివ్యనగరాయ నమః, ఓం శ్రీవైకుంఠాయ

దివ్యవిమానాయనమః, ఓం ఆనందరూపిణే దివ్యరత్నమంటపాయ నమః, ఓం ఆనందాస్తరణాయనమః, ఓం ధర్మాయనమః, జ్ఞానాయనమః, ఓం వైరాగ్యాయనమః, ఓం ఐశ్వర్యాయనమః, ఓం అధర్మాయనమః, ఓం అజ్ఞానాయనమః, ఓం అవైరాగ్యాయనమః, ఓం అనైశ్వర్యాయనమః, ఓం ఏభిః పరిచ్ఛిన్నతనవే సదాత్మకాయ పీఠభూతాయానంతాయ నాగరాజాయనమః, ఓం పద్మాయనమః, ఓం సూర్యమండలాయనమః, ఓం సోమమండలాయనమః, ఓం వహ్నిమండలాయనమః, ఓం విమలాయై చామరహస్తాయైనమః, ఓం ఉత్కర్షిణ్యై చామరహస్తాయైనమః, ఓం జ్ఞానాయై చామరహస్తాయైనమః, ఓం క్రియాయై చామరహస్తాయైనమః, ఓం యోగాయై చామరహస్తాయైనమః, ఓం ప్రహ్వ్యై చామరహస్తాయైనమః, ఓం సత్యాయై చామరహస్తాయైనమః, ఓం ఈశానాయై చామరహస్తాయై నమః, ఓం అనుగ్రహాయై చామరహస్తాయైనమః, ఓం జగత్ప్రకృతయె యోగపీఠాయనమః, ఓం జగత్ప్రకృతయె దివ్యయోగపర్యంకాయనమః, ఓం సహస్రశీర్షాణయానంతాయ నాగరాజాయనమః, ఓం పాదపీఠాయనమః, ఓం అస్మద్గురుభ్యో నమః, ఓం అస్మత్పరమగురుభ్యో నమః, ఓం అస్మత్సర్వగురుభ్యోనమః, ఓం నమోనారాయణాయ నమః, ఓం శ్రీం శ్రియై నమః, ఓం భూం భూమ్యైనమః, ఓం నీం నీళాయైనమః, ఓం కిరీటాయమకుటాధిపతయె నమః, ఓం కిరీటమాలాయై ఆపీడాత్మనేనమః, ఓం దక్షిణకుండలాయ మకరాత్మనె నమః, ఓం వామకుండలాయ మకరాత్మనే నమః, ఓం వైజయంత్యై వనమాలాయై నమః, ఓం శ్రీవత్సలాస్యైనమః, ఓం హారాయసర్వాభరణనాయకాయ నమః, ఓం శ్రీవత్సాయ శ్రీనివాసాయ నమః, ఓం శ్రీకౌస్తుభాయ దివ్యరత్నాధిపతయె నమః, ఓం కాంచీగుణోజ్వలాయ దివ్యపీతాంబరాయనమః, ఓం సర్వేభ్యో భగవద్దివ్య

భూషణేభ్యో నమః, ఓం సుదర్శనాయ హేతిరాజాయనమః, ఓం నందకాయ ఖడ్గాధిపతయె నమః, ఓం పద్మాయనమః, ఓం పాంచజన్యాయ శంఖాధిపతయెనమః, ఓం శార్ఙ్గాయ చాపాధిపతయే నమః, ఓం కౌమోదక్యై గదాధిపతయే నమః, ఓం సర్వేభ్యో భగవద్దివ్యాయుధేభ్యో నమః, ఓం సర్వాభ్యో భగవత్పాదారవిందసంవాహినీభ్యో నమః, ఓం సర్వేభ్యో భగవత్పరిచారకేభ్యో నమః, ఓం అనంతాయ నాగరాజాయ నమః, ఓం వాం వారుణ్యైనమః, ఓం కాం కాంత్యైనమః, ఓం భగవత్పాదుకాభ్యాం నమః, ఓం సర్వేభ్యో భగవత్పరిజనేభ్యోనమః, ఓం సర్వేభ్యో భగవత్పరిచ్ఛదేభ్యోనమః, ఓం వైం వైనతేయాయనమః, ఓం రుద్రాణ్యైనమః, ఓం సుకీర్త్యైనమః, ఓం విం విష్వక్సేనాయనమః, ఓం సుం సూత్రవత్యైనమః, ఓం గం గజాననాయనమః, ఓంజం జయత్సేనాయనమః, ఓం హం హరివక్త్రాయనమః, ఓం కం కాలప్రకృతిసంజ్ఞాయనమః, ఓం సర్వేభ్యో విష్వక్సేన పరిజనేభ్యోనమః, ఓం చండాయ ద్వారపాలాయనమః, ఓంప్రచండాయ ద్వారపాలాయనమః, ఓంభద్రాయ ద్వారపాలాయనమః, ఓం సుభద్రాయ ద్వారపాలాయనమః, ఓం జయాయ ద్వారపాలాయనమః, ఓం విజయాయ ద్వారపాలాయనమః, ఓం ధాత్రే ద్వారపాలాయనమః, ఓం విధాత్రే ద్వారపాలాయనమః, ఓం సర్వేభ్యో భగవద్ద్వారపాలేభ్యోనమః, ఓం కుముదాయ గణాధిపతయే సవాహనపరివారప్రహరణాయనమః, ఓం కుముదాక్షాయగ + నమః, ఓం పుండరీకాయగ + నమః, ఓం వామనాయగ + నమః, ఓం శంకుకర్ణాయగ + నమః, ఓం సర్పనేత్రాయగ + నమః, ఓం సుముఖాయగ + నమః, ఓం సుప్రతిష్ఠితాయగ + నమః, (గణాధిపతయే సవాహన పరివార ప్రహరణాయనమ ఇత్యష్టభ్యో యోజనీయమ్) ఓం సర్వేభ్యో భగవత్పార్షదేభ్యోనమః.

అథాభ్యుక్షణవిధిః.

వృద్ధమనుః- తత స్సమ్యక్ ద్విరాచమ్య అభ్యుక్షణ ముదాహరేత్ । నవీనాఽభ్యుక్షణంజాతు విధిజ్ఞః కించిదాచరేత్ ॥ ప్రోక్షణరహితే గృహ ఇతి శేషః. అభ్యుక్షణం- ప్రోక్షణార్థం జలమ్, శాట్యాయనిః- అబ్జం హిరణ్మయం రౌప్యం దారవం మృణ్మయం దృఢమ్ । తామ్రం పత్రపుటం పుణ్యం పాత్ర మభ్యుక్షణాయవై ॥ పుణ్యగ్రహణాన్నిషిద్ధపాత్రనిషేధః. శైవాల వాలుకా దూర్వా తృణపర్ణాదిభిస్సైరపి । అభ్యుక్షణం నగృహ్ణీయా దాపస్తంబో ఽబ్రవీ న్మునిః ॥ పర్ణమత్ర ఏరండాది. నాళికాభిన్నపాత్రేణ కాంస్యపాత్రేణచైవహి । ప్రాణ్యంగం ఫలజేనాపి కుర్వ న్నాభ్యుక్షణం తతః ॥ నాళికా- వేణుమయీ, ప్రాణ్యంగం- శంఖశుక్త్యాది, ఫలజం- నాళికేరాది, యమః- పాత్రాద్విరహితం తోయ ముద్ధృతం సవ్యపాణినా । నతేన ప్రోక్షణం కుర్యా ద్వస్త్రనిష్పీడనేనచ ॥ శాట్యాయనిః- నాహరే దేకవస్త్రస్తు నావృతో నచకన్యకా । న పాణినా నవస్త్రేణ తోయ మభ్యుక్షణాయవై ॥ ప్రచేతాః- నాహరే దేకజాతిస్తు నశిశు నచకన్యకా । నానుపేతో నైకవస్త్రస్తోయమభ్యుక్షణాయవై ॥ ఏకజాతి- శూద్రః. పులస్త్యః- తేన ద్రవ్యాణ్యశేషాణి ప్రోక్ష్యాచమ్య పునర్గృహే । తతః కర్మాణి కుర్వీత సత్క్రియాశ్చ ద్విజోత్తమః ॥

అథ హోమవిధిః.

దక్షః- సంధ్యాకర్మావసానేతు స్వయం హోమో విధీయతే । స్వయంహోమే ఫలంయత్స్యా న్నతదన్యేన లభ్యతే ॥ హూయమానం తథా ఽన్యేన ఫలమర్ధం ప్రపద్యతే । ఋత్విక్ పుత్రో

గుహ భ్రాతా భాగినేయో ఽథవిట్పతిః ॥ ఏతైరపిహుతం య త్స్యాత్తద్ధుతం స్వయమేవతు ॥ విట్పతిః- జామాతా, ఋత్వి క్పుత్రో ఽథ పత్నీవా శిష్యోవా ఽథ సహోదరః । ప్రాప్యానుజ్ఞాం విశేషేణ జుహుయుర్వా యథావిధి ॥ వసిష్ఠః- స్వయమేవతు హోతవ్యం పత్నీవా పుత్రఏవవా । అంతేవాసీ కులీనోవా ఋత్వి గ్వా శుభలక్షణః ॥ భర్తుర్విప్రవాసె ఋత్విగాద్య భావె గోభిలః- “కామం గృహ్యేఽగ్నౌ పత్నీ జుహుయా త్సాయంప్రాత ర్హోమా” వితి. మనుః- అగ్నిహోత్రస్య శుశ్రూషాం సంధ్యోపాసనమే వచ । కార్యం పత్న్యా ప్రతిదినం బలికర్మచ నైత్యకమ్ ॥ సంధ్యో పాసనం- సాయంప్రాతర్హోమః. విష్ణుః- “స్వయ మహుత్వా నపరం యాజయే” దితి. చంద్రికాయామ్- అసమక్షంతు దంపత్యో ర్హోతవ్యం నర్త్విగాదినా । ఉభయోరసమక్షంతు భవేద్ధుత మనర్థకమ్ ॥ మనుః- నైవకన్యా నయువతి ర్నాల్పవిద్యో నబాలి శః । హోతాస్యా దగ్నిహోత్రస్య నార్తోనాసంస్కృతో ఽశుచిః ॥ బృహస్పతిః- సూతకే మృతకేచైవ అశక్తౌ శ్రాద్ధభోజనే । ప్రవాసా (ప్రసవా) దినిమిత్తేషు హావయే న్నతుహావయేత్ ॥

అథ హోమకాలనిర్ణయః.

మనుః- ఉదితే ఽనుదితేచైవ సమయాధ్యుషితే తథా । స ర్వథా వర్తతే యజ్ఞ ఇతీయం వైదికీశ్రుతిః ॥ గ్రహర్క్షయుక్తో ఽనుదితో నక్షత్రార్క వివర్జితః । సమయాధ్యుషిత స్సార్క ఉదిత స్త్రిషు హోమయేత్ ॥ ఉశనాః- అర్ధమండల సంప్రాప్తే భానా వనుదితే హుతమ్ । తస్మి న్నస్తంగతే హోమో భవేదుదిత హోమినః ॥ సాయ మర్ధమండలం ప్రాప్తే ఽర్కే ఽనుదిత హోమపక్షే, హుతం- హోమః, కార్యః, ఉదితహోమపక్షే తస్మిన్న

స్తంగతే హోమో భవే దిత్యర్థః. ఏకేతూదిత హోమాః స్యు రన్యే ఽనుదితహోమినః । అన్యే భోజనహోమాశ్చ పక్షహోమా స్తథాపరే ॥ పక్షహోమా ఇత్యాది శ్రౌతహోమవిషయమ్. ఆశ్వలాయనః- ప్రదోషాంతో హోమకాల స్సాయం సంగవాం తః ప్రాత' రితి. అయం ముఖ్యకాలః. గౌణకాలమాహ- గోభిలః- "అథ యది గృహ్యే ఽగ్నౌ సాయం ప్రాతర్హోమయో దర్శపూర్ణమాసయో ర్వా హవ్యం హోతారం వా నాధిగచ్ఛేత్త త్కథం కుర్యా దాసాయమాహుతేః ప్రాతరాహుతి నాత్యేతి. ఆప్రాతరాహుతే స్సాయమాహుతి ర్నాత్యేతి, అమావాస్యాయాః పౌర్ణమాసీ నాత్యేతి, ఆపౌర్ణమాస్యా ఽమావాస్యా యా నాత్యేతీ" తి.

హవిష్యనిర్ణయః.

కాత్యాయనః- కృత మోదనసక్త్వాది తండులాదికృతాకృతమ్ । వ్రీహ్యాదిచాకృతం ప్రోక్త మితిహవ్యం త్రిధా బుధైః ॥ బృహస్పతిః- ప్రస్థధాన్యం చతుష్షష్టే రాహుతేః పరికీర్తితమ్ । తిలానాంతు తదర్ధం స్యా త్తదర్ధం స్యా ద్ఘృతస్యతు ॥

సమిదిధ్మనిర్ణయః.

పలాశ ఖదిర శమీ రోహీతాశ్వత్థార్క వేతసాద్యా స్సమిధో గ్రాహ్యాః, నాంగుష్ఠా దధికస్థూలా అత్వచా ప్రాదేశాన్యాధికా గ్రాహ్యాః, కోవిదార విభీతక కపిత్థామలక నీప నింబ కురంజ తిలక శాల్మలి శ్లేష్మాతకాద్యా వర్జ్యాః ॥ పక్షస్సిద్ధాస్తు పాలాశా ఔదుమ్బరదినత్రయమ్ । త్రిదినం పిప్పలానాంతు అపామార్గంతు తద్దినమ్॥ ఖదిరార్కశమీదూర్వాకుశాస్త్వలికే స్స్మృతాః ॥ స్కాందే- తు

లసీకాస్థయుక్తే ఽగ్నౌ జుహ్వతా మక్షయం ఫలమ్ । హవి ష్షైవ శాత్వక్వం విష్ణో రాసంస్రా మన్నతె ॥ వృద్ధహారీతః- దేవా నా శర్వణం హోమః బలికర్మచ భోజనమ్ । అర్చనం మార్జనం కుర్యా ద్దైవతీర్థేన సర్వదా ॥ విష్ణుః- అప్రిబుద్ధే సహామేవా జుహుయా ద్యో హుతాశనె । యజమానో భవె దంధ స్సో ఽము త్రేతిచ నశ్రుతిమ్.

శ్రౌతపూర్వత్వాది విధిః.

భరద్వాజః- హోమం వైతానికం కృత్వా స్మార్తం కుర్యా ద్విచక్షణః ॥ వైతానికం- శ్రౌతమ్, గార్గ్యః- కృతదారో న వైతి ష్ఠే త్క్షణమ ప్యగ్నినావినా । తిష్ఠేత చేద్ద్విజో వ్రాత్య స్తథాత్వతు పతితో భవేత్ ॥

పాత్రతోయస్పర్శవిధిః.

హోమే పర్యుక్షణె శ్రాద్ధె సంధ్యాకర్మసు మార్జనె । అచామే భోజనె పాత్రం తోయం వామెన సంస్పృశేత్. ॥

అథ పునరాధాననిమిత్తమ్.

కాత్యాయనః- వివాహాగ్ని ర్యది సభార్యశ్చే త్సీమా ముల్లంఘ్య గచ్ఛతి । హోమకాల వ్యపేతస్య పునరాధాన మిష్యతె ॥ శౌనకః-అగ్నా వనుగతె యత్ర హోమకాలద్వయం వ్రజేత్ । ఉభయో ర్వ్రవాసేతు లౌకికో ఽగ్ని ర్విధీయతే ॥ అనుగతె- వర్తమానె, ఏతచ్చ హోమకాల ద్వయాత్యయే పునరాధాన విధానం సమిదాత్మ సమారూఢాగ్ని విషయమ్ ॥ "ధార్యమాణ శ్చతూరాత్ర మహూయమానో ఽగ్ని ర్లౌకిక స్సంపద్యత"ఇతి ఆపస్తంబెన విశేష

స్మరణాత్; అగ్న్యుక్తి రాత్రౌ జుహుయాదయాశ్చ ఆసప్త రాత్రాత్తువనస్పతీంశ్చ । ఏకాదశాహే సహ తంతుమత్యా స్యాద్ద్వాదశాహే పున రాదధీత ॥ ఇదం బోధాయనాదివిషయమ్ ॥ శౌనకః- యదా సంధీయతే వహ్నిః ప్రాయశ్చిత్తపురస్సరమ్ । తదా సాయం విజానీయాత్ ప్రాతర్హోమం తతః పరమ్ ॥ ప్రతిపత్సర్వ సంధానం కర్మ కర్తృవినాశనమ్ । సంధాయ త్రిదినం హుత్వా స్థాలీపాకం సమాచరేత్ ॥ బోధాయనః- ఏకాగ్నిస్త్రివిధం సమారోపణ మాత్మన్యరణ్యోర్వా సమిత్సు; సమిధశ్చాత్ర పలాశాశ్వత్థఖదిరోదుంబరాః. ఆత్మారూఢో ఉపస మజ్జేద్వా నదేద్వా పతితాదిభిః । అథవా యోషితం గచ్ఛే దనృతౌ కామమోహితః ॥ వసంత్యేషు నిమిత్తేషు పునరగ్ని వినాశనమ్ । ఆపస్తంబస్య తన్నేష్ట మాత్మారూఢ స్సదా శుచిః ॥ సఏవ- "అథాగ్నివిపత్తిం వ్యాఖ్యాస్యామో ఽమేధ్యాశుచి చండాల శూద్రవాయస పతితరజస్వలాశ్వభిశ్చ సంస్పర్శే ఽరణ్యోర్వినాశే ఇతి పునరగ్నిం సమిధ్యాదేవం సర్వేష్వగ్న్యుపఘాతేష్వి" తి.

ఔపాసనాగ్నిద్వయసంసర్గః.

రత్నాకరే- ఔపాసనాగ్నిద్వయసంగతి శ్చే దగ్నిం సమారోపణతో విభజ్య । పూర్వస్యహోతుర్వివిచించ హుత్వా పశ్చాచ్చ హోతుః పథికృచ్చ సోపి ॥ అస్యార్థః- ద్వయో రౌపాసనాగ్న్యో స్సంసర్గే- సంసృష్టౌ, అగ్నిం సమారోపణార్థం విభజ్య మమాయమంశో మమాయమంశ ఇతి ప్రత్యేక మభిమానీ కృత్య స్వాంశే పూర్వహోతా అగ్నయే వివిచయే స్వాహేతి హుత్వా ప్రాయశ్చిత్తాహుతీర్జుహుయాత్; పశ్చాద్ధోతా- అగ్నయే పథికృతే స్వాహా అగ్నయే వివిచయే స్వాహేతి హుత్వా తతః ప్రాయశ్చిత్తాహుతీశ్చ

జుహుయాత్. తతస్తావుభౌ సహైవ సమారోపయేతాముని. ఏవం లౌకికాగ్నిసంపర్కేణ విపచిం పాహిపంచకంచ జుహుయాత్. బ్రహ్మచారీ యదాత్వగ్నౌ నదధ్యాత్సమిధః క్వచిత్ । గృహీయా త్తం తదా మృత్యు రాదధ్యా త్సమిధ స్తతః ॥ అగ్నేర్భగవత అగస్త్యోభగవాన్ ఋషిః అనుష్టుప్ఛన్దః హుతాశనో దేవతా ఔపాసనే విని యోగః ॥ రం బీజం స్వాహాశక్తిః అంశుక్లవర్ణః సర్వహోమ సిద్ధ్యర్థే వినియోగః స్వస్తి పూర్ణముఖాయ హృదయాయ నమః, తేజోరాశినే శిరసేస్వాహా, సూర్యతాపాయ శిఖాయైవౌషట్, ధనుర్ధరాయకవచాయహుం సహస్రాత్మనే నేత్రత్రయాయై వౌషట్, సర్వాత్మనే అస్త్రాయఫట్ భూర్భువస్సువరోమితి దిగ్బన్ధః. అగ్నేర్ధ్యానం ప్రవక్ష్యామి సర్వహోమార్థసిద్ధయే । ద్విముఖం చైక హృదయం చతుశ్శ్రోత్రం ద్వినాసికమ్ ॥ అస్యద్వయంచ షణ్ణేత్రం సప్తహస్తై స్సమన్వితమ్ । మేషారూఢం చతుశ్శృఙ్గం త్రిపదంచ జటాననమ్ ॥ శక్తిమన్నం దధానంచ స్రుక్స్రువౌ దక్షిణేకరే । తోమరంచ ధనుర్బాణం ఘృతపాత్రంతువామకే ॥ స్వాహాంతు దక్షిణే దేవిం స్వధా దేవించవామతః । అత్యాభిముఖమాసీన మేవం రూపం హుతాశనమ్ ॥ (ధ్యాయే దితిశేషః) ధ్యాత్వాహోమం ప్రకుర్వీత విష్ణోః ప్రియకరంభవేత్ । పూర్వాం ప్రాదేశికాం దత్వా తతో హోమో విధీయతే ॥ ద్వితీయా పృష్ఠతో దేయా తతో ఽగ్ని ముపతిష్ఠతే ॥ ఉత్తానే (గ్రన్థపాతః)

అథ బ్రహ్మయజ్ఞవిధిః.

అత్రశ్రుతిః- "బ్రహ్మయజ్ఞేన యక్ష్యమాణః ప్రాచ్యాందిశి గ్రామాదచ్ఛదిర్దర్శ ఉదీచ్యాం ప్రాగుదీచ్యాం వోదిత ఆదిత్యే" ఇతి. ఉదిత ఆదిత్య ఇతి- హోమానంతర మిత్యర్థః. "పశ్చా

ద్వా ప్రాతరాహుతేః ॥ సంధ్యాకర్మావసానేతు స్వయం హోమో విధీయత" ఇత్యాది స్మృతేః. అత్ర కథంచిత్ ప్రాతర్బ్రహ్మయజ్ఞాసంభవే మనుష్య యజ్ఞానంతరం కార్యమ్. కార్ష్మా-యదిస్యా త్తర్పణాదర్వాక్ బ్రహ్మయజ్ఞః కృతో నహి । కృత్వా మనుష్యయజ్ఞం వై తత స్స్వాధ్యాయ మారభేత్ ॥ శౌనకః- యశ్చ శ్రుతిజపః ప్రోక్తో బ్రహ్మయజ్ఞ స్స ఉచ్యతే ॥ పైఠీనసిః- స్వశాఖాధ్యయనం యత్తత్ బ్రహ్మయజ్ఞం ప్రచక్షతే ॥ అతోఽధీతేనాపి వేదాంతరం బ్రహ్మయజ్ఞేనాధ్యేతవ్యమ్. బ్రహ్మయజ్ఞస్యాపి మహాయజ్ఞత్వాత్ విద్యుద్వృష్టిభవతః; అత్రశ్రుతిః "అథో ఆహు స్సర్వేషు యజ్ఞక్రతుష్వితిహోష్యన్ అపఉపస్పృశేత్- విద్యుదసి విద్యమే పాప్మాన" మితి. బ్రహ్మయజ్ఞేన యక్ష్య ఇతి సంకల్ప్య-విద్యుత్- పాణిపాదౌ ప్రక్షాళ్య త్రిఃప్రాశ్య ద్విరున్మృజ్య దక్షిణేన పాణినాసవ్యం ప్రోక్ష్య పాదౌ శిరశ్చ ప్రోక్ష్య శిర శ్చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రే హృదయంచ విధివత్ స్పృష్ట్వా దర్భా న్స్తృతే శుచౌదేశే ఉపస్థంకృత్వా ప్రాగాసీనః త్రిః ప్రాణానాయమ్య సపవిత్రౌ దక్షిణోత్తరౌ కరౌకృత్వా తత్సవితురితి పచ్ఛోర్ధర్చశ స్తతస్సర్వాం వ్యాహృతిస్సంహృతాః పాదాదిష్వంతేషువా తథార్ధర్చయో రుత్తమాం కృత్వాన్వయామితి బ్రహ్మోపదేశోక్తక్రమేణ సప్రణవ ముచ్చార్య హరిరోమితి నిర్దిశ్య స్వాధ్యాయ మధీయీత.

రత్నావళ్యామ్- సవ్యస్యపాణే రంగుష్ఠ ప్రదేశిన్యాస్తు మధ్యతః । దక్షిణస్యాంగుళీ న్యస్య చతస్రో ఽంగుష్ఠవర్జితాః ॥ తథాసవ్యకరాంగుష్ఠం దక్షిణాంగుష్ఠవేష్టితమ్ । ప్రణవంవ్యాహృతీశ్చైవ గాయత్రీంచ జపేత్క్రమాత్ ॥ పచ్ఛోర్ధర్చశ ఉచ్చార్యసా ద్వాదాదీం శ్చతురో జపేత్ ॥ ఏవం నిత్యం ప్రశ్నమేకం పదక్రమానుషంగరహితం వాచైవాధీత్య "నమోబ్రహ్మణ" ఇతి పరి

ధారీయాం ప్రతిరుచ్చార్య తతో న్యస్త్వా, అపఉపస్పృశ్య, గృహాణేతి తతో యత్కించి ద్దదాతి సావిత్రీణా, ఏవం ప్రశ్నాధ్యాయా సామర్థ్యే యథాశక్తినా వేదం క్రమా దధీయీత. అత్రపక్షే- "ఓం భూర్భువస్సువః- సత్యంతపశ్శ్రద్ధాయాం జుహోమి" త్యుక్త్వా పరిధానీయాం ప్రతిజ్ఞపేత్. అయంనిత్యః- "అగ్నికార్యపరిభ్రష్టాః పతితాః పరికీర్తితాః । బ్రహ్మయజ్ఞవిహీనాశ్చ బ్రహ్మఘ్నాః కీర్తితాబుధైః" ఇతి ప్రత్యవాయస్మృతేః. శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే "బ్రహ్మయజ్ఞే జపేత్సూక్తం పౌరుషం చింతయన్ హరిమ్ । స సర్వాన్ జపతో వేదాన్ సాంగోపాంగా న్విధానతః ॥ అతో నియమేన పురుషసూక్తమధీయీత. అనధీతో ఽశక్తో వా బ్రహ్మయజ్ఞే పురుషసూక్తం జపే ద్గాయత్రీంవా. తథామనుః- గాయత్రీ మప్యధీయీత గత్వా ఽరణ్యం యథావిధి ॥ సంగ్రహే- వేదవాక్య పురాణాని సేతిహాసాని శక్తితః । బ్రహ్మయజ్ఞ ప్రసిద్ధ్యర్థం విద్యాంచాధ్యాత్మికాం జపేత్ ॥ అకృతప్రాతరాశ ఉదకాంతం గత్వేతి ఆపస్తంబోక్తేః భుక్తస్య బ్రహ్మయజ్ఞేనాధికారః. తథా అస్పృశ్యస్పర్శాశౌచ దుష్టస్య అదుష్టస్యాప్యమేధ్యశవ శూద్రాంత్యపతితాంతికే దేశే నాధ్యాయః- "తస్యవా ఏతస్యయజ్ఞస్య ద్వావన ధ్యాయా" వితిశ్రుతేః, నిత్యం ప్రశ్నాధ్యాయినో ఽనాధ్యాయసంబంధో నాస్తి; అనియత ప్రశ్నాధ్యాయినస్తు "అల్పం జపే దనధ్యాయే ఽల్పతరంజపే" దిత్యుక్తమ్. తథామనుః- నైమిత్తికే నానధ్యాయో బ్రహ్మసూత్రంహి తత్స్మృతమ్ । బ్రహ్మాహుతిహుతం పుణ్యం స్వాధ్యాయ మనవషట్కృతమ్ ॥ ఏవం పురుషసూక్తాది వైదికమంత్రాణాం సర్వేషామపి నిత్యమహం జపిష్యామీతి సంకల్పితే నాధ్యాయః.

కించ- "అయజ్ఞో వా ఏషః, యో ఽపత్నీకః ॥ పాణిగ్రహణాదధి గృహమేధినోర్వ్రత" మిత్యాదిభిః పంచమహాయజ్ఞానాం

గృహమేధి విషయత్వావగమా దపత్నీకస్యాయజ్ఞాపహ్నత్వ శ్రు తేశ్చ విధుఃస్య సబ్రహ్మయజ్ఞాది పంచమహాయజ్ఞ ప్రసంగః. బ్రహ్మ చారిభిస్తు బ్రహ్మయజ్ఞః కర్తవ్యఏవ. తథా నారదీయె- "సాయంప్రాత రగ్నికార్యం యథాకాలం జితేంద్రియః। కుర్యాత్ప్రతిదినం వర్ణీ బ్రహ్మయజ్ఞంచ తర్పణమ్॥ తంత్రత్రయాం కారకంచ వైశ్వదేవమ నూన్ పఠేత్। మంత్రప్రశ్నే పునశ్చైవం బ్రహ్మయజ్ఞక్రమం విదుః॥ వసిష్ఠః- ఋక్సామాథర్వ వెదోక్తాన్ జపెన్మంత్రాన్ యజూంషిచ। జపిత్వైవం తతః కుర్యా ద్దేవర్షిపితృతర్పణమ్॥ తర్పణేతు యథా స్వశాఖం వ్యవస్థా ఽనుసంధేయా.

భగవత్సేవా ప్రదక్షిణక్రమః.

ఏవం బ్రహ్మయజ్ఞం కృత్వా మహాభారతోక్త ప్రకారేణ విష్ణ్వాయతనం చ నమస్కుర్యాత్- భగవన్మందిర ప్రవేశవెళాయాం దిఙ్మాత్రం కర్తవ్యస్య దర్శితం శ్రీసాత్వతే- ప్రాసాదం దెవదేవీ యం వైష్ణవం పాంచకాలికమ్। అశ్వత్థంచ వటం ధేనుం సత్సమూ హం గురోర్గృహమ్॥ దూరాత్ప్రదక్షిణం కుర్యా న్నికటాత్ప్రతి మాం విభోః। దండవత్ప్రణిపాతైస్తు నమస్కుర్యాచ్చతుర్దిశమ్॥ ప్రదక్షిణం ప్రణామాంశ్చ యుగ్మాన్ కుర్యాత్సమాహితః। ఏక త్రి పంచ సప్తాది గణనావిషమం హి యత్॥ అత్రశాండిల్యః- అభి గచ్ఛెచ్చ దేవేశం సుస్నాత స్సోర్ధ్వపుండ్రకః। సుప్రక్షాళితపాద శ్చ స్వాచాంత స్సంయతేంద్రియః॥ సంధ్యయో రుభయో ర్నిత్యం యావదర్కగ్రహ దర్శనమ్। ధ్యాయన్ బ్రహ్మ జపే న్మౌనం తతో ఽభిగమనక్రియా॥ నైకవస్త్రో నభిన్నశ్చ నక్రుద్ధో విమనాశ్చవా। నాక్షాళితాంఘ్రి నాభక్తో నాతురో నావదన్బహు॥ నరక్తం మలినం కృష్ణం వాసోపి పరిధాయచ। నచశూన్యకరశ్చ స్త్రీ నయా యా ద్భగవద్గృహమ్॥

ప్రదక్షిణసంఖ్యా.

ప్రణమ్య మండప గర్భమా వృత్తాయోత్థాయ తన్మనాః । స్వాధ్యాయవదనం కుర్యా ద్వష్టాంగేన నమస్క్రియామ్ ॥ నమస్కుర్వన్ ప్రతిదినం వాగ్యతో ధ్యానతత్పరః । అసంసక్తకరః కైశ్చి న్మందం కుర్యా త్ప్రదక్షిణమ్ ॥ ద్విచతుష్షడ్దశాష్టాద్యైః కుర్యా ద్దేవ ప్రదక్షిణమ్ । దేవస్య నికటేకార్యం సమ్య గ్జ్ఞాను ప్రదక్షిణమ్॥ చక్రవ ద్భ్రామయేన్నాంగం పృష్ఠభాగం నదర్శయేత్ । సన్నిధౌ దేవదేవస్య నవోచ్చైః ప్రలపే త్తదా ॥ శ్రీపాంచరాత్రే పారమేశ్వరే- ప్రదక్షిణం నమస్కారం నామ సంకీర్తనం చ మే । యుగ్మాన్యేవ తతః కుర్యా దయుగ్మాది శివాదినామ్ ॥ స్మృతిసంగ్రహే- స్తుత్వా స్తోత్రైర్నమస్కుర్యా త్సాష్టాంగం భక్తితో ఽసకృత్ ॥ తథైవ శ్రీభాష్యకారైరపి నిత్యే ప్రతిపాదితమ్. ప్రపంచసారే దీక్షాప్రకరణే- మంత్రైశ్చ వైష్ణవై స్తోత్రైః స్తుత్వా దేవం జనార్దనమ్ । ప్రణమేద్ద్విశ్చతుర్వాఽపి అన్యథా కిల్బిషీ భవేత్ ॥ ఏకహస్తేన తీర్థంచ ఏకంచాపి ప్రదక్షిణమ్ । ఏకమేవ నమస్కారం త్రివిధం నరకావహమ్ ॥ శ్రీపాంచరాత్ర రక్షాయాం ప్రదక్షిణ సంఖ్యా ఽభిహితా- "ఏకం వినాయకే కుర్యా ద్ద్వే సూర్యే త్రీణి శంకరే । చత్వారి మాధవే కుర్యా త్సప్తాశ్వత్థే ప్రదక్షిణ" మితి. తత్ప్రకారః శ్రీగారుడే శ్రీరంగమాహాత్మ్యే పంచచత్వారింశేధ్యాయే- అథ యే వైష్ణవీం ఛాయాం లంఘయేయు రబుద్ధయః । నష్టాత్మానశ్చ తే శక్ర జాయంతే క్రిమయో భువి ॥ పంగవః పాదహీనాశ్చ కుణినో భువి యే నరాః । విష్ణుఛాయా ధ్రువం తైశ్చ లంఘితా స్యా చ్ఛతక్రతో ॥ యదాచ భగవద్ధామ్న శ్ఛాయా మాక్రమతేచ యః । ధరణ్యాం జాయతే పంగు స్సద్యో రోగాదిపీడితః ॥ తత్ప్రదక్షిణ మాకాంక్షన్ పురుషస్తు

శచీపతే । త్రినాకృత్యతు తచ్ఛాయాం పూర్వభాగేన సో వ్రజే ॥ ప్రదక్షిణవిధావేవ విధిరేష నచాన్యథా । అభ్యేత్య భగవద్ధామ యో గచ్ఛేత్స్వ్యతో నరః ॥ *మార్గలాభాయ యో గచ్ఛేత్సవ్యతో నారకీ భవేత్ । క్షీణపుణ్యశ్చ నష్టశ్చ నవై యాత్యధమాం గతిమ్ ॥ తత్ప్రదక్షిణ మార్గేణ వ్రజేత్ సన్నత్ర సర్వదా । కృచ్ఛ్రేఽపి నాన్యథా యాయా దేకాకీ పత్న్యసంస్థితః ॥ శ్రీపాంచరాత్రరక్షాయామ్- "ప్రవేశే నిర్గమేచైవ విష్వక్సేనవతించరే" దితి విధానాద్విష్వక్సేనం తతః ద్వారపాలాంశ్చ ప్రణమ్య అనుజ్ఞాప్య తత్రాత్ర ప్రవిశేత్. "చక్రవద్భ్రమయేన్నాఙ్గం పృష్ఠభాగం న దర్శయేత్ । పశ్చాద్భాగేన నిర్గచ్ఛే ద్దైవతాసన్నిధౌ సుధీ" రితి. శ్రీపాంచరాత్రే- అగ్రే పృష్ఠే వామభాగే సమీపే అథ-మంటపే । జపపూజా నమస్కారం నకుర్యాత్కేశవాలయే ॥ ఉదక్ప్రత్యఙ్ముఖే దేవే జపపూజాదివామతః । అన్యత్ర దక్షిణే పార్శ్వే విపరీతంతు మృత్యుదమ్॥

అవైష్ణవస్థాపిత ప్రతిమార్చననిషేధః.

అస్య క్వచి దపవాదః- వసిష్ఠః- అవైష్ణవస్థాపితానాం ప్రతిమానాంచ వందనమ్ । యః కరోతి సమూఢాత్మా రౌరవం నరకం వ్రజేత్ ॥ ఖగప్రశ్న సంహితాయామ్- అన్యాలయే హరిం దృష్ట్వా దేవతాంతరసన్నిధౌ । నార్చయే న్నపస్నామెచ్చ తీర్థం సేవాం చ వర్జయేత్ ॥ అన్యాలయే హరిం దృష్ట్వా యే నమస్యంతి తేజనాః । మమద్వార బహిస్థాశ్చ మచ్ఛాసన పరాఙ్ముఖాః ॥

స్త్రీశూద్రారాధిత భగవద్వందననిషేధః.

స్త్రీశూద్రపూజితం లింగం విష్ణుంవాఽపి నమే ద్యది । కోటిజన్మని శూద్రత్వ మంతే చండాలతాం వ్రజేత్ ॥ వారాహే-

శూద్రాద్యర్చితం శివం విష్ణుం నమస్కుర్యాద్యది ద్విజః । రౌరవం ... ప్రాప్య చండాలో జాయతే ధ్రువమ్ ॥ శేషధర్మే- స్త్రీశూద్రపూజితం లింగం విష్ణుం వా ప్రణతస్యచ । సద్గతిం నైవ పశ్యామి శాస్త్రాణామేష నిశ్చయః ॥ నారదః- స్త్రీశూద్రపూజితం లింగం విష్ణుం వాఽపి నమేత్తు యః । త్రిసప్తకుల సంయుక్తో నరకం ప్రతిపద్యతే ॥ శ్రీపాంచరాత్రే- స్త్రీశూద్రైరర్చితం స్పృష్టం లింగం వా విష్ణుమేవ వా । నార్చయేన్న నమస్కుర్యాద్ద్విజాతిస్తు కదాచన ॥ తత్తీర్థం సురయా తుల్యం తదన్నం మాంస ముచ్యతే । ద్విజాతీనామయం దోష ఇతరేషాం నవిద్యతే ॥ అతః స్త్రీశూద్ర పూజితం తన్నివేదితాదికంచ స్త్రీశూద్రయోరేవాహార్యం న వైదికానామ్. పరాశరసంహితాయామ్- శుచిర్విప్ర స్సదా కుర్యాద్విష్ణుదేవాలయాదిషు । శ్రియా సహైవ తద్విష్ణు పూజా మాగమసాత్వికైః ॥ గృహేతు క్షత్రియాదీనాం విష్ణుపూజావిధి ర్భవేత్ । క్షత్రియాది స్పర్శనేచ విప్రార్చిత హరే స్సదా ॥ సంప్రోక్షణం తదా కృత్వా పశ్చాద్విప్రస్తుపూజయేత్ ॥ హారీతః- అవైష్ణవేన విప్రేణ స్థాపితే మధుసూదనే । తద్రాష్ట్రం భూపతిర్వాఽపి వినాశ ముపయాస్యతి ॥ కుర్వీత వాసుదేవేష్టిం తత్పాప ప్రశమాయతు । మహాభాగవతైనైవ పునస్సంస్కార మాచరేత్ ॥ అత ఏవ ముక్తదోష వ్యతిరిక్తం భగవంత మష్టాంగేన తద్దేశకాలశక్త్యైవ మస్తిష్క సంపుట ప్రహ్వాంగ పంచాంగ దండాంగాది ష్వన్యతమేనవా ప్రణమేత్.

అష్టాంగాది ప్రణామవిశేషః.

తత్రాష్టాంగ ప్రణామః "మనోబుద్ధ్యభిమానేన సహ న్యస్య ధరాతలే । కూర్మవచ్చతురః పాదాన్ శిర స్తత్రైవ పంచమ" మితి సాత్వతోక్తః. భాష్యకారైశ్చ. మస్తిష్కాది పంచకంతు వైఖా

ననే పఠితమ్- "నమ స్త్రిష్కప్రణామ స్స్యా దంజలిం మ స్తకే న్య సేత్ । ప్రణామ స్సంపుట స్సస్యా ద్ధృదయే ఽంజలి మర్పయేత్ ॥ పంచాంగ స్సంపుటం కుర్యా త్సాష్టాంగనమస్క్రియా । పా దాంగుళిభ్యాం జానుభ్యాం శిరసాచావనిం స్పృశేత్ ॥ బద్ధాంజలి ర్నమస్కార్యా త్సపంచాంగ ఉదీర్యతే ॥ పాదౌ హస్తౌ ప్రసార్యైవ శేతే భూమౌచ దండవత్ । స దండాంగప్రణామ స్స్యాత్ప్రణామా నేవ మాచరే" దితి. సంకర్షణ సంహితాయామ్- సుకృతప్రణా మ ప్రకరణే త్వేవం ప్రణామ ఉక్తః- "లలాటోదర జాన్వంఘ్రి యుగాగ్రా న్యూర్ధ్వగౌ కరౌ । భూమౌ సంధాయమనసా వాసుదేవ మనుస్మర" న్నితి. ఏవంచాష్టాంగప్రణామః స్మర్యతే- ఉరసా శిరసా వాచా మనసాచ కపోలతః । పద్భ్యాం కరా భ్యాం జానుభ్యాం ప్రణామో ఽష్టాంగ ఉచ్యతే ॥ రహస్యామ్నా య బ్రాహ్మణేచ నమస్కార ప్రకరణే- జానుభ్యాం పాణిభ్యాం శిర సాచ నంతవ్యం భవతీత్యాదినా పూర్ణనమస్కార స్వరూపాదిక ముపదిశ్య తత్ఫలంచోక్తమ్- సర్వైః కరణై ర్నమేత్ నమగ్రో ఽయంతి సమగ్రో నమ స్కారప్తకారీ భవతి ఆ ప్తకారీ భగవంత మాప్నోతీ"తి. అత్రిశాండిల్యః- నిధాయ దండవద్దేహం ప్రసార్య చరణౌ కరౌ । బధ్వా ముకుళవత్పాణీ ప్రణామో దండసంజ్ఞితః ॥ పాదౌ శిర స్త థా హస్తౌ నికుంచ్యముకుళాకృతిః । మనోబుద్ధ్యభిమానైశ్చ ప్రణా మో ఽష్టాంగసంజ్ఞితః ॥ మ స్త్రిష్కం సంపుటంచైవ పంచాంగంచ త్రియంబుధైః । కృతయో రనయోః కార్య మన్యథా వికలో భవేత్ ॥ సర్వత్ర దృష్ట్వా దేవేశం జితంత ఇతి మంత్రకమ్ । ద్వాద శార్ణం జపే న్మంత్రం భీతన స్సార్వ మానతః ॥ [illegible] కృతానిచ కర్మాణి హృదీయ మహా మ [illegible] । త్వై [illegible] నమో భగవతేఽచ ॥ ప్రదక్షిణ నమస్కార జపధ్యానార్చనస్తుతిః ।

తత్కర్మతద్గుణోద్దోషైః విగానాత్రాస్యదాచరేత్ ॥ శ్రీపాంచరాత్రరక్షాయామ్ ॥ భాగవతే- ఏకేన పాణినా యస్తు ప్రణమేత్పురుషోత్తమమ్ । న్యాయ్యస్తస్య కరచ్ఛేద ఇతి ధర్మవిదో విదుః ॥ సంగ్రహే- ఛత్రచామరహస్తాయే వ్యాపృతే తేతరపాణయః । ఏకహస్తా నతి స్తేషాం నదోషాయ కదాచన ॥ భగవదాచార్య నామశ్రవణే వాంజలిబంధః కార్యః- సంభవపర్వణి వ్యాసప్రస్తావే- మహర్షేః కీర్తనా త్తస్య భీష్మః ప్రాంజలి రబ్రవీత్ ॥

ఏవం యథార్హణం ప్రణమ్య తత్సన్నిధౌ సమాసీనో గురుపరంపరానుసంధానపూర్వకం భగవంతం శరణముపగమ్య స్తోత్రైః స్తుత్వా. ఏవం భగవదర్చావతారదర్శనే ఫలముక్తం పౌష్కరే- "సంవత్సరా దకస్మాచ్చ పుంసాం సామూఢచేతసామ్ । కువాసనా కుబుద్ధిశ్చ కుతర్కనిచయో ... ॥ కుహేతుశ్చ కుభావశ్చ నాస్తికత్వం లయంవ్రజే" దితి. శాండిల్యః- ఆపీఠా న్మౌళిపర్యంతం పశ్యతః పురుషోత్తమమ్ । పాతకా న్యాశు నశ్యంతి కింపునరుపపాతకమ్॥

తతో భగవత్తీర్థం స్వీకుర్యాత్. అత్ర పంచరాత్రే- గోకర్ణాకృతి హస్తేన విష్ణుపాదోదకం మహత్ । తులసీదళ సంమిశ్రం మామమగ్నజలంపిబేత్ ॥ ప్రథమం కాయశుద్ధ్యర్థం ద్వితీయం ధర్మసాధనమ్ । తృతీయం మోక్షసంసిద్ధ్యం త్రిఃపిబే త్తీర్థముత్తమమ్ ॥ విష్ణుపాదోదకం పీత్వా కోటిజన్మాఘనాశనమ్ । తదేవాష్టగుణం పాపం భూమౌ బిందునిపాతనే ॥ పాదోదకం భగవతో లబ్ధ్వా భాగవతస్యవా । తిష్ఠన్నేవాథ ఆసీనో పిబే చ్ఛుద్ధిశ్చ నాపరా ॥ విష్ణుతద్భక్త తీర్థంవా పీత్వాధృత్వోర్ధ్వపుండ్రకమ్ । న క్షాళయే త్కరం విద్వా న్నైవేద్యప్రాశనేఽపిచ ॥ విష్ణోర్నైవేద్య శేషస్య తీర్థపాత్రోదకస్యచ । పురోడాశస్య సోమస్య శేషదోషో నవిద్యతే ॥ విష్ణోర్నైవేద్య శేషంతు మునిభి ర్భోజ్య ముచ్యతే । న తత్రాపి చ

మనం కుర్యా త్సవైష్ణవబహిష్కృతః ॥ సంగ్రహే- ఆమ్రేక్షు ఖండతాంబూలచర్వణే సోమపానకే । విష్ణ్వంఘ్రితోయపానేషు నాస్త్యంత్వాచమనం స్మృతమ్ ॥ తన్మూలా ఆధర్వణికశ్రుతిః- భగవాన్ పవిత్రం వాసుదేవః పవిత్రం తత్పాదౌ పవిత్రం తత్పాదోదకం పవిత్రం న తత్రాచమనం యథాహి సోమ ఇతి. అథ యథాశక్తి మూలమంత్రాదికం జపిత్వా ద్వాత్రింశదపచారాన్ పరిహృత్య ॥ వారాహే- అపచారా స్తథా విష్ణోః ద్వాత్రింశ త్పరికీర్తితాః । యానైర్వా పాదుకైర్వాఽపి గమనం భగవద్గృహే ॥ దేవోత్సవాద్యసేవాచ అప్రణామ స్తదగ్రతః । ఏకహస్త ప్రణామశ్చ తత్పురస్తాత్ప్రదక్షిణమ్ ॥ ఉచ్ఛిష్టేవా ఽపివాఽఽశౌచే భగవద్వందనాదికమ్ । పాదప్రసారణంచాగ్రే తథాపర్యంకబంధనమ్ ॥ శయనం భోజనంచైవ మిథ్యాభాషణమేవచ । ఉచ్చైర్భాషా వృథాజల్పో రోదనానిచ విగ్రహః ॥ నిగ్రహా ఽనుగ్రహశ్చైవ స్త్రీషు సాకూతభాషణమ్ । కంబళావరణంచైవ పరనిందాపరస్తుతిః ॥ అశ్లీలకథనంచైవ అధోవాయువిమోక్షణమ్ । తత్తత్కాలోద్భవానాంచ ఫలాదీనా మనర్పణమ్ । వినియుక్తా వశిష్టస్య ప్రదానం వ్యంజనాదిషు । పృష్ఠీకృత్యాసనంచైవ పరేషా మభివాదనమ్ ॥ గురౌ మౌనం నిజస్తోత్రం దేవతానిందనం తథా । శక్త్యాగౌణోపచారశ్చ అనివేదితభక్షణమ్ ॥ ద్వాత్రింశదపచారేణ రౌరవంనరకం వ్రజేత్ ॥ అత్రి సంగ్రహేవిశేషః- వైష్ణవో ఽవైష్ణవో వాఽపి రాజానో గురవ స్తథా ॥ నోపచర్యా హరేః స్థానే సన్నిధౌతు విశేషతః ॥ ఏకాంతినో మహాభాగా విష్ణుమేవ సమాశ్రితాః । తానేవ ప్రణమే త్ప్రాజ్ఞో విష్ణుక్షేత్రే వినేతరాన్ ॥ ఏవమన్యత్రాపచారాః ప్రకారాంతరేణపఠ్యంతే తత్రాచాత్రచ ఉక్తానుక్త సముచ్చయఃకార్యః. ప్రమాదాదపికీలాలం యఃస్పృశే ద్వైష్ణవో నరః ।

ఉపచారకృతేనాపి న తుష్యామి వసుంధరే ॥ యోఽశుద్ధః ప్రతిమాకారే లేపనం కరోతి హ । యో గత్వా మానుషం భావ ముభౌ నరకగామినౌ ॥ వస్త్రేణాచ్ఛాద్య దేహంతు యో నరః ప్రవిశేత్తు మామ్ । శ్విత్రీ చ జాయతే మూర్ఖః త్రీణి జన్మాని భామిని ॥ శ్మశానమధ్యం గత్వాతు యో నరో మా మథార్చయేత్ । సప్తజన్మకృతాత్పాపాత్ ప్రాయశ్చిత్తాదేవ ముచ్యతే ॥ సాగ్రాంగ యోని మాసాద్య వసే జ్జన్మత్రయం శుభే । ధృత్వా ప్రావారం పృష్ఠభాగే మనుజో మా మథార్చయేత్ ॥ ఘటకత్వ మనుప్రాప్య తతో గోధావపు ర్భవేత్ । అన్యదేవ గృహంగత్వా హ్యస్నాత్వా యో విశేద్గృహమ్ ॥ మమైవ వసుధే తస్య ఫలం పాపస్య వై శృణు । గృహోద్గృహ మథో గత్వా భిక్షార్థీ క్షుధిత స్స్వయమ్ ॥ భిక్షా మలబ్ధ్వా తత్రాపి దరిద్రో జాయతే నరః । కృష్ణకంబళ సంవీతో యో నరః ప్రవిశేత్తు మామ్ ॥ చండాలయోనితాం యాతి జన్మాని నవ పంచచ ॥ ఇత్యాది వారాహే పంచచత్వారింశధ్యాయే.

ఏవం భగవన్మందిరే సావధానః పరిహృతాపచారః ప్రణమ్య విష్వక్సేనాదీ ననుజ్ఞాప్య స్వదేవాధిష్ఠిత మాశ్రమగృహాదిక మాగత్య స్వారాధ్య మభిగచ్ఛేత్. అత్ర రంగేశ్వరః- తతః ప్రక్షాళ్య చరణౌ స్వాచాంత స్సుసమాహితః । బ్రహ్మచారీ గృహస్థోవా వానప్రస్థో ఽథవా మునిః ॥ స్వవర్ణస్యాశ్రమార్హేణ విధినా శ్రద్ధయాఽన్వితః । సమిదాజ్యాదిభి ర్ద్రవ్యై ర్మంత్రై రపి యథోదితైః ॥ హుత్వాఽగ్ని నగ్నిహోత్రాదా వ్యక్తం కాలమపేక్షిణ । యథారాధనరూపేణ కృతేనైవ స్వకర్మణా ॥ కృతే నిష్కల్మషే శుద్ధే స్వస్మి న్మనసి సుస్థితే । లబ్ధాధికారో దేవస్య ధ్యానార్చన జపాదిషు ॥ వినిష్క్రమ్యాగ్ని శాలాయాః గత్వా దేవగృహ

స్వకమ్ । అర్చయిత్వా పరాత్మానం దేశకాలాద్యపేక్షయా ॥ పత్రైః పుష్పైః ఫలైర్వాఽపి పూర్వకాలోక్తవర్త్మనా । కేవలాంజలినావాఽపి విహితేన యథాతథా ॥ ఇతి.

అత్ర జయాఖ్య సంహితాయామ్- సోనుసూర్యాంతరస్థంచ గత్వాఽశ్వత్థాదిమధ్యగమ్ । భావయే ద్భగవద్విష్ణుం గురువిప్రశరీరగ" మితి. అత స్తత్రతత్ర ప్రవృత్తిష్వపి న దేవతాంతరభజనత్వప్రసంగః. తథాస్మృత్యంతరే- యే యజంతి పితౄన్ దేవాన్ బ్రాహ్మణాన్ సహుతాశనాన్ । సర్వభూతాంతరాత్మానం విష్ణుమేవ యజంతి తే ॥

అథ పూర్వోక్త ప్రకారేణ ప్రదక్షిణనమస్కారాదికం కృత్వా మితగద్య మనుసంధాయ స్వారాధ్య మర్ఘ్యాదిభి ర్యథావిధ్యభ్యర్చ్య తగశక్తో మనసావాఽభ్యర్చ్య తదన్తికే ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా అజినాద్యాసన ఉపవిశ్య అష్టాక్షరాది మంత్రజపం యథాశక్తి కుర్యాత్.

అథాష్టాక్షరన్యాసః- పూర్వం దక్షిణనాసయా తూష్ణీం వాయుం విసృజ్య వామనాసయా చతుర్దశవారం మూలమన్త్రం జపన్వాయు మాపూర్య హృత్పద్మే సశ్రీకం స్వారాధ్యం ధ్యాయన్ అష్టావింశతివారం జపన్ కుంభకంకృత్వా పునర్దక్షిణనాసయా సప్త వారం జపన్ రేచయేత్. ఏవం ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా అథ మూలమంత్ర మంత్రరత్న వాసుదేవద్వాదశాక్షర విష్ణుమంత్రాదికం చ యథా శక్తిజపిత్వా ఽథ చరమశ్లోకద్వయాదికంచ జప్త్వా అభిగమనం సమాపయేత్. ఓం భగవానేవ స్వనియామ్య స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తి స్వశేషతైకరసేనానేనాత్మనా స్వకీయైశ్చ దేహేంద్రియాంతః కరణైః స్వస్మై స్వప్రీతయే స్వయమేవ అభిగమనం మయా కారి

తేనాత్. కృతంచకరిష్యామి భగవ + అభిగమనేన భగవత్కర్మణా భగవాన్ ప్రియతాం వాసుదేవః.

ఇతి శ్రీభారద్వాజ కులతిలక వంగీశాన్వయసంజాతస్య శ్రీసుందరార్య పుత్రస్య వైకుంఠనాథస్య కృతిషు ప్రపన్నధర్మసారసముచ్చయె అభిగమనప్రయోగోనామ ద్వితీయఃపరిచ్ఛేదః.

అథోపాదానమ్.

అస్య శ్రీమదష్టాక్షర మహామంత్రస్య బదరికాశ్రమవాసీ శ్రీమన్నారాయణఋషిః అంతర్యామీవా; దేవీగాయత్రీఛందః పరమాత్మా భగవాన్నారాయణో దేవతా; శ్రీరధిష్ఠానదేవతా అం బీజం ఓమితివా; ఆయశ్శక్తిః మంకీలకం శ్రీం కవచం హ్రీం అస్త్రం శుక్లోవర్ణః ఉదాత్తాది స్స్వరః బుద్ధిస్తత్వం శ్రీవైకుంఠం క్షేత్రం భగవత్ప్రీత్యర్థె జపేవినియోగః. ఓంనమః పరాయాష్టాక్షరప్రదాత్రే ఽస్మద్గురవేనమః, ఓంనమః పరేభ్యో ఽష్టాక్షరప్రదాతృభ్యో ఽస్మత్పరమ గురుభ్యోనమః, ఓంనమః పరేభ్య శ్శ్రీమదష్టాక్షర ప్రదాతృభ్యో స్మత్సర్వ గురుభ్యోనమః ఇతి శిరసి। ఓం నమః పరాయాష్టాక్షరాత్మనె మంత్రరాజాయనమ ఇతి ముఖె। ఓం నమః పరాయ శ్రీమదష్టాక్షర ఋషయె బదరికాశ్రమవాసినె అంతర్యామిణే శ్రీమతె నారాయణాయ నమ ఇతి శిరసి। ఓం నమః పరాయై శ్రీమదష్టాక్షర ఛందసే దైవ్యై గాయత్ర్యై నమ ఇతి ముఖె। ఓం నమః పరాయై శ్రీమదష్టాక్షర దేవతాయె పరమాత్మనె నారాయణాయ నమ ఇతి హృది। ఓం నమః పరాయ శ్రీమదష్టాక్షర బీజభూతాయాకారా దుత్థితాయ ప్రణవాయ నమ ఇతి గుహ్యే। ఓం నమః పరాయ శ్రీమదష్టాక్షర

శక్తి గర్భాభా శ్రియతె నారాయణాయనమ ఇతి పాదయో శ్చాం జలిం విన్యస్య ॥ అథ్యమాంగులీ మారభ్యాంగుర్వర మంగుళ్యగ్రి పర్యంతం పర్యాయేణ మూలమంత్రేణ కరద్వయే ఉంతబాహ్యా పార్శ్వయోశ్చ కరతలకరపృష్ఠ పార్శ్వయోశ్చ త్రిః పరామృశ్య కరతలమధ్యయోః మధ్యమాంగుళిభ్యాం ప్రత్యేకం మూలమంత్రం న్యసేత్. కరద్వయె ఉపి దక్షిణమారభ్య తర్జన్యాది తర్జన్యంత మంగుళీషు సబిందుకాని పర్వసు ప్రణవ సంపుటితాని మంత్రాక్షరా ణ్యాష్టౌ క్రమేణాంగుష్ఠేన న్యసేత్ । అయం సృష్టిన్యాసో బ్రహ్మచా రిణః; కరద్వయేఽపి దక్షిణాదారభ్య తర్జన్యాది తర్జన్యంత మం గుళీషు తత్తత్కనిష్ఠికాంతం న్యాసః స్థితిన్యాసో గృహస్థస్య; వామ మారభ్య తర్జన్యాది తర్జన్యంతన్యాస స్సంహారో వనస్థయత్యోః. కరద్వయేఽప్యభ మూంగుష్ఠ మారభ్య తత్తత్కనిష్ఠికాంతన్యాసస్య వ్యాపకత్వేన.

ఓం ఓం జ్ఞానాయ హృదయాయనమః ఓం నం ఐశ్వర్యాయ శిరసేస్వాహా ఓం మోం శక్త్యై శిఖాయైవౌషట్ ఓం నాం బలా య కవచాయహుం ఓం రాం వీర్యాయాస్త్రాయఫట్ కరతలకరపృ ష్ఠయోః ఓం యం తేజసే నేత్రాభ్యాంవౌషట్ ఉభయపక్షేషు ఓం ణాం తేజసే ఉదరాయనమః ఓం యం తెజసే పృష్ఠాభ్యాంనమః ఓం యం తేజసే బాహుభ్యాం నమః ఓం యం తేజసే ఊరుభ్యాం నమః ఓం యం తేజసే జానుభ్యాం నమః నఖసమూహయోః ఓం యం తేజసే పాదాభ్యాం నమః ॥

దక్షిణకరతలె పద్మాయనమః వామకరతలె పాంచజన్యాయ శంఖాధిపతయేనమః । దక్షిణాంగుష్ఠమారభ్య ఓం కిరీటాయ నమః శ్రీవత్సాయ శ్రీకౌస్తుభాయ నమః వైజయంత్యై వనమాలాయై నమః శ్రీం శ్రియైనమః వామాంగుష్ఠాది హ్రీం పుష్ట్యైనమః ఓం వం

సంహారై నమః, ఓం దాం విదారిణ్యై నమః ఓం క్లీం కాంత్యై నమః ఓం శం పృథ్వ్యై నమః కరతలయోః ఓం గం గరుడాయనమః ॥

అథ దేహన్యాసః నాసాది నాసాపర్యంతం మూలమంత్రేణ వ్యాపకత్వేన త్రిః పరామృశేత్. అయమపి సర్వేషాం సమానః. అథ మూర్ధాదిపాదాంతేషు స్థానేషు సబిందుకాని ప్రణవసంపుటితాన్యష్టాక్షరాణి క్రమేణ న్యసేత్, అయం సృష్టిన్యాసో బ్రహ్మచారిణః. ఏవం నాభ్యాదిహృదంతేషు స్థితిన్యాసో గృహస్థస్య, పాదాదిమూర్ధాంతన్యాస స్సంహారన్యాసో వనస్థయత్యోః. మూర్ధ్ని మధ్యమయా తర్జనీమధ్యమాభ్యాం నేత్రయోః అనామికాంగుష్ఠాభ్యాం ముఖమధ్యే అంగుష్ఠతర్జనీభ్యాం హృదయే నాభౌ కనిష్ఠికాంగుష్ఠాభ్యాం గుహ్యే జాన్వోశ్చ అంగుష్ఠరహితాభిరంగుళీభిః పాదయోః అంగుష్ఠసహితాభి శ్శిరసి.

అథ జ్ఞానాదిద్వాదశాంగన్యాసః- తత్ర జ్ఞానం అంగుష్ఠతర్జనీభ్యాం హృదయే, ఐశ్వర్య మంగుష్ఠ సహితాభి రంగుళీభి శ్శిరసి, శక్తిం సముష్టికేనాంగుష్ఠేన శిఖాయాం, బలం కవచబంధానుకారిణా కరద్వయేన కంఠాది కట్యంతే స్థానే, వీర్యం సముష్టికాంగుష్ఠతర్జనీభ్యాం సచ్ఛటాభ్యాం శుభాగ్రయో స్తేజ స్తర్జనీ మధ్యమాభ్యాం నేత్రయోః ఉదరపృష్ఠ బాహూరుజానుషు అంగుష్ఠసహితాభిః తాభిరంగుళీభి స్సర్వాభి రంగుళీభిః పాదయో రయమపి సర్వేషాం సమానః, అస్త్రమంత్రేణ దశదిగ్బంధః. అథవా సబిందుకై ర్మంత్రాక్షరై రష్టదిగ్బంధః ప్రణవేన ఊర్ధ్వాధో దిగ్బంధః ॥

అథ కరద్వయేనాష్టాక్షరం చక్రంకృత్వా ఆత్మనః ప్రాదక్షిణ్యేన సుదర్శనాయ హేతిరాజాయ నమఇతి త్రిర్భ్రామయిత్వా చక్రముద్రయా రక్షాం కుర్యాత్. దక్షిణేతరభుజయోః పర్యాయేణ పద్మగదాచక్రశంఖానాం ప్రణవాదినమోంతన్యాసః । కిరీటం శిరసి

శ్రీవత్సం దక్షిణేంసె కౌస్తుభ ముంమధ్యే వనమాలాం పార్శ్వ యోః ॥ ఓం శ్రీం శ్రియైనమః దక్షిణపార్శ్వే ఓం హ్రీం పుష్ట్యైన మః వామపార్శ్వే । ఓం సరస్వత్యైనమః ముఖే । ఓం ద్రాం నిద్రాయైనమః పశ్చాద్భాగే । ఓం క్లీం కాంత్యైనమః ఊర్ధ్వదేహే। ఓం మోం ఓం శ్రీం శ్రియైనమః దక్షిణేపార్శ్వే । ఓం హ్రీం పుష్ట్యైనమః వామపార్శ్వే । ఓం సరస్వత్యైనమః ముఖె । ఓం ద్రాం నిద్రాయైనమః పశ్చాగ్భాగె । ఓం క్లీం కాంత్యైనమః ఊర్ధ్వదేహే। ఓం కం పృథివ్యైనమః పాదయోః । ఓం గం గరుడాయనమః ఊర్ధ్వే.

ధ్యానమ్- సవ్యం పాదం ప్రసార్య శ్రితదురితహరం దక్షిణం కుంచయిత్వా జానున్యాధాయ సవ్యేతర మితరభుజం నాగభోగె నిధాయ । పశ్చాద్బాహుద్వయెన ప్రతిభటశమనె ధారయన్ శంఖచక్రె దేవీభూషాదిజుష్టో జనయతు జగతాం శర్మ వైకుంఠనాథః ॥ ఇతి ధ్యాత్వాశక్తి మంత్రజపం కుర్యాత్.

అథ ద్వయన్యాసః= ద్వయేన ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా ॥ అత్ర పరాశరః- ఉక్తేన మంత్రరత్నేన ప్రాణాయామాన్వి ధానతః । అష్టావింశతివారంతు ప్రాణాయామే జపేన్మనుమ్ ॥ పూర కె కుంభకెచైవ రేచకెతు విశేషతః । ప్రాణాయామ మిమం ప్రాహు రుత్తమం యోగిసత్తమాః ॥ మధ్యమం మునిభిః ప్రోక్తం జపేద్వా దశసంఖ్యయా । షడ్వారంతు కనిష్ఠంస్యా దధమంతు త్రిభిస్స్మృతమ్ ॥

ఓం శరణాగతిమంత్రస్య జీవమావీ విరాడాత్మా ఋషిః దెవీ గాయత్రీ ఛందః పరమాత్మా శ్రీమన్నారాయణో దేవతా । శ్రీం బీజం హ్రీం శక్తిః క్లీం కీలకం పరమసత్వం తత్త్వం పరమప్ర

కాశోవర్ణః ఉదాత్తాదిస్స్వరః శ్రీదేవతా ఓం శ్రీమన్నారాయణ ప్రీత్యర్థే జపేవినియోగః.

అథ న్యాసః; పరాశరః- షట్స్వదై రంగుళీన్యాసం షడంగంచ తథైవచ । మూర్ధ్ని ఫాలె నేత్రనాసా శ్రవణేవ వరాననే ॥ భుజయో హృ-త్సృదేశేచ స్తనయో ర్నాభిమండలె । పృష్ఠేచ జఘనే కట్యో రూర్వో జాన్వోశ్చ పాదయోః ॥ మంత్రంత్వాక్షరాణ్యత్ర క్రమేణాంగేషు విన్యసేత్ ॥ ధ్యానమ్- క్షీరాంభోనిధి రత్నమంటప మహాసౌవర్ణసింహాసనే వామాంకస్థిత సా ప్రసన్నవదనం శ్రీకాంతయా ఒలింగితమ్ । దోర్దండాంకిత శంఖపంకజ గదాచక్రైరుదారాశ్రియం త్వాం నిత్యం కలయామి జన్మవిముఖో లక్ష్మీశ నారాయణ ॥ ఇతి ధ్యాత్వా యథా శక్తి మంత్రజపం కుర్యాత్

అథ ద్వాదశాక్షన్యాసః- అస్యశ్రీ ద్వాదశాక్షర మహామంత్రస్య బ్రహ్మఋషిః సంకర్షణోవా: గాయత్రీఛందః పరమాత్మాదేవతా శ్రీవాసుదేవోవా; ఓం బీజం నమ శ్శక్తిః ఆయశక్తిరితివా; భగవత్ప్రీత్యర్థే జపేవినియోగః ॥ ఓం ఓం హృదయాయనమః । ఓంనమః శిరసేస్వాహా । ఓం భగవతేశిఖాయైవౌషట్ । ఓం వాసుదేవాయ కవచాయహుం ॥ సమస్తమంత్రేణ అస్త్రాయఫట్ । అథవా ఓం నమో భగవతే విష్ణుమూర్తయె వాసుదేవాయ హృదయాయ నమః । ఓం నమో భగవతే విష్ణుమూర్తయె వాసుదేవాయ సంకర్షణాయ శిరసేస్వాహా, ఓం నమో భగవతె విష్ణుమూర్తయె ప్రద్యుమ్నాయ శిఖాయైవౌషట్ । ఓం నమో భగవతె విష్ణుమూర్తయే అనిరుద్ధాయ కవచాయహుం । ఓం నమో భగవతె విష్ణుమూర్తయే యజ్ఞాత్మనె నేత్రాభ్యాంవౌషట్ । ఓంనమో భగవతే విష్ణుమూర్తయె సుదర్శనరూపాయ అస్త్రాయఫట్ । ఇతి షడంగన్యాసః ॥ స్వపదా జ్జానుయుగళ లింగనాభ్యుదరేషుచ । హృద్దోర్గళాస్య దృక్కస్త

శిఖాస్వష్టాక్షరకాన్న్యసేత్ ॥ శిరోలలాటనేత్రాస్యగళదోర్హృదయేషు చ । సకుక్షినాభి లింగాఖ్య జానుపాదేషు విన్యసేత్ ॥ హృత్కుక్షినాభిషు తథా గుహ్యజానుపదేష్వథ । కరకంఠాస్య దృక్మస్త శిఖామూర్ధస్వ్వాచ విన్యసేత్ ॥ సంహృతేదోఽవ సంహారస్సృష్టేశ్చ ఇహాపుష్టయః । స్థితేస్తు శాంతివిన్యాసం తస్మాత్కార్యం త్రిధామతః ॥ అథ ధ్యానమ్- హరి ముజ్వల చక్రదరాబ్జగదాయుధదోఃపరిఘం సితపద్మగతమ్ । వలయాంగదహారకిరీటయుతం నవకుందరుచం ప్రణమామి సదా ॥ ఇతి ధ్యాత్వా యథాశక్తి మంత్రజపం కుర్యాత్.

అథ షడక్షరమంత్రన్యాసః- ఓం అస్య శ్రీవిష్ణుషడక్షరీ మహామంత్రస్య బ్రహ్మాద్యా స్సనకాద్యాశ్చ ఋషయః దేవీగాయత్రీఛందః విష్ణుర్దేవతా । ఓం బీజం నమశ్శక్తిః విష్ణు షడక్షరీ మంత్రజపే వినియోగః । ఓం ఓం హృదయాయనమః శిరసి । శ్రీవిష్ణవే శిఖాయై వౌషట్ । ఓం కవచాయహుం । నమః నేత్రాయవషట్ । విష్ణవె అస్త్రాయఫట్ ॥ అథ ధ్యానం- "విష్ణుం భాస్వత్కిరీటాంగదవలయగళాకల్ప హారోదరాంఘ్రి శ్రోణీ భూషాసువక్షో మణిమకర మహాకుణ్డలై ర్మండితాంఘ్రిమ్ । హస్తోద్య చ్ఛంఖచక్రాంబుజగద మమలం పీతకౌశేయ మాశావిద్యోతద్భాస ముద్యద్దినకర సదృశం పద్మసంస్థం నమామి ॥ ఇతి ధ్యాత్వాయథాశక్తి మంత్రజపంకుర్యాత్

అథ చరమశ్లోక ద్వయాదికంచ జప్త్వా అభిగమనం సమాపయేత్.

అథోపాదానమ్- సంగవె, ఓం కృతంచ కరిష్యామి ఉపాదానేన భగవత్కర్మణా + మి భగవతో బలేన + భగవతో వాసుదేవస్య భగవానేవ స్వనియామ్య స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తి స్వశేషతైకరసేనానేనాత్మనా స్వకీయైశ్చ దేహేంద్రియాంతః కరణైః స్వస్మై స్వప్రీ

త్యర్థ ముపాదానం మహం కారయిష్యేతి సంకల్ప్య తులసీ పుష్పాదికం సర్వం కర్మణ్యం వస్తు యథా యోగ్యం సంపాదయేత్.

అథ తులస్యాద్యాహరణమ్; సంవర్తః- సమిత్పుష్పకుశాదీని శ్రోత్రియః స్వయ మాహరేత్ । శూద్రానీతైః క్రయక్రీతైః కర్మకుర్వ న్పతత్యధః ॥ విష్ణుమందిరే- త్యాజ్యం పర్యుషితం జంతుదూషితం పాదలంఘితమ్ । మ్లానం స్పృష్టం తథాఽస్పృశ్యై ర్నీతంచ ప్రతిలోమజైః ॥ తులసీ మాహాత్మ్యే- ఉత్తమం స్వార్జితం పుష్పం మధ్యమం వన్య ముచ్యతే । అధమం తు క్రయక్రీతం పారక్యంత్వధమాధమమ్ ॥ హస్తానీతం పటానీతం స్వయం పతితమేవవా । దేవారామోద్భవం పుష్పం గృహదేవాయ నార్పయేత్ ॥ ఆశ్వమేధికే- అర్కపుష్పాణి చాన్యాని అర్కపత్రస్థితానిచ । నిర్గంధాని చ పుష్పాణి సర్వాణ్యేతాని వర్జయేత్ ॥ శ్రీపాంచరాత్రరక్షాయామ్- సగృహే కరవీరోత్థైః కుసుమై రర్చనం హితమ్ । విశేషత స్సకామస్య సిద్ధిభూతియుతస్యచ ॥ స్కాందే- స్త్రీభిర్వా యదివా శూద్రై రానీతై స్తులసీదళైః । యే ఽర్చయంతి నరా విష్ణుం తేవై నిరయగామినః ॥ స్త్రీశూద్రానుపనీతా వా ఉచ్ఛిష్టా శౌచినోపి వా । యే ఽపచిన్వంతి తులసీం తేవై నిరయగామినః ॥ తులసీమాహాత్మ్యే- శుష్కం పర్యుషితం చార్ద్రం కాష్ఠం వా తులసీదళమ్ । అర్చనే వాసుదేవస్య లక్షకోటి గుణంభవేత్ ॥ సంవత్సరంతు తులసీం షణ్మాసం బిల్వమేవచ । పలాశం మాసమేకంతు కపిత్థం పక్షమేవచ ॥ సప్తవారంతు పద్మం స్యా త్కరవీరం త్రిభిర్దినైః ॥

కర్ణమూలేతు తులసీం యస్తు ధారయతే నరః । అహోరాత్రకృతం పాపం తస్య నశ్యతి తత్క్షణాత్ ॥ శుష్కైః పర్యుషితైర్వాఽపి కాష్ఠమూలమృదాదిభిః । అర్చనా న్మమ బింబస్య సదాశుద్ధి

ర్భవిష్యతి ॥ గ్రహణమంత్రః-తులస్యమృతసంభూతే సదా త్వం కేశవ ప్రియే । కేశవార్థం లునామి త్వాం వరదా భవ శోభనే ॥ ప్రసీద మమ దేవేశి ప్రసీద హరివల్లభే । క్షీరోదమథనోద్భూతే తులసి త్వం ప్రసీద మే ॥ మోక్షైకహేతో ర్ధరణీతలస్థే విష్ణో స్సమస్తస్య గురోః ప్రియే తే । ఆరాధనార్థం పురుషోత్తమస్య లునామి పత్రం తులసి క్షమస్వ ॥

మార్కండేయః- నాశ్నీయా ద్రక్షయే ద్విష్ణుం నఖేంభుం శంఖవారిణా । నాచరేయే ద్దూర్వయా దుర్గాం న తులస్యా సురాంతరమ్ ॥ సంగ్రహే- చతుర్దశ్యష్టమీపర్వ నందాసు ద్వాదశీషుచ । సంక్రాంతిషు వ్యతీపాతే మన్వాదిషు యుగాదిషు ॥ భౌమార్క-భృగువారేషు తథా శ్రాద్ధదినేషుచ । ఆధానే వైష్ణవే బుక్షే మధ్యాహ్నాత్పరత స్తథా ॥ తులసీ కృంతనం యత్ర ద్విష్ణో శ్శిరసి కృంతనమ్ ॥ ఆధాన నక్షత్రం- స్వజన్మ నక్షత్రా దేకోనవింశం నక్షత్రమ్. అత్ర కుశపుష్పాదిహరణే న ప్రత్యవాయః. జాబాలిః- కుశాన్ కాశంచ పుష్పాణి గవార్థంచ తృణాదికమ్ । నిషిద్ధేష్వపి గృహ్ణీయా దమావాస్యాహ్నీ ద్విజః ॥

అథ మన్వాదిః.

కాలప్రకాశికాయామ్- ఆశ్వయుక్శుక్ల నవమీ కార్తికీ ద్వాదశీసితా । తృతీయా చైత్రమాసస్య తథా భాద్రపదస్యచ ॥ ఫాల్గునస్యాప్యమావాస్యా పుష్యస్యైకాదశీసితా । ఆషాఢస్యాపి దశమీ మాఘమాసస్య సప్తమీ ॥ శ్రావణస్యాష్టమీ కృష్ణా ఆషాఢస్యాపి పూర్ణిమా । కార్తికీ ఫాల్గునీ జ్యేష్ఠా చైత్రీ పంచదశీతిథిః ॥ చతుర్దశైతా మునిభిః ప్రోక్తా మన్వంతరాదయః ॥ యుగాదీనాహ తత్రైవ- శుక్లా తృతీయా వైశాఖే నవమీ కార్తికీసితా । మాఘీచామా తథా ప్రోష్ఠపదీ కృష్ణా త్రయోదశీ ॥ ఏతా శ్చతస్ర స్తిథయో యుగాద్యాః పరికీర్తితాః ॥

అథ కుశాహరణమ్,

శౌనకః- శుచౌ దేశే శుచిర్భూత్వా స్థిత్వా పూర్వోత్తరాముఖః। ఓం (హుం) కారేణైవ మన్త్రేణ కుశాః స్పృశ్యా ద్విజోత్తమైః॥ హారీతః- నైర్ఋత్యాం బ్రహ్మసూత్రేణ దర్భాన్ ఛింద్యాద్దక్షిణాముఖః। ఛిన్ద్యాత్ప్రాచీనావీతీ తాన్నిక్షిపేత్పృథక్॥ మనుః- సమూలస్తు భవేద్దర్భః పితౄణాం శ్రాద్ధకర్మణి। మూలేన లోకాన్ జయతి శక్రస్య సుమహాత్మనః॥ ఏతదేకోద్దిష్ట శ్రాద్ధవిషయమ్. యతస్స ఏవాహ- "ఏకోద్దిష్టే కుశా గ్రాహ్యా స్సమూలా యజ్ఞకర్మణి। బహిర్లూనా స్సకృల్లూనా స్సర్వత్ర పితృకర్మణి" ఇతి. బహిర్లూనాః- ఉపమూలలూనాః, తదుక్తం- "ఉపమూలె తథాలూనాః శ్రాద్ధార్థేతు కుశాః స్మృతాః। తథా శ్యామాకనీవారౌ దూర్వాశ్చ సముదాహృతే"తి బ్రహ్మాండాదివచన మనేకోద్దిష్ట శ్రాద్ధాది విషయ మిత్యవగంతవ్యమ్. శాతాతపః- జపె హోమె తథాదానె స్వాధ్యాయె పితృతర్పణే। అశూన్యంతు కరం కుర్యా త్సువర్ణరజతైః కుశైః॥ నారదః- నశూన్యం కేవలం ధార్యం దైవె పిత్ర్యేచ కర్మణి। అనామికా ధృతం హేమ తర్జన్యాం ధారయేత్తు తమ్॥ కుశాహరణమంత్రః- విరించేన సహోత్పన్న పరమేష్ఠినిసర్గజ। నుద సర్వాణి పాపాని దర్భ స్వస్తికరో భవ॥ వృద్ధవసిష్ఠః- కాశస్తు రౌద్రో విఖ్యాతో కుశో బ్రాహ్మ స్తథా స్మృతః। ఆపోర్ణ ధర్మస్తు విఖ్యాతో విశ్వామిత్రస్తు వైష్ణవః॥ శుచిత్వకృతిషు మిత్రత్వా ద్విప్రాణాం విశ్వకర్మణామ్। విశ్వాంహసా మమిత్రత్వా ద్విశ్వామిత్ర ఉదాహృతః॥ స్మృతిరత్నే- అహన్యహాని కర్మార్థం కుశోద్ధారః ప్రశస్యతే। నపూర్వేషూద్ధృతకుశా యోగ్యాస్త్యైచ్ఛత్త్వోత్తరేషుచ॥ ఛిన్నమూలా గృహీతవ్యాః ప్రస్తరార్థం కుశోత్తమాః। అగ్నికార్యేచ యాగెచ సమూలాన్ పరివర్జయేత్॥

పవిత్రవిధిః.

చంద్రికాయామ్- యజ్ఞోపవీతే మౌంజ్యాంచ తథా కుశపవిత్రకే । బ్రహ్మగ్రంథిం విజానీయా దన్యత్రతు యథారుచి ॥ యమః- సంత్యజ్య వైష్టరం (వైష్ణవం) మార్గం బ్రహ్మమార్గ వినిస్సృతమ్ । సకృత్త్రిదక్షిణీకృత్య పవిత్ర మభిధీయతే ॥ చతురంగుళ మగ్రంస్యా ద్గ్రంధి రేకాంగుళో భవేత్ । ద్వ్యంగుళం రజ్జువలయం పవిత్రస్యతు లక్షణమ్ ॥ త్రిభిర్దర్భై- శ్శాంతికర్మ పంచభిః పౌష్టికం తథా । చతుర్భిశ్చాభిచారంతు కుర్వ- కుర్యాత్పవిత్రకమ్ ॥ దేవకార్యే త్రిభి ర్దర్భై- రేకేన పితృకర్మణి । ద్వాభ్యాం మనుష్యకార్యేతు పవిత్రం కారయే ద్ద్విజః ॥ భరద్వాజః- కూర్చేనవా పవిత్రేణ యేన కర్మాణి కారయేత్ । తస్య గ్రంథిం విసృజ్యైవ కర్మాంతేతు తత స్త్యజేత్ ॥ పవిత్ర కూచ- యోస్త్యాగే స గంధ్యోస్తు ప్రమాదతః । ఉపవాసంచరే దేక ముపవాసత్రయంతువా ॥ ద్విపూర్వ ఉపవాసతయమ్. అంగుళ్యగ్రే స్థితో దర్భ స్తపోవృద్ధికరోహి సః । మధ్యేచైవ ప్రజాకామో మూలె సగ్రాన్థసాధనః ॥ యైః కృతః పిండనిర్వాపః శ్రాద్ధంవా పితృతర్పణమ్ । విణ్మూత్రాదిషు యే దర్భా- స్తేషాం త్యాగో విధీయతే ॥ అపూతలూనా యే దర్భా- యేచ ఛిన్నానఖై స్తథా । క్వథితా నగ్నిదగ్ధాంశ్చ కుశా న్యత్నేన వర్జయేత్ ॥ హారీతః- పృథివదర్భా- శ్చితౌ దర్భా యేదర్భా- యజ్ఞభూమిషు । వరణాసనపీఠార్థా షట్కుశా- పరివర్జయేత్ ॥ బ్రహ్మయజ్ఞేచ యేదర్భా- యే దర్భైః పితృతర్పణే । అమేధ్యలిప్తా యేదర్భా- స్తేషాం త్యాగోవిధీయతే ॥ అమేధ్యాని- వసాదీని ద్వాదశమలాని ॥ చంద్రికాయామ్- పవిత్రం కరశాఖాస్థం దక్షిణే శ్రవణే న్యసేత్ । నాన్యత్ర నిక్షిపె ద్దేహే నిక్షిప్తాయది తత్త్యజేత్ ॥ కాలమాహ హారీతః-

మానేనధస్యమానాస్యా తస్యాం దర్భోఽచ్ఛేదో మతః । అయా
తమామా స్తేదర్భా నియోజ్యాస్సర్వైః పునఃపునః ॥

శూద్రవిషయే రత్నాకరే- దేవబ్రాహ్మణకార్యేషు(పా॥ శూద్రశ్చే దృష్టిమాత్ర్యవేత్) శక్తశ్చే స్స్వఫలైఃఖలు । స్వర్ణాంగులీయకం ధృత్వా తేన కర్మాణి కారయేత్ ॥ పవిత్రం గ్రంథియుక్తమేవ శూద్రాదే స్త్యాజ్యమ్. తథా చంద్రికాయామ్-

సప్తభి ర్దర్భపుంజైః కుర్యా ద్బ్రాహ్మం పవిత్రకమ్ । షడ్భిః క్షత్రియస్యోక్తం చతుర్భిశ్చ తథావిశః ॥ ద్వాభ్యాం శూద్రస్య విహిత (పా॥ మాత్రాణాం తథైవచ) మితరేషాం తథైవచ ॥ వజ్రం యథా మహేంద్రస్య శూలం హస్తే పినాకినః । సుదర్శనం యథా విష్ణో స్తథావిప్రకరే కుశః ॥ ప్రాదేశమాత్రం దర్భాణాం ద్విప్రాదేశః కుశః స్మృతః । త్రిప్రాదేశస్తు బర్హి స్స్యాదతఊర్ధ్వం తృణం భవేత్ ॥ కుశైశ్చ సంధ్యాకరణం దర్భైశ్చ పితృకర్మణి । బర్హిషా యజ్ఞకర్మాణి శేషైస్తు గృహగోపనమ్ ॥ కుశకాశ యవా దూర్వాగోధూమా శ్చేతి కుందురాః । ఉశీరా వ్రీహయో మౌంజా దశదర్భాశ్చబల్బజాః ॥ భరద్వాజః- సమిత్పుష్పహవిస్తోయపాత్రోపనయనాదిషు । అవైష్ణవా న్విశేషేణ న కర్మసు నియోజయేత్ ॥ హారీతః- వైష్ణవానేవ విప్రాంస్తు సర్వకర్మసు యోజయేత్ । సర్వత్రా వైష్ణవా న్విప్రా న్పతితానివ సంత్యజేత్ ॥ వసిష్ఠః- తస్మా దవైష్ణవాం స్తత్ర న కర్మసు నియోజయేత్ ॥ కౌశికః- గవాం వాలపవిత్రేణ ధార్యమాణేన నిత్యశః । న స్పృశంతీహ పాపాని శ్రీశ్చ గాత్రేషు తిష్ఠతి ॥ గవాం వాలపవిత్రస్య సౌవర్ణస్య తథైవచ । న బ్రహ్మగ్రంథినియమో ధారయేత్తు యథాతథమ్ ॥ గవాం వాలపవిత్రేణ సంధ్యోపాస్తిం కరోతియః । జపహోమాదికార్యాణి తస్యాక్షయఫలం భవేత్ ॥ గవాం వాలపవిత్రేణ సంధ్యో

పాస్తిం కరోతి యః । సవై ద్వాదశవర్షాణి కృతసంధ్యో భవేన్న రః ॥ విష్ణుః- గోవాలంచ కుశాగ్రంచ పవిత్రం సర్మ్మసంయుతమ్ ॥ ధారయే ద్దితి శేషః. ఆహరణమంత్రః- త్వం రుద్రమూర్తిర్వసుధ సుధా గాత్రే౽ంశుసుక్ష్మితే । సర్వ దేవాత్మికే గౌస్త్వాం సౌమ్యాహాం త్వాం ప్రసీద మే ॥ అథాని స్సర్వదవి-హోమానాం మహోత్తరశతం ద ర్భాః ద్వేహస్త పవిత్రే ద్వే ఆసనే ప్రాగుదగగ్రై షోడశభి ర్దర్భైః పరిస్తరణం దక్షిణతః ప్రాగగ్రై స్సప్తదశ పశ్చాదుదగగ్రై రష్టాదశ ఉత్తరతః ప్రాగగ్రై సప్తదశ పాత్రాణాం పంచ సప్తదశ బ్రహ్మాస నం ప్రణీతాసనం ద్వే ఆజ్యపవిత్రే ద్వే ద్వే అభిద్యోతనే ద్వేదర్భా గ్రే ద్వేపర్యగ్నికరణే స్రుక్స్రువ సంమార్జనే చతుర్భి రిత్యాహ భగ వా న్బోధాయనః.

అథక్షౌరవిధిః- అత్రశ్రుతిః ॥ దేవావై యద్యజ్ఞే౽కుర్వత । తదసురా అకుర్వత । తే౽సురా ఊర్ధ్వం పృష్టిభ్యో నాపశ్యన్ । తే కేశా న్నగ్రేవపన్త । అథశ్మశ్రూణి । అథోపపక్షౌ । తత స్తే వాంచఆయన్ । పరాభవన్ । యస్యైవం వపంతి । అవాజేతి । అథోపరై వభవతి । అథదేవా ఊర్ధ్వం పృష్టిభ్యో౽పశ్యన్ । త ఉప పక్షావగ్రే౽వపంత । అథశ్మశ్రూణి । అథ కేశాన్ । తత స్తే౽భ వన్ । సువర్గం లోకమాయన్ । యస్యైవం వపంతి । భవత్యా త్మనా । అథో సువర్గం లోకమేతి । అథైతన్మనుర్వప్త్రే మిథునమప శ్యత్ । సశ్మశ్రూణ్యగ్రే౽వపత । అథోపపక్షౌ । అథకేశాన్ । తతో వై స ప్రాజాయత ప్రజయా పశుభిః । యస్యైవం వపంతి । ప్రప్రజయా పశుభి ర్మిథునై ర్జాయతే ॥

పరాశరసంహితాయామ్- మాసిమాసి గృహస్థానాం పక్షేప క్షేచ యజ్వనామ్ । ఋతావృతౌ యతీనాంతు వపనం మునిసత్తమ॥ ఖానాం బ్రహ్మచారిణాం మాసేమాసే విధీయతే ॥ శాండిల్యః-

కృత్తకేశ నఖశ్మశ్రుః స్త్రీపక్షేతు గృహీ భవేత్ । ఇదమనాహితాగ్ని విషయమ్. ఆహితాగ్నిస్తు పర్వణి పర్వణి వపేత్. నాస్య తిథివారాదిదోషః, కర్మాఙ్గత్వాత్; పితృమేధసారే- పిత్రోర్మృతదాబ్దే గర్భాబ్దే సదా పర్వణిపర్వణి । ఆహితాగ్ని [illegible] కేశా న వపే దితర స్తయోః ॥ సర్వత్రైవమ్. అనాహితాగ్నిః ప్రశస్త దివసే కుర్యాత్. కన్యా కర్కట కుంభ చాపాఖ్యా మాసాఖ్యా అన్యేష్టామాసాః ప్రశస్తాః. జ్యోతిశ్శాస్త్రే- శస్యర్క్షాణామ [illegible] ద్యాణి సంధిపాత బ్రహ్మోత్తరాగ్ని పితృమైత్రదినేషు షష్ఠ్యామ్ । భుక్త్వైవ రిక్తతిథిషు వ్రతపైతృకేషు క్షౌరం త్యజే ద్ధనుషి కర్కటకన్య కుంభాః ॥ కుంభకర్కటకన్యాసు ధనుర్మాస చతుష్టయే । రోముఖండం గృహస్థస్య పితౄన్ ప్రాశయతే యమః ॥ జ్యోతిషార్ణవే- ఆదిత్య తిష్య వసు వైష్ణవ పౌష్ణ సౌమ్య త్వాష్ట్రాశ్వి చండకిరణేషు దినా ప్రశస్తమ్ । స్వాతీ విధాతృ వరుణోత్తరభాని మధ్యాన్యాహు స్త్రిశాస్వపి నచ క్షురకర్మ కార్యమ్ ॥ షష్ఠ్యష్టమీ ప్రతిపద స్తిథయశ్చ రిక్తా వర్జ్యా శ్శశాంక గురుసోమజ భార్గవానామ్ । వారాశ్శశాంకోదయ విలోకన మిష్ట మాహుః క్షౌరేతు కర్మణి సశౌచ ముశంతి శావే ॥ హారీతః- భ్రూప్రకోష్ఠ శిఖా వర్జం వపనం శ్రుతిచోదితమ్ । కామతశ్చ ప్రకుర్యాచ్చే త్సవిప్రో నరకం వ్రజేత్ ॥ వ్రతోపవాస శ్రాద్ధదినేషు ధృతిపాతాది యోగేషుచ క్షౌరకర్మ నకార్యమ్. యస్య ద్విభార్యే గర్భిణ్యౌ సపూర్వస్యాం ప్రసూతాయాం క్షౌరకర్మ న కుర్యాత్ కింతు ద్వితీయాయామేవ కుర్యాత్. భార్యా ప్రసూతౌ దశమేహని వృద్ధజ్ఞాతి మరణేచ క్షౌరకర్మ కార్యమ్; నాత్ర వారాదిదోషః. పితృ జ్యేష్ఠభ్రాతృ మాతృ మాతుల మాతామహాది వ్యతిరిక్త మరణే క్షౌరం న కుర్యాత్.

అత్ర సునేవిలోచనే- మాతు దీక్షాంతరే యస్య పితా

మరణమాప్నుయాత్ । దహనాది క్రియాః కుర్యా ద్వపనం నైవకా రయేత్ ॥ వసిష్ఠః- షష్ఠాబ్దే షోడశాబ్దేచ వివాహాబ్దే తథైవచ । మాతాపిత్రో ర్మృతాబ్దేచ వపనం నైవ కారయేత్ ॥ అంగిరాః- షణ్మాసా న్వర్జయే త్క్షౌరం తైలతాంబూలయోషితః । జ్యేష్ఠాదీనాం మృతిప్రాప్తౌ మాతాపిత్రోస్తు వత్సరమ్ ॥ 'మాతాపిత్రోస్తువత్సర' మితి సామాన్యేనోక్తత్వా త్సర్వైః పుత్రైరపి వత్సరం కేశధారణాదికం కార్యమ్. వివాహే ఋతు క్రియానంతరం క్షౌరవిధానం సంవత్సరభిన్నవిషయమ్. గంగాది సత్ప్రస్థానేషు కృతోద్వాహోఽపి క్షౌరం కుర్యాత్. "గంగాయాం భాస్కరక్షేత్రే మాతాపిత్రో ర్గురో ర్మృతౌ । ఆధానకాలే సోమేచ క్షౌరం సప్తసుచ స్మృతమ్ ॥ 'వివాహే యజ్ఞదీక్షాయా మిత్యాది వచనేభ్యః ద్వితీయ వివాహేఽపి క్షౌరకర్మ వత్సరం కేశధారణంచ కర్తవ్యమ్. ఏవం వైదికసార్వభౌమై స్సమ్యక్ప్రతిపాదితం సుధీవిలోచన దశనిర్ణయాదిషు.

వ్యాసః- విధవాకబరీబంధో భర్తృబంధాయ జాయతే । శిరసోముండనం తస్మా త్కార్యం విధవయా సదా ॥ శేషధర్మే- హరిసేవావిహీనా యా విధవా కేశధారిణీ । ఉపవాసవిహీనా యా వ్రతహీనా విదుఃఖితా ॥ నారదీయపురాణే- రుక్మాంగదచరితే ధర్మాంగదవాక్యమ్- న కంచుకవిహీనాతు గచ్ఛే న్నారీ సభర్తృకా । గృహాన్నిష్క్రమణం స్త్రీణాం మాభూ ద్రాజ్యేతు మామకే ॥ మా సకేశాతు విధవా వికేశా వా సభర్తృకా । మావ్రతీస్యా త్సదా కేశే మారణ్యే నగరాశ్రయః ॥ మాధనీచాప్రదాతా మే రాజ్యే వసతు నిర్ఘృణః ॥ ఇతి.

అథ యజ్ఞోపవీతవిధిః.

అత్ర శ్రుతిః- "ప్రసృతోహ వై యజ్ఞోపవీతినో యజ్ఞోప్ర

వృతో ఽనుపవీతినో యతిశ్చంద ప్రాప్తుయో యజ్ఞోపవీత్యుక్తే యజ్ఞ తస్యైవ తత్త్వాత్ యజ్ఞోపవీత్యేవాధీయీత యాజయే ద్యజేత వా యజ్ఞస్య ప్రసృత్యై అజినం వాసో వా దక్షిణత ఉపవీయ దక్షిణం బాహు ముద్ధరతే ఽవధత్తే సవ్యమితి యజ్ఞోపవీత మేతదేవ విపరీతం ప్రాచీనావీతం సంవీతం మానుష" మితి. గృహ్యరత్నే- ఏకోపవీతం ధార్యం స్యా దాద్యంతాశ్రమిణో ర్ద్వయోః । గృహస్థానాం వనస్థానా ముపవీతద్వయం స్మృతమ్ ॥ ఏకోపవీతం ధార్యం స్యా దాద్యంతాశ్రమిణో ర్ద్వయోః । దశాష్టౌ వా గృహస్థస్య చత్వారి వనవాసినః" ఇతి. భరద్వాజో "బహూ న్యాయుష్కామస్యే" త్యాది కామ్యం ప్రచక్షతే. ఏకమేవ యతే స్సూత్రం సాజినం బ్రహ్మచారిణః । గృహస్థానాం వనస్థానా ముపవీతత్రయం స్మృతమ్ ॥ ఇద ముత్తరీయాలాభవిషయమ్. తథాభరద్వాజోపి- యజ్ఞోపవీతే ద్వేధార్యే శ్రౌతే స్మార్తేచ కర్మణి । తృతీయ ముత్తరీయార్థం వస్త్రాభావే తదిష్యతే ॥ ఇదం యజ్ఞోపవీతం బ్రాహ్మణైః ప్రతిష్ఠితమేవ ధార్య మన్యై రప్రతిష్ఠిత మితివివేకః. తథా గృహ్యరత్నే- సుసంస్కృత మిదం ధార్యం బ్రాహ్మణై ర్వేదపారగైః । అన్యై రసంస్కృతం ధార్యం జాతి జ్ఞానాయ కేవలమ్ ॥

అథ యజ్ఞోపవీతప్రతిష్ఠా.

స్వాధ్యాయదివసే శుక్లపక్షే పూర్వాహ్ణే ప్రాచీముదీచీం వా దిశ ముపనిష్క్రమ్య దేవాగారే నదీతీరే గోష్ఠేషు వా శుచౌదేశే సుస్నాతః ప్రయతో ధృతోర్ధ్వపుండ్రోత్తరీయో ద్విరాచాంతో దర్భాసనే ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా సముపవిశ్య ప్రాణానాయమ్య శుచిభి ర్నిర్మితం కార్పాససూత్ర మాదాయ ప్రణవేనాభిమంత్ర్య "ఆపోవాఇద" మిత్యద్భి రభిషిచ్య సప్తప్రణవపూర్వ వ్యాహృతిత్రి

యం జపిత్వా చతురంగులమానేన దక్షిణహస్తేన షణ్ణవతిసంఖ్యయా తత్సూత్ర ముచ్ఛిన్నం త్రిగుణీకృత్య ప్రణవవ్యాహృతీభిః ప్రక్షాళ్య కుమ్భోపరి నిధాయ "ఆపోహిష్ఠా ॥ హిరణ్యవర్ణాః ॥ పవమానస్సువ" రిత్యేతై స్తత్సూత్రం దర్భై ర్మార్జయిత్వా శుచినా ప్రత్యఙ్ముఖేన గృహీతమధ్యం గృహీతాగ్రా ప్రాఙ్ముఖా ద్వౌ విప్రౌ స్థిత్వా ప్రదక్షిణహస్తోర్ధ్వేన పాణిభ్యాం ప్రణవవ్యాహృతీభి రనువర్త్య- తత్సూత్రం పారవిత్ర్య సావిత్ర్యనా త్రిగుణీకృత్య "ప్రాణానాం గ్రన్థిరసీ" తి సూత్రాగ్రేణ ప్రాన్తయో ర్మధ్యేచ ఆవేష్ట్య శ్లిష్టం కృత్వా ప్రాక్ ప్రత్యఙ్ముఖౌ స్థిత్వా వామహస్తోర్ధ్వం "భూరగ్నించ" త్యనువాకేన ఆచాగాత్ "భూర్భువస్సువ" రిత్యనువాకేనచ పాణిభ్యా మనువర్త్య దర్భైఃస్పృష్ట్వా శుచౌ దేశే దర్భాన్స్తృతే ప్రసార్య ద్వాదర్భాన్దత్వా త్రిఃకరధ్వనిం కృత్వా తత్సూత్రభ్రమం నావేక్షేత. అనన్తరం తదాదాయ అశ్వత్థాది యాజ్ఞీయవృక్షే పితృభ్యోనమ ఇతి బధ్వా ఉదాయ సూత్రం కుటిలం ప్రణవేన వ్యాహృతీభిశ్చ ఋజూకృత్య త్రివలయం సూత్రం కృత్వా ఉగ్రేణ మధ్యమావేష్ట్య ఆగ్రాభ్యాం సూత్రద్వయం పరివేష్ట్య "ప్రాణానాం గ్రన్థిరసీ" తి గ్రన్థిం కృత్వా ఉశ్వత్థాది యాజ్ఞీయశాఖా మాదాయ ప్రణవవ్యాహృతీభి స్తస్యాం సూత్రం నిక్షిప్య శుచౌదేశే వ్రీహిస్థండిలోపరి సకూర్చం సూత్రయుతాం తాం శాఖాం నిక్షిప్య తస్మి న్వరుణ మావాహ్య ప్రణవవ్యాహృతీభి ర్గంధాదిభి రభ్యర్చ్య- త్రిః ప్రాణానాయమ్య యజ్ఞోపవీతప్రతిష్ఠాం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య దక్షిణహస్తేనోపవీతం స్పృశన్ "ఓం భూః యజ్ఞోపవీతం ప్రతిష్ఠాపయామి ఓం భువః యజ్ఞోపవీతం ప్రతిష్ఠాపయామి ఓగ్ం సువః యజ్ఞోపవీతం ప్రతిష్ఠాపయామి ఓం భూర్భువస్సువః యజ్ఞోపవీతం ప్రతిష్ఠాపయామి" ఇతి ప్రతిష్ఠాప

యేత్. అథ "భూరగ్నించే" తి దక్షిణావర్తం "భువోవాయుంచే" తి మధ్యమావర్తం "సువరాదిత్యంచే" తి ఉత్తరావర్తి మనుమంత్రయే దితి బోధాయనః.

అథ నవతంతుదేవతాః గ్రంథిత్రయ దేవతాః యజ్ఞోపవీతా ధి దేవతాశ్చావాహ్య గంధాదిభి రభ్యర్చయేత్. భూ ర్వహ్ని తేజో వాయుః ఖం ప్రాణ ఆత్మత్రయం తథా। క్రమాద్భవన్తి తంతూనాం నవానా మధిదేవతాః॥ గ్రంథిత్రయస్యాధిపాశ్చ పితామహహ్యారీశ్వరాః। యజ్ఞోపవీతాకారస్య పరంబ్రహ్మాధిదైవత" మితి భరద్వాజః. ఓంకారః ప్రథమస్తంతౌ ద్వితీయో ఽగ్నిస్తథైవచ। తృతీయో నాగదైవత్య శ్చతుర్థ స్సోమదైవతః॥ పంచమః పితృదైవత్యః సూర్యశ్చాష్టమఏవచ। నవమ స్సర్వదైవత్య ఇత్యేతే నవతంతవ" ఇతి దేవతాభేదం వ్యాచష్టే. తదేవం ప్రతిష్ఠితం యజ్ఞోపవీత మాదాయ "ఆసత్యేనే" తి చతుర్భి స్సవిత్రే ప్రదర్శ్య పూర్వవన్నిధాయ ఉపవీతం స్పృశన్ అష్టోత్తరశతం గాయత్రీం జపిత్వా తద్బ్రహ్మసూత్రం ధారణార్థం నిక్షిపే ద్ధారయేద్వా.

అథ ధారణక్రమః- పాదౌ ప్రక్షాళ్య ద్విరాచమ్య ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా దర్భాసన ఉపవిశ్య ప్రాణానాయమ్య స్పృశన్నుపవీతం త్రియంజకం సకృజ్జప్త్వా సఋషిచ్ఛందోదైవతం "యజ్ఞోపవీత" మితి మంత్రముచ్చార్య దక్షిణంబాహు ముద్ధృత్య శిరసాసహ కంఠే సవ్యే నిక్షిపేత్. సూత్రాంతరాళే దక్షిణం బాహుం కుర్యాత్. గృహస్థస్య ప్రత్యుపవీతం మంత్రోచ్చారణాచమనే భవతః. న తిష్ఠ న్నుపవీతం ధారయేత్- కార్పాసతంతు గోవాల కుశమయం వోపవీతాలాభే ధారయే త్పరిమండలితం వస్త్రం వా. విచ్ఛిన్నైకతంతుం భుక్త్వా నిర్మితం త్రిభిర్బ్రాహ్మణై ర్వినా కృత ముపయుక్త మనువర్తమాన మనుష్యమార్జాలాదిభి రధోగతం పూయశోణితవి

ఋష్మాశ్రి శ్లేష్మోచ్ఛిష్ట దూషిత మనహాఽస్పృష్ట మశుచిశ్చేత్ర్రజకా శ్వానవిస్మితంచ పరిత్యజేత్. విస్మృత్యోపవీతం యదివిణ్మూత్రము త్సృజే దంత్యైస్సహవా సంభాషేత తదుపవీతం త్యజేత్. చణ్డాలాం త్యజాతి సంభాషణే విణ్మూత్రోత్సర్జనవ త్కంఠె నిక్షిపేత్. మంత్రపూతం స్థితం కాయే నోద్ధరె దుపవీతకమ్ । సకృదుద్ధరణా ద్విప్రః ప్రాయశ్చిత్తీయతె యతః ॥ నాభ్యూర్ధ్వ్వ మనాయుష్య మధస్తాత్తు తపఃక్షయః । తస్మా న్నాభిసమం ధార్య ముపవీతం ద్విజోత్తమైః ॥ యజ్ఞోపవీతమంత్రస్య గౌతమాత్రేయ వసిష్ఠాఋుషయః గాయత్రి త్రిష్ఠిగనుష్టుభశ్ఛందాఙంసి వేదాస్త్రయో దేవతా యజ్ఞోపవీత ధారణార్థె వినియోగః । యజ్ఞోపవీతంపరమం అంగుష్ఠాభ్యాం నమః పవిత్రం ప్రజాపతేర్యత్సహజం పురస్తాత్ తర్జనీభ్యాంనమః ఆయుష్యమగ్ర్యం మధమాభ్యాంనమః ప్రతిముంచశుభ్రం యజ్ఞోపవీతం కనిష్ఠికాభ్యాంనమః బలమస్తు తేజః కరతలకరపృష్ఠాభ్యాం నమః ఏవమంగన్యాసంకృత్వా. ధ్యానం- తమక్షరం బ్రహ్మపరావరెశమవ్యక్త మాధ్యాత్మిక మాదిసంజ్ఞమ్ । అతీంద్రియం సూక్ష్మమివాతిదూర మనంతమాద్యం పరిపూర్ణ మీడే ॥

అథ వేదాభ్యాసః.

దక్షః- ద్వితీయెతు తథాభాగే వెదాభ్యాసో విధీయతే । వెదస్వీకరణం పూర్వం విచారో ఽభ్యసనం జపః ॥ తద్దానంచైవ శిష్యేభ్యో వెదాభ్యాసోహి పంచధా ॥ మనుః- యోఽనధీత్య ద్విజో వెదా నన్యత్ర కురుతేశ్రమమ్ । సజీవన్నెవ శూద్రత్వ మాశు గచ్ఛతిసాన్వయః ॥

అథ పోష్యవర్గవిచారః.

దక్షః- తృతీయేతు తథాభాగె పోష్యవర్గార్థచింతనమ్ ।

దరిద్ర్యంహి నివ్వాపె త్తేషాం విష్ణునారాధనో గృహీ ॥ మనుః-
మాతా పితా గురు ర్భార్యా ప్రజా దీనః సమాశ్రితః । అభ్యాగ
తో ఽతిథి శ్చాగ్నిః పోష్యవర్గ ఉదాహృతః ॥ శాండిల్యః- ఋతా
మృతాభ్యాం జీవేత మృతేన ప్రమృతేన వా । సత్యానృతాభ్యాం
జీవేత న శ్వవృత్త్యా కదాచన ॥ ఋత ముంఛశిలం ప్రోక్త మమృ
తం స్యా దయాచితమ్ । మృతంతు యాచితం భైక్షం ప్రమృతం
కర్షణం స్మృతం ॥ సత్యానృతంతు వాణిజ్యం తేన చైవాపి జీవ్య
తే । సేవా శ్వవృత్తి రాఖ్యాతా తస్మా త్తాం పరివర్జయేత్ ॥ శాం
డిల్యః- అయాచితశిలోంఛైశ్చ శిష్యదత్తైః క్రియాగతైః । జీవే
త్కృచ్ఛ్రే విశుద్ధేభ్యః ప్రతిగృహ్యాపి వాఽశనమ్ ॥ యాచితో నాపి
వర్తేత దైన్యంహి త్యాగమేష్టితః । స్తోకాన్నేనవా నిత్యం ప్రతిగ్రహ
మనందితః ॥ దధిక్షీర ఘృతాదీనాం లవణస్య పశో స్తథా । విక్రె
యిభ్యోపి నాఽదద్యా దశ్వవిక్రయిణ స్తథా ॥ నాచరంతి యథో
క్తం యే తేభ్యోపి భృతకాచర్యకాత్ । బలిప్రహారిణశ్చైవ బలీవ
ర్దస్య సాక్షిణః ॥ భగవాతం తథా విప్రా త్పంచకాలపరాయణాత్ ।
భగవన్మందిరంచైవ పుణ్యతీర్థాని సర్వశః ॥ ద్విషతశ్చైవ నాదద్యా
న్నిక్షేపస్యాపహారిణః ॥ ప్రతిలోమాచ్చ జాతేభ్యః తథాఽనృత
జీవినః । కుసీదకా స్తథా భోక్తుః శ్రాద్ధస్య సతతం తథా ॥ కుసీ
దకః- వార్ధుషికః, న గ్రామయాజకేభ్యశ్చ నాగమ్యాగామిన స్త
థా । వణిగ్భిశ్చ తథాశూద్రా ద్విస్పృష్టాగ్నేశ్చ నాహరేత్ ॥ బింబ
ప్రతిష్ఠాపకాచ్చైవ తథా శిల్పోపజీవినః । పరిస్రస్తాచ్చ నష్టాచ్చ శూ
ద్రశిష్యాచ్చ నాహరేత్ ॥ ఉన్మత్తశ్చాపి నాదద్యా దన్యదేవావలం
బినః । క్రియాగతై ర్ధనై ర్వాఽపి స్వక్షేత్రాగ్రామసంభవైః ॥ భ
గవద్భక్తిపూతేభ్యో విప్రేభ్యో యాచితై స్తువా । శ్రోత్రియాధ్యాప
కో భూత్వా వృత్తింవా లభతే ద్విజః ॥

శ్లోకాదానే పాత్రలక్షణ మాహహారీతః- వైష్ణవో వేత్రిపా
త్రేణ ఫలస్యామలకస్యవత్ । పంచవింశతివాదేన పరిమాణంతు
శినత్రియమ్ ॥ అత్రిపరాశరః- అతఃపరం గృహస్థస్య కర్మాచారం
కలౌయుగే । కర్మసాధారణం శక్త్యా చాతుర్వర్ణ్యాశ్రమాగతమ్ ॥
సంప్రవక్ష్యా మ్యహం పూర్వం పరాశరవచోయథా । షట్క-
ర్మనిరతో విప్రః కృషికర్మచ కారయేత్ ॥ స్వయంకృష్టే తథా
క్షేత్రే ధాన్యైశ్చ స్వయమార్జితైః । నిర్వపే త్పంచయజ్ఞాంశ్చ
క్రతుదీక్షాశ్చ కారయేత్ ॥ క్షత్రియోపి కృషిం కుర్యా ద్ద్విజా
దేవాంశ్చ పూజయేత్ । వైశ్య శ్శూద్ర స్తథా కుర్యా త్కృషిం
వాణిజ్య శిల్పకమ్ ॥ వికర్మ కుర్వతే శూద్రా ద్విజశుశ్రూష
యోజ్ఝితాః । భవన్త్యల్పాయుషస్తేవై నిరయం యాన్త్యసంశ
యమ్ ॥ చతుర్ణామపి వర్ణానా మెషధర్మ స్సనాతనః ॥ బోధా
యనః- వేదః కృషివినాశాయ కృషి ర్వేదవినాశినీ । శక్తిమా నుభ
యం కుర్యా దశక్తస్తు కృషింత్యజేత్ ॥ సంధ్యాస్నానం జపో
హోమో దేవతానాంచ పూజనమ్ । వైశ్వదేవాతిథేయంచ షట్క
ర్మాణి దినేదినే ॥ రాజ్ఞే దద్యాత్తు షడ్భాగం దేవానాంచైకవింశ
కమ్ । విప్రాణాం వింశకం భాగం (త్రింశద్భాగం బ్రాహ్మణానాం)
తతఃపాపైః ప్రముచ్యతే ॥

మనుః- సద్యః పతతి మాంసేన లాక్షయా లవణేనచ । త్రి
హేణ శూద్రోభవతి బ్రాహ్మణః క్షీరవిక్రయాత్ ॥ ఏకా గౌస్న
ప్రతిగ్రాహ్యా ద్వితీయా న కదాచన । సాచే ద్విక్రియ మాపన్నా
దహ త్యాసప్తమం కులమ్ ॥ క్రీతాః ప్రతిగృహీతాశ్చ న విక్రే
యాస్తిలాః స్మృతాః ॥

మనుః- వృద్ధాచ మాతాపితరౌ సాధ్వీ భార్యా సుత శ్శిశుః ।

అష్యాకార్యశతం కృత్వా భర్తవ్యా మను రబ్రవీత్ ॥ చతుర్వింశతి మతే- నీచంశ్చ ప్రతిగృహ్ణీయా ద్బ్రాహ్మణోఽధ్య స్తథా కృపాత్। తతశ్చ వైశ్యశూద్రేభ్య శ్చాంత్యస్య చరంయథా ॥ హేమాద్రౌ- అసత్ప్రతిగ్రహః ప్రోక్తో దేశతః కాలత స్తథా । స్వరూపతో జాతి తశ్చ కర్మతశ్చేతి పంచధా ॥ దేశః- గయాగంగాసేత్వాదిః, కాలః- గ్రహణాదిః, స్వరూపం మేషీకృష్ణాజినాది, కర్మ- పతనీయ వృత్తిః. రత్నాకరే- ప్రతిగ్రహరుచి ర్నస్యా ద్యాత్రార్థంతు సమా హరేత్ । స్థిత్యర్థా దధికం గృహ్ణన్ బ్రాహ్మణో యాత్యధోగతిమ్॥ అతస్థిత్యర్థమాత్రే సత్ప్రతిగ్రహే నదోషః. అభ్యర్థితా త్సమ్మతా దన్నా దచ్ఛిద్రాచ్చైవ వాససః । అపరప్రేష్యభావాచ్చ భూయ ఇచ్ఛన్ పతత్యధః ॥

న్యాయార్జితస్య విత్తస్య ద్వా వనర్థౌ ప్రకీర్తితౌ । అపా త్రే ప్రతిపత్తిశ్చ పాత్రేచాప్రతిపాదనమ్ ॥ సుమంతుః- దూరస్థమ పి సత్పాత్రం మనసా చింత్య విష్ణువత్ । భూమౌ నిక్షిప్య తోయం తద్ద్రవ్యం తత్ర ప్రదాపయేత్ ॥ శాతాతపః- వేదాక్షరాణి యావం తి నియుంజ్యా దర్థకారణాత్ । తావతీం బ్రహ్మహత్యాంవై వేదవిక్ర య్యవాప్నుయాత్ ॥ మనుః- ప్రఖ్యాపనం ప్రాధ్యయనం ప్రశ్న పూర్వప్రతిగ్రహః । యాజనాధ్యాపనే వాద షడ్విధో వేదవిక్రయః ॥ మనుః- శయ్యాం గృహాన్ కుశాన్ గంధా నపః పుష్పం మణిం దధి । మత్స్యం ధానాః పయో మాంసం శాకంచైవ ననిర్నుదేత్ ॥ అయాచితాని దేయాని సర్వదానాని యత్నతః । అన్నం విద్యాచ కన్యాచ హ్యనర్థిభ్యో న దీయతే ॥

అథ హావిష్యాకవిధిః.

మాధవీయే- అభక్ష్యస్య నివృత్త్యాతు విశుద్ధం హృదయం భవేత్ । అభక్ష్యభక్షణా చ్చిత్త మశుద్ధం భవతి ధ్రువమ్ ॥ మత్రీ

చిః- అథ హవిర్విశేషంవక్ష్యే వైణుకాః యవాః షష్టికా స్నీవా రాః ప్రియంగూః శాలిభేదా నన్యాః వ్రీహీన్యా హ్యేకజాతీయాం శ్చాతుర్వర్ణ్యేవాసయే దేతేషాం పూర్వం పూర్వం శ్రేష్ఠం తస్మా ద్వరక కోద్రవాది కుధాన్యాని ప్రతిలోమాని తానిచ వర్జయేత్.
వేణుకా- మూంగిలరిశి, షష్టిక- కార్ నెల్లు, నీవార- [illegible] నెల్లు, ప్రియంగు- త్తాంగల్, శాలిభేదాః- రాజాన్నం దీపమల్లిక్కై ముదలానవై, అన్యవ్రీహి- మట్ఱుళ్ళనెల్లుక్కళ్, ఏకజాతీయ- ఒరు జాతీయాననెల్లు, వరక కోద్రవ- వరకుభేదజ్గళ్, కుధాన్యం- కో[illegible] కంబుముదలానవై, ప్రతిలోమా హీనజాతయః.

గోధూమ తిల శింబభేద మరీచి సర్షప ముద్గ కుళుత్థ తిల మాష మసూరక జీరకాదీని గ్రాహ్యాణి. శింబభేద- వెళుత్తవరై ముదలానదు, ముద్గం- పయర్ భేదజ్గళ్, కుళుత్థ- వ్యళ్ళైకొళ్ళు, తిల- ఎళ్ళు, మసూరక- కడలై, కృష్ణధాన్యాని ప్రియంగూ ద్దాల శింబ కుళుత్థాదీని త్యాజ్యాని. కృష్ణధాన్యాని- ఉళుందుపయర్ వ్యతిరిక్తమాన కరుత్తధాన్యంగళ్, ఉద్దాల- శోళం, శింబ- కరుత్త వరై, కుళుత్థ- కరుజ్కొళ్ళు,

ఆరనాళద్వయంచైవ విశేషేణ వివర్జయేత్ ॥ అరనాళద్వ యం- త్రిఫలైయోడె కూడినకాడియుమ్ వెరుజ్కాడియుమ్. "య స్యా మంతః కుండికాయాం త్రిఫలా నిహితా భవేత్ । తస్యాస్తు కంచికా గ్రాహ్య నేతరస్యాః కదాచనే" తి విజ్ఞానేశ్వరోక్తమాపది స్యార్థం, నదేవ తాహ్యా మిత్యర్థః.

పద్మకంద సూరణకంద క్షుద్రకన్ద మహాకన్ద వల్లీకన్ద శ్రీం గిబేరోత్పలకన్ద పిండీతకంద శకటకందాదీ న్యేకమూలానిచ హింగు చ గ్రాహ్యాణి. పద్మకంద- తామరైక్కిఴఙ్గు, క్షుద్రకంద- శిరు

కిఴఙ్గు, సూరణకంద- కరణై, మహాకంద- పెరుంకిఴఙ్గు, ఉత్పలకంద- శెఙ్గఴునీర్ కిఴఙ్గు, పిండీతకకంద- (నాస్త్యర్థః) శకుటకంద- శేమ్బు, ఏకమూలాని- మాకళిక్కిఴఙ్గు, హింగు- వెళుత్తపెరుఙ్గాయమ్, రక్తంతు త్యాజ్యమ్, శ్రుతిః- "అథోఖలు యఏవ లోహితో యో వా వృశ్చనా న్నిర్యేషతి తస్య నాశ్యంకామ మన్య" దితి శ్రుతేః "లోహిత వృశ్చనానిచే" తిస్మృతేశ్చ

సూరణద్వయం హింగు లశునజాతి సర్వం హ్యుత్పలత్రయం కుముదద్వయం శృంగాటమిత్యాదీన్యంకురాణి వర్జయేత్. సూరణద్వయం- కాట్టుక్కరణై అమ్మణాంతాళ్, హింగు- శివంద పెరుంగాయం, ఉత్పలత్రయం- ఆంబల్ శెవల్లి, కుముదద్వయం- నెయ్‌తల్ కరినెయ్‌తల్, శృంగాటం- కిట్టిక్కిఴఙ్గు, అంకురం- మూంగిల్ కురత్తు, ఇవైత్తిల్ తండుం కిఴఙ్గుం త్యాజ్యమ్.

ఘురస్యరక్తబాష్పపిండీకృతజీవంతిభాంజి శకుటదశాళక పిండీకృతాగస్త్య శతపర్వ కాళశాకాదీని శింబ ముద్గతుంబీదళాదీని చ గ్రాహ్యాణి. ఘురసి- తురాయి, బాష్పం- కీరై, అరక్త గ్రహణాత్ శజ్కరై త్యాజ్యమ్. పిండీకృత- మాంగారై, జీవంతీ- పాలై, భాంజి- ముళ్ళై, శకుట- శెంబు, నీర్ శెంబు. అళర్క- తూదువళై, పిండీకృత- మున్నై, అగస్త్య- వళ్ళియాత్తి, శతపర్వ- వరుట్టై, కాళశాక- కరువేపలై, శింబి అవరైయిలై, ముద్గ- పయఱిలై, తుంబీదళ- కాయ్‌సింఢశురైయిలై.

శృంగాట నాళీక సునిషణ్ణక తండులీయ శిగ్రు గృంజన రక్తబాష్ప అగస్త్య భూస్తృణ లశున ద్రోణపత్ర సురస లింగ గ్రామపుష్పత్రికణికాదీని త్యాజ్యాని. శృంగాట- నెరింజిలిలై, నాళీక- వళ్ళి శిఱుకాఞ్జోరి, సునిష్ణణ్ణ- ఆరై, తండులీయ- శిఱుకీ-

ళై, శిగ్రు- వెళ్ళైముఱుంగై, గృంజనం- శెమ్ముళ్ళంగై ముదలాన వై, రక్తబాష్ప- శివందకీరై, అగస్త్య- శివందాత్తి, భూస్తృణ- పెరుంజెక్కు, ద్రోణపత్ర- తుంబైయిలై, సురనొచ్చిల్.

కదళీజాతిభేద కూశ్మాండోర్వారుక బృహతీభేద కారవల్లీభేదార్ద్రాచ్యుత సింహీ వార్త్యాకీ వ్యాఘ్రనఖీ కార్కోటక కర్కర్యలాబు గవాక్షీ త్రపుసాదీని సహకారభేదామలక పనసద్వయ కర్కంధు కరవంత నారికేళ తింత్రిణీ జంబీర కపిత్థ ద్రాక్షా రాజాదన జంబూఫల ఖర్జూర వేత్రజ మాతులుంగ దాడిమాదీని చ గ్రాహ్యాణి- కదళీజాతిభేద- పోదేపేయణానవాఴై ముదలానవై, కూశ్మాండ- పూశణిక్కాయ్, ఉర్వారుక- వెళ్ళరి, బృహతీభేద- కత్తిరి, ముళ్ళుకత్తిరి, శంకత్తిరి, కారవల్లిభేద- మెదిపాకల్ కొఴుకొంబుప్పాకల్ కాట్టుప్పాకల్, ఆర్ద్ర- పుడలంకాయ్, అచ్యుత- శుండక్కాయ్, సింహీ- శిరువఴుతలై, వార్త్యాకీ- కణ్డంకత్తిరి, వ్యాఘ్రనఖీ- పుంగై, కార్కోటక- పఴుప్పాకల్, కర్కరి- కక్కరిక్కాయ్. అలాబు- నీండశురైక్కాయ్, గవాక్షి- తుంగతక్కాయ్, త్రపుస- కత్తిరిభేదం, సహకారభేద- తేమా మంజళ్మా మలైమా ముదలానవై, పనసద్వయ- పలా ఈరప్పలా, కర్కంధు- ఇలందై, తుడరిశుడైయుమ్; కరవంత- పెరుంకళాక్కాయ్; రాజాదన-పాలైప్పఴమ్, ఖర్జూర- పేరీచ్చు, మాతులుంగ- మాదళై, దాడిమ- కొమ్మడిమాదళై.

కోశాతకీ బింబాలాబు పటోలికా శ్వేతవృంతాక కళింగ శ్లేష్మాతక భాండనారదఫల హస్తిశుండాదీని అన్యాన్యపి తిలపిష్టమూలకాదీని త్యాజ్యాని. కోశాతకీ- పెరుంపీర్కంకాయ్, బింబ-కోవై, అలాబు- గుండు శురైక్కాయ్, పటోలికా- పేప్పుడల్, శ్వేతవృంతాక- వెళ్ళైక్కత్తిరి, వెళ్ళైశిరువఴుతలై, కళింగ- కొమ్మట్టి,

శ్లేష్మాతక- శిళ్లెక్కాయ్, భాండనారద- తాళఫలం, శ్రీఫలం- బిల్వమ్, హస్తితుండ- పాండాట్టి, తిలపిష్ట-పుణ్ణాక్కు, మూలక- ముల్లంగి.

ఏవ మన్యాన్యపి రాజమాష మహామాష శ్యామాకాదీని త్యాజ్యాని స్మృతిషు ద్రష్టవ్యాని. గ్రాహ్యావ వ్యమేధ్య ప్రభవవల్లీఫలాని త్యాజ్యాని, వృక్షఫలాని త్వత్యాజ్యాని. తథాచబోధాయనః- అమేధ్యేషుచ యేవృక్షా ఉప్తాః పక్వఫలోపగాః। తేషామపి నదుష్యంతి పుష్పాణిచ ఫలానిచ ॥ వృక్షగ్రహణా త్పటోలాదివల్లీఫలనిషేధః.

భృగుః- త్రివర్షాతీత ధాన్యాని నప్రశస్తాని వైదికే । తండులానపి సర్వాంశ్చ మాసాదూర్ధ్వం వివర్జయేత్ ॥ మృణ్మయేతు నవే పాత్రే పచనం శ్రేష్ఠ ముచ్యతే । అలాభే లోహపాత్రేవా పాచయేత విధానతః ॥ పాద్మే- హవిర్యోగ్యా యజ్ఞియా స్సర్వధాన్యభిదాం స్త్యజేదిమాః । నీచదత్తాం స్తథాస్పృష్టాః పతితైః ప్రతిలోమజైః ॥ ఆశౌచవద్భి రపరై రపక్వాః కలమాదయః । శస్యంతే చరుపాకేషు పక్వాశ్చ తదలాభతః ॥ శాండిల్యః- గృహిణీప్రముఖా స్సర్వా గాయంత్యః పురుషోత్తమమ్ । బాలక్రీడాదిచరితైః కర్మ కుర్యు రతంద్రితాః ॥ రత్నాకరే- యః కుర్యాద్వస్త్రపూతేన సర్వకర్మాణి వారిణా । సముని స్సమహాసాధు స్సయోగీ స హరింవ్రజేత్ ॥ శాండిల్యః- తండులాంభఃకణం తద్వ దన్ననిస్రావమేవచ । సంవిభాగా త్పురా సర్వ ముపయోగం నచార్హతి ॥ అన్న నిస్రావమేవ చేత్యనేన స్రావిసర్వం పరిత్యజేదిత్యస్య సాక్షికోఽవగమ్యతే. సంవిభాగో-నివేదనం, తండులాంభః- కఞ్జీసీర్, కణం- నెయ్యుముదుపడి.

జీరకాజ్యవిమిశ్రాణి నారికేళయుతానిచ । సమరీచాని కార్యా

ణి వ్యంజనాని రసై స్సహ ॥ పయోమిశ్రాణి శాకాని హింగుమి శ్రాణి సాధయేత్ । అగ్నౌ ప్రజ్వలితే సమ్యక్పాచనం దోదనాది కమ్ ॥ నోష్ణం శామ్యోపశామ్యాగ్నిం సమందం నాపి ... ॥ నావతార్యా... నాన్యబుద్ధిః పచేద్ధః ॥ అసురం స్యాద్విద గ్ధంతు అపక్వం రౌద్ర ముచ్యతే । దైవం సుశ్రుతమేవాతః కర్తవ్యం సుశ్రుతం హవిః ॥ కేశకీటాదిభి ర్జుష్టం విదగ్ధం అశృతంచయత్ । శాకౌదనాదికం సర్వం సర్వదా పరివర్జయేత్ ॥

అథాన్యదపి భక్ష్యాభక్ష్య విషయం కించి దుచ్యతే; స్మృతిమాధవీయే- వివిధం గర్హితం ప్రాహు ర్నిత్య మన్నం మనీషిణః । జాతితో గర్హితంచైవ తథైవాశ్రయ గర్హితమ్ ॥ లశునాదిక మన్నంయ త్తత్ జ్ఞేయం జాతిగర్హితమ్ ॥ అభోజ్యాన్నం ద్విజాతీనాం అన్నమాశ్రయగర్హితమ్ । జాతిదుష్టం క్రియాదుష్టం కాలాశ్రియ విగర్హితమ్ ॥ సంసర్గాశ్రయ దుష్టంచ సహృల్లేఖ్యం పరిత్యజేత్ । నభక్షయే త్క్రియాదుష్టం యద్దుష్టం పతితైః పృథక్ ॥ కాలదుష్టంతు తత్ జ్ఞేయం అస్తుతంచ రసంస్థితమ్ ॥ అస్తుతం- అస్నేహాక్తం, సురాలశునసంస్పృష్టం భావదుష్టం పరాశరః । సంసర్గా ద్దుష్యతే తద్ధి శూద్రోచ్ఛిష్టవ దాచరేత్ ॥ విచికిత్సాతు హృదయే అన్నే యస్మి న్నభిజాయతే । సుహృల్లేఖ్యంతు తత్ జ్ఞేయం పీయూషంతు స్వభావతః ॥ ఇదమేవ క్రియాదుష్టం భావదుష్టంచ. పరాశరః- లశునం గృంజనంచైవ పలాణ్డుకవకానిచ । వార్తాక నాలికాలాబూన్ జానీయా జ్జాతిదూషితాన్ ॥ నిమిత్తదుష్టమాహ దేవలః- విశుద్ధమపి చాహారం మక్షికాక్రిమిజంతుభిః । కేశరోమ నఖైర్వాపి దూషితం పరివర్జయేత్ ॥ అవలీఢం శ్వకాకాద్యైః స్పృష్టం కుక్కుటమూషకైః । భోజనే నోపయుంజీత తదమేధ్యంహి సర్వదా ॥ సంవర్తః- ఘ్రాణేన సూకరో హంతి పక్షవాతేన కుక్కు-

టః। శ్వాసైస్తు స్పృష్టిరిపాతేత స్పర్శేనానవనన్ - - " ఇత్యాపస్తంబ,
ఆపదితు పరాశరః- గోమూత్రేతే ఒన్నేహ్యథా కేశ - - దూషి
తే। సలిలం భస్మ మృదాన్వాపి ప్రక్షిప్య ప్రధానం ప్ర... వ్యాత్తై
ర్నకులమార్జారై రన్న ముచ్ఛిష్టతే యది। ... దకైః
ప్రోక్ష్య శుద్ధ్యతే నాత్ర సంశయః ॥ కాలదుష్టముక్త మపరార్కే-
దివాకపిత్థఫలకం రాత్రౌ దధిసక్తూనిచ। ధాత్రీఫలంచసప్తమ్యాంను
లక్ష్మీర్వసతే సదా ॥ భుంజానస్యేతి శేషః. భానువారే దివారా
త్రౌ సప్తమ్యాంచ తథాదివా। ధాత్రీఫలం నర స్సేవ్య హ్యల
క్ష్మీకో భవే త్సదా ॥ వీర్యహాని ర్యశోహానిః ప్రజాహాని స్తథైవ
చ। భవే ద్యస్మా త్తతో రాత్రౌ ధాత్రీం యత్నేన వర్జయేత్ ॥
ధాత్రీ- నెల్లికాయ్, సక్తుః- ధానాః ఖాదే న్నచ దివా దధిస
క్తూం స్తథానిశి। సర్వంచ తిలసంబంధం నాద్యా దస్తమయే ప్రతి॥
... దధి శాకా తిలశాకాని ...ర్యదర్థ। త్యజ్యతే రూపవాక్
శ్రీభిః ... దూరతో యథా ధానాః- పొరి, సక్తు- పోరిపిం
డి, తిక్త- కళిత్తై, ఆర్ద్రక- ఇంజి, శాకా-కుకర్రై, అపి ప్రస్థాసనవ
యె రాత్రౌ దధి న... యేత్। మధుపర్క ప్రదానంతు వర్జయి
త్వా విశేషతః ॥ సమంతుః- కూశ్మాండం బృహతీంచైవ తరుణీ
మూలకంతథా। శ్రీఫలంచ కళింగంచ ధాత్రీం ప్రతిపదాదిషు ॥
శిరః కపాలమాంత్రంచ నఖచర్మతిలానిచ। ఆమ్ల మూలకంచైవ
అష్టమ్యాదిషువర్జయేత్ ॥ తరుణీ- తాళంపుష్పం, మూలకం-ము
ల్లంగి, శ్రీఫలం-కూవళాంగాయ్, కాళిఙ్గ- కొమ్మట్టి, శిరః- తేం
గాయ్, కపాలం- శురైక్కాయ్, ఆంత్రం- పుడలంగాయ్, నఖచ
ర్మ- కురుంజిల్, ఆమ్ల-పిన్నికాయ్, అత్ర నిషిద్ధానామపి శిష్టనిబం
ధనత్వేన నిషేధ ఆహితాగ్న్యన్యతనిషేధవ ద్దోషాధిక్య ప్రదర్శనప
రః. భోధాయనః-ఓదనంతు పునఃపక్వం నారికేళరసం తథా ।

తథా తోయ మభూషిత్వం బ్రాహ్మణో నైవ భక్షయేత్ ॥ మనుః- దధి భక్ష్యంచ శుక్తేషు సర్వంచ దధిసంభవమ్ । యానిచైవాభిషూయంతే పుష్పమూలఫలైశ్శుభైః ॥ యత్కించిత్ స్నేహసంయుక్తం భక్ష్యభోజ్య మగర్హితం । తత్పర్యుషిత మప్యద్యం హవిశ్శేషంచ యద్భవేత్ ॥ యాని పక్వాని పుష్పమూలఫలైః అభిషూయంతే శూక్తాని భవంతి, తానిదధి దధిసమ్భవంతక్రాది, స్నేహయుక్తం భక్ష్యభోజ్యాదిక మప్యగర్హితం- గ్రాహ్యమిత్యర్థః, పర్యుషి తత్వదోషాభావాత్; శూక్తాని స్వయమేవామ్లభూతాన్యపి "నాపణీయ మన్నమశ్నీయా త్తథా రసానా మామమాంసమధుల ణానీతి పరిహాప్య తైలసర్పిషీతూపయోజయె దుదకేఽవధాయ కృతాన్నం పర్యుషిత మఖాద్యాపేయానాద్యం, శూక్తంచ ఫాణిత పృథుకతండుల కరంభభరుజసక్తుశాకమాంస పిష్టక్షీరవికారౌషధి వనస్పతి మూలఫలవర్జమితి. అస్యార్థః= అపణీయం- విక్రయవీథీస్థం, సర్వమన్నం నాద్యాత్, రసానాంమధ్యే ఆమమాంసాదిగ్రాహ్యాః. తథా తైలసర్పిషీ ఆపణీయె సర్వదోపయోజయేత్, తథా కృతాన్నం పక్వాన్నం పర్యుషితం రాత్ర్యంతరితం రాత్రౌ జలెనిహిత ముపయోజయెత్, ఉదకె నిక్షిప్తస్య పర్యుషితత్వం నాస్తీత్యర్థః. స్మృత్యంతరె- ఏకం పునశ్శృతం వహ్నౌ జలెక్షిప్తం తథోదనమ్ । తీర్థం పర్యుషితం భోజ్యం యచ్చాన్యత్ స్నేహసంయుతమ్॥ అతో జలెనిక్షిప్తాన్నభోజనె శిష్టగర్హా మధ్యాహ్నకృత్యాకరణ నిబంధనైవ, నహి ప్రాతర్వైశ్వదేవ పంచమహాయజ్ఞానుష్ఠానం సంభవతి, అకాలత్వాత్; ప్రకృత మాఖ్యాయతె- శూక్తం పర్యుషితంచ నభక్ష్యమ్, ఫాణితాది భక్ష్యమేవ, ఫాణితమ్- వెల్లప్పాకు, పృథుక- అవల్, తండుల- పుఴుంగలనుదుపడి, "హారిద్రా గోరసం చూర్ణకం లవణం ధాన్య మౌషధమ్ । నత్వేషాం పాకదోషోస్తి

క్రముకస్య గుడస్యచ” ఇతి స్మృతేః. కరంభః- దధిసక్తు సమాహారః, భుజః- పోరి, వరుత్తు అనప్పె ముదలానవై, క్షీరవికారాః- తయిర్ మోర్ నెయ్ ముదలానవై, మూలఫలం- మాకళిక్కిఴంగు ఇంజి నార్త్తంగాయ్ ముదలాన ఊరగాయ్‌హళ్. యాజ్ఞవల్క్యః- అన్నం పర్యుషితం భోజ్యం స్నేహాక్తం చిరసంస్థితమ్ । అస్నేహా అపి గోధూమ యవగోరసవిక్రియాః ॥ యమః- శాకం మాంస మపూపంచ సూపంకృసరమేవచ । యవాగూః పాయసంచైవ యచ్చాన్యత్ స్నేహసంయుతమ్ ॥ సర్వం పర్యుషితం భోజ్యం స్నేహాక్తం చిరసంస్థితమ్ ॥ కృసరో- గుడయుక్తతిలః, పరాశరః- “అపూపాశ్చ కరంభాశ్చ ధానావటకసక్తవః । శాకం మాంసం ఫలం మూలం సూపంచ కృసరం యవాః ॥ పృథుకాః పాయసంచైవ పర్యుషన్తి నతుక్వచిత్” ఇతి. వటకశబ్దోత్ర మాషకృత వటక వచనః, వటక- అప్పళాం ఉళుందువటకం ముతలానవై, రత్నాకరే- మండూకపర్ణీ జీవంతీ కుబేరాక్షీచ పిప్పలీ । అగస్త్తీ వైష్ణవీశాకీ విష్ణుభక్తివివర్ధినీ ॥ గాళీ భాంజీచ మత్స్యాక్షీ ముద్గశింబాభిరితుంబికాః । నిర్గతోపోతకీచైవ కాలంగాలకశాకినీ ॥ మండూకపర్ణీ- వల్లారై, జీవంతి- పాలై, కుబేరాక్షీ- గాళీవళరి, భాంజీ- ముళుక్కీరై, మత్స్యాక్షీ- పొన్నాంగాణి, నిర్గతోపోతకీ- కోత్తువళ్ళి, కాలంగ- కార్రై, అలకశ- తూదువళై, చంద్రికాయామ్- వృంతాకతక కాళింగ బిల్వోదుంబరభిస్సటాః । ఉదరే యస్య వర్తంతే తస్య దూరతరో హరిః ॥ భిస్సటాః- కాందల్, నారికేళం కాంస్యపాత్రే తామ్రపాత్రే స్థితం మధు । గవ్యంచ తామ్రపాత్రస్థం మద్యతుల్యం ఘృతం వినా ॥ వృద్ధహారీతః- తామ్రపాత్రయుతం గవ్యం క్షీరంచ లవణాన్వితమ్ । ఘృతం లవణసంయుక్తం సురాకల్పం వివర్జయేత్ ॥

ఘథె జలం పశు-స్పృష్టం ప్రత్యక్షలవణం తథా । తజ్జన్యా దంత కాష్ఠ చ తుల్యం గోమాంసభక్షణమ్ ॥ ప్రత్యక్షలవణం చక్షుర్గ్రాహ్యమేవాభోజ్యమ్, ఓదనాద్యంతర్హి-తంతు భోజ్యమేవ.

అథ క్షీరవిషయమ్- గోజామహిషీవ్యతిరిక్త సర్వాసాం క్షీరం తద్వికారాంశ్చ వర్జయేత్. అత్ర అజాగ్రహణాదావికం త్యాజ్యమ్. ఆవిక- మైషికమ్, శమ్మ్రి యాట్టుప్పాల్, గోజామహిషీషు అనిర్దశాహా సంధినీ వివత్సా యమసూ స్యందినీ లశునపలాండు గృంజనభక్షా మేధ్యభక్షా జ్ఞాహితా భద్రకాళీ రుద్రాదివ్యపదేశిన్యై దత్తదాయుధాద్యంకితా ప, స్త్రీః, ద్విస్తనీయా తస్యాః క్షీరం తద్వికారాంశ్చ వర్జయేత్. అనిర్దశాహా- అనతిక్రాంతదశాహా, సంధినీ- యా స్వవేళా సంధీయతే యా వేలా మతిక్రమ్య దుహ్యతే యా చ వత్సాంతరేణ సంధీయతే సాచ. వివత్సా- మృతవత్సా, యమసూః- యమౌ ప్రసూతే, స్యందినీ- సదా స్రవన్తీ గా. అత్ర బ్రాహ్మణవ్యతిరిక్తస్య కపిలా క్షీరపాననిషేధ మాహ వ్యాసః- క్షత్రియ శ్చాపి వృత్తస్థో వైశ్యః శూద్రో ఽథవా పునః । యః పిబేత్కపిలా క్షీరం నతతో ఽన్యోఽస్తి పాపకృత్ ॥ చంద్రికాయామ్- కాపిలం యస్పిబే చ్ఛూద్రో నరకే సచ పచ్యతే । హుతశేషం పిబె ద్విప్రో విప్రస్యాన్య దన్యథాపశుః ॥ అన్యథా- అహుతశేషపయఃపానే.

అథ ద్రవ్యశుద్ధిః.

దారుపాత్రం లోహనోల్లిఖితం శుధ్యతి కాంస్యా భస్మనా తామ్రమమ్లేన రజసానారీ...(గంధపాతః) నదీ వేగేన ఽయ దీ ప్తాగ్నినా దంతశుక్తి శృంగరౌప్య సౌవర్ణమణ్యాదిపాత్రం శంఖంచ జలప్రక్షాళనా చ్ఛుధ్యతీతి సర్వత్ర. ఇదం నిర్లేపవిషయమ్- సలెపేతు- గవాఘ్రాతాని కాంస్యాని శూద్రోచ్ఛిష్టాని యానిచ । శుధ్యంతి

దశభిః ప్రాప్తైః శ్వకాకోపహతానిచ ॥ ప్రాప్తైః- ద్రవణమిశ్రై రిత్యర్థః. సురామూత్ర పురీషైస్తు శుధ్యంతే [illegible]లేఖనైః ॥ శంఖు వల్కలం చ[illegible] కౌశేయ [illegible] - [illegible]తపనాదికం ప్రోక్ష [illegible] ప్రోక్ష [illegible] దికం ప్రోక్షణాత్. ఉచ్ఛిష్ట స్పర్శనే తామ్రమిశ్రా సమయ మంగాకేణ వస్త్రం జలశౌచేన మృణ్మయం పరిత్యాగేన శుధ్యతీత్యర్థః. శశ్వః ప్రస్నవనే మేధ్యః శకునిః ఫలశాతనే । స్త్రియశ్చ రతిసంసర్గే శ్వా మృగగ్రహణే శుచిః ॥ త్రీణి దేవాః పవిత్రాణి బ్రాహ్మణానా మకల్పయత్ । అదృష్ట మద్భి ర్నిర్ణిక్తం యచ్చ వాచా ప్రశస్యతే ॥ శూద్రభాండస్థితమధుపయస్తద్వికారాశ్చ పాత్రాత్పాత్రాంతరనయనేన శుద్ధాః. దేవలః- [illegible] సంస్పృష్టం ధాన్యమూలఫలానివా । ప్రక్షాళనేన [illegible] పరిత్యాగేన మృణ్మయమ్ ॥ పరాశరః- వాపీకూపతటాకానాం దూషితానాం మలాదిభిః । ఉద్ధృత్య శతకుంభాంబు పంచగవ్యం వినిక్షిపేత్ ॥ వాపీకూపతటాకానా మేవం శుద్ధి ర్విధీయతే । అల్పానామేవపయసాం మహత్సు నతుదూషణమ్ ॥ తథా విజ్ఞానేశ్వరే- మూత్రపురీషాద్యుపహతా ఆపః సోమసూర్యాంశుమరుత్ స్పర్శనేన శుద్ధా ఇతి ॥ స్మృత్యంతరే- గండూషకరణం యస్తు కుర్యాద్దైవ ముక్తభాజనే । భూమౌ నిక్షిప్య షడ్రాత్రం పరిలేఖన మాచరేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః- సోమశ్శౌచం దదా స్త్రీణాం గంధర్వాస్తు శుభాంగిరమ్ । పావక స్సర్వమేధ్యత్వం మేధ్యావై యోషితోహ్యతః ॥ విప్రస్తు పాదతో మేధ్యో గావో మేధ్యాస్తు పృష్ఠతః ॥ అజాశ్వా ముఖతో మేధ్యాః స్త్రియో మేధ్యాస్తు సర్వశః ॥ వైఖానసే- ఆతురే బాలే మహోనసేచ సదాశౌచం నవిచారణీయమ్. స్త్రీశుద్ధి రక్తశుద్ధిశ్చ యస్యనాస్త్య

పి ధర్మవాన్ । సఏవ నరకం యాతి శిరశ్ఛేదే కుతోఽభిషక్ ॥ భో
ధాయనః- యద్దైవ సోమసంయోగాచ్చమసో మేధ్య ఉచ్యతే ।
అపాం తథైవ సంయోగాన్నిత్యో మేధ్యః కమండలుః ॥ తత
శ్శౌచం తతః పానం సంధ్యోపాసనమేవచ । నిర్విశంకేన కర్తవ్యం
నిత్యో మేధ్యః కమండలుః ॥ అత్రకమండలు శబ్దేన తామ్రకాం
స్యాదిపాత్ర ముచ్యతే, నతు నారికేళఫలమ్. "దీర్ఘకాలం బ్రహ్మ
చర్యం ధారణంచ కమండలో" రితి కలౌ తస్య నిషిద్ధత్వాత్;
నాపి మృణ్మయం వేణుదారు మయంవా: "యతిపాత్రాణి మృద్వే
ణుదార్వలాబుమయానిచే" తి తస్య సన్యాసివిషయత్వ స్మరణాత్;
"ప్రాయశ్చిత్తై రపైత్యేనో యాజనాధ్యాపనైః కృతమ్ । ప్రతిగ్రహ
నిమిత్తంతు త్యాగేన తపసైవవే" తి. తన్నకేవల తపసా శుద్ధిపరమ్,
షష్ఠాంశం కర్మణో దద్యాత్పంచమాంశం తథావణిక్ । ప్రతిగృహ్య
చతుర్థాంశం దత్వా పాపైః ప్రముచ్యతే ॥ ఇత్యుక్త తురీయాం
శదానేన తపసా కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదినా శుద్ధిపరమ్. "యద్గ
ర్హితేనార్జయతి కర్మణా బ్రాహ్మణో ధనమ్ । తస్యోత్సర్గేణ
శుధ్యేత జప్యేన తపసైవచే" తి స్మృతేః. రత్నాకరే- ఆసనం
శయనం వస్త్రం జాయా ఉపత్యం కమండలుః । ఆత్మన శ్శుచి
నీతాని పరేషా మశుచి ర్భవేత్ ॥

అథ మధ్యాహ్నస్నానవిధిః.

దక్షః- తృతీయభాగే కర్మైవం సమాప్య తదనంతరమ్ । భా
గే చతుర్థే కుర్వీత స్నాన మంభ స్యకృత్రిమే ॥ శాండిల్యః- ప్రాత
స్స్నాతోఽపి విధివత్ స్నానం మాధ్యందినం చరేత్ । శక్తశ్చే
దన్యతో రోగాచ్ఛాట్యాసమ్మార్జనంచరేత్ ॥ అనేన ప్రాతస్స్నా
తస్య మధ్యాహ్నస్నానాశక్తౌ కాపిలస్నాన మనుజ్ఞాయతే. భార

వ్యాసః- స్నానముక్తం [illegible] [illegible] బ్రహ్మచారిణామ్ । ప్రాత [illegible] [illegible] [illegible] హస్తయోః ॥ విష్ణుః- బ్రహ్మ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]స్మృతే । తూష్ణీమేవ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]వశ్య మాచరణీయం మృత్తికాస్నానం, [illegible] [illegible] [illegible] బోధాయనః- మధ్యా[illegible] దర్భపాణిః పాణీపాదౌ [illegible]ప్రక్షాళ్యాచమ్య ప్రాణానాయమ్య మృత్తికాస్నానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య, ఏతత్ స్నానం బ్రహ్మచారి గృహస్థ వానప్రస్థ యతీనాంచ కర్తవ్యమ్. "అశ్వక్రాంతే + పదెపదె ॥ సహస్రపరమా దేవి + దూర్వాదుస్స్వప్ననాశినీ" ఇతి ద్వాభ్యాం భూమి దూర్వే యథాక్రమ మభిమంత్ర్య ॥ "ఉద్ధృతాసి వరాహేణ + త్వయి సర్వం ప్రతిష్ఠితం" మితి నదీతీరె లోష్ట మాదాయ ॥ "కాండాత్కాండాత్ప్రరోహంతీ + శతేనచ । యాశతేన + హవిషావయ" మితి ద్వాభ్యాం దూర్వా మాదాయ "మృత్తికె హన మే పాపం + శరదశ్శత" మితి దూర్వాం లోష్టే ప్రతిష్ఠాప్య "యత ఇంద్రభయామహె + జహి । స్వస్తిదావిశస్పతిః + కరః । స్వస్తిన ఇంద్రో + ద్దధాతు । త్రాతారమింద్రమవితారం + ధాత్వింద్రః ॥ అపాంతమన్యుః - నిధేభుః । పరంమృత్యో - మోతవీరాన్" ఇతి షడ్భిః ప్రతిమంత్రం లోష్టముత్సృజ్య "గంధద్వారాం - శ్రియ" మితి లోష్టమాదాయ "ఉదుత్యం జాతవేదసం - సూర్య"మితి లోష్ట మాదిత్యాయ దర్శయిత్వా "శ్రిర్గే భజ త్వలక్ష్మీర్మె నశ్య"త్వితి శిరః ప్రదక్షిణీకృత్య "సహస్రశీర్షా [illegible] - అంగుళ" మితి శిర ఆలిప్య "విష్ణుముఖావై దేవాః - క్రమతె" ఇతి ముఖం "ఓజో గ్రీవాభి ర్నిఋతిమస్థభి" రితి గ్రీవాం "మహాగం ఇంద్రో వజ్రబాహుః - ద్వేష్టి" ఇతి బాహూ "సోమానగ్ స్వరణం కృణు

హి - య ఔ౦జం" ఇతి కణ్ఠా "శరీరం యజ్ఞశమలం కుసీదంతస్మిం త్సీదతుయోస్మాన్ ద్వేష్టి" ఇతి శరీరం "నాభిర్మేచిత్తం విజ్ఞానం । పాయుర్మే ఉపచితిర్భసత్" ఇతి నాభిం "ఆపాంతమన్యుః- నిదేభుః" ఇతి కటిం "వరుణస్య స్కమ్భనమసివరుణస్యస్కమ్భసర్జనమసి ప్రతి యుక్తోవరుణస్యపాశః ప్రత్యస్తోవరుణస్యపాశః ॥ విష్ణోఃపృష్ఠమసి- విష్ణవేత్వా" ఇతి పృష్ఠం "ఆనందనందావాండౌమే । భగస్సా భాగ్యంపస" ఇత్యండే "ఊరూ వ్రారోజో ఉరిష్టా - మామాహిగ్ం సీః" ఇత్యూరూ "జంఘాభ్యాం పద్భ్యాం ధర్మోస్మి విశిరాజాప్రతిష్ఠి తః" ఇతి జంఘే "చరణం పవిత్రం - మరాతిం తరేమ" ఇతి చరణౌ "ఇదం విష్ణుః - పాగ్ంసురే । త్రీణిపదా విచక్రమే - ధార యన్" ఇతి ద్వాభ్యాం పాదౌ "సజోషాఇంద్ర - విశ్వతోనః" ఇతి శేషం దూర్వాభిస్సహ లోష్టం శిరసి నిధాయ హరిహరిరితి త్రివార మావృత్య "హిరణ్యశృంగ" మిత్యాదినా జలావతరణా దికం శేషం పూర్వవ త్కుర్యాత్॥ "ఆవహంతీవితన్వానా - శ్రి యమాపహ" ఇతి వాసఃపరిధాయ ద్విరాచమ్య ఊర్ధ్వపుండ్రాన్ ధృత్వా సంధ్యా ముపాస్య ఉత్కృమంతుభూతప్రేతపిశాచా ఇతి యే భూతా యేనిశాచరా ఇతి తేషాం సర్వ విరోధేన సర్వకర్మ సమారంభే ఇతి దర్భాసనం ప్రతిష్ఠాప్య త్రీన్ ప్రాణాయామాన్ ధార యిత్వా అష్టోత్తరసహస్ర మష్టోత్తరశతంవా గాయత్రీం జపేత్. బ్రాహ్మణః పూతోభవతి బ్రహ్మహత్యా గోవధ గురుతల్పగమన స్వర్ణస్తేయ సురాపాన సర్వపాప ప్రణాశన మితి విజ్ఞాయతే. ధ్యాయ న్నారాయణం దేవం ప్రపద్యేత ఇత్యాహ భగవాన్బోధాయనః.

అత్ర పరమైకాంతి విషయే శ్రీభాష్యకార వంగీశ్వరాదిభిః స్వస్వనిత్యేషు ప్రకారాంతరేణ మృత్తికాస్నాన ముక్తమ్. తత్ప్రి కారస్తు- శుచౌ దేశే పాదౌప్రక్షాళ్యాచమ్య తీరం సంశోధ్య శుచౌ

దేశె మూలమంత్రేణ మృత్తికాముపాదాయ ప్రక్షాళ్య శోధితతీరె నిధాయ, ఏకేనాధికభాగే దేహమలాపకర్షణం కృత్వా నిమజ్య ఆచమ్య ప్రాణాయామత్రయం మానసేనో భగవంతంధ్యాయన్ కృత్వా అన్యం మృద్భాగ మాదాయ వామపాణితలె త్రిధాకృత్వా మూల మంత్రేణ పృథక్ పృథ కృసంప్రోక్ష్యాభిమంత్ర్య ఏకేన కిరమూలాన్యే న దిగ్బంధన మస్త్రమంత్రేణ కుర్యాత్. అన్యేన మధ్యస్థేన తీర్థ పీఠం ఓం నమో భగవతె కిష్ణుపీఠాయేతి జలమధ్యే నిధాయ, ఇతర మృద్భాగ మాదిత్య మండలాంతర్వర్తి పురుష తేజసా శిరస ఉపరి ద్వాదశాంగుల్యంతః స్థిత శతదళపద్మస్థిత భగవత్తేజసావా సం తాడ్య కేశ పాదమూర్ధ్వపుండ్రాణి ధృత్వా శిష్టైరంగాత్రానులేపనం కుర్యాత్. తతః పాణిప్రక్షాళ్య మూలమంత్రేణ షడంగన్యాసం కృత్వా చతురశ్రం తీర్థే పీఠ ముల్లిఖ్య తత్ర స్వారాధ్యాం సపత్నీకం ధ్యాత్వా మానసై రుపచారై రభ్యర్చ్య ఉపకాంజలి మాదాయ "ఆవాహయామి త్వాం దేవి స్నానార్థ మిహ సుందరి । ఏహి గంగె నమస్తుభ్యం సర్వతీర్థ సమన్వితె" ఇతి భగవద్వామపాదాంగుష్ఠ నఖ జాం గంగామావాహ్య "విష్ణువామపదాంగుష్ఠ నఖస్రోతో వినిస్సృ తె । తద్భక్తి విష్ణురూపా త్వం గంగేమాం మోచయైనస" ఇతి తీర్థాన్యభ్యర్చ్య మూలమంత్రేణోదకం సప్తకృత్వో భిమం త్ర్య స్వమూర్ధ్ని సించేత్. ఏవం త్రిః పంచకృత్వః సప్తకృ త్వోవా; తతో దక్షిణేన పాణినా జల మాదాయ సప్తకృత్వో ఽభిమంత్ర్య త్రిః పంచకృత్వోవా పీత్వా ఽఽచమ్య స్వాత్మానం సప్తకృత్వః ప్రోక్ష్య పరిషిచ్య తీర్థే నిమగ్నః తత్రస్థ స్వారాధ్య భగవత్పాదారవింద విన్యస్తశిరస్కో ఽష్టావింశతివారం తదుపరియా వచ్ఛక్తినా మూలమంత్రం జపిత్వోత్తీర్య శుష్కవస్త్రద్వయకౌపీన ధర ఊర్ధ్వపర్యంతం మృజ్జలాభ్యాం ప్రక్షాళ్య ఆచమ్య ఊర్ధ్వపుండ్రం

ష్రాన్- పూర్వవ ద్ధృత్వా స్వారాధ్యం ధ్యాయన్ మాధ్యాహ్నికం కుర్యాత్.

ఇదం మృత్తికాస్నానం ప్రాతఃకాలె మధ్యాహ్నతిక్రమే భౌమార్క-వారయోశ్చ నకార్యమ్. న ప్రాతర్మృత్తికాస్నానం నచ భౌమార్క-వారయోః । మధ్యందినేతు కర్తవ్యం నాతిమధ్యందినె రవౌ" ఇతి స్మృతేః; అత్ర మాధ్యాహ్నికె ప్రాతఃకాలవదేవ జపోపస్థానాదిక్రమః. అర్ఘ్యప్రదానోపసంహార జలప్రాశన ధ్యానోపస్థానేషు విశేషః. స్మృత్యర్థసారే- అర్ఘ్య మేకం ప్ర[illegible]తవ్యం మధ్యాహ్నే భాస్కరంప్రతి । ఉభయో స్సంధ్యయోశ్చైవ అప ఊర్ధ్వం త్రిరుత్క్షిపేత్ ॥

ఆపఃపునంత్విత్యనువాకస్య ఆపఋషిః అనుష్టుప్ఛందః బ్రహ్మణస్పతిర్దేవతా అపాం ప్రాశనె వినియోగః. ఆపః పునన్తు పృథివీం పృథివీ పూతా పునాతుమాం । పునంతు బ్రహ్మణస్పతి ర్బ్రహ్మ పూతా పునాతు మాం । యదుచ్ఛిష్ట మభోజ్యం యద్వాదుశ్చరితం మమ । సర్వం పునంతు మామాపో౽సతాంచ ప్రతిగ్రహగ్ స్వాహా ॥

ఆపః పునంత్విత్యనువాకస్యార్థః- ఆపః, పృష్ట్వా పృథివీం పునంతు- శుద్ధస్వరూపత్వాదపామ్; ఏవం పూతా పృథివీ మాం పునాతు- పృథివీగతానా మపాం ప్రాశనాదితి, అపాం పరమాత్మనో విశేషాయతనత్వా త్పృథివ్యాశ్చ అభిమత వల్లభత్వా దుభయోః పావనకరత్వమ్. బ్రహ్మ- ప్రణవః, వేదో వా; తస్యపతిః- ప్రధానప్రతిపాద్యతయా స్వామీ పరమాత్మా స అస్మాన్, పునంతు- పునాతు, పునంత్వితి వ్యత్యయేన బహువచనమ్. బ్రహ్మపూతాపునాతుమాం- బ్రహ్మణా పరమాత్మనా, పూతా ఆపః, మాం, పునాతు- పునంతు, పృథివీ పావనకరత్వం చాపాం పూర్వోక్తం బ్రహ్మపూతత్వాకారేణ. యదుచ్ఛిష్టమభోజ్యం- యదుచ్ఛి

ష్టం పురుషాంతరస్య మయాభుక్తం, యదభోజ్యం జానితో నిమి త్తత ఆశ్రితశ్చ మయాభుక్తం, యచ్చ మమ దుశ్చరితం- త్రివిధ కరణైః స్వయాకృతం, యదపి తాంసంబంధి ప్రతిగ్రహః- తత్సర్వంచా పః పునంతు. ఏతద్ద్వారా మాంపునంతు. అత్రాప్యబాదిశబ్దానాం భగవత్పరత్వం విజ్ఞేయమ్. స్వాహేత్యాత్మనిక్షేపద్యోతకశబ్దః.

అస్త్రోపసంహారే విశేషః పూర్వమేవోక్తః. అథావాహన పూర్వక న్యాసముద్రాప్రదర్శనానంతరం ధ్యానమ్- మధ్యాహ్నే స్మరామి సావిత్రీం శ్వేతపద్మాసనే స్థితామ్ । శ్వేతాంబరాం శ్వేతవర్ణాం శ్వేతమాల్యానులేపనామ్ ॥ యువతీం రుద్రదైవత్యాం పంచవక్త్రాం చతుర్భుజామ్ । యజుర్వేదం పఠంతీం తాం త్రినేత్రాం వృషవాహినీమ్ ॥ శూలం కమండలుంచాపి కపాలంచాక్షమాలికామ్ ॥ బిభ్రతీం బ్రహ్మకవచాం చతుర్వింశతికాక్షరామ్ । అగ్నిముఖీం రుద్రశిఖాం శ్రీవిష్ణుహృదయాం శుభామ్ ॥ ఉకారమూర్తికాం దేవీం సర్వాభరణభూషితామ్ ॥ అథోపస్థానమ్- ఉత్తమేత్యాది తుర్యోపస్థానానంతరం వ్యోమముద్రాం ప్రదర్శ్య- ఊర్ధ్వబాహుః సూర్యం పశ్యన్ "ఆసత్యేన- ఉద్వయం- చిత్రం దేవానాం- తచ్చక్షుః- హగ్ంసశ్శుచిషత్- పశ్యేమ- మనసాపునాత్వాత్యంతం జపిత్వా సంధ్యాయైనమ ఇత్యాదికం ప్రాతఃకాలవత్సర్వం కుర్యాత్. అత్ర నారాయణః- ఆపః పునంతు మంత్రేణ ఆపోహిష్ఠేతి మంత్రితః । ప్రక్షిప్యాంజలిం సమ్యగుదుత్యంచిత్రమిత్యపి ॥ తచ్చక్షుర్దేవహితం హంగ్ సశ్శుచిషదిత్యపి । ఏతజ్జపేదూర్ధ్వబాహుః సూర్యంపశ్యన్ సమాహితః" ఇతి.

ఆసత్యేనేతి మంత్రస్య హైరణ్యఋషిః హిరణ్యగర్భఋషిరితి వా; త్రిష్టుప్ఛందః సవితా దేవతా మధ్యాహ్నోపస్థానే వినియోగః. ఆసత్యేనరజసా వర్తమానో నివేశయన్నమృతం మర్త్యంచ

హిరణ్యయేన సవితారథేనాదేవోయాతి భువనా విపశ్యన్ । ఉద్వయం తమసస్పరి పశ్యన్తో జ్యోతిరుత్తరం దేవం దేవత్రా సూర్య మగన్మ జ్యోతిరుత్తమం । ఉదుత్యం జాతవేదసం దేవం వహంతి కేతవః । దృశేవిశ్వాయ సూర్యం । చిత్రం దేవానా ముదగాదనీకం చక్షుర్మిత్రస్య వరుణస్యాగ్నేః । ఆప్రాద్యావా పృథివీ అన్తరిక్షగ్ం సూర్యఆత్మా జగతస్తస్థుషశ్చ । తచ్చక్షుర్దేవ హితం పురస్తాత్ శుక్ర ముచ్చరత్ । పశ్యేమ శరదశ్శతం జీవేమశరదశ్శతం నందామశరద శ్శతం మోదామశరదశ్శతం భవామశరదశ్శతం శృణవామశరదశ్శతం ప్రబ్రవామశరదశ్శతం అజీతాస్స్యామశరదశ్శతం జ్యోక్చసూర్యం దృశే యఉదగాన్మహతోఽర్ణవాత్ విభ్రాజమాన స్సరిరస్యమధ్యా త్సమావృషభో లోహితాక్షః సూర్యోవిపశ్చిన్మనసాపునాతు ॥

ఆసత్యేనేత్యాది- సత్యేన- అవికారేణ, లోకేన- కాలకృత పరిణామరహితేన పరమపదాఖ్యలోకేన, రజసా- రజశ్శబ్దేన సత్వాదిక ముపలక్ష్యతే; తేన తద్గుణప్రకృతికార్య బ్రహ్మాండసహస్ర ముచ్యతే, సత్యేనరజసా విభూతిద్వయవర్తమానో ఽయం, సవితా- పర మాత్మా, అమృతం- బ్రహ్మానుభవం, మర్త్యం- పశుపుత్ర స్వర్గకైవల్యాద్యైశ్వర్యం నిత్యముక్తానా మముక్షూణాంచ, నివేశయన్- ప్రయచ్ఛన్, హిరణ్యయేన- హిరణ్మయేన, స్పృహణీయేనేతియావత్. రథేన- గరుత్మతా, యద్వా- హిరణ్యయేన- శ్లాఘ్యతమేన, రథేన- ప్రణవేన, ఆసమంతాద్యాతి. "ఓంకారరథ మాస్థాయ స్థితః పరమసంమత" ఇత్యాదిస్మృతేః: భువనావిపశ్యన్- ఉచ్చావచా న్కార్యవర్గాన్ స్వస్వకర్మానుగుణ్యేన నియమయితుం విశేషేణప శ్యన్. ఏతాదృశముపాస్వేత్యధ్యాహృతవాక్యయోజనా.

ఉద్వయమిత్యస్య విశ్వామిత్రఋషిః ష్టుప్ ఛందః పరం జ్యోతిర్దేవతా. ఉద్వయం తమసస్పరి- తమసః- ప్రధానాత్, పరి-

ఉపరి, స్థితం ఉత్తరం- ముక్తప్రాప్యతమం, జ్యోతిః- పరంబ్రహ్మ, ఉత్పశ్యంతః- ఉన్ముఖాః పశ్యంతః, తద్విషయం ధ్యానం కుర్వాణాః, వయం, దేవం దేవత్రా- దేవేషు, సర్వవస్తూపలక్షణమేతత్. తత్ర స్థితం దేవం, ఉత్తమం- ముక్తప్రాప్యతమం, జ్యోతిః- జ్యోతీరూపం, సూర్యం- పరమాత్మానం, అగన్మ- ప్రాప్నవామ, సంసారసాగరాన్ముక్తా భవామేత్యర్థః. ఉదుత్యమిత్యాది- ఉత్- ఉత్యం, ఇతి పదచ్ఛేదః. తత్ర ఉ శబ్ద అవధారణార్థః పాదపూరణార్థో వా; అముం జాతవేదసనామానం దేవం సూర్యం- పరమాత్మానం, కేతవః- దివ్యాత్మగుణా జ్ఞానశక్తి వాత్సల్యాదయః, దృశేవిశ్వాయ- విశ్వేషానాం సర్వత్రదర్శనాయవహంతి, ఉద్గమయంతి- ఉద్వహంతి, ఉద్బోధయంతీతివా; వైకుంఠే నిత్యముక్తైస్సహ నిరతిశయానందమనుభవన్ పరమాత్మా లీలావిభూతౌ తాపత్రయ మహా జ్వాలావ్యాకులాన్ జీవానాలోక్య నిరతిశయ వాత్సల్యకారుణ్యాది పరిపూర్ణతయా రామకృష్ణాదిప్రాదుర్భావముఖేన భూమ్యామవతతార తం భజధ్వమితి వాక్యశేషేణ యోజనా.

చిత్రమిత్యాదేః కుత్సఋషిః త్రిష్టుప్ఛందః సూర్యోదేవతా చిత్రమిత్యాది స్తుతౌ వినియోగః, తమేవపరమాత్మానంస్తౌతి చిత్రం దేవానా మిత్యాది- దేవానాం దైత్యాద్యసురవధే చిత్ర మనీకం- బలం, యస్మాత్సర్వేశ్వరా దుదగాత్- స్వమూర్తిభేదైః స్వపరికరైశ్చ మత్స్యకూర్మాదిరూపైర్దేవానాం సాహాయ్యమాచరితం తమేవ భజధ్వమితి పూర్వేణాన్వయః. మిత్రస్య- సూర్యస్య, వరుణస్యాగ్నేశ్చేతి సర్వదేవోపలక్షణమ్. ఏషాం చక్షురివ చక్షుః- జ్ఞానప్రదః, ఆప్రాద్యావాపృథివీ అంతరిక్షగ్ం సూర్య ఆత్మా- దివం చ పృథివీంచాంతరిక్షంచ సమస్తం వస్తుజాతం, మా- సమంతాత్ ఆప్రాః- స్వాత్మనా పూరితవాన్, అతఏవ జగతః- జంగమస్య, తస్థు

మః- స్థావరస్య సర్వస్యచ, ఆత్మాభవతి అస్యానియమనపూర్వకం తత్ర వ్యాప్యవర్తత ఇత్యర్థః. ఏతాదృశ ఉపాస్య ఇతి వాక్యశేషః.

తచ్చక్షురిత్యుపస్థాన మంత్రస్య వసిష్ఠఋషిః అనుష్టుప్ఛందః భాస్కరో దేవతా తచ్చక్షురితి వినియోగః. తమేవ పరమాత్మానం పునస్తౌతి తచ్చక్షురిత్యాదినా- తత్- శ్రుతిప్రసిద్ధం, చక్షుః- సర్వేషాం జ్ఞానప్రదం, దేవానాంహితం, శుక్రం- శుద్ధస్వరూపం, ఉచ్చరత్- ఉద్యద్దూరివం శుద్ధస్వరూపత్వాత్కదాచిదపి నప్రహీణమిత్యర్థః. ఏతాదృశం పురస్తాత్ శరదశ్శతం పశ్యేమ- బలాదైశ్వర్యాదియుక్తాః, పశ్యేమ- సాక్షాత్కుర్మః, సాక్షాత్కారసిద్ధ్యర్థంజీవేమ, నందామ- సచ్చిష్య సత్పుత్రాదిభి ర్భగవద్గుణచేష్టితాన్యాలోచయంత స్సమృద్ధాస్స్యామ, మోదామ- పూర్వోక్తానందస్య చరమావస్థా ప్రమోదః, భవామ- ఉత్తరోత్తరమభివృద్ధాస్స్యామ, శృణువామ- ప్రియహితాలాపాన్ భగవత్కథాశ్చ శృణవామ, ప్రబ్రవామ- బాహ్యకుదృష్టీన్ ప్రతి ప్రకృష్టవక్తారః స్యామ, అజీతాస్స్యామ- వేదవిరోధవాదిభి శ్శుష్కతార్కికై శ్శరదశ్శతం- సంవత్సరశతం, నపరాజితా స్స్యామ, జ్యోక్- చిరకాలం, సూర్యం- పరమాత్మానం, దృశే- ద్రష్టుమాశంసామహే, య ఉదగాన్మహతోఽర్ణవాత్- యో మహత స్సముద్రాత్, అనేనతత్వాంతరమప్యుపలక్ష్యతే, ఉపర్యుదగాత్- ఉదయద్దృశ్యతే, శ్రుతిభిరితి శేషః. సరిరస్య- సలిలస్య, మధ్యాత్- మధ్యే, విభ్రాజమానః- విశేషేణ ప్రకాశమానః, సర్వాంతర్యామితయా ఽవస్థానేఽపి తత్తద్దైయా సంస్పృష్టత్వం ప్రకాశమానత్వం, "అనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీ" తి శ్రుతేః; సరిరస్యమధ్యాత్ య ఉదగా న్మహతోఽర్ణవాత్ ఇతి విశేషణద్వయేన భగవత స్సర్వేషాం మంతర్బహిర్వ్యాప్తిత్వ ముక్తంభవతి. సమాన్వృషభ ఇత్యాది- వృషభ స్సర్వేషాం

వల్లభః వృషభం [illegible] భావయతీతి వృషభః, లోహితాక్షః- పుండరీకాక్షత్వాద్రక్తనేత్రలౌహిత్యం, విపశ్చిత్- సర్వజ్ఞః, సూర్యః-పరమాత్మా, మనసా- సత్యసంకల్పేన, పునాతు- ప్రతిబంధక నివృత్తిం కృత్వా స్వానుభవయోగ్యం కరోతు.

ఏవం మాధ్యాహ్నికం కృత్వా అనంతరం పురుషసూక్తం యథాశక్తి జపేత్ । అస్య శ్రీ[illegible]సూక్తమహామంత్రస్య నారాయణఋషిః అనుష్టుప్ఛందః [illegible] శ్రీమన్నారాయణో దేవతా । సకారోఽయం వకారశ్శక్తిః శుక్లో వర్ణః ఉదాత్తాది స్వరః శ్రీభగవత్ప్రీత్యర్థే జపే వినియోగః. అత్ర ప్రాతఃకాలే బ్రహ్మయజ్ఞాకరణే మాధ్యాహ్నికానంతరం తర్పణాత్ప్రాగ్బ్రహ్మయజ్ఞః కార్యః. "స చార్వాక్తర్పణాత్కార్యః పశ్చాద్వా ప్రాతరాహుతేః । వైశ్వదేవావసానే వా నాన్యదేతి నిమిత్తత" ఇతి స్మృతేః; అత్ర తర్పణీయేషు యథాస్వశాఖం వ్యవస్థా. యజుశ్శాఖినాంతు కాండర్షితర్పణం కార్యమ్. అథ స్నానవస్త్రం నిష్పీడ్య గృహమాగత్య పాదౌ ప్రక్షాళ్యాచమ్య యాగభూమిం గత్వా కూర్మాదీనుక్త్వా ప్రణవ్య [illegible] నిర్బద్ధే ఽతిమనోహరే ఓం భూంభూమ్యైనమ ఇతి భూమిం స్వర్ణభూమిత్వేన సంగృహ్య పూర్వోక్తప్రకారేణ వాయుబీజేన దక్షిణహస్తే న్యస్య శోష్య పునరగ్నిబీజేన తత్రైవ న్యస్య దగ్ధ్వా అథామృతబీజేన వామహస్తే న్యస్య ప్లావయిత్వా అస్త్రమంత్రయుక్తేన తాళత్రయేణ భగవంతం ప్రబోధ్య గంధాద్యర్చితాం ఘంటాం ముద్గో[illegible] విఘట్టయ్య ద్విః ప్రణమ్య గురుపరంపరాం ద్వయం చానుసంధాయ భగవదారాధనాది కైంకర్యవిరోధిపాపనివృత్త్యర్థం సద్గురూపదిష్టప్రాయశ్చిత్తప్రపత్తి బ్రహద్గస్య న్యాసదశకానామన్యతమేన భగవంతం శరణముపగమ్య దక్షిణతః స్వస్యాసనమంత్రేణాసనం నిధాయ ప్రోక్ష్య తతోఽపి

విశ్య । ఓం భగవానేన స్వనియామ్యా - కారితవాన్ । ఓం కృతం చ - ఉపాదానం - వాసుదేవ ఇత్యుపాదానం సమాపయేత్.

ఇతి శ్రీభారద్వాజకులతిలక వంగీశాన్వయ జాతస్య శ్రీసుంద రార్య పుత్రస్య వైకుంఠనాథస్య కృతిషు ప్రపన్న ధర్మసార సముచ్చయె ఉపాదాన ప్రయోగోనామ తృతీయః పరిచ్ఛేదః.

ఓం అథేజ్యాప్రయోగః.

ఓం కృతంచ - ఇజ్యయా - కరిష్యామి - దేవస్య ॥ ఓం భగవానేన స్వనియామ్య స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తిస్వశేషభూతైకరసె నానేనాత్మనా స్వకీయైశ్చ దెహేంద్రియాంతః కరణైః స్వకీయకల్యా ణతమ ద్రవ్యమయా నౌపచారిక సాంస్పర్శికాభ్యవహారికాది సమ స్తభోగా నతిప్రభూతా నతిప్రియతమా నతిసమగ్రా నత్యంత భక్తి కృతా నఖిలపరిజన పరిచ్ఛదాన్వితాయ స్వస్మై స్వప్రీతయే స్వయ మేవ ప్రతిపాదయితు ముపక్రమత ఇత్యనుసంధాయాథ భగవదారా ధనం కుర్యాత్.

అత్ర మహోపనిషది- ధృతోర్ధ్వపుండ్రః పరమేశితారం నారాయణం పూజయతిస్మభక్త్యా । అర్ఘ్యాదిభిః పూరుషసూక్త మంత్రైస్సంపాద్య పుష్పైర్న ద్విష్ణుపదం మహాత్మా ॥ ఋచి- ప్రివః పాంతమంధసోధియాయతె మహేశూరాయ విష్ణవెచార్చత ॥ య జుషి- భవామిత్రో న శేవ్యోఘృతాసుతిః । విభూతద్యుమ్న ఏవయా ఉసప్రథాః । అథాతేవిష్ణో విదుషా చిదృధ్యః । బృహత్తే విష్ణోసుమతిం భజామహే ॥ శ్రీనారసింహే- జలదేవం నమస్కృత్య

తతో గన్ధం స్రజం చ పునః । పౌరుషేణైవ సూక్తేన తతో విష్ణుం సమర్చయేత్ [illegible] త్రైస్తైః [illegible]రాపమ్యా [illegible]మ్యేద్ధరిమ్ । న విష్ణ్వారాధ[illegible] త్పు[illegible] విద్యతే కర్మ వైదికమ్ ॥ తస్మా[illegible]దిమధ్యాన్తేషు నిత్య మారా[illegible]ద్ధరిమ్ । తద్విష్ణోరితిమం త్రేణ సూక్తేన పురుషేణవా ॥ ఇతి. విష్ణుధర్మోత్తరే- హవిషా ఽగ్నౌ జలే పుష్పై ర్ధ్యానేన హృదయే హరిమ్ । అర్చంతి సూరయో నిత్యం జపేన రవిమండలే ॥ నారదః- అగ్నౌ క్రియావతాం దేవో దివి దేవో మనీషిణామ్ । ప్రతిమా స్వల్పబుద్ధీనాం యోగినాం హృదయే హరిః ॥ శ్రీవిష్ణుసంహితా- హవిర్దానం త్రికాలంతు ఉత్తమోత్తమ ముచ్యతే । ద్వయోశ్చ మధ్యమం ప్రోక్తమేకకాలే ఽధమం హవిః ॥ ఏవం కాలత్రయేష్వపి భగవదారాధన ముక్తమ్. పరాశర సంహితాయామ్- పూజాకాలం పరిత్యజ్య స్వేచ్ఛాకాలే హరిం యజేత్ । స యాతి నరకం ఘోరం ప్రపన్నస్సన్ ద్విజోత్తమః ॥ మధ్యాహ్నే వై విష్ణుపూజాం నైవేద్యం శక్తిమాన్యతః । యః ప్రపన్నో న దద్యాచ్చ స చండాలో భవే ద్ధ్రువమ్ ॥ విష్ణుద్రోహీ స ఏవ స్యా త్తం త్యజే త్సర్వకర్మసు ॥ ఇదం స్వస్థవిషయమ్, అశక్తవిషయే శ్రీపాంచరాత్రరక్షాయామ్- “అస్వవృత్తే రాతురస్య కలహాద్యుపద్రుతస్యచ భోజనాత్పూర్వం యదా కదాచి ల్లబ్ధావసరే భవతి, అత్యంతాశక్తౌతు బుభుక్షుస్తత్ర శిష్యాదిభిః స్వసమై రన్యైః కార్యతే. తత్రత్యాయ ముపపాద స్మృత్యంతే- “విధురో బ్రహ్మచారీచ వానప్రస్థో ఽథభిక్షుకః । పరార్థం కర్మ కుర్వాణాః పాతయంతి పతంతి” ఇతి. ఈషచ్ఛక్తౌతు సంకుచితయజనమ్, ఏకోపచారమారభ్య తత్తచ్ఛక్త్యాద్యనుసారేణ సహస్రోపచారాంతవిధానాత్” ఇతి. శ్రీపరాశర సంహితాయామ్- త్రికాలమేకకాలం వా మధ్యాహ్నేచ విశేషతః । ద్విజాతి ర్యో యజే

వృత్తిర్హ్యాక్ విష్ణుపాదయుజ్యా మాహ్యాన్నయాత్ ॥ శ్రీపరాశర ధర్మశాస్త్రే ఉత్తరఖండే సప్తదశేఽధ్యాయే శ్రీపరాశరః- నిత్య మభ్యర్చయేద్దేవం పురాణ పురుషోత్తమమ్। అప్సు వ్యోమ్ని తథా ఽచార్యాం వహ్నౌ హృదితథా ఽర్కే ॥ త్రికాల మర్చయే ద్దేవం ప్రతిమాసు విశేషతః। స్నానకాలే జలే సమ్య గ్ధ్యాయేజ్జలశాయినమ్ ॥ సంధ్యాకాలే తథా వ్యోమ్ని పూజయే ద్రవిమండలే। ప్రతిమా మర్చయే ద్ధ్యాత్వా మగ్నౌ హోమ స్తథైవచ ॥ ప్రాశాగ్నిహోత్రసమయే హృత్పద్మే పూజయే ద్ధరిమ్। తథైవ విప్రముఖ్యేషు చాగతేషు గృహం ప్రతి ॥ తేష్వర్చయే ద్విశేషేణ మధుపర్కాది పూజనైః। ఏవ మభ్యర్చయే ద్విద్వాన్ షట్సు దేవం హరిం సదా ॥ ఇదం భగవదారాధనం నిత్యమ్, ప్రత్యవాయస్మృతేః; వ్యాసః- యో మోహా ద్ధథవాఽఽలస్యా దకృత్వా విష్ణుపూజనమ్। భుఙ్క్తే- సయాతి నరకాన్ సూకరేష్వభిజాయతే ॥ శ్రీవిష్ణుధర్మోత్తరే- మాతృవ త్పాలకం దేవం సృష్టిసంహారకారకమ్। యో నార్చయతివై విష్ణుం సోఽయ్యం నరకం వ్రజేత్ ॥ సంగ్రహే- యద్గృహే నాస్తి తులసీ సాలగ్రామ శిలార్చనా। శ్మశానసదృశం విద్యా త్తద్గృహం శుభవర్జితమ్ ॥ శ్రీభాగవతే- గృహం శ్మశానం తవ బింబవర్జితం కథావిహీనాశ్చ గిర శ్శివాపహమ్। శ్వపుచ్ఛవద్దాస్యవినాకృతం వపు ర్వదంతిహి త్వయ్యనివేదితం-విషమ్ ॥ ఇద మారాధన మష్టాంగం భవతి, తత్స్వరూపంతు శ్రీపాంచరాత్రరహస్యాయామ్— నారదః- శ్రుతో మయా ఽఖిలం పూర్వం భగవద్యాగ ఉత్తమః। తస్యాంగాని విభాగేన జ్ఞాతు మిచ్ఛామ్యహం పునః ॥ శ్రీభగవానువాచ- అంతఃకరణశుద్ధ్యాగాఢ భావదాత్మనివేదనమ్। తదాద్యమంగం యాగస్య నావహ్నా ఽభిగమనం భవేత్ ॥ పూజనంచార్ఘ్య పుష్పాద్యై రోభశై ర్యథశఖిలం

మునే । బాహ్యాభ్యంతరస్నానై ర్యద్విద్ధి భోగసంజ్ఞం తు నారద ॥ మధ్యా
హ్నే స్నానేన వస్త్రాద్యై ర్భూషాద్యైః [illegible] తృతీయంహి యా
గాంగం తుర్య మన్నేన పూజనమ్ । నివేదనం చ యద్దానం పూర్వో
క్తవిధినా మునే । సంప్రదానం తు తన్నామ యాగాంగం పంచమం
స్మృతమ్ ॥ వహ్నిసంతర్పణం షష్ఠం పితృయాగం తు సప్తమమ్ ।
ప్రాణాగ్నిహవనం నామ శ్వానుయాగం తదష్టమమ్ ॥ ఇత్యేత త్కథి
తం సమ్య గ్యత్త్వయా పరిచోదితమ్ । ప్రదద్యా దచిరాద్యద్వై వ
త్సలిష్ఠానాం పరంపదమ్ ॥ ఇతి. అచిరా దిత్యనేనాస్య కర్మణః
కర్మాంతరేభ్యః స్వభావతః ప్రాశస్త్య ముచ్యతే. ఇదం విష్ణ్వారా
ధనం సర్వైర్వర్ణైః స్త్రీభిశ్చ యథాయోగ్యం కర్తవ్యమ్- తథా
ప్రతిమాలక్షణపరిచ్ఛేదే- బ్రాహ్మణైః క్షత్రియై ర్వైశ్యై శ్శూద్రై
స్త్రీభి స్తథేతరైః । యథార్హ మిజ్య స్సేవ్యశ్చ నిత్యం సర్వా
శ్రయోహరిః ॥ భీష్మపర్వణి- బ్రాహ్మణైః క్షత్రియై ర్వైశ్యై శ్శూ
ద్రైశ్చ కృతలక్షణైః । అర్చనీయశ్చ సేవ్యశ్చ భక్తియుక్తై స్సదా
హరిః ॥ కృతలక్షణైః- కృతతాపాదిసంస్కారైః, ఆశ్వమేధికే శ్రీ
వైష్ణవధర్మశాస్త్రే ఏకవింశే ఉధ్యాయే- మృదశ్మమణిరత్నైన తా
మ్రేణ రజతేనవా । కృత్వా ప్రతికృతిం కుర్యా దర్చనాం కాంచ
నేనవా ॥ పుణ్యం దశగుణం దద్యా దేతేషా ముత్తరోత్తరమ్ ।
జయకామో జయే ద్రాజా విద్యాకామో ద్విజోత్తమః ॥ వై
శ్యో వా ధనకామస్తు శూద్రః పుణ్యఫలప్రియః । సర్వకామాః స్త్రియ
యో వాఽపి సర్వాన్ కామా నవాప్నుయుః ॥ అత్ర స్త్రీవిషయే
విశేషతో భరద్వాజ సంహితాయామ్- అనుజ్ఞాతాః స్త్రియస్త్వేవ
మర్చయంత్యో జగద్గురుమ్ । యథార్హమపి శూద్రాద్యా స్సర్వే
యాంతి పరాం గతిమ్ ॥ నారదీయే- అనుజ్ఞాతా తు సా భర్త్రా
సైవ కుర్యా ద్యథావిధి । వ్రతోపవాసనియమ మేవ తారాధనాది

కష్టం ॥ ఇతరాతు నకుర్వీత జీవహానే స్వభర్తరి । అజ్ఞానా దథవా లోభా ద్యది కుర్యా త్స్త్రియాదతః ॥ తత్సర్వం నిష్ఫలం తస్యా ఇతి వేదవిదో విదుః ॥ అనారాధ్య హృషీకేశం విధవా భోక్తు మిచ్ఛతి । సా వ్రజే న్నరకం ఘోరం కాలసూత్ర మధోముఖీ ॥ యత్త్విదం వచనమ్ "జప స్తప స్తీర్థసేవా ప్రవ్రజ్యా మంత్రసాధనమ్ । దేవతారాధనంచైవ స్త్రీశూద్రపతనానిషట్" ఇతి తద్వైదికాభిప్రాయమ్. తథా- వైదికం బ్రాహ్మణానాం స్యా ద్రాజ్ఞాం వైదికతాంత్రికమ్ । తాంత్రికం వైశ్యశూద్రాణాం సర్వేషాం తాంత్రికంత్విహ ॥ ఇతి స్త్రీశూద్రయో స్తాంత్రికత్వాభ్యనుజ్ఞానాత్: కించ శ్రీపాంచరాత్రే విహగేంద్ర సంహితాయాం మూర్తిలక్షణే సప్తమే పటలే- అనిమిత్తం నిమిత్తంచ లోకే బింబం ద్విధామతమ్ । తత్ర ద్వారవతీక్షేత్రే సాలగ్రామేచ యా శిలా ॥ అనిమిత్తం మహాబేరం సర్వవర్ణేషు యోగ్యకమ్ । అవశిష్టాంత్యజాతీనాం సర్వేషాం పూజనీయకమ్ ॥ భారతే- బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యాః స్త్రీశూద్రశ్చ వరాననే । అనారాధ్య హృషీకేశం నాప్నోతి పరమాం గతిమ్ ॥ సంగ్రహే- అనుజ్ఞాతాః స్త్రియశ్చైన మర్చయంత్యో జగద్గురుమ్ । యథార్హమపి శూద్రాద్యా స్సర్వే యాంతి పరాంగతిమ్ ॥ "యథార్హమపి శూద్రాద్యా" ఇత్యాదీని పరశ్శతాని వచనాని బహుషు స్థలేషు విద్యంతే, తానిసర్వాణ్యత్ర గ్రంథవిస్తరభయా న్నలిఖ్యంతే. తస్మా దనధికారాతిశయభక్తియుక్తానా మాకారత్రయ సంపన్నానాం అధిగత భగవల్లాంఛనానా మాచార్య ప్రసాదలబ్ధస్వాధికారానురూప మంత్రనిష్ఠానాం అనుగుణాచారనిరతానాం అనుచితాచార విముఖానాం అఖిలవర్ణానామపి యథార్హం భగవదర్చాసమారాధనం కర్తవ్యం యథాశక్తి ప్రత్యహమితి సిద్ధమ్.

పూజాస్థానం గృహస్య వాయవ్యభాగే కల్పయేత్. తథా

హార్ద్ధ త్రియూపాదె ద్వ్యశింటే ఉత్తమాః- ప్రాజాస్థానం గృహాస్యో త్రం వాయవ్యాం ... వాస్త్రకా । ...యోన్యనసే వ[illegible]వాణాం య జమానో యుక్తోదితాత్ । ...స్థా ...కాశికా ...- ...స న్యాం శయనస్థానం వాయవ్యాం దెవతాగృహమ్ । ఇతి. హార్ద్ధత్రి యూపాదే త్రింశే ఉత్తమాః- మాత్రాంగులిశ్శైవ గృహమాన ...మ్ । నాధికం హస్తమానాస్తు నాన్యూనం ద్వాదశాంగు లాత్ ॥ కౌతుకం భవనె ఉత్తమస్యాం శిలాదార్వాదిజం భవేత్ ॥ అంగుళైః ప్రతిమామాన మష్టోత్తరం తథా (పా॥ అఙ్గుళైః ప్రతిమామా నం వర్ణానాము) చ్యతే క్రమాత్ ॥ హస్తమాన మితా ఉచ్చా స్యా ద్భవనె పూర్వజన్మనః । అంగుళై రేకవింశత్యా క్షితిమా వసు ధాపతెః ॥ విశా మేకోనవింశత్యా ద్వాభ్యాం శూద్రస్య హీనయా। అర్ధచిత్రం తదాభాసం భవనే భుక్తివర్ధనమ్ ॥ ద్వాదశాంగుల మా నాచార్య లోహజా పూర్వజన్మనః । నవాంగులా క్షత్రియస్య విశ స్సప్తాంగులామతా ॥ పంచాంగులా చతుర్థస్య ప్రతిమా భవనే భ వేత్ । ప్రతిమా యన్మయీ క్లిప్తా ప్రభాపీఠాది తన్మయమ్ । య ద్వా సౌవర్ణబింబస్య రాజతం తామ్రమెవవా ॥ లోహేనచె దు త్తమెన ప్రతిమా నిర్మితా భవేత్ । తదనంతరలోహేన ప్రభాపీఠాది కల్పయేత్ ॥ త్రిలోహజాయా మచార్యాయాం సువర్ణంవా ప్రభా దికమ్ । రత్నస్ఫటిక జాతానాం ప్రతిమానాం పీఠాదికమ్ ॥ లో హజం స్మర్యతె బ్రహ్మ రహస్యమిద మీరితమ్ । గృహేసంహార శయనా నాచరేయేత్తు కదాచన ॥ భగవన్మూర్తయ స్తత్వాన్యా న్సర్వాః పూజ్యాయథావిధమ్ । శ్రీభూమిసహితం దేవం శ్రియా కేవలయా ఉపివా । సహితం పూజయె ద్భుక్తిముక్తికామో నికే తనె ॥ శాండిల్యః- కుటుంబీ వర్జయె న్నిత్యం దార్వం శైలంచ మృణ్మయమ్ । గృహేషు భక్తిసంస్థంచ రోగనిద్రాదసోత్సుకమ్ ॥

అత్రదారువిగ్రహనిషేధో నిష్కామవిషయః, సకామస్యతు నాస్తి. తథా పాద్మే గృహార్చన ప్రతిష్ఠాధ్యాయే- ద్రుమజాతి ప్రతికృతి స్సభాజ్యా కామనావశాత్ । ప్రతిమాచందనమయీ భుక్తిముక్తి ప్రదాశుభా ॥ ఇత్యాదిభి స్తత్తద్దారు విశేషేణ తత్తత్ఫలవిశేషస్యో క్తత్వాత్; శ్రీపాంచరాత్రే- శ్రీభూభ్యాం సహితం దేవం శ్రియా కేవలయా ఽపివా । గృహస్థః పూజయేన్నిత్య మితరస్తు యథారు చి ॥ నారదీయే- గృహీచ గృహిణీచైవ సలక్ష్మీకం హరింయజే త్ । అన్యథా దోష మాప్నోతి వసుదేవసుతంవినా ॥ కృష్ణమూ ర్తౌ సలక్ష్మీకనియమో నాస్తి భూపతే । లక్ష్మ్యాయుక్తో ప్యయు క్తో వా కృష్ణః పూజ్యో న సంశయః ॥ శ్రీపరాశరః- అలాభే ప్రతి మాయాస్తు శుచౌదేశే మనోరమే । స్థండిలే పురుషం ధ్యాత్వా సంపూజ్య మనసైనతు ॥ జపేద్వై మంత్రరత్నంచ ధ్యాయన్ సర్వగతంహరిమ్ ॥ పాద్మే- సర్వాస్స్వాయంభువాజ్ఞేయా శ్శిలా శ్చక్రనదీభవాః । నిత్యం సన్నిధి రేతాసు పరస్య పరమాత్మనః ॥ నప్రతిష్ఠా విధాతవ్యా నైవచావాహనాదికమ్ । సాలగ్రామశిలాయ త్ర పూజ్యతే భగవన్మయైః । తద్దేశే యోజనాదర్వాఙ్మృతో నిర్వా ణమశ్నుతే । ద్వారవత్యా శ్శిలాశ్చాపి సాలగ్రామశిలాసమాః ॥ హారీతః- నజపో నాధివాసశ్చ నచసంస్థాపనక్రియా । సాలగ్రామ చలనే విష్ణుస్తస్మిన్ సన్నిహితో హరిః ॥ మూర్తీనాంతు హరే స్తస్య యస్యాం ప్రీతి రనుత్తమా । తస్యామేవతు తాం ధ్యాత్వా పూజయే త్తద్విధానతః ॥ మూర్త్యంతరంతు బింబేతు నయష్టవ్యం తథైవతత్ । సాలగ్రామశిలాయాంతు యష్టవ్యా స్సర్వమూర్త యః ॥ రత్నాకరే- సాలగ్రామశిలా యత్ర యత్ర ద్వారవతీ శిలా । ఉభయో స్సంగమో యత్ర తత్ర ముక్తి ర్నసంశ యః ॥ భరద్వాజ సంహితాయామ్- విష్ణ్వర్చారహితే గ్రామే

విష్ణ్వర్చాసంహితే గృహే । న కుర్యా దన్నపానాది న తత్ర దివసం వసేత్ ॥ వ్యాసః- స్వర్ణాదిసంభవా రమ్యా ప్రతిమా లక్షణాన్వితా । సాలగ్రామ శిలా వాపి భుక్తిముక్తిఫలప్రదా ॥ ఉత్తరా యతిభిః పూజ్యా అపరా పతితైర్ద్విజైః ॥ సంగ్రహే- అర్చావిష్ణౌ ర్నుపాదానం వైష్ణవప్రోక్తిత్తి విగ్రహమ్ । కర్మాన్యయోనిపరీక్షాయా స్తుల్య మాహు ర్మనీషిణః ॥ అర్చ్యే విష్ణౌ శిలాధీ ర్గురుషు నరమతి ర్వైష్ణవే జాతిబుద్ధి ర్విష్ణో ర్వా వైష్ణవానాం కలిమలమథనే పాదతీర్థేఽంబుబుద్ధిః । సిద్ధే తన్నామమన్త్రే సకలకలుషహే శబ్దసామాన్యబుద్ధిః శ్రీశే సర్వాత్మకేశే తదితరసమధీ ర్యస్య వా నారకీసః ॥ శాండిల్యః- వ్యక్తమాయతనం వాఽపి ప్రథమం యత్సమాశ్రితమ్ । ఆదేహపాతా త్తద్ధిత్వా నాన్యబింబం సమాశ్రయేత్ ॥ శౌనకః- సురూపాం ప్రతిమాం విష్ణోః ప్రసన్నవదనేక్షణామ్ । కృత్వాఽఽత్మనః ప్రీతికరీం సువర్ణరజతాదిభిః ॥ తా మర్చయే త్తాం ప్రణమే త్తాం యజే త్తాం విచింతయేత్ । విశ త్యపాస్త దోషస్తు తామేవ బ్రహ్మరూపిణీమ్ ॥

ప్రతిమాస్థానేషు ప్రత్యహ మావాహన ముద్వాసనంచ అర్ఘ్యాద్యుపచారవత్కర్తవ్యమేవ. భృగుః- ప్రాత రావాహయే ద్దేవం త్రిషు కాలేషు చార్చనమ్ । అపరే దంత్యవేళాయా ముద్వాసన మితి స్థితిః ॥ రత్నాకరే- ప్రతిమాస్థానే షడ్వ్యస్వగ్నౌ వా వాహనవిసర్జవర్జం సర్వం సమాన మిత్యాహ, తత్ర నిత్యం సన్నిహితత్వా దావాహనోద్వాసనవర్జమిత్యుక్తమ్. పాద్యాదివ దుపచారాభిప్రాయే నవిరోధః ॥ తథా శ్రీవిష్ణురహస్యే- లోహదార్వాది జనితా ప్రతిమా యత్ర పూజ్యతే । తత్రావాహనం విసర్గంచ అర్ఘ్యపాద్యోపచారవత్ ॥ కర్తవ్యా ప్రత్యహం బ్రహ్మ న్నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ అత్ర యతీంద్రదేశికః- పరమవ్యోమ వైకుం

తా ద్దేవ మావాహయే త్తతః । లక్ష్మ్యాదిదేవీ స్సూరీం శ్చ మూర్తీ ర్వ్యూహాంశ్చ సర్వశః ॥ అనన్తై వాభిగామియే త్వితి భాష్యకారై రప్యుక్తం స్వరితేన- “కల్పితే నాగభోగే సమాసీన” మిత్యారభ్య “యాన దానాద్యన్త పరిసమాప్తి సాన్నిధ్యయాచనం కుర్యాత్” ఇత్యంతముక్త్వాఽనంతరం “అన్యత్ర స్వాభిమతే పూజాస్థే దేవ మావాహనమ్. తథా తద్వ్యాఖ్యాతృభిశ్చ, అన్యత్రాభిమత ఇతి- బింబ ఇత్యర్థః. మంత్రయోగో నామ ఇత్యారభ్య ఆవాహనం ప్రతిపాద్యాంతేచ ఓం భగవన్మంత్రమూర్తే స్వపద మాసాదయ క్షమస్వ నమోనమః ఇత్యుద్వాసనంచ ప్రతిపాదితమ్. ఏవ మన్యైరపి వంగీశవరదాచార్యాదిభిః స్వస్వనిత్యే భగవదావాహనముక్త మతః అర్ఘ్యాద్యుపచారవత్ ప్రత్యహ మావాహన ముద్వాసనంచ ప్రతిమాసు కర్తవ్యమ్.

వసిష్ఠః- చక్రచిహ్న విహీనేన స్థాపితే తత్రవిగ్రహే । న సాన్నిధ్యం హరిర్యాతి క్రియాకోటిశతైరపి ॥ పరాశర సంహితాయామ్- గృహే సంపూజయే ద్విష్ణుం ప్రతిష్ఠాప్య సమర్చయేత్ । భోగకైవల్య సిద్ధ్యర్థం స్వకులోద్ధారణాయచ ॥ అప్రతిష్ఠితబింబస్య పూజనం సిద్ధిహానికృత్ । బింబం మంత్రమయం కృత్వా తస్మిన్ దేవం సమర్చయేత్ ॥ ఉత్తరాయణకాలేతు శుక్లపక్షే విధీయతే । స్థాపనం దేవదేవస్య స్వగృహేఽల్పయోరపి ॥ పుణ్యర్క్షే తిథివారేషు పుణ్యలగ్నేషు శోభనే । సంవత్సరే సర్వభోగానాం ప్రతిష్ఠోత్సవ మాచరేత్ ॥ శ్రోత్రియో భగవద్భక్త శ్చతుర్భి ర్బ్రాహ్మణైస్సహ ॥ శ్రోత్రియో విష్ణుభక్తశ్చ గృహస్థ శ్శాస్త్రవిత్తమః ॥ చక్రలింగధారీ విప్రః ప్రతిష్ఠాం కర్తుమర్హతి । తేన ప్రతిష్ఠిత స్తత్ర సన్నిధత్తే సదా హరిః ॥ దేవతాంతరభక్తో వా సమదృష్టి స్తథాపి వా । నాస్తికో వేదహీనో వా న ప్రతిష్ఠాం సమాచరేత్ ॥

ప్రతిష్ఠాదివసా త్పూర్వం పంచమే సప్తమే ఽహ్ని వా ప్రా

ష్ణైస్వాహా స్వ[illegible]త్రోక్త[illegible] [illegible] సులక్ష
ణాం పునః [illegible] [illegible]తాం [illegible]
వృతో[illegible] [illegible] [illegible]" ఇత్యా
[illegible] ॥ నవ
[illegible] తేషజగ
ద్ధా[illegible] నారా
య[illegible] [illegible] యుక్తా సదా
[illegible] ॥ ఇతి [illegible] స్వ[illegible]హం వా
చయిత్వా స్వస్త్యాత్రోక్తవిధినా ప్రతిసరం బద్ధ్వా, సర్వస్య యద్య
త్కృతం దినస్య తత్తద్దేవోద్యాపనరేత్. తతః ప్రాక్శిరసం సప
త్నీక[illegible] కుశాస్తరే శా[illegible] [illegible]హన్ స్వప్తి[illegible]దీని పర
మాత్మని సంహృత్య స్వప్న[illegible]" ఇతి [illegible]స్య పలా
శోదుంబరాశ్వత్థశాఖా కుశసంస్తర ఆ[illegible] [illegible] సర్వ
తః పరివియ స్వస్త్యుక్త ముదీరయన్ [illegible] [illegible]త్వా [illegible]సర
చయోపస్థితే కటాహాదా వద్యాద[illegible] [illegible] సమన్వితే
క్షీరార్ణవం ధ్యాత్వా తస్మిన్ననంత మభ్యయిత్వా తస్మిన్ విష్ణు
గా[illegible]త్రీ [illegible] "ప్రతిష్ఠాఽసి ప్రతిష్ఠానంతో భూయా
స్మ + [illegible]" ఇతి ప్రాక్శిరసం శాయయిత్వా దక్షోర్ధం ప్ర
గాదిషు చందనాదీన్ కుసుమాదీంశ్చ విన్యస్య [illegible]దీపం ధ్యాత్వా
ప్రభాతసమయే బ్రాహ్మణైస్సహ త్రిర్ధదేం[illegible] "ఉత్తిష్ఠబ్రహ్మణస్ప
తే" ఇత్యుత్థాప్య "భద్రంకర్ణేభి" రితి పూర్వవ చ్ఛాయయిత్వా
[illegible]ముత్సృజ్య తతో నేత్రోన్మీలనం కుర్యాత్. ప్రక్షాళి
తాం సమశాం ఘృతేన క్తాం హిరణ్మయీం శలాకాం [illegible]
"[illegible] జాతవేదా" ఇతి [illegible] ఉల్లిఖ్య తతః పూర్వవత్కృతాం
[illegible] "[illegible]" ఇతి వామాక్షుణ్యున్మీల్య తచ్ఛుక్లుషీ

ఘృతే నాత్మాన "వయస్సువర్ణాః ॥ ఉద్వయం తమసస్పరి" తి ద్వాభ్యాం విమృజ్య తతో 'నిశ్రాత్మకస్య' రిత్యుక్త్వా "విష్ణోరరాటమసీ" తి పీఠే ప్రాఙ్ముఖం దేవం నివేశ్య స్వదేహవత్తత్ర సృష్టిం విచింత్య మధుస్మృతి దర్పణ ధాన్యాదీని మంగళద్రవ్యాణి ప్రదర్శ్య "ఆపోహిష్ఠా ॥ హిరణ్యవర్ణాః ॥ పవమానస్సువర్జన" ఇత్యేతై రభిషిచ్య- అర్ఘ్యాదిదీపాంత మభ్యర్చయిత్వా తత ఆవాహయేత్.

తత్క్రమః- ఉద్ధరణ్యా ఉర్ఘ్యజలమాదాయ తత్ర పుష్ప ద్వయం నిధాయ ప్రాఙ్ముఖ స్తిష్ఠ విష్ణుగాయత్రీ ముచ్చార్య స్వాగ్రే జలస్థేంబుపాత్రే ఓం భూః ఇత్యంతే మూర్తిమంత్రం సంబుద్ధ్యా క్త్వా పురుష ఆగచ్ఛ, ఓంభూః ఓంభువః ఓంసువః ఓంభూర్భువ స్సువః పురుష ఆగచ్ఛ ఇతి సవిత్రమండలా దావాహ్య భగన్మఖే దర్శయిత్వా ఏకంపుష్ప మాదాయ దేవమూర్ధ్ని నిధాయ మూర్తిమంత్రే బింబే ప్రవిష్టం ధ్యాత్వా తత్తోయం పుష్పేణసహ దేవ మూర్ధ్ని అభిషేచయేత్. తతః కరన్యాసంవినా దేవగాత్రేషు మూలమంత్రాక్షరాణి న్యస్య మూర్ధాది పాదపర్యంతం మూలేన సంస్పృశ్య సాన్నిధ్యం ప్రార్థయేత్. తత్ప్రాదగా స్వకరౌ కృత్వా సాన్నిధ్యంకురు దేవేశ సర్వ సంపత్కరో మమ । లక్ష్మ్యాసహ జగ ద్ధాత్ర్యా ధరణ్యాచ సమృద్ధయా ॥ సాన్నిధ్యం కురుదేవేశ సర్వ దా సర్వకామద । ద్రవ్యమంత్రక్రియాభక్తి శ్రద్ధాహానీ స్సహ ప్రభో ॥ ఇతి ప్రార్థ్య అర్ఘ్యాది దీపాంత మభిపూజ్య;

అథ దేవస్య దక్షిణవక్షసి శ్రియం వామవక్షసి భువంచ పూర్వవ త్తత్తన్మంత్రేణా వాహ్య, షడంగన్యాసార్ఘ్యాది దీపాంత మభ్యర్చ్య "విష్ణోరరాటమసీ" తి దేవాయ పీఠందత్వా: "ఆపోహి ష్ఠే" తి తిసృభి రర్ఘ్యం మూర్ధ్ని "ఆపఃపాదే" తి పాద్యం "శం నోదేవీ" రిత్యాచమనీయంచ దత్వా అగ్రతో వ్రీహీన్ పరిస్తీర్య

తదుపరి తదర్ధం తండులాన్ తదుపరి తదర్ధం తిలాంశ్చ; తతస్సప్తదశకలశాన్ సూత్రవేష్టితాన్ సకూర్చాన్ సఫలపల్లవాన్ వక్ష్యమాణక్రమేణ స్థాపయిత్వా; తత్ర స్థాపనే ఽయంక్రమః- తిలమధ్యే అష్టదళం [illegible] విలిఖ్య తత్కర్ణికాయామేకం ప్రాగాదిదళేష్వష్టావితి నవ [illegible] త్వా తద్బహిశ్చ ఇంద్రాది సోమపర్యం త [illegible] ఈశాన పర్యంతం చతురశ్చేత్యేవం క్రమేణ అష్టౌకలశాన్ స్థాపయిత్వా, అనంతరం కర్ణికాదిస్థేషు సప్తదశసు కలశేషు ఘృతాదికంచ క్రమేణ మూలమంత్రేణ విన్యసేత్.

తత్రాయంక్రమః- కర్ణికాస్థఘృతం ప్రాగాది దళస్థేషు కలశేషు ఉష్ణోదకంపూర్వే రత్నోదకమాగ్నేయే ఫలోదకంయామ్యే లోహోదకం నైఋత్యే మార్జనోదకంవారుణ్యాం గంధోదకం వాయవ్యాం అక్షతోదకం సౌమ్యే యవోదక మీశాన్య ఇతి క్రమేణ విన్యస్య- అథ తద్బహి రింద్రాదిస్థేషు పాద్యమింద్రే అర్ఘ్యందక్షిణే ఆచామంపశ్చిమే పంచగవ్యం సౌమ్య ఇతి క్రమేణ విన్యస్య- అథ ఆగ్నేయాది కోణస్థేషు ఆగ్నేయేదధి నైఋత్యాంక్షీరం వాయవ్యాంమధు ఈశానేకషాయమితి క్రమేణ విన్యసేత్. అథ సర్వత్ర కలశేషు హరిద్రాచూర్ణం తులసీదళంచ మూలమంత్రేణ విన్యస్య, అథ మూలమంత్రేణ మంత్రరత్నేనచాభిమంత్ర్య గంధాదిభి రభ్యర్చ్య వక్ష్యమాణ క్రమేణ వక్ష్యమాణై ర్మంత్రై ర్మూర్ధ్న్యభిషేచయేత్. తత్రాభిషేకార్థ ముద్ధారణే ఽయంక్రమః- పాద్యమర్ఘ్యం తథాఽఽచామం పంచగవ్యం ఘృతం దధి । తథా క్షీరం మధుచైవ కషాయోష్ణోదకం తథా ॥ ఫలంచ మార్జనంచైవ అక్షతోదక మేవచ । రత్నలోహంచ గంధంచ యవతోయం తథైవచ ॥ ఉద్ధారణక్రమంచైవం కృత్వా మూర్ధ్న్యభిషేచయేత్ ॥

కలశాభావే స్నానార్థం కల్పితేన హృద్యోదకేనవా ఋచా ప్రథ

మయాపాద్యం ద్వితీయయా ఽర్ఘ్యం తృతీయయా ఽఽచామనం చతుర్థ్యా పంచగవ్యం పంచమ్యా ఘృతం షష్ఠ్యాదధి సప్తమ్యాక్షీరం అష్టమ్యా మధు నవమ్యా కషాయాంభః దశమ్యా ఉష్ణోదకం ఏకాదశ్యాఫలాంభః ద్వాదశ్యాపుష్పతోయం త్రయోదశ్యా హేమతోయం చతుర్దశ్యా రత్నతోయం పంచదశ్యాలోహతోయం షోడశ్యాగంధతోయమితి క్రమేణ పుంసూక్తఋగ్భి రభిషిచ్య "ఇదంవిష్ణు" రితి యవ్రూనకేనాభిషేచయేత్. అనంతరం నారికేళోదకేన శుద్ధోదకేనచ స్నాపయిత్వా దీపాంత మభిపూజ్య కలశానాం పశ్చిమే పూర్వవత్తండులతిలోపరి సూత్రవేష్టిత మశ్వత్థపల్లవ నారికేళ ఫల కూర్చ సౌవర్ణ ప్రతిమాదియుక్తం శుద్ధోదకపూర్ణం మహాకుంభం ప్రతిష్ఠాప్య "శంన" ఇత్యనువాకేన "పవమానస్సువర్జన" ఇత్యనువాకేనచాభి మంత్ర్య బ్రాహ్మణైస్సహ పుంసూక్తేన విష్ణుగాయత్ర్యా శ్రీసూక్తేనచ తేనోదకేన సలక్ష్మీకం దేవమభిషిచ్య అర్ఘ్యాది పరికల్ప్య వస్త్రాభరణాదిభి రలంకృత్య నైవేద్యం తాంబూలంచ సమర్ప్య మూలేన "విష్ణోర్నుక" మిత్యేతేనచ స్వాస్తీర్ణే దేవంశాయయిత్వా దేవస్యపశ్చిమేభాగే కర్తురౌపాసనాగ్నిం స్వసూత్రోక్త ప్రకారేణ ప్రతిష్ఠాప్య అగ్నిముఖాంతం కృత్వా తత ఆధారశక్త్యాది పాదపీఠాంతం కల్పయిత్వా అనంతరం వైష్ణవాగ్నిం కుర్యాత్.

తత్ప్రకారస్తు- వైష్ణవాగ్నేస్తు కర్తవ్యం గర్భాధానాదికం క్రమాత్ । అగ్నౌచ కల్పయేద్దేవం యోగపీఠాదికం క్రమాత్ ॥ వహ్నిమధ్యే మహాలక్ష్మీం సర్వాభరణ భూషితామ్ । సర్వావయవ సంపూర్ణాం ఋతుస్నాతాం విచింతయేత్ ॥ దేవం నారాయణం ధ్యాత్వా సర్వలక్షణలక్షితమ్ । చతుర్బాహుం విశాలాక్షం కోమలం పీతవాససమ్ ॥ శంఖచక్రగదాపద్మై శ్చతుర్భిః కృతలక్షణమ్ ।

పాణిపాదతలామ్భోజం శ్రీవత్సాంకితవక్షసమ్ ॥ కాలమేఘనిభం శాంతం చంద్రబింబనిభాననమ్ । హారకేయూరవలయాం కిరీటేనోప శోభితమ్ ॥ ఏవం ధ్యాత్వా సమభ్యర్చ్య కుండమధ్యే విశేషతః । గ్రామ్యధర్మ ప్రకారేణ చింతయే ద్దేశికోత్తమః ॥ తతో ఽగ్నిం జనయే త్తత్ర అగ్నిబీజేన సాధకః । కుశేన ప్రోక్షయే దగ్నిం కుండ మధ్యేతు విష్టరే ॥ గర్భాధానం పుంసవనం సీమంతోన్నయనం తథా । జాతకం నామకరణ మన్నప్రాశనమేవచ ॥ చౌళం తథోపన యనం హోతారం శుక్రియం తథా । వేదవ్రతంచ గోదాన సమావ ర్తం వివాహకమ్ ॥ ఏభి ష్షోడశ సంస్కారై ర్వైష్ణవాగ్నించ కార యేత్ । అకారాది క్షకారాంతం విష్ణుమంత్రేణ దేశికః ॥ త్రీణి త్రీణిచ హోతవ్యం గర్భాధానాదికాన్ క్రమాత్ ॥ ఓం గర్భా ధానం సంపాదయామి ఓం అకారాయ విష్ణవే స్వాహా విష్ణవ ఇదం నమమేతి హోమప్రకారః.

ఏవం వైష్ణవాగ్నిం కృత్వా మూలమంత్రేణ మంత్రరత్నేన చ శతంశత మాజ్యాహుతీ ర్హుత్వా "ఉత్తిష్ఠ బ్రహ్మణస్పతే" ఇత్యు త్థాప్య పరమాన్నం నివేద్య సంస్కృతే స్థండిలే ఆఢకం వ్రీహీన్ తదుపరి తదర్ధతండులాన్ తదుపరి తదర్ధతిలానితి క్రమేణ నిక్షిప్య తదుపరి రత్నకంబళం వ్యాఘ్రచర్మదుకూలం కృష్ణాజినం కుశా ఇత్యు త్తరోత్తర మాస్తీర్య తదుపరి "భద్రంకర్ణేభి" రితి దేవం సలక్ష్మీక మధోముఖం ప్రాక్ఛిరసం శాయయిత్వా- అథ పునర్మూలమంత్రేణ శతం పుంసూక్తేన షోడశాహుతీ ర్మూర్తిమంత్రేణచశత మాజ్యా హుతీ ర్హుత్వా "బ్రహ్మజజ్ఞాన" మిత్యశ్వత్థ సమిధో హుత్వాష్టా ష్టత్రింశత్ విష్ణుగాయత్ర్యా శతావతీ రాజ్యాహుతీః పుంసూక్తేన చరుం షోడశాహుతీ ర్హుత్వా జయాది పరిషేచనాంతం కృత్వా దేవ ముత్థాప్య మహాహవిర్నివేద్య తాంబూలం దత్వా బ్రాహ్మణాన్ భోజ

యే త్తత ఆచార్యం వస్త్రభూషణాదిభి రభ్యర్చ్య యావజ్జీవం యథా శక్తి త్రికాల మేకకాలంవా సమర్చయేత్. ఇతి గృహార్చన ప్రతిష్ఠావిధిః.

అథ గృహార్చా సమ్ప్రోక్షణవిధిః.

పరాశర సంహితాయామ్- క్షత్రియాది స్పర్శనేచ విప్రార్చిత హారే స్సదా । సంప్రోక్షణం తదా కృత్వా పశ్చా ద్విప్రస్తు పూజయేత్ ॥ శౌనకీయ సంహితాయామ్- పూర్వస్థాపితబింబస్య నపునః స్థాపనం స్మృతమ్ । స్థాపనేతు మహాన్ దోష స్తస్య సంప్రోక్షణం స్మృతమ్ ॥ అంగభంగాది సంస్థానే ప్రతిష్ఠాం పునరాచరేత్ । జలాధివాసరహితం నేత్రోన్మీలనవర్జితమ్ ॥ ఖననేచాగ్నిదహనే చిరలుప్తేచ పూజనే । చండాలసూతికోదక్యా శవపాతకిదూషితే ॥ విణ్మూత్రశ్లేష్మ సంస్పర్శే సంప్రోక్ష్యైవ సమర్చయేత్ । అన్యథా నిష్ఫలా పూజా మహాన్ దోషశ్చ జాయతే ॥ సంప్రోక్షణ విధానస్య నకాల నియమః స్మృతః । నిమిత్తే సమనుప్రాప్తే సద్యఃకృత్వా సమర్చయేత్ ॥ పుణ్యర్క్షే తిథివారేషు పంచమే సప్తమే ఽహ్నివా ॥

స్వసూత్రోక్తవిధినా అంకురార్పణం కృత్వా ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య బ్రాహ్మణైః పుణ్యాహం వాచయిత్వా బింబ "మశ్వక్రాన్తే" తి మృద్భి రద్భిశ్చ విమృజ్య విష్ణుగాయత్ర్యా సితసూత్రం హరిద్రయోన్మృజ్య "ఇదం విష్ణు" రితి బద్ధ్వా మూలేన సంస్పృశ్య పంచగవ్యేన పంచామృతేనవా "దేవస్యత్వాసవితుః ప్రసవే" తి స్నాప్య గంధాద్భిశ్చ ప్రక్షాళ్య అతీతదినపూజాద్రవ్యాణి యథా శక్తి శ్రీకృత్యాయ నత్వా అర్ఘ్యపాద్యాచమనీయ స్నానీయాని పరికల్ప్య విష్ణుగాయత్రీ ముచ్చార్య పూర్వవత్సవితృమండలాద్భగవంత మావాహ్య "గంధద్వారాం ॥ మహీందేవీ" మితిశ్రియం భూ

వంచావాహ్య ఆసనాదిసర్వభోగై ... ... ర్ఘ్యాది పరికల్ప్య అగ్రితో ధాన్యరాశౌ ద్వాదశకలశాన్ విన్యస్య ఇంద్రా దీశాంత మష్టౌ మధ్యే ఆగ్నేయాదిషు చతురః ఇంద్రాదిషు పయో దధి ఘృతం మధు ఉష్ణాంభో నారికేళాంభః గంధాంభః పుష్పాంభః ఆగ్నేయాదిషు ఫలాంభః హేమాంభః రత్నాంభః తీర్థాంభః ఇతి తత్తన్మంత్రేణ సంభృత్య తేషు గంధపుష్ప కుశకూర్చాదికం నిక్షి ప్య మూలమంత్రేణ ...రత్నేనచాభిమంత్ర్య "విష్ణోర్నుక మితి ద్వాదశమంత్రైః క్షీరాదిభి ర్దేవ మభిషించేత్. విష్ణోర్నుకం- ఇదం విష్ణుః- తద్విష్ణోః- త్రిర్దేవః- విచక్రమే- తద్విప్రాసః- ప్రత ద్విష్ణుః- అతో దేవాః- తదస్యప్రియం- ఉరుక్రమస్య- త్రీణిపదా- ఏతైర్మంత్రైః; తతో హరిద్రాచూర్ణైః శ్రీసూక్తేనాభిలిప్య నారికే ళోదకై శ్శుద్ధాద్భిశ్చాభిషిచ్య మహాకుంభం పశ్చిమే ప్రతిష్ఠాప్య ప్రాణ్ణైస్సహ ఆపోహిష్ఠా- హిరణ్యవర్ణాః- పవమానః- తచ్ఛం యోరా- దేవస్యత్వా- ఇత్యేతైః మహానామ్నీభిశ్చ తం కుంభం సంస్పృశ్యాభిమంత్ర్య తత్సముద్ధృత్య దేవం పుంసూక్త శ్రీసూక్త విష్ణుసూక్త విష్ణుగాయత్ర్యాదిభి రభిషించేత్.

తతో వస్త్ర మఘ్యాం భూషణ ముపవీతం ఊర్ధ్వపుండ్ర మాచమనం గంధం పుష్పం ధూపం దీప మాచమనం మధుపర్కం చ ప్రదాయ మహాహవిః పరమాన్నాదికంచ నివేద్య తాంబూలం దత్వా దేవస్య పశ్చిమేభాగే స్వగృహ్యోక్త ప్రకారేణ కర్తురౌపాస నాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య ముఖాంతం వైష్ణవాగ్నించ కృత్వా పుంసూ క్తేన ప్రత్యృచం హుత్వా మూలేన మంత్రరత్నేన మూర్తి మం త్రేణచ శతంశతం ప్రత్యేకం శ్రీభూసూక్తాభ్యాం ప్రత్యృచం తతో జ యాది పరిషేచనాన్తం కృత్వా విష్వక్సేనం ప్రపూజ్య గురూనభ్య

ర్చయేత్. తతో బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా ఆచార్యం వస్త్రభూష ణాదిభి రభ్యర్చ్య యథా పూర్వం సమర్చయేత్.

అథ భూతశుద్ధిః.

మూలమన్త్రస్య కుంభకే అష్టావింశతివారంజపః పూరకేతద ర్థం రేచకే చతుర్వింశః- ఏవం ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా ప్రథ మే ప్రాణాయామే దక్షిణనాసయా తూష్ణీం వాయుం విసృజ్య- వా మనాసయా వాయుమాపూర్య కుంభకం కృత్వా రేచకసమయే నాభిదేశస్థం భగవంతం సుషుమ్నయా హృదయమాగమ్య జీవస్య కల్మషం గృహీత్వా తూష్ణీం వాయుం సహదక్షిణనాసయా నిర్గమ య్య ద్వాదశాంగుల్యంత స్థిత శతదళపద్మే స్థిత్వా జీవస్య కల్మషం క్షపంతం ధ్యాయేత్. ద్వితీయె ప్రాణాయామే వామనాసయా తూష్ణీంవాయుం విసృజ్య దక్షిణనాసయా వాయునాసహ భగవంతం హృదయే స్థాపయిత్వా కుంభకం కృత్వా వామనాసయా వాయుం విసృజేత్. తృతీయె ప్రాణాయామే వామనాసయా వాయుమా పూర్య కుంభకం కృత్వా దక్షిణనాసయా రేచకసమయె వాయునా సహ భగవంతం నిర్గమయ్య ద్వాదశాంగుల్యంతస్థిత శతదళపద్మే స్థా పయేత్. అథ లాంనమ ఇత్యాదినా పాదగుహ్య హృదయ నాసా గ్రశిరస్సు అధఃక్రమేణ పంచోపనిషదో న్యస్య- ఓం కం పృథివ్యై నమః ఓం చం గంధతన్మాత్రాత్మనేనమ ఇతి పాదయోః- ఖం అద్భ్యోనమః ఛం రసతన్మాత్రాత్మనేనమః ఇతి గుహ్యే- గం తేజసె నమః జం రూపతన్మాత్రాత్మనెనమః ఇతి హృదయే,. ఘం వాయవే నమః ఝం స్పర్శతన్మాత్రాత్మనెనమః ఇతి ముఖె. ఙం ఞం ఆకా శాయనమః తం శబ్ద తన్మాత్రాత్మనెనమ ఇతి శిరసి. టం వాయవె నమః డం ఉపస్థాయనమః ఠం పాదాభ్యాంనమః ఢం పాణిభ్యాం

నమః ణం వాచేనమః తం ప్రాణాయనమః థం జిహ్వాయైనమః దంచ క్షుర్భ్యాం నమః ధం త్వచేనమః నం శ్రోత్రాభ్యాంనమః పం మనసే నమః ఫం అహంకారాయనమః బం బుద్ధ్యైనమః భం ప్రకృత్యై నమః మం జీవాయనమః మం జీవేభ్యో నమః మం దేవేభ్యోనమ ఇతి హృదయే- మూలమన్త్రేణ భగవద్దక్షిణ పాదాంగుష్ఠాధస్తా దాత్మానం నివేశ్య తత్రస్థేనాగ్నినా భగవత్కైంకర్యభోగ్యతా మా పాద్య మూలేన భగవద్వామపాదాంగుష్ఠాధస్తాన్నివేశ్య తస్మాద్విని స్సృతామృతధారయా ఽఽత్మాన మభిషిచ్య నాభిదేశే దక్షిణేన పాణినా ఓం యం ఇత్యష్టకృత్వ ఉచ్చార్య వాయవేనమ ఇతి మూలమన్త్ర శిరస్కం విన్యస్య మన్త్రోద్భూత చండవాయు వ్యాపిత నాభిదేశస్థ వాయునా శరీర మంతర్బహిశ్చ సర్వం తత్త్వక్రమేణ శోషయామి. దక్షిణనాసయా వాయుం విసృజ్య ఓం యమితి షోడశవారముచ్చరన్ వాయుమాపూర్య ద్వాత్రింశద్వారం జపన్ కుంభకం కృత్వా అష్టవారం జపన్ రేచయేత్. హృదయే ఓమిత్యష్టకృత్వ ఉచ్చార్య అగ్నయేనమ ఇతి మూలమంత్ర శిరస్కం విన్యస్య మంత్రోద్భూతచక్రాగ్ని జ్వాలోప బృంహిత జాఠరాగ్నినా తత్త్వసమష్టి పరిలీన సర్వతత్త్వ సర్వకిల్బిష సర్వాజ్ఞాన తద్వాసనాసహితం శరీరం దాహయామి. వామనాసయా వాయుం విసృజ్య దక్షిణనాసయా ఓం రమితి షోడశవారంజపన్ వాయుమాపూర్య ద్వాత్రింశద్వారం కుంభకంకృత్వా అష్టవారంజపన్ వామనాసయా రేచయేత్. దేహజ్వాలాం భగవతి లీనాం ధ్యాత్వా భగవతో వినిస్సృతేన వాయునా భస్మని రాజసతామసాంశా నపోహ్య శిరసి ఓం వ మిత్యష్టవారం జపన్ అమృతాయనమ ఇతి మూలమంత్రశిరస్కం విన్యస్య భగవద్వామపాదాంగుష్ఠనఖశీతాంశు మండలనిర్గళద్దివ్యామృతధారయా ఽభిషేచయామి, దక్షిణనాసయా వాయుం వి

స్పృజ్య వామనాసయా ఓం వ మితి షోడశవారం జపన్ వాయుమా
పూర్య ద్వాత్రింశద్వారం జపన్ కుంభకం కృత్వా ఉష్టవారంజపన్
దక్షిణనాసయా రేచయేత్. భగవచ్ఛ్యామపాదాంగుష్ఠనఖశీతాం
శుమండలనిర్గళ ద్దివ్యామృత ధారయా తద్భస్మ సంప్లావ్యామృత మ
యం తటాకం ధ్యాత్వా- తత ఆధారశక్త్యైనమః పద్మాయనమ
ఇత్యాధారశక్తౌ పద్మం, తస్మిన్ వం అమృతాయనమ ఇతి పిండీభూత
మమృతం ధ్యాత్వా భగవచ్ఛ్యామపాదాంగుష్ఠాధస్తా జ్జీవా త్మానిత్యాకీం
సూక్ష్మాం ప్రకృతిం వివిచ్య తత్ర ప్రవేశ్య తతో మహదాది క్రమే
ణ సావయవం దేహ ముత్పాదయేత్. శిరోమధ్యే పురః ప్రభృతి
చతుర్దిక్షు ఓం క్షం సత్యాయైనమః హం వాసుదేవాయనమః సం
సంకర్షణాయనమః షం ప్రద్యుమ్నాయనమః శం అనిరుద్ధాయనమః
హృదయె ఊర్ధ్వభాగమారభ్య అధఃక్రమేణ వం రాకాయై నమః
లం మాయాయైనమః రం [illegible]యైనమః యం క్రియాయైనమః;
లలాటే ఊర్ధ్వభాగమారభ్య [illegible]ం దేవేభ్యోనమః మం జీవేభ్యో
నమః మం జీవాయనమః భం ప్రకృత్యైనమః, హృదయే ఊర్ధ్వ
దేశమారభ్య బం బుద్ధ్యైనమః ఫం అహంకారాయనమః పం మనసే
నమః ఇతి విన్యస్య. నం శ్రోత్రాభ్యాంనమః ధం త్వచెనమః దం
చక్షుర్భ్యాంనమః థం జిహ్వాయైనమః తం ఘ్రాణాభ్యాంనమః ణం
వాచెనమః ఢం పాణిభ్యాంనమః డం పాదాభ్యాంనమః ఠం ఉపస్థా
యనమః టం పాయవేనమః తం శబ్దతన్మాత్రాత్మనేనమః జం ఆకా
శాయనమః శిరసి, ఝం స్పర్శతన్మాత్రాత్మనేనమః యం వాయ
వేనమః ముఖె, జం రూపతన్మాత్రాత్మనెనమః గం తేజసెనమః
హృదయె, ఛం రసతన్మాత్రాత్మనేనమః ఖం అద్భ్యోనమః గుహ్యే,
చం గంధతన్మాత్రాత్మనేనమః కం పృథివ్యైనమః పాదయోః.
ఓం సౌం నమః పరాయ పరమేష్ఠ్యాత్మనే వాసుదేవాయనమః

శిరసి, ఓం యాం నమః పరాయ పురుషాత్మనే సంకర్షణాయనమః నాసాగ్రే, రాం నమః పరాయ విశ్వాత్మనే ప్రద్యుమ్నాయనమః హృదయే, ఓం వాం నమః పరాయనివృత్త్యాత్మనే అనిరుద్ధాయ నమః గుహ్యే, లాం నమః పరాయ సర్వాత్మనేనారాయణాయ నమః పాదయోః ॥

అథ పూర్వవ చ్ఛిరస్య మృతబీజం విన్యస్య ప్రాణాయామేవ శరీరవిశిష్టాత్మాన మభిషేచయేత్. అథ మూలమంత్రేణ పరమాత్మానం హృదయె ప్రవేశ్య తతః ప్రాణప్రతిష్ఠాం కుర్యాత్.

అస్య ప్రాణప్రతిష్ఠామంత్రస్య బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరాఋషయః ఋగ్యజుస్సామాథర్వణాని ఛందాంసి- జగత్సృష్టికారిణీ ప్రాణప్రతిష్ఠాత్మికా శక్తిర్నారాయణీ దేవతా; ఆం బీజం హ్రీం శక్తిః- క్రోం కీలకం ప్రాణప్రతిష్ఠార్థె వినియోగః ॥ ఓం అం కం ఖం గం ఘం ఙం పృథివ్యప్తెజో వాయ్వాకాశాత్మనె ఆం హృదయాయనమః, ఓం ఇం చం ఛం జం ఝం ఞం శబ్ద స్పర్శ రూప రసగంధాత్మనేనమః, ఈం శిరసేస్వాహా ఓం ఉం టం ఠం డం ఢం ణం శ్రోత్రత్వక్చక్షుజిహ్వాఘ్రాణాత్మనే ఊం శిఖాయైవషట్, ఓం ణం తం థం దం ధం నం వాక్పాణి పాదపాయూపస్థాత్మనే ఐం కవచాయహుం ఓం ఓం పం ఫం బం భం మం మనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తాత్మనె ఔం నేత్రత్రయాయవౌషట్, ఓం అం యం రం లం వం శం షం సం హం ళం క్షం వచనాదానగమనాకుంచనానంద విసర్గాత్మనే అః అస్త్రాయఫట్. ఆం హ్రీం క్రోం ఐం క్లీం యరలవశషసహోం, హంస స్సోహం మమముష్యప్రాణా ఇహప్రాణో అముష్య జీవ ఇహస్థితః అముష్య సర్వేంద్రియాణి వాఙ్మన శ్చక్షుశ్శ్రోత్ర జిహ్వాఘ్రాణవాక్పాణి పాదపాయూపస్థత్వగసృఙ్మాంస మెదోస్థిమజ్జాశుక్లానిహాయాంతు సుఖం చిరంతిష్ఠంతు సోఽహం స్వాహా.

ధ్యానం- రక్తాంభోధిస్థ పోతోల్లస దరుణసరోజాధిరూఢా కరాబ్జైః పాశం కోదండ మిక్షూద్భవ మళిగుణమ ప్యంకుశం పంచబాణా । బిభ్రాణాసృక్కపాలం త్రినయనలసితా పీనవక్షోరుహాఢ్యా దేవీ బాలార్కవర్ణా భవతు సుఖకరీ ప్రాణశక్తిః పరానః ॥

పూర్వవ త్పునరపి శిరస్య మృతబీజం విన్యస్య ప్రాణాయామేన శరీర విశిష్టాత్మాన మభిషేచయేత్. కిరీటాయనమః శిరసి, శ్రీవత్సాయనమః దక్షిణోరసి, శ్రీకౌస్తుభాయనమః ఉరోమధ్యే, వనమాలాయైనమః పార్శ్వయోః, సుదర్శనాయ హేతిరాజాయనమః దక్షిణే భుజే, పాంచజన్యాయ శంఖాధిపతయేనమః వామభుజే, కౌమోదక్యై గదాధిపతయేనమః లలాటే, శార్ఙ్గాయచాపాధిపతయేనమః శిరసి, నందకాయఖడ్గాధిపతయేనమః హృదయే. అథ పూర్వవ దూర్ధ్వపుండ్రాణి ధృత్వా అంజలిం కుర్యాత్.

అథ మాతృకాన్యాసః.

ఓం అం నమః ఓం ఆం నమ ఇత్యాదిభిః భ్రూ నేత్ర శ్రోత్ర నాసా కపోలోష్ఠ దంత జిహ్వామూలాగ్రేషు న్యసేత్. ఓం కం నమః ఖం నమఃఇత్యాదిభిః దోఃపత్సంధ్యంగుళ్యగ్రేషు క చ ట త వర్గాః పార్శ్వద్వయ పృష్ఠోదరనాభిషు, పవర్గః యరౌ నాభిస్థవాయు జాఠరాగ్న్యోః, లవౌ హార కటిసూత్రయోః,శ షౌ కుండలయోః, స హౌ హృత్పద్మ (జీవ) పరమాత్మనోః,ళక్షౌ దేహప్రభాయాం-రంగాయనమః నాసికాగ్రే వంమాయనమః హృదయే జిహ్వామూలీయాయనమః జిహ్వామూలే ఉపధ్మానీయాయనమః ఓష్ఠయోః ఓం అం వాసుదేవాయనమః లక్ష్మ్యైనమః, ఓం ఆం సంకర్షణాయనమః కీర్త్యైనమః, ఓం ఇం ప్రద్యుమ్నాయనమః జాయాయై నమః, ఓం ఈం అనిరుద్ధాయనమః మాయాయైనమః, ఓం ఉం కేశవా

యనమః ప్రీమూర్త్యైనమః, ఓం ఊం నారాయణాయనమః వాగీశ్వ ర్యైనమః, ఓం ఋం మాధవాయనమః కాన్త్యైనమః, ఓం ౠం గోవిందాయనమః క్రియామూర్త్యైనమః, ఓం ఌం విష్ణవేనమః శక్త్యై నమః, ఓం ౡం మధుసూదనాయనమః ధృత్యైనమః, ఓం ఏం త్రివిక్రమాయనమః [illegible]మూర్త్యైనమః, ఓం ఐం వామనాయనమః ప్రీ త్యైనమః, ఓం ఓం శ్రీధరాయనమః రత్యైనమః, ఓం ఔం హృ షీకేశాయనమః మహామూర్త్యైనమః, ఓం అం పద్మనాభాయనమః ధియైనమః, ఓం అః దామోదరాయనమః మహిమ్నేనమః, ఓం కం వత్సనాభాయనమః ధియైనమః, ఓం ఖం [illegible]యనమః తారా యైనమః, ఓం గం అనంతాయనమః వాహన్త్యైనమః, ఓం ఘం శక్త్యాత్మనేనమః శక్త్యైనమః, ఓం ఙం మధుసూదనాయనమః పద్మా యైనమః, ఓం చం విద్యాధిదేవతాయైనమః విద్యాయైనమః, ఓం ఛం కపిలాయనమః సంఖ్యాయైనమః ఓం జం విశ్వరూపాయనమః విశ్వా యైనమః, ఓం ఝం హంసాయనమః ఖడ్గాయైనమః, ఓం ఞం క్రోడా త్మనేనమః భువేనమః, ఓం టం బడబావక్త్రాయనమః గవేనమః, ఓం ఠం ధర్మాయనమః లక్ష్మ్యైనమః, ఓం డం వాగీశ్వరాయనమః వాగీశ్వర్యైనమః, ఓం ఢం ఏకార్ణవశయనాయనమః అమృతాయై నమః, ఓం ణం కూర్మాయనమః ధారిణ్యైనమః, ఓం తం వరాహాయ నమః ఛాయాయైనమః, ఓం థం నారసింహాయనమః నారసింహ్యై నమః, ఓం దం అమృతాహరణాయనమః సుధాయైనమః, ఓం ధం శ్రీ యఃపతయేనమః శ్రియైనమః, ఓం నం కాంత్యాత్మనేనమః కాంత్యై నమః, ఓం పం రాహుజితేనమః విశ్వాయైనమః, ఓం ఫం కాలనేమి ఘ్నాయనమః రామాయైనమః, ఓం బం పారిజాతహరణాయనమః సత్యాయైనమః, ఓం భం శాంత్యాత్మనేనమః శాంత్యైనమః, ఓం మం దత్తాత్రేయాయనమః సరోరుహాయైనమః, ఓం యం న్యగ్రోధ

శాయినేనమః మాయాయైనమః, ఓం రం ఏకశృంగాయనమః పద్మాసనాయైనమః, ఓం లం వామనాయనమః ఖర్వాయైనమః, ఓం వం త్రివిక్రమాయనమః విక్రాంత్యైనమః, ఓం శం నారాయనమః సత్యాయైనమః, ఓంషం నారాయణాయనమః నారాయణ్యైనమః, ఓం సం హరయెనమః హరిప్రీత్యైనమః, ఓం హం కృష్ణాయనమః గాంధార్యైనమః, ఓం క్షం పరశురామాయనమః కాశ్యప్యైనమః, సర్వత్ర (ప్రణవనమశ్శబ్దౌయోజ్యౌ) ఓం రంగాయనమః రామాయనమః ఓం వైదేహ్యైనమః, ఓం యమాయనమః వేదవిదేనమః వేదవిద్యాయైనమః, ఓం జహ్వమాలీయానమః కల్కినేనమః ఓం పద్మిన్యైనమః, ఓం ఉపధ్మానీయాయనమః పాతాళశయనాయనమః నాగశాయిన్యై నమః ఇతి పూర్వోక్త స్థానేషు న్యసేత్.

అస్య ప్రణవమంత్రస్య అంతర్యామీ నారాయణఋషిః దేవీ గాయత్రీఛందః పరమాత్మాదేవతా, భగవత్ప్రీత్యర్థ ముచ్ఛ్వాస నిశ్వాసరూపేణ షట్ఛతాధికైక వింశతి సహస్రకృత్వః ప్రణవజపం కరిష్యే ఇతి సంకల్పః. ఓం అం జ్ఞానాయ హృదయాయనమః ఓం ఈం ఐశ్వర్యాయ శిరసేస్వాహా ఓం ఊం శక్త్యై శిఖాయైవషట్ ఓం ఐం బలాయ కవచాయహుం ఓం ఓం తేజసె నేత్రాభ్యాంవౌషట్ ఓం అః వీర్యాయాస్త్రాయఫట్ ఏవమేవ ఉదరాదిషట్ ఓం నమ ఇతి మంత్రజపో యథాశక్తి కార్యః.

అస్య ప్రాసాదమంత్రస్యాంతర్యామీఋషిః దేవీ గాయత్రీ ఛందః పరమాత్మా దేవతా పూర్వవత్ సంకల్పః కరిష్యే ఇతి. ఓం హాం హీం ఇత్యాదినా జ్ఞానాదిభిస్సహ ద్వాదశాంగన్యాసః ఓం హౌం నమ ఇతి మంత్రజపః.

అజపామంత్రస్య బ్రహ్మఋషిః దేవీగాయత్రీఛందః హంసోదేవతా భగవత్ప్రీత్యర్థ ముచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపేణ షట్ఛతాధిక

ఏకైకవింశతి సహస్ర కృత్వో ఉజపామంత్రజపం కరిష్యే ఇతి సంకల్పః- ఓం సూర్యాయజ్ఞానాయహృదయాయనమః సోమాయ ఐశ్వర్యాయ శిరసేస్వాహా నిరంజనాయ శక్త్యై శిఖాయైవషట్ నిరాభాసాయ బలాయ కవచాయహుం ఓం ఓం తేజసె నేత్రాభ్యాం వౌషట్ హంసః వీర్యాయాస్త్రాయఫట్ ఓం హంసః ఇతి జపః.

మూలమంత్ర జపః.

మూలేన పూర్వవత్ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా ఋష్యాదిపూర్వకం "సవ్యంపాద" మితి ధ్యాత్వా స్వదేహం భగవద్విగ్రహం ధ్యాత్వా యథా శక్తి మూలమంత్రం జపిత్వా.

తత్క్రమః- భగవంతం ప్రణమ్య మూలమంత్రేణ పంచవింశతి కృత్వోభ్యస్తేన త్రిః ప్రాణానాయమ్య శ్రీభగవదాజ్ఞయా శ్రీమన్నారాయణ ప్రీత్యర్థ మిజ్యాయాం శ్రీమదష్టాక్షర మహామంత్రజపం కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య. అస్య శ్రీమదష్టాక్షర మహామంత్రస్య అంతర్యామీ నారాయణఋషిః బదరికాశ్రమవాసీ శ్రీమన్నారాయణఋషిరితివా దేవీగాయత్రీచ్ఛందః పరమాత్మా శ్రీమన్నారాయణో దేవతా, శ్రీ రధిష్ఠాన దేవతా, అం బీజం ఆయశక్తిః ముంకీలకం శ్రీం కవచం హ్రీం మస్త్రం శుక్లోవర్ణః ఉదాత్తాదిస్స్వరః విష్ణు (బుద్ధి) స్తత్త్వం: వైకుంఠం క్షేత్రం జీవాత్మపరమాత్మనో స్స్వస్వామిభావ స్సంబంధః శ్రీమన్నారాయణ ప్రసాదసిద్ధ్యర్థే జపే వినియోగః.

మూలమంత్రేణ ఆ కూర్పర మంగుళ్యగ్రపర్యంతం స్వహస్తౌ పరస్పరం త్రిః పరామృశ్య తతః శుద్ధయో ర్హస్తయో ర్మంత్రస్య వ్యాపకన్యాసం కృత్వా ఓం ఓమితి దక్షిణహస్త తర్జనీ మధ్యమ పర్వాణిన్యస్యాద్యంత పర్వణోః ఓం ఓమితి ప్రణవం న్యసేత్. ఏవం

ఓం నమితి మధ్యమా మధ్యమపర్వణి ఓం ఓమితి ప్రణవమాద్యంత పర్వణోర్న్యసేత్. ఏవం ఓం మోమితి అనామికామధ్యమ పర్వణి ఓం ఓమిత్యాద్యంతయోః: ఓం నామితి కనిష్ఠికా మధ్యమపర్వణి ఓం ఓమిత్యాద్యంతయోః, ఓం రాం ఓం ఓమితి వామతర్జన్యాం పూర్వవత్, ఓం యమోమోమితి వామమధ్యమాయాం ఓం నామోమోమితి వామానామికాయాం ఓం యమోమోమితి వామ కనిష్ఠికాయాంచ పూర్వవన్మధ్యమాద్యంత పర్వసు క్రమేణ న్యసేత్. ఏవమస్థితి న్యాసో గృహస్థస్య. వామతర్జన్యాది దక్షిణతర్జన్యంత మష్టానా మంగులీనాం మధ్యమ పర్వసు ప్రణవేనోపేతస్య నాదాన్తస్య మంత్రాక్షరస్యాద్యంత పర్వణోః ప్రణవస్యచ క్రమేణన్యాస స్సంహారాఖ్యో యతీనాం వనస్థానాంచ. దక్షిణతర్జన్యాది వామతర్జన్యంతం సృష్టిన్యాసో బ్రహ్మచారిణామయమ్. ఓం ఓం జ్ఞానాయ హృదయాయ నమ ఇతి హృదయె దక్షిణ తర్జన్యా దక్షిణాంగుష్ఠేన్యస్య, ఓం నం ఐశ్వర్యాయ శిరసేస్వాహా, ఓం మోం శక్త్యై శిఖాయై వౌషట్, ఓం నాం బలాయ కవచాయహుం ఓం రాం వీర్యాయాస్త్రాయఫడితి క్రమేణ దక్షిణాంగుష్ఠేన దక్షిణతర్జన్యాది తత్కనిష్ఠికాంతాస్వంగులీషు న్యస్య, ఓం యం తెజసె నేత్రాభ్యాం నమ ఇతి వామతర్జన్యా వామాంగుష్ఠే న్యస్య, ఓం నాం తేజసే ఉదరాయనమః, ఓం యం తేజసే పృష్ఠాభ్యాం నమః, ఓం యం తేజసే బాహుభ్యాం నమః ఓం యం తేజసే ఊరుభ్యాం నమః ఇతి క్రమేణ వామాంగుష్ఠేన తత్తర్జన్యాది కనిష్ఠికాంతాస్వంగులీషు న్యస్య, ఓం యం తేజసే జానుభ్యాం నమః ఇతి దక్షిణాంగుష్ఠేన తదితరాంగులినఖముఖేషు న్యసేత్, ఓం యం తేజసే పాదాభ్యాం నమ ఇతి వామాంగుష్ఠేన తదితరాంగులినఖముఖేషు న్యసేత్; ఏవమస్థితిన్యాసః.

వామాంగుష్ఠాది దక్షిణాంగుష్ఠాంతం తథైవ నఖముఖేపి న్యాస

సంహారః. దక్షిణాంగుష్ఠాది వామాంగుష్ఠాంతం తథైవ నఖముఖేచ న్యాస స్సృష్టిన్యాసః.

అథాంగన్యాసః- మూలమంత్రేణ పాణిభ్యాం శిరః ప్రభృతి పాదాంతం వస్త్రేష్టవత [illegible] న్యాపకన్యాసం కృత్వా: ఓమోమితి దక్షిణాంగుష్ఠేన [illegible] నాభ్యాంవిన్యస్య, ఓం నమో మిత్యుపరద్వాయ మాంగుష్ఠాభ్యాం [illegible]ళీభి గుహ్యోజాన్వోశ్చ క్రమేణన్యస్య ఓం నా మోమితి [illegible]ష్ఠాభి రంగుళీభిః పాదయోః పృష్ఠతోన్యస్య ఓం రా మితి మధ్యమాంగుళ్యా శిరసిన్యస్య ఓం యమితి తర్జనీ మధ్యమాభ్యాం నేత్రద్వయే, ఓం ణామితి సాంగుష్ఠానామికాభ్యాం ముఖమధ్యే, ఘ్రాణస్యపురతః ఓం య మితి సాంగుష్ఠతర్జన్యగ్రేణ న్యసేత్. అయం స్థితిన్యాసః.

అత్రాపి శిరః ప్రభృతి పాదాంతన్యాస స్సృష్టిన్యాసః, పాదాది శిరోంత స్సంహార,, ఓమోం జ్ఞానాయ హృదయాయనమ ఇత్యంగుష్ఠయుక్త తర్జన్యా హృదయే, ఓం నం ఐశ్వర్యాయ శిరసే స్వాహా ఇత్యనంగుష్ఠాభి రంగుళీభి ర్మస్తకే, ఓం మోం శక్త్యై శిఖాయై వషడిత్యంగుష్ఠ నాళేన ముష్టినా శిఖామధ్యే, ఓం నాం బలాయ కవచాయహు మితి కంఠాది కట్యంతాం తనుం పాణిభ్యాం వర్మవత్ స్పృష్ట్వా, ఓం రాం వీర్యాయ అస్త్రాయఫడితి సాంగుష్ఠ తర్జన్యా అసంయోః క్రమేణ శబ్దయేత్, ఓం యాం తేజసె నేత్రాభ్యాం నమ ఇతి మధ్యమాతర్జనీభ్యాం యుగపన్నేత్రద్వయే, ఓం ణాం తేజసే ఉదరాయ నమ ఇతి నాభ్యా మంగుళీన్యాస్య, ఓం యం తేజసే పృష్ఠాభ్యాం నమ ఇతి పృష్ఠయోః, ఓం యం తేజసే బాహుభ్యాం నమ ఇతి బాహ్వోః, ఓం యం తేజసే ఊరుభ్యాం నమ ఇత్యూర్వోః, ఓం యం తేజసే జానుభ్యాం నమ ఇతి జాన్వోః, ఓం యం తేజసే పాదాభ్యాం నమ ఇతి పాదయో రంగుళీభి న్యసేత్.

తతస్సాస్త్రిచ్ఛోటేన సాంగుష్ఠ తర్జన్యగ్రేణ పూర్వాద్యాది శః పూర్వం పశ్చాద్వహ్న్యాద్యాదిశశ్చ బధ్నీయాత్. సాస్త్రిచ్ఛోటేన సాంగుష్ఠ తర్జన్యగ్రేణ భ్రామయన్నాత్మనః ప్రాకారం కుర్యాత్, ఓం బలాయ కవచాయహుమితి దేహావకుంఠనం కుర్యాత్. తతః - ఇదం గురుభ్య స్సర్వేభ్యః క్రియమె శిరసానమః । మంత్రజ్ఞాన ప్రదాతృభ్య స్తద్గురుభ్యోఽపి సాంప్రతమ్ ॥ నమస్తె మంత్రరాజాయ నమస్తే ఽష్టాక్షరాత్మనె । నమస్తె చెతనాధార పరబ్రహ్మాభిదాయినే ॥ స్థిత్వా ఽంతహృదయే సర్వా నాత్మన స్సన్నియచ్ఛతే । ఋషయె ఽష్టాక్షరస్యాన్తర్యామిణే హరయేనమః ॥ అష్టాక్షరమహామంత్ర వర్ణసంఖ్యాభిధాయినీమ్ । ఛందశ్చ దేవీం గాయత్రీం శిరసా ప్రణమామ్యహమ్ ॥ మంత్రస్య దైవతంచాపి పరమాత్మాన మవ్యయమ్ । నారాయణం పరంబ్రహ్మ నతో ఽస్మి శిరసా హరిమ్ ॥ మంత్ర శక్తి స్స్థితా యస్మి న్మాత్రి తేష్టార్థసాధినీ । పదం నారాయణాయేతి శక్తిం తాం ప్రణమామ్యహమ్ ॥ అకారా దుత్థితా ద్బీజా ద్వాసుదేవాభిధాయినః । తద్బీజ మస్యప్రభవం ప్రణవం ప్రణతో ఽస్మ్యహమ్ ॥ ఇతి గుర్వాదీ న్ప్రణమ్య మనసా గంధాద్యై రభిపూజ్య; "సవ్యంపాదం ప్రసార్య శ్రితదురితహరం దక్షిణం కుంచయిత్వా జానున్యాధాయ సవ్యేతర మితరభుజం నాగభోగె నిధాయ । పశ్చా ద్బాహుద్వయేన ప్రతిభటశమనె ధారయన్ శంఖచక్రె దేవీ భూషాదిజుష్టో జనయతు జగతాం శర్మ వైకుంఠనాథః" ఇతి ధ్యాత్వా "ఓమర్థాయ నమోనారాయణాయెత్యేక వాక్యతా । న్యాసో ఽత్ర నమసో ఽర్థస్స్యా త్తేనోపాయఫలో మనుః ॥ ఓమర్థ నారాయణాయ శేషవృత్తిం నమోగిరా । ఉపలక్ష్య తథైకాత్మ్యే కృత్స్నః ఫలపరోమనుః ॥ అర్థ నారాయణాస్యైవ స్వమహం నాస్మ్యహం మమ । ఇతి ద్వివాక్యో జీవేశస్వరూపే తత్పరో మనుః ॥

అర్థ నారాయణస్యాహం భరత్వేనార్పితో న మే । భరోస్మీతి ద్వివాక్య స్సన్న్యాసైకపరో మనుః ॥ అర్థ నారాయణస్యాహం కింకర స్తద్విరోధి మే। నస్యాదితి ద్వివాక్య స్సన్న్యస్తైకపరో మనుః॥

అయైవాహం నమో నారాయణాయ కైంకర్య మస్తు మే । ఇతి త్రివాక్యే జీవశేషస్వరూపాన ఫల తత్పరః ॥ అయైవాస్మి త్యేకవాక్యా త్స్వరూపం శేషవాక్యయోః । అనిష్టం నశ్యతా దిష్టంస్యా దిత్యాహ ప్రయోజనా ॥ స్వరూపం తారనమసో రక్షో నో ప్తృత్వ యాచనమ్ । శేషస్యాత స్త్రివాక్యోసౌ స్వరూపోపాయ తత్పరః ॥ కేచిత్తు చరమశ్లోకే ద్వయే చోక్త క్రమాదిహ । భరన్యాసపరం తారం శేషం ఫలపరం విదుః ॥ తారె స్వరూపం నమసి న్యాసం శేషఫలార్థనామ్ । ప్రాహ త్రివాక్యేమంత్రోయం మాహాత్మ్యార్థా దశేరితాః ॥ వాక్యైక్యత్వే యోజనేద్వే తిస్రో వాక్యత్రయే తథా । వాక్యత్రయే పంచతయ స్తాః పృథక్పృథగీరితాః ॥ ఇతి కారికావర్ణోక్త సంగ్రహక్రమేణ శ్రీనిగమాన్త దేశికోక్తం మంత్రార్థమపి చిన్తయ న్యథాశక్తి మూలమంత్రం జపేత్ అథ భగవతో బలేన భగవతో వీర్యేణ భగవత స్తేజసా భగవతః కర్మణా భగవన్తమర్చయిష్యామి భగవానేవ స్వనియామ్య స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తి స్వశేషతైక రసేనానేనాత్మనా స్వకీయైశ్చ దేహేంద్రియాంతః కరణైః స్వకీయ కల్యాణతమద్రవ్యమయా నౌపచారిక సాంస్పర్శికసాంద్రృష్టికాభ్యవహారికాది సమస్తభోగా నతిప్రభూతా నతిప్రియతమా నతిపమగ్రా నత్యంతభక్తికృతానఖిల పరిజన పరిచ్ఛదాన్వితాయ స్వస్మై స్వప్రీతయే స్వయమేవకారయతీ త్యనుసంధాయ.

హృద్యాగం కృత్వా, తత్క్రమః- హృన్నాళీకె విభాంతం హృదయగళిబనో మధ్యగె భద్రపీఠె శంఖంచక్రం గదాంచాభయ

మపి దధతం పాణిపద్మై శ్చతుర్భిః । మౌళి శ్రీవత్స పీతాంబరమణి తులసీహార కేయూరముఖ్యైః కాంతం భూషావిశేషై ర్మమహృది కలయే మేఘవర్ణ్యం రమేశమ్ ॥ సౌవర్ణే స్థాలివర్యే మణిగణఖచితే గోఘృతాక్తాన్ సుపక్వాన్ భక్ష్యాన్ భోజ్యాంశ్చ లేహ్యాన్ పరమ మథ హవిశ్చోష్య మన్నంనిధాయ । నానాశాకై రుపేతం సదధిమ ధుఘృత క్షీర పానీయయుక్తం తాంబూలం చాత్మనేఽస్మై ప్రతిదివస మహం మానసే కల్పయామి ॥ ఇతి హృద్యాగం ప్రార్థ్య ॥ భగవన్ పుండరీకాక్ష హృద్యాగంతు మయాకృతమ్॥ ఆత్మసాత్కురు దేవేశ బాహ్యే త్వాం సమ్యగర్చయె ॥ ఇతి బహిర్యాగం ప్రార్థ్య॰ ఆత్మనో వామపార్శ్వే జలభాజనే హృన్మంత్రేణ తులసీ గంధ పుష్పాణి నిక్షిప్య శోషణాదికృత్వా యం వాయవేనమః శోషయామి రం అగ్నయేనమఃదాహయామి వం అమృతాయనమః ప్లావయామి ॥ సర్వేసముద్రా స్సరిత స్తీర్థాని చ సరాంసిచ । ఆయాంతు విష్ణుపూజార్థం కలశాంబు సమాశ్రితాః ॥ ఇత్యనేన సకృ త్స్పృష్టకృత్వో మూలమంత్రేణచాభిమంత్ర్య అస్త్రమంత్రేణ దిక్షు రక్షాం కృత్వా ఓం స్వీం సురభ్యైనమ ఇతి సురభి ముద్రాం ప్రదర్శ్య- అన్యాని పూజాద్రవ్యాణి దక్షిణతోనిధాయ ఆత్మనః పురతః స్వస్తికే క్రమేణాగ్న్యాదిషు కోణేషు అర్ఘ్యాదిపాత్రాణి మధ్యే శుద్ధోదకపాత్రంచ నిధాయ అస్త్రమంత్రేణ ప్రక్షాళ్య శోషణాదికృత్వా తాని కుంభస్థతోయేన హృదయమంత్రేణ పూరయిత్వా తేషు హృదయేన ఏలాచందన కర్పూర కోష్ఠలామంచాని విన్యసేత్. అథవా తులసీం పాత్రేషు నిక్షిప్య సురభిముద్రయా అమృత పూర్ణాని ధ్యాత్వా అర్ఘ్యంచ పవిత్ర మూలాభ్యా మభిమంత్ర్య ఓం నమో భగవతే అర్ఘ్యం పరికల్ప యామీత్యర్ఘ్యం పరికల్ప్య అన్యాని మూలేనాభిమంత్ర్య స్వస్వ

నామ్నా పరికల్ప్య తానిగంధాదిభి రభ్యర్చయేత్. ఆదిశబ్దేన పుష్పదీపా ఉచ్యంతే, సర్వత్రైవమ్. అథోద్ధరణ్యా ఽఘ్ర్యార్ఘ్యజల మాదాయ ముఖానమ ముద్ధృత్య ఓం విం విరజాయైనమ ఇతి విరజా మంత్రం చతురావర్త్య విరజామావాహ్య అర్ఘ్యాదిషు కుంభేచ కించిత్కించి త్ప్రక్షిప్య శేషేణ భగవద్విగ్రహం యాగభూమిం పూజాద్రవ్యాణి స్వాత్మానంచ మూలపవిత్రాభ్యాం ప్రోక్ష్య ఆసనం పరికల్పయేత్.

ఓం ఆధారశక్త్యైనమ ఇత్యాదిభి రాధారశక్త్యాదీన్ క్రమా త్పరికల్ప్య ఆస్తరణోపర్యాగ్నేయాదిషు ధర్మాదీన్ ప్రాగాది ష్వధర్మాదీన్ మధ్యే నాగరాజం తదుపరి పద్మదళకేసరకర్ణికాసు సూర్యమండలాదీన్ ప్రాగాదిదళేషు విమలాదీన్ కర్ణికా పూర్వభాగే అనుగ్రహాం మధ్యే యోగపీఠాదీన్ పురతః పాదపీఠంచ ప్రణవాదినమోన్తైః పరికల్ప్యాధారశక్త్యాదిపీఠాన్తాని గన్ధాదిభి రభ్యర్చ్య అనన్త గరుడ విష్వక్సేనానాం సపీఠకాని పద్మాసనాని పరికల్ప్య అన్యేషాంచ పరివారాణాం సపీఠపద్మాసనాని పరికల్ప్య సర్వతః పుష్పాక్షతాన్ వికీర్య యోగపీఠస్య పశ్చిమోత్తరదిగ్భాగే భగవత్పాద సమీపే ఉద్ధరణ్యా సర్వార్థజల మాదాయ ఘ్రాణసమ ముద్ధృత్య ఓం అస్మద్గురుభ్యోనమః, ఓం అస్మత్పరమ గురుభ్యోనమః, ఓం అస్మత్సర్వగురుభ్యోనమః ఇతి చతురావర్త్య ఓం భగవంత ఆగచ్ఛత అగచ్ఛతే త్యావాహ్య వ్యాపకన్యాసం కృత్వా గంధాదిభి రభ్యర్చ్య ఓం గురవస్తదీయగురవో దిశంతు మమ సాధ్వనుగ్రహమ్ । యుష్మదుపజనిత శక్తిమతి హరిమర్చయామి గతభీః ప్రసీదత ॥ ఇతి విజ్ఞాప్యాథ భగవంత మావాహయే త్తత్రాయం క్రమః.

మంత్రయోగ స్సమాహ్వానం కరపుష్పోపదర్శనమ్ । బింబోపవేశనంచైవ యోగవిగ్రహ చింతనమ్ ॥ ప్రణామశ్చ సముత్థానం

స్వాగతం పుష్పమేవచ । సాన్నిధ్యయాచనంచేతి తత్రాహ్వానస్య సత్క్రియాః ॥

మంత్రయోగో నామ- ఉద్ధరణ్యా ఽర్ఘ్యజల మాదాయ తత్ర పుష్పద్వయం నిధాయ ఉరస్సమం కృత్వా కరద్వయేన ధారణావిధారణౌ కృత్వా మూలమంత్రం చతురావర్త్య ఓం భగవ న్నాగచ్ఛాగచ్ఛే త్యావాహ్య భగవద్విగ్రహధ్యానమ్.

సమాహ్వానంతు- పరమధామావస్థిత మదనుగ్రహాభియోగోద్యతావతార ఇహాభిమతసిద్ధిద మంత్రశరీర ఓం నమోనమ ఇతి. ఓం షామిత్యాదినా ఉద్యోగధ్యానం ఓం యామిత్యాదినా దక్షిణ నాసయా నిర్గమయ్య కరస్థజలే ప్రవేశభావనాచ. ఓం రామిత్యాదినా భగవన్మూర్తి తద్దర్శయిత్వా, పురతో నిధాయ- ఏకం పుష్పం జలసహితం తేజోరూప మంజలినా ఽఽదాయ భగవన్మూర్తి దర్శనం కరపుష్పోపదర్శనమ్. ఇజ్యాకాల స్తృతీయోఽయ మహ్నాంశ స్సముపాగతః । సంభృతాశ్చైవ సంభారాః కల్పితాన్యాసనానిచ ॥ ఆయాతు భగవా న్దేవ స్సర్వసంపత్కరః ప్రభుః । అచ్యుతో మద్గృహార్చాయాం మదనుగ్రహకామ్యయా ॥ ఆవాహయామి లక్ష్మీశం పరమాత్మాన మవ్యయమ్ । ఆతిష్ఠతా మిమాం మూర్తిం మదనుగ్రహకామ్యయా ॥ శ్రియాసార్ధం జగన్నాథో దివ్యో నారాయణః ప్రభుః ॥ ఇతి ఓం వా మిత్యాదినాచ భగవన్మూర్ధ ప్రభృతి పాదాంతం పుష్పజలాభ్యా మభిషిచ్య ప్రవేశధ్యానం బింబోపవేశనమ్. అన్యత్పుష్ప మాదాయ ఓం లామిత్యాదినా బ్రహ్మరంధ్రం పిధాయ శేషం ప్రక్షిప్య మూలమంత్రేణ సకలీకరణం యోగవిగ్రహచింతనమ్.

సకలీకరణం నామ- పంచోపనిషన్న్యాసః, మూలమంత్రేణ ప్రణామోత్థానే, బ్రహ్మాద్యా స్సకలాదేవా యం నస్మర్తు మనీశ్వ

హాః । స ఏష భగవా నద్య మమ ప్రత్యక్షతాం గతః ॥ స్వాగతం భగవానద్య మాం తారయితుమాగతః । ధన్యోఽస్మ్యనుగృహీతోస్మి కృతార్థోస్మి కృపానిధే ॥ స్వాగతం భగవతే ఇతి నివేదనమ్. అథ పాదయో ర్మూలమంత్రేణ పుష్పప్రదానమ్, సాన్నిధ్యయాచనంతు- ఓం ఓం జ్ఞానాయ హృదయాయనమః సన్నిధత్స్వేహ భగవన్నితి భగవన్మూర్ధ్న్యర్ఘ్యజలం పుష్పేణ ప్రదాయ శేషం నిరస్య ఓం నాం బలాయ కవచాయహుం సన్నిధత్స్వ విగ్రహే ఇతి పుష్పేణార్ఘ్యజలం మూర్ధ్ని ప్రదాయ శేషం నిరస్య ఓం యం తేజసే నేత్రాభ్యాం వౌషట్ భగవన్యావదారాధన పరిసమాప్తి సాంముఖ్యం భజస్వేతి పునరపి పుష్పేణార్ఘ్యజలం భగవన్మూర్ధ్ని ప్రదాయ శేషనిరసనపర్యంతమేవావాహనాంగ మర్ఘ్యత్రయ ముచ్యతే. భగవద్దక్షిణవక్షసి ఓం శ్రీం శ్రియైనమః వామవక్షసి ఓం భూం భూమ్యైనమః తత్రైవ ఓం నీం నీళాయైనమః భగవన్మూర్ధ నాసాగ్ర హృదయ గుహ్య పాదప్రదేశేషు పంచోపనిషన్న్యాసః. విగ్రహే తత్తత్స్థానె స్థితిన్యాస ప్రక్రియయా ప్రణవ సంపుటిత మూలమంత్రాక్షరన్యాసః దక్షిణేతరహస్తయోః పద్మ గదా చక్ర శంఖానాం ప్రణవాది నమోన్తన్యాసః ఏవం కిరీట శ్రీవత్స కౌస్తుభ వనమాలానాం శిరో వక్షో దక్షిణభాగోరోమధ్యోభయపార్శ్వేషు న్యాసః, శ్రీ పుష్టి సరస్వతీ నిద్రా కాంతి పృథివీ గరుడానాం తత్తన్మంత్రేణ తత్తత్స్థానే[illegible] న్యాసః ఏవం న్యస్తానాం గన్ధాదిభి రర్చనం ఆవాహినీ స్థాపినీ సన్నిధీకరణీ సన్నిరోధినీ సమ్ముఖీకరణీ అవకుంఠనా ప్రార్థనా యోనిముద్రా మహాయోనిముద్రా చక్రముద్రా ముసలముద్రాశ్చ దర్శయేత్.

శ్రీభూనీళానాం ప్రత్యేకం తత్తన్మంత్రం చతురావర్త్య భగవత్యాగచ్ఛాగచ్ఛేతి భగవతో వక్షస్థలా త్తత్తత్స్థానేషు పూర్వవ

దావాహయేత్. తత్తన్ముద్రాః దేవీనా మావాహనానంతరమ్. ఓం శ్రాం జ్ఞానాయ హృదయాయనమః, ఓం శ్రీం ఐశ్వర్యాయశిర సేస్వాహా, ఓం శ్రూం శక్త్యై శిఖాయైవౌషట్, ఓం శ్రైం బలాయ కవచాయహుం, ఓం శ్రౌం తేజ నేత్రాభ్యాంవౌషట్, ఓం శ్రః వీర్యాయాస్త్రాయఫట్ ఏవం భూమ్యాః భాం భీమిత్యాదినా తథైవనీళాయాః నాం నీమిత్యాదినా తత్తత్ స్థానేషు న్యసేత్.

అథ కిరీటాయ మకుటాధిపతయేనమ ఇత్యాదిభి ర్వివ్వక్సేన పరిజనాంతం పరికల్ప్య చండాదీన్ పూర్వాది ద్వారపార్శ్వేషు ప్రాగాదిషు కుముదాదీన్ పరికల్ప్య అథ సర్వేభ్యో భగవత్పారిష దేభ్యోనమ ఇతి సర్వస్మాద్బహిః పరికల్ప్య తాన్ సర్వాన్ ప్రణమేత్. ఏవం సపరివారం భగవంతం ధ్యాత్వా ప్రణమ్య మూల మంత్రేణ స్వాత్మానం నివేద్య అనుజ్ఞాప్య పూజామారభేత.

ఇజ్యాకాల స్తృతీయోఽయ మహ్నోంశే స్సముపాగతః । సంభృతాశ్చైవ సంభారాః కల్పితా న్యాసనాన్యపి ॥ స్నానాద్యర్థాని దేవేశ తవేచ్ఛా వర్తతే యది । అవలోకనదానేన తత్సర్వం సఫలం కురు ॥ తదర్థం సహదేవీభ్యాం సానుగై స్సచివైస్సహ । మదనుగ్రహాయ కృపయా అత్రాగంతుం త్వమర్హసి ॥ ఇతి ప్రార్థ్య- యావదాద్యాసనం మంత్రాసనాంతం పూజ్యసే మయా । తావ త్సాన్నిధ్య మత్రైవ కురుష్వ పురుషోత్తమ ॥ ఇత్యనుసంధాయ ఓం త్వదారాధనాయ మామనుజానీహీ త్యనుజ్ఞాప్య ఓం మన్త్రాసనాయనమ ఇతి మన్త్రాసనం సమర్ప్య మన్త్రాసన మలంకురుష్వేతి ప్రార్థ్య పాదుకేప్రదాయ తత్రోపవిష్టే భగవతి ఉద్ధరణ్యా శుద్ధజల మాదాయ ఆసనమిత్యాసనార్థం ప్రక్షిపేత్.

ఉద్ధరణ్యా ఽర్ఘ్యజల మాదాయ పాణిభ్యాం పూర్ణసమ ముద్ధృత్య ఓం భగవన్ మత్పూజాం ప్రతిగృహాణేతి చింతయన్

భగవన్ముఖే దర్శయిత్వా దక్షిణహస్తే కించిద్దత్వా శేషమర్ఘ్యం ప్రతిగ్రహపాత్రే ప్రక్షిపేత్. అర్ఘ్య ప్రతిగ్రహార్థం ప్రత్యర్ఘ్యం ఓం భగవన్నర్ఘ్యం గృహాణ యిష్యామీతి సంకల్ప్య మూలమంత్రేణ ప్రదాయ భగవన్నర్ఘ్యం క్షమస్వేతి క్షామయిత్వా భగవాన్ సంతుష్టో౽స్త్వితి ప్రీణనం కర్తవ్యమ్. ఏవమేవ పాద్యాదేరప్యాసన వ్యతిరిక్తం కర్తవ్యమ్. హస్తశాటికాం ప్రదాయ పాదయోః పుష్పాణి సమర్ప్య.

అకృత్రిమ ప్రేమరస నిర్భరైస్స్వకరాంబుజైః । శుద్ధైః స్వభావసుభగైః సుఖస్పర్శైస్సుగంధిభిః ॥ సంవాహ్యమాన మనిశం శేష శేషాశనాదిభిః । అసత్యస్యాతినీచస్య భక్తిహీనస్య దుర్మతేః ॥ మమాపి కరయో రద్య స్వయమేవ కృపయాహరే । నిధేహి చరణద్వంద్వం త్వామస్మి శరణంగతః ॥ ఇతి ప్రార్థ్య పాద్యజలమాదాయ పాదయోః కించిత్ప్రదాయ మనసా పాదౌ ప్రక్షాళయన్ శేషం పాద్యప్రతిగ్రహ పాత్రేప్రక్షిపేత్.

ఆచమనీయ పాత్రాజ్జలమాదాయ పూర్వవత్కృత్వా భగవద్దక్షిణహస్తే కించిత్ప్రదాయ ఆచామన్తం భగవన్తం ధ్యాత్వా శేషం ఆచమనీయ ప్రతిగ్రహపాత్రే ప్రక్షిపేత్. తతో గంధపుష్పధూప దీపాచమనాని కర్పూరజాతీ మాతులంగసముదాయరూప ముఖవాస తాంబూలంచ దత్వా ప్రణమ్య- ఆత్మాత్మీయంచ యత్కించిద్దుర్భరం దుస్త్యజం మమ । తత్సర్వం తవ విన్యస్తం శుభయోః పాదయోర్హరే ॥ ఇతి నివేద్య స్నానాసన మానీయ ఓం స్నానాసనాయనమ ఇతి సమర్ప్య. గంధాదిభిరభ్యర్చ్య భగవత్పాదుకాభ్యాంనమ ఇతి పాదుకే సమర్ప్య గంధాదిభి రభ్యర్చ్య భగవంతం ప్రణమ్య స్వమూర్ధ్న్యంజలిం కృత్వా- స్నానకాలస్తవ్యయంప్రా

ప్తః తవేచ్ఛా వర్తతేయది । అభ్యంజయిత్వా దేవేశ సుస్నానం కర్తు మర్హసి ॥ స్ఫుటీకృతం మయా దేవ ఇదం స్నానాసనం త్వయి । సపాదపీఠం పరమం శుభం స్నానాసనం మహత్ ॥ ఆసాదయాశు స్నానార్థం మదనుగ్రహ... ॥ ఇతి ప్రార్థ్య ఓం భగవన్నిమె పాదుకె ఇతి పాదుకె ప్ర... తత్రోపవిష్టె అర్ఘ్యపాద్యాచమన గంధపుష్పాణి దత్వా మాల్య భూష... స్త్రాణి అస్త్రసంత్రేశాపనీయ విష్వక్సేనాయ దత్వా స్నానశాటికోత్తరీయ పాద్యాచమన పాదపీఠ దంతకాష్ఠ జిహ్వానిర్లేఖన గండూష ముఖారవింద ప్రక్షాళనాచమనాదర్శ ముఖవాస తాంబూల తైలాభ్యంగాని మాషచూర్ణైశ విగ్రహసంమర్దన శిరస్యుష్ణోదకస్నాన కేశవేష్టనామలకతోయ ప్రదాన కంకతస్లోత దేహశోధన శాటీప్రదాన హరిద్రాలేపన ప్రక్షాళన వస్త్రోత్త... పాద్యాచమన గంధ పుష్ప ధూపదీపాచమన నృత్తగీత... సర్వమంగళసంయుక్తాభిషేకానిచ దత్వా; దేవదేవ సురా స్సిద్ధా స్తీర్థానిచ మహర్షయః । త్వత్సేవార్థమిహాయాతాః స్నానేనైతాః కృతార్థయ ॥ సర్వ మంగళ స్నానార్థం పురుషసూక్తాదిభి ర్వాద్య ఘోష పూర్వకం సహస్ర ధారాభిషేక ప్రదాన నీరాజనాని బలపవిత్రాభ్యాం స్నాన దేహశోధన ప్లోతవస్త్రోత్తరీయోపవీతాచమన కూర్చ ప్రసారణం కుర్యాత్. సుస్నాతం భవతా దేవ మంత్ర సంభావితాంబుభిః । వయం వ్యపగత క్లేశా జాతాస్స విగతాంహసః ॥ ఇతి విజ్ఞాపయేత్.

సంపన్నం దేవ సద్వస్త్రభూషాస్ర క్చందనాదికమ్ । అలంకారాసనం భద్ర మధితిష్ఠ తృతీయకమ్ ॥ ఇత్యనుజ్ఞాప్య: ఓం అలంకారాపనాయనమః గంధాదిభిరభ్యర్చ్య భగవన్నిమె పాదుకే ఇత్యర్చితె పాదుకె దత్వా తత్రోపవిష్టె భగవతి పూర్వవత్ స్నానీయవర్జ మర్ఘ్యపాద్యాచమనాని పరికల్ప్య అర్ఘ్యపాద్యాచమన గంధపు

ష్పాణి భగవతే దత్వా గంధ సమ్మర్దనం కృత్వా వస్త్రభూషణోప వీతోత్తరీయాచమనానిదత్వా, అథ సర్వ పరివారాణాం స్నానవస్త్ర భూషణాంతం కృత్వా తతో భగవంతం గంధపుష్ప మాల్యాలంకా రాంజనోర్ధ్వపుండ్రా దర్శ ధూప దీపాచమన ధ్వజ ఛత్రచామర వాహన శంఖచక్ర మృదంగ కాహళభేర్యాది సకల వాద్య నృత్త గీతాదిభి రభ్యర్చ్య- మంత్రేణ పుష్పం ప్రదాయ ప్రత్యేకం పుష్పం ప్రదాయ ద్వాదశాక్షరేణ విష్ణు గాయత్ర్యా పంచోపనిష న్మంత్రైః పురుషసూక్త ఋగ్భిశ్చ ప్రత్యేకం పుష్పం ప్రదాయ అన్యైశ్చ భగవన్మంత్రైః శక్తశ్చే త్పుష్పం ప్రదాయ దేవ్యాది పారిషదాంతం తత్తన్మంత్రేణ పుష్పం ప్రదాయ తతస్సర్వ పరివారాన్ గంధాదిభి రభ్యర్చ్య ప్రణమ్య ప్రతిదిశం ప్రదక్షిణప్రణామపూర్వకం పుష్పం దత్వా భగవతే పుష్పాంజలిందద్యాత్. ప్రథమే ప్రదక్షిణే జితంత ఇతి మంత్రస్యైశ్చతుర్భిః పాదైః ప్రతిదిశం ప్రదక్షిణ ప్రణామపూర్వకం పుష్పందత్వా ద్వితీయే ప్రదక్షిణే "జితం తే పుండరీకాక్ష వాసుదేవా మితీర్యతే । రాగాదిదోష నిర్ముక్త సమగ్ర గుణమూర్తయే ॥ నాథ జ్ఞానబలోత్కృష్ట నమస్తే విశ్వభావన । సంకర్షణ విశాలాక్ష సర్వజ్ఞ పరమేశ్వర ॥ దేవ ఐశ్వర్యవీర్యాత్మన్ ప్రద్యుమ్న జగతాంపతే । నమస్తేస్తు హృషీకేశ జగన్మూర్తే జగన్మయ ॥ స్థిత్యుత్పత్తిలయత్రాణహేతవే శక్తితేజసే । జయానిరుద్ధ భగవన్ మహాపురుష పూర్వజ ॥ ఇతి ప్రణామాది కృత్వా పురతః ప్రణమ్య శ్రుతి సుఖైః స్తోత్రైః స్తుత్వా- స్వాత్మాన మాత్మీయ మితి నిత్య కింకరతయా నివేద్య తథైవ ధ్యాత్వా యథాశక్తి మూలమంత్రం జపిత్వా.

భోగాపవర్గఫలదాన్ భుంక్ష్వ భోగాన్ జగద్గురో । సతా

మప్యసతాం తేషా మస్తు తే పరిపూర్ణతా ॥ ఇతి సర్వభోగపూర ణీం మాత్రాం దత్వా ముఖవాసతాంబూలే ప్రదాయ ॥ "ఐశ్వ ర్యేణోపచారేణ వివిధేన విశేషతః । భోగయోగేన భగవాన్ ప్రి యతాం మే వరప్రద" ఇతి విజ్ఞాప్య ప్రాప్తంతు ప్రాపణే కాలే భవ తా నీత ఏవ తే ॥ మృష్టమేధ్య స్థిరాన్నాని భక్ష్యభోజ్యాన్యనే కశః । సంపన్నాని జగన్నాథ భోజ్యాసన ముపాశ్రయ ॥ ఇతి వి జ్ఞాప్య ఓం భోజ్యాసనాయనమః గంధాదిభి రభ్యర్చ్య ఓం భగవన్ని మేపాదుకే ఇతి గంధాద్యర్చితే దత్వా అర్ఘ్యపాద్యాచమన గంధ పుష్పాణి దత్వా కర్పూరాదివాసిత మర్హాణజలం దత్వా గుడం మాక్షికం సర్పి ర్దధి క్షీరంచేతి పాత్రే నిక్షిప్య శోషణాదిభి ర్విశో ధ్యార్ఘ్యజలేన ప్రోక్ష్యాస్త్రేణరక్షాం కృత్వా సురభిముద్రాం ప్రద ర్శ్య మధుపర్క మనసాశిరా హృష్టమనా దత్వా శీతళోదకం తర్ప ణ మాచమనంచ దద్యాత్. మధుపర్కాఖ్యయోగేన యన్మయా కల్పితం ప్రభో । యస్య న్యూన్యనాతిరిక్తం తత్ క్షమ్యతాం ప్రీతయే ప్రభో ॥ యత్కించి ద్ద్రవ్యం భగవతేదీయతే తత్సర్వం శోషణా దిభి ర్విశోధ్యార్ఘ్యజలేన ప్రోక్ష్యాస్త్రమంత్రేణ రక్షాం కృత్వా సురభిముద్రాం ప్రదర్శ్యదద్యాత్. తతశ్చ గాం సువర్ణరత్నాదికం చ యథాశక్తి దద్యాత్. తతః సుసంస్కృతాన్న మాజ్యాఢ్యం దధి క్షీరమధూనిచ ఫలమూలవ్యంజనాని మోదకాంశ్చాపూపాని శాస్త్ర విరుద్ధాని ఆత్మనశ్చేష్టాని సంభృత్య శోషణాది కృత్వా ఘ్యేణ ప్రోక్ష్యాస్త్రమంత్రేణ రక్షాం కృత్వా సురభిముద్రాం ప్రదర్శ్య పరిషిచ్యార్హణందత్వా "ప్రభూత మథ నైవేద్యం భక్ష్యభోజ్యా న్యనేకశః । మధురాద్యా రసా స్సర్వే శాకాద్యా బహుమూలకాః ॥ మోదకాని విచిత్రాణి చాపూపవ్యంజనానిచ । అసత్య మశుచింనీచ మపార్థైకభాజనమ్ ॥ అల్పశక్తి మచైతన్య మసర్వం త్వత్క్రియా

స్వపి । మా మనాదృత్య దుర్బుద్ధిం స్వీయయా కృపయా విభో ॥ అతి ప్రభూత మత్యంత భక్తి స్నేహోపపాదితమ్ । శుద్ధం సర్వ గుణోపేతం సర్వదోష వివర్జితమ్ ॥ స్వానురూపం విశేషేణ స్వ దేవ్యో స్సద్భృతం గుణైః । త్వమేవేదం హవిః ప్రీత్యా స్వీకురుష్వ సురేశ్వర" ఇతి ప్రార్థ్య పుష్పార్ఘ్యం హవిషి విన్యస్య సవ్యహస్త స్పృష్టేన కుంచితాగ్రేణ దక్షిణేన పాణినా అన్నసూక్త ముచ్చార్య మూలమంత్రేణ హవిర్నివేద్య పయః ప్రభృత్యనుపానశీతళోదకార్ఘ్యా చమనాని మాషచూర్ణేన హస్తప్రక్షాళన గండూష ముఖప్రక్షాళన హస్త ప్రక్షాళన చందన ముఖవాస తాంబూలాదీని దత్వా ప్రణమ్య "అనేనాన్నేన యాగేన సమ్యగారాధితేనచ । పద్మనాభో ఽరవిందాక్షః ప్రీతి మభ్యేతు మే ఽచ్యుత" ఇతి విజ్ఞాప్య.

పునర్మంత్రాసనం కూర్చేన మార్జయిత్వా ఓం మంత్రాసనాయ నమ ఇతి గంధాదిభి రభ్యర్చ్య భగవన్నిమే పాదుకే ఇత్యర్పితే పాదుకే దత్వా ద్విః ప్రదక్షిణీకృత్య ద్విర్దండవత్ప్రణమ్య.

ఓం పర్యంకాసనాయ నమ ఇతి గంధాదిభి రభ్యర్చ్య పాదుకే చాభ్యర్చ్య ఓం భగవన్ పర్యంకాసనమాసాదయ భగవన్నిమే పాదుకే ఇతి విజ్ఞాప్య తత్రోపవిష్టే అర్ఘ్య పాద్యాచమనాని దత్వా సర్వ మాల్యాని భూషణాని వాసశ్చ విష్వక్సేనాయ దత్వా సుఖ శయనోచితం సుఖస్పర్శం వాస స్తదుచిత భూషణాని ఉపవీత మాచమనంచ దత్వా గంధపుష్ప ధూపదీపాచమన ముఖవాస తాంబూలాదిభి రభ్యర్చ్య శ్రుతిసుఖైః స్తోత్రైః స్తుత్వా భగవానేవ స్వనియామ్య స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తి స్వశేషతైకరసేనానేనాత్మనా స్వకీయైశ్చ దేహేంద్రియాంతఃకరణైః స్వకీయకల్యాణతమ ద్రవ్యమయా నౌపచారికసాంస్పర్శికాభ్యవహారికాది సమస్తభోగా నతి ప్రభూతా నతిప్రియతమా నతిసమగ్రా నత్యంత భక్తికృతా నఖిల పరిజన

పరిచ్ఛదాన్వితాయ స్వస్మై స్వప్రీతయే స్వయమేవ ప్రతిపాదితవాన్ ఇత్యనుసంధాయ భగవన్ విష్వక్సేనార్చనాయ త్వామనుజానీహీత్యనుజ్ఞాప్య భగవన్నివేదితాద్ధవిషో విష్వక్సేనాయ కించిదుద్ధృత్య నిధాయ అన్యత్సర్వ మనన్తాయ గరుత్మతే స్వాచార్య ప్రముఖేభ్యో వైష్ణవేభ్యశ్చ ప్రదాయ భగవద్యాగశిష్టై ర్జలాదిభి ర్విష్వక్సేన మభ్యర్చ్య పూర్వోద్ధృతం హవిశ్చ దత్వా తదర్చనం పరిసమాప్య భగవంతం "మనో బుద్ధ్యభిమానేన సహన్యస్య ధరాతలే । కూర్మవచ్చతురః పాదాన్ శిర స్తత్రైవ పంచమ" మిత్యుక్తాష్టాంగేన ద్విః ప్రణమ్య పూర్వవ చ్ఛరణముపగచ్ఛేత్. అథార్ఘ్యం దత్వా ఓం భగవన్మంత్రమూర్తె స్వపదమాసాదయ క్షమస్వ క్షమస్వ నమోనమ ఇతి స్వహృదయ ఉద్వాస్య విష్వక్సేన నివేదితమన్నం తత్పరివారేభ్యో దత్వా జలెప్రక్షిపే దథవా తద్గణానుచరోభూత్వా స్వయమేవ భుంజీత, విష్వక్సేనస్యాచార్య పరంపరా భూమిత్వాదాచార్య ప్రసాదత్వేన స్వీకార్యమ్. ఉపచారాపదేశేన స్వమైవ విహితా న్విభో । అపచారా నశేషేణ క్షమస్వ పురుషోత్తమ ॥ అజ్ఞానా దథవా జ్ఞానా దశుభం యత్కృతం మయా । క్షంతుమర్హసి తత్సర్వం దాస్యేనచ గృహాణమామ్ ॥ జ్ఞానతో ఽజ్ఞానతో వాపి యథోక్తం నకృతం మయా । తత్సర్వం పూర్ణమేవాస్తు త్వత్ప్రీతో భవతు సర్వదా ॥ ఓ మచ్యుత జగన్నాథ మంత్రమూర్తె జనార్దన । రక్షమాం పుండరీకాక్ష క్షమస్వాద్య ప్రసీదమే ॥ పన్నగాధిశపర్యంకే రమాహస్తోపధానకె । సుఖం శేష్వ జగన్నాథ సుదర్శన సురక్షిత ॥ ఇత్యనుసంధాయ తీర్థం స్వీకృత్య- శంఖచక్రగదాముఖ్యాః దివ్యాయుధగణా స్సదా । శ్రీశరక్షావిధానాయ శక్త్యా జాగ్రత జాగ్రత ॥ ఇతి కవాటం బధ్వా అస్త్రేణ దిగ్బంధనం కృత్వా "హగ్ంస

శ్శుచిష ద్వసురంతరిక్షస" దితి మంత్రేణ ఆదిత్య మవలోక్య తీర్థం ప్రసాదంచ యోగ్యేభ్యో దత్వా వహ్నిసంతర్పణాదికం కృత్వా అనుయాగంచ కుర్యాత్.

అత్ర శ్రీపంచరాత్రే- సిద్ధార్థ మక్షతం చైవ కుశాగ్రం తిలమేవచ । ఏలాగంధం ఫలం పుష్ప మర్ఘ్యద్రవ్యాణి నిక్షిపేత్ ॥ పాద్యే దూర్వాం విష్ణుపర్ణీం శ్యామాకం పద్మమేవచ । ఏలాలవంగతక్కోల జాతీరాచమనీయకే ॥ కోష్ఠమాంజీహరిద్రే ద్వే మురాశైలేయ చంపకాః । వచాఖర్జూరలామజ్జాః స్నానీయే హ్యావధిః క్షిపేత్ ॥ తత్రైవ- అర్ఘ్యం శిరసి విన్యస్య పాద్యం పాదతలే న్యసేత్ । హస్తే చాచమనం చైవ గంధం కాయానులేపనమ్ ॥ పుష్పం మూర్ధ్ని తు విన్యస్య భోజ్యం హస్తతలే న్యసేత్ । దీపంతు నేత్రయోర్దద్యా ద్ధూపం నాసాంతరే న్యసేత్ ॥ అన్యథా విపరీతశ్చేత్ కులక్షయకరం భవేత్ । దీపంతు సాత్వికం జ్ఞేయం తామసం ధూప మాసురమ్ ॥ దద్యాన్ముముక్షు ర్ధూపాది వర్ధంతే బ్రాహ్మణా నృపాః । స్వగ్రేఫలేచ ధూపాది వర్ధంతే వైశ్యశూద్రకాః ॥ దీపం ప్రథమతో దద్యాత్పశ్చా ద్ధూపం సమాచరేత్ । వామనాసాపుటే ధూపం దీపమక్షిణి దక్షిణే ॥ రత్నాకరే- అర్ఘ్య మాచమనం చైవ హవి స్తాంబూలమేవచ । దక్షిణే దేవదేవస్య హస్తే దద్యా ద్విచక్షణః ॥ సంగ్రహే- ఉద్ఘాటనే కవాటస్య ప్రస్తుతే పూజనే తథా । ఆవాహనే ఽర్ఘ్యే స్నపనే పుష్పే ధూపేచ దీప్సితే ॥ నీరాజనే యవనికాసముద్ధారే నివేదనే । హోమే భూతబలౌ కర్మ ణ్యుద్వాహే చాలనం మణేః ॥ ఉత్సాదనం పిశాచాదేః ప్రీణనంచ హరేః పరమ్ । సన్నిధాన మమర్త్యానాం ఘంటాయా శ్చాలనే భవేత్ ॥ అసంస్కృతాయా శ్చలనే గ్రామాదే శ్చలనం భవేత్ । నిష్ఫలాచాపి పూజాస్యా త్పరస్య పరమాత్మనః ॥ అసంస్కృతా- అప్రతిష్ఠితా, వంగీశ్వరః- ఘంటా

నాదసనాథౌ చ్యావ ధూపదీపౌ నివేదయేత్ । తస్మాద్దసంయుతౌ వేతౌ దుష్టసత్వ నిబర్హణౌ ॥ భగవత్ప్రీతిజనకౌ శృణ్వతాం పాపనాశనౌ ॥ భట్టాచార్యాః- అర్ఘ్యధూప ప్రదీపేషు ఘంటాం భోక్ష్యే నినాదయేత్ ॥

శాండిల్యః- న శబ్దయేత్ పాత్రసంఘ మంబునా నార్ద్రయేన్మహీమ్ । నాహంకారం నజల్పంచ శుద్ధమానీ భవే ద్వశీ ॥ ఇజ్యామధ్యే తథా హోమె యోగేచ జపకర్మణి । ఆగతం పంచకాలజ్ఞం సంపూజ్యైవార్చయే త్వరమ్ ॥

నారాయణ సంహితాయామ్- మద్భక్తాన్ శఠకోపాదీన్ పూజయే ద్వైష్ణవోత్తమః । మంత్రరత్నవిధానేన ఉపచారైశ్చ సర్వశః ॥ మత్సాన్నిధ్యం సదా తత్ర మమ ప్రీతికరం శుభమ్ । మయి పూజాధికం విద్ధి మత్సాయుజ్య మవాప్నుయాత్ ॥ విష్ణుతత్త్వే- శఠారి పరకాలాది భక్తాన్ సంపూజయే ద్ద్విజః । వైష్ణవాంశ్చ విశేషేణ మంత్రరత్నవిధానతః ॥ శాండిల్య సంహితాయామ్- శఠకోపాది భక్తానాం పూజాం కుర్యా ద్విశేషతః । పుంసూక్తోక్తేన మార్గేణ శ్రీమదష్టాక్షరేణవా ॥ మంత్రద్వయేనవా కుర్యా న్మూర్తిమంత్రేణవా ద్విజః ॥ వారాహ సంహితాయామ్- మద్భక్త శఠకోపాది భక్తానాం పూజనె సదా । మమ పూజాశతాధిక్యం సర్వథా నాత్ర సంశయః ॥ సహస్రవార్షికీ పూజా విష్ణోర్భగవతో హరేః । సకృ ద్భాగవతార్చాయాః కోటిభాగేన నోసమా ॥ శఠారి పరకాలాది భక్తానాంతు విశేషతః । మూర్తి ప్రతికృతిం కుర్యా ల్లోహశైల మృదాదిషు ॥ తత్తద్వర్ణాకృతిం కృత్వా హస్తముద్రాసనానిచ । పూర్వోక్తేన విధానేన ప్రతిష్ఠా ప్రోక్షణాదికమ్ ॥ కృత్వా సంపూజయే న్నిత్యం త్రికాలం వైష్ణవోత్తమః ॥

అత్ర శఠారి పరకాలాది భక్తానాం ఘంటామాలాదీనాంచ

ప్రతిష్ఠా ప్రోక్షణాది వక్తవ్యమ్. సచ శఠకోప స్సాక్షా ద్భగవానేవ, తథా బ్రాహ్మేపురాణే కురుకామాహాత్మ్యే ప్రథమె ఽధ్యాయె బ్రహ్మాణం ప్రతి శ్రీభగవాన్ - ద్వితీయెతు పరార్ధె తు దినెత్వాద్యేతు సప్తమే । మన్వంతరె వర్తమానె అష్టావింశే చతుర్యుగె ॥ కలేరాదౌ జన్మ యోగీ శఠకోప ఇతి శ్రుతః । మదృక్తోఽహం భవిష్యామి నేతుం ద్రామిడతాం శ్రుతిమ్ ॥ తతః క్షేత్రె జన్మభాజా శఠకోపేన యోగినా । ముక్తిం భువి జనాస్సర్వే శమిష్యంతి కలావపి ॥ బ్రహ్మాండపురాణె ఉత్తరభాగే అశీతితమె ఽధ్యాయె మార్కండెయస్య తీర్థయాత్రాయాం తామ్రపర్ణీమాహాత్మ్యే- తస్మిన్ క్షేత్రె మహాపుణ్యె విష్ణో స్సాన్నిధ్యనిర్మలే । క్రూరె కలియుగె ప్రాప్తె నాస్తికైః కలుషీకృతె ॥ విష్ణో రంశాంశ సంభూతో వేదవేదార్థ తత్త్వవిత్ । స్తోత్రం వేదమయం కర్తుం తత్ర ద్రామిడభాషయా ॥ జనిష్యతి సతాంశ్రేష్ఠో లోకానాం హితకామ్యయా । సపుమాన్ సర్వ శాస్త్రజ్ఞో హ్యనంతం వేదమవ్యయమ్ ॥ సర్వాధికారం ధర్మాత్మా కీర్తయిష్యతి వై మునిః । క్రూరె కలియుగే ప్రాప్తే విష్ణోః కీర్తనమేవహి ॥ కథితం సర్వశాస్త్రజ్ఞై ర్మునిభి ర్వేదపారగైః । తస్మా త్సపురుష శ్రేష్ఠో భక్తానామమృతోపమమ్ ॥ స్త్రీయుగత్వాచ్చ విప్రేంద్రా విష్ణు ర్వ్యక్తమూర్తిమాన్ । కలె ర్దోషాభితప్తానాం ప్రజానాం పాలనాయవై ॥ ధారయిష్యతి తద్రూపం కృపయా పురుషోత్తమః । ప్రయాస్యతి పునస్సోపి సాయుజ్యం పరమాత్మనః ॥ అధ్యేతవ్యం ద్విజశ్రేష్ఠై ర్వేదరూప మిదంకృతమ్ । స్త్రీభి శ్శూద్రాదిభిశ్చైవ తెషాం ముక్తిః కరెస్థితా ॥ ఇతి.

విష్ణురహస్యే- విష్వక్సేనస్య తుర్యాంశం దత్వాఽంభసి విని

క్షిపేత్ ॥ తథా వంగీశ్వరః- భుక్తోజ్ఘితైశ్చ దేవేన గంధ పుష్పాంబరాదిభిః । అర్చయే త్సపరివారం స్వమంత్రేణ చమూపతిమ్ ॥ తేన భుక్తోజ్ఘితం సర్వం హవిస్సృక్చందనాదికమ్ । దేవభుక్తోజ్ఘితాచ్చాపి పవిత్రం పాపనాశనమ్ ॥ నకస్మైచి త్ప్రియచ్ఛే త్తద పాత్రాయ విశేషతః । అపాత్రే దదతం మూఢం తద్భూతాని శపంతిహి ॥ తత స్తద్భూతతృప్త్యర్థం విశుద్ధేఽంభసి నిక్షిపేత్ । తద్గణానుచరో భూత్వా భుంజీత స్వయమప్యదః ॥ తదాశ్రితానాం భూతానాం పాతాళతలవాసినామ్ । స్వేన భుక్తోజ్ఘితం సర్వం దత్తం తేన మహాత్మనా ॥

సంగ్రహే- సాలగ్రామశిలా శంఖం చక్రంచ తులసీదళమ్ । పురుషసూక్తాదయో మంత్రాః పంచభిః స్తీర్థ ఉచ్యతే ॥ శాండిల్యః- అన్న మంబూని వస్త్రాణి పాత్రాణి స్రక్ఫలాదికమ్ । ఇష్టమిష్టావశిష్టంవా ప్రదద్యా త్పంచకాలినే ॥ సర్వపాప ప్రశమనం సర్వదుఃఖనివారణమ్ । భగవద్భుక్త మన్నాద్య మయోగ్యేభ్యో న యోజయేత్ ॥ అయోగ్యయోజనాదేవ యోగ్యేచాప్య వియోజనాత్ । భగవద్భక్తియుక్తోపి ప్రాయశ్చిత్తీ భవే న్నరః ॥ ఈశ్వర సంహితాయామ్- రక్షణీయ మభక్తేభ్య స్తదన్నం విష్ణుయాజకైః । ప్రాయశ్చిత్తీ భవే ద్దాతా అపాత్రే ప్రతిపాదనాత్ ॥ వంగీశ్వరః- నైవ దేయ మపాత్రేభ్యః కదాచిదపి కించన । ప్రాయశ్చిత్తీ భవే ద్దాతా అపాత్రే ప్రతిపాదనాత్ ॥ భగవన్మంత్రి దృక్పూత మపాత్రేభ్యో దదాతి యః । స్వర్గోపి యాతి పాతిత్య మాయుష్యస్తు కిం పునః ॥ దాతా ప్రతిగ్రహీతాచ నరకం ప్రతిపద్య స్రువకమ్ ॥ శాండిల్యః- బ్రాహ్మణం క్షత్రియం వైశ్యం శూద్రం స్త్రియ మథేతరమ్ । పూజయే త్తా న్యథాయోగ్యాం భగవద్భక్తిభావితాన్ ॥ అకృత్రిమా భగవతి ప్రీతి ర్యస్మిన్ ప్రదృశ్యతే । భక్తేషు వాచ్య

ఏవాయం బాహ్యలింగధరోఽపి వా ॥ వైష్ణవో ఽహం ప్రదేహీతి యాచితో యేనకేనవా । నావమన్యేత తం విద్వాన్ తర్పయే దన్నథాఽపి చ ॥ అవిజ్ఞాతా అనర్హాశ్చ మాన్యా మె గృహమేధినః । దిహానివేదితై ర్ద్రవ్యై స్తర్పయే త్తదసన్నిధౌ ॥ భుక్తం భగవతా యస్య త్యక్తశేష మథాపి వా । హుతశేషం తథోచ్ఛిష్టం భక్తిహీనే నయోజయేత్ ॥ అవశ్యం భోజనీయానా మభాగవత వేదినామ్ । లౌకికాగ్నిషు పక్వేన కార్య మన్నేన తర్పణమ్ ॥ సచ్చరిత్ర రతాయామ్- నైవ భోక్తవ్య మన్నాద్య మవైష్ణవనివేదితమ్ । నావైష్ణవాయ దాతవ్యం స్వయం విష్ణోర్నివేదితమ్ ॥ శాండిల్యః- ప్రాపణం భగవద్భుక్తం లబ్ధ్వా భాగవతేన తత్ । పునర్విష్ణ్వైవ భోక్తవ్యం దానం తస్య నచేష్యతే ॥ ఇదం మానసికాభిప్రాయమ్; తథా తైనైవోక్తమ్- “మూర్త్యంతరేణ సంభుక్త మయుక్తేన సమాగతమ్ । స్వమంత్ర మూర్త్యై సంచిత్య మనసా తత్సమర్పయే” దితి. కించ- అనర్పితం స్వభగవతే స్వారాధ్యాయ స్వమంత్రతః । యద్భుక్త్వా కురుతే కర్మ తద్ద్రవ్యం యస్య తస్య తత్ ॥ కర్మణా మనసా వాచా యథాకాలం యథాబలమ్ । స్వారాధ్యాయ నివేద్యైవ సర్వం భుంజీత బుద్ధిమాన్ ॥ ఇతిచ. వ ఏవ- త్రిసంధ్యం కారయే ద్బాలాన్ ప్రణామం దేవపాదయోః పుత్రః ప్రేష్య స్తథా శిష్య ఇత్యేవంచ నివేదయేత్ ॥ ఏవం సహస్రోపచారైర్భగవదారాధనం కర్తు మశక్తస్య సంక్షేపేణాపి భగవదారాధనముచ్యతే, అత్ర నారదః- వేదేషు పౌరుషం సూక్త మర్చితం గుహ్యముత్తమమ్ । అనుష్టుబస్య సూక్తస్య ఛందస్త్వగ్నిర్దేవతా ॥ పురుషో జగద్బీజ మృషి ర్నారాయణః స్మృతః ॥ అత్రవిశేషః- శ్రీమత్పురుషసూక్తస్య శ్రీమన్నారాయణో ఋషిః ।

ఛందో౽నుష్టుప్పంచదశర్చాం తిసృణాం త్రిష్టుబంతతః ॥ నారాయణో ఽస్య భగవాన్ పరమాత్మాతు దేవతా ॥ భగవచ్ఛాస్త్రి ప్రత్యృచ మృషిభేద ఉక్తః- బృహస్పతి ర్మను ర్దక్ష శ్శౌనకో ఽత్రిశ్చ ముద్గలః । శాతాతపో వసిష్ఠశ్చ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ నారదః ॥ గౌతమోథ భరద్వాజ శ్శుకగర్గోశనాంగిరాః । వ్యాసః పరాశరశ్చైవ ఋషయో ఽష్టాదశస్మృతాః ॥ మత్స్యః కూర్మో వరాహశ్చ నారసింహోథ వామనః । రామో రామశ్చ రామశ్చ కృష్ణః కల్కీతి తేదశ ॥ శ్రీవల్లభో హరి శ్శౌరి రచ్యుతో ధరణీధరః । జనార్దనో హృషీకేశో మాధవశ్చ తథైవచ ॥ దేవా అష్టాదశ ప్రోక్తా న్యాసం వక్ష్యే యథాక్రమమ్ ॥ నారదః- ప్రథమాం విన్యసే ద్వామే ద్వితీయాం దక్షిణేకరే । తృతీయాం వామపాదేతు చతుర్థీం దక్షిణేపదే । పంచమీం వామజంఘాయాం దక్షిణాస్యాం తథోత్తరామ్ । సప్తమీం వామకట్యాంతు దక్షిణస్యాం తథా ఽష్టమీమ్ ॥ నవమీం నాభిదేశేతు దశమీం హృది విన్యసేత్ । ఏకాదశీం కంఠదేశే ద్వాదశీం వామబాహుకే ॥ త్రయోదశీం దక్షిణేతు తథా ఽఽస్యేతు చతుర్దశీమ్ । అక్ష్ణోః పంచదశీం న్యస్య న్యసేన్మూర్ధని షోడశీమ్ ॥ ఇతి. అత్ర సంగ్రహే- సహస్రశీర్షేత్యావాహనమ్, పురుష ఏవేదమిత్యాసనమ్, ఏతావానస్యేతి పాద్యమ్, త్రిపాదూర్ధ్వ ఇత్యర్ఘ్యమ్, తస్మాద్విరాడిత్యాచమనీయమ్, యత్పురుషేణేతి మధుపర్కమ్, సప్తాస్యాసన్నితి స్నానమ్, తం యజ్ఞమితి వస్త్రమ్, తస్మాద్యజ్ఞాత్సర్వహుత ఇతి యజ్ఞోపవీతమ్, తస్మాద్యజ్ఞాదితి గంధమ్, తస్మాదశ్వా ఇతి పుష్పమ్, యత్పురుష మితి ధూపమ్, బ్రాహ్మణో ఽస్యేతి దీపమ్, చంద్రమా ఇతి నైవేద్యమ్, నాభ్యా ఆసీదితి తాంబూలమ్, వేదాహమితి పుష్పాంజలిః, ధాతాపురస్తాదితి ప్రదక్షిణమ్, యజ్ఞేనయజ్ఞ మిత్యుద్వాసనమ్. నారదః- స్నానవస్త్రోప

పీఠేషు చకారాచమనీయకమ్ । పురుషోడశభిర్మంత్రైర్దద్యాత్పు
ష్పాణి షోడశ ॥ తచ్చ సర్వం జపేద్ధ్యాయః పౌరుషం సూక్త
ముత్తమమ్ । తతః ప్రదక్షిణం కృత్వా నారాయణమనామయమ్ ॥
శంఖచక్ర గదాపాణిం నత్వా విష్ణుం సమాపయేత్ । మహాత్మా సా త్సి
ద్ధి మాప్నోతి ధ్యానమేవ సమర్చయన్ ॥ ఇతి. ఏవమపి కర్తుమ
శక్తః తద్విష్ణోరితి మంత్రేణవా షోడశోపచారాన్ కుర్యాత్. తథా
వ్యాసః- నిష్పీడ్య స్నానవస్త్రం వై ద్విరాచమ్యాప్యయే ద్ధరిమ్ । న
విష్ణ్వారాధనాత్పుణ్యం విద్యతే కర్మవైదికమ్ ॥ తస్మా దనాదిమ
ధ్యాంతం నిత్య మారాధయేద్ధరిమ్ । తద్విష్ణోరితి మంత్రేణ సూక్తేన
పురుషేణవా ॥ నైతాభ్యాం సదృశో మంత్రో వేదేషూక్త శ్చతు
ర్ష్వపి ॥ ఇతి. పూజానంతరం యోగయాజ్ఞవల్క్యః- ఏవం సం
పూజ్య దేవేశం క్షణం ధ్యాత్వా నిరంజనమ్ । తతో ఽవలోకయే
దర్కం హంసశ్శుచిషదిత్యృచా ॥ సయాతి బ్రహ్మణస్థానం స్నా
త్వైతేనైవ తు యః ॥

అథ సంవిభాగ ఉచ్యతే; దక్షః- పంచమేతు తథాభాగే సం
విభాగో యథార్హతః । పితృదేవమనుష్యాణాం కీటానాంచోపదిశ్య
తే ॥ దర్పణే- ప్రక్రమ్య పర్వణ్యథ వైశ్వదేవం కుర్యా ద్గృహస్థో
హ్యనిశం దివావా । శుద్ధస్యర్థ మన్నస్య తథాఽఽత్మనశ్చ నాశ్నన్
ప్రవాసేతు ఫలాదిభిర్వా ॥ ఔపాసనేవా పచనేఽథవాఽగ్నౌ
ఘృతాక్త మన్నం జుహుయా త్కరేణ । స్వకీయశాఖోదితమంత్ర
సంఘై ర్బలించ హుత్వాఽథవిహాయసాంచ ॥ వ్యాసః- సాయం
ప్రాతర్వైశ్వదేవః కర్తవ్యో బలికర్మచ । అనశ్నతాఽపి కర్తవ్య
మన్యథా కిల్బిషీభవేత్ ॥ నృసింహపురాణే- వైశ్వదేవేన యే
హీనా ఆతిథ్యేన బహిష్కృతాః । సర్వే తే వృషలాజ్ఞేయాః ప్రాప్త
వేదా అపిద్విజాః ॥ వ్యాసః- పంచసూనా గృహస్థస్య వర్తంతేఽహ

రహా స్సదా । ఖండనీ పేషణీ చుల్లీ ఉదకుంభ ఉపస్కరః ॥ ఏతాభి ర్వాహయ న్విప్రో బధ్యతే వై ముహుర్ముహుః । ఏతాసాం పావ నార్థంతు పంచయజ్ఞాః ప్రకీర్తితాః ॥ ఖండనీ క్రకచోలూఖలాది, పేషణీ- దృషదాది, చుల్లీ- పాకస్థానం, ఉదకుంభః- ఉదధానం, ఉప స్కరః- శూర్పాది, ఏవం పావనార్థత్వ మాత్రం నభవతి, కింత్వకర ణే ప్రత్యవాయస్మృతేః; ఆశ్వమేధికే- పంచయజ్ఞా న్పరిత్యజ్య యో భుఙ్క్తే హి ద్విజాధమః । సభవే ద్విడ్వరాహశ్చ శ్వానయోనిషు జాయతే ॥ వ్యాసః- పయోమూలఫలై ర్వాఽపి పంచయజ్ఞా న్స మాచరేత్ । అకృత్వా పంచయజ్ఞాంస్తు భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ పాద్మే ఉత్తరఖండే- శ్రుతిస్మృత్యుదితం కర్మ నాచరె ద్యది వైష్ణవః । సపాషండత్వ మాపన్నో రౌరవె నరకె వసేత్ ॥ వ్యాసః- అకృత్వా వైశ్వదేవంతు యోభుఙ్క్తే ఽనాపది ద్విజః । సమూఢో నరకం యాతి కాలసూత్ర మవాక్శిరాః ॥ రత్నాకరె- సాయం ప్రాతశ్చ కుర్వీత వైశ్వదేవం యథావిధి । మహాతః పంచయ జ్ఞాంస్తు దివైవేత్యాహ గౌతమః ॥ వ్యాసః- నైవేద్యార్థం పృథ గ్భాండె పక్త్వా స్నాత్వా పచెద్గృహే । వైశ్వదేవార్థ మన్యస్మి న్ వ్యంజనాని పృథక్పృథక్ ఏకస్మి న్వా పచేద్భాండే పూర్వం విష్ణునివేదనమ్ । వైశ్వదేవం తతశ్శిష్టా ద్వ్యాసస్య వచనం యథా ॥ ఇదం వైశ్వదేవం కర్మ వ్యంజనాకారమేవాగ్ని సమీపే శిష్టై రనుష్ఠీ యతే. కాత్యాయనః- పక్వాభావే ప్రవాసేతు తండులా న్నోషధీ స్తు వా । పయోదధిఘృతం వాఽపి కందమూలఫలానివా ॥ జుహు యాదితి శేషః. రత్నాకరె- అలాభే యేనకేనాపి ఫలశాకోదకాది భిః । అథవా మంత్రతః కుర్యా ద్భవె న్నావైశ్వదేవికః ॥ అనన్నై వాభి ప్రాయేణ శాండిల్యః- అన్నం చోదకం హిత్వా కర్మణ్యాం

యమదాహృతమ్ । తత్సర్వం జుహుయాదగ్నౌ తిలపుష్పఫలాది
కమ్ ॥ ఆవాహ్యాగ్నౌ జగన్నాథం మనసా ఽభ్యర్చ్య శక్తితః ।
జుహుయాత్ ఆజ్యపుష్పాన్నఘృతక్షీరతిలాదికమ్ ॥ తథా ఆప
స్తంబః- దేవేభ్యస్స్వాహాకార ఆకాష్ఠాదితి. అత్ర నియమ మాహ
కాత్యాయనః- పయోదధిఘృతైః కుర్యాద్వైశ్వదేవం స్రువేణతు ।
హస్తేనాన్నాదిభిః కుర్యాదద్భిరంజలినా జలే ॥ అనేన క్షారలవణో
దక వ్యతిరిక్తం సర్వం వైశ్వదేవకర్మ త్వగ్నావేవ జుహుయాత్,
జలేతు జలమేవ, క్షారలవణమిశ్రంతు ఉత్తరోష్ణ భస్మనీతి వ్యవస్థా.
తథాబోధాయనః- అంగారాన్ భస్మమిశ్రాంస్తు నిరస్యోత్తరతః పృ
థక్ । జుహుయాద్వైశ్వదేవంతు యదిక్షారాది మిశ్రితమ్ ॥ య
మః- స్నాతకో బ్రహ్మచారీచ పృథక్పాకీ భవేద్యది । వైశ్వదేవం
ప్రకుర్వీత స్త్రీబాలా కారయేదృథా ॥ బ్రహ్మచారీ గృహీవా
ఽపి విధురో విధవాఽపి । హోమమాత్ర దానసహితా సభోక్తవ్యం
కదాచన ॥ ఇదం వైశ్వదేవాదికం శూద్రేణాపి తంత్రతః కర్తవ్యమ్.
తథా యాజ్ఞవల్క్యః- భార్యారతి శ్శుచి భృత్యేభ్యః భర్తా శ్రాద్ధక్రి
యాపరః । నమస్కారేణ మంత్రేణ పంచయజ్ఞాన్నహాపయేత్ ॥
సశూద్ర ఇత్యనువర్తతే; ముఖ్యకల్పానంతరం మనుష్యయజ్ఞం ప్రకృ
త్యోక్తమ్- హంతకార మథాగ్రంవా భిక్షాంవా శక్తితో ద్విజః ।
దద్యాదతిథయే నిత్యం బుధ్యేత పరమేశ్వరమ్ ॥ శాతాతపః- గ్రా
సమాత్రం భవేద్భిక్షా త్వగ్రం గ్రాసచతుష్టయమ్ ॥ విజ్ఞానేశ్వరే-
గ్రాసమాత్రా భవేద్భిక్షా పుష్కలం తచ్చతుర్గుణమ్ । హంతకా
రం చతుర్భిస్స్యాదగ్రం తత్త్రిగుణం భవేత్ ॥

వైశ్వదేవప్రయోగః.

భార్యాదిః పాకకృజ్జనః వైశ్వదేవార్థం స్థాపిత మన్నభాగం

సూపవ్యంజనసహిత మాదాయ భూతమిత్యుక్త్వా యజమానాయద ద్యాత్, తత్సుభూతగ్ం సావిరాట్ తన్మామాయాతీతి ప్రత్యుక్తే ఉగ్న్యానధిశ్రిత్య ప్రోక్ష్య వామభాగే నిధాయ పంచధా విభజ్య వైశ్వదేవంకరిష్య ఇతి సంకల్ప్య పరిషిచ్య అగ్నయే స్వాహేత్యాది భి ష్షడ్భిః అక్షారలవణం ఘృతాదిమిశ్ర మన్నం. హుత్వా ఉదీచీన ముష్ణం భస్మాపోహ్య తత్ర సూపాదికం సర్వం వ్యంజన మాదా య హవిష్యం స్వాహేతి సకృద్ధుత్వా పరిషిచ్యాంగుళ్యగ్రాణి యథాభూమిం నస్పృశంతి తథా బలిహరణంచ సూపవ్యంజనమిశ్రై ర్బదరీ ఫలమాత్రై రన్నాదిభిః ధర్మాయ స్వాహేత్యాదిభి ర్మం త్రైః కుర్యాత్. అనంతర మగ్నింగత్వా దేవేభ్య స్స్వాహేత్యా దిభిః పంచమహాయజ్ఞాన్ కృత్వా తచ్ఛేషేణైవ భోజనంకార్యమ్, అహుత శేషభోజనె ప్రత్యవాయస్మృతేః; అత్ర శాండిల్యః- విశే షవస్తు సంపాద్యం హృద్యం పుష్పోదనాదికమ్ । అనిష్ట్వాచ తథా ఉదత్వా తమగ్నౌ నరసూకరః ॥ చక్రాకార మథాష్టారం కుర్యా దగ్నిసమీపతః । బదరీఫలమాత్రంతు ఘృతక్షీరాన్నమిశ్రితమ్ ॥ పితృయజ్ఞం ప్రకృత్యాహ శాండిల్యః- దద్యాత్పితౄన్ సముద్దిశ్య భగవజ్జ్ఞానయోగినే । చత్వారో బహవో ద్వౌవా సమ్యక్ జ్ఞానైక ఏవవా ॥ పూజ్యో నిత్యం ప్రయత్నేన పిత్రర్థం భోజ్యసంపదా ॥ ర త్నాకరే- నా మంత్రణం సహోమంచ నావాహనం నవిసర్జనమ్ । న పిండదానం నసురో నిత్యే కుర్యా ద్విచక్షణః ॥ నసురః- పిత్రర్థమేవ భోజయేత్, నదేవార్థమిత్యర్థః. వ్యాసః- విప్రాభావేతు పిండంవా దద్యా ద్దక్షిణతోపిచ । కుక్కుటాండక మాత్రంతు పిండ మిత్యభిధీ యతే ॥ అంగుష్ఠపర్వ మాత్రంస్యా దవదాన మితిస్థితిః ॥ భృగుః- యత్ఫలం సోమయాగేన ప్రాప్నోతి ధనవాన్ ద్విజః । సమ్యక్పంచ మహాయజ్ఞై ర్దరిద్ర స్తదవాప్నుయాత్ ॥

విధురం ప్రకృత్యాత్రిః- సాగ్నికః పితృయజ్ఞాంతం బలికర్మ సమాచరేత్ । అనగ్నిః హుతశేషంతు బలిం కాకబలిం హరేత్ ॥ పురుషయజ్ఞాన్కృతే నాన్యాంస్త్వనగ్నేస్తు మహామఖాః ॥ తు *శబ్దాభ్యాం దేవాదియజ్ఞచతుష్టయం వ్యావర్తతే, స్వాధ్యాయంత్వవిస్మృత్యర్థం కేవలం నిత్యమధీయీత న బ్రహ్మయజ్ఞం కుర్యాదితిచ విశిష్యతే. "పంచక్లృప్తా మహాయజ్ఞాః ప్రత్యహం గృహమేధినామ్" ఇతి పరాశరేణ పంచమహాయజ్ఞానాం గృహమేధివిశిష్టత్వస్మరణాత్; మనుష్యేభ్యో ఽన్నదానమితి నవిరోధః. వసిష్ఠః- అనగ్నికస్తు యోవిప్రస్సోన్నం వ్యాహృతిభిః స్వయమ్ । హుత్వా శకలహోమాంశ్చ శిష్టం కాకబలిం హరేత్ ॥ విష్ణుశ్చ- అన్నం వ్యాహృతిభిర్హుత్వా హుత్వామంత్రైశ్చ శాకలైః । ప్రజాపతేర్హవిర్హుత్వా పూర్వమేవాధికం తతః ॥ తిసృభిర్వ్యాహృతిభిరన్నాహుతిర్హుత్వా "ప్రజాపతయేస్వాహే" తిచ, తతో "దేవకృతస్యైనస" ఇత్యాదిభిశ్శాకలహోమంచ హుత్వా హోమం సమాపయేత్; తతో ఽధిక మనగ్నేః కించిన్నాస్తీత్యర్థః.

వ్యాసః- తతశ్శనైశ్శనైర్దద్యాద్బలిం కాకశునాం తథా । కృత్వైతద్బలికర్మైవమతిథిం పూజ్య మాశయేత్ ॥ భిక్షాంచ భిక్షవే దద్యాద్విధివద్బ్రహ్మచారిణే । యతిశ్చ బ్రహ్మచారీచ పక్వాన్నస్వామినా వుభౌ ॥ తయోరన్నమదత్వాతు భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ శంఖః- గోదోహమాత్రమంకణే ఽతిథిం ప్రతీక్షమాణ ఆసీత ॥ పురాణే- నాడికాయాశ్చతుర్భాగం గోదోహం బ్రువతే బుధాః ॥ పరాశరః- దద్యాచ్చ భిక్షాత్రితయం పరివ్రాడ్బ్రహ్మచారిణామ్ । ఇచ్ఛయావా బుధో దద్యాద్విభవే సత్యవారితమ్ ॥ యతేర్హస్తే జలం దద్యాద్భైక్షం దద్యాత్పునర్జలమ్ । తద్భైక్షం మేరుణా తుల్యం తజ్జలం సాగరోపమమ్ ॥ రత్నాకరే-

యతి ర్యస్య గృహే భుఙ్క్తే తత్ర భుఙ్క్తే హరి స్స్వయమ్ । హరి ర్యస్య గృహే భుఙ్క్తే తత్ర భుఙ్క్తే జగత్త్రయమ్ ॥ సఙ్గ్రహే- పంచాహం సప్తరాత్రం వా యస్మిన్ భిక్షా న భుజ్యతే । తద్గృహం వర్జయే ద్దుష్టం చండాల గృహవ ద్యతిః ॥ యతి ధర్మసముచ్చయే- సువర్ణరూప్యపాత్రైర్వా తామ్రకాంస్యాయసై స్తథా । భిక్షాం దత్వా సధర్మోఽస్తి గృహీత్వా నరకం వ్రజేత్ ॥ ఇదం యతివిషయమ్, బ్రహ్మచారిణేన దోషః. పరాశరః । వైశ్వదేవకృతం పాపం భిక్షు రేకో వ్యపోహతి । న భిక్షుణా కృతం పాపం వైశ్వదేవో వ్యపోహతి ॥ తతశ్చ వైశ్వదేవా త్ప్రాగేవ భిక్షౌ సమాగతే భిక్షైవ దేయా, వైశ్వదేవాకరణే నదోష ఇతి భావః. ఏత దేకభాండపక్వవిషయమ్: పృథక్పాకేతు వైశ్వదేవః కర్తవ్యః. భిక్షాకాలే చ కేనాపి నమస్కారః కృతో యది । తదన్నంతు పరిత్యాజ్యం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ । మనుః- ప్రోషితస్య దరిద్రస్య కుటుంబా త్ప్రచ్యుతస్య చ । అధ్వానం వా ప్రపన్నస్య భిక్షాచర్యా విధీయతే ॥ తదేవమ్ "యతయే కాంచనం దత్వా తండులం బ్రహ్మచారిణే । పక్వాన్నంతు గృహస్థాయ దాతా దుర్గాణి గచ్ఛతి" ఇత్యుక్తదోషో నాస్తీతి భావః. చంద్రికాయామ్- పక్వశాకరీం య ఆదాయ బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రయచ్ఛతి । దాతాతు నరకం యాతి భోక్తా భుంజీత కిల్బిషమ్ ॥ అతో నాన్యార్థం భిక్షేత బ్రహ్మచారీ యతిర్వా, నాధికమాహరేదిత్యభిప్రాయః. యమః- ఆహారమాత్రా దధికం నకశ్చిత్ భైక్షమాహరేత్ । యుజ్యతే స్తేయదోషేణ కామతో ఽధిక మాహరన్ ॥ తస్మా న్నోపహరే ద్భైక్షం మతిరిక్తం యతి ర్వ్రతీ ॥ కామత ఇత్యుక్తే రకామతో నదోషః.

రత్నాకరే- హస్తదత్తాతు యాభిక్షా లవణవ్యంజనానిచ । భోక్తా ఽప్యశుచితాం యాతి దాతా స్వర్గం నగచ్ఛతి ॥ హస్తద

త్తానితు స్నేహా ల్లవణవ్యంజనానిచ। దాతారం నోపతిష్ఠంతిభోక్తా భుంజీత కిల్బిషమ్ ॥ తస్మాద్దంతహీనేతం చాన్నం పర్ణేనాథ తృణేనవా । ప్రదద్యా న్నతు హస్తేన నాస్తికే (న సహస్తేతు) (న కదాచన ॥ అతో భోక్తృభ్యః పర్ణాద్వ్యంతరితమేవ దేయమ్ నతు కేవలేన హస్తేన. హస్తే దదాతి య స్స్నేహం లవణవ్యంజనాది కమ్ । దాతాతు నరకం యాతి భోక్తా భుంజీత కిల్బిషమ్ ॥ దర్వ్యాప్య క్వచి న్నిషేధ మాహాయమః- దర్వ్యా దేయం శ్రితాన్నంచ సమస్తవ్యంజనానిచ । తైలపక్వ మపక్వంచ నతు దర్వ్యా కదాచన ॥ పరాశరః- ఆయసేనతు పాత్రేణ యదన్న ముపనీయతే । శునోచ్ఛిష్ట మశా భుక్త్వా దాతాచ నరకం వ్రజేత్ ॥ అయఃపాత్రి మయోగ్యంస్యాత్ స్నానాచమనకర్మసు । చత్రి స్థితం ఘుసరసం నోపయోజ్యం ద్విజాతిభిః ॥

పరాశరః- ఇష్టోవా యదివా ద్వేష్యో మూర్ఖః పండిత ఏవవా । సంప్రాప్తో వైశ్వదేవాంతే సోఽతిథిః స్వర్గసంక్రమః ॥ చోరశ్చైవాథ చండాల శ్శతుర్వా పితృఘాతుకః । దేశకాలేతు సంప్రాప్త స్సోఽతిథి స్స్వర్గసంక్రమః ॥ "ద్విషంతం నైవ భోజయే" దితివచన మదేశకాలె స్వయం ప్రార్థనావిషయమ్. ఆశ్వమేధికే- దూరాధ్వగం శ్రాంత మనువ్రజంతి దేవాశ్చ సర్వే పితరో ఽగ్నయశ్చ । తస్మిన్ ద్విజే పూజితే పూజితాస్స్యుర్గతే నిరాశా అపి తే ప్రయాంతి ॥ దితె- ఖండితే, అతిథి ర్యస్య భగ్నాశో గృహా త్ప్రతి నివర్తతే । స తస్మై దుష్కృతం దత్వా పుణ్య మాదాయ గచ్ఛతి ॥ హారీతః- శూద్రోవా ప్రతిలోమోవా యది శ్రాంతఃక్షుధాఽఽతురః । భోజయేత్తం ప్రియత్నేన గృహ మభ్యాగతో యది ॥ పాషండః పతితో వాఽపి క్షుధార్తో గృహ మాగతః । నైన దద్యాత్స్వపక్వాన్న మామమేవ ప్రదాపయేత్ ॥ మనుః- స పృచ్ఛే

ద్గోత్రచరణౌ నస్వాధ్యాయం నచ శ్రుతమ్ । చిత్తే విభావయే త్తత్ర తేభ్యో౽యం సముపస్థితః ॥ అభ్యాగతో జ్ఞాతపూర్వో అజ్ఞాతో౽తిథిరుచ్యతే ॥ మనుః- పాషండినో వికర్మస్థాన్ బైడాల వ్రతికాన్ శఠాన్ । హైతుకాన్ బకవృత్తీంశ్చ వాఙ్మాత్రేణాపి నార్చయేత్ ॥ బృహస్పతిః- నష్టశౌచే వ్రతభ్రష్టే విప్రే వేదవివర్జితే । దీయమానం రుదత్యన్నం కిం మయా దుష్కృతం కృతమ్ ॥ వేదవిద్యా వ్రతస్నాతే శ్రోత్రియే గృహ మాగతే । క్రీడంత్యోషధయ స్సర్వా యాస్యామః పరమాం గతిమ్ ॥ మనుః- సభోజనార్థం స్వే విప్రః కులగోత్రే నివేదయేత్ । భోజనార్థంహి తే శంసన్ వాంతాశీత్యుచ్యతే బుధైః ॥ రత్నాకరే- ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే స్వర్గస్యోపరి తిష్ఠతః । అన్న ప్రదాతా దుర్భిక్షే సుభిక్షే హేమవస్త్రదః ॥

వైకుంఠహోమః.

మహాభాగవతోత్తమస్తు వైకుంఠ హోమంచ కుర్యాత్. తత్ప్రకారస్తు పాద్మే ఉత్తరఖండే అష్టపంచాశే౽ధ్యాయే- ప్రీత్యర్థం వాసుదేవస్య కర్మజ్ఞానాదికం నరః । సవిప్రః పరమైకాంతీ మహాభాగవతోత్తమః ॥ హరే ర్వైవేద్యశేషేణ జుహుయా ద్వహ్నిమండలే । ప్రత్యృచం పురుషసూక్తేన శ్రీసూక్తం మంగళాహ్వయమ్ ॥ హోతవ్య మాజ్యసంమిశ్రం హవిషా వైదికానలే । మంత్రేణ మంత్రరత్నేన జుహుయా ద్భక్తిసంయుతః ॥ అష్టోత్తరశతం వా౽పి అష్టావింశతిరేవవా । యజ్ఞరూపం మహావిష్ణుం ధ్యాయన్నేవ జుహుయా ద్ధవిః ॥ శుద్ధజాంబూనదనిభం శంఖచక్రగదాధరమ్ । సమస్త వేదవేదాంగ సాంగోపాంగయుతం ప్రభుమ్ ॥ దేవ్యా శ్రియా సమాసీనం ధ్యాత్వా హోమం సమాచరేత్ । ఏకైకా

పూహుతిం పశ్చా న్నామభి జుహుయా ద్ధవిః ॥ నిత్యా న్మ్రె క్తా న్సముద్దిశ్య మహాభాగవతో త్తమః । భూనీళా విమలాద్యాశ్చ శ క్తయః ప్రిక్రమం క్రమాత్ ॥ అనంతవిహగేంద్రాది దేవతా స్తదనంతరమ్ । వాసుదేవాదయః పశ్చా త్తథానత్యాది దేవతాః ॥ హూతవ్యాః క్రమశ స్తస్మిన్ సంపూజ్యాశ్చ విశేషతః । ఏతద్వైష్ణవం హోమంతు మహాభాగవతోత్తమః । నిత్యార్చనవిధౌ నిత్యం కుర్వీత సుసమాహితః ॥ బలించ సర్వభూతానాం దిక్షు ద్యా దతంద్రి తః । గృహోదనే గృహద్వారే పంచయజ్ఞ విధానతః ॥ దత్వా బలిం విధానేన పశ్చా దాచమనం చరేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః- బాల స్సువాసినీ వృద్ధా గర్భిణ్యాతురకన్యకా । సంభోజ్యా అతిథిభృత్యా శ్చ దంపత్యో శ్శేషభోజనమ్ ॥ సువాసినీ- పరిణీతా పితృగేహస్థి తా దుహితా, విఘసాశీ భవే న్నిత్యం నిత్యంవామృతభోజనః । వి ఘసం భుక్తశిష్టంస్యా ద్యజ్ఞశిష్టం తథా ఽమృతమ్ ॥ గీతాయామ్- యజ్ఞశిష్టాశిన స్సంతో ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషైః । భుంజతే తేత్వఘం పాపా యే పచంత్యాత్మకారణాత్ ॥ శ్రుతిః- కేవలాఘో భవతి కేవలాదీ ॥

పరాశరః- షష్టిర్వర్ష సహస్రాణి విష్ణోరారాధనాత్ఫలమ్ । స కృద్వైష్ణవ పూజాయాః కలాం నార్హంతి షోడశీమ్ ॥ శాండిల్యః- గృహే భాగవతం ప్రాప్త మజ్ఞానా ద్యో ఽవమన్యతే । నష్టశ్రీకో భవే త్సద్యః క్షీణాయుః పుణ్యసంక్షయః ॥ ఉశనస్స్మృతౌ- యత్ర భాగవతానాంతు పాదోదకనిషేవణమ్ । పావనం సర్వ భూతానాం సోమపానవ దాచరేత్ ॥ భారతే- వైష్ణవానాంతు యో మర్త్యః పిబే త్పాదోదకం సదా । క్షయరోగాదికుష్ఠాంతం సర్వే నశ్యంతిభార త ॥ పరాశరః- తిస్రః కోట్యర్ధ కోటీచ తీర్థాని భువనత్రయే । వై ష్ణవాం ఘ్రిజలాత్పుణ్యాం కోటిభాగేన నోసమం ॥ విష్వక్సేనసంహి

తాయామ్- మండలం పురతః కృత్వా తదూర్ధ్వే త్వాసనం న్యసేత్ । తస్యోపరిన్యసె త్పాత్రం తచ్చపుష్పై స్సమర్చయేత్ ॥ ఆగతం వైష్ణవం సాక్షాద్విష్ణుమిత్యేవ చింతయేత్ । ప్రణిపత్య యథా న్యాయ్యం ప్రార్థయె చ్ఛ్రీపదద్వయమ్ ॥ తత్కృపాదత్తచరణౌ మూర్ధ్ని ఫాలే దృశోహృది । విన్యస్య భక్తిపూర్వంతు క్షాళయే ద్గంధవారిణా ॥ ప్రథమం దక్షిణం పాదం తతో వామం యథా విధి । ధౌతవస్త్రేణ సంశోధ్య పూర్వవ త్స్వాంగకె న్యసేత్ ॥ తాం బూలాద్యుపహారాంశ్చ నిధాయ పురతో నమేత్ । తదనుజ్ఞాం పునః స్మృత్య త్రిస్తీర్థం తత్పిబేత్సుధీః ॥ రుక్మేచ రజతేచైవ తామ్రేచైవ చ మృణ్మయె । న కాంస్యే క్షాళయే త్పాదౌ కదాచిదపిష్ట నరః ॥ వస్త్రంచ ద్విగుణీకృత్య పాణౌ పాణించ విన్యసేత్ । తత్ర తీర్థం ప్రతిష్ఠాప్య త్రిఃపిబే ద్బిందువర్జనమ్ ॥ పరమాణుసమం తీర్థం యావత్తు పతితంభువి । తావద్వర్ష సహస్రాణి నరకేషు నిమజ్జతి ॥ అచార్యం తం పూజయె ద్భక్త్యా స్వర్ణవస్త్రాదిభూషణైః । ఫలైశ్చ వివిధైః భక్ష్యై స్తాంబూలైశ్చ సమాహితః ॥ తత్తీర్థం ప్రాశయె ద్భక్త్యా పుత్రదారసుహృజ్జనైః ॥

భోజనవిధిః.

ఆపస్తంబః- భోక్ష్యమాణస్తు ప్రయతోపి ద్విరాచామేత్. స్మృత్యంతరె-యస్తు భోజనశాలాయాం భోక్తుకామ ఉపస్పృశేత్ । ఆసనస్థోనచాన్యత్ర సవిప్రః పఙ్క్తిదూషకః ॥ భోక్తుకామో యదా విప్ర ఆచాంతో హ్యాసనె స్థితః । అభివాదం కరోత్యస్య పునరాచమనం చరేత్ ॥

మనుః- సాయంప్రాతర్ద్విజాతీనా మశనం శ్రుతిచోదితమ్ । నాంతరా భోజనం కుర్యా దగ్నిహోత్రసమో విధిః ॥

అఖండాదర్శే- ఉపలిప్య సమస్థానె శుచౌ శ్లక్ష్ణాసనాన్వితె । చతురశ్రం త్రికోణంచ వర్తులంచార్ధచంద్రకమ్ ॥ కర్తవ్య మానుపూర్వ్యేణ బ్రాహ్మణాదిషు మండలమ్ ॥ వృద్ధాత్రేయః- యాతుధానాః పిశాచాశ్చ అసురాశ్చాథ రాక్షసాః । ఘ్నంతివై బల మన్నస్య మండలేన వివర్జితమ్ ॥ బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ శ్రీర్హుతాశన ఏవచ । మండలా న్యుపజీవంతి తస్మా త్కుర్వీత మండలమ్ ॥ గోమయం మండలం కృత్వా భోక్తవ్యమితి నిశ్చితమ్ । పాత్రావస్థానతో ఽన్యూన మధికంవా న కారయేత్ ॥ ఉపలిప్య శుచౌ దేశె నిశ్ఛిద్రం చతురశ్రకమ్ । సవితానె సమీపేచ భోక్తవ్యం భగవన్మయైః ॥ సమీపె- ఇజ్యాప్రదేశస్య, భగవన్మయైః- భగవద్ధ్యాన ప్రచురైః, "కబళేకబళె కుర్వన్ గోవిందస్యానుకీర్తనమ్ । జీవన్ముక్తో ఽన్యథా కుర్వన్ కేవలోదరపూరక" ఇతి స్మృతేః.

ఆయుష్యం ప్రాఙ్ముఖో భుంక్తే యశస్యం దక్షిణాముఖః ప్రత్యఙ్ముఖ శ్శ్రియం భుంక్తే ఋతం భుంక్త ఉదఙ్ముఖః ॥ కామయమాన ఇతి శేషః.

పంచార్ద్రో భోజనం కుర్యా త్ప్రాఙ్ముఖో మౌన మాస్థితః । హస్తౌ పాదౌ తథైవాస్య మేషాం పంచార్ద్రతా స్మృతా ॥ గోభిలః- ప్రాఙ్ముఖావస్థితో విప్రః ప్రతీచీంవా యథాసుఖమ్ । ఉత్తరాం పితృకార్యేషు దక్షిణాంతు వివర్జయేత్ ॥ మనుః- యో వేష్టితశిరా భుంక్తే యోభుంక్తే దక్షిణాముఖః । సోపానత్కశ్చ యోభుంక్తే తద్వై రక్షాంసి గచ్ఛతి ॥ అత్ర ప్రాఙ్ముఖో ఽన్నాని భుంజీతేతి నియమవిధి రన్యస్తు కామ్యః.

హారీతః- సపవిత్రేణ యో భుంక్తే సర్వయజ్ఞఫలం లభేత్ ॥ భరద్వాజః- బ్రహ్మయజ్ఞె జపేచ్చైవ బ్రహ్మగ్రంథిర్విధీయతె । భోజనే వర్తులం ప్రోక్త మేనం ధర్మో నహీయతె ॥ విశ్వామిత్రః- పవి

త్రం ధారయే న్నిత్యం కౌశేయం దక్షిణేకరే । భోజనాదౌ విశేషే ణ అన్నదోషై ర్నలిప్యతే ॥ శాండిల్యః- భువం స్పృష్ట్వా పదాగ్రే ణ పాత్రం సవ్యేన పాణినా । ఇజ్యాప్రదేశాభిముఖ స్సమశ్నీయా త్ప్రపన్నధీః ॥

యోగయాజ్ఞవల్క్యః- అమత్రంవా ఉథకాంస్యంవా రాజ తంవా హిరణ్మయమ్ । తానిపాత్రాణి సర్వేషాం యథా విభవ మాచరేత్ ॥ ఏకఏవతు భుంజీత విమలే కాంస్యభాజనె । పలా ద్వింశతికా దర్వా గత ఊర్ధ్వం యథేచ్ఛయా ॥ ఇదం భ్రాత్రాద్వి విషయమ్, తదపి శిష్టాః పరిహరంతి. మాధవీయె- ప్రశ స్త శుద్ధ పాత్రేషు భుంజీతాకుపితో ద్విజః । సౌవర్ణె రాజతె కాంస్యె పద్మ పత్ర పలాశయోః ॥ భోజనే ఉభోజనేచైవ త్రిరాత్రం ఫల మశ్ను తె ॥ బ్రహ్మపత్రేతు యో భుక్త్వా మాసమేకం నిరంతరమ్ । త్రిభి శ్చాంద్రాయణై స్తుల్యం మహాపాతకనాశనమ్ ॥ బ్రహ్మపత్రం- పె య్తి, సౌవర్ణం రాజతంవాఽపి శూద్రపాత్రం నతు స్పృశేత్ । ఇతరెషాంతు శుద్ధి స్స్యా త్తాపఘర్షణత స్తథా ॥ కిముత తామ్ర కాంస్యాది పాత్రమితి భావః.

స్మృత్యంతరే- పనసామ్ర నారికెళ కదళీ బిల్వపత్రకె । ఉహి నాకాంచిపత్రేచ చాంద్రాయణఫలం లభేత్ ॥ మనుః- వటా ర్కాశ్వత్థ పత్రేషు కుంభీతిందుకపత్రయోః । కోవిదారకరంజేషు భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ కుంభీ- తాణితి, తిందుకం- తుంబిల్, కోవిదారం- మల్లెయాత్తి, కరంజం- పుంగై. వ్యాసః- పలాశ పద్మ పత్రేషు గృహీభుక్త్వైన్దవం చరేత్ । యతిశ్చ బ్రహ్మ చారీచ లభతే చాంద్రకంఫలమ్ ॥ మాధవీయె పలాశ పద్మపత్ర యోర్వ్యవస్థా దర్శితా- వల్లీపలాశపత్రేచ స్థలజే పౌష్కరె తథా । గృహస్థశ్చే త్సమశ్నీయా చ్ఛుద్ధ్యై చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ స్మృ

తిగస్తేనచ- కదళీగర్భజాపత్రేచ పద్మపత్రే జలాప్లుతే। వల్లీపలాశప
త్రేచ భుక్త్వా చాంద్రాయణంచరేత్ ॥ తతశ్చైతద్వ్యతిరిక్తపలా
శపద్మవిషయో ... ప్రతిషేధః, సర్వత్రాపవాద పరిహారేణో
త్సర్గప్రవృత్తేః ... సంగ్రహే- కరేకర్పటకేచైవ పాషాణే తా
మ్రభాజనే। వ... ...శ్వత్థపర్ణేషు భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరే
త్ ॥ అత్ర చాంద్రాయణస్మరణం బహుకాలాభ్యాసవిషయమ్,
ప్రాయశ్చిత్తస్య ...త్వాత్; ఏవ మన్యత్రాపి బోద్ధవ్యమ్. వృ
ద్ధమనుః- పర్ణపృష్ఠేనా కార్పాసే తాంతవే ఉశ్మని। నాళికేరే నపి
ఠై చైవ నకరే న తథాంజలౌ ॥ కార్పాసే- పత్రే, తాంతవే-
వస్త్రే, శాండిల్యః- నాభి దోషవహం కాంస్యం భోజనే ఉశ్వత్థ
మేవచ। కుటుంబినా మకామానా మపీచ్ఛంతీహ కేచన ॥ హారీ
తః- స్వలంకృతే మండలే ఉస్మిన్ విమలం భాజనం న్యసేత్ । స్వ
ర్ణం రౌప్యంచ కాంస్యంవా పర్ణంవా శాస్త్రచోదితమ్ ॥ చతుష్ష
ష్టిపలం కాంస్యం తదర్ధం పాదమేవవా । గృహిణామేవ భోజ్యం స్యా
దతోహీనంతు వర్జయేత్ ॥ వటార్కాశ్వత్థ పర్ణాని కుంభీ తిందుక
యోస్తథా ॥ భల్లాతకాశ్వపర్ణానాం పత్రాణి పరివర్జయేత్ । మో
చాగర్భపలాశంచ వర్జయే త్సర్వకర్మసు॥మధూకం కుటజం బ్రాహ్మం
జంబూప్లక్ష ముదుంబరమ్ । మాతులుంగం పానసంచ మోచాచూర్మ
దళానివ ॥ పారత్యపర్ణం శ్రీపర్ణం శుభానీమాని భోజనే ॥

శాండిల్యః- చతురశ్రేషు శుద్ధేషు సమ్యః ప్రక్షాళితేషుచ ।
భూమిసంస్పృష్టపార్శ్వేషు విష్టరేషు సమావిశేత్ ॥ సాలాశ్వట
తాళానామశ్వత్థస్యచ కాష్ఠజమ్ । చక్రాదిలాంఛితం ... యద్వై
స్యా దుచ్ఛ్రమాసనమ్ ॥ వేత్రచర్మకృతంచైవ తాలపత్ర...కుశమ్।
ఆయసం వర్జయే ద్భుక్తౌ యాగయోగోపయోగిచ ॥

పరాశరః- స్నాతో యథావ త్కృత్వాచ దేవర్షి పితృతర్ప

ణామ్ । ప్రశ స్తరత్నపాణిస్తు భుంజీత ప్రయతో గృహీ ॥ కృతే పాకే హుతేచాగ్నౌ శుద్ధవస్త్రధరో నృప । దత్వా ఽతిథిభ్యో విప్రేభ్యో గురుభ్యస్సంశ్రితాయచ ॥ పుణ్యగంధధర శ్శస్తమాల్యధారీ నరేశ్వర । విశుద్ధవదనః ప్రీతో భుంజీత న విదిఙ్ముఖః ॥ ప్రాఙ్ముఖో దఙ్ముఖోవాపి నచైవాన్యమనా నరః ॥ హారీతః- వంశతాళాదిపత్రైస్తు కృతంవసన మశ్మచ । కపాలమిష్టకంవాఽపి పర్ణం తృణమయం తథా ॥ చర్మాసనం శుష్కకాష్ఠం ఖట్వా పర్యంకమేవచ । నిషిద్ధదారుపీఠంచ దాంత మస్థిమయంచ యత్ ॥ దగ్ధం సంప్లావితం తాలమాయసంచ వివర్జయేత్ । విభీతకం తిందుకంచ కరంజం వ్యాధిఘాతుకమ్ ॥ భల్లాతకం కపిత్థంచ హింతాలం శిగ్రుమేవచ । నిషిద్ధాశ్శరవోహ్యేతే సర్వకర్మసు గర్హితాః ॥

స ఏవ- యథాకాలోపపన్నేతు భోజనే కృతసంస్కృతే । పత్న్యాదిభి ర్దత్త మన్నం వాసుదేవార్పితం శుభమ్ ॥ గాయత్ర్యా శ్రీమూలమంత్రేణ సంప్రోక్ష్య శుభవారిణా । *ఋతం త్వాసత్యాభ్యామితి మంత్రేణ పరిషేచయేత్ ॥ అన్నరూపం విరాట్పుంసం ధ్యాత్వా రూపం జపే ద్బుధః । ధ్యాత్వా హృత్పంకజేవిష్ణుం సితాంశు సదృశద్యుతిమ్ ॥ శంఖచంక్ర గదా పద్మధారిణం దివ్యభూషణమ్ । మనసైవార్చయిత్వా ఽథ మూలమంత్రేణ వైష్ణవః ॥ పాదోదకం హరేః పుణ్యం తులసీదళమిశ్రితమ్ । అమృతోప స్తరణ మసి ఇతి మంత్రేణ ప్రాశయేత్ ॥ అథ వర్తులపవిత్రపాణిః హృత్పుండరీ పత్నీసమేతం స్వారాధ్యం ధ్యాత్వా మనసా ఽభ్యర్చ్య యథోపదేశం ప్రాణాగ్నిహోత్ర మంత్ర ఋషి చ్ఛందో దేవతాదికం జపిత్వా పరిషేచనాదికం కృత్వా ప్రాణాహుతీః కుర్యాత్. ప్రాణాగ్నిహోత్ర మంత్రాదికం తత్ప్రకారశ్చ సదుపదేశ లభ్యత్వా దత్ర నలిఖ్యతే.

ఆపోశనవిధిః.

తత్రాన్హికసారే- ఆసీన శ్చాసనే భోక్తుం పాదౌ భూమౌ ప్రతిష్ఠితౌ । పాదాగ్రాభ్యాం భువం స్పృష్ట్వా పాదేనైకేనవా పునః ॥ తతో విధాయాపోశనం ధ్యాత్వాచాన్నాధి దైవతమ్ । హుత్వా ప్రాణాహుతీః పంచ పాత్రం సవ్యేన సంస్పృశేత్ ॥ భుక్త్వా ఉమృతాపిధానమసీతిచైవ నిపీయతత్ । ఆచాంతః పునరాచామే న్ముఖం హస్తౌ విశోధ్యచ ॥ స్మృత్యర్థసారే- ఆపోశనం వామభాగే సురాపానసమం భవేత్ । తదేవ దక్షిణేభాగే సోమపానసమం భవేత్ ॥ ఆపోశనం కరే కృత్వా పాత్రే కృత్వా తలోదకమ్ । పూరణంతు పునఃకృత్వా సురాపాన సమం భవేత్ ॥ పురాణే- ఆపోశనంచాసనంచ తైలాభ్యంగం తథైవచ । స్వయంకరకృతం ప్రోక్త మాయుః శ్రీ పుత్రహానికమ్ ॥ ఆపోశనంకరేకృత్వా ఆశీర్వచన మబ్రవీత్ । అభోజ్యం తద్భవే దన్నం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ భోజనే తిష్ఠమానాస్తు స్వస్తి కుర్వంతి యేద్విజాః । న దేవా స్తృప్తి మాయాంతి నిరాశాః పితర స్తథా ॥ భుంజానో ఉభివదేద్యస్తు తదన్నం పరివర్జయేత్ ॥ అంగుష్ఠ తర్జనీచైన మధ్యమాచ తృతీయకా । తిస్రో వామాంగుళీశ్చైవ ప్రశస్తాః పాత్రధారణే ॥ శాండిల్యః- భోజనాద్యంతయోర్ద్విర్వా పాదాంబ్వేకం సమంత్రకమ్ । పిబే దపశ్యాం సద్భక్తో మిశ్రితం వా ఉహాణాదిభిః ॥

ఆపస్తంబః- నానుక్రహీతాపజహీతవా ఇతి ఆభోజనాంతం వామహస్తేన భోజనపాత్రం స్పృశేత్ భుంజీత నపాత్ర ముత్సృజేత్ప్రాణాహుత్యూర్ధ్వం త్యజేద్వా. తథా స్మృత్యర్థసారే- ప్రాణాహుతిషు సర్వాసు హుతాస్వేవ త్యజే ద్బుధః । పాత్రస్య ధారణం మానం యావత్సిద్ధి ర్భజే న్నవేత్ ॥ అస్యై వాన్నస్య నిక్షేపో మం

త్రైః ప్రాణాదిసంజ్ఞకైః । తదేవ భోజనం జ్ఞేయం తత్రైవ నియమాః స్మృతాః ॥ అతో ఽవశ్యం పాత్రస్పర్శః కర్తవ్యః, "సముత్థితస్తు యో భుఙ్క్తే యో భుఙ్క్తే ముక్తభాజనే । ఏవం వైవస్వతః ప్రాహ భుక్త్వా సాంతపనం చరేత్" ఇతి ప్రాయశ్చిత్త స్మృతేః, ముక్తభాజనే- వామహస్తేనేతి శేషః, సముత్థితః- ఉత్తరాపోశన మకృత్వా సముత్థితః, పునర్భుఙ్క్తే ఇత్యర్థః.

ప్రాణాహుతి నియమః.

ఆగమప్రామాణ్యే- హృది ధ్యాయన్ హరిం తస్మై నివేద్యాన్నం సమాహితః । మధ్యమానామికాంగుష్ఠైః జుహుయా ద్దాహుతీః క్రమాత్ ॥ ఇదం సర్వాశ్రమి సాధారణమ్. వారాహే- నివేద్య హృది తద్ధ్యాయః పరిషేకాది పూర్వకమ్ । జుహుయా దాహుతీః పంచ విష్ణో ప్రాణాదిసంజ్ఞకే ॥ సుమంతుః- "దన్తచర్వణ మాహుతీనాం వర్జయే దంతరేవ నిగిరే" దితి. హారీతః- పంచ ప్రాణాహుతీః కుర్యా చ్ఛ్రద్ధాన్నై రభిఘారితైః । ఉచ్ఛిష్టే సఘృతం దద్యా త్ప్రాశ్నీతే ల్లవణాన్వితమ్ ॥ అతః ప్రాణాహుతేః పశ్చాదేవ లవణాన్విత వ్యంజనం దద్యా దిత్యర్థః. చంద్రికాయామ్- భక్ష్యం భోజ్యం చ లేహ్యంచ నమోనారాయణేతిచ । అభిమంత్ర్య స్పృశన్ భుఙ్క్తే సయాతి పరమాంగతిమ్ ॥ అత్రమహోపనిషది- "విష్ణునాఽత్త మశ్నంతి విష్ణునాపీతం పిబంతి విష్ణునాఘ్రాతం జిఘ్రంతి విష్ణునారసితం రసయంతి తస్మా ద్విద్వాంసో విష్ణుభుక్తం భక్షయేయు" రితి. రహస్యామ్నాయ బ్రాహ్మణేచ పరివ్రాజక ప్రకరణే- అథ యదికాఙ్క్షిణాం నాసాదయేత్స్వయ మన్నేన కుర్వీతేతి; భోజనరూప భగవత్సమారాధనేనేతి శేషః. ఏతదేవ వాక్యం బ్ర

హ్మచారి వానప్రస్థ ప్రకరణయో రవ్యాఖ్యాతమ్. కౌటుంబిప్రక
రణే ఽప్యత్ర యదికాలేఽప్య సన్నిహితాన్స్వ స్వీయమన్నేన
తర్పయేదితి. పూర్వమనివేదితానాం భోజనసమయే సమాగతానామపి
హి ద్రవ్యాణాం మనసానివేద్యైవ భోజన మామ్నాయతే- అథ
యదిపశ్చాత్ప్రభూతగుణాః ప్రాదుష్యు ర్ద్రవ్యైర్నష్టం స్యాదితి భగవ
న్నివేదిత ప్రాశనరూప మనుయాగం ప్రస్తుత్యాంతరతఏవ ఓం నమో
భగవతే వాసుదేవాయేతి కృత్వా ప్రకుర్వీత । అథయది పశ్చాత్ప్ర
భూతగుణాః ప్రాదుష్యుర్ద్రవ్యైర్నష్టం స్యాదప్యేతా అప్రాప్తా మనసా
సమీక్షితవ్యా భవంతి, తస్మాన్నహ్యస్తి మనస ఉపఘాతః అంతరేణ
మలవద్వాసినీం సూతికాం శవస్పృష్టంచేతి. సంతిచ భగవచ్ఛాస్త్రేషు
పరశ్శతానివచాంసి. పారమేశ్వరే- తతస్తు భగవద్భుక్తం ప్రాశ్నీ
యాన్నియతః స్వయం । క్షయాయ సర్వపాపానాం మోక్షసంసిద్ధయే
ఽపిచ ॥ బ్రాహ్మే- విష్ణోర్నివేదితం శుద్ధం మునిభిర్భోజ్యముచ్య
తే । అన్యన్నివేదితం యత్తు భుక్త్వా చాంద్రాయణంచరేత్ ॥ ఈశ్వ
రసంహితాయామ్- నిర్మాల్య బుద్ధ్యా దేవీయం పావనం దూషయం
తి యే । తే యాంతి నరకం మూఢా స్తత్ప్రభావాపలాపినః ॥
తత్రైవ- కుంకుమం చందనం మాల్యం కర్పూరంచానులేపనమ్ ।
విష్ణుదేహపరామృష్టం తద్వై పరమపావనమ్ ॥ ఉపభుక్తస్య సర్వస్య
గంధపుష్పాదికస్యచ । స్నానాదా వుపయుక్తస్య దధిక్షీరాదికస్యచ ॥
దూషణం న ప్రయోక్తవ్యం శబ్దై రప్రతిపత్తిజైః ॥ ఇతి. సచ్చరి
త్రరక్షాయామ్- హృది రూపం ముఖే నామ నైవేద్య ముదరే
హరేః । పాదోదకంచ నిర్మాల్యం యస్య మూర్ధ్ని స వైష్ణవః ॥
ఏషు నిర్మాల్యశబ్దో భుక్తోజ్ఝిత మాల్యమాత్ర వివక్షయా; సేతునిందా
భిప్రాయేణ. శ్రీనారసింహే- గంగాప్రయాగ గయనైమిశ పుష్క-

రాణి పుణ్యాని యాని కురుజాంగల యామునాని । కాలేన తీర్థసలి లాని పునంతి పాపం పాదోదకం భగవతస్తు పునాతి సద్యః ॥ ముకుందాశనశేషంతు యో) భుంజతి (భునక్తి) దినేదినే । సిక్థే సిక్థే మాసేన చాంద్రాయణ శతాధికమ్ ॥ శ్రీసాత్వతే- సుగంధ ఫల పుష్పాద్య మపూర్వ ముచితంచ యత్ । అభోజ్యం గురుదేవాగ్ని వినివేదనవర్జితమ్ ॥ కపిత్థస్య ఫలంచైవ యథా కుంజరభక్షితమ్ । తస్య సారంచ గృహ్ణీయాత్తథా హవిరసం భువి ॥ పారమేశ్వరే స మారాధనాధ్యాయే-యే వైశ్వదేవనిరతా విప్రాద్యా వైష్ణవాస్తుతే। యల్లబ్ధం భగవద్భుక్తం తస్మా దాదాయచాంశకమ్ ॥ తేన కృత్వా వైశ్వదేవ మవశిష్టాంశకేనతు । కుర్యుః ప్రాణాగ్నిహోత్రాదీ విధానేన ద్విజోత్తమాః ॥ ఇతి. భారతే జ్ఞానకాండే తృతీయేఽధ్యాయే- య శ్శ్రాద్ధకాలే హరిభుక్తశేషం దదాతి భక్తః పితృదేవతానామ్। తేనైవ పిండంచ తిలైర్విమిశ్రి మాకల్పకోటిం పితర స్సుతృప్తాః ॥ పారమేశ్వరే- ఏవంతు భగవద్భుక్త ప్రాశనం కుర్వతేతుయే । తేషాం పుణ్యఫలావాప్తిం క శ్శక్నో త్యభివర్ణితుమ్ ॥ పాద్మే ఉత్తరఖండే షష్టితమే ఽధ్యాయే- సకృదేవహి యో ఽశ్నాతి బ్రాహ్మణో జ్ఞానదుర్లభః । నిర్మాల్యం శంకరాదీనాం సచండాలో భవేద్ధ్రువమ్ ॥ కల్పకోటి సహస్రాణి పచ్యతే నరకాగ్నినా । నిర్మాల్యభుగ్ద్విజశ్రేష్ఠో రుద్రాదీనాం దివౌకసామ్ ॥ యక్షరక్షః పిశాచానాం మద్యమాంస సురాసమమ్ । త ద్బ్రాహ్మణో నకుర్యాద్వై దేవానా మర్పితం హవిః ॥ తస్మా న్నిత్యం పరిత్యజ్య విష్ణుమేవ సనాతనమ్। పూజయధ్వం ద్విజశ్రేష్ఠా యావజ్జీవ మతంద్రితాః ॥ తద్విష్ణోః పరమంధామ యాస్యంత్యేవ నసంశయః । మక్షికాపాదమాత్రంవా నిర్మాల్యం యది భక్షయేత్ । రౌరవే నరకే ఘోరే తస్య వాసో విధీయతే ॥ కాశీఖండే- శివనిర్మాల్యదాతార శ్శివనిర్మాల్య లంఘ

కాః । శివనిర్మాల్య భోక్తార స్తైవై నిరయగామినః ॥ శ్రీభాగవతే-
త్వయోపభుక్తస్రగ్గంధ వాసో ఽలంకారచర్చితాః । ఉచ్ఛిష్టభోజినో
దాసా స్తవ మాయాం జయేమహి ॥ రత్నాకరే- ప్రాపణేన మ
హావిష్ణో ర్వైశ్వదేవం కరోతి యః । ప్రాణాగ్ని హవనంచైవ తేన
లోకా జితా స్త్రియః ॥ యతివిషయే సంగ్రహే- శూద్రాన్నం
మాతికాన్నంచ గృహస్థై స్సహ భోజనమ్ । లశునాదియుతం దు
ష్టం ప్రయత్నేన వివర్జయేత్ ॥ గృహస్థైస్సహ యో భుఙ్క్తే యది
భిక్షుః ప్రమాదతః । సచేలో జల మావిశ్య గాయత్రీ మయుతం
జపేత్ ॥ యతిధర్మసముచ్చయే- ఏకాన్నం మధుమాంసంచ అన్నం
విష్ఠాది దూషితమ్ । హంతకార మనైవేద్యం భుక్త్వా చాంద్రాయ
ణం చరేత్ ॥ యతి ర్న సహభుంజీత గృహస్థాద్యైః కదాచన ।
అజ్ఞానా దథ భుంజానః కుర్యాత్త్ర్యహ ముపోషణమ్ ॥ అత్రిః- భై
క్షంచ పరపాకాన్నం సంమిశ్రం యో ఽత్తి వై యతిః । త్రిరాత్రో
పోషితో భూత్వా ప్రాణాయామశతం చరేత్ ॥ శఙ్ఖః- పీతావశేషి
తం పీత్వా పానీయం బ్రాహ్మణః క్వచిత్ । త్రిరాత్రంతు వ్రతం
కుర్యా ద్వామహస్తేనవా పునః ॥ పరిహారమహావ్యాసః- పాత్రశి
ష్టంతు యత్తోయం పానే పాదావనే జనే । భూమౌ తదమ్బు నిస్రావ్య
శిష్టం తత్పాన మర్హతి ॥ అత్రిః-ఆస్యేన నపిబే త్తోయం తిష్ఠన్నాం
జలినా పిబేత్ । వామహస్తే న శయ్యాయాం తత్రై వాన్యకరేణవా ॥
తోయం పాణినఖస్పృష్టం బ్రాహ్మణో నపిబే త్క్వచిత్ । సురా
పానేన తత్తుల్యం మను స్స్వాయమ్భువో ఽబ్రవీత్ ॥ వామహస్తే
న యో భుఙ్క్తే యో ఽపః పిబతివా ద్విజః । సురాపానేన తత్తు
ల్య మిత్యేవం మను రబ్రవీత్ ॥ అత్ర వామహస్తేన భుక్త్యాదినిషే
ధో దక్షిణహస్తస్య శక్యత్వే. రత్నాకరే- భుంజానో దక్షిణం

బాహుం న సంయుంజ్యా త్కదాచన । ఉద్ధృత్య వామహస్తేన తృ పార్త స్సలిలం పిబేత్ ॥ అతో వామహస్తేన పాననిషేధో భోజన శాలా దన్యత్ర. యమః- నహస్తేన పిబే త్తోయం నపిబన్ శయనం చరేత్ । పీత్వా ఉపశిష్టం చషకే పున స్తన్నపిబే జ్జలమ్ ॥ శాకాద్యం నోత్సృజే త్స్థాల్యాం పాణినావాఽపి భుంజతామ్ । స్నానాచమన పానార్థ మర్హణాద్యర్థ మంబు యత్ ॥ ఉపయుక్తం భగవతా పానీయం తత్ప్రకల్పయేత్ । అజ్ఞేనాపోశయే త్పాదం పాణినా నా క్రమేచ్ఛునమ్ ॥ ఆజ్ఞంవా నస్పృశే త్పద్భ్యాం పాదం పాదాన్తరే ణచ । అన్నస్యవా నిషేధార్థ ముపదంశస్యవా పునః ॥ ధర్మార్థాం విసృజే ద్వాచం నానవద్వాచం కదాచన ॥ అతో భోజనే వాగ్విస ర్జనానుజ్ఞానా దవశ్యకర్తవ్యార్థే భాషణమేవ కర్తవ్యమ్.

కేశాదిదుష్టాన్న భక్షణవిచారః.

హేమాద్రౌ- అన్నేవా పక్వశాకేవా కేశమాత్రే వ్యవస్థి తే । కబళేవాఽపి రాజేంద్ర కబళం తం పరిత్యజేత్ ॥ గండూష మేకం కుర్యాత్తు శేషాన్నం ప్రోక్షయే జ్జలైః । మృదం భస్మ క్షిపె త్తత్ర పశ్చాద్భుక్త్వా నదోషభాక్ ॥ మృదంవా భస్మవేత్యర్థః.

సశబ్దమాపోశనాది నిషేధః.

అత్రిః- శబ్దేనాపః పయః పీత్వా శబ్దేన ఘృతపాయసమ్ । శబ్దేనాపోశనం కృత్వా సురాపానసమం భవేత్ ॥ వైఖానసః- నకు ర్యాత్క్రన్దనం శబ్దం క్రోధ మన్యత్ర చిన్తనమ్ । శిశూనాం భ ర్త్సనంచాపి శ్వచణ్డాలాదిదర్శనమ్ ॥ అశుచీనాం తథా మధ్యే ప్రే క్షితా మప్యనశ్నతామ్ ॥ హారీతః- శబ్దేనాపోశనం పీత్వా శబ్దేన దధిపాయసే । శబ్దేనాన్యం రసం క్షీరం పీత్వైవ పతితో భవేత్ ॥

వసిష్ఠః- శబ్దేనాపోశనం పీత్వా శబ్దేన దధిపాయసె । శబ్దేనాపః పయస్తక్రం సురాపాన సమం స్మృతమ్ ॥ వ్యాసః- భిన్నభాజనే ఉశ్నీయా న్నభూమ్యాం నచ పాణిషు । నాన్ధకారే నచాకాశే నచ దేవాలయాదిషు ॥ ఆకాశే- హర్మ్యాదౌ. స్మృత్యన్తరే- చణ్డాలం పతితం శ్వాన ముదక్యాం సూతికాం తథా । దృష్ట్వా భుక్త్యన్తరే స్నాత్వా మానస్తోకేత్యృచం జపేత్ ॥ సంవ[illegible]- ఉదక్యా మథచండాలం గ్రామసూకరకుక్కుటౌ । భుక్త[illegible] సహి[illegible]త్వా జపే త్సావిత్రా మృచమ్ ॥ ఋక్- మానస్తోకే, హోమె దానేచ యాగేచ యదేభి రవలోకితమ్ । దైవె క[illegible]ణి పిత్ర్యేచ తత్సర్వం పరివర్జయేత్ ॥ రజస్వలాదృష్ట మన్నం భుక్త్వా వమన మిష్యతే । చండాల దృష్ట మన్నంచ సూతికా దృష్టమెవచ ॥ ఏతేన స్వస్యశూద్రాద్యదర్శనేఽపి తైర్దృష్టం త్యాజ్యమితి. చణ్డాలం పతితం ప్రేతం శ్వశూద్రాదీన్ రజస్వలామ్ । ఏతాన్నిరీక్ష్య భుంజన్హి వమిత్వా పవసే త్త్రిహమ్ ॥ ఆశ్వమేధికే- ఉత్థాయ చ పునః స్పృష్టం పాదస్పృష్టంచ లంఘితమ్ । కేశకీటాది సంస్పృష్టం ముఖ్య మాజ్యవివర్జితమ్ ॥ అన్నం తద్రాక్షసం విద్యా త్తస్మా ద్యత్నేన వర్జయేత్ । రాక్షసోచ్ఛిష్టభు గ్విప్ర స్సప్తపూర్వా న్పరానపి॥ రౌరవె నరకె [illegible]రె స పిత్రూన్ పాతయిష్యతి ॥ ముఖ్యం- ముఖనిస్సృతమ్,

శూద్రశిష్టాన్న[illegible]షేధః.

రత్నాకరె- శూద్రభుక్తా వశిష్టంతు నాద్యా ద్భాండస్థితం క్వచిత్ । పాత్రాన్తరే నిధాయాస్మా ద్దద్యా న్నిరవశేషతః ॥ పాకభాణ్డా త్పాత్రాన్తరె నిధాయ తత ఆదాయ సవ్యంజనోదనాదికం శూద్రోదక్యాదిభ్యః ప్రదేయమ్, ఏవంసతి భాండస్థం భోజ్యమిత్యర్థః.

భరద్వాజః- త్రైలయస్త్రీషు యస్మాద్దేశ్యోద్గో యావత్ప్రవర్తతే। తావత్కాలం నభోక్తవ్యం (శూద్రాన్త్య పతితస్యచ) ముసలోలూ ఖలస్యచ ॥ ఏతేషాం నాదా యావ త్తావత్కాల మభోజనమ్.

స్మృత్యర్థసారే- ఉచ్ఛిష్టస్పర్శనే జ్ఞాత్వా తత్పాత్రం పరిహృత్యచ। అస్పృష్ట్వా పాణినా పాత్రం భూమిం సమనులిప్యచ ॥ అన్నం పాత్రే నిధాయైవ తదన్నం పరివేష్టయేత్। పరిషిచ్య తతః పశ్చాద్భోజయేచ్చ నదోషకృత్ ॥

ఏకపఙ్క్తిషు భుంజానో బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణం స్పృశేత్। తదన్న మత్యజన్ భుక్త్వా గాయత్ర్యష్టశతం జపేత్ ॥ భుఞ్జానేషు చ విప్రేషు యో ఒగ్రే పాత్రం విముఞ్చతి। నచోర స్సచపాపిష్ఠో బ్రహ్మఘ్నశ్చ స ఉచ్యతే॥ అప్యేక పఙ్క్త్యాం నాశ్నీయా ద్బ్రాహ్మణ స్స్వజనైరపి। కోహిజానాతి కింతస్య ప్రచ్ఛన్నం పాతకం భవేత్ ॥ పరాశరః- ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం దుష్కృతం యద్దురాత్మనామ్। సర్వేషాం తత్సమానంస్యా ద్యది పఙ్క్తి ర్నభిద్యతే ॥ అగ్నినా భస్మనాచైవ స్తంభేన సలిలేనవా। దర్భాదినాచ మార్గేణ పఙ్క్తి భేదోవిధీయతే ॥ ద్వారేణ నిమ్నభూమ్యావా షడ్భికిపఙ్క్తి ర్విభిద్యతే ॥ ఇతి పాఠాన్తరమ్.

సంగ్రహే- ఏకపఙ్క్తిషుభుఞ్జానా ఉచ్ఛిష్టం స్పృశతోయది। ద్వావిప్రౌ విసృజేదన్నం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ అత్రాయం వివేకః- మిథ స్స్పర్శే 'తదన్న మత్యజ' న్నిత్యుక్తం ద్రష్టవ్యమ్, భుక్తిపాత్రోచ్ఛిష్టస్పర్శనేతు 'ద్వావిప్రౌ విసృజేదన్న' మిత్యుక్తం గ్రాహ్యమ్. పరాశరః- ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం విప్రాణాం సహభోజనే। యద్యేకోపి త్యజే త్పాత్రం శేషమన్నం నభోజయేత్ ॥ మోహాద్భుఞ్జీత చేద్విప్రః పఙ్క్త్యాముచ్ఛిష్టభోజనమ్। ప్రాయశ్చిత్తం చరె ద్విప్రః కృచ్ఛ్రం సాన్తపనం స్మృతమ్ ॥

ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టేషు విషమం యః ప్రయచ్ఛతి । యస్మైచ వాశ్నాతి విషమం కుర్యా ద్బ్రహ్మహణో వ్రతమ్ ॥ ఏతచ్చిరా భ్యాసవిషయమ్. పఙ్క్తిభేదీ పృథక్పాకీ నిత్యం బ్రాహ్మణ నిన్దకః । ఆదేశీ వేదవిక్రేతా పంచైతే బ్రహ్మఘాతకాః ॥

యమిచ్ఛే న్నరకంనేతుం సపుత్ర పశుబాన్ధవమ్ । తం దేవే ష్వధిపం కుర్యా ద్గోషుచ బ్రాహ్మణేషుచ ॥

వ్యాసః- భార్యా భృతక శిష్యేభ్య ఉచ్ఛిష్టం శేషయే త్పృథః । భోజనంతు నని శ్శేషం కుర్యా త్ప్రాజ్ఞః కదాచన ॥ అన్య త్రదధిసక్త్వాజ్యపలలక్షీరమధ్వపామ్ ॥ ఆపస్తంబః- పితు ర్జ్యేష్ఠస్య చ భ్రాతు రుచ్ఛిష్టం భోక్తవ్యం ధర్మవిప్రతిపత్తా వభోజ్యమితి.

అత్రిః- క్షీరం లవణనంమిశ్ర ముచ్ఛిష్టే ఘృతసేచనమ్ । రజ స్వలాముఖాస్వాద స్సురాపాన సమంత్రయమ్ ॥

శ్రాద్ధభోజనప్రాయశ్చిత్తమ్.

విజ్ఞానేశ్వరీయె- భుక్త్వైత్వార్తవేణ శ్రాద్ధే ప్రాణాయా మాన్ షడాచరేత్ । ఉపవాస స్త్రిమాసాది వత్సరాన్తం ప్రకీర్తి తః ॥ ప్రాణాయామత్రయం వృద్ధా వహోరాత్రం సపిండనే । అమరూపే స్మృతం నక్తం వ్రతం పార్వణికే తథా ॥ ద్విగుణం క్షత్రియస్యైవ త్రిగుణం వైశ్యభోజనే । సాక్షాచ్చతుర్గుణం హ్యే తత్స్మృతం శూద్రస్య భోజనే ॥ ప్రాజాపత్యం నవశ్రాద్ధే ప్రా జాపత్యంతు మిశ్రకే । ఏకాహంతు పురాణేషు ప్రాయశ్చిత్తం విధీ యతే ॥ మిశ్రకే- ఆద్యమాసికే, ద్వితీయాదౌతు షట్త్రింశన్మతే- ప్రాజాపత్యం నవశ్రాద్ధే పాదోనం చార్ధమాసికే । త్రైపక్షికే తద ర్ధంతు (పా॥ పాదో ద్వైమాసికే తథా) పఞ్చగవ్యం ద్విమాసి కె ॥ తథా- పాదోనం కృచ్ఛ్ర ముద్దిష్టం షణ్మాసేతు తథాబ్ది

కే । అర్ధమాసికే- ఊనమాసికే, సర్పాదిహత శ్రాద్ధవిషయే శంఖః- చాంద్రాయణం నవశ్రాద్ధే పరాకో మాసికే స్మృతః । పక్షత్రయే త్రికృచ్ఛ్రం స్యాత్షాణ్మాసే కృచ్ఛ్రమేవతు ॥ ఆబ్దికే పాదకృచ్ఛ్రంస్యా దేకాహం పునరాబ్దికే । అత ఊర్ధ్వం న దోషస్స్యాచ్ఛంఖస్య వచనం యథా ॥ ఇదం స్తేనపతితక్లీబాది విషయమ్, శూద్రశ్రాద్ధవిషయంచ. ఆపస్తంబః-యా న్యదుద్దిశ్య శ్రాద్ధమేకాదశేహని । బ్రాహ్మణ స్తత్ర భుక్త్వా ఉన్నం శిశు చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ ఆద్యశ్రాద్ధే తథాభుక్త్వా తప్తకృచ్ఛ్రేణ శుద్ధ్యతి । సంకల్పితే తథా భుక్త్వా త్రిరాత్రం క్షపణం భవేత్ ॥ యమః- మాసికాదిషు యో ఉశ్నీయా దసమాప్త వ్రతో ద్విజః । త్రిరాత్రముపవాసో ఉస్య ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే ॥ ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుద్ధ్యతి ॥ కామతస్తు సపవాహ- మధు మాంసంచ యో ఉశ్నీయా చ్ఛ్రాద్ధం సూతకమేవవా । ప్రాజాపత్యం చరే త్కృచ్ఛ్రం వ్రతశేషం సమాపయేత్ ॥ ఆమశ్రాద్ధే భవే దర్ధం ప్రాజాపత్యస్య సర్వదా ॥ అభ్యాసే పునరుపనయనం బోధాయనోక్తం ద్రష్టవ్యమ్. అనుక్త ప్రాయశ్చిత్తశ్రాద్ధే తూశనా- దశకృత్వః పిబేదాపః సావిత్ర్యా శ్రాద్ధభుగ్ద్విజః । తతస్సన్ధ్యా ముపాసీత శుద్ధ్యేత్తు తదనన్తరమ్ ॥ మార్కండేయః- అయుతంవా సహస్రంవా ద్విజో బ్రాహ్మణభోజనే । జిహ్వాచాపల్యతః క్షిప్రం పఞ్చగవ్యం పిబే త్తతః ॥ పక్షంవా మాసమేకంవా భుక్త్వా విప్రో నిరన్తరమ్ । తప్తం పరాకం చాన్ద్రంచ కృత్వా శుద్ధి మవాప్నుయాత్ ॥ వర్షోపరిచ శూద్రత్వ మవాప్య బహువత్సరాన్ ॥

దీర్ఘసత్రభోజననిషేధః.

దేవలః- వర్షద్వయంవా వర్షంవా మాసంవా జనాధిప ।

సంకల్ప్య భోజయే ద్విద్వాన్ తద్దీర్ఘం సత్ర ముచ్యతే ॥ విప్రస్త త్ర నభుఞ్జీయా త్పాప్యేవ దుష్టసంగమాత్ । మహద్దోష మవాప్నోతి నరకంవాధి గచ్ఛతి ॥ దీర్ఘసత్రే నభుంజీయా దేకస్మిన్ దివసే నృప । మహద్దోష మవాప్నోతి తత్ర నానాజనాగమః ॥ కర్తారం స్వకృతం పుణ్యం సంవత్సర ముపార్జితమ్ । సద్యః ప్రవిశ్య తత్సర్వ మన్నమాత్ర పరిగ్రహాత్ ॥ ప్రాయశ్చిత్తీ భవే త్తస్మా ద న్యథా దోషకార్యసౌ మాససంవత్సరాదిక మాలోచ్య పూర్వ ప్రాయశ్చిత్తవ త్సర్వం కుర్యాత్.

దేవలః- శూద్రసత్రే నభుంజీయా త్ప్రాణైః కంఠగతై రపి ఇచ్ఛన్విప్రో మహాలోకం దుస్సంగాద్వామహద్భయాత్ ॥ మహాన్తం నరకంగత్వా వాయసత్వ మవాప్నుయాత్ ॥ పక్షేమాసె ఋతా వబ్దె భోజనేచ యథాక్రమన్ । యావకం తప్తకృచ్ఛ్రంచ ప్రాజాప త్యమథైన్దవమ్ ॥ క్రమశ శ్శుద్ధి మాప్నోతి కృత్వా పాపాద్యను క్రమాత్ ॥

జాబాలిః- వైశ్యశూద్ర గృహే రాజన్ గృహీత్వా ఒకౌ మం ద్విజాధమః । తత్రైవ పక్త్వా తద్ద్రవ్యం భుంజీయా దవిచార యన్ ॥ సమహాన్తం గిరిం గత్వా తత్రైవ వపనంచ రేత్ । తేన శుద్ధి మవాప్నోతి నాన్యథా గతిర స్తిహి ॥

హేమాద్రౌ-విప్రఃకంఠగతప్రాణః క్రీతాన్నం యదిభుంజతే । గ్రామేవా-నగరె తీర్థే మహాదేవాలయెపివా ॥ సగత్వా నరకం ఘోరం నానాయోనిషు జాయతే । తస్మా త్తస్య విశుద్ధ్యర్థం ప్రా యశ్చిత్త ముదీరితమ్ ॥ త్రిరాత్రం భోజనె కాయం పక్షె తప్తం నిర న్తరమ్ । మహాతప్తంతు మాసేచ వత్సరే చాన్ద్రి ముచ్యతే ॥ అతః పరం శూద్రతుల్యో విద్వానపి స దోషభాక్ । విప్రస్త్రీణా మెతద

ర్ధమ్, యతి బ్రహ్మచారి విధవానాం తద్ద్వైగుణ్యమ్, మహాక్షేత్ర మితి జనసాదృశ్యాత్.

క్రీతాన్న భోజనే విశేషమాహ జాబాలిః- విప్ర స్త్వేతన్మహాక్షేత్రం మహాతీర్థం జనావృతమ్ । క్రీతా ఽన్నం జనసాదృశ్యాదితి జగ్ధ్వా సకృద్యది ॥ కేశానాం వపనంకృత్వా తప్తకృఛ్రం సమాచరేత్ ॥ ఇతి క్రీతాన్న భోజన ప్రాయశ్చిత్తమ్.

గౌతమః- సఙ్ఘీభూయ ద్విజా స్సర్వే మార్గే తీర్థాగమేపివా। స్వద్రవ్యమేళనం కృత్వా పక్త్వా భుక్త్వైకదేశతః ॥ తే సర్వే నరకం యాంతి శూద్రతుల్యా న సంశయః । తేషామిదం మునిప్రోక్తం ప్రాయశ్చిత్తం విశుద్ధిదమ్ ॥ ఏకరాత్రే పంచగవ్యం ద్విరాత్రే యావకంచరేత్ । ప్రాజాపత్యం త్రిరాత్రేచ పక్షే చాన్ద్రాయణం స్మృతమ్ ॥ మాసేతు శూద్రతుల్యాస్స్యుః స్త్రీణామర్ధం మనీషిభిః ॥

హేమాద్రౌ- చౌళకర్మణి సీమన్తే పుంసవే యో ఽన్యగోత్రజః । ముహూర్తా దూర్ధ్వ మభు క్త్వాపీ సురాపాన మవాప్నుయాత్ ॥ ప్రాయశ్చిత్తం ద్విజైః ప్రోక్తం దుష్టాన్నాదివిభోజనే । సముహూర్తా త్పరం తప్తం తత్పూర్వం వేదమాతరమ్ ॥ జప్త్వా శుద్ధి మవాప్నోతి సహస్రం విధిపూర్వకమ్ । స్త్రీణామర్ధం యతీనాంచ వ్రతినాం చాన్ద్రి ముచ్యతే ॥ చౌళకర్మణి పూర్వత్ర పరత్రచ సమంవిదుః ॥

దేవలః- వ్రాత్యాన్నం యదికుష్ఠ్యన్నం భుఙ్క్తే విప్రః క్షుధాతురః । కబళేకబళే చాన్ద్రం కృత్వా శుద్ధి మవాప్నుయాత్ ॥

యమః- తామ్రపాత్రస్థితం గవ్యం నారికేళోదకం తథా । లవణాక్తం పయశ్చైవ మద్యగన్ధం తథైవచ ॥ పీత్వా ద్విజ శ్చరేచ్చాన్ద్రం ప్రాజాపత్య మకామతః ॥

దేవలః- క్షిప్తౌ ర్మృతాహే పూర్వేద్యు ర్వానువారేచ సం

క్రమే । తథా చతుర్దశ్యష్టమ్యో వ్రతేషుచ మహాత్మనే ॥ శ్రో త్రియే మరణం ప్రాప్తే గురూణాం దుఃఖసంభవే । పితరివ్యాధినా గ్రస్తే మహారాజనిపాతనే ॥ ఉక్తేష్వేతేషు దివసేష్వన్యేషు వ్రత పర్వసు । న ద్విర్వారం సమశ్నీయా ద్విప్రో ధర్మపరాయణః ॥ తస్య పాపవిశుద్ధ్యర్థం సహసా నిష్కృతిం చరేత్ । పంచగవ్యేన శుద్ధ స్స్యా ద్విప్రో ద్విర్వారభోజనే ॥ సంగ్రహే- అర్కద్విపర్వరా త్రౌచ చతుర్దశ్యష్టమీ దివా । ఏకాదశ్యా మహోరాత్రం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥

హేమాద్రౌ- శమ్యా భిన్నవేదితం భక్తం తత్తీర్థం శాకమే వవా । విప్రః కదా నభుంజీయా ద్భుక్త్వా తప్తం సమాచరేత్ ॥

గాలవః- నీలీవస్త్రంచ తచ్చిహ్నం ధృత్వా కర్మ కరోతి యః । సవిప్రస్తు నకర్మార్హ స్తత్కర్మ విఫలం భవేత్ ॥ ఏక త్ర దివసే భుక్త్వా ధృత్వానీలీమయం పటమ్ । కుర్యా ద్దేహవిశు ద్ధ్యర్థం యావకం మునిచోదితమ్ ॥ అభ్యాసేతు పరాకం స్యా ద్వత్సరే చాన్ద్రి ముచ్యతే ॥

శాతాతపః- యోహి హిత్వా వివాహాగ్నిం గృహస్థ ఇతి మన్యతే । అన్నం తస్య న భోక్తవ్యం వృథా పాకోహి సస్మృతః ॥ రత్నాకరే- అవీరస్త్రీ స్వర్ణకారస్త్రీజితగ్రామయాజినామ్ । శస్త్ర విక్రయ కర్మారతున్నవాయశ్వవృత్తినామ్ ॥ అవీరస్త్రీ- స్వతన్త్రా వ్యభిచారిణీ, పతిపుత్రరహితేత్యన్యే. కర్మకారః- తక్షా, ఏషామ న్నం నభోక్తవ్యమ్. స్మృతి దీపికాయామ్- కిల్బిషంహి మనుష్యా ణా మన్న మాశ్రిత్య తిష్ఠతి । యోహి యస్యాన్న మశ్నాతి సత స్యాశ్నాతి కిల్బిషమ్ ॥ స్వపాకే వర్తమానేతు పరపాకం నిషేవతే। సశ్వత్వం సూకరత్వంచ గర్దభత్వంచ గచ్ఛతి ॥ గృహస్థ పతనం హ్యే తత్పరపాకోపజీవనమ్ ॥ ఇతి యమాదివచనా నిత్యవిషయమ్.

"పరపాకరుచి ర్నస్యా దనిన్ద్యామన్త్రితాదృతే" ఇతి యాజ్ఞవల్క్య స్మృతేః; అత శ్శిష్టాన్నం భోజ్యమేవ. తథా వ్యాసః- సదాచార స్య విప్రస్య తథా వేదాన్తవేదినః । భుక్త్వాఽన్నం ముచ్యతే పాపా త్పావనం నాత్రసంశయః ॥ మాఘమాహాత్మ్యే శ్రీకంఠ దూత సంవాదే- ప్రార్థయే ద్వైష్ణవస్యాన్నం ప్రయత్నేన విచక్షణః । సర్వ పాపవిశుద్ధ్యర్థం తదభావే జలం పిబేత్ ॥ విష్ణుదానస్య దాసాయే వైష్ణవాన్న భుజశ్చ యె । తేఽపి క్రతుభుజాం వైశ్య గతిం యాన్తి నిరాకులాః ॥

కించ "భుంజీత పితృసేవిత" మిత్యస్య ఏకోద్దిష్ట విషయె ని షేధో దృశ్యతే, ఏకోద్దిష్టేతు యచ్ఛిష్టం గృహే పర్యుషితంచ యత్ । దంపత్యో ర్భుక్తశిష్టంచ నభుంజీత కదాచన ॥ ఇతి విజ్ఞా నేశ్వరేణ ఏకోద్దిష్ట శేషస్యైవా భోజ్యత్వ ప్రతిపాదనాత్; ఆప స్తమ్బేన "తద్గుణాయోచ్ఛిష్టం ప్రయచ్ఛేత్, నాఽతద్గుణాయోచ్ఛి ష్టం దద్యా" దితిచ శ్రాద్ధవిశేషేఽపి నిమన్త్రిత విసదృశగుణేభ్య ఏవ పితృశేష దాననిషేధా "ద్దిష్టైస్సహ భుజ్యతా" మితిశిష్టానాంచ శిష్టాన్న భోజనాభ్యనుజ్ఞానాచ్చ "ఏకోద్దిష్టేతు యద్భోక్తు రభోజ్యం శిష్టమోదనమ్ । చన్ద్రసూర్యో పరాగేచ శిష్ట మన్నంచ వర్జయే త్" ఇతి విశేష నిషేధాచ్చ, పార్వణేషు పితృశేషమపి భోజ్య మేవ. జాబాలిః- శ్వశురస్య గురోర్వాఽపి మాతులస్య మహాత్మ నః । జ్యేష్ఠభ్రాతుశ్చ పుత్రస్య బ్రహ్మనిష్ఠస్య జ్ఞానినః । ఏతేషాం శ్రాద్ధశిష్టాన్నం భుక్త్వా దోషో నవిద్యతే ॥ ఇతి, స్వగోత్రాణాం సకుల్యానాం జ్ఞాతీనాంచ నదోషభాక్ ॥ ఇతిచ హేమాద్రౌ లిఖి తత్వాచ్చ పార్వణేష్వన్యేషామపి పితృశేషం భోజ్యమేవేతి సిద్ధమ్.

రత్నాకరే- అకృత్వా పరిషేకంతు యదన్నం పరిమర్దతి । హస్తేన మర్దితంచాన్నం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ పిబతః

పతితం తోయం యదా భోజనభాజనే । అభోజ్యం తద్భవే దన్నం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥

రత్నాకరె- యత్యన్నం యతిపాత్రస్థం యతినా ప్రేరితంచ యత్ । అన్నత్రయం నభోక్తవ్యం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్॥ యతి ద్రవ్యాణ్యార్జయిత్వా సమారాధనాదికం కరోతి తద్యత్యన్నమ్, యతి భిక్షాం మటిత్వా భోజనోపరి యచ్ఛేషయతి తద్యతి పాత్రస్థమ్.

వ్యాసః- శ్లేష్మ క్షింఘాణకోత్సర్గో నాన్నకాలే ప్రశస్యతే । బలిమంగలజప్యాదౌ సహోమె సమహోజనే ॥

వ్యాసః- మాతావా భగినీవాఽథ భార్యావా ఽన్యాశ్చ యోషితః । న తాభిస్సహ భోక్తవ్యం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణంచ రేత్ ॥ యత్త్వంగిరోవచః- గృహిణ్యా సహయోన్యయా దుచ్ఛిష్టంవా కదాచన । తత్రదోషం న మన్యన్తే సర్వ ఏవ మనీషిణః ॥ ఇదం పత్న్యా సహభోజనం వివాహ...య మాపద్విషయంవేతి విజ్ఞానేశ్వరేణ వ్యాఖ్యాతమ్.

అపాఙ్క్తే-యస్య యఃకశ్చి త్పఙ్క్త్యా-భుఙ్క్తే- ద్విజోత్తమః । అహోరాత్రో పోషితస్సన్ పఞ్చగవ్యేన శుద్ధ్యతి ॥ పక్షేవా యది వా మాసి యస్య నాశ్నన్తి దేవతాః । భుక్త్వా దురాత్మ...స్య ద్విజ శ్చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ పక్షే నాశ్నాతీతిస్థాలీ పా...వ ఉక్తః మాసేనాశ్నాతీతి దర్శశ్రాద్ధాభావ ఉక్తః అత...వ్యయ మవశ్యం కర్తవ్యమ్, తదకరణేతదన్నభోజనే చాన్ద్రాయణం కార్య మిత్యర్థః. ఏవం దురన్నాది ప్రాయశ్చిత్తం తత్రతత్ర స్మృతిషు ద్రష్టవ్యమ్, గ్రన్థ విస్తరభయా దత్ర న లిఖ్యతే.

ప్రాజాపత్యాద్యశక్తౌ విజ్ఞానేశ్వరే- ప్రాజాపత్యేతు గామేకాం

దద్యా త్సాన్తపనే ద్వయమ్ । పరాకతప్త కృచ్ఛ్రాతి కృచ్ఛ్రే త్రిస్త్రి
గా స్స్మృతాః ॥ ప్రాజాపత్య క్రియాశక్తౌ ధేనుం దద్యా ద్విచక్ష
ణః । ధేనో రభావే తద్ద్రవ్యం తన్మూల్యంవా న సంశయః ॥ గవా
మభావే నిష్కం స్యా త్తదర్థం పాదమేవవా । పాదహీనం న కర్త
వ్య మితి వేదవిదో విదుః ॥ కృచ్ఛ్రేతు బ్రాహ్మణ భోజన వ్యవ
స్థోక్తా తత్రైవ- కృచ్ఛ్రే పఞ్చాతికృచ్ఛ్రే త్రిగుణ మహారహ స్త్రింశ
దేవ తృతీయే చత్వారింశచ్చ సప్తప్రతిగుణ గుణితా వింశతి స్సాన్త్య
త్పరాకే । కృచ్ఛ్రే సాన్తపనే భవతి షడధికా వింశతి స్సైనవహీనా
ద్వాభ్యాం చాన్ద్రాయణే స్యా త్తపసికృషివలో భోజయే ద్విప్రప్ర
ముఖ్యాన్ ॥ గోమతా గోదేయా, ధనినాధనం, కర్షతావిప్రభో
జనం, దరిద్రేణ వేదపారాయణ గాయత్రీ జపాదికమితి వ్యవస్థా.
సర్వత్రాపి ప్రాయశ్చిత్త ప్రయోగే కృచ్ఛ్రాచరణానన్తరం పంచగ
వ్య ప్రాశనంచ కార్యమ్.

తత్ప్రయోగస్తు నారాయణీయే సనత్కుమార సంహితా
యామ్ ॥ దేవలః- జ్ఞాతం స్నానాదికం సర్వం ప్రాయశ్చిత్తం పరం
గురో । ప్రాశనే పంచగవ్యానాం కోవిధిః కా క్రియా పృథక్ ॥
కేనక్రమేణ సంయోజ్యం స విధిః కథ్యతాం క్రమాత్ ॥ సనత్కు
మారః- శృణు వత్సప్రవక్ష్యామి పంచగవ్యాశనక్రమమ్ । పంచగవ్య
ప్రాశనేస్యా న్మహాపాతకనాశనమ్ ॥ కాయజం కర్మజం వాగ్భి ర్జ్ఞా
త దోషాదికం నృణామ్ । ఆభ్యన్తరస్థం బాహ్యస్థం జన్మాన్తర కృ
తంతు వా ॥ దుష్టసంసర్గజంవాపి దుష్టాన్న ప్రాశనాదికమ్ । జ్ఞా
నాజ్ఞానాది జనితం యత్పాపం దేహసంస్థితమ్ ॥ ఆర్ద్రం శుష్కం
లఘు స్థూలం మహాదోషమఘంతు వా । తత్సర్వపాపం నిశ్శేషం
పుంసాం స్త్రీణాంతు వా తథా ॥ పంచగవ్యాశనా న్నశ్యే త్కృశా
నౌ తూలరాశివత్ । గ్రాహ్యం పలైకం గోమూత్రం కర్షమాత్రం

తు గోమయమ్ ॥ క్షీరం సప్తపలం గ్రాహ్యం దధి గ్రాహ్యం పల
త్రయమ్ ॥ ఘృతమేకపలం గ్రాహ్యం పలమేకం కుశాంబు చ ।
సర్వం తు సమభాగం వా భాగైకైకాధికం తు వా ॥ శకృద్గోమూత్ర
మాజ్యం చ కుశాంబు దధి వై పయః । గ్రాహ్యం పృథక్పృథక్పా
త్రే భాగైకైకాధికం క్రమాత్ ॥ నీలాయాస్తు చ గోమూత్రం
కృష్ణాయా గోస్తు గోమయమ్ । తామ్రాయా గోస్తు గోక్షీరం శ్వేతా
యా గోస్తు వై దధి ॥ కపిలాయా ఘృతం గ్రాహ్యం తత్తదుక్త ప్ర
మాణతః । అలాభే సర్వవర్ణానాం గ్రాహ్యమేకైకవర్ణతః ॥ గోమూ
త్రం వజ్రిదైవత్యం దధి బ్రహ్మాధిదైవతమ్ । ఘృతం తు వాయు
దైవత్యం క్షీరం సోమాధిదైవతమ్ ॥ గోమయం యక్షదైవత్యం పంచ
గవ్యాధిదేవతాః । అష్టోపచారైస్తాః పూజ్యాః పుణ్యాహం వాచ
యేద్బుధః ॥ స్థండిలేఽగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య పరిస్తీర్య కుశైస్తథా ।
సంస్తీర్య సవ్యే ప్రాగగ్రాన్ తేషు పాత్రాణ్యవాఙ్న్యసేత్ ॥
పాలాశపద్మపత్రైర్వా కృతాన్యష్టౌ ద్రుమైస్తు వా । సకుశా
గ్రాన్ సప్తకుశాన్ శ్యామాన్ కాణ్డైకసంయుతాన్ ॥ హేమా
ర్థం పంచగవ్యానాం గవ్యపాత్రే ప్రసాదయేత్ । తస్య ప్రాక్ప్రో
క్షణీపాత్రం మధ్యాన సమిధాసహ ॥ తదయో రుదీచ్యాం దర్భేషు
ద్రవ్యాణి ప్రక్రమాన్న్యసేత్ । ప్రోక్షణ్యా జలముత్పూయ కుశగ
ర్భన్వయేనవ ॥ ప్రోక్ష్యోత్తానాని పాత్రాణి గవ్యానిచ తదంబుభిః ।
పాత్రే గవ్యం నియుఞ్జీత మన్త్రైరేకైకశః క్రమాత్ ॥ గాయత్ర్యా
చైవ గోమూత్రం గన్ధద్వారేతి గోమయమ్ । ఆప్యాయస్వేతి చ
క్షీరం దధిక్రాణ్ణేతి వై దధి ॥ శుక్రమసి జ్యోతిరిత్యాజ్యం దేవస్య
త్వా కుశోదకమ్ । విభజ్యాఙ్గారకం సవ్యే తేషు గవ్యాన్నిధాపయ
చ ॥ దర్భాగ్ని జ్వాలయాచైవ మాలోడ్య ప్రణవేన హి । విస్ఫు
జ్యోలాన్ మపః స్పృష్ట్వా దర్భాగ్రే ద్వే వినిక్షిపేత్ ॥ పున స్త్రి

వారం పర్యగ్ని కృత్వా కుశకృశానునా । ఉద్వాస్య వాహ్ని తస్మా
త్రీన్ నిహ్వాహ్యఙ్గారకాన్ తతః ॥ తస్మాత్రీన్ పశ్చిమే న్యస్య దర్భా
భ్యాం త్రిః ప్రతాపయేత్ । తౌతు దర్భౌ జలం స్పృష్ట్వా కుశా
గ్నౌతు వినిక్షిపేత్ ॥ కుశకాండంచ మన్థానసమిధం యుగపత్త
తః । వహ్నౌ ప్రతాప్య సంమృజ్య దర్భైః స్నాతాప్య తౌ పునః ॥
ప్రోక్ష్య నిక్షిప్య తాన్ దర్భాన్ జలం స్పృష్ట్వా దహేత్తతః ।
గవ్యం మన్థానసమిధా ప్రణవేన విలోడయేత్ ॥ నిర్మథ్య మన్థనా
యుక్తం పాణిభ్యాం ప్రణవేనచ । పరితోఽగ్నిం సమభ్యర్చ్య పరిషి
చ్య జలైస్తథా ॥ జుహుయాత్కుశకాణ్డాగ్రైః గవ్యం వహ్నౌ
సమంత్రకమ్ । అగ్నయేచైవ సోమాయ శన్నో దేవీ త్రియంబకమ్॥
ఇరావతీ ఇదంవిష్ణు ర్మానస్తోకే ప్రజాపతే । గాయత్ర్యా వ్యాహృతీ
భిశ్చ మహావ్యాహృతిభిస్తథా ॥ హోతృభిశ్చైవ హోతవ్యం హుత
శేషంతు పుణ్యదమ్ । గవ్యంచ సర్వపాపఘ్నం కాయశుద్ధికరం
సదా ॥ మన్థానసమిధం వహ్నౌ ప్రహృత్య పరిషిచ్య తే । ఉత్థా
యాగ్ని ముపస్థాయ ప్రణమ్యచ కృతాంజలిః ॥ ప్రాగుదీచ్యాగ్రద
ర్భేషు సమాసీనో హరిం స్మరన్ । ప్రాశనాయమ్య తద్గవ్యం ప్ర
ణవేనోద్ధరేత్ప్రతి ॥ ప్రణవేన సమాలోడ్య ప్రణవేనాభిమన్త్ర్య
చ । ప్రణవేన తతోద్ధృత్య ప్రణవేనచ తత్పిబేత్ ॥ యత్త్వగస్థిగ
తం పాపం దేహేతిష్ఠతి మామకే । ప్రాశనం పంచగవ్యస్య దహత్వ
గ్ని రివేంధనమ్ ॥ ఇదం మన్త్రం సముచ్చార్య స్వాహాన్తం ప్రణవం
తథా । సకృదుక్త్వాతు మన్త్రాన్తే పిబే త్తూష్ణీం పునఃపునః ॥
ఆచమ్యాంగాని సంస్పృశ్య గాయత్రీంతు జపే త్తతః । ఆసూర్యా
స్తం యథాశక్తి అయుతంవా సహస్రకమ్ ॥ అష్టోత్తరశతంవాఽపి
అష్టావింశతి రేవవా । నారాయణం నమస్కుర్యా త్సూర్యమండ
ల మధ్యగమ్ । ఏవం యః ప్రాశయే ద్వ్రత్యా పంచగవ్యం యథా

విధి । సముక్తస్సర్వ పాపేభ్యశ్శుద్ధస్స్యాద్జ్ఞానవాన్ సుధీః । ఇతి దేవల తే సమ్యక్ పుంసాం స్త్రీణాంతు వా తథా । గవ్యానాం విధిః ప్రోక్తః కిమన్య చ్ఛ్రోతుమిచ్ఛసి ॥ పౌర్ణమాస్యా ముపోష్య పరేద్యుః పంచగవ్య ప్రాశనే సర్వపాపహారం భవతీత్యుక్త మాశ్వమేధికే- పిబేత్తు పంచగవ్యం యః పౌర్ణమాస్యా ముపోషితః । తస్య నశ్యతి తత్సర్వం యత్పాపం పూర్వ సంచితమ్ ॥ తథైవ బ్రహ్మకూర్చంతు సమం తత్తు పృథక్పృథక్ । మాసిమాసి పిబే ద్యస్తు తస్యపాపం ప్రణశ్యతి ॥ ఇతి.

ఔర్వః- అశ్నీయా త్తన్మయోభూత్వా పూర్వంతు మధురం రసమ్ । లవణామ్లౌ తథా మధ్యే కటుతిక్తా దికాంస్తతః ॥ ప్రాగ్ద్రవం పురుషోశ్నీయా న్మధ్యేతు కఠినాశనః । అన్తేపునర్ద్రవాశీస్యా దారోగ్యేన న ముంచతి ॥

మార్కండేయః- గణ్డూషకరణా త్పూర్వం హస్తం ప్రక్షాళయేద్ద్విజః । హన్తం దైవంచ పిత్ర్యంచ ఆత్మానంచాపి ఘాతయేత్ ॥ గణ్డూష మత్రోత్తరాపోశనమ్, యత స్స ఏవాహ- అర్ధం పిబతి గణ్డూష మర్ధం త్యజతి భూతలే । ప్రీణన్తి పితర స్సర్వే యేచాన్యే భూమిదేవతాః ॥ గణ్డూషార్ధ త్యాగమంత్రమాహ సఏవ- రౌరవె ఽపుణ్యనిలయే పద్మార్బుదనివాసినామ్ । అర్థినా ముదకం దత్త మక్షయ్య ముపతిష్ఠతు ॥ అపుణ్యనిలయ ఇతి పదచ్ఛేదః. రత్నాకరే- హస్తం నిర్ణిజ్యాచ క్షాళ్య విధూనోద్ధూయ పాత్రతః । గండూషం ధారయే ద్యస్తు సురామివ సధారయేత్ ॥ స్మృత్యన్తరే- దక్షిణే భూతలే త్యక్త్వా గండూషార్ధం ద్విజోత్తమః । తత్రైవ విసృజే ద్విద్వాన్ విసృజ్యాచ పవిత్రకమ్ ॥ రత్నాకరె- భుక్త్వా గ్రన్థిం విసృజ్యాథ తేనపీత్వా జలంసహ । తత్పవిత్రం త్యజే ద్భూమౌ

హా పథమన్త్రేణ మన్త్రవిత్ ॥ విస్మృత్య యది హోత్రేతు పవిత్రం విసృజేద్యది । ప్రాయశ్చిత్తం చరేత్కృచ్ఛ్రం తత్కిల్బిష విశుద్ధయే ॥

శాండిల్యః- హోమాదిషూక్తేషు కర్మభిర్వా ప్రక్షాళ్య కరయోర్ద్వయమ్ । ప్రక్షాళ్య జానుపాదౌచ కాష్ఠైర్దన్తాన్విశోధయేత్ ॥

రత్నాకరే- మూత్రే పురీషే భుక్త్వాన్తే భక్ష్యాణాం భక్షణేపిచ । చతురష్ట ద్విషట్ ద్వ్యష్ట గండూషైస్తు విశుద్ధ్యతి ॥

ఆచాన్తో ప్యశుచిస్తావద్యావత్పాత్ర మనుద్ధృతమ్ ।
ఉద్ధృతే ప్యశుచిస్తావద్యావన్మణ్డలశోధనమ్ ॥

రత్నాకరే- భుక్తోచ్ఛిష్టస్త్వనాచాన్తశ్శ్వాదాదీన్యది పశ్యతి । ప్రాయశ్చిత్త మకుర్వాణః తైస్సార్ధం భుక్తవా నసౌ ॥

ఔర్వః- భుక్త్వా సమ్యగథాచమ్య ప్రాఙ్ముఖో దఙ్ముఖోపి వా । స్వస్థః ప్రశాన్తచిత్తస్తు కృతాసన పరిగ్రహః ॥ అభీష్టదేవతానాంతు కుర్యాత్సంస్మరణం బుధః ॥

శాతాతపః- ఆస్యం ప్రక్షాళ్య గండూషం పిబే ద్భుక్త్వాచ యో ద్విజః । దైవం శ్రాద్ధ మసౌ హన్యా త్పిత్రా నాత్మాన మేవ చ ॥ గణ్డూషకాలే ఆస్యస్థ జలం న పిబేదిత్యర్థః.

కుత్సః- ఆచాంతో నాభిదేశంతు పాణినాం గ్రన్థి రసీతి । విమృశ్యాదిత్య మీక్షేత రాత్రౌ దీపముఖం తతః ॥ వ్యాసః- ఆచమ్యాంగుష్ఠమాత్రేతి పాదాంగుష్ఠేతు దక్షిణే । నిస్రావయే ద్ధస్తజల మూర్ధ్వహస్త స్సమాహితః ॥ హుతానుమంత్రణం కుర్యా చ్ఛ్రద్ధాయామితి మన్త్రతః । అథాక్షరేణ స్వాత్మానం యోజయే ద్బ్రహ్మణీతిహి ॥ సర్వేషామేవ యోగానా మాత్మయోగః పరస్మృతః । యో౽నేన విధినా కుర్యాత్సయాతి పద మక్షయమ్ ॥

బాహటః- భుక్త్వోప విశత స్తున్ద మోజో భవతి తిష్ఠతః । ఆయుశ్చంక్రమతో మృత్యు ర్ధావత స్స్వపతో వపుః । శ్రీవిష్ణుపురాణే- అగ్ని రాప్యాయయే ద్ధాతుం పార్థివం పవనేరితః । దత్తావకాశం నభసా జరయత్వస్తు మే సుఖమ్ ॥ అన్నం బలాయ మే భూమే రపామగ్న్యనిలస్యచ । భవత్వేతత్పరిణతం మమా స్త్వవిరతం సుఖమ్ ॥ ప్రాణాపాన సమానానా ముదానవ్యానయో స్తథా । అన్నం పుష్టికరంచాస్తు మమాస్త్వవ్యాహతం సుఖమ్ ॥ అగస్తి రగ్ని ర్బడబానలశ్చ భుక్తం మయాన్నం జరయ త్వశేషమ్ । సుఖంచ మే తత్పరిణామ జాతం యచ్ఛ త్వరోగం మమచాస్తు దేహే ॥ విష్ణు స్సమస్తేన్ద్రియ దేహదేహీ ప్రధానభూతో భగవా న్యథైకః । సత్యేన తేనాత్త మశేషమన్న మారోగ్యదం మే పరిణామమేతు ॥

విష్ణురత్తా తథైవాన్నం పరిణామశ్చవై యతః । సత్యేన తేన మద్భుక్తం జీర్య త్వన్న మిదం తథా ॥ ఇత్యుచ్చార్య స్వహస్తేన పరిమృజ్య తథోదరమ్ । అనాయాస ప్రదాయీని కుర్యా త్కర్మా ణ్యతన్ద్రితః ॥

శాండిల్యః- ఆదాయ తులసీం త్యక్తాం భగవత్పాదమండి తామ్ । భక్షయే చ్ఛోధయే ద్దేహం భగవత్పాదవారిణా ॥ భక్షితం భగవత్పాద సంస్పృష్టం తులసీదళమ్ । ఆరోగ్యం భక్తివృద్ధించ పాపహానిం కరోత్యపి ॥ సంగ్రహే- భోజనానన్తరం విష్ణో రర్పితం తులసీదళమ్ । భక్షయే త్సర్వ పాపఘ్నం చాన్ద్రాయణ శతాధికమ్ ॥

తామ్బూలచర్వణవిధిః.

భుక్త్వాతు సుఖమాసీన స్తాంబూలం భక్షయే ద్ద్విజః । నివేదితం భగవతః పరిశుద్ధం యథావిధి ॥ సఙ్గ్రహే- భుక్త్వాతు సుఖమాసీన స్తాంబూలే నాస్యశోధనమ్ । సుపూగంచ సుపత్రంచ

సుధయాచ నయన్నేరక్ ॥ ప్రదద్యా ద్ద్విజదేవేభ్య స్తాంబూలంచార్చ్య దేవమ్మనః । ఏకపూగం సుఖారోగ్యం ద్విపూగం నిష్ఫలంభవేత్ । అతిశ్రేష్ఠం త్రిపూగంతు అధికం నైవదుష్యతి ॥ పర్ణమూలె భవే ద్వ్యాధిః పర్ణాగ్రే పాపసంభవః । చూర్ణపర్ణం హరత్యాయు స్సిరా బుద్ధివినాశినీ ॥ అఖండితంచ క్రముకం పర్ణమప్రాళితం తథా । అశోధితం తథాచూర్ణం భక్షయన్ సర్వదోషభాక్ ॥ అనిధాయముఖే పర్ణం పూగం ఖాదతి యో నరః । సప్తజన్మ దరిద్రస్స్యా ద్యన్నరకే షు నిమజ్జతి ॥

గౌతమః- అమాశ్రాద్ధాదికాలేతు య స్తాంబూలంతు ఖాదయేత్ । తస్య దోషవిశుద్ధ్యర్థం జపే దష్టోత్తరం బుధః ॥ అన్యథా దోష మాప్నోతి విష్ఠాశీ జాయతే భువి ॥ హేమాద్రౌ- అమాయాం శ్రాద్ధదివసే తీర్థయాత్రాసు సర్వదా । క్షయాశౌచే బన్ధుమృతౌ పక్షద్వయమహాలేర్దినే ॥ అశ్వయాన్మార్గమధ్యేచ సన్ధ్యయో ఉభయోరపి । దేవాలయ సభాస్థానే తథా కర్మద్విభాషణే ॥ దుఃఖాయితే బహుజనే తథైవోత్పాతదర్శనే । రాజభంగ ప్రజాక్షోభ గురుదేవార్చనేషుచ ॥ వ్రతాచరణకాలేతు పురాణశ్రవణే తథా । తాంబూలం భక్షయే ద్యస్తు విష్ఠాసమ మిదంనృప ॥

ఇతి ఓం భగవానేవ స్వనియామ్య ఇత్యారభ్యస్వయమేవ ప్రతిపాదితవాన్ ॥ ఓం కృతంచ + ఇజ్యయా భగవత్కర్మణా భగవా న్ప్రీయతాం వాసుదేవః. ఇతీజ్యాం సమాపయేత్.

ఇతి భారద్వాజకులతిలక వంగీశాన్వయజాతస్య శ్రీ సుందరార్య పుత్రస్య వైకుంఠనాథస్య కృతిషు ప్రపన్నధర్మసార సముచ్చయే ఇజ్యాప్రయోగోనామ చతుర్థః పరిచ్ఛేదః.

అథ స్వాధ్యాయః.

ఓం కృతంచ + స్వాధ్యాయం + కరిష్యామి + భగవతో + వాసుదేవస్య ॥ ఓం భగవాన్ దేవ + స్వాధ్యాయం కారయతీతి సంకల్ప్య మూలమన్త్రం శక్త్యా జపిత్వా పురాణాదిభిశ్శేషం కాలం నయేత్. అత్రసంగీశ్వరః- అర్చయంశ్చ తతో దేవం తతో మంత్రాన్ జపన్నపి ॥ ఇతి. శాణ్డిల్యః- అష్టాంగయోగపీఠించ కృత్వా ధ్యానపరోవశీ । స్వాధ్యాయమపి సంకల్ప్య యథాశక్తి జపేన్మనుమ్ ॥ స్తోత్రపాఠైశ్చ సంతోష్య శక్త్యాచ్ఛందానవిద్యయా । స్వరయోగేన దేవేశం తోషయేద్భక్తి వృద్ధయే ॥ సపవసచ్ఛాస్త్రపాఠపఠనైః శ్శాస్త్రార్థస్యాపి శిక్షయా । శాస్త్రార్థ జ్ఞాపనైర్వాఽపి శిక్షయేచ్ఛాస్త్రమాదరాత్ ॥ వ్యాఖ్యాయాలేఖనేనాపి గ్రన్థనిర్మాణకర్మణా । శిష్యాణాం శిక్షయావాఽపి స్వాధ్యాయోయ ముచ్యతే ॥ దక్షః- ఇతిహాస పురాణాభ్యాం షష్ఠం సప్తమమభ్యసేత్ ॥ శఙ్ఖః- భుక్త్వోపస్థాయ మార్తాండం పురాణాని సదాపఠేత్ । భావశుద్ధ్యా హరౌ భక్తిః పురాణశ్రవణా ద్భవేత్ ॥ లిఖితః- విచార్యచ పురాణార్థాన్ వేదార్థాన్ భక్తిపూర్వ స్థితః । విష్ణుం సదా హృదిధ్యాయేత్సకలం నిష్కలంతువా ॥ శాణ్డిల్యః- సకృదావర్తితోహ్యేష స్వాధ్యాయో ధ్యానశాకరః । భక్తానాం పాతకాన్యాశు నాశయత్యవశాదివ ॥

మార్గశీర్షాది నైమిత్తికారాధనమ్.

అథ మార్గశీర్షాది నైమిత్తికారాధన విషయే కించిదుచ్యతే. జ్యోతిశ్శాస్త్రే భాస్కరీయే- అయనం దక్షిణం రాత్రి రుత్తరంతు దినం భవేత్ । దైవతం తదహోరాత్రం త్రింశన్మాస ఉచ్యతే ॥

తద్దినస్య ఉషఃకాలం చాపమాసం విదుర్బుధాః । తస్మాత్సర్వ ప్రయత్నేన చాపమాసే దినేదినే ॥ ఉషఃకాలేతు సంప్రాప్తే బోధయిత్వా జగత్పతిమ్ । సమభ్యర్చ్య భజేద్విష్ణుం జనానాం దోషశాన్తయే ॥ బ్రహ్మాండే- ఆషాఢాదిషు మాసేషు శయానం కార్తికావధి । చాపంగతే దినానాథే ఉత్థాప్య శయనాద్ధరిమ్ ॥ సవిష్ణులక్షణైః స్తోత్రైర్బహుభిః పరిగీయతే । ఉషఃకాలేతు సంప్రాప్తే అర్చయిత్వా జనార్దనమ్ ॥ ఉపచారైః షోడశభిర్ముద్గాన్నంచ నివేదయేత్ ॥ ఆదిత్యపురాణే- చాపంగతే తతస్సూర్యే ప్రత్యూషే స్నానమాచరేత్ । అర్చయేచ్చ జగన్నాథం యావత్సూర్యోదయాత్పురా ॥ తతః ప్రభాతసమయే అర్ఘ్యం ప్రక్షిప్య వైష్ణవమ్ । గాయత్రీంచ తతోజప్త్వా ఉపతిష్ఠేత భాస్కరమ్ ॥ అతః ప్రాగుదయాదేవార్చనం విష్ణ్వర్చానన్తరమేవ సన్ధ్యోపాసనమితి సిద్ధమ్. అత్ర శ్రుతిః- తదస్యప్రియమభిపాథో అశ్యాం- నరోయత్ర దేవయవోమదన్తి- ఉరుక్రమస్య సహిబన్ధురిత్థా- విష్ణోఃపదే పరమే మధ్వఉత్సః ॥ అయమర్థః- విష్ణోఃప్రియం తత్పాథః- నివేదితమన్నాదిక, మభ్యశ్యామ్, దేవయవోనరః- దేవారాధకాజనాః, యత్రమదన్తి- యస్మిన్నివేదితే హృష్యంతి, నివేదిత తీర్థప్రసాదాదికం స్వీకృత్య హృష్టాభవన్తీత్యర్థః. ఇత్థం ప్రతిదినం వర్తమానః, ఉరుక్రమస్య- విష్ణోః, బన్ధుః- స ఏవాతీవాభిమతః, పరమే- సర్వోత్కృష్టే, మధువద్భోగ్యతమే, విష్ణోఃపదే, ఉత్సః- ఉత్సుకఇతి. "త్వయోపభుక్తస్రగ్గన్ధ వాసోలంకారచర్చితాః । ఉచ్ఛిష్టభోజినో దాసాస్తవ మాయాం తరేమహి" ఇత్యుక్తరీత్యా వర్తేతేత్యర్థః. పరాశరః- ద్వాదశ్యాం శుక్లపక్షేతు తపోమాసే విధానతః । క్రోడరూపం హరిం సమ్యగర్చయే త్పురుషోత్తమమ్ ॥

అథ శ్రీరామనవమీ.

శ్రీపరాశరధర్మశాస్త్రే ఉత్తరఖండే వింశతితమె ఽధ్యాయే- మాసి చైత్రే శుక్లపక్షే నవమ్యాంచ పునర్వసౌ । తస్యాం జాతో జగన్నాథః కాకుత్స్థో హరిరచ్యుతః ॥ తస్యాముపోష్య విధివత్ స్నాత్వా సంపూజయే ద్విభుమ్ । రాఘవం కమలపత్రాక్షం కౌసల్యా నందవర్ధనమ్ ॥ నైవేద్యై ర్భక్ష్యభోజ్యైశ్చ పూజాజాగరణాదిభిః । జప్యై హోమైశ్చ దానైశ్చ తత్ర కుర్వీత మంగళమ్ ॥ త్రివారం సంప్రకుర్వీత జపహోమార్చనాదిభిః । కృత్వా మహోత్సవే రమ్యే కుర్యా దవభృథంశుభమ్ ॥ బ్రాహ్మణాన్ భోజయే చ్ఛక్త్యా దక్షిణాభిః ప్రతోషయేత్ ॥ వాసిష్ఠసంహితాయాం షష్ఠేఽధ్యాయె- మాసి చైత్రె సితేపక్షె నవమ్యాంచ పునర్వసౌ । కౌసల్యాయాం సముత్పన్నో విష్ణుః కాకుత్స్థ ఈరితః ॥ తస్యాం స్నానోపవాసా ద్యైః పూజాజాగరణాదిభిః । అర్చయే ద్గంధపుష్పాద్యై ర్గీతవాదిత్రన ర్తనైః ॥ అత్రోత్సవం ప్రకుర్వీత కృష్ణజన్మాహవన్నరః ॥ శ్రీపంచరాత్రె అగస్త్యసంహితాయాం పారమహంస్యే ఏకవింశే ఽధ్యాయే- చైత్రమాసే నవమ్యాంతు జాతో రాఘవ స్స్వయం హరిః । పునర్వస్వృక్ష సంయుక్తా సా తిథి స్సర్వ కామదా ॥ పునర్వస్వృక్ష సంయోగ స్స్వల్పోపి యదిదృశ్యతే । చైత్రశుద్ధ నవమ్యాంతు సు పుణ్యా సర్వకామదా ॥ శ్రీరామనవమీ ప్రోక్తా కోటిసూర్య గ్రహాధికా । చైత్రమాసె శుద్ధ నవమీ పునర్వసు యుతాయది । తస్మిన్ దినే మహాపుణ్యే రామ ముద్దిశ్య భక్తితః ॥ యత్కృత్కృతం భవేత్కర్మ తత్సర్వమక్షయకారణమ్ । ఉపోషణం జాగరణం తస్మిన్ కుర్యా ద్విశేషతః ॥ యస్తు రామనవమ్యాంతు భుక్తే మోహా ద్విమూఢధీః । రౌరవం నరకం ప్రాప్య పచ్యతె వర్షకోటికమ్ ॥ సూర్యగ్రహే కురుక్షేత్రె మహాదానైః కృతం మునే । యత్ఫలం సమవాప్నోతి శ్రీ

రామనవమీ వ్రతాత్ ॥ కుర్యాద్రామ నవమ్యాంతు ఉపోషణ మతన్ద్రితః । మాతృగర్భ మవాప్నోతి నైవ రామో భవేత్స్వయమ్ ॥ నవమీచాష్టమీవిద్ధా త్యాజ్యా విష్ణుపరాయణైః । ఉపోషణం నవమ్యాంచ దశమ్యామేవ పారణమ్ ॥ తత్రైవ షడ్వింశేఽధ్యాయే- యస్తు రామనవమ్యాంతు భుంక్తే సచ నరాధమః । కుమ్భీపాకేషు ఘోరేషు పచ్యతే నాత్రసంశయః ॥ అకృత్వా రామనవమీవ్రతం సర్వ వ్రతోత్తమమ్ । వ్రతాన్యన్యాని కురుతే న తేషాం ఫలభాగ్భవేత్ ॥ రహస్య కృతపాపాని ప్రఖ్యాతాని బహూనిచ । మహాన్తిచ ప్రణశ్యన్తి శ్రీరామనవమీవ్రతాత్ ॥ ఏకామపి నరో భక్త్యా శ్రీరామనవమీం మునే । ఉపోష్య కృతకృత్యస్స్యాత్సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ సంగ్రహే- జయన్తీ ద్వివిధా ప్రోక్తా మత్స్యాది దశజన్మనామ్ । తిథి ప్రధానం సర్వేషాం వినా కృష్ణత్రివిక్రమౌ ॥ పునర్వసౌ చైత్రమాసే జన్మ రామస్య మంగళమ్ । తిథౌ నవమ్యాం లగ్నేచ కుళీరే కమలాసన ॥ ఇదం శ్రీరామనవమీవ్రతం నిత్యం ప్రత్యవాయస్మృతేః; ఫలశ్రవణాత్కామ్యంచ.

ఫలపూజా- విశ్వామిత్ర సంహితాయాం షడ్వింశేఽధ్యాయే- వైశాఖస్య సితేపక్షే విశాఖా పౌర్ణమీయుతా । ఉత్తమోత్తమమేవోక్తం (సర్వ పాప ప్రణాశనమ్) విచారంతు నకారయేత్ ॥ విశాఖయుక్తా యోగేఽపి కేవలాయాం తిథౌ భవేత్ । విశాఖోత్సవమేవోక్తం సర్వపాప ప్రణాశనమ్ ॥ చూతాదిషు సమస్తాని ఫలాన్యాహృత్య దేశికః । పాచయేద్గుడమిశ్రంతు మరీచీజీరకాన్వితమ్ ॥ నారికేళఫలోపేత మేలాకర్పూర మిశ్రితమ్ । పాచయేత్క్షీరమిశ్రంతు మహాహవిః సమన్వితమ్ ॥ ఇత్యారభ్య- చూతాది ఫలసంయుక్తం యథాకామం ప్రదాపయేత్ । మహాహవిర్నివేద్యాథ తామ్బూలంచ నివేదయేత్ ॥

శ్రీపరాశర ధర్మశాస్త్రే ఉత్తరఖండే వింశేఽధ్యాయే- వై
శాఖ్యాం పౌర్ణమాస్యాంవా ప్రభాతే విమలేసతి । ధాత్రీస్నానం
నరః కృత్వా కృతకృత్యో యథావిధి ॥ రక్తైస్సరోరుహైః దేవ
మర్చయే న్మధుసూదనమ్ । దధ్యన్నం పానకం శీతం హృద్యై
శ్చూతఫలైస్సహ ॥ నివేద్య వైష్ణవాన్ భక్త్యా పూజయేత్ప్రియ
తో ద్విజః । సహస్ర వార్షికీం పూజాం యుజ్యతే నాత్రసంశయః ॥

శ్రీనృసింహజయన్తీ,

త్రేతాదౌ వాదికల్పే ఽఖిలకమలభవే మాధవేమాసిపక్షే
శుక్లే సాధ్యేచ యోగే వణిజితకరణే భూతతిథ్యాం మరుద్భే । మన్దే
వారే ప్రదోషే కనకకశిపోః ఖణ్డనార్థం జనిత్వా రక్షస్తస్సంభా
న్నఖాగ్రై స్తమహాన దఖిలత్రాణహేతు నృకేసింహః ॥

కృష్ణజయన్తీనిర్ణయః.

దశనిర్ణయే- సింహస్థేర్కే- ఽసితేపక్షే రోహిణ్యా మష్టమీ
యుతే । చన్ద్రోదయే జయన్తీస్యా త్కేశవారాధనం పరమ్ ॥ కాల
ప్రకాశికాయామ్- శ్రావణేమాసి రోహిణ్యాం కృష్ణాష్టమ్యాంచహ
ర్షణే । బుధవారే వృషలగ్నే జాతో దేవకినన్దనః ॥ శుద్ధావిద్ధేతిముని
భి ర్జయన్తీద్వి విధాస్మృతా । శుద్ధా ముముక్షుభి ర్గ్రాహ్యానతువి
ద్ధా కదాచన ॥ అష్టమీ సప్తమీవిద్ధా రోహిణీ కృత్తికాయుతా ।
విద్ధేతి ప్రోచ్యతే తత్ర నోపవా సాదికం చరేత్ ॥ సూర్యోదయే
కృత్తికయా విద్ధాస్యా ద్రోహిణీయది । ప్రాతఃకాలే నవేధోఽయం
నిన్దితో వ్రతకర్మణి ॥ తత్రైవ- అష్టమ్యాంవా నవమ్యాంవా దశ
మ్యాం యదిరోహిణీ । అవిద్ధా యదిలభ్యేత సాజయన్తీ ప్రకీర్తితా॥
నారదీయే- జయన్తీ ద్వివిధా ప్రోక్తా శుద్ధా విద్ధేతి తద్ద్విధా ।
విద్ధాతు సప్తమీయుక్తా శుద్ధాతు నవమీయుతా ॥ రోహిణీ కృత్తి
కాయుక్తా విద్ధా శుద్ధాపరాన్వితా ॥ నారదీయ సంహితాయామ్-

అష్టమ్యాంవా నవమ్యాంవా దశమ్యాం యదిరోహిణీ । సాజయన్తీతి విఖ్యాతా ప్రశస్తా భుక్తిముక్తిదా ॥ జ్యోతిషార్ణవే- శ్రావణ్యాం ప్రోష్ఠపద్యాంవా యదా సింహగతో రవిః । జయన్త్యారాధనం కుర్యాన్నతు కర్కటకన్యయోః ॥ బ్రహ్మసంహితాయామ్- శుద్ధాష్టమీం వినావాపి శుద్ధక్షస్యాప్యభావతః । మృగేణచ దశమ్యాచ యుక్తా గ్రాహ్యాతు వైష్ణవైః ॥ తత్రైవ- బ్రాహ్మణైః క్షత్రియై ర్వైశ్యై శ్శూద్రైశ్చ మునిసత్తమ । విశుద్ధోపోషణం కార్యం నిత్యం విష్ణుపరాయణైః ॥ కాలప్రకాశికాయామ్- మాసే సంవత్సరేచైవ తిథిద్వైధం యదాభవేత్ । తత్రోత్తరా తిథిర్గ్రాహ్యా ద్వైధే సంక్రాంత్యవేధితా ॥ సంక్రాన్తివేధితాయాంతు ద్వయోస్సా పరివర్జితా । ఏకా సంక్రాన్తినా త్వన్యా సప్తమీ కృత్తికాయుతా ॥ సప్తమీవేధితాం త్యక్త్వా భజేత్సంక్రాంత్యవేధితామ్ ॥

జయన్తీ విద్ధాఽపి బుధవారయుక్తాచేత్సైవ వైష్ణవైరపి గ్రాహ్యా; తథా దశనిర్ణయే- చన్ద్రోదయే ఽష్టమీయుక్తా రోహిణీ బుధవారగా । విద్ధాఽపి వైష్ణవైర్గ్రాహ్యా (విద్ధాశుద్ధాపివాగ్రాహ్యా) హ్యుపవాసార్చనాదిషు ॥ ఇతి; తత్రైవ- జయన్తీ ద్వివిధేత్యాదినా విద్ధామభిధాయ "ఏషా జయన్తీ విద్ధోక్తా హ్యవిద్ధాం శృణు నారద" ఇత్యుపక్రమ్య బుధవారం బహుశః ప్రశస్య "తస్మాజ్జయన్తీ విజ్ఞేయా బుధవారయుతా శుభా । ఏషా జయన్తీ శుద్ధాఖ్యా భుక్తిముక్తి ఫలప్రదా ॥ ఇతి వారయోగాతిశయేన విద్ధాయా అపి శుద్ధత్వాభిధానాదితి.

దశనిర్ణయే- యేన కుర్వన్తి జానన్తః కృష్ణజన్మాష్టమీవ్రతమ్ । తే భవన్తి నరాః ప్రాజ్ఞ వ్యాళవ్యాఘ్రాశ్చ కాననే ॥ క్రియాహీనస్య మూర్ఖస్య పరాన్నం భుఞ్జతో ఽసతః । కృతఘ్నస్య నలోకోస్తి జయన్త్యాం భుఞ్జతస్తథా ॥ జయన్తీ వాసరే ప్రాప్తే

కగోత్స్యదరపోషణమ్ । ఛిద్యతే ౧౬ కః కుక్షి ర్యమదూతైస్సుహాస్ర
శః ॥ ఇతి ప్రత్యవాయస్మృతే ర్నిత్యం ఫలశ్రవణా త్కామ్యంచ. కాలప్రకాశికాయామ్- వర్షేవర్షేచ కర్తవ్యం కృష్ణజన్మదినోత్సవమ్ । ఉపవాసశ్చ కర్తవ్యో మహాపాతకనాశనః ॥

అథ పారణమ్.

దశనిర్ణయే- భక్తానాం వైష్ణవానాంచ శుద్ధానాం నియతాత్మనామ్ । విహితా సాత్వతాభిజ్ఞై రాత్రావేవతు పారణమ్ ॥ శుద్ధానామ్= ప్రయోజనాన్తరగన్ధరహితానామ్, భక్తః- వైష్ణవః. అనన్య దేవతాభక్తా యేమద్భక్తజనప్రియాః । మామేవ శరణం ప్రాప్తా మద్భక్తాస్తే ప్రకీర్తితాః ॥ అధృత్వా విధినాచక్రం బ్రాహ్మణః ప్రాకృతో భవేత్ । విష్ణురేవహి యేషాంవై దైవతా వైష్ణవాస్తుతే ॥ ఆశ్వమేధికే- పంచకాలరతానాంచ దీక్షితైకాన్తినామపి । భక్తైర్భాగవతైస్సార్ధం రాత్రావేవతు పారణమ్ ॥ సంగ్రహే- జయన్తీవాసరే ప్రాప్తే పంచకాలరతాత్మభిః । కరణీయం ప్రయత్నేన రాత్రావేవతు పారణమ్ ॥

అథైకాదశ్యుపవాస లక్షణమ్.

విష్ణుధర్మే- ఉపావృత్తస్య పాపేభ్యో యస్తు వాసోగుణైస్సహ । ఉపవాస స్సవిజ్ఞేయ స్సర్వభోగవివర్జితః ॥ వర్జనీయాని సంత్యజ్య గుణాన్ సంగృహ్య చోదితాన్ । నిరాహారస్థితిర్యాసా ఉపవాసః ప్రకీర్తితః ॥ నారదీయే- యానికానిచ పాపాని బ్రహ్మహత్యాసమానిచ । అన్నమాశ్రిత్య తిష్ఠంతి సంప్రాప్తే హరివాసరే ॥ ఇతి హేపోత్తమే- వరం స్వమాతృగమనం వరం గోమాంసభక్షణమ్ । వరం హత్యా వరం పాన మేకాదశ్యాంతు భోజనాత్ ॥ కాలాదర్శే-

జపాద్భక్తద్వయం నిత్యే కామ్యేభక్తచతుష్టయమ్ ॥ నారదీయే రుక్మాంగదచరితే- అష్టవర్షాధికో మర్త్యో హ్యశీతి ర్నహిపూర్యతే । యోభుఙ్క్తే- మానుకేరాత్రౌ విష్ణో రహని పాపకృత్ ॥ సమే పథ్యశ్చ గణ్డ్యశ్చ విశ్వాస్యో విషయాద్బహిః । బ్రహ్మహాచ సగోఘ్నశ్చ స్తేయీచ గురుతల్పగః ॥ ఏకాదశ్యాంహి భుఞ్జానః పక్షయో రుభయోరపి ॥

సంగ్రహే- అలాభేవా నిషేధేవా కాష్ఠానాం దన్తధావనే । పర్ణాదినా విశుధ్యేత జిహ్వోల్లేఖస్సదైవతు ॥ తృణపర్ణై స్సదా కుర్యాదమామేకాదశీంవినా । తయోరపిచ కుర్వీత జమ్బ్వానిమ్బరసాలకైః ॥ బ్రహ్మకైవర్తే- ఇతి విజ్ఞాయకుర్వీతావశ్య మేకాదశీవ్రతమ్ । విశేషనియమాశక్తో హ్యహోరాత్రం భుక్తివర్జితః ॥ నిగృహీతేన్ద్రియ శ్శ్రద్ధాసహాయో విష్ణుతత్పరః । ఉపోష్యైకాదశీం పాపాన్ముచ్యతే నాత్రసంశయః ॥ పాపాత్- ప్రత్యవాయాత్.

కాత్యాయనః- మిథ్యావాదే దివాస్వాపే బహుశో ఽమ్బునిషేవణే । అష్టాక్షరం వ్రతీ జప్త్వా శతమష్టోత్తరం శుచిః ॥ వ్యాసః- అసకృజ్జలపానాచ్చ సకృత్తామ్బూల చర్వణాత్ । ఉపవాసః ప్రణశ్యేత్తు దివాస్వాపాచ్చ మైథునాత్ ॥ స్త్రీణాంతు ప్రేక్షణా త్స్పర్శాత్తాభిస్సంకథనాదపి । నిష్పతేత బ్రహ్మచర్యం నదారేష్వృతుసంగమాత్ ॥ సుమంగలీవిషయే మనుః- పుష్పాలంకారవస్త్రాదిగన్ధధూపానులేపనమ్ । ఉపవాసే నదుష్యంతి దన్తధావన (మజ్జనమ్) వర్జనమ్ ॥ విష్ణురహస్యే- శ్రాద్ధోపవాసదివసే ఖాదిత్వా దన్తధావనమ్ । గాయత్ర్యా శతశః పూత మమ్బుప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ నారదః- ఉపవాసదినే రాజన్ దన్తధావనకృన్నరః । స పూతివ స్త్రీసంయుక్తో నరకం ప్రతిపద్యతే ॥ గారుడే- యత్తు సా కురుతే పుణ్యం వినాపాపం పతివ్రతా । తత్తస్యా స్సకలం దేవి తస్యార్థం

నలభే త్వతిః ॥ భర్త్రా కరోతి యా సాధ్వీ యత్కించి త్కురుతే
శుభమ్ । తస్య పుణ్యస్య సంపూర్ణ మర్ధం ప్రాప్నోత్యసంశయః ॥
నాఖిలస్వానుజ్ఞాతా భర్త్రా పిత్రా సుతేన వా । నిష్ఫలంతు భవే త్త
స్య యత్కరోతి వ్రతాదికమ్ ॥ అనాపృచ్ఛ్య తు భర్తారం ముపోష్య
వ్రతమాచరేత్ । ఆయుష్యం హరతే భర్తు స్సానారీ నరకం వ్ర
జేత్ ॥ నాస్తి స్త్రీణాం పృథగ్ధర్మో న వ్రతం వాప్యుపోషణమ్ ।
పతిశుశ్రూషణం తాసాం తేన స్వర్గో విధీయతే ॥ యద్యపి పాణి
గ్రహా శ్రాద్ధి సహత్వం కర్మసు తథాపి శక్త్యా భర్త్రాద్యనుజ్ఞానే నదో
షః. శ్రీవారాహే- సూతకే మృతకేచాపి దానార్చనవివర్జితః ।
ఏకాదశ్యాం నభుఞ్జీత వ్రతమేత న్నలుప్యతే ॥ ఋశ్యశృంగః- సం
ప్రవృత్తేఽపి రజసి నత్యాజ్యాం ద్వాదశీవ్రతమ్ । కామ్యే నియోజయే
ద్విప్రం స్వయం నాద్యా ద్రజస్వలా ॥ పులస్త్యః- ఏకాదశ్యాం
నభుఞ్జీత నారీ దృష్టేరజస్యపి । సూతకే మృతకేచాపి నాశ్నీయా
ద్ధరివాసరే ॥ విష్ణుధర్మే- అసంభాష్యాంశ్చ సంభాష్య తులస్యత
సికాదళమ్ । ఆమలక్యాః ఫలంవాఽపి పారణే ప్రాశ్య శుద్ధ్యతి ॥
విష్ణుపురాణే- తస్మాత్పాషణ్డిభిః పాపై రాలాపస్పర్శనే త్యజేత్ । వి
శేషతః క్రియాకాలే యజ్ఞాదౌ వాఽపి దీక్షితే ॥ స్పర్శనేతు బుధ
స్స్నాత్వా శుద్ధి రాదిత్యదర్శనాత్ । సంభాష్యతాంశ్చ శుద్ధ్యర్థం
చిన్తయే దచ్యుతం బుధః ॥ తేషామాలోకనే సూర్యం పశ్యేత
మతిమాన్నరః ॥

శ్రాద్ధవిషయే విజ్ఞానేశ్వరీయే- ఉపవాసో యదా నిత్య శ్రా
ద్ధంచ ప్రకృతం భవేత్ । ఉపవాసం తదా కుర్యా దాఘ్రాయ పితృ
సేవితమ్ ॥ దశనిర్ణయే- ఏకాదశీవ్రతంచైవ పితు స్సాంవత్సరం
దినమ్ । ఋతుకాలంచ తత్రాపి శ్రాద్ధంకర్మ విధీయతే ॥ స్మృత్యర్థ
ర్థసారే- పితౄణాంక్షయదినే ప్రాప్తే భవే దేకాదశీయది । అభ్యర్చ్య

పితృదేవాదీ నాజఘ్నే తృప్తృ సేవితమ్ ॥ సుధీవిలోచనే- జ్ఞానినో ఒజ్ఞానినోవాఽపి మూర్ఖాః పణ్డితపవవా। స్మృత్వాహం సమతిక్రమ్య చణ్డాలః కోటిజన్మసు ॥ దేవలః- మాతాపిత్రోః క్షయే ప్రాప్తే భవే దేకాదశీయదా। అభ్యర్చ్యైచ పితౄన్దేవా నాజిఘ్రే తృప్తృ సేవితమ్ ॥ బ్రహ్మకైవర్తే:- సర్వమన్నం సముద్ధృత్య దక్షిణేన కరేణతు। ఘ్రాణాఘ్రాతంతు కర్తవ్యం వ్రతభఙ్గో ఒన్యథా భవేత్ ॥ అత్ర ఏకాదశీ శ్రాద్ధే "ఆఘ్రాయ పితృసేవిత" మిత్యాదీని వచనాని పరశ్శతాని సన్తి విస్తరభయా న్నలిఖ్యన్తే. కింత్ర ఆఘ్రాణేన ఏకాదశ్యాం శ్రాద్ధ శేషభోజనంచ సంభవతీతి శ్రుతిరేవాహ- "అవఘ్రేయమేవ తన్నైవ ప్రాశితం నైవాప్రాశిత" మితి. ఏవం విజ్ఞానేశ్వర చంద్రికా కాలాదర్శ సుధీవిలోచన దశనిర్ణయాదినిబన్ధనేష్వపి "ఉపవాసో యదా నిత్య" మిత్యాది పూర్వోదాహృతవచనాన్యేవ సర్వత్ర లిఖిత్వా ఏకకంఠేన పితృసేవితాన్నాఘ్రాణాంగకైకాదశీ శ్రాద్ధమేవ సమర్థితమ్. అతఏవ ద్వాదశ్యాం శ్రాద్ధపరం పురాణవచన మనాదరణీయమ్, స్మృతేః ప్రబలత్వాత్, "శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే నవిజ్ఞాతే మృతేఽహని। ఏకాదశ్యాంతు కర్తవ్యం దర్శేవాఽథ విచక్షణైః" ఇతి పరాశరాదిభి రవిజ్ఞాతేఽప్యేకాదశ్యామేవ శ్రాద్ధ విధానాచ్చ శ్రీమన్నారాయణముని కృతే పురుషార్థ సుధానిధౌచ స్మృతిరేవ ప్రాబల్యముక్తమ్. స్మృతీతిహాస పురాణేషు ధర్మవిరోధే స్మృత్యుక్తమేవ గ్రాహ్యమ్, వ్రతవిరోధే ఇతిహాసోక్త సర్గాదివిరోధే* పురాణోక్తమితి జ్ఞానార్ణవేచతత్రోక్తమ్. తస్యతస్య తత్ర తత్రాధికృతత్వా దితి. న్యాయ పరిశుద్ధావపి తథోక్తం వేదాన్తాచార్యైః. అతో ధర్మశాస్త్రస్య ముముక్షుముముక్షాచార మాత్రాధికృతస్య పురాణాపేక్షయా ప్రాబల్యాదేకాదశీ శ్రాద్ధం సర్వైరప్యనుష్ఠేయ మితి సిద్ధమ్,

సంగ్రహే- అశక్తస్తూపవాసేషు బాలో వృద్ధశ్చ రోగవాన్। కృత్వైక భక్తం విప్రేన్ద్ర ఉపవాసఫలం లభేత్ ॥ తాం ప్రకాశికాయామ్- పరమాపద మాపన్నో హర్షేవాచ సముపస్థితే । సూతకే మృతకేచైవ నత్యజే ద్ద్వాదశీ వ్రతమ్ ॥ తత్రైవ- సూతకేచ నర స్స్నాత్వా ప్రణమ్య మనసా హరిమ్ । ఏకాదశ్యాం నభుంజీత వ్రత ఏవం నలుప్యతే ॥ ఏకాదశ్యాం నభుంజీత నారీ దృష్టేరజస్యపి ॥ విష్ణురహస్యే- గాత్రాభ్యంగం శిరోభ్యంగం తాంబూలం చానులేపనమ్ । వ్రతస్థో వర్జయే న్నిత్యం యచ్చాన్యత్ర నిరాకృతమ్ ॥ ఇతిః త్యజే దుష్ణోదకస్నానం సుగంధామలకాదికమ్ । కావ్యాలాపం గన్ధ లేపం పుష్పధారణమేవచ ॥ స్త్రీసంగం సుర్ధసంచైవ క్షౌర మభ్యంగమేవచ । దధిక్షీరం ఘృతం గవ్య మైక్షవం కదళీఫలమ్ ॥ తిలాశ్చైవాసితా ముద్గాః కన్దకేసరమేవచ । ఏవమాదీని సర్వాణి వర్జయే ద్ధరివాసరే ॥ కౌర్మే- బహిష్కార్యా స్త్వన్త్యజాన్ సూతిం పతితం చ రజస్వలామ్ । నస్పృశే న్నాభిభాషేత నేక్షేత వ్రతవాసరే ॥ విష్ణుధర్మోత్తరే- విష్ణు మభ్యర్చ్యయే ద్భక్త్యా రాత్రౌ జాగరణాదికమ్ । తత్తజ్జపతపోధ్యాన తత్కథాశ్రవణాదికమ్ ॥ తదర్చనంచ తన్నామ కీర్తన శ్రవణాదయః । ఉపవాసకృతా మేతే గుణాః ప్రోక్తా మనీషిభిః ॥ పాద్మే- అనుకల్ప స్స్వయం ప్రోక్తః శ్రీశానాం వరవర్ణని । మూలం ఫలం పయ స్తోయ ముపభోజ్యం భవేచ్ఛుభమ్ ॥ వత్తైవ భోజనం కైశ్చి దేకాదశ్యాం బుధైస్స్మృతమ్ । దధి క్షీరం ఘృతం గవ్య మైక్షవం గుడవర్జితమ్ । తిలాశ్చైవ సితా ముద్గాః కన్దకేసరవర్జితమ్ ॥ ప్రశస్త సైంధలవణం ఘృతేనాభ్యంజనం వ్రతే ॥ యమః- ఇక్షుదండై ర్గుడరసైః సుఫలైర్వాః కదళీఫలైః । నిఘ్నన్తి యె హరిదినం తాన్నానయత కింకరాః ॥ కామ్యవిషయె అంగిరాః- య ఇచ్ఛే ద్విపులా న్భోగాన్ ముక్తించాత్యన్త దుర్ల

భామ్ । ఏకాదశ్యా ముపవసే త్పక్షయో రుభయోరపి ॥ స్కాన్దే- కాంస్యం మాంసం మసూరించ క్షౌద్రంచానృతభాషణమ్ । పునర్భో జన మభ్యాశం దశమ్యాం పరివర్జయేత్ ॥ వారాహే- గృహీత్వో దుంబరం పాత్రం వారిపూర్ణ ముదఙ్ముఖః । ఉపవాసంతు గృహ్ణీ యా ద్యద్వా వాక్యేన ధారయేత్ ॥ సంకల్పమ స్త్విస్తు. దేవలః- ఏకాదశ్యాం నిరాహారో భూత్వా ఽన్న మపరేఽహని । భోక్ష్యామి పుణ్డరీకాక్ష గతిర్భవ మమాచ్యుత ॥ కాంస్యం మాంసం తథా క్షౌద్రం తైలం వితథభాషణమ్ । వ్యాయామంచ ప్రవాసంచ దివా స్వాపంచ మైథునమ్ ॥ శష్కుల్యపూపాన్ ద్వాదశ్యాం వర్జయే ద్భోజనం పునః ॥ ఏకాదశ్యుపవాసో నిత్యకామ్యరూపేణ ద్వివిధమ పి ప్రమాణ బలాదధ్యవసీయతే. నిత్యం సదా యావదాయు ర్న కదాచిదతి క్రమేత్ । ఇత్యుక్త్వా ఽతిక్రమే దోషశ్రుతే రత్యాగ చోదనాత్ ॥ ఫలాశ్రుతే ర్వీప్సయాచ తన్నిత్యమితి కీర్తితమ్ ॥ ని త్యశబ్దాదీ న్యష్టౌ నిత్యత్వ సాధకాని. నిత్య శబ్ద ఉదాహృతో గారు డపురాణే- ఉపోష్యైకాదశీ నిత్యం పక్షయో రుభయోరపి ॥ సదా శబ్ద స్సనత్కుమార సంహితాయామ్- ఏకాదశీ సదోపోష్యా పక్ష యో శ్శుక్ల కృష్ణయోః ॥ యావదాయుశ్శబ్ద ఉక్తః విష్ణురహస్యే- ఉపోష్యైకాదశీరాజ న్యావదాయు స్సువృత్తిభిః ॥ అతిక్రమనిషే ధః కణ్వేనదర్శితః- ఏకాదశ్యా ముపవాసే న్నకదాచి దతిక్రమేత్ ॥

అకరణ దోషమాహ సనత్కుమారః- నకరోతీ హ యోమూ ఢః ఏకాదశ్యా ముపోషణమ్ । స నరో నరకం యాతి రౌరవం తమ సా ఽఽవృతమ్ ॥ ఏకాదశ్యాంతు యో భుఙ్క్తే- శక్తిమా న్ని రుపద్రవః । సురాపాన సమం పాపం భవే త్తస్య నసంశయః ॥ మ త్స్యపానా న్మునిశ్రేష్ఠ పాత్రైవ (పాత్రైకో) నరకంవ్రజేత్ । ఏకాద శ్యాన్న కామస్తు పితృభి స్సహ మజ్జతి ॥ యానికానిచ పాపాని బ్ర

ష్మహత్యా సహస్రాణిచ । అన్న మాశ్రిత్య తిష్ఠన్తి సంప్రాప్తే హరివాసరే ॥ తాని పాపాన్యవాప్నోతి సంప్రాప్తే హరివాసరే । మాతృహాపితృహాచైవ భ్రాతృహా గురుహా తథా ॥ ఏకాదశ్యాంతు యో భుఙ్క్తే- పక్షయో రుభయోరపి ॥ అత్యాగచోదనా దర్శితా విష్ణురహస్యే- పరమాపదమాపన్నో హర్షేఽథ సముపస్థితే । సూతకే మృతకేవాఽపి నత్యాజ్యం ద్వాదశీవ్రతమ్ ॥ కూర్మపురాణే- రటన్తీహ పురాణాని భూయోభూయో మహామునే । నభోక్తవ్యం నభోక్తవ్యం సంప్రాప్తే హరివాసరే ॥ నిత్యం భక్తిసదాయుక్తైర్నరై ర్విష్ణుపరాయణైః । పక్షేపక్షేచ కర్తవ్య మేకాదశ్యా ముపోషణమ్ ॥ ఇత్యాదిభి రష్టభి ర్హేతుభి రుపవాసస్య నిత్యత్వం సిద్ధమ్. కామ్యత్వంచ సాయుజ్యాది ఫలశ్రవణా దవగమ్యతే. తదుక్తం విష్ణురహస్యే- యదీచ్ఛే ద్విష్ణుసాయుజ్యం సుతాం సంపదమాత్మనః । ఏకాదశ్యా ముపవసే త్పక్షయో రుభయోరపి ॥ కాత్యాయనః- ఐశ్వర్యం సంతతిం స్వర్గం ముక్తింవా యద్యదిచ్ఛతి । ఏకాదశ్యాం నభుంజీత పక్షయో రుభయోరపి ॥ నారదోపి- ఏకాదశీసమం కించి త్పాపత్రాణం నవిద్యతే । స్వర్గమోక్షప్రదాహ్యేషా రాజ్యపుత్రప్రదాయినీ ॥ సుకళత్రప్రదాహ్యేషా శరీరారోగ్యదాయినీ । ఇత్యాదివచనా త్కామ్యత్వం సిద్ధమ్.

ఉపవాసాంగతిథి నిర్ణయస్య వేధాధీనత్వా త్ప్రథమం తావద్వేధో నిరూప్యతే. బ్రహ్మకైవర్తే- కీదృశస్తు భవేద్వేధో యోగో విప్రేన్ద్ర కీదృశః । యోగవేధా మమాచక్ష్వ యాభ్యాం దుష్టముపోషణమ్ ॥ చతస్రో ఘటికాః ప్రాతః అరుణోదయ ఉచ్యతే । చతుష్టయవిభాగోత్ర వేధాదీనాం కిలోదితః ॥ అరుణోదయ వేధస్స్యాత్సార్ధంతు ఘటికాత్రయమ్ । అతివేధో ద్విఘటికా ప్రభాసందర్శనాద్రవేః ॥ మహావేధోపి తత్రైవ దృశ్యతే- తురీయ స్తత్ర

కథితో యోగ సూర్యోదయే బుధైః । సర్వప్రకారవేధోఽయ ముపవాసస్య దూషకః । ఏతే వేధాతివేధ మహావేధాఖ్యా దోషా ఉక్తాః, తేషు సత్సు ఏకాదశీం సంస్పృక్త సందిగ్ధ సంయుక్త సంకీర్ణ నామభిః వ్యవహ్రియతే, ఏతా స్సంస్పృక్తాదయ శ్చతస్రోఽపి త్యాజ్యాః. తథా గోభిలః- అరుణోదయ వేళాయాం దశమీయది దృశ్యతే । సంస్పృక్తైకాదశీ తాంతు మోహినై్య దత్తవా న్విభుః ॥ గారుడపురాణే- ఉదయాత్ప్రాక్ త్రిఘటికా వ్యాపినై్యకాదశీయదా । సందిగ్ధైకాదశీనామ వర్జ్యా స్యా ద్ధర్మకాంక్షిభిః ॥ ఉదయాత్ప్రా ఙ్ముహూర్తేన వ్యాపి న్యేకాదశీయదా । సంయుక్తైకాదశీనామ వర్జయే ద్ధర్మవృద్ధయే ॥ ఆదిత్యోదయవేళాయాం విద్యతే దశమీ యది । సంకీర్ణైకాదశీనామ త్యాజ్యా ధర్మఫలేప్సుభిః ॥ ఇతి, పుత్రపౌత్ర ప్రవృద్ధ్యర్థం ద్వాదశ్యా ముపవాసయేత్ । తత్ర క్రతుశతం పుణ్యం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ ఇతి, అరుణోదయ వేధోఽపి యదా సంత్యజ్యతే తదా కిముపవక్తవ్యం సూర్యోదయవేధ ఇతి. తథాఽపి వక్ష్యతే కణ్వస్మృతౌ- ఉదయోపరి విద్ధాతు దశమ్యైకాదశీ యదా । దానవేభ్యః ప్రీణనార్థం దత్తవాన్ పాకశాసనః ॥ ఇతి. స్మృత్యన్తరేపి- దశమ్యాః ప్రాన్తమాదాయ యదోదేతి దివాకరః । తేనస్పృష్టం హరిదినం దత్తం జంభాసురాయతు ॥ యదా దశమ్యైకాదశీ ద్వాదశీత్యేతాదృశం దినత్రయం భవతి తదా కథముపవాస ఇత్యత్రాహ ఋష్యశృఙ్గః- ఏకాదశీ యదా బ్రహ్మన్ దినత్రయతిథి ర్భవేత్ । తదాహ్యేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ కణ్వః- అరుణోదయ కాలేతు దశమీ యది దృశ్యతే । తత్రోపోష్యా ద్వాదశీస్యా త్త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ నారదీయే- కలాన్వయేఽపి విప్రేన్ద్ర దశమ్యైకాదశీం

త్యజేత్ । సురాయా బిన్దునా స్పృష్టం గఙ్గాంభ ఇవ దుష్యతి ॥ బ్రహ్మాణ్డే- అరుణోదయవేళాయాం దశమీ కలయాఽపిచ । త్యాజ్యా ముముక్షుభి ర్నిత్యం సురామిశ్రోదకం యథా ॥ గారుడపురాణే- దశమీ శేషసంయుక్తో యదిస్యా దరుణోదయః । నైవోపోష్యం వైష్ణవేన తద్దినైకాదశీవ్రతమ్ ॥ హారీతస్మృతౌ- దశమీ మిశ్రితాం త్యక్త్వా వేలాయా మరుణోదయే । ఉపోష్యైకాదశీం శుద్ధాం ద్వాదశీంవాఽపి వైష్ణవః ॥ భవిష్యత్పురాణే- అరుణోదయకాలేతు దశమీ యత్ర దృశ్యతే । సావిద్ధైకాదశీ తత్ర పాపమూల ముపోషణమ్ ॥ స్మృతిసారసముచ్చయే- ఉదయాత్ప్రాగ్యదా విప్ర ముహూర్తద్వయ సంగతా । సంపూర్ణైకాదశీ సాస్యా త్తత్రైవోపవసే ద్గృహీ ॥ సౌరధర్మే- ఆదిత్యోదయవేళాయాః ప్రాఙ్ముహూర్త ద్వయాన్వితా । సైకాదశీతు సంపూర్ణా విద్ధాఽన్యా పరికీర్తితా ॥ స్కాన్దపురాణే- ప్రతిపత్ప్రభృతిహ్యేతా ఉదయాదుదయాద్రవేః । సంపూర్ణా ఇతి విఖ్యాతా హరివాసర వర్జితా ॥ దశనిర్ణయే- ద్వాదశీతు కలాకాష్ఠా యదిస్యా దపరేఽహని । ద్వాదశ ద్వాదశీ హన్తి పూర్వస్యాం పారణం కృతమ్ ॥ సంగ్రహే- విద్ధాఽప్యేకాదశీ గ్రాహ్యా పరతో ద్వాదశీ నచేత్ । శుద్ధాఽప్యేకాదశీ త్యాజ్యా పరతోద్వాదశీయది ॥ ఇదం సకామవిషయమ్. బ్రహ్మాండే- షట్పంచాశద్ఘటికాన్తే చతస్రో ఘటికాస్తుయాః । అరుణోదయ ఇత్యాహు స్తత్రవేధా శ్చతుర్విధాః ॥ మాత్స్యే- ఉదయాత్ప్రాక్చతస్రస్తు ఘటికా అరుణోదయః ॥ గారుడే- అర్ధరాత్ర మతిక్రమ్య దశమీ దృశ్యతేయది । ఏకాదశీం పరిత్యజ్య ద్వాదశీ ముపవాసయేత్ ॥ బ్రహ్మకైవర్తే- అర్ధరాత్రేఽపి కేషాంచి ద్దశమ్యా వేధ ఇష్యతే । అరుణోదయవేళాయాం నావకాశో విచారణే ॥

నవమీ శేషసంయుక్తదశమీ విచారః.

అత్ర కేచి న్నవమీయుక్తదశమీం త్యాజ్యా మాహుః తథా బృహద్ధారీతః- నవమీ కలయాయుక్తా యదిస్యా త్పూర్వవా సరే । ఏకాదశీం తాం సంత్యజ్య ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ ఉద యే నవమీ కించి ద్దశమీ సకలాయది । ఉపోష్య ద్వాదశీం శుద్ధాం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ ఇతి. శ్రీపాంచరాత్రే ఖగేంద్ర సంహితాయామ్- కలామాత్రాతు నవమీ దశమ్యాం యదివృశ్యతే । పూర్వా మేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోష యేత్ ॥ శ్రీపరాశర సంహితాయామ్- నవమీ శేషసంయుక్తా దశమ్యేకాదశీయుతా । ఉపోష్య ద్వాదశీం తత్ర పారణంతు పరే ఒహని ॥ సనత్కుమారసంహితాయామ్- నవమీ కలయా యత్ర దశమ్యాం యదిచే ద్యుతా । శుద్ధా మేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ తత్ర క్రతుశతం పుణ్యం త్రయోదశ్యాం తు పారణమ్ ॥ శ్రీపాంచరాత్రే పద్మోద్భవసంహితాయామ్- యదాతు నవమీ కించి ద్దశమ్యాం యత్ర సంయుతా । ఏకాదశీం పరిత్యజ్య ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ పారణంతు త్రయోద శ్యాం మమ భక్త స్సమాచరేత్ ॥ దశమీంయోహి దృష్ట్వైవ నవమీ శేషసంయుతామ్ । ఏకాదశీ ముపవసే త్సతు మాం నోప యాస్యతి ॥ యో ద్వాదశీ ముపవసే న్మద్భక్త స్సచ మే ప్రియః ॥ పారణంతు మమ ప్రీత్యై త్రయోదశ్యా మథాచరేత్ ॥ వా యుస్మృతౌ- అర్కోదయదశమ్యాన్తు నవమీ కలయా యది । శుద్ధా మేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ అరుణో దయకాలేతు దశమ్యా వ్యాప్య సంయుతా । దశమ్యా ముదయే కించిన్నోపోష్యైకాదశీ తదా ॥ ద్వాదశీం సముపోష్యైవ త్రయో

దశ్యాంతు పారణమ్ ॥ శ్రీవారాహే- కలాకాష్ఠాపి సంయుక్తా దశ మ్యాం నవమీయది । ఏకాదశీం తదా త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపో షయేత్ ॥ నారదీయే- ఘటికావా తదర్ధకంవా దశమ్యాం నవ మీ భవేత్ । అరుణోదయవేళాయాం దశమ్యాచ న సంయు తామ్ ॥ ఏకాదశీం విహాయైతాం ద్వాదశ్యాం సముపోషయేత్ । యదా త్వేన్యస్త్రయో గేకాదశీ త్రయోదశ్యోస్త్రిస్పృ ద్వాదశీత్యే తాదృశం దినం భవతి తదా నారదేన స్మర్యతే- ఏకాదశీ ద్వాద శీచ రాత్రి శేషే త్రయోదశీ । తత్రక్రతు శతంపుణ్యం త్రయోద శ్యాంతు పారణమ్ ॥ కూర్మపురాణే- ఏకాదశీ ద్వాదశీచ రాత్రిశే షే త్రయోదశీ । త్రిభి ర్మ్యా సా తిథిః కార్యా సర్వపాప హరా స్మృతా ॥ చన్ద్రికాయామ్- ఏకాదశీ ద్వాదశీచ రాత్రిశేషే త్రయో దశీ । త్రిస్పృశీనామ సా ప్రోక్తా బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి ॥ స్మృతి సారసముచ్చయే- త్రిస్పృగ్యైకాదశీ యత్ర తత్ర సన్నిహితో హరిః । పుణ్యం క్రతుశతస్యోక్తం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ ఏకా దశీ ద్వాదశీచ రాత్రిశేషేత్రయోదశీ । త్ర్యహస్పృగహోరాత్రం సోపోష్యం తత్త్వార్థిభిః ॥ ఇతి. స్మృతిసారసముచ్చయే- యాని కానిచ వాక్యాని విద్ధోపోషవ్యపరాణితు । అసురాణాం మోహనా ర్థం పాషణ్డానాం వివృద్ధయే ॥ అతో విద్ధాం పరిత్యజ్య ద్వాదశీ ముపవాసయేత్ ॥ నారదీయే- మోహిన్యాస్తు వచ శ్శ్రుత్వా సు రా స్సర్వే మహీపతే । సంచిన్త్య సుచిరం కాలం దిగంబర పురోగ మాః ॥ కుమష్య దర్శనార్థాయ వైకుణ్ఠ వ్యసనాయచ । పాషణ్డి నాం ప్రవృద్ధ్యర్థం పాపస్యజనసాయచ ॥ ఊచు స్తే మోహినీం దేవా లోకసంమోహనాయవై ॥ ఉక్తం మోహిని తే స్థానం ప్ర త్యూషే దశమీయుతా ॥ ఇతి. నారదః- నచే జేకాదశీ విష్ణో

ద్వాదశీ పఠత స్తథా । ఉపోష్య ద్వాదశీం తత్ర యదీచ్ఛే త్పరమం పదమ్ ॥

విద్ధైకాదశ్యుపవాసే ప్రాయశ్చిత్తమ్.

ప్రమాదా ద్దశమీ విద్ధైకాదశ్యుపవాసే ప్రాయశ్చిత్తము క్తం స్కాన్దే- ఉపోష్య దశమీ విద్ధాం ప్రాయశ్చిత్తం మిదం చరే త్ । తప్తకృఛ్రం నరః పీత్వా గాం దద్యాచ్చ సవత్సకామ్ ॥ సువర్ణస్యార్థకం దేయం తిలద్రోణ సమన్వితమ్ ॥ చన్ద్రికాయామ్- బహువాక్య విరోధేన సన్దేహో యత్ర జాయతే । ఉపోష్య ద్వాదశీం తత్ర త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ స్మృత్యర్థసారే- బహ్వాగమ విరోధేన బ్రాహ్మణేషు వివాదిషు । ఉపోష్య ద్వాదశీం తత్ర త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ కాలప్రకాశికాయామ్- బహునాత్ర కిము క్తేన సందేహోజాయతే యది । ఏకాదశీం పరిత్యజ్య ద్వాదశీ ముపవాసయేత్ ॥ పారణంతు త్రయోదశ్యాం నక్తన్స్యాం ఫలార్థిభిః । పారణంతు త్రయోదశ్యాం నిష్కామానాంతు ముక్తిదమ్ ॥ సంపూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా । లుప్యతే ద్వాదశీ తస్మి న్నుపవాసః కథం భవేత్ ॥ పూర్వాముపవసే త్కామీ నిష్కామస్తూత్తరాం సదా ॥ తథా బోధాయనః నిష్కామస్తుచ గృహ్ణీయా దుత్త రైకాదశీం సదా । సకామస్తు సదాపూర్వా మితి బోధాయనో ఽబ్రవీత్ । ఇతి. శుద్ధైవ ద్వాదశీ రాజ న్నుపోష్యా మోక్షకాంక్షిభిః । సకామై ర్గృహిభిః పూర్వావిద్ధాఽపీతి వినిర్ణయః ॥ ఇతి. శుద్ధాధికైకాదశీ విషయేవ్యాసేన విశేషోదర్శితః- సంపూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవసా । తత్రో

షోష్యా ద్వితీయాతు పుత్రపౌత్ర ప్రవర్ధనీ॥ గారుడే- సంపూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవసా। వైష్ణవీ చే త్రయోదశ్యాం ఘటికైకాఽపి దృశ్యతే ॥ గృహస్థోప వాసం కుర్యాత్పూర్వాం నోపవసే త్తదా ॥ ఇతి.

అధికద్వాదశీవిషయమ్.

అధికద్వాదశీ విషయ మాహ స్మృతిసార సముచ్చయే- సంపూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవసా। ద్వాదశ్యా ముపవాసోఽత్ర త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్॥ వారాహే- నచే దేకాదశీ విష్ణౌ ద్వాదశీ పరతస్థితా। ఉపోష్యా ద్వాదశీ తత్ర యదీచ్ఛే త్పరమాం గతిమ్ ॥ స్మృత్యన్తరే- ఏకాదశీతు సంపూర్ణా ద్వాదశీ వృద్ధిగామినీ। వంజులీనామ సా ప్రోక్తా కోటియజ్ఞఫలప్రదా ॥ వంజులీం ద్వాదశీం త్యక్త్వా యఃకుర్యా త్పూర్వవాసరె। స త్తజన్మకృతం పుణ్యం తత్క్షణా దేవ నశ్యతి ॥ వారాహే- అభాకాసిత పక్షేషు మైత్ర శ్రవణ రేవతీ। ఆదిమధ్యావసానేషు భవేయు ద్వాదశీషు చేత్ ॥ తే వామనాహ్వయా ఘోరా మునిభిః పరికీర్తితాః ॥ ఆభాకాసితపక్షేషు- ఆషాఢ భాద్రపద కార్తిక శుక్లపక్షేష్విత్యర్థః.

అథ చాతుర్మాస్యమ్.

శ్రీధరీయే- స్వాపస్తు విష్ణో ర్మిథునె శుక్లద్వాదశికాతిథిః। పవిత్రం విధథీతైవం మిథునస్థే దివాకరే ॥ మాత్స్యే- శేతె విష్ణు స్సదా ఽఽషాఢె భాద్రేచ పరివర్తతే। కార్తికెతు ప్రబుద్ధ్యేత శుక్లపక్షే హరె దినే ॥ అత స్సదా మిథునాషాఢ ఏవ

విష్ణో స్స్వాపః. కర్కటకే శయనవచనం మిథునే దర్శద్వయ సం
భవవిషయమ్. తథా శిఖరీయే- మిథునస్థో యదా భాను రమా
వాస్యా ద్వయం స్పృశేత్ । ద్విరాషాఢ స్సవిజ్ఞేయో విష్ణుస్స్వపి
తి కర్కటే ॥ అనేన ద్విరాషాఢ సమ్భవే పూర్వస్య మలమాస
త్వా దుత్తరస్య శుద్ధమాసత్వా చ్ఛుద్ధ మాస ఏవ విష్ణోస్స్వాప
ఇత్యర్థః. భవిష్యత్పురాణే- మిథునస్థే సహస్రాంశౌ స్వాపయే
న్మధుసూదనమ్ । తులాం ప్రాప్తే మహారాజ సమ్యగుత్థాపయే
ద్ధరిమ్ ॥ కించ వృద్ధ మిహిరః- మేషాదిమిథునాన్తేషు యదా
దర్శద్వయం భవేత్ । అబ్దాన్తరే తథాఽవశ్యం మిథునే ఽర్కే-
హారి స్స్వపేత్ ॥ కర్కటాది త్రికే వాఽపి యదాదర్శద్వయం
భవేత్ । అబ్దాన్తరే తథాఽవశ్యం కర్కటార్కే హరి స్స్వపేత్ ॥
ఏవ మాషాఢ శుక్లద్వాదశ్యాం విష్ణుశయనవిధానా దాషాఢ పౌర్ణ
మాస్యామేవ యతీనాం సంకల్పః, కథం చి త్తత్రా సంభవే "యావ
త్స్యాత్కృష్ణపంచమీ" తి స్మరణా త్తత్రవా సంకల్పః కార్యః.

నను- శ్వోభావినీం ప్రతిపద మారభ్య శ్రావణీం యతిః । న
ప్రమాయా చ్చతుర్మాసా న్స్వపనం కారయేన్నచ ॥ శ్రావణం
మాసమారభ్య యావన్మాసచతుష్టయమ్ । వసేయు స్సర్వయత
యో ఏకత్రైవేతి నిశ్చితమ్ ॥ ఇత్యాది వచనైః శ్రావణేఽపి యతీ
నాం సంకల్ప స్స్మర్యత ఇతిచే న్నైవమ్- సమర్థ స్త్వం తదర్థ మవి
జ్ఞాయ సంబంధినీః దర్శాన్తాః పౌర్ణమాస్యన్తా శ్చాన్ద్రిమాసా
ద్విధాస్మృతాః । యతీనాం పౌర్ణమాస్యన్తా దర్శాన్తాః పితృకర్మణి॥
ఇతి దర్శాన్త చాన్ద్రిమాసాషాఢాన్తః పాతి పౌర్ణమాస్యన్తత్వేన
యత్యాషాఢస్య గతత్వేఽపి కృష్ణప్రతిపత్ప్రభృతి ప్రవృత్త యతి
శ్రావణమాసస్యాషాఢత్వా త్తదవలంబేన "శ్రావణంమాస" మి
త్యాది వచన మిత్యవిరోధః; తతశ్చాషాఢాదిక్రమే సంకల్పకాలాతి

క్రమప్రాయశ్చిత్తకృచ్ఛ్రం కృత్వా సంకల్పః కార్యఇతి వివేకః. నన్వేవం మాసాధిక్యే చాతుర్మాస్య వ్యపదేశభంగ ప్రసంగ ఇతి చేన్న- "షష్టిభిర్దివసైర్మాసః కథితో బాదరాయణై" రితి షష్టిదినానా మేకమాసత్వ స్మరణాత్; నన్వధికాభావే ప్యాషాఢమాస ప్రారభ్య కార్తికమాసఏవ సమాపనేపి చాతుర్మాస్యాధిక్య మితి చేన్నైవమ్- అవిచారితరమణీయత్వాత్; ఆషాఢకార్తికయోః పౌర్ణమాసయో రేవారంభ సమాప్తివిధానా త్సంకల్ప సమాపనయోః పూర్వత్ర పరత్రచ పంచదశదినవిరహా న్నచోద్యావకాశ ఇతి నిరవద్యమ్.

శ్రీభగవాన్- ఉత్థానే శయనేవాపి మదంగపరివర్తనే । శాకాహారంచ యో భుఙ్క్తే హ్యాది శల్యం మమార్పయేత్ ॥

శ్రవణ ద్వాదశీ విచారః.

నారదః- శుక్లా వా యదివా కృష్ణా ద్వాదశీ శ్రవణాన్వితా। తయో రేవోపవాస స్స్యా త్త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ దశనిర్ణయే- యదా హ్యేకాదశీ శుద్ధా ద్వాదశీ శ్రవణాన్వితా । శుద్ధా మేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ సారసముచ్చయే- ద్వాదశీం శ్రవణోపేతాం యో నోపోష్యతి దుర్మతిః । పంచసంవత్సరకృతం పుణ్యం తస్య వినశ్యతి ॥ ఇతి ప్రత్యవాయ స్మృతేః శ్రవణద్వాదశీ నిత్యా. అత్ర "శుద్ధా మేకాదశీం త్యక్త్వే" తి వచన మశక్త విషయమ్, శక్తస్తు ఏకాదశీం శ్రవణద్వాదశీంచో పవసేత్.

తథా సారసముచ్చయే- ఏకాదశీ ముపోష్యాథ ద్వాదశీం సముపోషయేత్ । న తత్ర వ్రతలోపస్స్యా దుభయో ర్దేవతా హరిః ॥ అత్ర ఏకాదశీయుక్తైవ శ్రవణద్వాదశ్యుపోష్యా నతుత్రయోదశీయుక్తా; తథా కౌర్మే- నాగవిద్ధాతు యా షష్ఠీ రుద్రవి

ద్ధో దివాకరః । కామవిద్ధో భవే ద్విష్ణు హన్తి పుణ్యం పురాకృతమ్ ॥ సంగ్రాహ్యాస్తేతు వాసరా ఇతి పాఠాన్తరమ్. నాగః- సప్తమీ, రుద్రః- అష్టమీ, దివాకర- స్సప్తమీ, కామః- త్రయోదశీ, విష్ణుః- శ్రవణద్వాదశీ. వేధే నియమ మాహ పైఠీనసిః- పక్షద్వయేపి తిథయ స్తిథిం పూర్వాం తథోత్తరామ్ । త్రిభిర్ముహూర్తై ర్విధ్యన్తి సామాన్యో ఽయం విధి స్స్మృతః ॥ సపునరత్ర విశేషవిధి ర్దృశ్యతే అత స్త్రిముహూర్తవేధ ఏవాత్రగ్రాహ్యః. విష్ణుపురాణే విశేషః- యాః కాశ్చ తిథయః పుణ్యాః ప్రోక్తా నక్షత్రయోగతః । తాస్వేవ తద్వ్రతం కుర్యా చ్ఛ్రవణద్వాదశీం వినా ॥ ద్వాదశీ శ్రవణర్క్షంచ స్పృశేదేకాదశీం యది । స ఏవ వైష్ణవో యోగో విష్ణు శృంఖల సంజ్ఞితః॥ అత్ర శ్రీవైష్ణవ విషయే విశేషః: వరాశర ధర్మశాస్త్రే ఉత్తరఖండే వింశతితమే ఽధ్యాయే- ఉపోష్యైకాదశీం సమ్యక్ ద్వాదశ్యామరుణోదయే । ధాత్రీస్నానం నరః కుర్యా త్పూజయే న్మధుసూదనమ్ ॥ కోమలై స్తుళసీపత్రై ర్హృద్యై ర్మంజరి సంయుతైః । అర్చయేన్మన్త్రరత్నేన శత మష్టోత్తరం హరిమ్ ॥ మధ్వాజ్యగుడసంయుక్తం పాయసాన్నం నివేదయేత్ । ద్వయేన జుహుయా దగ్నౌ మన్త్రేణైవతు భక్తితః ॥ సంగ్రహే- ఏకదశ్యా మహోరాత్రం నిరాహారో జితేన్ద్రియః । విష్ణుమారాధ్య తత్తీర్థం పిబే త్తుళసినం యుతమ్ ॥ ఉపవాసదినే యస్తు తీర్థేన తుళసీదళమ్ । సంప్రాశ్నాతి విమూఢాత్మా రౌరవం నరకం వ్రజేత్ ॥ విష్ణుపాదోదకం పీత్వా పశ్చాదశుచిశంకయా । ప్రక్షాళయతి యః పాణిం సఏవ నరకం వ్రజేత్ ॥ శ్రీగారుడపురాణే శ్రీరంగమాహాత్మ్యే నవతితమోఽధ్యాయే సంకల్పనమావన మన్త్రావభిహితౌ ఏకాదశ్యా మహం కించి దనశ్నన్ పురుషోత్తమ । భోక్ష్యే ఽహని పరే శ్రీమన్ పాహిమాం శరణాగతమ్ ॥ ఇతి స్నానానన్తరం సంకల్ప్య- అనన్త భవసంసిద్ధ

పాపప్రగ్రథితంమనః । జ్ఞానదీపాస్తతిమిరం ప్రతేన కురు మేచ్యుత ॥ ఇతి పారణాత్పూర్వం సమాపయేత్.

కలామాత్రావశిష్టద్వాదశీ పారణవిచారః

నారదః- కలాయామపి విప్రేన్ద్ర ద్వాదశ్యాం పారణం స్మృతమ్ । అజ్ఞానాచ్చ త్రయోదశ్యాం పారణం రాక్షసం భవేత్ ॥ యదా భవే త్త్రయోదశ్యాం ద్వాదశ్యాస్తు కలా తదా । ద్వాదశీ ద్వాదశీహన్తి త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ కాలప్రకాశికాయామ్:- కలాద్వయం త్రయంవాఽపి ద్వాదశీం నత్వతిక్రమేత్ । మహాహాని కరీహ్యేషా ద్వాదశీ లంఘునేన్నృణామ్ ॥ యదా భవే దతీవాల్పా ద్వాదశీ పారణాదినే । ఉషఃకాలే ద్వయం కుర్యా త్ప్రాతర్మాధ్యాహ్నికంచ యత్ ॥ పాద్మే:- కలాయామపి రాజేన్ద్ర ద్వాదశ్యామరుణోదయే । స్నానార్చన క్రియాకార్యా దానహోమాది సంయుతా ॥ ఏతస్మా త్కారణా ద్విప్రః ప్రత్యూషే స్నాన మాచరేత్ । పితృతర్పణాదికం కృత్యం స్వల్పాం దృష్ట్వైవ ద్వాదశీమ్ ॥ అరుణోదయ వేళాయాం కృత్యం సర్వం సమాపయేత్ । నాతిక్రమే ద్ద్వాదశీంతు యథాకాలం ద్విజోత్తమః ॥ దేవలః- సంకటే విషమే ప్రాప్తే ద్వాదశ్యాం పారణం కథమ్ । అద్భిస్తు పారణం కుర్యా త్పునర్భుక్తి ర్నదోషకృత్ ॥ అత్రాష్టాంగ భగవదారాధనవిషయే విశేషోఽభిహిత శ్శ్రీపాంచరాత్రరక్షాయామ్- "ఏకాదశ్యాద్యుపవాస దివసేషు అనుయాగస్య లోపోభవతి, తదానీం సప్తాంగమేవ యజనమ్, అనుయాగస్యానియతత్వవ్యంజనాయ భాష్యకారేణ తదనుక్తి" రితి. "కదాచి ద్ద్వాదశ్యాదిషు ప్రభాతే పారణం భవతి, తదర్థం పూర్వం యజనేకృతేఽపి పశ్చాత్స్వస్వకాలే మధ్యాహ్నే సప్తాంగయజనం భవతి, తదా పూర్వదివసార్జితై ర్ద్రవ్యై" రితిచ.

ఉదకపారణే మన్త్రమాహ సంగ్రహకారః- అశితానశితం యస్మా దాపో విద్వద్భి రీరితాః। కేవలేనాంభసా తస్మా త్కరిష్యే వ్రతపారణమ్ ॥ దశనిర్ణయే- కాంస్యం మాంసం సురాం క్షౌద్రం లోభం వితథభాషణమ్ । వ్యాయామంచ ప్రవాసంచ దివాస్వాప (ం చమైథునమ్) మథాంజనమ్ ॥ తిలపిష్టం మసూరాంశ్చ ద్వాదశైతాని వైష్ణవః । ద్వాదశ్యాం వర్జయే న్నిత్యం సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ క్షౌద్రమత్ర శాకః. ద్వాదశ్యాం పారణం కుర్యా ద్వర్జయిత్వా హ్యుపోతకీమ్ ॥ అనేన శాకం వ్యాఖ్యాతమ్. దశనిర్ణయే- వ్యాయామం వ్యసనాయంచ దివాస్వాపంచమైథునమ్ । కుష్మాల్యాపూపం ద్వాదశ్యాం వర్జయే ద్భోజనం పునః ॥ అతసీ తుళసీచైవ ధాత్రీ ఫల మథాచ్యుతమ్ । ద్వాదశ్యాం ప్రథమం భుక్త్వా జీవన్ముక్తో న సంశయః ॥ అత్రేదం కించి చ్చిన్త్యతే- నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యంచేతి త్రివిధం కర్మ, తత్రనిత్యం యథాశక్తి కరణేనాపి చరితార్థమ్, కామ్యంతు సంగానుష్ఠానేనైవ సఫలమ్, తచ్చనశక్యంకర్తుమ్, ద్రవ్యమన్త్రశరీరాది శుద్ధ్యభావాత్; అతః కామ్యానుష్ఠానా న్నిత్యసిద్ధిరితి వ్యామోహమాత్రమ్, కర్మకర్తృసాధన వైగుణ్యేన కామ్యస్యైవాసిద్ధేః; అత ఏవాపస్తమ్బః- "నేమం లౌకిక మర్థం పురస్కృత్య ధర్మాంశ్చరే న్నిష్ఫలాహ్యభ్యుదయే భవన్తీ" తి సాంగానుష్ఠాన వైకల్యేన కామ్యస్య నైష్ఫల్య మభిధాయ "తద్యథా ఆమ్రే ఫలార్థే నిమితే ఛాయాగన్ధ ఇత్యనూత్పద్యేతే ఏవం ధర్మం చర్యమాణ మర్థా అనూత్పద్యంతే నోచేదనూత్పద్యంతే నధర్మహానిర్భవతీ" తి నిత్యానుష్ఠానాదేవ కామ్యసిద్ధిమాహ. తథా ఉజ్జ్వలాయాంచ- యథేక్షుంహేతోస్సలిలం నిషేచితం తృణానిపల్లీరపిచ ప్రసించతి । ఏవం నరో ధర్మపథేన వర్తయ న్యశశ్చ కామాంశ్చ సమూనిచా ఒశ్నుతే ॥ తథా స్మృత్యన్తరే- అశ్రుతస్నాత్వా

త్పాసధనానాం మాధ్యాహ్నికర్మ కృతస్తథా । సంబన్ధాదప విప్రోక్తే స్మృతః ॥ అతో నిత్యానుష్ఠా ... కామ్యసిద్ధిః ... కామ్యానన్దాధ హానిః. ఏవ ... కల్పశ క్తస్యాను కల్పానుష్ఠానేఽపి నార్థసిద్ధిః; "ప్రభుః ప్రథమకల్పస్య యో ఽనుక ల్పేన వర్తతే । న సాంపరాయికం తస్య దుర్మతే ర్విద్యతే ఫల"మితి మనుయాజ్ఞవల్క్యాది స్మృతేః యథావన్ముఖ్యకల్పాసంభవే ద్దౌణ కల్పనిషేధాచ్చ యథాశక్తి నిత్యమేవానుష్ఠేయమ్. పాద్మే- హా దిన ముపోష్య ప్రోక్తమార్గేణ జన్తు ర్వ్రజతి నపున ర్నరకావర్తి గోళం జనన్యాః । బహువృజినసమేతః కామరాగాన్వితోఽపి వ్రజతి పదమనన్తం లోకనాథస్య విష్ణోః ॥

అథ కృత్తికాదీప నిర్ణయః

అత్ర భరద్వాజః- మాసస్యార్జే కృత్తికాధిష్ణ్యే సాయంకాలే ప్రబోధయేత్ । దీపాంశ్చైవ మహాదీపా ననేకా స్సర్వతో గృహే । దేవాలయే నృపగృహే సభాయాం పుణ్యభూమిషు ॥ దశనిర్ణయే- వృశ్చికస్థే దివానాథే వృషభస్థే నిశాకరే । వృషభస్యోదయే కుర్యా ద్దీపారోపమహోత్సవమ్ ॥ భరద్వాజః- కృత్తికాద్వయ సంయుక్తే మాపి తస్మి న్కథం భవేత్ । తన్మాసాన్తర్గతాస్వేవ తాసు దీపా న్ప్రబోధయేత్ ॥ కృత్తికాసంక్రమయుతా యది దీపప్రబోధనమ్। న తాసు కారయే దాదౌ కృత్తికా స్వేవ కారయేత్ ॥ మాసా దౌ కృత్తికాస్వేవ సంక్రాన్తి స్తాసు సంత్యజేత్ । సంక్రమద్వయ సంయుక్తం కృత్తికాద్వయమేవ చేత్ ॥ ద్వయోరపి చ నక్షత్రే పూర్ణబింబేన్దుసంయుతే । ఆగ్నేయం కారయే ద్ధీమా న్మహాదీప ప్రబోధనమ్ ॥ ద్వయో రన్యతమం పూర్ణమాస్యా నచయుతం కథమ్ । తదాసీం రోహిణీయుక్తా పౌర్ణమాసీ యది ద్విజ ॥ తస్యాం

వా జ్వాలయేద్దీపా నితి శాస్త్రస్య నిశ్చయః ॥ సంక్రమద్వయ సంయుక్తం కృత్తికా ద్వయముపవచేత్ । తత్పర్వరోహిణీయుక్తం తత్పార్శ్వేపర్వసంయుతమ్ ॥ దత్తాత్రేయః- పౌర్ణమాస్యా నచ యుతా రోహిణీ కథ మత్రవై । ఏవంచే త్పరసంక్రాన్తౌ కృత్తికాస్వేవ కారయేత్ ॥ జ్యౌతిషే- కార్తికేమాసి నక్షత్రే కృత్తికాఖ్యే విధోర్గ్రహే । తన్మాసం వర్జయన్త్యేతే తద్దినంవా పరిత్యజేత్ ॥ కాలప్రకాశికాయామ్- వృశ్చికే ఽర్కే విధౌ తుఙ్గే పూర్ణాయా మగ్నిభే వృషే । ఉపరాగేఽపి కుర్వీత మహాదీప ప్రరోపణమ్ ॥ కృత్తికాభి రయోగేతు కేవలైవ తిథి ర్భవేత్ । పర్వణ్యేవ తదా కుర్యా న్మహాదీప ప్రరోపణమ్ ॥ జ్యోతిషే- అథ మాస ప్రభేదేన పర్వద్వయ మథో భవేత్ । ఉత్తరత్ర శుభం శస్తం దీపోత్సవ మథాచరేత్ ॥ అత్రేయే- ద్వివారగతనక్షత్ర మాగ్నేయంచే త్కథం భవేత్ । అహోరాత్రాధికం యస్మి న్నక్షత్రం కృత్తికాద్వయమ్ ॥ తస్మి న్ప్రరోపయే ద్దీపా నహోరాత్రద్వయే సమే ॥ అపరే దివసే కార్యం మహాదీప ప్రరోపణమ్ ॥ సుప్రభేదే- పర్వయుక్తం వివర్జ్యం స్యాద్భౌమ మన్యదినే యది । అపరే దివసే గ్రాహ్యః కృత్తికాయా మహోత్సవః ॥ విష్ణురహస్యే- భరణీ కృత్తికాయుక్తా పర్వయుక్తా చతుర్దశీ । త్యాజ్యా వేతౌ సదా బ్రహ్మ న్నుత్సవం నైవ కారయేత్ ॥ భరణీ కలయా యుక్తా కృత్తికా పూర్ణిమా యది । సాతిథి ర్నిష్ఫలా త్యాజ్యా దీపదానం నిషిధ్యతే ॥ రోహిణీ కృత్తికాయుక్తా పూర్ణిమా కలయా యుతా । నిశ్యాదౌ దీప ఆరోప స్సర్వసంపత్సుఖావహః ॥ దశనిర్ణయే- ఉదయే రోహిణీయుక్తా కృత్తికాభి ర్వినా భవేత్ । కేవలం పూర్ణిమాస్వేవ కృత్తికోత్సవ మాచరేత్ ॥ యత్త్వితరవచనమ్- ఊర్జేమాసి చతుర్దశ్యా సంయుతేవా ఽగ్నిదైవతే । నక్షత్రే ఽస్యప్రదోషేతు

కృత్తికోత్సవ మాచరేత్ ॥ ఇతి తత్పరదినే కృత్తికా పర్వాన్యత రకలామాత్రాభావే వా దుష్టేవా పూర్వదిన గ్రాహ్యతాపరమ్, మాసాన్తే శుద్ధపర్వాగ్ని సంభవే తత్రైవ కుర్యాత్, పూర్వత్ర తత్త్యాగ పరానేకవచన విరోధాత్. తత్సర్వం ప్రదోషవేధపర మితిచేన్న– "పూర్ణిమా కలయా యుక్తా ॥ ఉదయే రోహిణీయుక్తా" ఇత్యాది వచన విరోధాత్; జ్యోతిషే– కృత్తికా రోహిణీ మిశ్రా కలా వా పూర్ణిమాస్యపి । రాజరాష్ట్ర సుభిక్షం స్యా త్తత్కాలే దీప మాచరేత్ ॥ కాలప్రకాశికాయామ్– అపరే నభవే తూ వ్యాప్తా విద్ధా చే త్పూర్వవాసరే । ప్రతిపద్యపి సంగ్రాహ్యో దీపదానోత్సవః క్రమాత్ ॥ ద్వయోర్వా విద్యతే పూర్ణా రజనీ ముఖవేళయోః । అపరస్మి న్దినే కుర్యా దేకమాసద్వయోరపి ॥ అత్ర కామికే దీపారోపణ కాల ఉక్తః– రవే రస్తమయా త్పూర్వం యామపాద ప్రభృత్యపి । భోగి దీపోత్సవం కుర్యా ద్రాజరాష్ట్ర వివృద్ధయే ॥ మాసాదిదినే ష్వస్తమయా దూర్ధ్వం దీపారోపణ కాలః, తత్రైవ వృషభలగ్న సద్భావాత్; మాస మధ్యమాసాన్త దినే ష్వస్తమయా దర్వాక్కాలః. అస్తమయా త్ప్రాగేవ వృషభలగ్న ప్రవృత్తేః; అతో వృషభాదా త్యాజ్యాంశం విహాయ ప్రదోషే దీపారోపః కార్య ఇతి నిరవద్యమ్.

అథోపాకర్మ.

ఉపాకర్మ–ఉపక్రమః, వేదాధ్యయనారమ్భ ఇత్యర్థః. యాజ్ఞవల్క్యః– అధ్యాయానా ముపాకర్మ శ్రావణ్యామితి. అధ్యాయః– వేదః. ఆత్రేయః– ఉపాకర్మ స్వగృహ్యోక్తకాలే వస్వర్క్ష–విష్ణుభే ॥ ఇతి. అత స్స్వగృహ్యోక్తకాల ఏవోపాకర్మ కార్యమ్, న శాస్త్రాన్తర విహితకాలే. అన్యథా– స్వధర్మే విద్యమానేపి

పరధర్మేణవర్తతే । అప్రమాణ మృషిం కృత్వా సోఽన్ధే తమసి మజ్జతి ॥ ఇతి స్మరణాత్ప్రత్యవాయ స్స్యాత్. ఆశ్వలాయనః- శ్రవణే శ్రావణస్య పంచమ్యాం హస్తేనవేతి. ఆపస్తమ్బః- శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యా మధ్యాయ ముపాకృత్యేతి. ద్రాహ్యాయణః- ప్రోష్ఠపద్యాం హస్తం గృహీత్వేతి. వైఖానసః- శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం శిష్యం వాపయిత్వేతి. దశనిర్ణయే- శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం తైత్తిరీయకాః బహ్వృచా శ్శ్రావణే శ్రవణనక్షత్రే హస్తనక్షత్రయుక్తాయాం పంచమ్యా మమాయాంవా ప్రోష్ఠపద్యాం సామగాః కుర్యుః. శ్రీధరీయే- శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం స్యాద్వేదోపాకరణ క్రియా । పర్వణ్యౌదయికే కుర్యు శ్శ్రావణ్యాం తైత్తిరీయకాః ॥ బహ్వృచా శ్శ్రవణే కుర్యు స్సంక్రాన్తి గ్రహణంవినా ॥ అత్ర గ్రహసంక్రమవర్జ్యస్మరణం ప్రథమోపాకృతి విషయమ్. అత్రి వ్యవస్థోక్తా కాలప్రకాశికాయామ్- అర్ధరాత్రాదధస్తాచ్చే త్సంక్రాన్తి ర్గ్రహణంతు వా । ఉపాకర్మ నకుర్వీత పరతశ్చే న్నదోషభాక్ ॥ ఔదయికశబ్దార్థః స్మృత్యన్తరే నిరుక్తః- శ్రావణీ పౌర్ణమాసీతు సంగవస్పృగ్యదా భవేత్ । తదేవౌదయికం జ్ఞేయం నాన్య దౌదయికం విదుః ॥ ఔదయికమ్- సంగవాన్త వ్యాప్తమిత్యర్థః. కాలప్రకాశికాయామ్- సన్ధి స్సంగవతః పశ్చాదర్వా జ్మధ్యందినాద్యది । తత్రైవోపాకృతిం కుర్యా త్సద్య స్సమిధ ఆహుతిః ॥ సమిదాధానమిత్యర్థః. సంధి స్సంగవతః ప్రాక్స్యా దత్పూర్వస్మిన్పర్వణి క్రియా । శ్వోభూతే సమిదాధాన మేవశ్రావణికో విధిః ॥ నిగమే- దినద్వయం సమాశ్రిత్య పౌర్ణమాసీ యదిస్థితా । పరేద్యు స్సంగవం ప్రాప్య స్థితా సా కర్మణోఽర్హతి ॥ అత్రి- "ఉపాకర్మాపరాహ్ణేస్యా దుత్సర్గః ప్రాతరేవహీ" తి స్మృతేః ప్రాతఃకాలే గాయత్రీజపం కృత్వా అపరాహ్ణే ఉపాకర్మ

కార్యమ్. స్మృత్యన్తరే- సింహాదర్కాత్తు యాపూర్వా పూర్ణా సా శ్రావణీ భవేత్ । తత్రైవోపాకృతిం కుర్యాత్ సింహస్థోర్కో-భవేన్నవా ॥ కాలప్రకాశికాయామ్- స్వాధ్యాయస్య ప్రధానత్వాన్నిత్యత్వాచ్ఛ్రావణస్య చ । గ్రహసంక్రమయోశ్చాలం శ్రావణస్య నవిద్యతే ॥ మాసప్రాప్తేషు కార్యేషు మూఢత్వం జీవశుక్రయోః । అధిమాసాదిదోషాశ్చ నస్యుః కాలవిధేర్బలాత్ ॥ పౌర్ణమాస్యాస్తు నిత్యత్వాదాపస్తమ్బస్య శాసనాత్ । ముక్త్వా భాద్రపదాషాఢా శ్రావణ్యామేవ కారయేత్ ॥ అతశ్చాన్ద్రశ్రావణపూర్ణిమాయామేవోపాకర్మ కార్యమితి సిద్ధమ్. యత్త్విదం వచనం "వేదోనకరణే ప్రాప్తే కులీరస్థే దివాకరే । ఉపాకర్మ నకర్తవ్యం కర్తవ్యం సింహాయుక్తకే" ఇతి తన్నర్మదోత్తరవిషయమ్. తథా కాలప్రకాశికాయామ్- కులీరేఽర్కేణ సంయుక్తే ఉఫాకుర్యాత్తు దక్షిణే । నర్మదోత్తరతీరేతు కర్తవ్యం సింహగే రవౌ ॥ దశనిర్ణయే- కులీరేఽర్కేతు కర్తవ్యం నర్మదాయాస్తు దక్షిణే ॥ ఇతి. యత్తు మనూక్తమ్- శ్రావణ్యాం ప్రౌష్ఠపద్యాంవా ఉపాకృత్య యథావిధి । యుక్తశ్ఛన్దాంస్యధీయీత మాసాన్విప్రోఽర్ధపంచమాన్ ॥ ఇతి తచ్ఛ్రావణ్యాం దుష్టత్వే ప్రౌష్ఠపద్యాం ప్రథమోపాకర్మపరమ్. కథంచిచ్ఛ్రావణ్యామసంభవే సర్వేషాం ప్రౌష్ఠపదీ గ్రహణపరం వా. తథా జ్యోతిశ్శాస్త్రే- సౌరచాన్ద్రనభసోస్తు పూర్ణిమా విశ్వవిష్ణువసుభేషు సంగతా । శస్యతే యజురుపాకృతౌ నచే ద్వారుణే త్రికయుతా నభస్యయోః ॥ విశ్వం- ఉత్తరాషాఢాః, విష్ణుః- శ్రవణమ్, వసుః- ధనిష్ఠా, వారుణమ్- శతభిషక్. తత్రైవ- చిత్రాదితారకాద్వంద్వైః పౌర్ణమాసీ సమన్వితైః । మాసాశ్చైత్రాదయో జ్ఞేయాస్త్రిభిష్షష్ఠాన్త సప్తమాః ॥ ఏతత్ప్రోష్ఠపదీగ్రహణం శ్రావణ్యామోషధిప్రాదుర్భావవిషయమితి కేచిద్వ్యాచక్షతే, తచ్చి

ర్తవ్యమ్, తదభావేప్యుపాకర్మణో నిత్యత్వేన సన్ధ్యావన్దనవ దవశ్యం కర్తవ్యత్వాత్సింహే సవితుః స్థిత్యభావ విషయమిత్యన్యే, తదప్యసత్, దేశాన్తరవిషయత్వాత్సింహార్కోపాకర్మణః; అతశ్శ్రావణ్యామేవ ఋగ్యజురుపాకర్మ కర్తవ్యమితి నిశ్చీయతే. యత్తు స్మృత్యన్తరమ్- ఆషాఢే శ్రావణేవాఽపి ప్రోష్ఠపద్యామథాపివా । యత్ర నిర్దోషకాలస్స్యాత్కుర్యాత్తస్మిన్నుపాకృతిమ్ ॥ కాలత్రయేఽపి దోషశ్చేచ్ఛ్రావణ్యామారభేద్బుధః ॥ తదిదం స్వగృహ్యానుక్తకాలవిషయమ్. అర్ధరాత్రాదధస్తాత్సంక్రమగ్రహణయుక్త పర్వవిషయంవా; మౌఢ్యాదిదోషే ప్రథమోపాకృతి విషయం వా సమర్థనీయమ్. ద్వితీయాద్యుపాకృతౌ దోషాభావేన శ్రావణ్యామేవ కర్తవ్యత్వాత్; తథాఽఽత్రేయః- గురుభార్గవయోర్మౌఢ్యే బాల్యేవా వార్ధకేఽపివా । తథాఽధిమాససంసర్పమలమాసాదిషు త్రిషు ॥ ప్రథమోపాకృతిర్నస్యాత్కుర్యాద్యది వినశ్యతి ॥ దశనిర్ణయే- శ్రావణీ పూర్ణిమా యత్ర గ్రహసంక్రాన్తి దూషితా స్వాధ్యాయస్య ప్రధానత్వాన్నిత్యత్వాచ్ఛ్రావణస్యచ । అంజసా శ్రావణం విప్రైః కర్తవ్యం నిత్యకర్మవత్ ॥ అతో ద్వితీయాద్యుపాకర్మ శ్రావణ్యామేవ కర్తవ్యమ్, నాన్యత్రేత్యర్థః. హారీతః- ఉపాకర్మ తథోత్సర్గం కార్యముత్సవమష్టకామ్ । మాసవృద్ధౌ పరాః కార్యా వర్జయిత్వాతు పైతృకమ్ ॥ జ్యోతిషే- ఏకో మూఢో భవే దస్య స్వేచ్ఛమిత్రాంశగో యది । అన్యస్యాస్తమయేకాలే కుర్యాచ్ఛ్రావణ మంజసా ॥ శాఖాధీశే శక్తియుక్తే దుర్బలేఽపీతరగ్రహే । ప్రథమోపాకృతించాపి కుర్యాదేవా విచారయన్ ॥ అయమర్థః- శుక్రే శక్తియుక్తే గురుమౌఢ్యేఽపి యజుశ్శాఖోపాకర్మ కర్తవ్యమ్, ఏవం శుక్రమౌఢ్యేఽపి గురౌ శక్తియుక్తే ఋగ్వేదోపాకర్మ కర్తవ్యమ్, ఏవ మన్యతరమౌఢ్యేఽపి భౌమేశక్తియుతే సా.

మోపాకర్మకర్తవ్యమ్, 'శాఖాధీశేశక్తియుక్త' ఇతి హేతూక్తేః;
అతో మాఘ్యాదిదోషేష్పాకర్మ వర్జనస్మరణం స్వశాఖాధీశస్య
శక్త్యభావవిషయమ్. శ్రీధరీయె- అనుప్తబీజే నృపతౌ వినష్టే
సూతే మృతౌ రాష్ట్రసమాకులేచ। ఉత్సర్జనోపాకరణం నకుర్యా
ద్గ్రస్తేన్దుసూర్యే గురుణాస్తయానే ॥

అత్రాశౌచం సర్వవిషయ మితర త్ప్రథమోపాకర్మవిష
యమ్. అతోత్రోపాకర్మణి బ్రహ్మచారిభి రవశ్యం వపనంకర్తవ్యమ్,
'శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం శిఖాంవాపయిత్వే'తి వైఖానసే దర్శ
నాత్; దశనిర్ణయె- క్షురకర్మ నకర్తవ్యం చౌళాత్పర మ్మాతులత్రయె ।
తథోపనయనా దూర్ధ్వ ముపాకర్మవినా క్వచిత్ ॥ వసిష్ఠః-
వైధేకర్మణితు ప్రాప్తే కాలదోషం నచిన్తయెత్ । సద్యః క్షౌరం
ప్రకుర్వీత మాతాపిత్రో ర్మృతౌ తథా। అతో ఽత్ర వైధత్వా
జ్జన్మనక్షత్ర కుజవారాది నచిన్త్యమ్, న పూర్వేద్యు శ్చతుర్దశ్యా
దుష్టత్వా దాచారాభావాచ్చ. అత్రగోభిలః- అధ్యాయానా ముపా
కర్మ కుర్యా త్కాలే ఽపరాహ్ణికే। పూర్వాహ్ణికే విసర్గస్స్యా
దితి వేదవిదోవిదుః ॥ ఏవ ముత్సర్గస్య ప్రాతఃకాలీన తదకరణప్రా
యశ్చిత్తార్థతయా "కామోకార్షీ న్మన్యురకార్షీ" దితి 'జపేద్వే' తి
విహితజపః ప్రాతఃకాలఏవ కర్తవ్యః, నత్వపరాహ్ణే, ఉత్సర్గకాల
త్వాభావాత్; తదకరణ నిమిత్తో ఽయంహి జపః, యత్త్విదం వచ
నమ్- శ్రవణేనతు యత్కర్మ ఉత్తరాషాఢ సంయుతమ్ । సంవత్సరకృ
తో ఽధ్యాయ స్తత్క్షణాదేవ నశ్యతి ॥ ఇతి తద్బహ్వృచ విషయమ్.
తదుపాకర్మణ శ్శ్రవణ ప్రధానత్వాత్; భరద్వాజః- మౌంజీయ
జ్ఞోపవీతాదీ న్నవానేవతు ధారయెత్ । కటిసూత్రంనవంచైవ నవం
వస్త్రముపాకృతౌ ॥ ఏవమేవ ప్రాజాపత్య వ్రతచతుష్టయెచ- మేఖలా
మజినం దణ్డం వస్త్రం యజ్ఞోపవీతకమ్ । పూర్వోప్తయుక్తా న్యుత్సృ

జ్యా ధారయేయు ర్వ్యాతేవ్రితే ॥ కపర్దీ- ప్రజాపతిముఖాన్దేవా న్నైకైకంత్రి స్త్రిలోదకమ్ । ఉద్ధృత్య తర్పణం కుర్యు శ్శాఖినశ్యాం తైత్తిరీయకాః ॥ తస్మా దిద మధీతవేదానాం గృహిణాంచావశ్యం కర్తవ్యమ్. తథా జ్యోతిశ్శాస్త్రే- అధీతవేదవిద్యానాం కర్తవ్యంహి ద్విజన్మనామ్ । అధ్యాయోజ్ఞ మిదంప్రోక్త మితిహోవాచ భార్గవః ॥ అతోత్ర గృహస్థస్యా విరుద్ధ ముపవీతధారణం తర్పణం హోమశ్చ.

అత్ర భరద్వాజః- అథ యజ్ఞోపవీతస్య ధారణేకర్తవ్యతేవిధిః । స్నాత్వా శుద్ధ శ్శుచౌ దేశే ప్రక్షాళితపదద్వయః ॥ సపవిత్ర కరద్వంద్వః కృతోపస్పర్శనో ద్విజః । ఉపవిశ్యాసనే దర్భే ప్రాణానాయమ్య వాగ్యతః ॥ మన్త్రం సదైవ ముచ్చార్య బ్రహ్మసూత్రం గళేక్షిపేత్ । దక్షిణంబాహు ముద్ధృత్య శిరస్యైవ సహ ద్విజః ॥ గృహస్థస్య వనస్థస్య సూత్రం ప్రతి పునఃపునః । మన్త్రస్యోచ్చారణాచామద్వితయం క్రమశ స్స్మృతమ్ ॥ తస్మా త్ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోవా ఽనార్ద్రవస్త్రస్స న్నుపవిశ్య సంకల్ప్య సర్షిఛన్దోదైవతం మన్త్రముచ్చార్య యజ్ఞోపవీతం ధారయేత్. నార్ద్రవస్త్రో నచ ప్రహస్వ నతిష్ఠన్వా; అత్ర శాణ్డిల్యః- ఆర్ద్రవాసానకుర్వీత కర్మ కించి త్కథంచన । రాక్షసం తద్విజ్ఞేయం తస్మా ద్యత్నేన వర్జయేత్ ॥ మౌంజీ యజ్ఞోపవీతాదీ న్నవా నేవతు ధారయేత్ । కటిసూత్రంచైవ నవం నవంవస్త్ర ముపాకృతౌ ॥ తదేవ ముత్సర్గాకరణ ప్రాయశ్చిత్తార్థం కామోకార్షీన్మన్యురకార్షీదితి మన్త్ర మష్టోత్తర సహస్రం యథాశక్తివా ప్రాతఃకాలఏవ జపిత్వా ఽపరాహ్ణే స్నాత్వా ధౌతం పరిధాయ మాధ్యాహ్నిక క్రియాం కృత్వా ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోవోపవిశ్య పవిత్రపాణిః త్రిః ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య యజ్ఞోపవీతం ధృత్వా గృహస్థః ప్రతియజ్ఞోపవీత మాచమ్య మన్త్ర ముచ్చారయేత్. బ్రహ్మచారీతు ఉపవీతానన్తరం మెఖలాజినద

ణ్డాః "ఇయందురుక్తాత్ ॥ మిత్రస్యచక్షుః ॥ సుశ్రవ" ఇతి మన్త్రైః
క్రమేణ ధృత్వా ఽథాచామేత్.

అథాచార్య స్సహశిష్యై స్స్నాత్వా ఉదఙ్ముఖ ఉపవిశ్య
జలే నివీతీ ఋషితీర్థేన తిలాంజలిభిః ప్రజాపతిం కాణ్డఋషిం తర్ప
యామీత్యాదిభి స్సప్తభిర్మన్త్రైః కాణ్డఋషీ శ్చైకైకశః త్రి స్తర్పయి
త్వా ఽఽచమ్య వస్త్రం పరిధాయాచమ్య గృహమాగత్యాగ్న్య
ుపసమాధానాది ముఖాన్తం కృత్వా శిష్యైరన్వారబ్ధః ప్రజాపతి
ప్రముఖా న్ఋషీన్నాహుతీ ర్హుత్వా ఽఽద్యానువాకా "నిషేత్వే"
త్యాదీంశ్చతురోఽధ్యాయస్య జయాదింహుత్వా తన్త్రశేషం సమా
ప్యాభ్యుదయ శ్రాద్ధం కృత్వా పుణ్యాహం వాచయీత. ఏవం
ప్రత్యబ్దం శ్రావణ్యామేవోపాకర్మ కార్యమ్. అకాలేచే త్కృతం
కర్మ కాలం ప్రాప్య పునః క్రియా । కాలాతీతంతు యత్కుర్యా దకృ
తం త ద్వినిర్దిశేత్ ॥

అథ స్థాలీపాక నిర్ణయః.

అత్రాపస్తంబః- "ఏవ మత ఊర్ధ్వం దక్షిణావర్జ ముపోషి
తాభ్యాం పర్వసు కార్యః పూర్ణపాత్రస్తు దక్షిణేత్యేకే" ఇతి. ఏవం-
"పత్న్యవహన్తి శ్రపయితే" త్యాదిసూత్రోక్తప్రకారేణ, అత
ఊర్ధ్వ- మాగ్నేయస్థాలీపాకా త్పరమ్, ఏవం వదతా వివాహశేష
హోమమధ్యే పర్వసంభవేఽపి తత్రస్థాలీపాకః కార్య ఇత్యుక్తంభవ
తి, ఆగ్నేయస్థాలీపాకస్య కృతత్వాత్; యథాఽఽహుః- వివా
హశేషమధ్యేతు పర్వణ్యుత్పతితేసతి । తస్మిన్నపిచకర్తవ్య స్థాలీ
పాకో యథావిధి ॥ తత్ర యద్యప్యమావాస్యా వివాహా త్స్యా
దనంతరమ్ । యదివా పౌర్ణమాసీస్యాత్ స్థాలీపాక క్రియామతా ॥
ఇతి. అత్ర అమావాస్యాయామపి స్థాలీపాకస్మరణ మాగామి

పౌర్ణమాస్యా మాఘ్యాదిదుష్టత్వే ద్రష్టవ్యమ్. తథా గౌతమః- పౌర్ణమాస్యుపక్రమా దర్శపూర్ణమాసా దర్శశ్చే త్పూర్వ మావర్త్యేత పౌర్ణమాసేనేష్ట్వా ఽథ తత్కుర్యా దకుర్వ న్పౌర్ణమాసీమాకాంక్షేదిత్యుక్తే" ఇతి. పతుర్థీ హోమానంతరం యదిదర్శః పూర్వమాగచ్ఛేత్తదా దర్శకాలా త్పూర్వమేవ పౌర్ణమాసీ స్థాలీపాకంకృత్వా తతస్స్వకాలే దర్శస్థాలీపాకం కుర్యాదితి తద్వ్యాఖ్యానే వ్యాఖ్యాతమ్. వివాహానన్తర పర్వణి గ్రహణాది సంభవే దశనిర్ణయే- ఉపరాగోఽధిమాసోవా యది ప్రథమ పర్వణి । నాహరే త్ప్రథమా మిష్టిం మౌఢ్యేచ గురు శుక్రయోః ॥ ఇతి నిషేధా త్ప్రథమ స్థాలీపాకో నకార్యః, ఏవ మాషాఢాది పితృమాససంభవే చ నకార్యః, "స్థాలీపాక క్రియాం కుర్యా ద్వివాహా దుత్తరాయణే । పితృమాసచతుష్కేతు యదికుర్యా ద్వినశ్యతి" ఇతి ప్రత్యవాయస్మృతేః ఇదం ప్రథమ స్థాలీపాక విషయమ్; ద్వితీయాదౌతు నదోషః, "ప్రారబ్ధేతు ద్వితీయాదౌ ప్రోక్తదోషో నవిద్యతే" ఇతి స్మృతేః. నను స్థాలీపాకాకరణే పున రౌపాసనాగ్నేః ప్రాబల్యం నాస్తీతి చే త్తన్న- ఔపాసనం హోమో వైశ్వదేవ మష్టకా పార్వణశ్రాద్ధం సర్పబలి రీశానబలి రితి పక్తపాక యజ్ఞానాం పృథక్పృథక్కర్మత్వే నాన్యోన్య నైరపేక్ష్యాత్; అయం స్థాలీపాకో నిత్యః- పక్షేవా యదివా మాసి యస్య నాశ్నన్తి దేవతాః । భుక్త్వా దురాత్మన స్తస్య ద్విజ శ్చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ ఇతి ప్రత్యవాయస్మృతేః; అత్ర పర్వవిషయే నియమమాహాపస్తంబః- "పర్వసుచోభయోరుపవాసః ఔపవస్తమేవ కాలాన్తరేభోజనం తృప్తిశ్చాన్నస్య యచ్చైనయోః ప్రియం స్యా త్తదే తస్మి న్నహని భుఞ్జీయాతామధశ్చశయీయాతాం మైథునవర్జనంచ శ్వోభూతే స్థాలీపాకః తస్యోపచారః పార్వణేన వ్యాఖ్యాతః నిత్యం లోక ఉపదిశంతీ"తి. అత్ర

గృహ్యాపరిశిష్టే నియమాన్తర ముక్తమ్- శాకం మాంస మసూ
రాంశ్చ లవణం కోద్రదూషకాన్ । మాషం మధు పరాన్నంచ త్యజే
దుపవసన్ స్త్రియమ్ ॥ ఇతి. ఏవం ప్రారబ్ధస్యాస్య మాఘాద్యావపి
కర్తవ్యత్వం స్మర్యతే. తథా విష్ణుయామళే- గురావస్తంగతే శుక్రే
బాల్యేవా వార్ధకేపివా । సదోపాయ భవేత్ (కర్మ నిత్యత్వా
న్నతుదుష్యతి) న్నిత్యం స్థాలీపాకం సమాచరేత్ ॥ నిత్యగ్రహణా
త్కామ్యనిషేధః "పక్షేవా యదివామాసే" ఇత్యకరణే ప్రత్యవాయ
స్మరణాచ్చ నిత్యః. అస్య కాలమాహ వృద్ధశాతాతపః- పర్వణో
య శ్చతుర్థాంశ ఆద్యాః ప్రతిపద స్త్రియః । యాగకాల స్సవిజ్ఞేయః
ప్రాతరుక్తో మనీషిభిః ॥ దశనిర్ణయే- రవిరావర్తతే యస్మిం స్తదా
వర్తన మిష్యతే । ఆవర్తనాత్పరం సన్ధౌ యాగం కుర్యాత్పరేఽ
హని । ఇతి. రవేరావర్తనం ద్వేధావిభక్తస్య దినస్యార్ధం, నతు
పఞ్చధావిభక్తస్య తృతీయో మధ్యాహ్నభాగః, సహిషోడశఘటికా
కాలే తదధికేవా రవిరావర్తతే. పర్వప్రతిపదో స్సన్ధి రర్వాగావర్త
నాద్యది । తస్మిన్నహని యష్టవ్యం పూర్వేద్యు స్స్యా దుపక్రమః ॥
ఆవర్తనా త్పరం సన్ధిర్యది తస్మిన్నుపక్రమః । పరేద్యురిష్టి రిత్యేష
పర్వద్వయ వినిర్ణయః ॥ యత్త్విదంకాత్యాయన వచనమ్- సయష్టవ్య
శ్చతుర్థాంశే యాగః ప్రతిపదః క్వచిత్ । రక్షాంసి తద్విలుంపన్తి
శ్రుతిరేషా సనాతనీ ॥ ఇతితన్మధ్యందినే తదర్వాగ్వా సన్ధౌ తత్రైవ
యాగేకర్తవ్యే ఆలస్యాదినా తత్రాకృత్వా పరదినే ప్రతిప చ్చతుర్థాం
శే యదాకరోతి స్థాలీపాకం తద్విషయమ్. ఆవర్తనాదూర్ధ్వం పర్వ
సన్ధౌ శ్వఃప్రతిప చ్చతుర్థాంశే యాగస్మరణాత్. తథా వృద్ధశాతా
తపః- సన్ధిశ్చేత్స్యాపరాహ్ణేస్యా ద్యాగం ప్రాతః పరేఽహని । కుర్వాణః
ప్రతిపద్భాగే చతుర్థేఽపి నదుష్యతి ॥ యత్త్విదం గార్గ్యవచనమ్-
ప్రతిపద్య ప్రవిష్టాయాం యదిచేష్టి స్సమాప్యతే । పునః ప్రణీయ

కృత్స్నేష్టిః కర్తవ్యా యాగవిత్తమైః ॥ ఇతి తదిదమిష్టివిషయం నవస్థాలీపాకవిషయమ్; "పునఃప్రణీయ కృత్స్నేష్టి" రితి జ్ఞాపనాత్; ముఖ్యకాలాతిపత్తౌ గౌణకాలమాహ గౌతమః- సర్వో ఽపరపక్షః పౌర్ణమాసస్య పూర్వపక్షో దర్శస్యేతి. కాత్యాయనశ్చ- పౌర్ణమాస్యత్యయే హవ్యం హోతావా యదహ ర్భవేత్ । తదహ ర్జుహుయా దేవ మమావాస్యాత్యయే ఽపిచ ॥ అత్రవామనః- ఉక్తకాలవ్యతిక్రాన్తౌ దివసే యత్రకుత్రచిత్ । ఆగామిపర్వణః పూర్వం స్థాలీపాకం సమాచరేత్ ॥ ఇతి.

అథాగ్రయణమ్.

అత్రిః- ఇషే వా ఉప్యథ ఊర్జే వా మాస్యాగ్రయణ దేవతాః । ఇష్ట్వైవ నవధాన్యేన దైవం పిత్ర్యం సమాచరేత్ ॥ మార్కణ్డేయః- శరత్కాలేతు సంప్రాప్తే ఽనిష్ట్వా గ్రాయణదేవతాః । నవాన్నం యస్తు వై భుఙ్క్తే సవై నరకభాగ్భవేత్ ॥ నారదః- అకృత్వా ఽఽగ్రయణం వ్రీహీన్ నవాన్ భుఙ్క్తే ద్విజో యది । నాశ్నన్తి దేవా స్తస్యాన్నం పితరో వహ్నయ స్తథా ॥ బ్రహ్మాండే- శరత్కాలే పౌర్ణమాస్యా మమాయాంవా ద్విజోత్తమః । నవై రాగ్రయణం కుర్యా ద్వ్రీహిభి ర్హరితుష్టయే ॥ భగవాన్- అనాగ్రయణ (దోషేణ) శేషేణ యది వ్రీహ్యాదినా ద్విజః । నారాధయతు మాం బ్రహ్మన్ యతో ద్రవ్య మశుద్ధికృత్ ॥ స్కాన్దే- నవా వై యద్యలబ్ధాస్స్యుః వ్రీహయ శ్శరది ద్విజైః । తదేష్టవ్యాహి నీవారై శ్శ్యామకై ర్వా ప్రియంగుభిః ॥ పురాణై ర్వ్రీహిభిర్వా ఽపి పునశ్చాభినవైరపి । అన్యథా దోష మాప్నోతి గన్తవ్యం నరకం ధ్రువమ్ ॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే శ్రాద్ధప్రకరణే- అకృతాగ్రయణం యచ్చ ధాన్యజాతం నరేశ్వర । రాజమాషానణూంశ్చైవ మసూరాంశ్చ విసర్జయేత్.

అథా గ్రయణస్థాలీపాక ప్రయోగః.

శరత్కాలే పౌర్ణమాస్యా మమావాస్యాయాంవా ఔపాస నాగ్నౌ నవాన్నం వ్రీహీణాం స్థాలీపాకం శ్రపయిత్వా ముఖాన్తే ఽన్వారబ్ధాయాం దర్వ్యా సకృదుప స్తీర్య ద్విరవదాయ జమగ్నివత్సో యో స్త్రిరవదాయ పునస్సకృదభిఘార్య షుతమభిఘార్య ఇన్ద్రాగ్ని భ్యాగ్ంస్వాహా విశ్వేభ్యో దేవేభ్య స్స్వాహా ద్యావాపృథివీభ్యాగ్ం స్వాహా ఽగ్నయెస్విష్టకృతేస్వాహా ఇతి బ్రహ్మోద్వాసనాన్తం కృత్వా తణ్డులై ర్ముఖం పూరయిత్వా ఽఽచమ్య ఓదనపిణ్డం సంసృజ్య "పరమేష్ఠ్యసి పరమా మాగ్ం శ్రియంగమయ" ఇత్యగారస్థూణ ఉప విధ్యేత్. అయ మాప స్తంబినా మన్యేషాం యథా స్వసూత్ర మితి వ్యవస్థా.

అథామావాస్యా నిర్ణయః.

కాలప్రకాశికాయామ్- అతఃపర మమావాస్యా నిర్ణయః కథ్యతే మయా । అమావాస్యా ద్విధా శుద్ధా భూతవిద్ధాచ సాపునః ॥ చతుర్థా ప్రతిపద్యేవ భూతఏవా పరాహ్ణికే । తథావిద్ధోభయత్రస్యా దుభయత్ర తథావిధా ॥ శుద్ధా నిస్సంశయా విద్ధా ప్రథమా పరకాలికీ । ద్వితీయాతు భవేత్పూర్వా తృతీయాతు తిథేః క్షయే ॥ సాగ్న్యనగ్ని స్త్రీశూద్రాణాం పాక్షాపర్యా ద్వ్యవస్థితా । వృద్ధా పరైవ సర్వేషాం సైవంసామ్యేపి సమ్మతా ॥ చతుర్థాఽపి పరాగ్రాహ్యా యత్సాకుతపకాలికీ । ప్రత్యాబ్దికే ష్వేవమేవ తిథిర్గ్రాహ్యా ఽపరాహ్ణికే ॥ ఉభయత్ర తథాత్వేతు మహత్త్వేన వినిర్ణయః । సమత్వే పూర్వవిద్ధైవ స్యాత్తథాత్వే ఽపిసాయది ॥ త్రిముహూర్తా భవేత్సాయం సర్వేష్టోయం వినిర్ణయః ॥ ఏవ మన్యే

ష్వపి సంక్రాన్త్యాది ష్వవిశేషేణ భగవదారాధనం కర్తవ్యమ్; తథా పరాశర ధర్మశాస్త్రే ఉత్తరఖణ్డే వింశేఽధ్యాయే- సంక్రాన్త్యాం గ్రహణేచైవ వ్యతీపాతే చ వైధృతౌ । శ్రవణే జన్మనక్షత్రే వైష్ణవే గృహమాగతే ॥ గురో ర్జన్మర్క్షదివసే మాతాపిత్రో ర్మృతేఽహని । అమాయాం పౌర్ణమాస్యాంచ మన్వాదిషు యుగాదిషు ॥ ఏతేషు పూజా కర్తవ్యా యథా శక్త్యనుసారతః ॥ ఇతి.

అథ స్నాతకధర్మాః.

న జీర్ణమలవద్వాసా భవేచ్చ విభవేసతి । ఉపానహౌచ వాసశ్చ ధృతమన్యై ర్నధారయేత్ ॥ ఉపవీత మలంకారం స్రజం కరకమేవచ ॥ విజ్ఞానేశ్వరే- నీలం రక్తంచ యద్వస్త్రంయస్యదేహేషు తిష్ఠతి । అహోరాత్రోపోషితస్స స్పఞ్చగవ్యేనశుద్ధ్యతి ॥ సంవర్తః- కటిసూత్రంవినా కర్మ శ్రౌతం స్మార్తం కరోతి యః । సర్వం తన్నిష్ఫలం విద్యాత్తోఽపి నగ్న ఇతి స్మృతః ॥ సంగ్రహే- చణ్డాలనిర్మితం వస్త్రం ధృత్వా యత్కురుతే శుభమ్ । వైదికం గార్హికంవాఽపి తత్సర్వం నిష్ఫలం భవేత్ ॥ గౌతమః- నమ్లేచ్ఛాశుద్ధాధార్మికై స్సహ సంభాషేత, సంభాష్య పుణ్యకృతో మనసా ధ్యాయేత్, బ్రాహ్మణేనవా సహ సంభాషేత. ఆపస్తమ్బః- దేవతాభిధానం చాప్రయతః. అత్ర పరాశరః- అపవిత్రః పవిత్రోవా (పా॥ అపవిత్రోప్యనాచారః) సర్వావస్థాంగతోపివా ॥ యస్స్మరే త్పుణ్డరీకాక్షం సబాహ్యాభ్యన్తరశ్శుచిః ॥ అతో దేవతాన్తరకీర్తన మశుచినా నకార్యమ్; నారాయణస్య నామాని సదాసర్వత్ర కీర్తయేత్ ॥ చక్రాయుధస్య నామాని సదా సర్వత్ర కీర్తయేత్ । నాశౌచం కీర్తనే తస్య పవిత్రం భగవాన్ హరిః ॥ "కబళేకబళే కుర్వన్ గోవిన్దస్యానుకీర్తన" మితి స్మరణాద్భుక్షు కీర్తనం కార్యమేవ; అతఏవహి శ్మశానే ప్యాశౌచాదావపి

నారాయణ గోవిన్దేతి లోకః కీర్తయతి, అతో భోజనస్నానాహో మౌనవ్రతాద్యప్రాయత్వే ఽపి దేవతాన్తరకీర్తనమేవ నిషిద్ధమ్. మౌనం వాచో నివృత్తిస్స్యా స్నాత్రభాషాన సంస్కృతమ్ । నాన్య దేవేరణం విష్ణుం సదా ధ్యాయేచ్చ కీర్తయేత్ ॥ ప్రశ్నం చన విబ్రూయాత్ · అథాప్యుదాహరంతి- మూలం కాలం బృహతి దుర్వివక్తుః ప్రజాం పశూనాయతనం హినస్తి । నవిబ్రూయా ద్దుర్నిరూపక- మిత్థమేవేతి సహసా వివిచ్యనబ్రూయాదిత్యర్థః. మూలమ్- క్షేత్రాదిః, కాల- మాగామినీ సంపత్తిః, బృహతి- భినత్తి. బోధాయనః- బహుద్వారస్య ధర్మస్య సూక్ష్మా దురనుగా గతిః । తస్మాద వాచ్యో హ్యేకేన విధిజ్ఞేనాపి సంశయే ॥ సభా వా న ప్రవేష్టవ్యా వక్తవ్యం వా సమంజసమ్ । అబ్రువ న్విబ్రువన్వాఽపి నరో భవతి కిల్బిషీ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః- నస్వాధ్యాయ విరోధ్యర్థ మీహేత నయతస్తతః । నవిరుద్ధ ప్రసంగేన సన్తోషీచ భవేత్సదా ॥ విరుద్ధ- మయాజ్యయాజనాది, ప్రసఙ్గః- గీతనృత్తాది, తాభ్యామర్థం నేహేత. మనుః- ధర్మార్థ ఉచ్యతే శ్రేయః కామార్థౌ ధర్మ ఏవ వా । అర్థ ఏవేహ చ శ్రేయస్త్రివర్గ ఇతిహి స్థితిః । పరిత్యజే దర్థకామౌ యౌస్యాతాం ధర్మవర్జితౌ । ధర్మంచాప్యసుఖోదర్కం లోకవిక్రు (లోకవిద్వి) ష్టమేవచ॥ రత్నాకరే- నాప్సు స్వం ప్రతిబింబం తు తేజస్కామో నిరీక్షయేత్ । మయి తేజ ఇన్ద్రియమిత్యాత్మచ్ఛాయేక్షణే జపేత్ । మనుః- జలక్షీరాదికం పేయం సర్వం నాఞ్జలినా పిబేత్ । జలం పిబే న్నాఞ్జలినా నశయానం (నశ్రేయాంసం) ప్రబోధయేత్ ॥ నాక్షైః క్రీడే న్నధర్మఘ్నైః వ్యాధితైర్వా న సంవసేత్ ॥ 'నశ్రేయాంసం ప్రబోధయే' దితి విశేషా దాత్మనోఽధికం శయానం న ప్రబోధయేదితి; ధర్మఘ్నైః- పశులంఘనాదికర్మభిః, వ్యాధితైః- అత్ర స్మృతిః- అక్షిరోగీ హ్యపస్మారీ జ్వరీ కుష్ఠీ క్షయీ నహ । శ్వాసఖాసీచ తై

ర్వ్యక్తా మేకశయ్యాంచ వర్జయేత్ ॥ విరుద్ధం వర్జయే త్కర్మ ప్రేత భూమం నదీతటమ్ । కేశభస్మతుషాంగార కపాలేషుచ సంస్థితిమ్ ॥ విరుద్ధమ్- జనపదగ్రామాద్యాచారవిరుద్ధమ్, విప్రాగ్న్యో ర్విప్ర యోశ్చైవ దంపత్యో రిషుధన్వనోః । నాన్తరాగమనం కుర్యాద్దేవ తాబలిపీఠయోః ॥ దివాస్వాపం నకుర్వీత నగచ్ఛేచ్చ దివా స్త్రి యమ్ । దివానిద్రా హరత్యాయు ర్దివా స్త్రీ పుణ్యనాశినీ ॥ వ యోబుద్ధ్యర్థవాగ్వేష శ్రుతాభిజనకర్మణామ్ । ఆచరే త్సదృశీం వృత్తి మజిహ్మా మశఠాం తథా ॥ వేషో- వస్త్రమాల్యాది విన్యాసః, హీనకల్పం నఽకుర్వీత సతి ద్రవ్యే ఽఫలప్రదమ్ । చణ్డాలో జాయః తే యజ్ఞకరణా చ్ఛూద్రభిక్షుకః ॥ యమః- ఉపాదాయ ధనం శూ ద్రా ద్యోఽగ్నిహోత్ర ముపాసతే । దాతా తత్ఫల మాప్నోతి కర్తాచ నరకం వ్రజేత్ ॥ మనుశ్చ- యె శూద్రా దధిగమ్యార్థ మ గ్నిహోత్ర ముపాసతే । ఋత్విజ స్తేహి శూద్రాణాం బ్రహ్మవాది షు గర్హితాః ॥ తేషాం సతత యుక్తానాం వృషళాద్యుపసేవి నామ్ । పదా మస్తక మాక్రమ్య దాతాదుర్గాణి (గచ్ఛతి) సంత రేత్ ॥ అఖణ్డాదర్శే- దాయప్రాప్తై స్స్వకృష్యావా లబ్ధై శ్శిష్టపరి గ్రహాత్ । యజేత శ్రద్ధయా విష్ణుం శ్రేయోర్థం నాన్యథా యజేత్॥ చన్ద్రికాయామ్- స్మార్తాని యాని కుర్వీత శ్రద్ధధానో జితేన్ద్రియః । నత్వల్పదక్షిణై ర్యజ్ఞై ర్యజేతేహ కథంచన ॥ అన్నహీనో భవేదిష్టి ర్మన్త్రహీనా స్తథా ర్త్విజః । దక్షిణాహీనో యజమానః నాస్తి య జ్ఞసమోరిపుః ॥ శాణ్డిల్యః- కుటుమ్బినో వినాఽన్యేషాం తీర్థయా త్రా విశిష్యతే । కుటుమ్బినో గృహే సర్వం నిర్గతో వికలో భవేత్ ॥ వికలః- నిత్యలుప్త కృత్యః, కుటుమ్బా వర్జయే ద్బిమ్బం దార్వం శైలంచ మృణ్మయమ్ । గృహాభిత్తిషు సంస్థంచ యోగని

దారిరహోత్సుకమ్ ॥ ఆశ్వమేధికే- పచనాగ్నిం న గృహ్ణీయాత్పరవే శ్మని జాతుచిత్ । తేన పక్వేన చాన్నే ... కురుతే శుభమ్ ॥ తచ్ఛుభస్య ఫలస్యార్ధ మగ్నిదస్య ... వమ్ ॥ కాంచ నమాలీ- ధర్మం భజస్వ సతతం త్యజ భూతహింసాం సేవస్వ సాధు పురుషాన్ జహి కామశత్రూన్ । అన్యస్య దోషగుణకీర్తన మాశు ముంచ సత్యం వదార్చయ హరిం జయ సర్వ హానిమ్ ॥ మనుః- నాధార్మికే వసే ద్గ్రామే నవ్యాధిబహులే వసేత్ । న పాషణ్డజనా క్రాన్తే నోపసృష్టే ఽన్త్యజై ర్నృభిః ॥ సాయణీయే- పుంసాం దీపప్రశమనాత్ స్త్రీణాం కూశ్మాణ్డఖణ్డనాత్ । అచిరేణైవ కాలేన వంశచ్ఛేదో భవిష్యతి ॥ క్షుతస్ఖలితజృంభేషు నృణా మాయుః ప్రహీయతే । తత్ర తా త్పరికర్తవ్యం జీవహస్తాఙ్గుళిస్వనైః ॥ క్షు తే శతం జీవేతి పరివక్తవ్యమ్, స్ఖలితే పాంసూ నాదాయ లలాటే నిఘాతవ్యమ్, జృంభణే అఙ్గులిస్ఫోటేన పరిహార్యమిత్యర్థః. అయో బీజజలాన్నాగ్నిక్షీరధాన్యౌషధాదికమ్ । రాత్రౌ దాతు ర్గ్రహీతు శ్చాన్యం పరిసంగ్రహణం శుభమ్ ॥ యత్కిఞ్చిద్ద్రవ్య పరిత్యాదా నే న దోష ఇత్యర్థః. రత్నాకరే- కామః క్రోధశ్చ లోభశ్చ దేహే తిష్ఠన్తి తస్కరాః । జ్ఞానరత్నాపహారాయ తస్మా జ్జాగ్రత జాగ్రత ॥ రాగాద్యపేతం హృదయం వా గదుష్టా ఽనృతాదినా । హింసాదిరహితః కాయః కేశవారాధనత్రయమ్ ॥ చత్వారి యస్య ద్వారాణి సుగుప్తాని మనీషిభిః । ఉపస్థ ముదరం పాణి ర్వాక్చతుర్థీ నవై పుమాన్ ॥ మనుః- వైణవీం ధారయే ద్యష్టిం సోదకంచ కమండలుమ్ । యజ్ఞోపవీతం వేదంచ శుభే రౌక్మేచ కుణ్డలే ॥ కలౌ పఞ్చ నకుర్వీత భ్రాతృజాయాం కమణ్డలుమ్ ॥ ఇతి నారి కేళ మృణ్మయ పాత్రకమణ్డలునిషేధా త్సౌవర్ణాదిమయః కమణ్డ లు ర్గ్రాహ్యః, వేదో- దర్భముష్టిః, గృహస్థవిషయే భృగుః- అని

మ్నపర్యాస్త సమాప్తపర్వకా కల్మాషవర్ణా సలిలావగాహః । మూలా చ్ఛిఖాయాం ద్విగుణప్రమాణా ధార్యాత్ర గృహస్థేనతు వేణుయష్టిః ॥ నిషేధమాహ మరీచిః- ఏకపర్వాచ యాయష్టి ర్వ్రజనామా సుఖావహః । ద్విపర్వా రాక్షసీనామ మాంస శోణితభక్షిణీ ॥ త్రిపర్వా పద్మినీనామ పద్మినీం వర్జయేత్సదా । అగ్రాహ్యాతు చతుఃపర్వా పఞ్చపర్వా ధనప్రదా ॥ షట్పర్వా కామినీనామ సర్వ కామ ఫలప్రదా । సప్తపర్వా విపన్నామ విపణ్ణాంకామినీ స్మృతా ॥ అష్టపర్వాచ యాయష్టి ర్నామ్నా నారాయణీ స్మృతా । అత ఊర్ధ్వంతు న గ్రాహ్య యష్టయ స్సర్వదా నృభిః ॥ మూలాత్తు ద్విగుణం పుచ్ఛం సంగ్రాహ్యం శుభవర్ధనమ్ ॥ విజ్ఞానేశ్వరే- శైవా న్పాశుపతాన్ స్పృష్ట్వా లోకాయతిక నాస్తికాన్ । వికర్మస్థా న్ద్విజాన్ శూద్రాన్ సచేలో జలమావిశేత్ ॥ సంగ్రహే- ఆదర్శదర్శీ దర్శేచ ద్వాదశ్యాం రవివాసరే । సప్తజన్మ భవే ద్దన్ధో నరకంచాపి నగచ్ఛతి ॥ వ్యాసః- చత్వార శ్చాశ్రమాశ్చైతే బ్రాహ్మణస్య ప్రకీర్తితాః । గార్హస్థ్యం బ్రహ్మచర్యంచ వానప్రస్థమితి త్రయః ॥ క్షత్రియస్యాపి కథితా య ఆచారా ద్విజస్యచ । బ్రహ్మచర్యంచ గార్హస్థ్య మాశ్రమద్వితయం విశః ॥ గార్హస్థ్య ముచితంచైకం శూద్రస్య పరికీర్తితమ్ ॥ హారీతః- యోఽగక్షేమార్థవృద్ధించ కుర్యా చ్ఛక్త్యా యథార్హతః । బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్య శ్శూద్రవర్ణా యథాక్రమాత్ ॥ ఆద్యా స్త్రయో ద్విజాః ప్రోక్తా స్తేషాంవై మన్త్రవత్క్రియాః । సవర్ణేభ్య స్సవర్ణాసు జాయన్తేహి సజాతయః ॥ తేషాం సంకరయోగాచ్చ ప్రతిలోమానులోమజాః । విప్రాన్మూర్ధావసిక్తస్తు క్షత్రియాయామజాయత । వైశ్యాయాంతు తథాఽంబష్ఠో నిషాద శ్శూద్రియాం తథా ॥ రాజన్యా ద్వైశ్యశూద్ర్యోస్తు మహిష్యో

్రగౌ సుతౌ స్మృతౌ । శూద్రాయాం వైశ్యాత్తు కరణ స్తథైవతే
ఽనులోమజాః ॥ విప్రాయాం క్షత్రియా త్సూతో వైశ్యా ద్వై
దేహక స్తథా । చణ్డాలస్తు తత శ్శూద్రా త్సర్వ కర్మసుగర్హితః ॥
మాగధః క్షత్రియాయాంచ వైశ్యాత్క్షత్తాతు శూద్రతః । శూద్రా
దాయోగవం వైశ్యా జ్జనయామాసవై సుతమ్ రథకారః కరి
ణ్యాంతు మాహిష్యేణ ప్రజాయతే । అసత్పుత్రాస్తు విజ్ఞేయాః ప్రతి
లోమానులోమజాః ॥ ప్రతిలోమాసువై జాతా గర్హితా స్సర్వ
కర్మసు । ఏతేషాం బ్రాహ్మణాఏవ షట్కర్మసునియోజితాః ॥ త్రి
కర్మసు క్షేత్రవిశః ఏకస్మిన్ శూద్రయోనిజః ॥ భరద్వాజః- కృత్వా
మన్త్రాన్వయం తత్ర వివాహం పరివర్జయేత్ । వైవాహికో ఽన్వ
యః పూర్వో నతుమన్త్రాన్ నివారయేత్ ॥ స్కాన్దే సేతుమా
హాత్మ్యే దశమే ఽధ్యాయే- నాధ్యాపయే ద్బుధ శ్శూద్రం తథా
నైవచ పాచయేత్ । నపాఠయే ద్బుధ శూద్రం శాస్త్రాన్ వ్యాకర
ణాదికమ్ ॥ కావ్యంవా నాటకంవాఽపి తథాఽలంకారమేవవా ।
పురాణ మితిహాసంచ శూద్రంనైవచ పాఠయేత్ ॥ యదిచోపది
శే ద్విప్ర శ్శూద్రస్యైతాని కర్హిచిత్ । త్యజేయు ర్బ్రాహ్మణా
విప్రం తం గ్రామా ద్బ్రహ్మ సంకులాత్ ॥ శూద్రాయ చోపదే
ష్టారం ద్విజం చణ్డాలవ త్త్యజేత్ । శూద్రంచాక్షర సంయుక్తం
దూరతః పరివర్జయేత్ ॥ నారదీయే పరమ రహస్య మన్త్రోపనిష
దధ్యాయే- బ్రాహ్మణం శ్రుతసంపన్నం వైష్ణవంచ గురుం విదుః ।
నారీవా వృషళోవాఽపి గురుత్వం యదిగచ్ఛతి ॥ జిహ్వాచ్ఛేదం
తతః కుర్యా త్తస్య దణ్డం నరాధిపః । శూద్రశిష్యం తథాచైవ
నారీశిష్యం తథైవచ ॥ చణ్డాలకర్మణి నిత్యం యోజయేత్తం నరా
ధిపః ॥ క్షత్రియోవాఽథ వైశ్యోవా గురుత్వం నేచ్ఛతి ప్రభుః ।
సర్వేషాంచ గురు ర్జ్ఞేయో బ్రాహ్మణో వైష్ణవ స్సదా ॥ భరద్వా

జ సంహితాయామ్- నాచార్యః కులజాతోఽపి జ్ఞానభక్త్యాదివర్జితః । నచహీనవయోజాతిః ప్రకృష్టానామనాపది ॥ నజాతు మన్త్రిదా నారీ నశూద్రో నాన్తరోద్భవః । నాభిశస్తో నపతితః కామకామో ప్యకామినః ॥ స్త్రియశ్శూద్రాదయశ్చాపి బోధయేయు హితాహితమ్ । యథాఽర్హం మాననీయాశ్చ నార్హంత్యాచార్యతాం క్వచిత్ ॥ కిమప్యత్రాభిజాయన్తే యోగిన స్సర్వయోనిషు । ప్రత్యక్షితాత్మనాథానాం నైషాం చిన్త్యం కులాదికమ్ ॥ ఆశ్వమేధికే- తిలాన్నపీడయే ద్విప్రో యన్త్రిచక్రే స్వయం నృప । పీడయేచ్చే ద్ద్విజో మోహా న్నరకంయాతి రౌరవమ్ ॥ ఇక్షువంశోద్భవ స్సోమస్సోమవంశోద్భవో ద్విజః । ఇక్షూ న్నపీడయే త్తస్మా దిక్షుఘాత్యాత్మఘాతకః ॥ ఇక్షుదణ్డ సహస్రేణ ఏకైకేన యుధిష్ఠిర । బ్రహ్మహత్యా మవాప్నోతి బ్రాహ్మణో యన్త్రిపీడకః ॥ తస్మా న్నపీడయే దిక్షూన్ యన్త్రిచక్రే ద్విజోత్తమః ॥ భగవాన్- శూపస్నానంతు యోవిప్రః కుర్యా ద్ద్వాదశవార్షికమ్ । స తేనైవ శరీరేణ శూద్రత్వం యాత్యసంశయః ॥ యస్తు రాజాశ్రయేణైవ జీవే ద్ద్వాదశవార్షికమ్ । స శూద్రత్వం వ్రజే ద్విప్రో వేదానాం పారగోఽపిసన్ ॥ పత్తనే నగరేవాఽపి యో ద్వాదశసమావసేత్ । సశూద్రత్వం వ్రజే ద్విప్రో నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ ఉత్పాదయతి యః పుత్రం శూద్రాయాం కామమోహితః । తస్య కాయగతం బ్రహ్మ సద్యఏవ వినశ్యతి ॥ మద్యేన స్త్రీముఖం మోహాదాస్వాదయతి యో ద్విజః । తస్య కాయగతం బ్రహ్మ సద్యఏవ వినశ్యతి ॥ య స్సోమలతికాం విప్రః కేవలం భక్షయే ద్వృథా । తస్య కాయగతం బ్రహ్మ సద్యఏవ వినశ్యతి ॥ మైథునం కురుతే యస్తు జిహ్వయా బ్రాహ్మణో నృప । తస్య కాయగతం బ్రహ్మ సద్యఏవ వినశ్యతి ॥ తస్మా దేతత్సర్వం నకార్యమిత్యర్థః. బోధా

యనః- ఘృతాభావే యథా తైలం ఘృతప్రతినిధి ర్భవేత్ । పుత్రాభావే తథా దాయే పుత్రీ పుత్రిత్వ మశ్నుతే ॥ రత్నాకరే- ఆత్మన స్స్వగురో ర్నామ నామాతి కృపణస్యచ । ఆయుష్కామో న గృహ్ణీయా జ్జ్యేష్ఠపుత్ర కళత్రయోః ॥ నాహరె ద్గోమయం రాత్రౌ గోమూత్రం నచ సంధ్యయోః । నగృహం గోమయై స్సిఞ్చే న్నరాత్రౌ జల మాహరేత్ ॥ స్మృతిరత్నే- భామశుక్రౌ తథా భానౌ మధ్యాహ్నే నిశి సన్ధ్యయోః । నాశ్వత్థసేవనం కుర్యా త్కాలక్షయకరం భవేత్ ॥ సంగ్రహే- శుభంవా ఽప్యశుభం కర్మ కుర్యా దశ్వత్థ పర్ణకైః । తత్సురాహుతి తుల్యం స్యా దిత్యేవం మను రబ్రవీత్ ॥ ఆమ్రశ్చ పనసశ్చైవ ద్వౌపలాశ సహోదరౌ । యథోక్తవస్త్వలాభేతు తేన కర్మాణి కారయేత్ ॥ ప్రపన్నవిషయే శ్రీపాంచరాత్రే పరాశరసంహితాయాం ప్రథమెధ్యాయే- అవైష్ణవకృతం తక్రం ప్రపన్నో మద్యవ త్త్యజేత్ । అవైష్ణవాన్నం తచ్ఛేషం ప్రపన్నో మాంసవ త్త్యజేత్ ॥ తత్రైవ చతుర్థే ఽధ్యాయే- ద్విజ శ్శూద్రాది తక్రం వై యఃపిబే ద్వైష్ణవోత్తమః । సచణ్డాలో భవే న్నిత్యం జీవన్నేవ నసంశయః ॥ అవైష్ణవ గృహానీతం తక్రం యో వైష్ణవః పిబేత్ । శ్వానయోనిశతం ప్రాప్య పశ్చాత్సోసేముక్తిభా గ్భవేత్ ॥ భరద్వాజః- లోభాద్వా యదివా మోహా చ్ఛిష్యం శాస్తి నచేద్గురుః । నచాస్మా చ్ఛృణుతే యశ్చ ప్రచ్యుతౌ తావుభావపి ॥ శాణ్డిల్యః- కూపంచ వృక్షమూలంచ సహవాసం రిపో ర్గృహే । శూన్యాయతనమేవాపి నవిశే న్నక్త మ్జ్ఞసా ॥ స ఏవ- నవిశ్వాసః క్వచి త్కార్యో విశేషాత్తు కలౌయుగే । పాపిష్ఠా వాదవేషేణ మోహాయ న్త్యవిచక్షణాన్ ॥ గోపయె న్నోచ్చరే త్స్వధర్మం నాపృష్టః కిఞ్చి దుచ్చరేత్ । పృష్టోపి నవదే దర్థం గుహ్యం సిద్ధాన్త మేవచ ॥ అశ్రితాయాతిభక్తాయ శాస్త్ర శ్రద్ధాపరాయచ । న్యా

యేన వృచ్ఛతే సర్వం వక్తవ్యం శౌచయోగినే ॥ ఆత్మపూజార్థ మర్థార్థం డంభార్థమపి భిన్నధీః । అయోగ్యేషు వదన్ శాస్త్రం స న్మార్గాత్ప్రచ్యుతో భవేత్ ॥ ఉపరేనివపే ద్బీజం మత్తే కన్యాం ప్రయోజయేత్ । స్రజేద్వా వానరే మాలాం నాపాత్రే శాస్త్ర ముత్సృజేత్ ॥ అచ్ఛిద్రకర్మనిరత శ్శాస్త్రాభ్యాసరత స్సదా । స్వాధ్యాయాభ్యాస యోగేన నయేత్కాల మతన్ద్రితః ॥ శాణ్డిల్యః- ప్రయాణారంభ సమయె మధ్యే విశ్రామ్య చోత్థితే । ఆచమ్య పునరుత్థానే కర్మారంభం జపే ద్బుధః ॥ వల్మీకం గోమయంచైవ ఛాయా మశ్వత్థతాలయోః । నలంఘయె ద్ద్విజా న్విప్రా గవాదిక మహాపది॥ ఛాయాయాం విశ్రమే న్నాపి కలి స్తత్రహి తిష్ఠతి ॥ బుద్ధ దారి దివసతిం శ్మశానం శవమేవచ । అటవీం రాజధానీంచ దూరతః పరివర్జయేత్ ॥ పుణ్యతీర్థం సమాసాద్య తీర్థం భాగవతంతువా । యథాబలం జపం దాన ముపవాసం సమాచరేత్ ॥ స ఏవ- పశుపుత్రాదికం సర్వం గృహోపకరణానిచ । ముద్రయె చ్ఛంఖచక్రాభ్యాం నామ కుర్యాచ్చ వైష్ణవమ్ ॥ కారయిత్వా సువర్ణేన పఞ్చాయుధగణం హరేః । బధ్నీయా త్కణ్ఠదేశేతు బాలానాం సూతికాగృహే॥ సముద్రయె దాసనాని శయనాని మహీతలమ్ । స్థాపయేత్ క్షేత్ర మధ్యేతు శిలాం చక్రాదిముద్రితామ్ ॥ ముక్తామణి సువర్ణాద్యైః కృత్వా చక్రాదిభూషణమ్ । యథార్హం బిభృయు స్సర్వే పుమాంస స్త్రీస్త్రజనోపివా ॥ వ్యాసః- హరిద్రాం కుంకుమంచైవ సిన్దూరం కజ్జలం తథా । కూర్పాసకంచ తామ్బూలం మంగల్యాభరణం శుభమ్ ॥ కేశసంస్కారకబరీ కరకంకణభూషణమ్ । భర్తురాయుష్య మిచ్ఛన్తీ దూషయె న్న పతివ్రతా ॥ యద్గృహం రజ్యతే నిత్యం రంగవల్ల్యాదిలేపనైః । తద్గృహే వసతే లక్ష్మీ ర్నిత్యం పూర్ణకలాన్వితా ॥ ఇత్యాదీని స్నాతకవ్రతాని ద్రష్టవ్యాని

దక్షః- ఇతిహాస పురాణాభ్యాం షష్ఠం సప్తమ మభ్యసేత్ । అష్టమే లోకయాత్రాంతు విచార్యచ గృహీతతః ॥ బహిస్సంధ్యా ముపాసీత నదీతటగత శ్శుచిః ॥ లోకయాత్రా- బన్ధుజన కార్యమ్, దేశవార్తా, ఆత్మగృహక్షేత్రాది చిన్తాచోచ్యతే. సన్ధ్యా- అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః- యస్మిన్కాలే రవిమణ్డలస్యోపలబ్ధి స్సనంధిః, అహో రాత్రయో స్సన్ధౌ యాక్రియా విధీయతే సాసన్ధ్యేతి. శాతాతపః- అనృతం మద్యగన్ధంచ దివాస్వాపంచ మైథునమ్ । పునాతి వృషళ స్యాన్నం బహి స్సన్ధ్యా హ్యుపాసితా ॥ బహిః- గ్రామాద్బహిః. వ్యాసః- సూర్యే ఽస్తశిఖరం ప్రాప్తే పాదశౌచ క్రియాఽన్వితః । బహిస్సన్ధ్యా ముపాసీత కుశపాణి స్సమాహితః ॥ విషాదకైభిశ్చ యత్కర్మ వినాయజ్ఞోపవీతతః । రాక్షసం తద్భవే త్సర్వం నాముత్రేహ ఫలప్రదమ్ ॥ బహిస్సంధ్యా దశగుణా గర్త ప్రస్రవణాదిషు । పుణ్యతీర్థే శతగుణా సహస్రం జాహ్నవీజలె ॥ తస్మాద్గ్రామా ద్బహిర్గత్వా ప్రాతస్సన్ధ్యావదావశ్యకాది కృత్వా దన్తధావనవర్జం సాయంసన్ధ్యా ముపాసీత. అత్ర జలప్రాశనే ఆవాహనే జపే ఉపస్థానేచ విశేషో వక్ష్యతే. సంగ్రహే- ఉత్థాయైవ త్రిసన్ధ్యాసు దద్యా దర్ఘ్యత్రయం వివస్వతే । కృత్వా ప్రదక్షిణం సిక్త్వా జలం నత్వాదివాకరమ్ ॥ వ్యాసః- కరాభ్యాం తోయ మాదాయ గాయత్ర్యాచాభి మన్త్రితమ్ । ఆదిత్యాభిముఖ స్తిష్ఠ న్త్రిరూర్ధ్వం సన్ధ్యయోః క్షిపేత్ ॥ ద్వౌ పాదౌ సమతస్స్థిత్వా కరాభ్యాం పూరయే జ్జలమ్ । గోశృఙ్గమాత్ర ముద్ధృత్య జలమధ్యే జలం క్షిపేత్ ॥ వృద్ధమనుః- ప్రక్షాళ్య పాదా వాచామేత్ స్నాత్వా భోజన మాచరేత్ । స్థిత్వా ఽర్ఘ్యం భానవే దద్యా ద్ధ్యాత్వా దేవం మనుం జపేత్ ॥ హారీతః- తిష్ఠ న్పాదౌ సమౌ కృత్వా జలేనాఞ్జలిపూరణమ్ । గోశృఙ్గమాత్ర ముద్ధృత్య రవిం దృష్ట్వా జలాఞ్జలిమ్ ॥ బోధాయనః-

రవే రభిముఖ స్తిష్ఠ న్ ప్రణవవ్యాహృతి పూర్వయా । గాయత్ర్యా చాభిమన్త్ర్యామ్భః త్రిః క్షిపే ద్ద్విజసత్తమః ॥ భరద్వాజః- మార్జయిత్వా ఉధ దత్వాఽర్ఘ్య మూర్ధ్వం త్రిస్సన్ధ్యయో స్థితః ॥ ఇత్యాదిభి స్థితివిధానా త్సాయం సన్ధ్యాయామపి స్థిత ఏవార్ఘ్యం దద్యాత్. యత్తు "సన్ధ్యయోశ్చ బహిర్గ్రామా దాసన" మిత్యాదిభి రాసన విధాయకవచనం గాయత్రీ జపవిషయమ్. "రవే రభిముఖ స్తిష్ఠన్నూర్ధ్వం త్రిస్సన్ధ్యయోః క్షిపేత్" ఇత్యాది బహుస్మృతిభి రర్ఘ్యదానే సన్ధ్యయో స్థితివిధానా దవిగీతశిష్టాచారాచ్చ. "ఈషత్ప్రహ్వః" ఇత్యాది వచనం చానాదరణీయమ్, భూయసాం స్యాద్బలీయస్త్వం ॥ ద్వైధే బహూనాం వచన" మితి సన్ధ్యయో స్థితి విధాయక బహువచనానాం ప్రాబల్యాత్; వ్యాసః- ఆసీన స్తు జపే ద్దేవీం గాయత్రీం పశ్చిమాం ప్రతి ॥ శాతాతపః- పూర్వాం సన్ధ్యాం జపం స్తిష్ఠ న్నైశ మేనో వ్యపోహతి । పశ్చిమాం తు సమాసీనో మలం హ న్తి దివాకృతమ్ ॥

పాణీపాదౌ ప్రక్షాళ్య ఆచమ్యాథౌతం పరిధాయ మ న్త్రస్నానం కృత్వా ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా శుచౌ దేశే నిషణ్ణ స్సాయం సంధ్యా ముపాసిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య ఋష్యాదిస్మరణ పూర్వక మాపోహిష్ఠాదిభి ర్మార్జయిత్వా ఉగ్నిశ్చేత్యపః పిబేత్.

అగ్నిశ్చేత్యనువాకస్య సూర్యఋషిః గాయత్రీఛన్దః అగ్ని ర్దేవతా అపాం ప్రాశనే వినియోగః ॥ అగ్నిశ్చమామన్యుశ్చ మన్యుపతయశ్చ మన్యుకృతేభ్యః పాపేభ్యోరక్షంతాం యదహ్నా పాపమకాషం మనసా వాచాహస్తాభ్యాం పద్భ్యాముదరేణశిశ్నా అహ స్తదవలుంపతు యత్కించదురితం మయి ఇదమహంమామమృతయోనౌ సత్యేజ్యోతిషి జుహోమిస్వాహా ఇత్యపః ప్రాశ్య, అగ్నిశ్చేత్యనువాకస్య వ్యాఖ్యా- అగ్రం నయతీ త్యగ్నిరితి వ్యుత్పత్త్యా ఉగ్నిః

పరమాత్మా, అహశ్శబ్దశ్చ తద్వాచకః, "అహ స్సంవత్సరో వ్యాళః" ఇతి తన్నామసు పఠితత్వాత్; సత్యశబ్దశ్చ తద్వాచకః, "సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ । సత్యంచానృతంచ సత్యమభవత్" ఇత్యాదిభ్యః. అన్యత్సర్వం పూర్వవత్. షడఙ్గన్యాసానన్తరం ధ్యానమ్- సాయం సరస్వతీం వన్దే కృష్ణ పద్మాసనేస్థితామ్ । కృష్ణాంబరాం కృష్ణవర్ణాం కృష్ణమాల్యానులేపనామ్ ॥ వృద్ధాం శ్రీవిష్ణుదైవత్యా మేకవక్త్రాం చతుర్భుజామ్ । ఉదాహరన్తీంసామాని ద్వినేత్రాం తార్క్ష్యవాహినీమ్ ॥ కమణ్డలుం పాఞ్చజన్యం పవిత్రం చాక్షమాలికామ్ । బిభ్రతీం బ్రహ్మకవచాం చతుర్వింశతికాక్షరామ్ ॥ అగ్నిముఖీం రుద్రశిఖాం శ్రీవిష్ణుహృదయాం శుభామ్ । మకారమూర్తికాం దేవీం సర్వాభరణభూషితామ్ ॥ అన్యత్సర్వం పూర్వవత్కుర్యాత్.

ఇమంమేవరుణేత్యాదే శ్శునశ్శేఫఋషిః గాయత్రీఛన్దః వరుణో దేవతా ఉపస్థానేవినియోగః.. ఇమమ్మేవరుణ శ్రుధీహవ మద్యాచమృడయ త్వామవస్యురాచకే- తత్త్వాయామి బ్రహ్మణావన్దమానస్తదాశాస్తే యజమానోహవిర్భిః- అహేడమానో వరుణేహ బోధ్యురుశగ్ంసమాన ఆయుః ప్రమోషీః- యచ్చిద్ధితే విశోయథా ప్రదేవవరుణవ్రతం- మినీమసిద్యవిద్యవి- యత్కించేదం వరుణదైవ్యే జనే భిద్రోహం మనుష్యాశ్చరామసి- అచిత్తీయత్తవ ధర్మాయుయోపిమ మానస్తస్మా దేనసో దేవరీరిషః- కితవాసోయద్రిరిపుర్న దివి యద్వాఘాసత్య ముతయన్నవిద్మ- సర్వాతావిష్య శిథిరేవ దేవాథాతేస్యామ వరుణప్రియాసః ॥

ఇమంమేతి వ్యాఖ్యా- హేవరుణ- పరమాత్మన్, "వరుణో వారణో వృక్షః" ఇతి తన్నామపాఠా ద్వరుణః పరమాత్మా, వృణోతీతి వరుణ ఆవరణమ్- చేతనాచేతనాత్మకస్య ప్రపఞ్చస్య ఆవరణభూత ఇత్యర్థః యద్వా సర్వత్రవసతి పాతకాఘూర్ణ రుణద్ధి సంపదా

ఘూర్ దదాతీతి వా వరుణః, ఇమం- ప్రార్థనారూపం, హవ- మా హ్వానం- శ్రుధి- శృణు, అద్యాచమృడయ- అద్యాచ- ఇదానీమేవ మాంసుఖినంకురు, త్వామవస్యురాచకే- అవస్యుః- అవనం- రక్షణం, ఆత్మనోరక్షణమిచ్ఛన్, ఆచకే త్వాం- ఆభిముఖ్యేన ప్రార్థయామి, తృప్తింయాచ ఇతివా. 'చకతృప్తా' వితి ధాతోర్లట్. త్వమర్థితార్థ ప్రదానచతుర ఇతి ప్రసిద్ధః ఖలు. తత్వాయామి బ్రహ్మణావన్దమా నః- తస్మాత్, త్వా, బ్రహ్మణా- వేదేన, ప్రణవేనవా, వన్దమానః- స్తువన్, యామి- శరణం ప్రపద్యే, లోకే శరణాగతమనోరథ సాఫల్య కరణం శరణ్యస్య వైధోధర్మ ఇతి కపోతవానరాది వృత్తాన్తేషు సు ప్రసిద్ధమ్. సర్వజ్ఞస్య సర్వశక్తే రపారకారుణ్య సౌశీల్యాదిజలధేః కిం వక్తవ్యమితి భావః. తదాశాస్తె యజమానో హవిర్భిః- యతో భగవదాశ్రయణం ఫలావినాభూతం త- త్తస్మా దేవహేతో, ర్యజ మానః- పురోడాశాదిభిర్హవిర్భిః, త్వామేవయజన్ ఆశాస్తె- స్వాభి లాషసిద్ధిం ప్రార్థయతే, యద్వా- ముముక్షోః ప్రథమపర్వ భూత కర్మయోగనిష్ఠస్య ఫలావినాభావేసతి కిమువక్తవ్యం శరణాగతస్య సత్వాత్మనా న్యస్తభరస్యేతి కైముతికన్యాయేన తదాశాస్త ఇత్యత్ర తచ్ఛబ్దేన పూర్వోక్తసుఖరూప ఫలముచ్యతే. అహేడమానోవరు ణేహబోధి- హేవరుణ! అహేడమానః- అక్రుధ్యన్, న్నిహ- స్మి న్లోకే, మమయాచనాం, బోధి- బుధ్యస్వ, అనాదికాలోపచితా కృత్యకరణ కృత్యాకరణాదిక మనన్త మపరాధజాతం అద్యమయ్యా లోచ్య నక్షమామి క్షిపామీతి కోపోనకార్యః, త్వద్విషయ శరణా గత్యుక్తిమాత్రే కృతే త్వయా సర్వస్యాపి క్షన్తవ్యత్వాత్ ; నహి త్వత్ప్రసాదకోపవ్యతిరేకేణ పుణ్యపాపాత్మకం కించి ద్వస్తూపలభ్యతే. ఉరుశగ్ంసమాన ఆయుః ప్రమోషీః- ఉరుశగ్ంస- (సర్వైస్స్తూ యమాన శరణాగతవత్సల) మహాకీర్తే, 'రిపూణామపి వత్సల' ఇతి